

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KØBENHAVNS HISTORIE

I. BIND

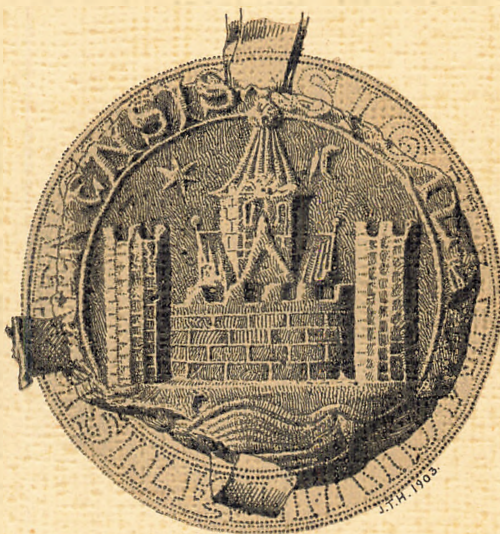

H. U. RAMSING

Københavns Historie og Topografi

i Middelalderen

1. BIND

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG . KØBENHAVN 1940

KØBENHAVNS HISTORIE OG TOPOGRAFI
I MIDDELALDEREN

H. U. RAMSING

KØBENHAVNS HISTORIE
OG TOPOGRAFI

I MIDDELALDEREN

FØRSTE BIND

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG

KØBENHAVN 1940

COPYRIGHT
BY
EJNAR MUNKSGAARD

Printed in Denmark

—
VALD. PEDERSENS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

FORORD

DET foreliggende Værk er Resultatet af 33 Aars stadigt Arbejde i Byggegrundene, i Arkiverne og i Bibliothekerne. Det er mit Haab, at jeg, saavel ved det praktiske Arbejde med Spade og Meterstok som ved en intensiv Gennemgang af det skrevne Stof, har skabt nogen Landvinding for Byens Historie og har faaet klarlagt Forhold, især paa Topografiens Omraade, som hidtil har ligget i det Dunkle.

For Overskuelighedens Skyld har jeg ment at burde dele Stoffet, dels i Byens Forhistorie og Historie i kronikagtig Form, dels i en Samling af Specialundersøgelser af enkelte Lokalteter og Forhold, Byen vedrørende.

De originale Billeder og Kort er tegnede af Arkitekt *Ch. Christensen* og af Fru *K. Waagø*, Specialkortene er trykt i *Geodætisk Institut*.

Det er mig en kær Pligt her at takke Enhver, som i Aarenes Løb paa forskellig Vis har bistaet mig i mit Arbejde, saavel Nationalmuseets som Rigsarkivets, Sjællands Landsarkivs, Stadsarkivets og Bibliothekernes Embedsmænd. Med stor Taknemlighed nævner jeg den Støtte, som er ydet mig af Borgmestrene *Arne Sundbo* og Dr. phil. *Ernst Kaper* og af Stadskonduktørens Embedsmænd.

Først og fremmest retter jeg dog Takken til *Københavns Borgerrepræsentation*, ved hvis storstilede Bevilling i Anledning af Borgerrepræsentationens Hundredearsdag det er bleven muliggjort for mig at lade Værket fremkomme for Offentligheden.

H. U. Ramsing.

København i Marts 1940.

INDHOLD

	Side
Københavnsegnens Tilblivelse og tidligste Bebyggelse .	1
Landets Tilblivelse .	3
Landets Natur	8
De oprindelige Terrainforhold i Københavns Omegn .	20
Brønshøj Afsnittet .	20
Solbjerg Afsnittet .	23
Serreslev Afsnittet .	25
Københavns Afsnittet .	26
Amager Afsnittet	30
Havnen og Kalvebodstrand	32
Københavnsegnens Bebyggelse .	38
Bol, Herred og Leding	56
Handel og Købstad i Oldtiden og den tidlige Middelalder .	64
Københavns Historie	75
Det ældste København .	77
Absalons Borg og By	91
København under Absalons Eftermænd	106
Stridigheder mellem Kronen og Roskilde Bispestol .	112
Modgangstider	137
København i Dronning Margretes Tid .	157
København som Erik af Pommerns By .	165
København under Christoffer af Bayern	179
København under Christiern I .	188
København under Kong Hans .	204
København under Christiern II	223
København under Frederik I	253
Grevens Fejde	292

BILLEDER OG KORT

	Side
Fig. 1. Københavnsegnens Smeltevandsfloder	5
„ 2. Kort over det oprindelige Terrain i Rosenvænget og Frihavnen	13
„ 3. Litorinatidens Kystlinier	18
Spezialkort over Københavnsegnens oprindelige Terrain	33
„ 4. Rensdyrtak fra Middelgrunden	39
„ 5. Redskaber fra Bopladsen i Frihavnen	40
„ 6. Kort over Bopladsen i Frederiksberggade	42
„ 7. Redskaber fra Bopladsen i Frederiksberggade	44
„ 8. Stort Lerkar fra Svanemøllevej	45
„ 9. Offerfund fra Bispeengen	46
„ 10. Stor Flintøkse fra Kildevældsgade	47
„ 11. Flintdolk fra Hellekiste paa Øster Fælled	48
„ 12. Flintdolk fra Hellekiste paa Bispebjerg	48
„ 13. Paalstav af Bronze fra Bjørnsdal	50
„ 14. Fund fra ældre Bronzealder fra Bispebjerg	50
„ 15. Lang Spydspids fra ældre Bronzealder fra Strandboulevarden	51
„ 16. Kort over Støvnæs Herreds Landsbyer	52
„ 17. Den ældste By	81
„ 18. St. Clemens Trækirke	85
„ 19. Mønt med Kong Valdemars og Biskop Absalons Billeder	93
„ 20. Pave Celestinus III' Brev af 12. Februar 1193	102
„ 21. Pave Celestinus III' Brev af 25. Marts 1193	103
„ 22. Absalons Gravsten	104
„ 23. Kong Knud VI' Sigil	107
„ 24. Kong Valdemar Sejrs Sigil	109
„ 25. Kong Erik Plovpenning's Sigil	113
„ 26. Pave Innocens IV' Brev af 27. Juli 1249	114
„ 27. Biskop Jakob Erlandssøns Sigil	115
„ 28. Københavns Stadsret af 13. Marts 1254	116
„ 29. Biskop Peder Skjælmssøn Bangs Sigil	120
„ 30. Dronning Margrete og Kong Erik (Klipping)	124
„ 31. Københavns ældste Segl fra 1296	129
„ 32. Pave Bonifacius VIII' Brev af 9. Marts 1299	131
„ 33. Biskop Jens Krag's Gravsten	133
„ 34. Kong Erik Menveds Sigil	134

	Side
Fig. 35. Kong Erik Menveds og Dronning Ingeborgs Gravmæle	136
„ 36. Kong Christoffer II' Sigil	138
„ 37. Kong Valdemar Atterdags Brev af 11. Februar 1341	144
„ 38. Kong Valdemar Atterdag og Dronning Helvig	146
„ 39. Hansesalen i Kølns Raadhus	153
„ 40. Biskop Niels Jacobssøns (Ulfeld) Gravplade	161
„ 41. Dronning Margrete	162
„ 42. Biskop Peder Jenssøn Lodehats Gravsten	164
„ 43. Københavns Segl af 1417 og 1421	166
„ 44. Hvælvet Kælder under Konsistoriebygningen	168
„ 45. Dansk Skibsflag fra Kampen ved København i 1427	173
„ 46. Kong Christoffer af Bayern	181
„ 47. Første Side af Københavns Stadsret af 14. Oktober 1443	183
„ 48. Kong Christiern I' dansk-norske Majestætssegel	189
„ 49. Kong Christiern I og Dronning Dorothea	192
„ 50. Medaille med Kong Christiern I' Billede	200
„ 51. Kong Hans' store Sigil	207
„ 52. Kong Hans' københavnske Mønt, Skilling, Søsling og Hvid fra 1490	213
„ 53. Kong Hans' Gravsten i Odense	221
„ 54. Kong Christiern II	227
„ 55. Dronning Elisabet	231
„ 56. Sigbriets Haandskrift	232
„ 57. Altertavle fra Karmeliterklostret i Helsingør	234
„ 58. Brev af 4. Februar 1523 fra Kong Christiern II til Dronningen	251
„ 59. Kong Frederik I	254
„ 60. Byens Overgivelsesbrev af 23. December 1523	257
„ 61. Hr Mogens Giøe	259
„ 62. Kort over Nørre Fælle	265
„ 63. Hans Tavsén	273
„ 64. Biskop Knud Henrikssøn Gyldenstiernes Gravsten	287
„ 65. Borgmester i Lübeck Jürgen Wullenweber	288
„ 66. Borgmester i Malmø Jørgen Kock	290
„ 67. Grev Christoffer af Oldenburg	294
„ 68. Kong Christian III	297
„ 69. Peder Skram	299
„ 70. Johan Rantzau	303
„ 71. Københavns Belejring 1536	306
„ 72. Københavns Segl af 1536	309

DE VÆSENLIGSTE FORKORTELSER

I Teksten:

- Ø. Kv. = Øster Kvarter.
- Str. Kv. = Strand Kvarter.
- Sn. Kv. = Snarens Kvarter.
- V. Kv. = Vester Kvarter.
- Nr. Kv. = Nørre Kvarter.
- Klb. Kv. = Klædebo Kvarter.
- Fr. Kv. = Frimands Kvarter.
- Kbm. Kv. = Købmager Kvarter.
- Rbg. Kv. = Rosenborg Kvarter.

I Noterne:

- A. = Arkiv.
- Allen. Aktst. og Breve = C. F. Allen Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern IIs og Frederik Is Historie.
- A. M. Dipl. Dan. = Arnamagnæanske Samling. Danske Diplomer.
- A. P. = A. Krarup og Johs. Lindbæk Acta pontificum Danica.
- Cragius Chr. III addit. = N. Cragius Annales Christierni III. Additamenta. ed. Gram.
- D. G. U. = Danmarks geologiske Undersøgelse.
- D. Mag. = Danske Magazin.
- Dipl. dioec. Lund. = Weibull Diplomatarium dioecesis Lundensis.
- D. S. M. = Danske Selskabs Membraner i Rigsarkivet.
- H. R. = Hanse Recesse.
- Hans. U. B. = Hansisches Urkundenbuch.
- Hist. Medd. (om Kbh.) = Historiske Meddelelser om København.
- H. T. = Historisk Tidsskrift.
- Ing.k. = Ingeniørkorpset.
- Kbh. Gd. = Rigsarkivets Adkomstdokumenter paa Pergament paa københavnske Gaarde.
- K. D. = O. Nielsen Københavns Diplomatarium.
- Kolderup-Rosenvinge. Gl. d. Love = J. L. A. Kolderup-Rosenvinge Gamle danske Love.
- Bjørn Kornerup. Vor Frue K. og M. Hist. = Bjørn Kornerup Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie.

L. A. Sj. = Landsarkivet for Sjælland.
G. F. Lassen Aktst. o. Dok. = G. F. Lassen Aktstykker og Dokumenter til
Københavns Befæstnings Historie.
Lüb. U. B. = Lübisches Urkundenbuch.
Miss. fra Chr. I og Hans = Missiver fra Kongerne Christiern I' og Hans' Tid.
Mon. Germ. Hist. = Pertz. Monumenta Germanicae Historica.
Nat. Mus. = Nationalmuseet.
O. Nielsen. Kbh. H. og B. = O. Nielsen Københavns Historie og Beskrivelse.
Pontoppidan. Ann. Eccl. Dan. = E. Pontoppidan Annales Ecclesiæ Danicæ.
R. A. = Rigsarkivet.
Raynaldus. Ann. Eccl. = Raynaldus Annales Ecclesiastici.
Rep. = Kr. Erslev Repertorium diplomaticum.
Rosenkjær. Fra d. u. Kbh. = H. N. Rosenkjær Fra det underjordiske Køben-
havn.
Rørdam. Kbh. K. og Kl. = H. F. Rørdam Københavns Kirker og Klostre i
Middelalderen.
S. A. = Stadsarkivet.
Skb. f. Kbh. = Skødebog for København i Landsarkivet for Sjælland.
S. R. D. = J. Langebek Scriptorum rerum Danicarum.
Thorkelin Dipl. = G. Thorkelin Diplomatarium Arnamagnæanum.
U. A. = Universitetets Arkiv.
Wadding. Ann. min. = Wadding Annales Minorum.
Æ. A. = Ældste danske Archivregistraturer.

KØBENHAVNSEGNENS TILBLIVELSE
OG TIDLIGSTE BEBYGGELSE

LANDETS TILBLIVELSE

DEN Plet paa Jordkloden, hvor Danmark nu ligger, har haft en omskiftelig Tilværelse i Aarmillionernes lange Løb. Havet har kæmpet med Landet. Til Tider fik Havet Overmagten, og til Tider var det Landet, som hævede sig over Vandene. Klimaet vekslede fra tropisk Hede til Bræernes knugende Frost.

Det var i Isens kolde Favn, at Nutidens Danmark blev til.

I fjærne Tider, for Hundredetusinder af Aar siden, tiltog Nordpolens Iskappe i Omfang, og fra Finlands og Skandinaviens Fjælde gled Isbræerne mod Syd ned over Danmark og Østersøen og langt ned over de sydligere Lande. Som Kæmpepløve brød de Jordoverfladen og førte den med sig, søndermalet som Moræne. Paa denne Maade forsvandt ogsaa største Delen af Datidens danske Landskabs Overflade, og vi kender den nu kun pletvis og fra de løsrevne Flager af den, som er indesluttet i Morænernes Ler og Sand.

Isen og Kulden slap flere Gange Grebet, og der kom Perioder, som varede i Aartusinder, hvor Liv og Vækst vendte tilbage til de øde Vange, som efterhaanden blev klædt med Græs og Skov, og hvor Vildtet maaske ogsaa førte Mennesket med sig til vore Breddegrader.

Men Isen kom igen, og Bræerne gled for sidste Gang over største Delen af det nuværende Danmark. De opløjede paany Danmarks Jord og lagde, hvor de kom frem, et nyt Morænelag ovenpaa det tidligere.

Sporene af denne sidste Nedisning bevarede i mangfoldige Enkeltheder til Nutiden. Det var disse sidste Bræers Moræner og Smeltevandsfloder, som formede det danske Terrain.

Afsmeltningen skete ikke jævnt, men i det store og hele trak Indlandsisen i Danmark sig tilbage fra Vest mod Øst eller Sydøst og fra Syd mod Nord, dog afbrudt af gentagne Fremstød af Isen.

Efterhaanden var Indlandsisen i Opløsning over største Delen af Danmark. Den fynske Øgruppe var isfri; Sjælland og det vestlige Skaane ligeledes, dog med større og mindre Samlinger af Dødis. Storisen laa i Østersøen langs Skaanes Sydkyst omtrent fra Ystad og frem mod Store Belt, og mod Nord løb en anden Brærand over Esløv og langs Søderaaens Vestside op langs Kattegattets Kyst.

En Tid derefter skete Isens sidste Fremstød. Den trængte fra Østersøen paany frem til Langelands Vestkyst og ind i Store Belts Dalstrøg indtil Sprogø og Halskov ved Korsør. Derfra gik Isranden i en Bue, hvis konkave Side vendte mod Nordvest gennem Syd- og Østsjælland over Københavnsegnen, hvor den i Dyrehaven mødte den skaanske Is, som væltede ind mod Sjællands Østkyst.¹⁾

Snart tabte Fremstødet sin Kraft; Bræen blev standset i sin Fremadskriden og blev til Dødis, og Afsmeltningen tog Fart paany. Ismasserne dvælede en Tid lang i en Linie tæt nord for den nuværende Nordkyst af Køge Bugt og tværs over Kalvebodstrand med en Tunge frem over Nordenden af Amager, derpaa vigende tilbage over Grunden Knolden i Drogden, over Sydenden af Saltholm, over Nordre Flint og videre over til Skaanes Kyst ved Malmø.

Siden veg Isen stadig længere nord paa op gennem Sverige, og Bræen i Østersøen blev til aabent Vand.

Det er denne sidste Nedisning og dens Afsmeltning, som har formet Landskabet omkring København. Det var ufattelig store Naturkræfter, som var i Virksomhed ved Landskabets Tilblivelse. Man kan regne, at Østersøens Bræ mod Nord, hvor den laa højest, har naaet de skandinaviske Højfjelde i Højde,²⁾ og at Bræen under det sidste Fremstød i Øresund her har været flere Hundrede Meter tyk.

Isens knugende Kæmpevægt over Landet havde bragt dette til Sænkning, og da det blev befriet for Byrden ved Afsmeltningen, hævede det sig atter. Men paa den anden Side var der bundet saa meget Vand i den store Iskappe, at Havfladen, da Istiden var paa sit Højeste, laa meget lavere end nu og først efterhaanden, som Afsmeltningen skred frem, steg til Nutidens Niveau.

Det er ikke let at fastslaa det indbyrdes Forhold mellem disse to Stigninger, af hvilke Vandstigningen var ens overalt i det frie Hav, medens Landhævningens Størrelse varierede fra Syd til Nord.

De foreliggende Forhold viser, at naar Isen kunde skyde en Tunge frem gennem det nuværende Øresund, maa Terrainet her allerede den Gang have været lavere end Omgivelserne mod Øst og Vest. Ved Afsmeltningen samlede Smeltevandfloderne sig i denne Dal.

Mod Nord, i Kattegats østlige Del, havde Dalbunden allerede længe ligget under Havets Overflade, men Terrainet var i Stigning, mindst mod Syd, men tiltagende nordefter og meget stærkere paa den svenske Side af Kattegat end i det nuværende Danmark.³⁾

1) Oversigt over Danm. Geologi D.G.U. V R Nr. 4 p. 113 ffg. V. Milthers Nordsjæll. Geologi D.G.U. V R Nr. 3 117 ffg.

2) S. A. Andersen. Det danske Landskabs Hist. p. 124.

3) Oversigt over Danm. Geologi p. 155 ffg.

Konturerne af den Vig, som i Fortsættelse af Kattegats Østerrende strakte sig ned i Sundets nordlige Del langs Skaanekysten, ændrede sig under Landhævningen og kan ikke fastlægges nøje.

Saa meget er velkendt, at i Sundets sydlige Del laa Dalens Bund hævet over Havet, saa at der her var fast Land mellem Sjælland og Skaane.

Smeltevandsfloderne opstod ofte som Tunnelfloder under den smeltende

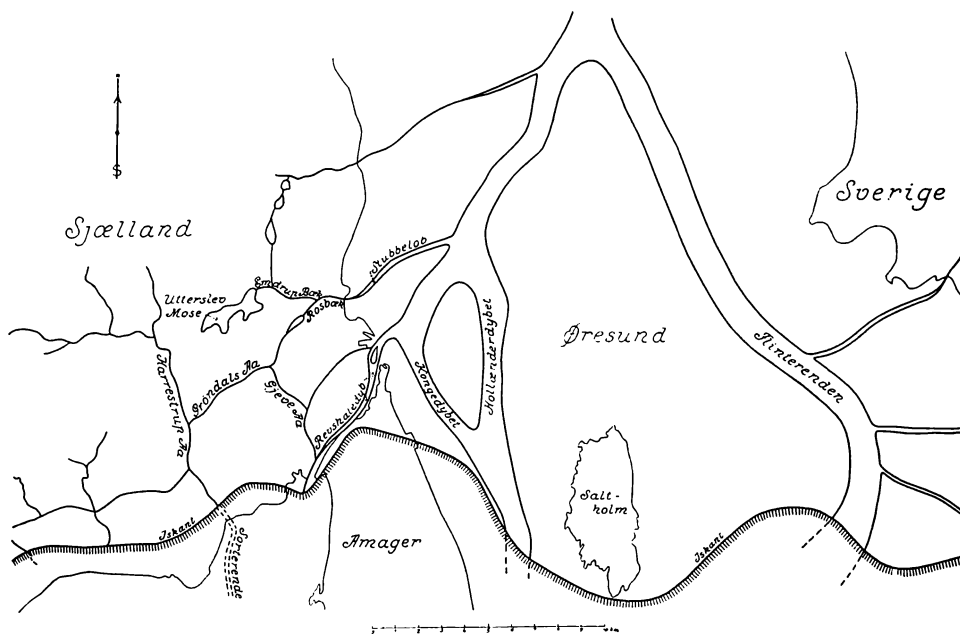

Fig. 1. Københavnsegnens Smeltevandsfloder.

Bræ, og de dannede her dybe Udhulinger i Undergrunden, undertiden med opadstigende Bund, indtil de ved Isranden traadte frem i Dagen.

Flodsystemets Hovedaare, Øresunds dybe Rende, har dog sikkert faaet sin endelige Udformning foran Isen. Den begynder i Drogden, deler sig i Hollænderdybet og Kongedybet, som omslutter Middelgrunden, og fortsætter Østen om Hven og videre mod Nord.

Fra Øst modtog Hovedstrømmen Tilløb gennem Flinterenden og gennem de vestskaanske Aaer, blandt hvilke Saxaaen med sin dybe Udløbsrende gennem Landskronas Havn særlig kan fremhæves.

Fra Vest var Havneløbet, hvis ældste Navn er Revshæledybet, det væsentligste Tilløb til Hovedstrømmen. Det begyndte i Kalvebodstrand, hvor en Tunnelaa strømmede ud gennem Udkolkningen Vridet lidt nord for Spærredæmningen, fortsatte gennem Trestensløb, og dets Vandføring øgedes ved Tilløb fra andre Tunnelstrømme, nordligst fra et Udløb paa Amagersiden syd for Knip-

pelsbro, gennem den dybe Rende, som siden hed *Grønnegaards Havn*; sydligere kom et Tilløb, ligeledes fra Amagersiden, lidt nord for Langebro mellem Landgrunden og den saakaldte *Havfruegrund*. Paa Sjællandssiden forgrenede Løbet sig imellem *Slotsholmen* og *Bremerholmen*. Havneløbet udvidede sig syd for Toldbodbommen til Bredningen *Hukken*, det nuværende Orlogsværfts Bassin. Længere mod Nord blev det af Grunden *Ryggen* delt i et smallere Løb, *Jyderenden*, mod Vest og Hovedløbet, *Inderrheden*, mod Øst, og disse to Løb forenedes til *Kroneløbet*, som mellem *Stubbegrunden* paa den nordlige og *Revs-halegrunden* tilligemed *Svanegrunden* paa den sydlige Side strømmede ud i *Kongedybet*.

Strømmen, som begyndte ved Vridet, synes ikke alene at have sendt sit Vand gennem Havneløbet, men ogsaa en Sidegren op gennem den Lavning, hvori nu Byens tre Søer ligger, og videre ud gennem *Kroneløbet*.

Endnu vestligere laa det sidste af Københavnsegnens Smeltevandsløb. I *Sorterende*, i den sydlige Del af Kalvebodstrand, dannede der sig en Tunnelaa, som fortsatte sit Løb op gennem den Dal, hvori den sydlige Del af *Harrestrup Aa* siden fik sit Leje, og videre gennem *Grøndalsaaens*, *Bispeengens*, *Løgteaaens*, *Lersøens* og *Rosbækkens* Dale, indtil den syd for Gamle Vartov gennem *Skudeløbet* strømmede ud i Hovedstrømmen.

Saalænge Bræen endnu laa fast mod Syd ved Køge Bugt, var Vandløbene paa det isfrie Land mod Nord hindrede i deres Løb sydover, og deres Vand blev ført Øst paa langs Isranden, hvor *Vejleaaen* og *Brøndbybækken*, hvis ældste Navn synes at have været *Rinebæk*, udhulede en Dal, som bragte det til Sorterendestrømmen ved *Hvidovre*. *Harrestrupaaens* nordlige Del, som var Afløbet mod Syd fra *Kagsmose* og andre vestligere Moser, løb i Sorterendestrømmen ved Damhuskroen.

I Bispeengen flød Sorterendestrømmen over, saaledes at der foruden Hovedløbet gennem Løgteaaen dannedes et Afløb mod Øst gennem den oprindelige *Ladegaardsaa*, som fra Bispeengen til Bülowvej fulgte det kendte Aaløb, men derfra videre mod Øst laa sydligere end det ved Kunst gravede Aaløb i Aaboulevarden. Man kunde for at undgaa Forvekslinger kalde den oprindelige Ladegaardsaa for *Gjeveaaen* efter Bispeengens gamle Navn *Gjeveholmen* og forbeholde Navnet Ladegaardsaa for det kunstig gravede Løb. Gjeveaaen forenede sig lidt sydøst for Hjørnet af Rosenørns Alle og Vodroffsvej med Smeltevandsløbet i Søernes Dal.

I sit fortsatte Løb mod Nord modtog Sorterendestrømmen Afløbet fra *Utterslev Mose*, som gennem *Emdrupbækken* passerede den Dal, som siden efter Anlægget af en Mølle-dæmning ved Kongevejen blev til Emdrup Sø; oprindelig har Utterslev Moses Afløb vist fulgt *Gentoftedalen* op til *Ordrup Enge*, men

har, efterhaanden som Issmeltingen tillod det, søgt den kortere Vej gennem Emdruplavningen.

Da Issmeltingen var endt, standsede Smeltevandsflodernes Løb, og deres Floddale blev tørre som Grøndalen, eller de optoges af mindre Aaer og Bække, som næredes fra Kilder, Søer og Damme. Dalbunden i Flodlejerne er som oftest belagt med Singels eller grovt Grus, og herover dannede der sig, hvor den ligger over Daglig Vande, sædvanlig et Lag Tørv eller Aadynd. Men hvor Lejet i Tidens Løb blev sænket under Havfladen, blev det efterhaanden fyldt med Lerslam eller med det hvide Strandsand i et indtil flere Meter tykt Lag. Navnlig i Kalvebodstrand, mellem Holmene ved Revshalen og ved Sjællands Kyst har Tilsandingen været stærk.

De nordfra kommende Vandløb, Vejleaaen, Brøndbybækken, Harrestrup Aa, Gaosebækken ved Kongens Enghave og Gjeveaaen kunde frit optage deres Løb mod Syd, og Strømføringen i Smeltevandsdalen skiftede derved fra nord-gaaende til syd-gaaende Strøm. *Harrestrup Aa* og *Gaosebækken* eroderede nu den spinkle Rende, *Søndre Løb* i Kalvebodstrand, hvorved deres Vand gennem *Trestensløbet* blev overført til *Havnestrommen* og ført nordefter. *Gjeveaaen* vendte sig mod Syd gennem *St. Jørgens Søs Dal* og den optog i sin venstre Bred flere Smaabække, navnlig gennem Sortedamssøens og Peblingesøens Dal. Det maa fastholdes, at alle disse Bække og Aaer havde deres Løb paa Landjorden, thi i Afsmeltningstiden og længe efter var Landet i stærk Stigning, saaledes at ikke alene Forbindelsen bevarede mellem Sjælland og Skaane, men ogsaa store Dele af Kattegat laa tørre. Øresund var kun en Floddal, og Kattegat indskrænket til Farvandet omkring den dybe Østerrende.

Naar Smeltevandsfloderne mistede deres Fart, og Vandmasserne kom til Ro i Søerne foran Bræranden, bundfældedes det Materiale, som de medførte, i regelmæssige Lag, de saakaldte *Varv*, som nederst bestaar af groft Sand, derefter afvekslende af finere Sand og Ler, indtil de øverst afsluttes af fint slemmet Ler. Det enkelte Varv giver almindeligvis et Aars Bundfældning, og Varverne dannes ovenpaa hverandre Aar efter Aar. Ved at tælle Varvernes Antal i en Serie, kan man beregne det Aaremaal, i hvilket den blev til. I Sverige, fra Skaane og nordefter, har Geologen *Gerard de Geer* ved Sammenstilling af Lagserier kunnet fastsætte det Tidspunkt, da Skaane og dermed Øresundsegnen blev fri for Indlandsisen, altsaa Afsmeltningstidens Ophør i denne Egn, til 16500—18500 Aar før Christi Fødsel.⁴⁾

⁴⁾ Oversigt over Danm. Geologi. D.G.U. V Nr. 4 p. 117. G. de Geer A chronology of the last 12000 years. Congrès Géologique intern. Compte rendu de la XIe sess. Stockh. 1910. G. de Geer Förhist. tidsbestämningar. Ymer 45 Årg. Stockh. 1925. G. de Geer Datering af den gotiglaciale Isrecession Geol. Fören. Förhandl. Bd. 51 p. 249. Stockholm 1929.

LANDETS NATUR

Saa snart Indlandsisen var smeltet bort fra en Landstrækning, begyndte *Plantevæksten* at brede sig over de øde Sletter, og Dyrelivet fulgte hurtigt efter.

Muldlaget begyndte at blive til, og i Søerne dannede der sig ovenpaa Varvene Lag af Dynd, *Gytje*; Moserne groede langsomt frem. I Tidernes Løb aflejredes Aar efter Aar nye Lag ovenpaa de ældre. Man har i det nydannede Terrain, især i de organiske Lag i Moserne, fundet talrige Plantedele og Dyrelevninger, som giver umiddelbare Oplysninger om den Flora og Fauna, der herskede paa Stedet, da Lagene blev til.

Af ganske særlig Betydning for Lagenes Udforskning er den mikroskopiske Undersøgelse af det meget modstandsdygtige Blomsterstøv, *Pollen*, af Fortidens Flora, som kan artsbestemmes og give udtømmende Oplysninger om Egnens Flora og Tidens klimatiske Forhold.¹⁾ Gennem en mikroskopisk Undersøgelse af de aflejrede *Diatoméers* Kiselskaller, kan man artsbestemme dem som Ferskvands-, Brakvands- eller Saltvandsarter og derigennem komme til Klarhed over Havniveauets Stigninger og Fald og bl. a. faa klarlagt Tidspunktet for Øresunds Opstaaen.²⁾

Ved Fund af *Oldsager* i Moserne er man i Stand til at jævnføre de enkelte Lag meget nøje med Perioderne i Landets Bebyggelse.³⁾

A. Tiden umiddelbart efter Afsmeltningen kan kaldes *den sen-glaciale Tid*. Den falder i 3 Perioder.

1. *Den ældre Dryastid*. I denne Periode var Klimaet arktisk og tørt. Dværgbirk, Polarpil og andre Pilearter, Fyr samt Rypelyng (*Dryas octopetala*) var Vegetationens vigtigste og typiske Vækster.

Allerede i dette kolde Tidsrum indvandrede *Mennesket*. En Boplads er paavist i Holsten, nær ved *Hamburg*, og et enkelt Redskab er fremdraget fra denne Tids Aflejringer i Øresund ved *Middelgrunden*.

---

¹⁾ Knud Jessen. Archaeol. dating in the history of North Jutlands Vegetation. Acta Archaeol. V p. 187 ff.

²⁾ Johs. Iversen. Unders. o. Litorinatransgressioner i Danm. Medd. fra D. geol. F. IX p. 223.

³⁾ Overs. o. Danm. Geol. D.G.U. V. 4. National Mus. Vejledn. Oldtiden 1937 p. 9.

2. *Allerød Tiden*, som fik Navn efter Allerød Mose i Nordsjælland, hvor den først blev paavist. Temperaturen var paa denne Tid stærkt stigende. Foruden Birken mødte nye Planter som Enebær, Bævreasp og Skovfyr frem og en frodigere og mere vekslende Vegetation bredte sig over Landet. Det varmere Klima gav Anledning til et rigt Dyreliv, hvorom et i 1935 i en Mose i *Gentofte* fremdraget kæmpemæssigt Elsdyrskellet bærer Vidne.

3. *I den yngre Dryastid* vendte den arktiske Flora tilbage, idet Klimaet atter blev arktisk, men i Slutningen af Perioden steg Temperaturen dog. Fra den sidste Tid, omtrent 9000 f. Chr., er primitive Redskaber af Rensdyrhorn fundne her i Landet ved *Nørre Lyngby i Vendsyssel*.⁴⁾

B. Det følgende Hovedtidsrum kaldes den *postglaciale* Tid. Det falder i 3 Perioder og strækker sig lige til Nutiden.

4. *Fastlandstiden* eller den *boreale Tid* havde et tørt og efterhaanden temmelig varmt Klima. I Begyndelsen af denne Tid naar Birken sit Maximum, Fyrren tager til, og Hasselen begynder at vise sig. Birk, Fyr og Asp danner Skove. I den varmere Slutningsperiode aftager Fyrrens Andel i Skovbestanden, Eg, El og Lind rykker frem, og Hasselen naar sit Maximum. Arkæologisk hører den ældre Stenalder *Mullerupbopladsen* hjemme i denne Tid; dens Alder kan sættes til 6—7000 Aar f. Chr.

5. *Landsænknings tiden* — eller *Litorinatiden* — kan deles i to Underafsnit, ældst det *atlantiske*, hvor Klimaet var varmt og fugtigt og yngst det *subboreale*, hvis Klima var varmt og tørt. Periodens Navn Litorinatiden skriver sig fra Strandsneglen Litorina, som paa denne Tid prægede Havet. Floraen kendetegnes som Egeblandingsskoven, som navnlig bestod af Eg, Ahorn, Ask, Lind og Hassel, sparsomt blandet med Fyr. Arkæologisk omfatter den *Ertebøllekulturen*, og den ældste Del af den *yngre Stenalder* begynder netop, som Perioden ebber ud. I Tid kan den sættes til 3—5000 Aar f. Chr.

Perioden er karakteristisk ved sine Terrainoscillationer, som medførte en stadig voksende Sænkning af Landet, hvorved sluttelig *Øresund* blev dannet.

Ved Diatoméundersøgelser, foretagne af Dr. *Johs. Iversen* i Søborg Fjorden, nu den tørlagte Søborg Sø, og i Klampenborgfjorden, nu Ordrup Enge, er det paavist, at fire Sænkingsperioder satte Saltvandet ind i Fjordene, medens Saltvandsdiatoméerne formindskedes stærkt eller forsvandt i de mellemfaldende Perioder. Hvert Transgressionsmaximum var større end det foregaaende.⁵⁾

Den første Transgression, den *tidlig-atlantiske*, fandt Sted i den atlantiske Perodes Begyndelse ved Egeblandingsskovenes Fremkomsttid; den satte rent Saltvand ind i Søborgfjorden, men kun Brakvand ind i Klampenborgfjorden,

⁴⁾ V. Nordmann. Menneskets Indvandring til Norden. Kbhvn. 1935 p. 43.

⁵⁾ Naturhist. Tid. I p. 42.

hvilket kan tyde paa, at den sidstnævnte laa i Sænkningsens inderste Vig, hvor det fra Aaer og Floder tilstrømmede Ferskvand havde Overtaget, og at Øresund endnu ikke var gennembrudt til Østersøen. De to næste Transgressioner, som begge ligger ved den atlantiske Periodes Midte og kan kaldes de *højtatlantiske*, viste Saltvand i begge Fjorde. Den sidste og stærkeste Transgression, den *senatlantiske*, skete ved den atlantiske Periodes Slutning, paa den Tid, da Hasse-len havde sit Maximum, omtrent da den yngre Stenalder begyndte at vise sig.

I den sidste Periode af Litorinatiden, den *subboreale*, hersker Egeblandings-skoven, men henimod Slutningen begynder Bøgen at optræde i Bestanden af Skovens Træarter. Arkæologisk rummer Perioden største Delen af den *ynge Stenalder* fra omtrent 1500—3000 f. Chr., og *Broncealderen*, 400—1500 f. Chr.

6. Den *nyere* eller *subatlantiske Tid* med koldt og fugtigt Klima, i Nutiden mere tørt, karakteriseres bedst ved sine Bøgeskove, hvori Fyrren næsten er forsvunden, og Egebestanden stærkt formindsket. Perioden indledes med en tydelig udpræget Forsumpning af Overfladen i den foregaaende Tids Moser. I denne Periode hæver Landet sig paany, og Grænsen mellem Land og Vand bliver Nutidens. Arkæologisk dækker Perioden *Jernalderen* fra 400 f. Chr. til 1000 e. Chr. og den derefter følgende *historiske Tid*.

Litorinatidens Vegetationslag er pletvis bevarede i *Københavns* Nærhed i Øresund, og de viser tydeligt, at Farvandets Bund oprindeligt har ligget over Daglig Vande.

Da der i 1899 skete Udgravning for en Kloak fra Amager til *Kongedybet* traf man paa Tørvejord 1450 m fra Amagers Kyst og 500 m nordøst for Prøvestenen. I den udgravede Rende i en Længde af 90 m nærmest Kysten laa Tørven 12 m og længst ude mod Øst 13,8 m under Daglig Vande. Tørvelaget, hvis Bund laa i Kote $\div$ 15,25, var dækket med henved 30 cm Sand, blandet Ler. Der fandtes i Tørven Frugter og Plantedele bl. a. af El, Birk, Kornel, Elm, Bævreasp, Ulvsrøn, Hvidtjørn og Hassel, samt Tagrør og Mosser af de Arter, der er almindelige i Skovmoser. Her har følgelig været en Skovmose i Egeblandingsskovens Tid, som har ligget i en bevokset Landstrækning hævet over Havets Niveau.⁶⁾

I 1928 lykkedes det *Knud Jensen* at faa undersøgt en Prøve fra de nederste Lag af Mosen fra $\div$ 13,0 til $\div$ 15,25 m. Den bestod af *Phragmites*-Tørv, inde-

⁶⁾ Knud Jessen. Moseundersøg. i det nordøstlige Sjælland p. 147.

holdende Plantedele af El, Birk, Kornel, Hassel og Lind, og Pollenundersøgelsen viste, at den stammede fra den ældre Mulleruptid. Bevoksningen viser, at der i Mulleruptiden og heller ikke i den ovenover værende Egeblandingsskovs Tid var Forbindelse mellem Østersøen og Kattegat gennem Sundet, hvis højereliggende Tærskel sydfor Amager mellem København og Malmø nu ligger i Kote $\div 7,0$.⁷⁾

Denne Undersøgelse bestyrkes ved andre Fund. I 1910 stødte man ved Anlægget af *Flakfortet* paa Saltholms Flak omtr. 4 km Nordnordvest for Saltholms Nordside paa omtrent 5 cm Vanddybde paa et Tørvelag, denne Gang ikke i en af Øresunds dybe Render, men paa Fladen af Saltholms Landgrund. Der laa et tyndt Lag af Moræneler over Saltholmskalken, derover et Stenlag og endelig Ferskvandsaflejringer, Gytje og Tørv i smaa flade Fordybninger i Moræneleret. Blandt Planteresterne i dette Lag kan nævnes El, Elm, Eg, Lind, Kornel, Hindbær, Hassel og Humle foruden flere Planter som Nælder, Gaasefod og Strandvandkrans, der tyder paa en Vegetation i Nærheden af Saltvand. Ogsaa her fandtes altsaa en Egeblandingsskov, som var i Vækst endnu, da det Tidspunkt nærmede sig, hvor den skulde synke i Havet.⁸⁾

I *Kroneløbet* paa omtr. 8,8 m Vand fandt Rosenkjer i 1892 omtrent 300 Al. (188 m) fra Trekosten og omtrent 500 Al. (314 m) fra Trekroner et omtrent 0,6 m tykt Tørvelag med et betydeligt Dække af overliggende Strandgrus. Der var Træstammer, Stubbe og Rødder i Tørven og i Moræneleret under den.⁹⁾

Paa *Holsteinsgades Skoles Grund*, paa det nordøstlige Hjørne af Holsteinsgade og Livjærgade, fandtes i 1910 en lagdelt Aflejrning, der kan karakteriseres ved følgende Profil, maalt lidt syd for Livjærgade: Moræneler i Kote 3,45, derover Kalkgytje til 3,61 og øverst et Lag af Engtørv til 3,92. 30 m østligere maalt Moræneler i Kote 2,98, fed sort Gytje til 3,06, Kalkgytje til 3,15 og engagtig, noget dyndet Tørv til 3,45. Begge Steder laa der over Engen Lerfyld op til Nutidsterrainet. Kalkgytjen og den overliggende Engtørv indeholdt talrige velfarvede Skaller af *Helix hortensis* og andre Landsnegle. Moseformationen synes at have haft sin Afslutning omtrent langs 4 m Kurven.¹⁰⁾

Ved Gravninger i *Rosenvængets Hovedvej* er der omtrent 16 m Vest for Hjørnet af Rosenvængets Allé maalt Moræneler i Kote 3,45, Sand til 3,77 og Tørv til 4,08, men intet Spor af Kalkgytje blev iagttaget her. Midt for Matr.

⁷⁾ Knud Jessen. The forest in North Europe in Epipalaeolithic Time p. 61. Det kgl. d. vidensk. Selsk. Biolog. Medd. XII. 1. Kbh. 1935.

⁸⁾ Knud Jessen. Moseundersøgelser p. 149.

⁹⁾ Knud Jessen. Moseundersøgelser p. 147 (1500 m. læs 1520 Fod) Naturen og Mennesket Bd. 15 p. 269 (i Maalangivelsen er Trekroner og Trekosten ombyttede).

¹⁰⁾ Hist. Medd. om Kbh. II p. 495 ffg. Noten.

Nr. 278 blev derimod maalt Moræneler i Kote 2,12, okkerfarvet Kalk til Kote 2,47, næsten hvid, mergelagtig Kalk med talrige Skaller af *Helix* til 3,91 og derover Tørv, hvis øverste Del var afgravet. Disse Lag blev fortsat i hele Vejen svagt faldende mod Øst omtrent til Strandboulevarden.

Desuden er der foretaget en Undersøgelse ved Grundudgravning paa Matr. Nr. 278, hvor der af Professor Knud Jessen blev maalt og pollenundersøgt følgende Profil under Vestenden af den nye Bygning: Gruset Moræne i Kote 2,10, derover brun tørveagtig Gytje til 2,35, hvid Kalkgytje til 2,51, graalig noget leret, kalkholdig Gytje til 2,85, muldet Tørv til 2,97, rødliggult Sand til 3,40 og derover Nutids Fyld. Der fandtes mærkeligt nok ikke andre Bløddyrskaller i Gytjelagene end af *Helix hortensis*, og dette i Forbindelse med Aflejringernes Karakter iøvrigt synes at vise, at Lagene er afsat i et meget lavt Bassin, der periodisk, især om Sommeren, har været udtørret. Pollenet var meget slet bevaret i de to Kalkgytelag, men Analyser kunde gennemføres af Pollenet i det øvre saavel som i de underste Tørvelag. Det underste Lag viste, at dets Dannelse er begyndt i det første Afsnit af den *postglaciale Periode*, altsaa væsentlig før Mulleruptiden, men for den sen-glaciale Tid kan der ikke paavises nogen Søaflejring. Det øverste Tørvelag viser, at Aflejringen er afsluttet ved *Litorinatidens* Begyndelse. Det øverste Sandlag viste hist og her Tegn til Bænkning og maa vel efter sin Kote nærmest tydes som en Strandaflejring fra *Litorinatidens* sidste Transgression.

Ved Anlæget af *Frihavnen* traf man i 1892 og 1893 ligeledes paa post-glaciale Vegetationslag, som blev videnskabelig undersøgt, bl. a. af *Rosenkjær*. De er af særlig Interesse, fordi deres Undersøgelse kunde foretages direkte i den tørlagte Byggegrube.¹¹⁾

Den sydlige Gruppe, som laa paa den højeste Del af Terrainet, omfattede fire enkelte Strækninger af Tørvejord, som begyndte med Mosen A henved 40 m nord for Havnebassinets Sydvesthjørne i en Bredde af omtr. 12,5 og udvidede sig vifteformet mod Nordøst. Ved Sydvesthjørnet laa Tørvens Overflade i Kote $\div$ 1,9, og Laget var faldende mod Nordøst til henimod Kote $\div$ 5,7. Tørvelaget, som overalt hvilede paa Moræneleret, var almindeligvis 0,5 m tykt, tiltagende mod Øst til 1,6 m. Hvor Tørvelaget laa dybest, var det dækket med rigelig 0,6 m nyere Strandgrus, men paa den højere liggende Del var der kun 5 cm Sand. Tørvelaget syntes at være bedst bevaret i Terrainets Fordybninger. Umiddelbart syd for Tørvelagets Sydvesthjørne kunde det iagttages, omend det ikke er rigtig forstaaet af *Rosenkjær*, at Bølgeslaget havde udhulet og udvasket Moræneleret indtil en Dybde af Kote $\div$ 3,0, og Udhulingen var fyldt

¹¹⁾ Naturen og Mennesket Bd. 9 p. 1 ffg. Bd. 15 p. 259 ffg. Knud Jessen. Moseundersøgelser p. 135 ffg.

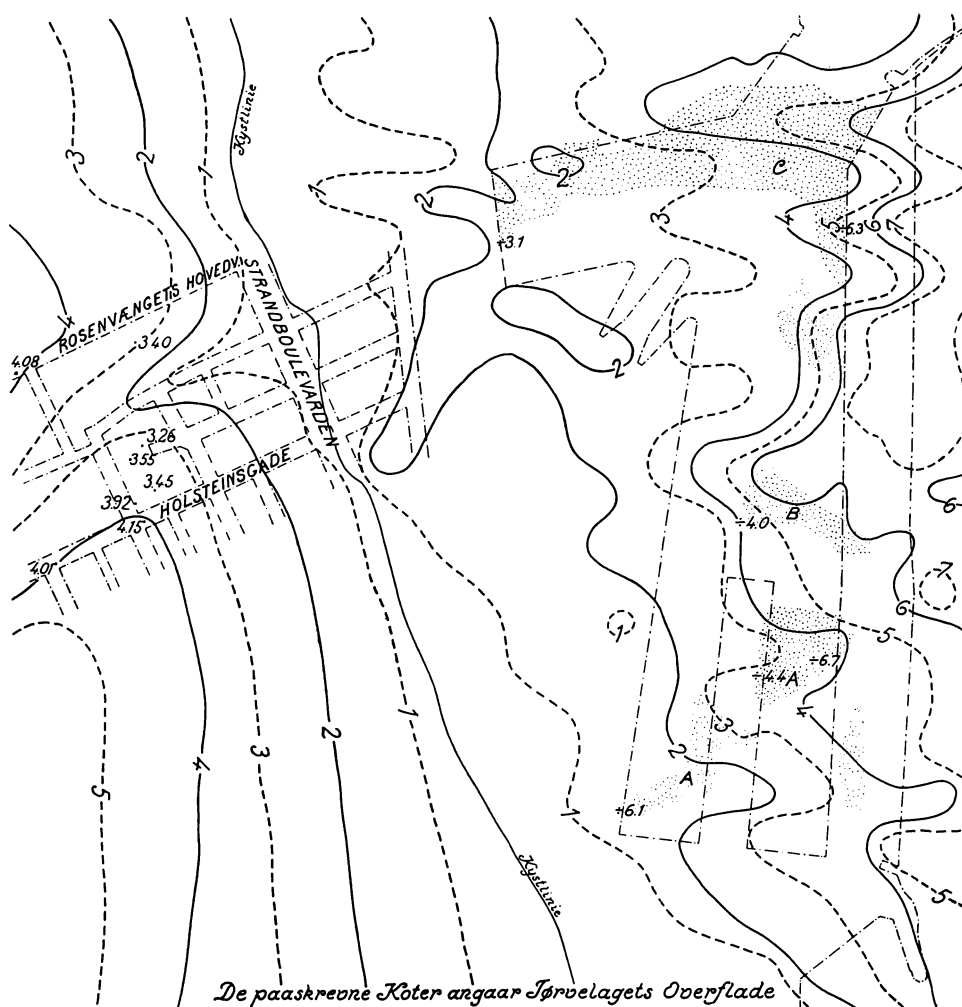

Fig. 2. Kort over det oprindelige Terrain i Rosenvænget og i Frihavnen.

med et metertykt Lag af Grus med Sandmuslinger og Blaamuslinger, hvorover der laa Blokke af den nedstyrtede Tørvejord.

I Sydvesthjørnet løb fra Egnen omkring Blindeinstituttet en lille Bæk gennem Tørvelaget med Retning mod Nordøst. Den havde skaaret sit Leje omtrent 1,1 m ned i Moræneleret, og dens Bredde var 1,5 m; dens Løb kunde følges i en Længde af henved 30 m. Tørven i Bækkejet var stærkt lagdelt af fine Sandlag, men Lagdelingen aftog op mod Overfladen og tabte sig ind mod Siderne. Der laa enkelte store og en Mængde smaa Sten i Bunden og derover en Mængde

Grene, især af Hassel. Flere Træer, bl. a. en Eg og en El, laa tværsover Vandløbet med Rodenderne mod Syd og Topenderne fast imod Leret paa Nord-siden. Desuden opsamlede Rosenkjær et Stykke Fyrrebark og en Mængde Trækul af Birk og Elm og Træstykker, forkullede i den ene Ende.

I Moræneleret paa Terrainet udenfor Bækken var der overalt Rødder af Træer, Græs og andre Planter. Rodnettet var overordentlig godt bevaret, endogsaa de haarfine Rødder. Ned efter kunde de følges til en Dybde paa over 2,2 m og opefter samledes til grove Græstotter eller til Træer. Paa mange Steder stod Træstubbe, især i og over Tørven, men andre Steder var der en Mængde kedelformede Fordybninger under det nyere Strandgrus, som var fyldt med en tørveagtig Dyndmasse, hvori der var Blade og Kviste, Agern og Nødder, og der var afbrudte Rødder ved Hullerne. I et Hul laa en stor Hjortetak, i andre var der Sand og Grus med en Del Skaller af Litorina. I Tørvene fandtes foruden Rester af Træerne ogsaa Blade af Tagrør, Flæg, Siv og Padderokker. Langs Bækken fandt Rosenkjær talrige Bensager og Flintredskaber, som viste, at der her havde været en Boplads i den ældre Stenalder. Den skal omtales nøjere i det følgende.

Lige for Frihavnens Midtmole, 70—80 m nord for Molehovedet, hævede Terrainet sig jævnt op til omtr. Kote $\div$ 2,0; fra Østsiden var Hævningen noget mere brat. Paa denne Bakke var der flere af de kedelformede Fordybninger med Dynd og Plantedele. Lige for Enden af Midtmolen laa der et tyndt Lag af en meget løs Tørv, som bestod af Blade, Kviste, en Del Barkstykker og en Masse Nødder og Agern.

Sydøst for denne Bakke laa en Mose B, hvis Tørvelag op imod Midtmolen havde sin Overflade i Kote $\div$ 4,4 og ved Østmolen i Kote $\div$ 5,7. Tørvens Tykkelse varierede mellem 0,8 og 1,6 m. Hvor Tørvens Overflade laa mellem $\div$ 4,4 og $\div$ 5,3, var den dækket af et indtil 0,5 m tykt Lag Dynd, sikkert afsat af Havet, men laa Tørven dybere end $\div$ 5,3, var den umiddelbart dækket af det nyere Strandgrus, som ogsaa strakte sig ud over Dynden.

Tørven i denne Mose bestod næsten udelukkende af Mos, og der laa store Træstammer i den. Der var baade Fyr, Eg, El, Lind, Birk og Hassel. De væltede Ege laa alle uden Bark, men paa Tørven fandtes der mange store Stykker af Egebark. Det saa ud til, at Egene var udgaaede, før de faldt. En stor Eg i Kanten af Mosen laa væltet med Stubben hængende fast i Tørven, og dens øverste Del var dækket af det nyere Strandgrus. Paa Tørvens Overflade omkring Egen var en stor Plads, dækket med et indtil 10 cm tykt Lag af Hasselnøddeskaller, som var gnavede, maaske af Egern. Overalt stod der Træstubbe i og paa denne Mose.

Da Arbejderne en Dag væltede en „Bænk“ Jord ned tætved Østmolen, op-

dagede Rosenkjær i det friske Brud i Tørvene en Rede saa stor som et mindre Hvidkaalshoved. Den laa midt i Tørvelaget, som var omtrent 0,8 m tykt og hvis Overkant laa i Kote $\div$ 5,6. Reden saa ud som om den nylig var lavet af frisk Hø, og udenom laa et grovt Græsstraa, hvor man tydelig saa det brede Blad med Bladskeden siddende om Straaet ved Knæet. Da Rosenkjær rørte ved Reden, faldt den hen i Støv. Der førte en næsten 1 m lang Gang ind til Reden. Gangen var saa stor, at man til Nød kunde føre Haanden ind igennem den. Da Reden blev bygget, maa Mosen have været tør. Dens Indgang var ikke dækket af Tørv.

I Mosen B har *K. Rørdam* opmaalt et Profil: Først Grus med mange Flintesten, derover 63 cm Tørv med Trælevninger og Tagrør, derover 46 cm marint Sand med Skaller. Koter og Beliggenhed for Profilet savnes, og Tykkelsen af Tørvelaget er angivet paafaldende lavt i Sammenligning med Rosenkjærs Maal.

I en Prøve, som er taget 6,30 m under Daglig Vande har *Knud Jessen* paavist Frugter af Birk og Pollen af Fyr og har i andre Prøver fra den underste Del af Tørvene fundet Planterester fra Fyrretidens Vegetation.

Nordenfor Bakken udfør Midtmolen laa en 70—80 m bred Sænkning fyldt med Tørv, hvis Overflade laa i Kote $\div$ 4,0 faldende mod Øst, og derover et 0,60 m tykt Lag nyere Strandgrus. Denne Mose var af samme Karakter som B.

Øst for Midtmolen langs $\div$ 12 Fods ($\div$ 3,75 m) Kurven laa der et Lag Strandgrus over Tørven. Rosenkjær opfattede det som en tydelig ældre Kystlinie.¹²⁾

Derefter fulgte en mindst 100 m bred Strækning, som var opgravet med Muddermaskine, saaledes at Sammenhængen mellem de sydlige Tørvemoser og den, som fandtes langs Nordsiden af Frihavnens Mellembassin, var bleven afbrudt.

Den nordlige Mose C samler sig om det gamle Smeltevandsløb, som har gennemstrømmet de tre Søers Lavning, og den bestaar dels af Tørvelagene i det gamle Flodleje, dels af et sydligere Moselag indenfor Frihavnens Østmole.

Ligesom ved den lille Bæk i det sydlige Omraade, maa Tørven være dannet efter at Vandløbet i det væsentlige var udtørret.

Det gamle Smeltevandsløbs Leje var mod Vest ved Mellembassinets Bolværk omtrent 60 m bredt og udvidede sig betydeligt østefter. Paa Bunden af Lejet laa over Leret et Lag Grus og Sand, som paa en længere Strækning steg til 1,4 m Tykkelse og som indeholdt Plantedele og en Mængde smaa Sneglehuse, vist nok af Ferskvandssnegle, som ogsaa er paavist af Rosenkjær under

¹²⁾ Rosenkjær: Fra det underjord. Kbh. p. 1.

Tørven i Mose B. Oven paa dette Sandlag har Tørvedannelsen taget sin Begyndelse.

Rosenkjær har maalt følgende Profil af Lagene: Længst mod Vest laa Moræneler og Grus i Kote $\div$ 5,3, Tørvelaget derover i $\div$ 4,7. Derover fulgte et Lag Kalkgytje til $\div$ 4,1 og atter Tørv til $\div$ 3,1. Mod Øst ude ved Østmolen var Profilet: Morænedannelserne i Kote $\div$ 8,2, Tørv til $\div$ 7,5, Kalkgytje til $\div$ 6,93, derover laa marint Dynd med Skaller af Scrobicularia til $\div$ 6,3. Over Dyndet laa mindst 0,5 m Grus.

Det nederste Tørvelags Tykkelse varierede mellem 0,6 og 1,0 m; det bestod af en god, fast Mostørv med en Mængde Grene indblandede. Der var ikke et skarpt Skel mellem det nederste Tørvelag og Kalkgytjen, men de gik over i hinanden i et 15 cm tykt Overgangslag. Kalkgytjen indeholdt en Mængde smaa Muslingeskaller og Sneglehuse, deriblandt det sribede Hus af vor almindelige Havesnegl *Helix*. Kalkgytjelaget var skarpt skilt saavel fra det overliggende Tørvelag som fra det marine Dyndlag. I det øverste Tørvelag var der talrige Trærødder og Stubbe, som gik ned igennem Kalken, i hvilken der laa mindre Stammer. Det øverste Tørvelag strakte sig fra Land ud til, hvor Kalkens Overflade laa omtrent i Kote $\div$ 4,4, men fra Østmolen og hertil var Kalken dækket af Dynd, hvori Scrobicularia-Muslingernes lukkede Skaller altid stod paa Enden. Hvor Tørv og Dynd mødtes, var der paa en Strækning af omtr. 16 m et tyndt Lag Tørv mellem Kalken og Dyndet.

Lidt fra Østmolen laa der i den nordlige Trediedel af den gamle Flodseng et stort, omtrent 65 m tykt væltet Træ af unævnt Art. Det var groet op i det nederste Tørvelag, hvis Overflade her laa i Kote $\div$ 7,2 og dets øverste Rødder groede i Overgangslaget til Kalkgytjen. Efter at det var væltet, dannede der sig ren Kalkgytje i Stubbehullet, og Stammen var helt omgivet af Kalkgytjen. I det nordøstlige Hjørne af Mellembassinets har K. Rørdam maalt følgende Profil, der for at lette Sammenligningen med Rosenkjærs er forsynet med Koter svarende til Bundkote $\div$ 8,2 m: Leret Grus i Kote $\div$ 8,2. Derover sandet Mostørv, indeholdende en Mængde Pinde til $\div$ 8,05, Ferskvandskalk til $\div$ 7,80, Scrobicularialer til $\div$ 7,49, Strandsand med *Mya arenaria* til $\div$ 7,03, recent Dynd med *Mya arenaria* $\div$ 6,88.

K. Rørdam har ogsaa optegnet et andet Profil, der ikke er stedfæstet. Det viser nederst Grus og derover 31 cm brun, sandet Mostørv, 46 cm gul, kalkholdig Mostørv med mange Ferskvandsskaller, 46 cm hvidgul, løs Ferskvandskalk med en Mængde Land- og Ferskvandssnegle, 63 cm brunsort Tørv med Levninger af Eg og El, 15 cm graat Padderokkeler, 157 cm Strandgrus og Sand.

Profilerne viser en Overensstemmelse i Lagenes Art og Følge med Rosen-

kjærs, men navnlig det første har en ikke ringe Uoverensstemmelse i Angivelsen af Lagtykkelserne. Men de Rørdamske Profiler har den store Betydning, at der foreligger Prøver af dem, som er blevet underkastede Pollenanalyser af Knud Jessen.

I den øverste Del af det nederste Tørvelag i sidstnævnte Profil, 6,30 m under Daglig Vande, fandtes der Pollen af Fyr og enkelte stærkt destruerede Birkepollen, altsaa nærmest svarende til Fyrretiden, ligesom Bundlaget i Kongedybet. I det øverste Tørvelag i samme Profil, hvori der almindeligt forekommer Egestammer, viser Analysen Birk 14 %, El 19 %, Fyr 33 %, Eg 9 %, Lind 22 % og Elm 3 % samt Hassel, regnet for sig, 12 % af hele Summen. Forholdet „Egeskov: Fyr“ = 1,0. Pollenet var en Del destrueret i den stærkt humificerede Tørv, selv det modstandsdygtige Lindepollen var stærkt medtaget. Noget Pollen kan derfor være gaaet til Grunde, og Spektret er da næppe helt paalideligt. Formodentlig har Proportionsværdien oprindeligt været noget større end 1. Analysen viser da et Billede af Egeblandingsskoven, efter at den har faaet Overtaget over Fyrren. Der er ingen Modsætning mellem Tidsbestemmelsen af Frihavnens Lag og Lagene i Holsteinsgade, og Egeblandingsskoven har her ligget paa fast og tørt Land samtidig med Skoven i Kongedybet.

Det er sandsynligt, at den af Rosenkjær iagttagne Strandbred i Kote ÷ 3,75 svarer til Saltvandsstadiet i Klampenborgfjorden, saaledes at Øresunds Genembrud kan sættes de højatlantiske Transgressioners Tid, men det er ikke givet, at Strandbredden har sænket sig jævnt til den Dybde, hvori den er forefundet. Langt snarere er der ved den senatlantiske Transgression, ved hvilken Frihavnens Skov fandt sin Undergang, sket pludselige Sænkninger og Skred ud imod Havnedybten.

Gytjelagene i den nordlige Del af Frihavnens Mellembassin kan ikke tænkes aflejret i strømmende Vand med den Hastighed, som det nuværende Terrainfald vilde give, og de maa desuden have ligget i Niveau med de tilsvarende Lag i Rosenvænget og i Holsteinsgade, altsaa i en Sø eller Mose med Vandflade omkring Kote + 4,0.

Naar man endvidere ser, hvor slet Enkelthederne i den gamle Fauna og Flora, end ikke de svære Træstubbe, er blevet bevaret paa tørt Land i Rosenvænget, og hvor mange smaa Detailler det har været muligt for Rosenkjær at fremdrage paa Frihavnens Grund, f. Eks. Beholdningen af Agern og Nødder, de egerbidte Nøddeskaller, Barkstykker og afbarkede Træer, og ikke mindst det lille Dyrehi, faar man en sikker Fornemmelse af, at disse Detailler ikke har kunnet overleve en Landsænkning, som tog Aarhundreder eller endog kun Aar-tier, inden den bragte dem under det skærmende Vand, men at Sænkningen maa være foregaaet i et pludseligt Skred, efter hvilket de endnu groende Ege-

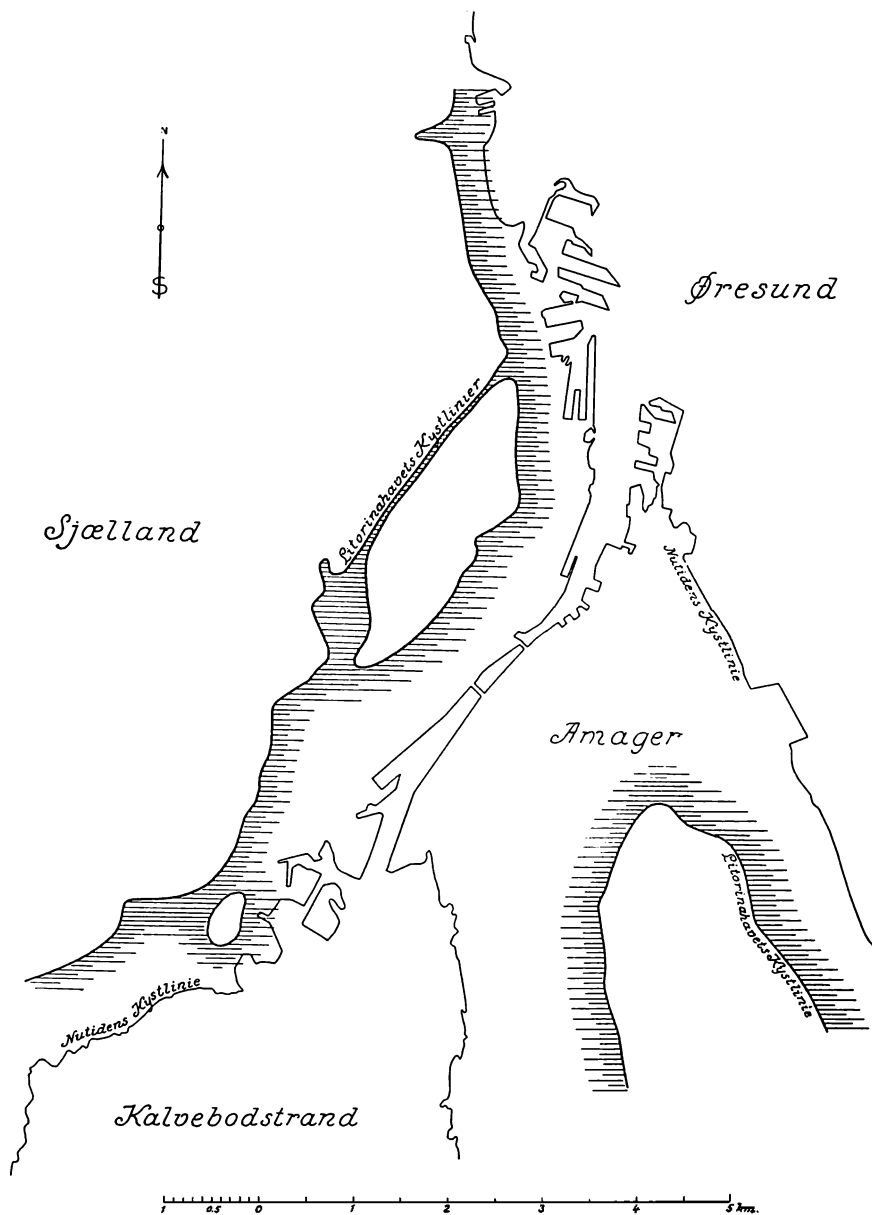

Fig. 3. Litorinatidens Kystlinier.

træer er gaaet ud og har mistet deres Bark, fordi Saltvandet stod højt op paa Stammerne. Sandsynligheden taler for, at de dybe Render i Sundet tillige er Brudlinier, der i Litorinatiden har aabnet sig og bragt de ovenoverliggende

Morænedannelser til Skred og Sænkning. Saaledes drog Gefion sin Plov, da Øresund blev til.

Ved Litorinatidens sidste Transgression laa Strandlinien altsaa ved København i den nuværende Kote + 3,5 m og omtrent i samme Niveau paa den lige overfor liggende skaanske Kyst, men længere nordpaa er Stigningen gradvis tiltagende, stærkere paa Skaanesiden end paa den sjællandske Kyst.

Paa det lave Vand langs Strandlinien bortslikkede Litorinahavets Bølgeslag Mulden, og det hvide eller gullige Strandsand blev afsat umiddelbart paa Moræneleret. Ved Litorinatidens sidste Transgression aftager Sandlaget i Tykkelse, efterhaanden som Strandbredden stiger ved København, og forsvinder det ved Kote + 3,5, hvor det dækkes af den senere dannede 0,15—0,30 m tykke Muld. Der er i København ikke iagttaget nogen Strandvold.

Da Transgressionen havde sit Maximum, laa det nuværende *København* paa en langstrakt Ø, skilt fra Fastlandet ved et snævert Sund gennem Søernes Dal. Øen strakte sig i Længden omtrent fra Vesterbrogade til Livjærgergade og i Bredden fra Dronning Louises Bro til Kronprinsessegade og Ny Torv. Sjællandskysten forløb sønden for Vestre Kirkegaard langs Søerne og bøjede mod Nord et Stykke vest for Strandboulevarden. Kongens Enghave var kun en lille Holm.

Amager var svundet ind til en Ø fra Sundbyerne til Dragør, mod Nord begrænset af Englandsvej og Kastrupvej, samt nogle smaa Holme ved Skelgaarde og Viberup. Afstanden mellem Københavns-Øen og Amager var vokset til 2500 m. *Saltholm* var kun en lavvandet Grund i Øresund.

DE OPRINDELIGE TERRAINFORHOLD I KØBENHAVNS OMEGN

Istidens Smeltevandsløb har delt Københavns Omegn i skarpt afgrænsede Afsnit, som grupperer sig om følgende Lokalteter : Brønshøj, Solbjerg, Serreslev, København, Amager og Havnen med Kalvebodstrand.

De oprindelige Terrainforhold er gennemgaaende tydelig bevarede i de højere liggende Dele af Terrainet. I Lavningerne er Formerne ofte udvidskede ved Opfyldninger. I store Dele af Københavnsafsnittet ligger den oprindelige Overflade skjult dybt under Bebyggelsen og er hist og her ogsaa fjærnet ved større Udgravninger, navnlig Ler- og Sandgrave og Gravene for de forskellige Voldanlæg. Paa saadanne Steder, hvor det oprindelige Terrain er dækket, har det været nødvendigt at foretage talrige Undersøgelser og Maalinger ved Grundgravninger og nøje at sammenholde det saaledes indvundne Materiale med gamle Dokumenter, navnlig med de bevarede, desværre ikke altfor talrige, ældre Kort.

Paa de højtliggende Steder udenfor Søerne og paa Amager, hvor Terrainopfyldningen er ingen eller ringe, kan man, dog med rimelig Kontrol og Forsigtighed, benytte de senere Tidens kurvenivellerede Kort; bedst er Københavns Kommunes Kort i 1:10000 fra 1903.

BRØNSHØJ AFSNITTET

Længst mod Nordvest ligger *Brønshøj Afsnittet*. Det grænser mod Nord til Emdrupbækken, Utterslev Mose og Mørkhøj Skel, mod Vest til Kags Aa og Kags Mose, Harrestrup Aa og Damhussøen og mod Sydøst til Grøndalsaaen, Bispeengen, Løgteaaen, Lersøen og Rosbækken. Det omfatter de gamle Landsbyer Vanløses, Husums, Brønshøjs, Utterslevs og Emdrups Jord.

Det er Omegnens højeste Bakkeparti med den højeste Ryg fra Kote 37,25 ved *Brønshøj Bakkegaard* til Kote 35,8 syd for *Bellahøj*. Herfra falder Skraaningerne noget uregelmæssigt mod Nord, hvor de fliges af Utterslev Moses Forgreninger, og hvor Bakkerne øst for Utterslev hæver sig til 32,6 ved *Bispebjerg*

Kirkegaards Vestside og til 30,0 i det saakaldte *Bissebjerg* ved dens Nordøsthjørne.¹⁾ Mellem *Utterslev Mose* og *Husum By* hæver et lille *Bakkedrag* sig til 26,75, og vest for *Byens Dalstrøg* ligger *Bavnehøjen* i Kote 25,1. Fra *Husum Bakker* falder *Terrainet* ned mod *Tingbækken*, *Gungemosen* og andre *Engstrækninger* og *Mosepletter* i *Grænseskellet*. Nord for dette stiger det oprindeligt skovbevoksede *Terrain* op mod *Sokkelunds Herreds Tinghøj*, hvor det naar Kote 50,0.

Mod Sydøst og Vest falder *Terrainet* jævnt og regelmæssigt ned mod *Grænse-skellene*.

Søbjerg eller *Søborg Sø*, nu almindelig kaldet *Utterslev Mose*, er en naturlig *Vandsamling* omtrent i Kote 16,2, men den kan af *Hensyn* til *Byens Vandforsyning* opstemmes til et *Flodemaal* paa 17,26 ved et *Stigbor* i *Afløbet* ved *Søborghus Kro*. I *Sydsiden* af *Mosen* findes den saakaldte *Præsteholm* nord for *Brønshøj*, hvor *Gaarden Nebbegaard* nu ligger. *Holmen* blev 21. April 1574 af *Kongen* tillagt *Sognepræsterne* til de tre *Sognekirker* i *København*²⁾ og fik derefter sit *Navn*. Oprindeligt kaldtes den *Siøholm*, saaledes i 1542, da *Joachim Beck* fik *Livsbrev* paa den.³⁾

Utterslev Mose har sit *Afløb* gennem *Emdrupbækken* til *Rosbækken*. *Afløbet* passerer *Emdrup Sø*, som i *Middelalderen* er blevet opstemmet for at danne *Møledam* for *Emdrup Mølle*. Den nuværende *Lyngbyvej* er ført over *Mølle-dæmningen*, og *Møllen* laa øst for *Vejen*.⁴⁾ *Siden* er *Emdrup Sø* inddraget i *Byens Vandforsyning* og kan opstemmes til et *Flodemaal* paa 14,7, idet *Over-skudsvandet* blev ført over et stensat *Overfald* og en gravet *Kanal* mod *Syd* til *Lersøen*.

Vest for *Utterslev Mose* ligger i *Grænseskellet* et *Engdrag* med en *Række Smaamoser* og den store *Gungemose*, alle gennemstrømmede af den lille *Tingbæk*; over flere *Mosehuller* fortsætter *Grænsen* til *Kagsaaen*.

Kagsaaen fører *Vand* nordfra ned til *Kagsmosen* i Kote 9,8, som atter har sit *Afløb* til *Harrestrup Aa*. Denne *Aa*, hvis ældste *Navn* i 1275 og 1294 er *Aworthæaa*,⁵⁾ d. v. s. *Ovreaa* efter *Rødovre*, har sit *Udløb* i *Damhussøen*. Denne *Sø* kaldes 7. Juli 1561, da den udlagdes til *Universitetet*⁶⁾ for *Langvadsdam* efter det lange *Vad*, som førte *Landevejen* over *Aaen* og *Engen*. *Søen* er oprindeligt fremkommet ved den *Opstemning*, som dette *Vad* foranledigede. *Universitetets Brug* af *Søen* som *Fiskedam* har forvandlet *Vadet* til en *Dæmning*

1) Markbogen af 1682 nævner *Bissebjerg Aas*; Navnet *Bispebjerg* er et moderne etymologisk Forsøg.

2) K.D. II Nr. 412.

3) Hist. Medd. om Kbh. 2 R II p. 351.

4) Markbog 1682 Matr. A.

5) K.D. I Nr. 21. Nr. 33.

6) Rørdam. Univ. Hist. IV Nr. 121.

og har derved forøget Opstemningen saa meget, at Vandet fik Afløb gennem Grøndalslavningen, der efter Istiden laa tør. Efter at Slusen ved Aalekistehuset blev bygget, kunde Vand afløbet gennem *Grøndalsaaen* reguleres.

Harrestrupaaen havde oprindeligt sit Løb gennem Søens Midte og videre til Stranden i Skellet mellem Vigerslev og Hvidovre, men er senere blevet forlagt til et gravet Løb ved Søens Vestside.

Sluttelig er Søen inddraget i Byens Vandforsyning og kan yderligere opstemmes til et Flodemaal paa 8,17. Saavel Søens Benyttelse som Fiskedam som Hensynet til Vandforsyningen medførte hyppige Oprensninger og Fordybninger af Grøndalsaaen, som derved fik Karakteren af en kunstig gravet Rende.

Grøndalsaaen gennemløber *Bispeengen*, et Navn der strengt taget kun gælder det Engstykke nordfor Grøndalsaaen og nordvestfor Løgteaaen, som i 1561 blev givet til Sjællands Bispestol,⁷⁾ og som da blev udskilt fra Utterslevs Enge. Jordens ældre Navn siges da at være *Gieveholmen*, et Navn der utvivlsomt ogsaa har omfattet de tilstødende Engdrag syd og øst for de nævnte Aaer paa henholdsvis Solbjergs og paa det tidligere Serreslevs, i 1561 Københavns Grund. *Bispeengen* har oprindeligt været en vandrig Mose; *Lersøen* var fra Naturens Haand kun en stor Dam med Overflade omkring Kote 5,50 og med *Rosbækken* som Afløb mod Øst til Sundet. I 1524 blev den opstemmet ved sin Østende⁸⁾ ved den endnu bevarede Dæmning vest for Lyngbyvejen, paa hvilken Dæmning siden Frederik II's Kongevej blev ført. Formaalet med Opstemningen var at føre Vand til *Peblingesøen*, der ligeledes var opstemmet, nærmest for at tjene som Mølle dam for Københavns Vandmøller. Vandet fik sit Løb ad *Løgteaaen* gennem *Bispeengen* og *Ladegaardsaaen* til *Peblingesøen*, og *Løgteaaen* blev derved ligesom Grøndalsaaen fra et tørlagt Istidsløb omdannet til en kunstig gravet Rende.

Senere indgik *Lersøen* blandt Københavns Vandvæsens Søer og blev tilsidst omgivet med Dæmninger, saaledes at den kunde opstemmes til et Flodemaal paa 7,63.

Paa Brønshøjbakkens Top, lidt vest for den højeste Kam ligger i en Hulning *Degnemosen* i Kote 26,0. Langs Afsnittets Grænser er der overalt en smal Bræmme af Engjord, hist og her blandet med Smaamoser. Fra Utterslev løb *Engbæk* til *Lersøen*; en anden *Bæk* løb ud i Utterslev Mose og dannede nord for Frederikssundsvejen Skellet mellem Brønshøj og Utterslev; en tredje Bæk, den lille *Tingbæk* havde sit Udspring i *Grønnemose* paa Budinges Jord, løb paa en Strækning langs Husum Grænseskel indtil Gungemose og derfra videre mod Syd gennem Husum Gadekær, hvorefter den syd for Byen bugtede sig

⁷⁾ Hist. Medd. om Kbh. 2 R III p. 163.

⁸⁾ K.D. I Nr. 231.

mod Sydvest, indtil den naaede Harrestrup Aa omtrent 200 m nord for Slots-herrens Bro; Tingbækken optog omtr. 300 m syd for Husum et lille Tilløb fra nogle Vandhuller i Marken.

Jorden i Brønshøj Afsnittet var i det hele og store udnyttet som Agerland, hist og her isprængt enkelte Vandhuller og Mosepletter, af hvilke foruden de før nævnte kan nævnes et Mose- og Engdrag mellem Utterslev By og Bispebjerg Mølle og *Bøllemosen* øst for Møllen.

SOLBJERG AFSNITTET

Solbjerg Afsnittet ligger sydøst for Brønshøj Afsnittet. Mod Nordvest og Vest grænser det til Grøndalsaaen, Damhussøen og Harrestrup Aa, mod Nord til Bispeengen og dens oprindelige Afløb Gjeve Aaen, mod Øst til Gjeveaaens Løb gennem Søernes Lavning og mod Syd til Kalvebod Strand. Det omfattede Landsbyerne Solbjergs, Nybys, Vigerslevs og Valbys Jord samt Kongens Enghave og Københavns Vester Fælled.

Solbjerg Afsnittets højeste Punkt er Kote 30,26, Toppen af *Solbjerg*, nu almindelig kaldet *Valbys* eller *Frederiksberg Bakke*. Herfra falder Terrainet gennemgaaende jævnt og regelmæssigt til alle Sider; selve Solbjerg har dog haft ret stejle Skraaninger mod Nord og Øst. Langs Østsiden af Grøndalsaaen og Harrestrup Aa hæver Marken sig atter i lave Bakker.

Det høje Solbjerg er ved Opførelsen af Frederiksberg Slot og dets Terrasser i nogen Grad omdannet ved Afgravninger paa Nord- og Østsiden, men det oprindelige Udseende fremgaar tilnærmelsesvis af H. H. Scheels Kort af 1697.⁹⁾

Paa alle Sider laa der Moser og Damme omkring Bakken, mod Sydvest laa *Valby Mose* i Skellet mellem Solbjerg og Valby, mod Syd forskellige mindre Damme paa Valbys Jord. Mod Øst findes endnu Dammen i Søndermarken ved Roskilde Landevej, som Christian IV søgte forgæves at udnytte til Byens Vandforsyning,¹⁰⁾ og i Frederiksberg Slotshave nord for Landevejen og øst for Slottet laa vistnok en anden Dam eller Mose, som tidlig er tilgroet. I Frederiksberg Have, nord for Zoologisk Have findes endnu bevaret en lille Sø, som kendes fra Kortet af 1697, og største Delen af Kanalpartiet i Frederiksberg Have indtoges af en Sø eller Mose, som maaske tillige var *Gadekær* for Solbjerg By. Dette Gadekær maa, som det ses af Terrainforholdene, have haft et naturligt Afløb til Gjeveaaen i Nærheden af Vodrofgaard, men dette er for-

⁹⁾ Kgl. Lysthavers Arkiv. Hist. Medd. om Kbh. 2 R II p. 7.

¹⁰⁾ Hist. Medd. om Kbh. 2 R III p. 275.

mentlig forsvundet ved Udgrøftningerne i Chr. IV's Ladegaardsmark; et kunstigt Afløb fra samme Sø mod Nordvest til Grøndalsaaen er maaske den Grøft, som vises paa Kortet fra 1658 og som omtales som *Sortebakkes Grøft* i Markbogen fra 1682. Intet af de to Afløb er dog endnu paavist ved Grundundersøgelser.

Bispeengens Afløb mod Øst var en Aa, som efter Engens ældste Navn kan kaldes *Gjeveaaen*. Den fulgte det endnu bevarede Løb til Bülowvej og gik herfra videre omtrent i en ret Linie, saaledes at den krydsede Vodrofsvej lidt syd for Rosenørns Allé. I det Engdrag, hvor nu St. Jørgens Sø findes, bøjede Gjeveaaen mod Syd, krydsede Vesterbrogade ved det nye Teater og Torvet øst for Eliaskirken, og løb derefter omtrent langs Eskildsgade ned til Kalvebodstrand.

Et andet Bækløb er *Gaasebækken*, som udsprang paa Solbjergs Jord noget vest for Frederiksberg Have, bugtede sig sydpaa, derefter mod Sydøst og atter mod Syd, saaledes at den paa den sidste Del af sit Løb blev Skel mellem Valbys Jord og Kongens Enghave.

Den gamle *Kystlinie* ved Kalvebodstrand er endnu nogenlunde bevaret fra Vigerslev til Kongens Enghaves Vestgrænse. Videre østpaa kendes den fra Matrikulkortene.

Enghavens Sydøstpynt kaldes i 1720 for *Sjælør*, d. v. s. Sæløre, og i *Kalvebodstrand* findes flere *Sælhundestene*. Fra Pynten gik Kysten nordefter, 340—370 m øst for og omtrent parallelt med Enghavevej, krydsede Sønder Boulevard mellem Skjalm Hvides Gade og Asger Rygs Gade og forløb i en Bue nord for Boulevarden op mod Estlandsgade, indtil den omtrent 35 m vest for Hjørnet af Eskildsgade og Sønder Boulevard stødte til Gjeveaaens Udløb. Umiddelbart foran Kysten laa fra Dybbølgade mod Øst til Gjeveaaens Udløb en Samling smaa med Tagrør bevoksede Holme.

Solbjerg Afsnittet rummede adskillige Engstrækninger og Mosedrag, især langs Grænserne. Norden for Godthaabsvej og østen for Grøndalsaaen laa Tørvemosen, derefter fulgte et Stykke Agerjord paa den lille Bakke, som nu kaldes Fuglebakken, og derpaa den sydlige Del af Gjeveholmen, som i 1682 hed Nordre Enge. Engdraget fortsattes herfra øst over langs Aaen til den Lavning, i hvilken nu St. Jørgens Sø ligger, og Engen var her saa bred, at den strakte sig vest for Vodrofsvej. Vestre Enge laa norden for Finsens Vej. Desuden laa adskillige større eller mindre Vandhuller, Mosepletter og Engstykker spredt i Markerne.

Langs Stranden laa en Strandeng, omtrent 100—175 m bred, regnet fra Stranden til 1 m Kurven; kun i Kongens Enghave var der en lille Bakke, som formindskede Bredden. Den lave og bløde, endnu i vor Tid med Tagrør bevoksede Eng havde Tilbøjelighed til at brede sig udover Fladvandet og forskød i

Aarhundredernes Løb Strandlinien adskillige Meter udefter. Den hindrede samtidig saavel Opdyrkning som Bebyggelse.

Fra Gjeveaaen mod Vest strakte Københavns Vester Fælle sig tilligemed St. Jørgenshusets Mark lige til Valbys og Solbjergs Østgrænse. I 1682 havde Solbjergs Afløser, Ny Hollænderby sit Overdrev vest for Solbjerg Bakke fra Valby Skel i Syd til Vester Eng ved Finsensvej i Nord. Iøvrigt var Jorden Agerjord.

SERRESLEV AFSNITTET

Serreslev Afsnittet begrænses mod Nord af Rosbækken, mod Vest af Lersøen og Løgteaaen, mod Syd af Bispeengen og Gjeveaaen og mod Øst af Søernes Lavning og Sundet. Det indbefattede Landsbyen Serreslevs Jord.

Afsnittet samler sig i et Bakkedrag, hvis Kam med det højeste Punkt i Kote 19,6 laa mellem Lersøen og Jagtvejen. Store Sandgrave har siden forandret Bakken væsentligt. Fra dette Bakkeparti falder Terrainet regelmæssigt imod Grænserne, fladest og jævnest i Sletten i Øst, de senere Fællede.

Kystlinien langs Sundet genfindes paa Generalstabens Kort i 1:10000 fra 1848 i sin oprindelige Beliggenhed og Form, bortset fra smaa Opfyldninger og Tilsandinger ved Gamle og Ny Kalkbrænderi. Dens Afstand fra Østerbrogade var omtrent 750 m udfor Sortedamssøen og 380 m udfor Lille Vibenshus, og fra Strandvejen 160 m nord for Svanemøllen og 200 m ved Rosbækkens Udløb syd for Gamle Vartov.

Der har været Engdrag langs Aaer og Søer i Afsnittets Grænselinier, særlig syd for *Rosbækken*, men ud til Stranden var Jorden fast Græsmark og steg ret hurtigt op fra Strandbredden; Strandeng fandtes kun mod Nord ved Rosbækkens Udløb og mod Syd, hvor det gamle Smeltevandsløb i Søernes Dal naaede ud til Stranden i den siden saakaldte *Roseneng* eller *Rosenvænge*, som i 1688 fik Navnet af sin Ejer Etatsraad Jens Rosenheim.

En lille Mose laa i Bakkedraget nord for Tagenshus; en anden Tørvemose strakte sig over en stor Del af Rigshospitalets Grund. Gennem denne sidste løb en lille Bæk, som vi kan kalde *Serreslevbækken* fra et i vore Dage tilfyldt dybt Vandhul foran Universitets Biblioteket paa Hjørnet af Tagens Vej og Nørre Allé, videre gennem de to Smaadamme, som kaldtes *Holger Danskes Briller* og ud til Engen i Peblingsølavningen. I Dalmidten bøjede Bækken mod Syd og faldt i Gjeveaaen lidt syd for Gyldenløvesgade.

Et andet Bækssystem, som i to sammenløbende Grene afvandede en Gruppe Smaadamme i Karréen Tagensvej—Nørrebrogade—Jagtvej—Møllegade, krydsede Nørrebrogade lidt vest for Sjællandsgade og Jagtvej ved Bjelkes Allé, og

løb endelig ud i Gjeveaaen omtrent ved Hornbækgade. Vi kan kalde disse Bækløb *Kirkegaardsbækkene* efter Assistens Kirkegaard.

I den sydlige Del af Serreslevafsnittet fandtes *Ladegaardsaaen*, som umiddelbart vest for Bülowvej med en skarp Bøjning grenede sig ud fra Gjeveaaen og derefter fulgte Retningen af Aaboutevarden til Peblingsøen.

En nøje Undersøgelse har vist, at *dette Aaløb er en kunstig Rende*, gravet paa den nordlige Skraaning af Gjeveaaens Dal. Paa de laveste Steder, bl. a. paa selve Bülowvej er den udgravede Jord lagt i Dæmning paa Rendens, altsaa paa Ladegaardsaaens Sydside, for at hindre Vandet i at løbe tilbage til Gjeveaaen. Denne Dæmning er i Gyldenløvesgade ført tværs over Søernes Dalstrøg, saaledes at det i Engen udstrømmende Vand opstemmedes til *Peblingsøen*.

Serreslevafschnittets oprindelige Terrainforhold fremgaar bedst af et Kort fra omtr. 1712,¹¹⁾ som viser, at adskillige Vandhuller var spredt over Markerne. Det største og nordligste, som nu er opfyldt, laa mellem Jagtvejen og Nørre Allé, syd for Vibenshus og tværs over Parkallé. Det var en stor lavvandet Dam, hvis Overflade laa omtrent i Kote 11,50 og hvis størst maalte Dybde havde Kote 11,05 for Mulden og Kote 10,75 for det faste Ler. I Muldlaget var der ikke Spor af Vandsnegle eller Muslinger. Dammen har derfor sikkert kun været vandfyldt i regnfulde Perioder og sædvanlig været næsten udtørret om Sommeren.

Landsbyen Serreslevs Jordfordeling i Ager og Eng kendes ikke. Man ved kun af en Bestemmelse i Københavns ældste Stadsret af 1254, at Jorden langs Stranden til Rosbæk var Fællesgræsning for Serreslev og København,¹²⁾ og at Borgerne i 1525 ansøgte om at faa Kronens Part af Serreslev til Købs for at bruge Jorden til Græsning, fordi den bedste Del af Københavns Græsgang var blevet oversvømmet ved Kongens Opstemningsarbejde.¹³⁾ Byen erhvervede siden al Serreslevs Jord, der blev Græsgang, undtagen Raadmandsvangen mellem Lersøen og Jagtvejen, som udlagdes til Agerbrug som Embedsjord for Borgmestre og Raad.

K Ø B E N H A V N S A F S N I T T E T

Københavns Afsnittet ligger mellem Søernes Dal med Gjeveaaen og dens Tilløb mod Vest og Sundet, Havnen og Kalvebodstrand paa de andre Sider. Det rummede Byen Havns oprindelige Jordtilliggende. Dette Afsnits Terrainforhold er næsten overalt skjult under senere Tidens Omdannelser. Fæstnings-

¹¹⁾ Ing. Korps Tegnearkiv I—8—2.

¹²⁾ K.D. I Nr. 16.

¹³⁾ K.D. I Nr. 236.

gravene og store Lergrave har gjort betydelige Indgreb i den oprindelige Overflade, men dog ikke større end, at de forsvundne Partiers Højdeforhold i alt væsentligt kan rekonstrueres.

For at naa til en Gengivelse af det oprindelige Terrain, har det været nødvendigt at foretage talrige og indgaaende Maalinger ved Udgravninger for Nybygninger, bl. a. ogsaa ved Anlægget af Boulevardbanen og ved Udgravninger for store Ledningsanlæg i Gaderne, saavel for Kloak og Vandledning som for Telefon. Maalingerne er foregaaet paa den Maade, at man efter at have bestemt de nivellerede Koter for Gade- eller Jordoverfladen har udført Maalinger ved Baandmaal eller Meterstok til det oprindelige Muldlags og det oprindelige Lerlags Overflader. Der foretages en arkæologisk topografisk Undersøgelse i Forbindelse med de fornødne Detailmaalinger, bl. a. Opmaaling af Bygningsrester, i de ovenover liggende Fyldlag, efterhaanden som disse fjernes, og om fornødent en geologisk Undersøgelse af de underste naturlige Aflejringer fra Mulden og nedefter. De senere Tidens Maskinggravning i Byggegrundene har dog paa mange Maader begrænset og vanskeliggjort mit Undersøgelingsarbejde, som har strakt sig over mere end 30 Aar.

Resultatet af disse Undersøgelser er, at der indenfor Afsnittets ovenangivne Begrænsning har ligget et lavt Bakkedrag, hvis Kam løb omtrent fra St. Andreas Kirke til Vor Frue Kirke, og som havde sin højeste Top i Kote 9,08 udfør Nørre Voldgade Nr. 15, hvor *Klokkehøjen* i sin Tid laa.

Ligesom i de øvrige Afsnit faldt Terrainet ogsaa her jævnt og ret regelmæssigt fra Bakkekammen til alle Sider. Ved Bakkepartiets yderste Udløbere hævede det sig igen lidt; mod Syd ved Trommesalen steg det til Kote 5,0 og mod Nord i Øster Farimagsgade ved Malmøgade til Kote 8,0, samt mod Nordøst i Stokhusgade til Kote 6,85.

Kystlinien forløb fra Gjeveaaens Udløb i Kalvebodstrand vest for Eskildsgade mod Øst i en Bue tværs over Søndre Boulevard, indtil den omtrent ved Kvægtorvsgade drejede mod Nordøst i Tietgensgades Retning omtrent til Bernstorffsgade. Her bøjede den yderligere nordover med Retning mod Hestebetvingergruppen paa Vestre Boulevard ved Hovedbrandstationen. Paa dette Sted skød Kysten ifølge Prospektet fra 1587 og flere Kort fra 1650—58 en omtrent 140 m lang og knap 30 m bred Odde mod Syd og fortsatte derefter gennem Brandstationens Gaard og sønden for Løngangsstræde med Retning imod Magstræde¹⁴⁾ og videre gennem Magstræde og Snaregade. Ved Gammel Strand glider den ind nord for Husrækken, saa at der dannes en indskaaren Vig, hvis nordligste Punkt ligger i Nordøsthjørnet for Matr. Nr. 4/1806 Str. Kv. Herfra

¹⁴⁾ Den af Rosenkjær angivne „Raadhusbugt“ (Det underj. Kbh. p. 16) beror paa en Fejltidning af de under Raadhuset fundne Rester af Christian IV's Voldgrav.

bugter Kysten sig sydoover til Sydvesthjørnet af Matr. Nr. 2/1806 Str. Kv., hvor den atter gaar østpaa langs Façaden af Matr. Nr. 1/1806 Str. Kv. til Højbro. I Bunden af Vigen viste der sig ved Grundudgravning en Serie vandrette Opfyldningslag af gytjeagtig Konsistens, som blev pollenundersøgt af cand. mag. *H. Jonassen*. Det viste sig, at Lagene lige fra Bunden indeholdt Pollen af Bøg, og at Opgrundingen altsaa er meget sen, maaske middelalderlig. Dette stemmer med, at Rosenkjær har fundet store Bøgegrene og meget Bøgeløv paa den oprindelige Terrainoverflade paa Vigens Nabogrund, Matr. Nr. 1.¹⁵) Vigen bevirkede, at Kysten kom til at danne en Pynt ud i Farvandet ved Højbro, og Broen blev bygget paa dets smalleste Sted.

Fra Højbro krydsede Kystlinien over Højbro Plads og forløb videre nord øst lidt syd for Fortunstræde og Vingaardsstræde og herfra i en svag Bue bag om det kongelige Theaters Administrationsbygning med Retning omtrent efter Toldbodgade. Lidt vest for denne Gade og omtrent midtvejs mellem Nyhavn og St. Annæ Plads bøjede Kysten vesten om Kongestatuens paa Amalienborg Plads og fortsatte herfra i en lidt bugtet Linie, lidt vest for Amaliegade og vesten om Esplanadepavillonen, omtrent gennem Kastellet's Hovedgade og videre nordpaa i en Linie, som genfindes paa Generalstabens Kort: 1:10000 fra 1848, og som krydser Østbanegade udfor Gefionsgade og forløber i en bugtet Linie øst for Strandboulevarden til Istidsaaens Udløb ved Næstvedgade.

Udenfor Kystlinien laa der paa Landgrunden forskellige Holme. Længst mod Nord kom *Bremerholm* (1510 Bremerholm), hvis uregelmæssige, bønneformede Kontur strakte sig fra Boldhusgade og fra Holmens Kirke til Hafnias og Østasiatisk Kompagnis Grunde og med Østenden en Snes Meter vest for Tordenskjoldsgade. Den hævede sig i Holmens Kanal nord for Kysten til Kote 1,26 men var iøvrigt lav og flad.

Syd for Bremerholm strakte Landgrunden sig ud til Havnegade og hævede sig tæt nord for denne Gade, mellem Niels Juelsgade og Peder Skramsgade, i en lang smal Revle, hvis Top laa lidt over Daglig Vande.¹⁶) Paa denne Revles østlige Del byggedes i Frederik II's Tid omkring 1565 Sydenden af den lange Reberbane. Derved fremstod der mellem Revlen, Bremerholms og Sjællands Kyst og Reberbanen, en Bugt, som var aaben mod Sydvest, men som snart blev lukket her ved Tilsanding og Opfyldning; langs Reberbanens Vestside var der dog længe efterladt en langstrakt Dam, der brugtes som Fiskedam.

Derefter fulgte *Strandholmen*, *Saxos insula maritima*, nu *Slotsholmen*. Den

¹⁵) Rosenkjær. Fra det underj. Kbh. p. 8.

¹⁶) De af mig i Trap. Kongeriget Danmark I p. 759 og Kortet, samt i Bobé. Bremerholms Kirke p. 7 Tavle I givne Konturer af Bremerholm er ved senere Undersøgelser bleven noget ændrede.

trapezoide Figur strakte sig fra Højbro til Holmens Bro, derfra syd om Rigsarkivet til Slotsholmens Kedelhus, fra dette op paa Slotstets Ridebane og over denne i en skraa Linie sønden og østen om Springvandet og op til Højbro. Dens højeste Punkt ligger i Kote 0,68.

Slotsholmens Landgrund gik mod Syd ud til Christiansgade og den havde en lang vestlig Udløber under Kongens Bryghus og Fæstningens Materialgaard. Under den nordlige Del af det gamle Bryghus paa Slotsholmen hævede den sig i en lille Holm ca. 0,35 m over Daglig Vande. Den kan kaldes *Svovlhus-holmen*, thi paa den byggede Herluf Trolle i Frederik II's Dage et Svovlhus til Krudtfabrikation og en Vejrmølle.

Nord for Strandholmen laa de to *Skarnholme* (1650 Skarnholm), den større under Slottets Ridehus, den mindre under Thorvaldsens Musæum.

Længst mod Vest fulgte tre smaa Sandbanker, en, indtil 0,65 m høj, mellem Løngangsstræde og Stormgade, en 0,15 m høj paa det nordøstlige Hjørne af Ny Vestergade og Vestervoldgade og en, 0,15 m høj under den nordlige Husrække i Ny Kongensgade.

Der kendes ingen Bækløb indenfor Københavns Afsnittets Grænser og ingen naturlige Vandhuller. En Vanddam nord for Vestergade og øst for Larsbjørnsstræde er paavist af Rosenkjær. Dens Bund laa omtrent i Kote 3,14, dækket af et Dyndlag.¹⁷⁾ Undersøgelser af de tilstødende Grunde har dog vist, at der ikke findes nogen naturlig Lavning paa dette Sted, men at Terrainet vest for Dammen laa i Kote 5,50 og øst for i Kote 6,00, saaledes at den maa være fremkommet ved Gravning.

Der laa et Engdrag langs Østsiden af Gjeveaaen og i Søernes Lavning. Det er det, som i 1525 betegnes som Byens bedste Enge.

Et lille Mosedrag ligger i Krydset mellem Sølvgade og Øster Voldgade omtrent 300 m langt i Voldgadens Retning. Flere lignende kan formodes at have ligget ud over Østerbro efter Betegnelsen „paludes“, d. v. s. Moser i denne Egn paa Pufendorfs Kort af 1658.

Et lille Mosehul er fundet paa det nordøstlige Hjørne af Møntergade og Pilestræde. Et lignende laa i Gothersgade mellem Store Kongensgade og Borgergade, og et tredie, som maaske stod i Forbindelse med Strandengen laa under Hotel Phønix paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tværgade.

Langs Kystlinien strakte Strandengene sig. Mod Vest var deres Bredde, regnet fra Kystlinien til 1 m. Kurven omtrent 175 m, aftagende østefter til 120 m i Tivoli. Paa denne gamle Bys Grund var Engen gennemgaaende smallere; i

¹⁷⁾ Rosenkjær. Fra det underj. Kbh. p. 36. Den af Rosenkjær s.steds p. 25 nævnte Aaberraasø, beror paa en Fejltydning af Fundresultaterne, idet den er en Del af Christian IV's Voldgrav.

Farvergade kun omtrent 80 m, tiltagende til 120—140 m mellem Raadhustræde og Hyskenstræde og atter aftagende til 95 m Bredde fra Amagertorv og østefter til Vingaardsstræde, hvor den henimod Strædets Østende kun var 40 m. Det er utvivlsomt, at Kystengens ringe Bredde paa Byens Grund har været en af de væsentlige Aarsager til Byens Anlæg netop her, hvor der tillige var nem Adgang til den beskyttede Ankerplads og Havn.

Fra Vingaardsstrædes Østende steg Engbredden hurtigt til over 100 m og naaede ved Toldbodvej og i Kastellet omkring 160 m. Herfra og nordefter blev Kysten snart fast med et ringe Engbælte, der kun var 40 m bredt ved Kastelsvej og 25 m ved Præstogade, men her var der aabent Farvand foran.

Strandengen langs Kalvebodstrand var bevokset med en Bræmme af Tagrør. En Rørskov er ogsaa konstateret under Ruinerne af Absalonsborgen paa Slots- holmen. Ligeledes fandtes betydelige Rester af groende Tagrør under Fylden paa Haandværkerforeningens Grund i Dronningens Tværgade, lige over for Hotel Phønix, og der er herefter næppe Tvivl om, at Rørskovene har bredt sig frodigt i Strandengene mellem Byen og Kastellet, førend denne Jord blev ind- draget til Havebrug.

Der er ikke levnet os Spor af et oprindeligt Agerbrug i Københavnsafsnittet; Jorden synes at have været brugt til Græsning, forsaavidt den ikke langs Vold- gravene i et efterhaanden stærkt stigende Omfang blev inddraget af Borgerne til Havebrug.

AMAGER AFSNITTET

Hinsides Strømmen ligger *Amager*, hvis højeste Del, omtrent langs Hoved- landevejen naar Kote 6,0—7,0 og et enkelt Punkt øst for Store Magleby Kote 8,0. Herfra falder Jorden jævnt til alle Sider ud mod Kysten, saaledes at Strand- engen faar en betydelig Bredde, der er størst mod Nord og Vest.

Kystlinien mod Øst, Syd og Vest er i historisk Tid ikke undergaaet væsent- lige Forskydninger, men ved Øens Nordende overfor København er Ændrin- gerne ikke saa smaa. De fremgaar bedst af Kort fra omtr. 1712.¹⁸⁾

Fra Øresundsvej bøjede Kystlinien ind vest for Krudttaarnsvej indtil om- trent 140 m syd for Kløvermarksvej; herfra løb den i en stærkt fliget Linie op til den dækkede Vej udfor Hærens Laboratoriums Grund i Sophie Hedvigs Bastion og drejede saa mod Sydsydvst, krydsende Amagerbrogade omtrent 130 m syd for den dækkede Vej og videre i en svagt krøllet Linie henover Amager Fællede, indtil den naaede Øens Vestkyst omtrent 600 m syd for Gevær- skydebanerne. Der var omtrent 1500 m fra Sjællands Kyst ved Fortunstræde

¹⁸⁾ Ing. Korps. Tegnearkiv I—8—2.

til Amagers ved Amagerbrogade, men ligesom paa Sjællands Landgrund, laa der ogsaa paa Amagers flere Holme.

Sydligst laa en Holm, som omtrent indtog Geværskydebanernes Areal, og hvis vestlige Kystlinie indgik omtrent uforandret i Amagers Kontur efter at det lavvandede Løb, som mod Syd og Øst skilte den fra Hovedøen blev opfyldt i 1770 Aarene. Holmens største Højde var 1,0 m.

Dens ældste kendte Navn er *Plantholm* fra omtrent 1765,¹⁹⁾ men det kan efter sin Sprogform ikke være det oprindelige. Paa Generalstabens Kort over Københavns Omegn i VI Blade bærer Landgrunden udfor Skydebanerne Navnet *Maageø*; det er sandsynligt, at dette netop er Holmens gamle Navn.

Nordøst for denne Holm laa en langstrakt Ø, hvis Sydspids laa omtrent 165 m syd for Faste Batteris Grav, og som i Længden strakte sig ialt 1350 m op under Christianshavn lige til Strandgade. Dens Bredde var omtrent 300 m, men dens Østkyst var uregelmæssig fliget. Paa Christianshavns Grund strakte den sig fra Nord for Christians Kirken til St. Annægade. Denne Ø danner Grundlaget for Christianshavns Opfyldning, og den er overskaaret saavel af Christianshavns Voldgrave som af den sydligere Enveloppegrav, ligesom den ogsaa synes at være bleven delvis afgravet for at skaffe Jord til Enveloppens Redaner. Dens største Højde var 1,26 m paa Christianshavn ved Torvet, men iøvrigt var den lav og flad, hist og her med Mosegrund.

Det er ikke helt let paa Grundlag af Dokumenter at fastslaa Øens Navn. Den havde en Landgrund, som til vore Dage har bevaret Navnet *Revshalen*, og det nuværende Havneløb hed derefter allerede i 1257 „*i Refshaladjuþi*“, altsaa *Revshaledybet*.²⁰⁾ Selve Øen synes at være nævnt i to engelske Dokumenter fra 1329 som *le Reves*²¹⁾ og i 1342 i Byen Kampens Privilegier som *Reveshole*,²²⁾ men i 1428 kaldes Øen slet og ret for *Amack*, Amager.²³⁾ Det synes altsaa, at Øen har haft Navn fælles med Landgrunden og har været kaldt Revet eller Revshalen. For at undgaa Forveksling er det rimeligt at benævne selve Øen *Revshaleholmen*.

Ved Siden af de større Øer var der en Del lave Smaaholme, syd for Maageøen, mellem denne og Revshaleholmen og langs Kysten øst for sidstnævnte Ø, hvor der bl. a. fandtes en siggroet Holm mellem Baadsmannsstrædes Kasernes Hovedbygning og Volden. Særlig maa fremhæves en lille Holm ved Nordenden af Brogade og forbunden med Revshaleholmen ved en Stenkastning. Holmen er

¹⁹⁾ Artill. Kortsaml. A. 16. 119.

²⁰⁾ O. Nielsen. Kbh. Hist. og B. I p. 118. Flateyjarbók III p. 199.

²¹⁾ K.D. I Nr. 47, 48.

²²⁾ Häns. Urk. B. II Nr. 701. K.D. I Nr. 61. Her angives Navnet fejlagtigt som Redesholt.

²³⁾ Hanse Recesse VIII Nr. 447.

afbildet paa Prospektet af Byen fra 1587, og det var fra den, at Færgefarten til Sjælland siden foregik. Den kan derfor passende benævnes *Færgelholmen*.

Paa Amager laa Agerjorden paa Højderyggen i Øens Midte. Den var omgivet af Græsmarker og Strandenge til alle Sider. Strandengene paa Nordsiden og Holmene saavel som de lavvandede Løb imellem dem var stærkt bevoksede med Tagrør, saaledes som det fremgaar saavel af Kortene som af de Rester af Rødder og Stubbe, som fremdrages ved Udgravninger.

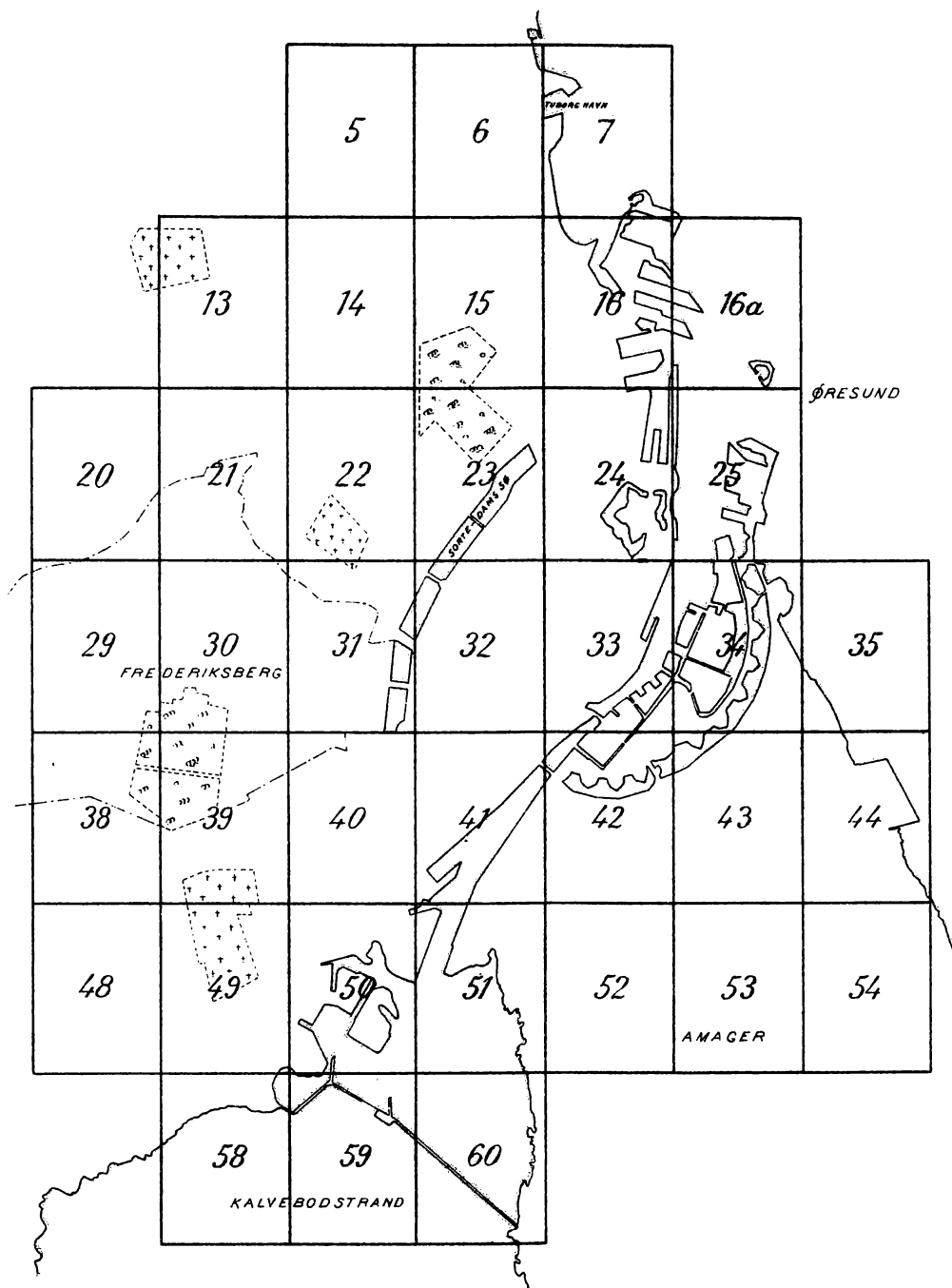
HAVNEN OG KALVEBODSTRAND

Medens man for Landjordens Vedkommende kan konstatere og maale den oprindelige Terrainoverflade, saavel hvor den er umiddelbart tilgængelig, som ogsaa hvor den maa fremdrages under senere Tiders Opfyldninger, er Forholdene ulige vanskeligere i Stranden, baade fordi de ældre Søkort er mindre fuldkomne end Landkortene, og fordi direkte Opmaalinger er umulige paa de større Dybder og vanskeliggøres af Grundvandet paa de opfyldte Dele af Landgrunden, men end yderligere fordi Farvandets Dybder paa mange Steder er variable ikke alene paa Grund af Tilsandinger af det hvide Strandsand, Forureninger med Dynd og Affald fra Kloakerne, Udkastning af Ballast fra Skibene, men ogsaa fordi der er foretaget Uddybninger, som dels skal raade Bod paa generende Opgrunding, dels skabe bedre Besejlingsvilkaar end dem, Naturen byder.

Det er dog navnlig i de snævre Løb mellem Holmene, at Vanskelighederne ved den nøjagtige Fremstilling af de oprindelige Forhold gør sig gældende, thi for Havnens Hovedstrømme foreligger der detaillerede Pejlekort fra Tider, da vel Tilsandingen, men næppe Forureningerne var naaet saa langt, og da i alt Fald Uddybningernes Omfang endnu var minimale.

Ved Udarbejdelsen af Kort over Farvandets Dybdeforhold er Søkortet København med Løbene dertil i 1:40000 og af 1920 Københavns Kommunes Kort i 1:10000 af 1903 Grundlaget. For de forskellige Dele af Farvandet er benyttet de ældste detaillerede Pejlekort og andre Specialkort samt lejlighedsvis Undersøgelser ved Grundudgravninger. I Fremstillingen af Landets Tilblivelse er allerede *Havnens Hovedløb* omtalt, saavel som dets to nordlige Udløb over henholdsvis *Inderrheden* (Inderrenden) og *Jyderenden* og videre gennem *Kroneløbet* til *Kongedybet*. Hovedløbets ældste Navn, *Revshaledybet*, som kendes fra 1257, har utvivlsomt været Betegnelsen for det hele Løb, thi de mange Særbetegnelser har øjensynligt langt yngre Sprogklang, og det er først fra Christian IV's Dage, at Løbet mellem Bommen og Knippelsbro indgik i den egentlige Havn.

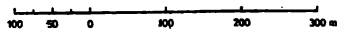
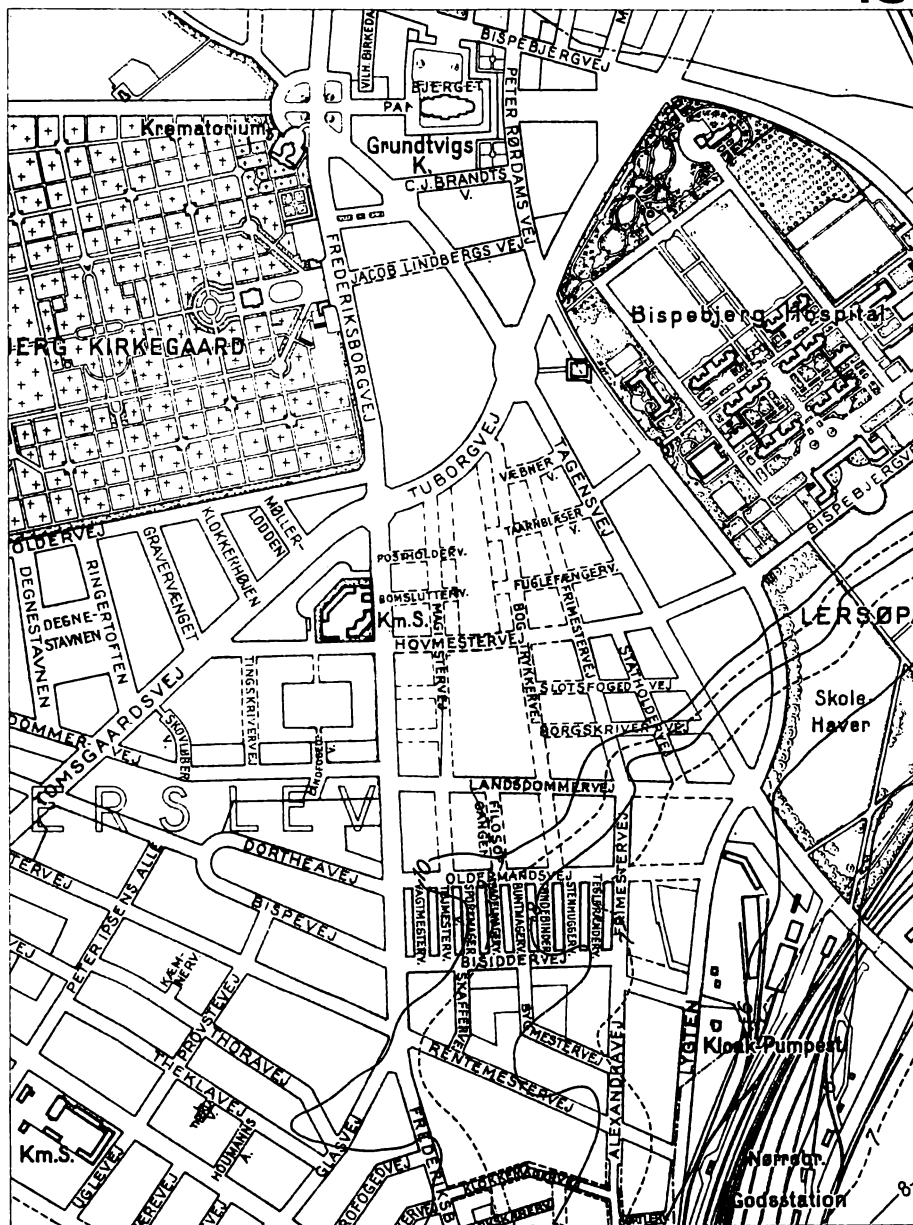
OVERSIGTSKORT

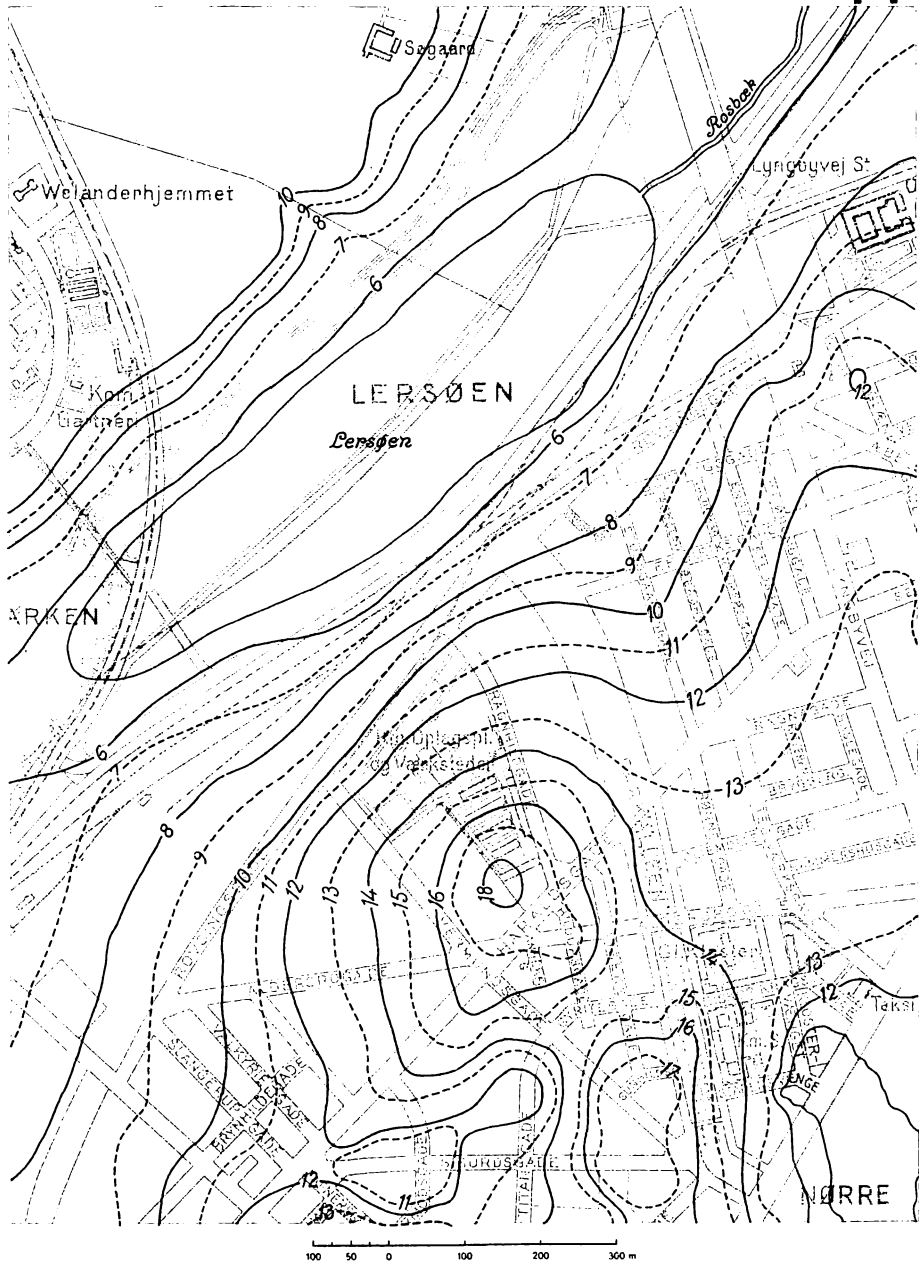

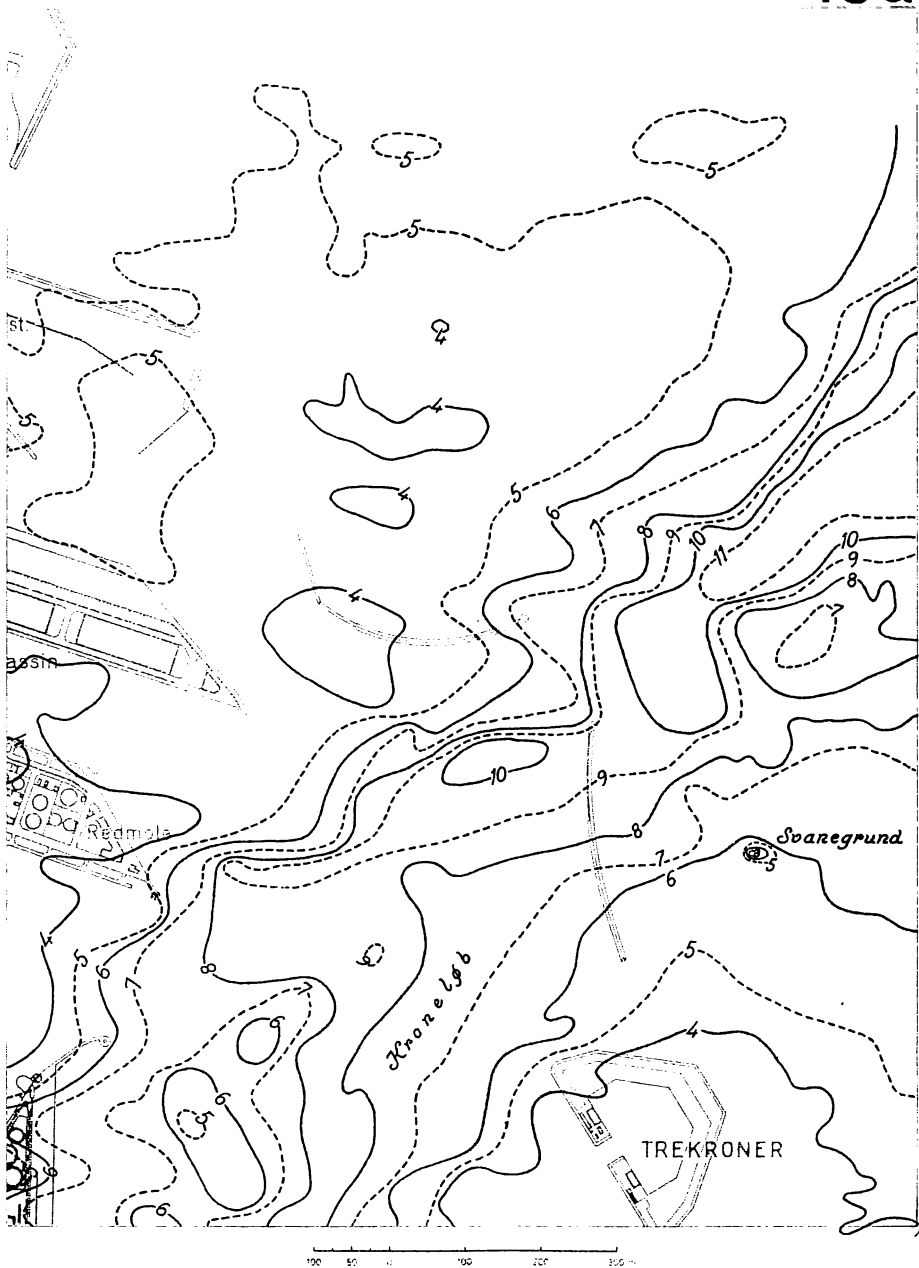

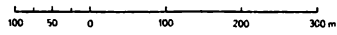
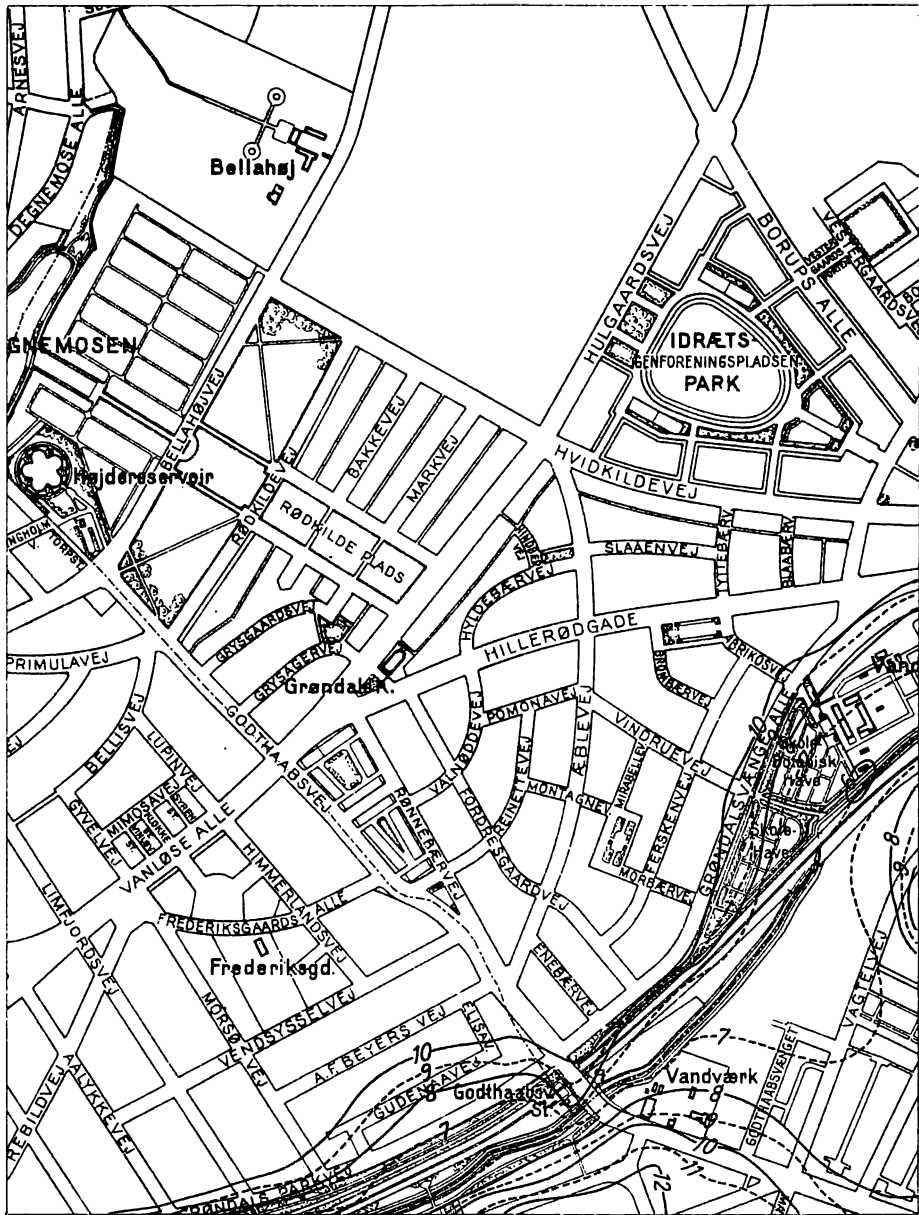

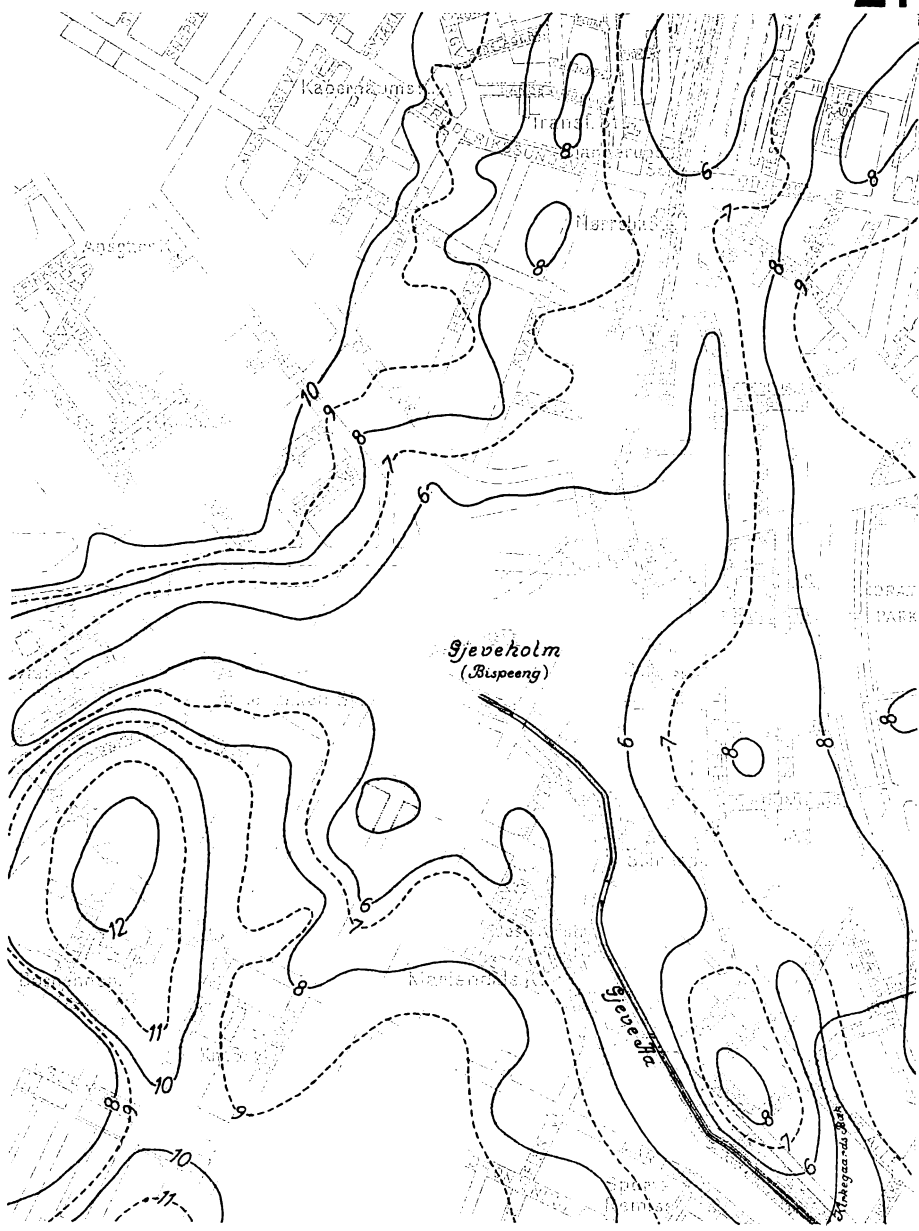

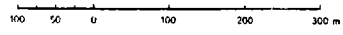
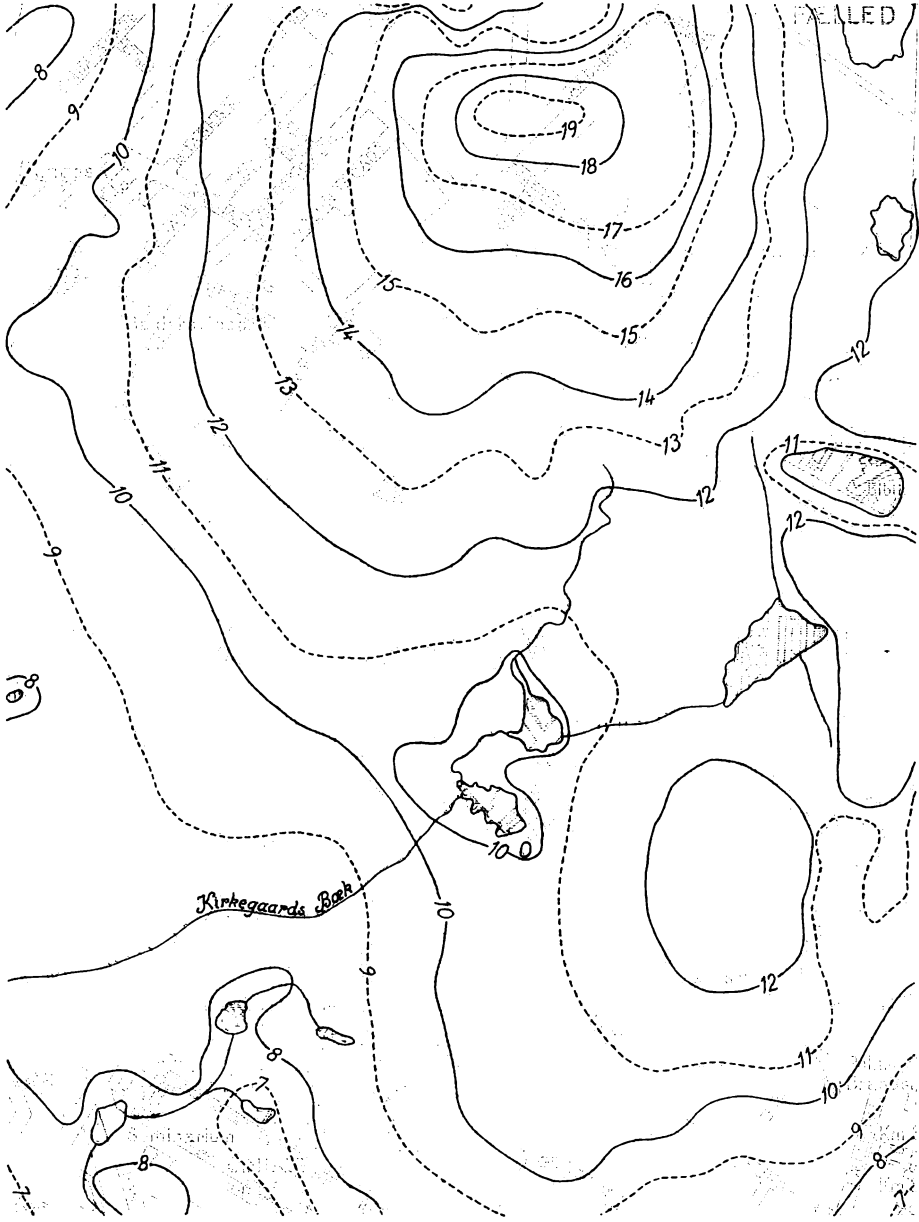

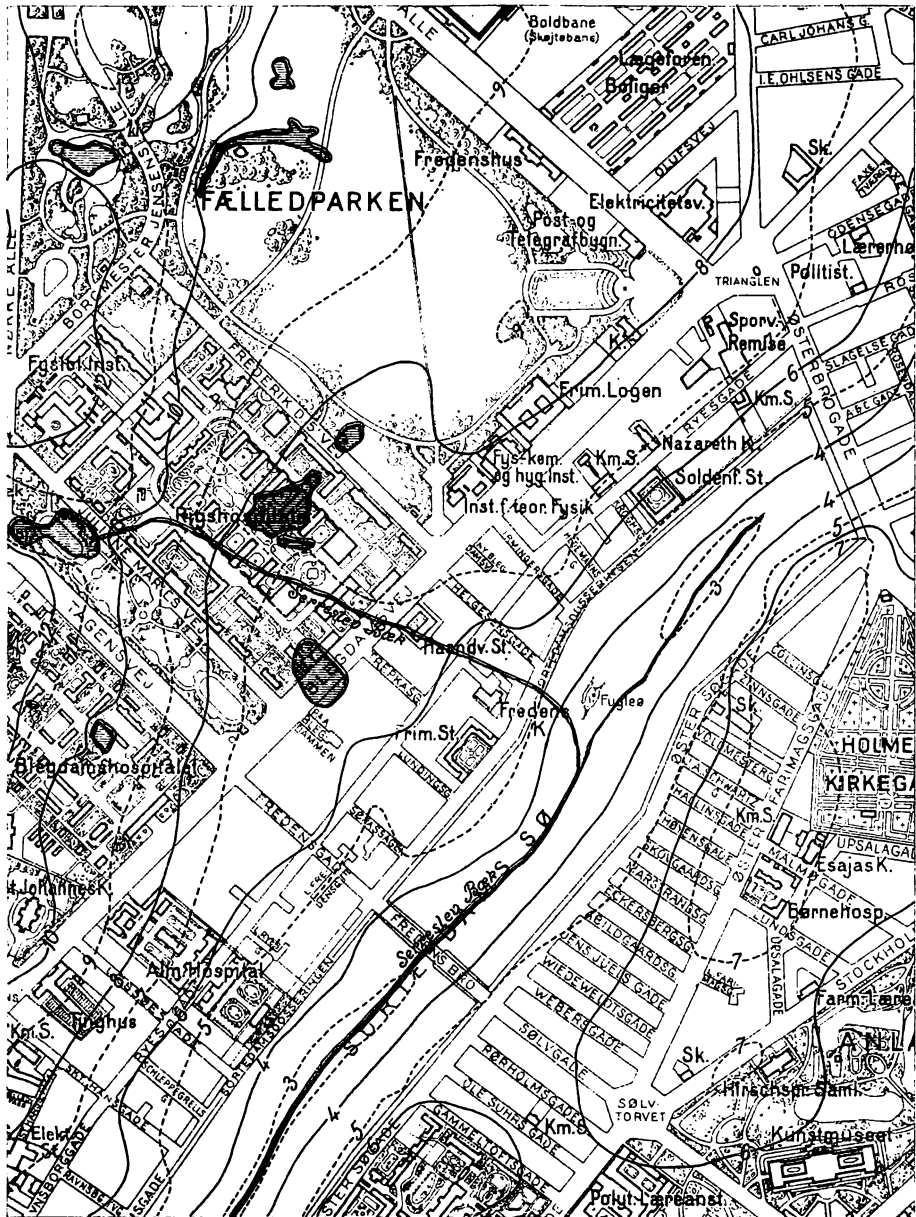

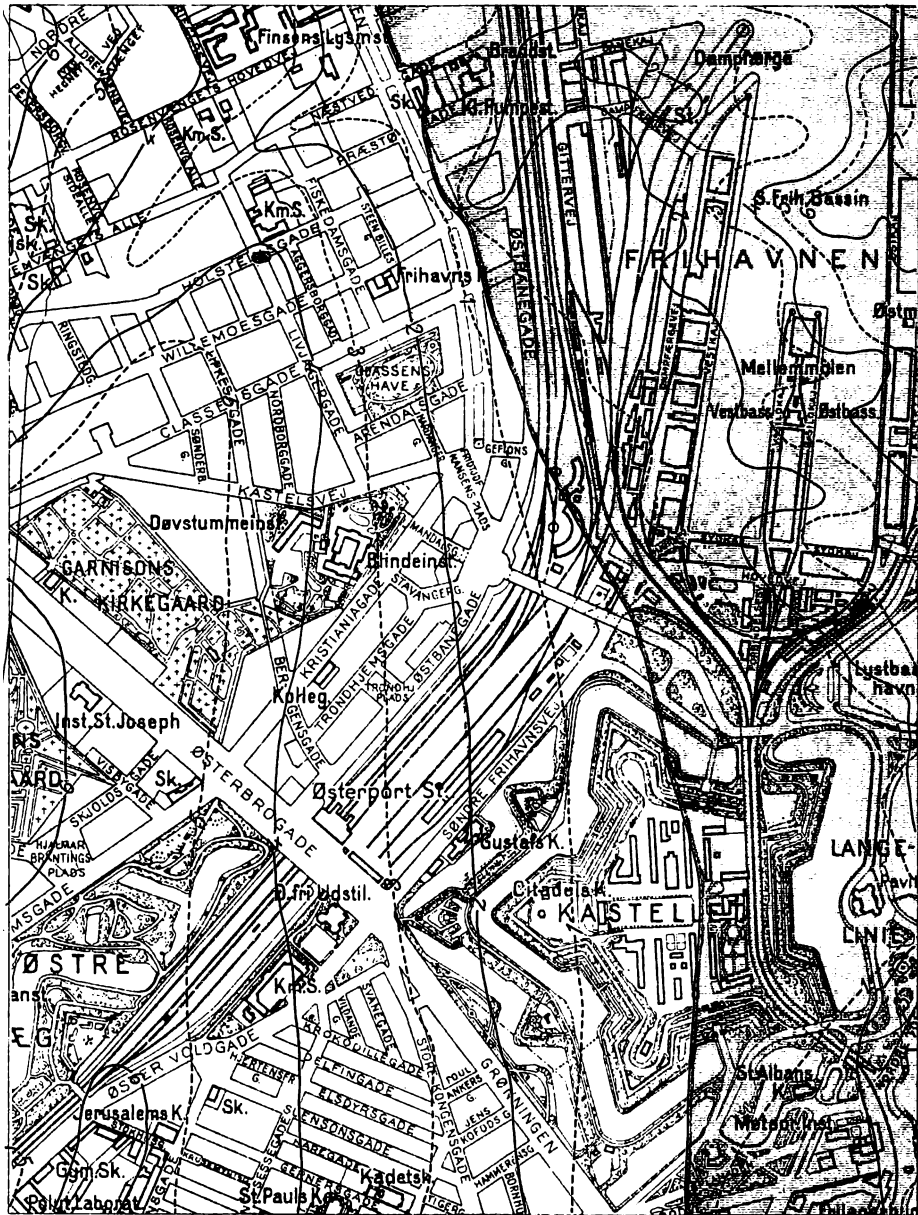

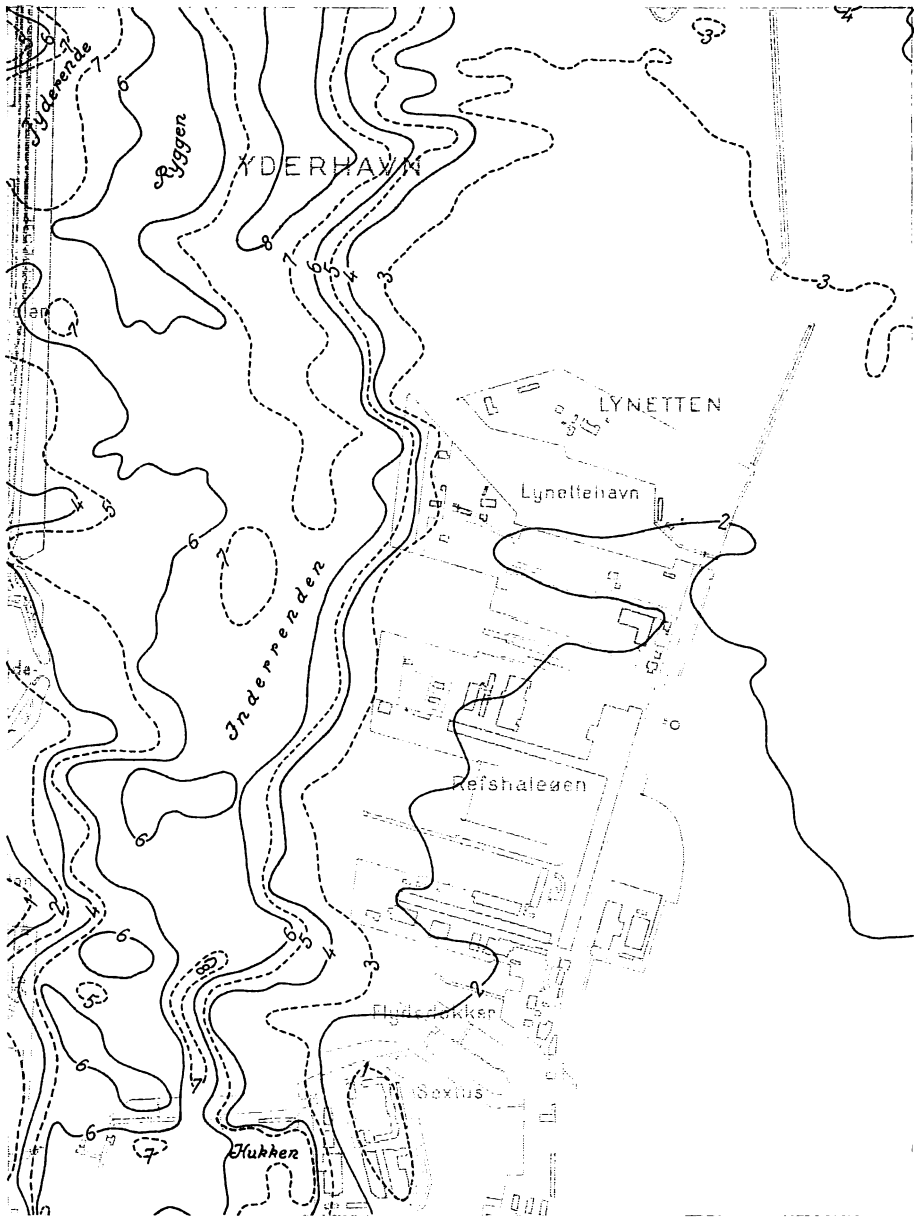

100 50 0 100 200 300 m

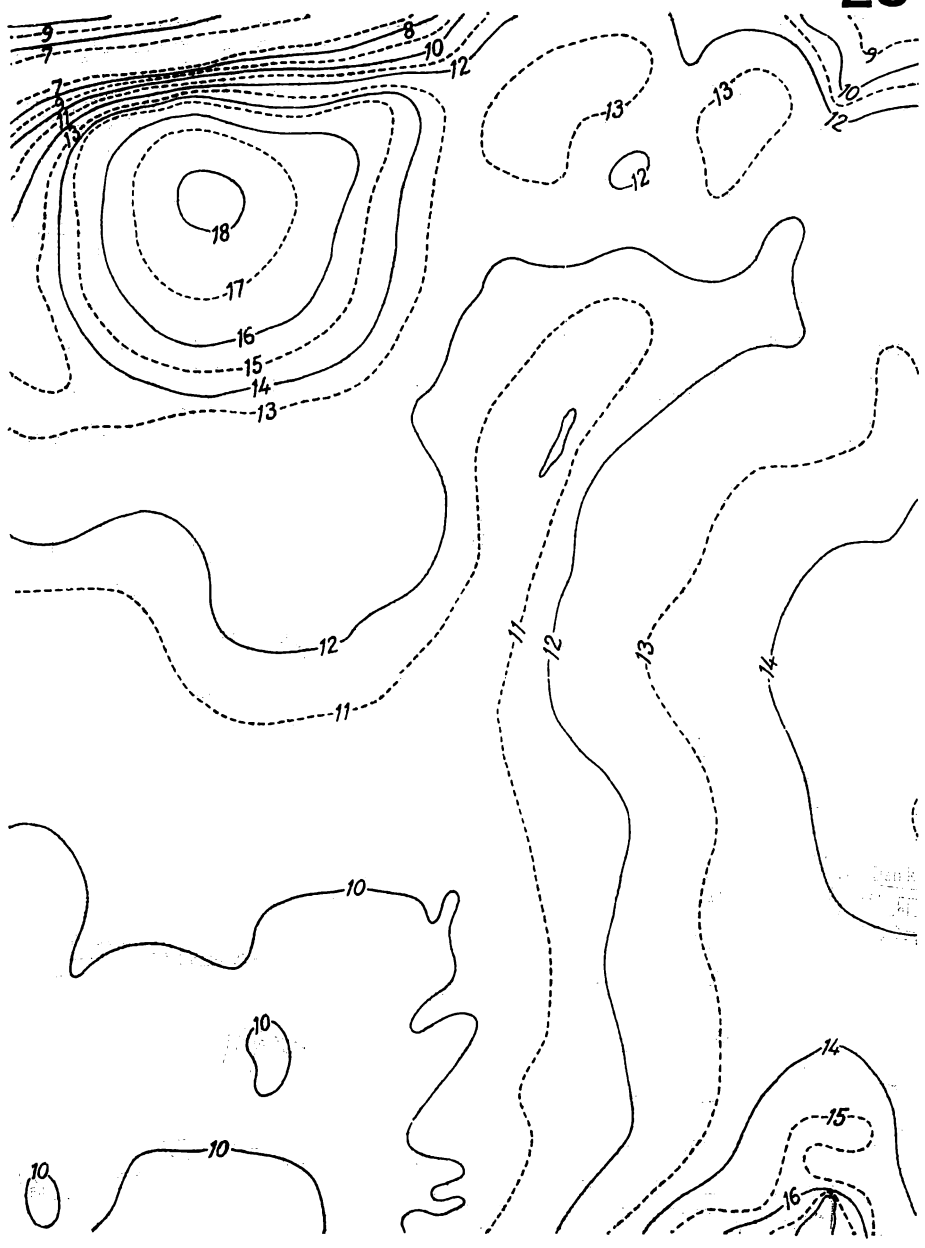

100 50 0 100 200 300 m

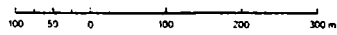
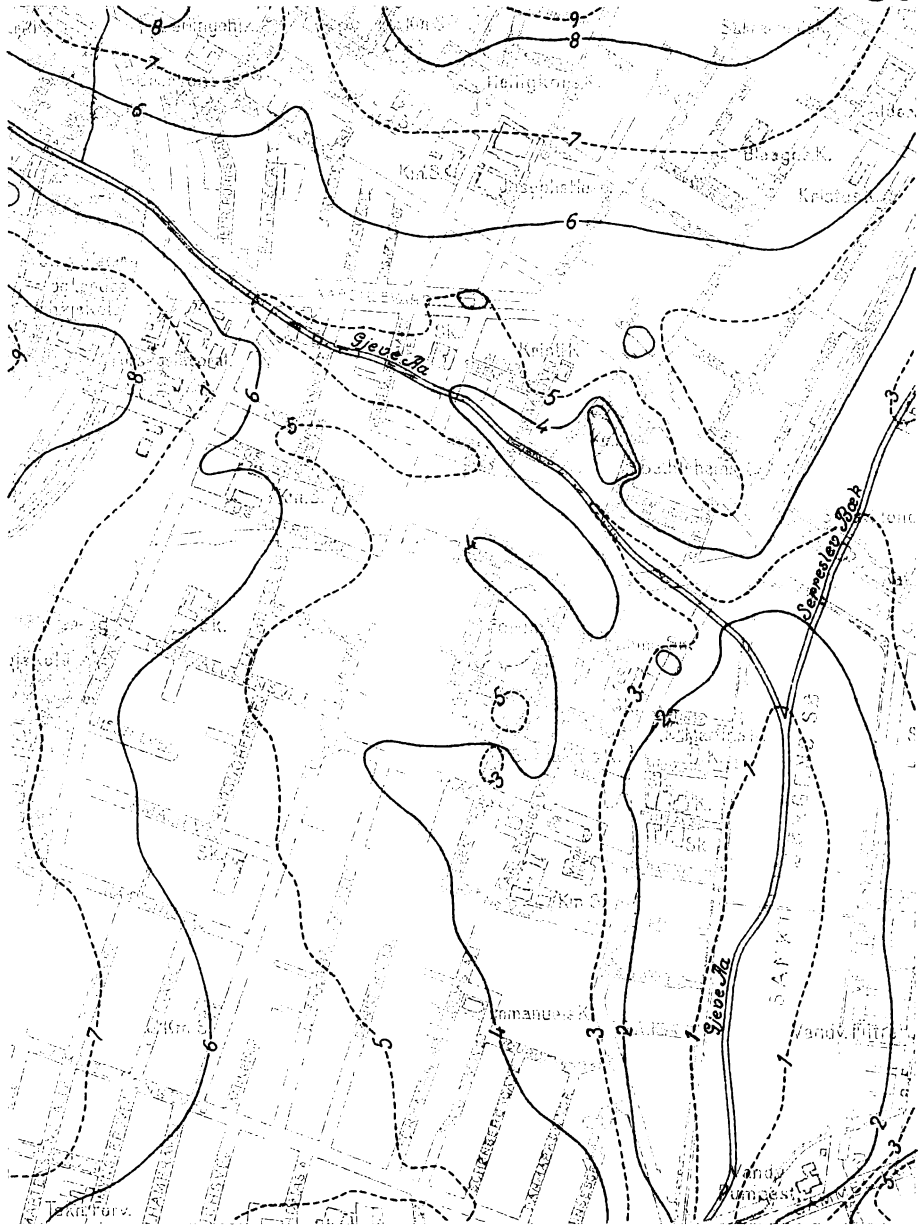
100 50 0 100 200 360 m

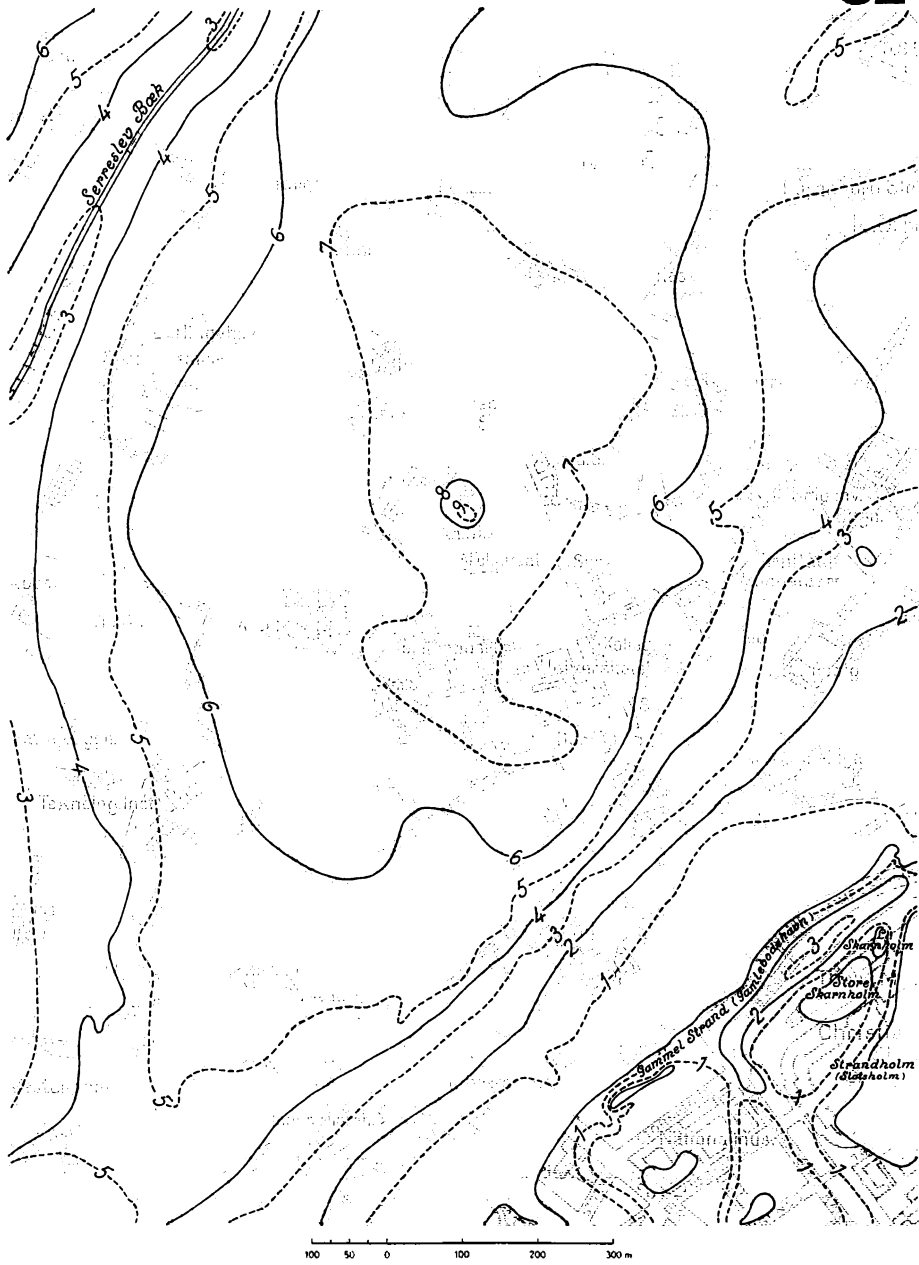

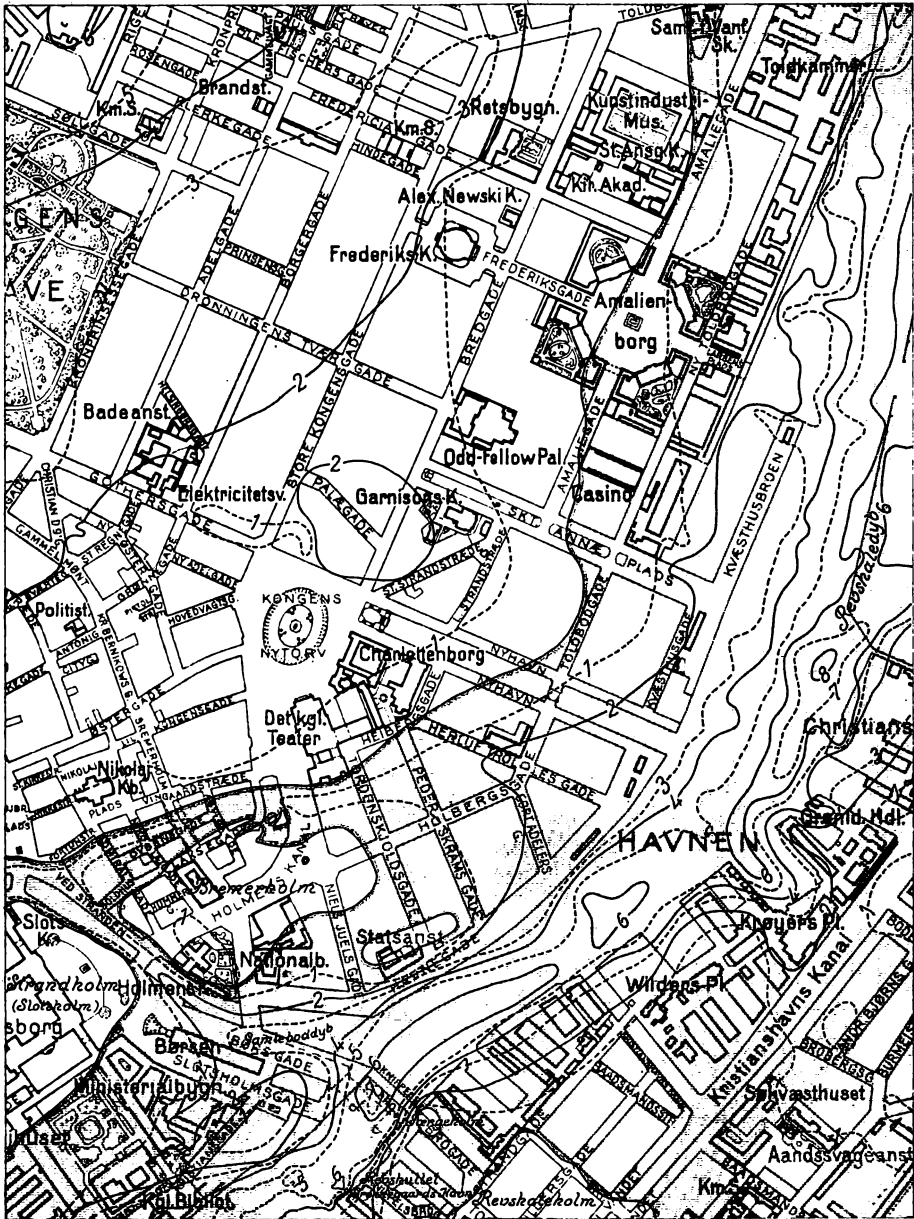

100 50 0 100 200 300 m

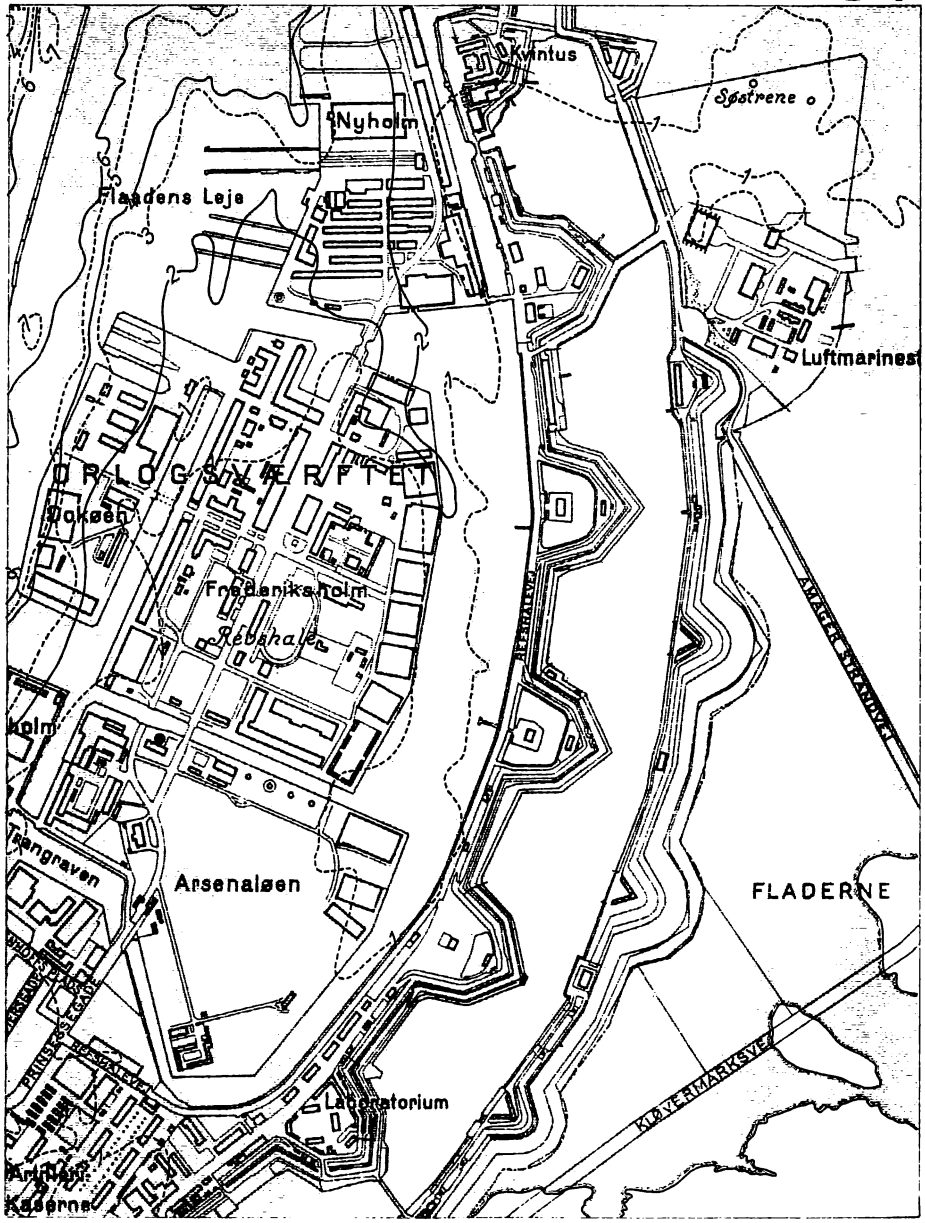

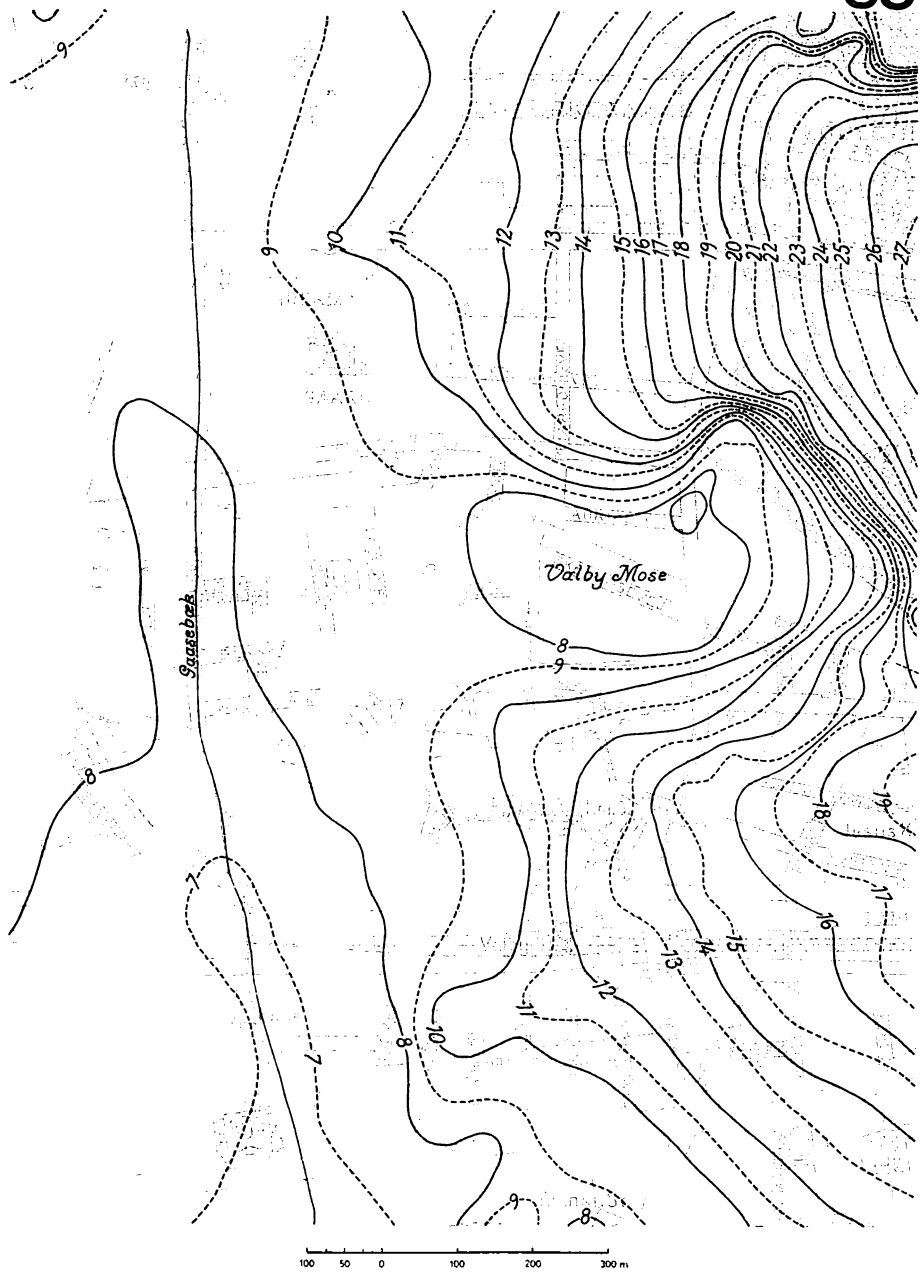

100 50 0 100 200 300 m

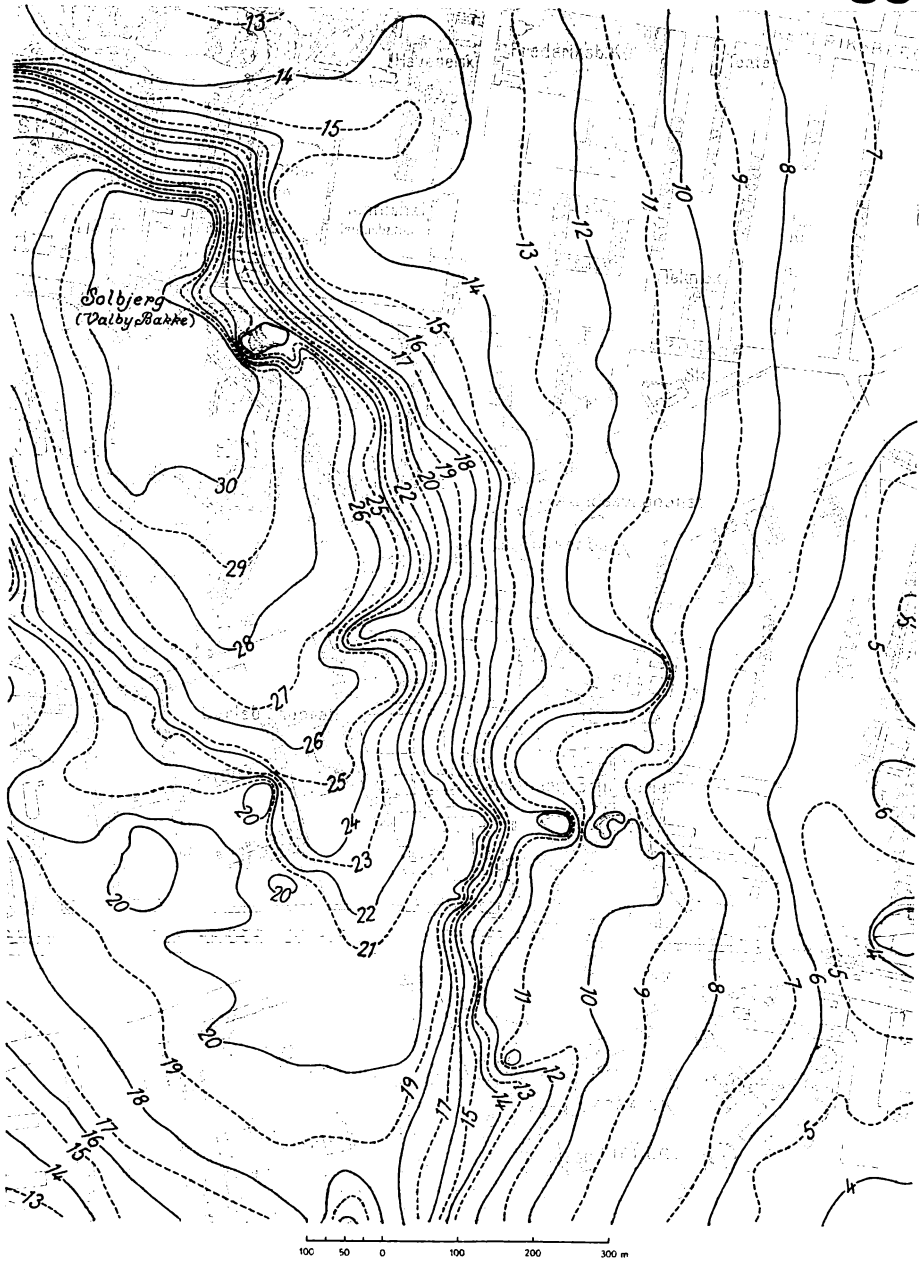

100 50 0 100 200 300 m

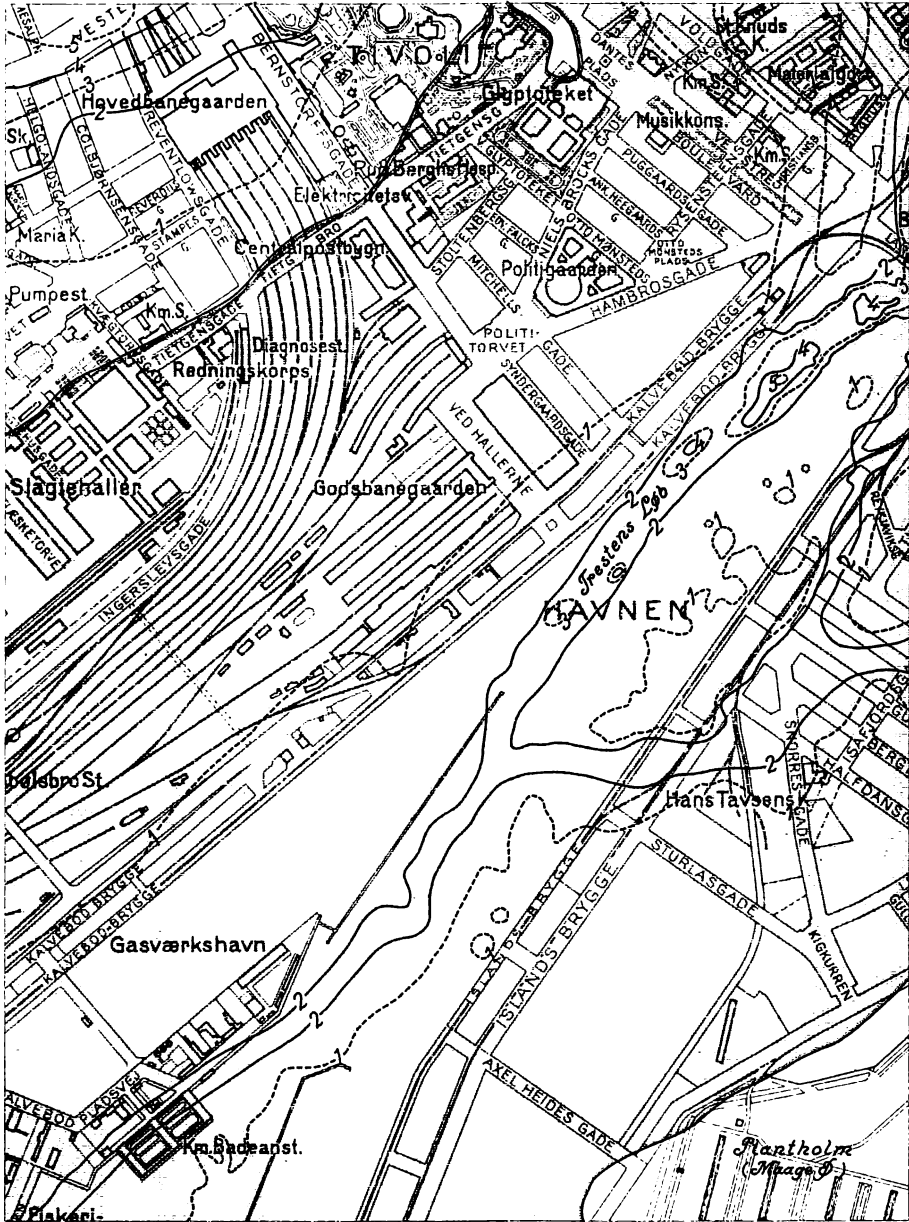

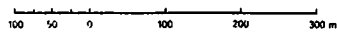
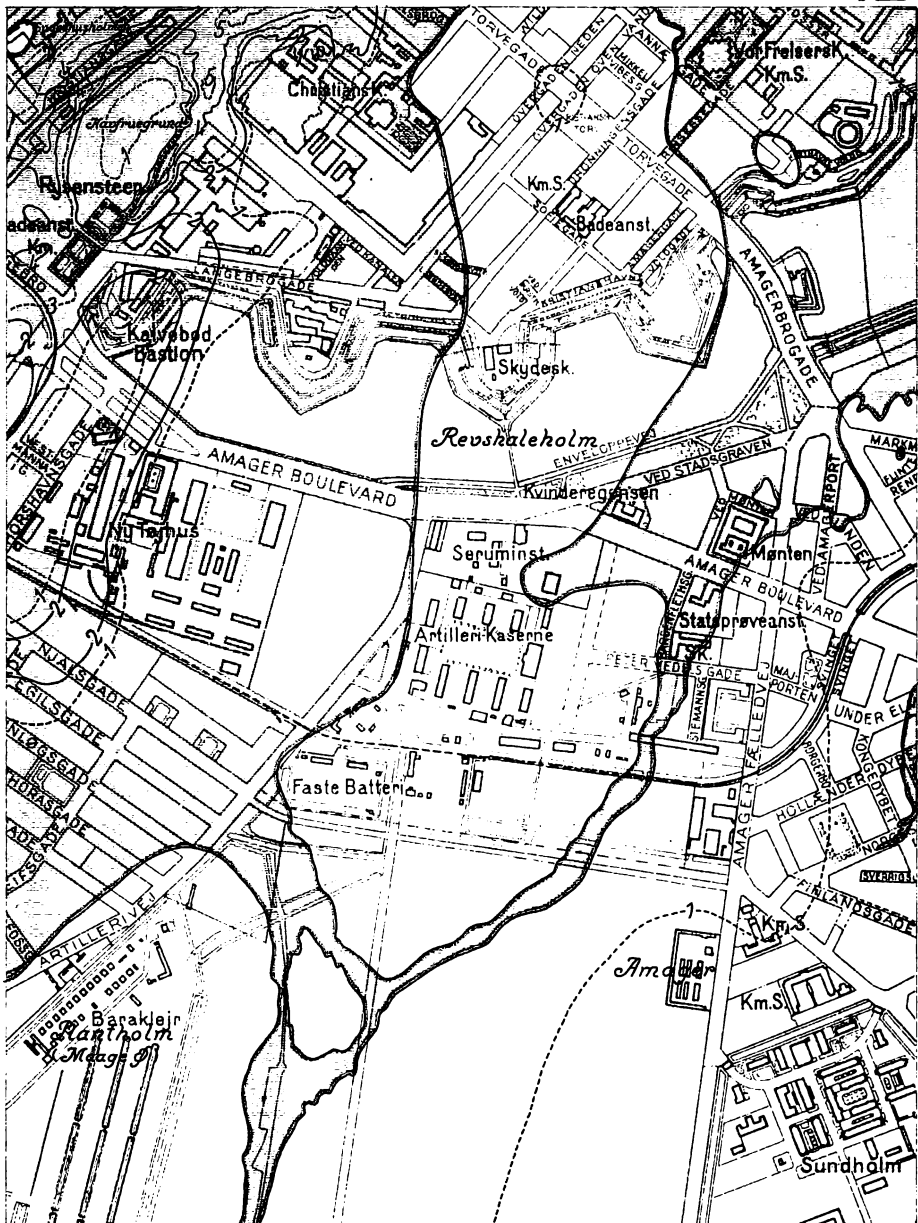

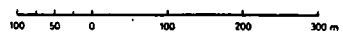
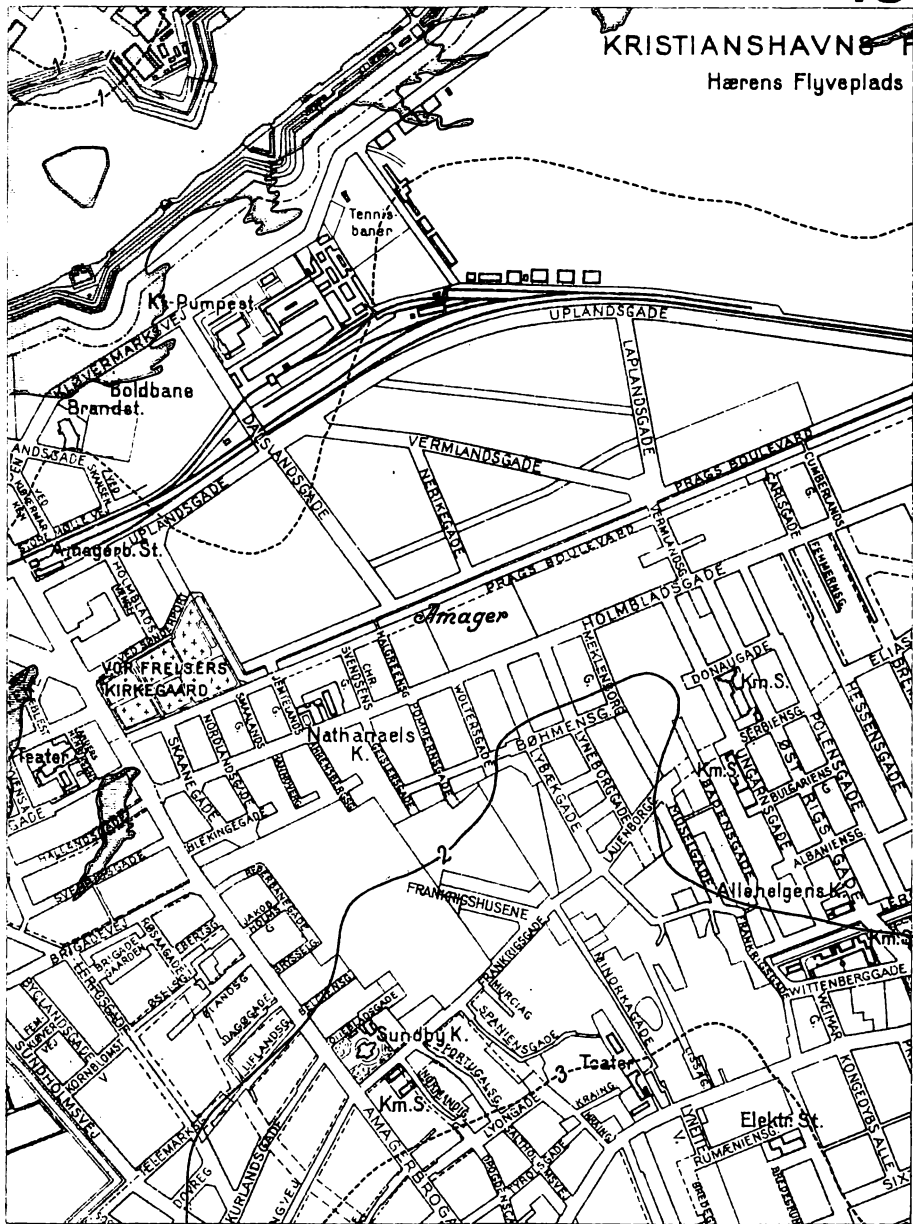

100 50 0 100 200 300 m

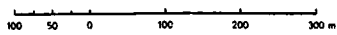
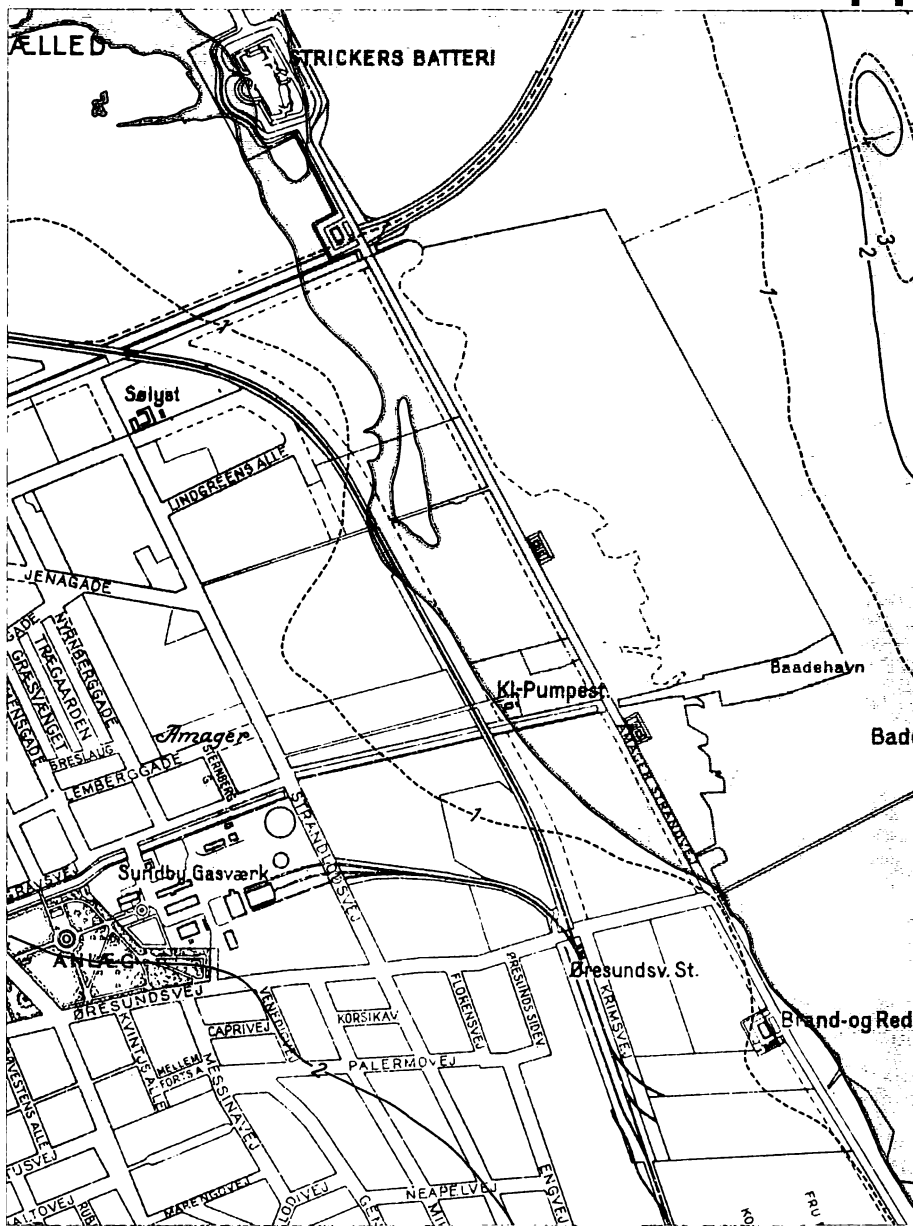

KRISTIANSHAVNS F

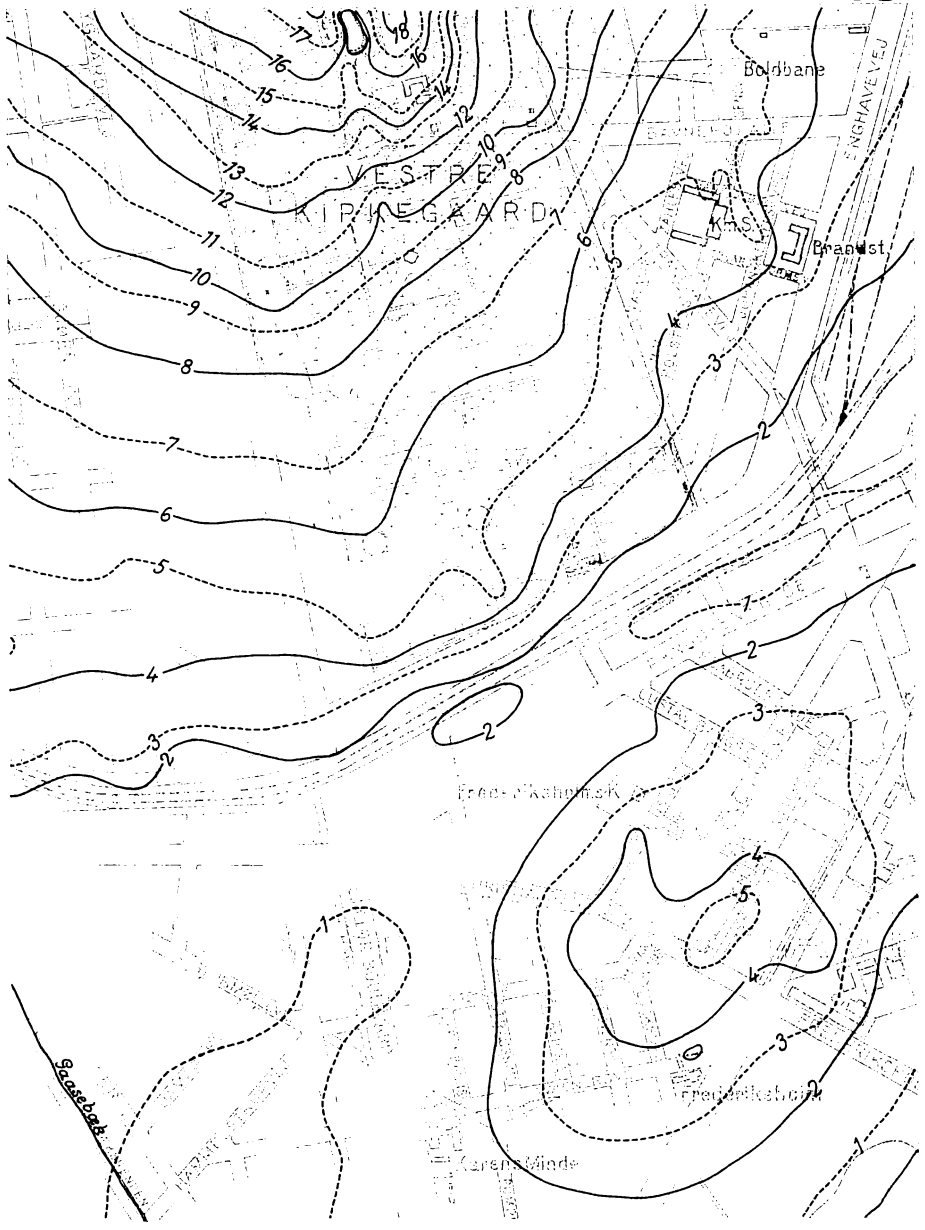
Hærens Flyveplads

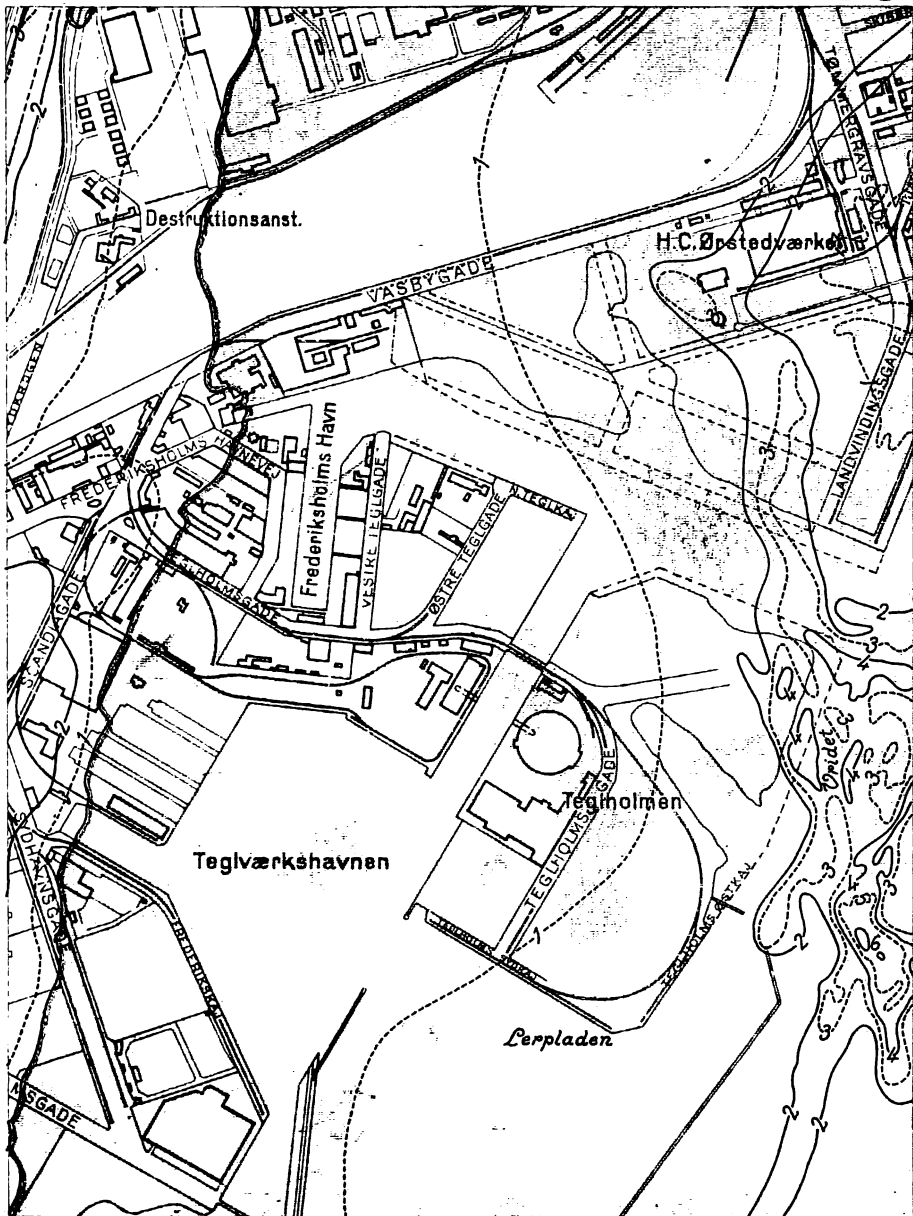

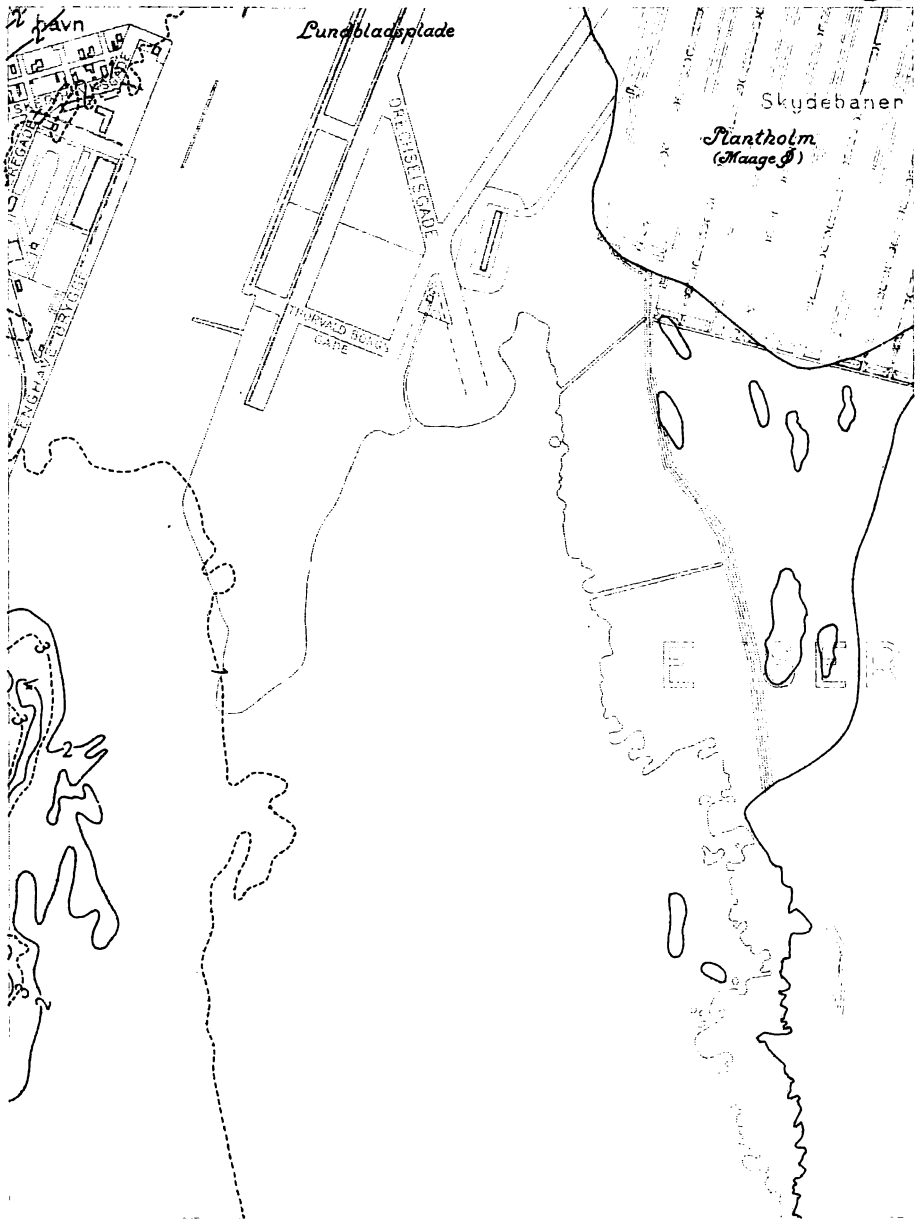

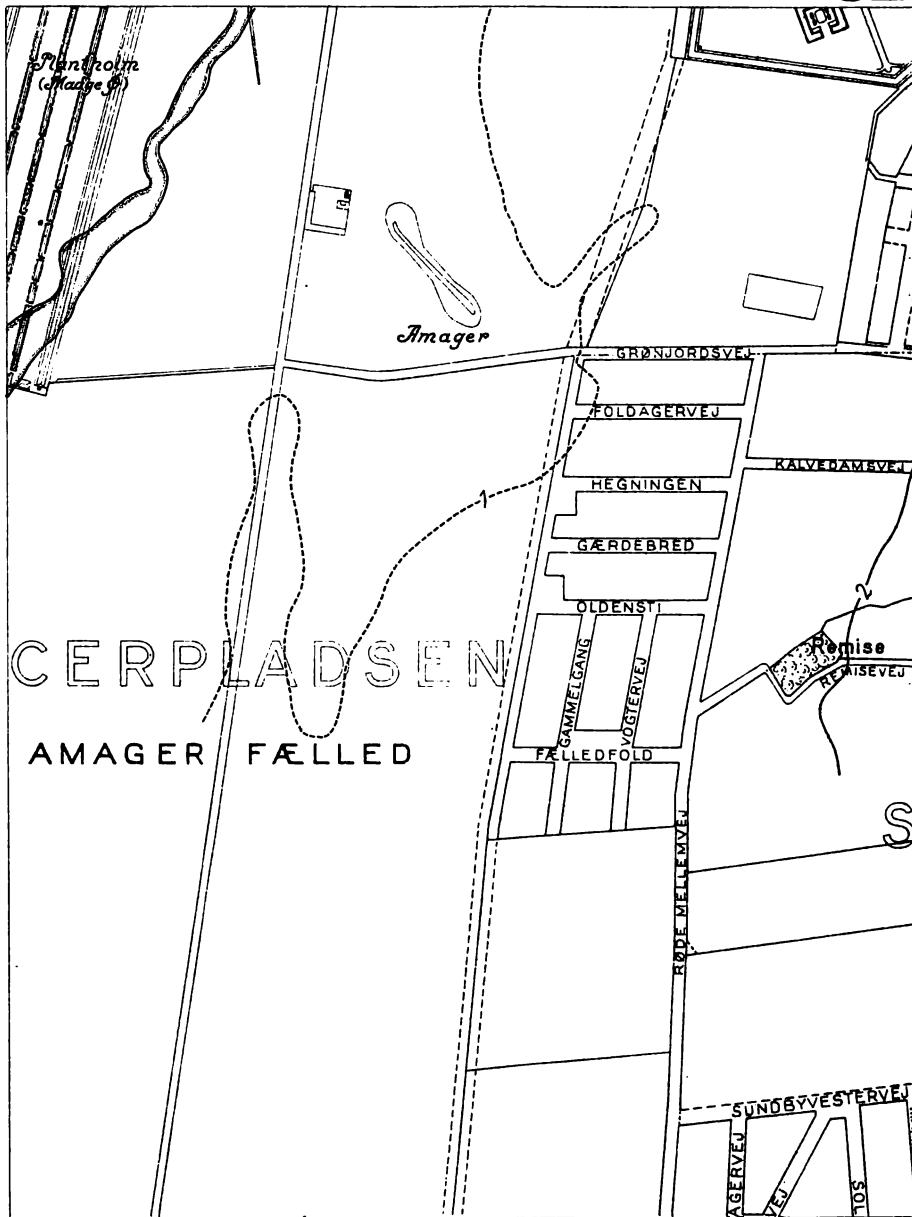

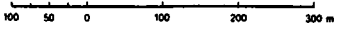
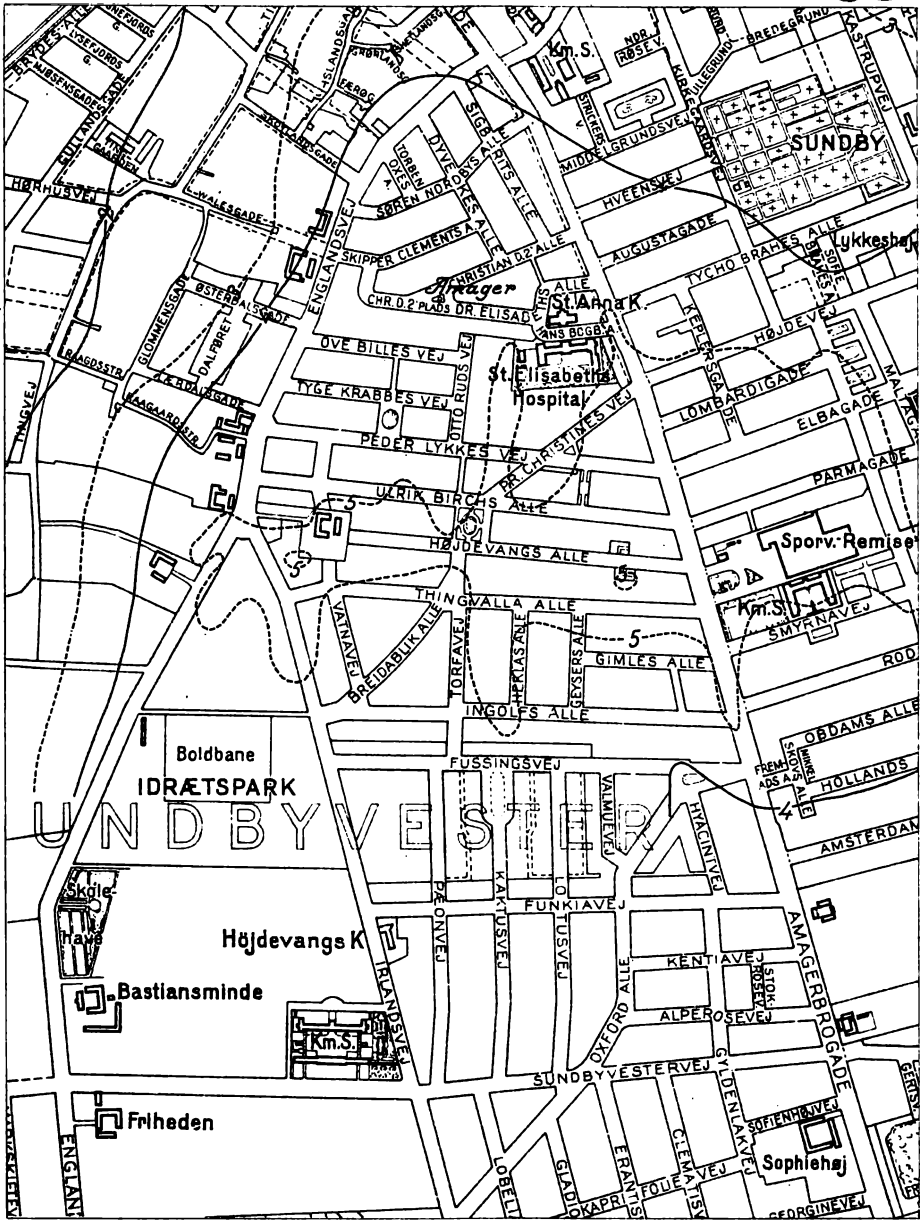
100 50 0 100 200 300 m

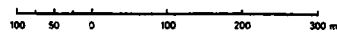
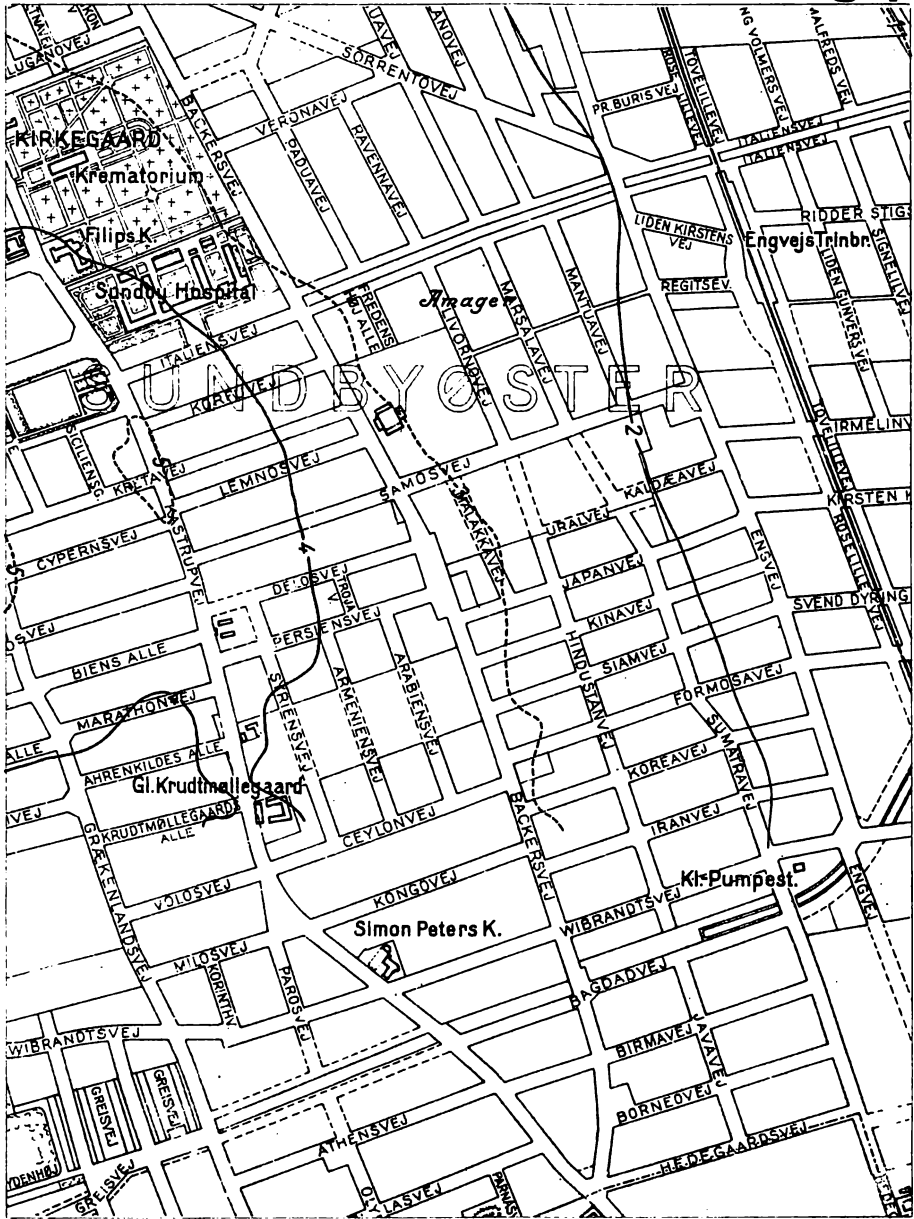

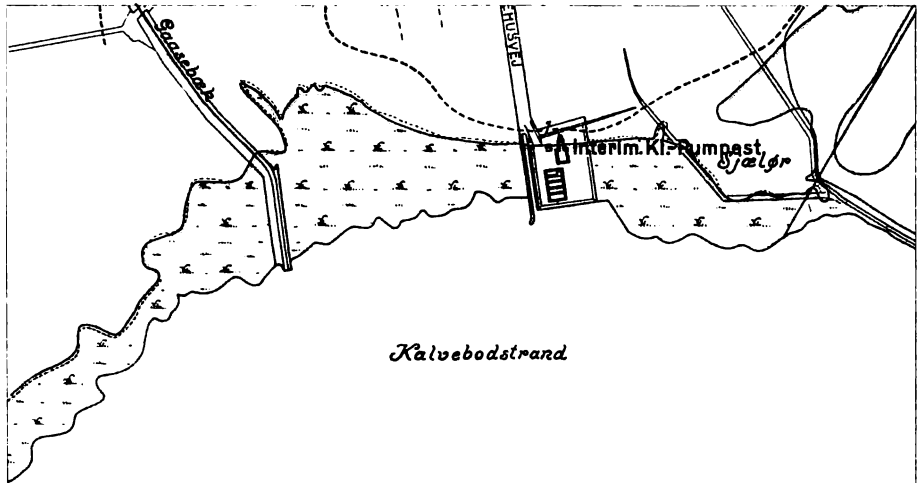
100 50 0 100 200 300 m

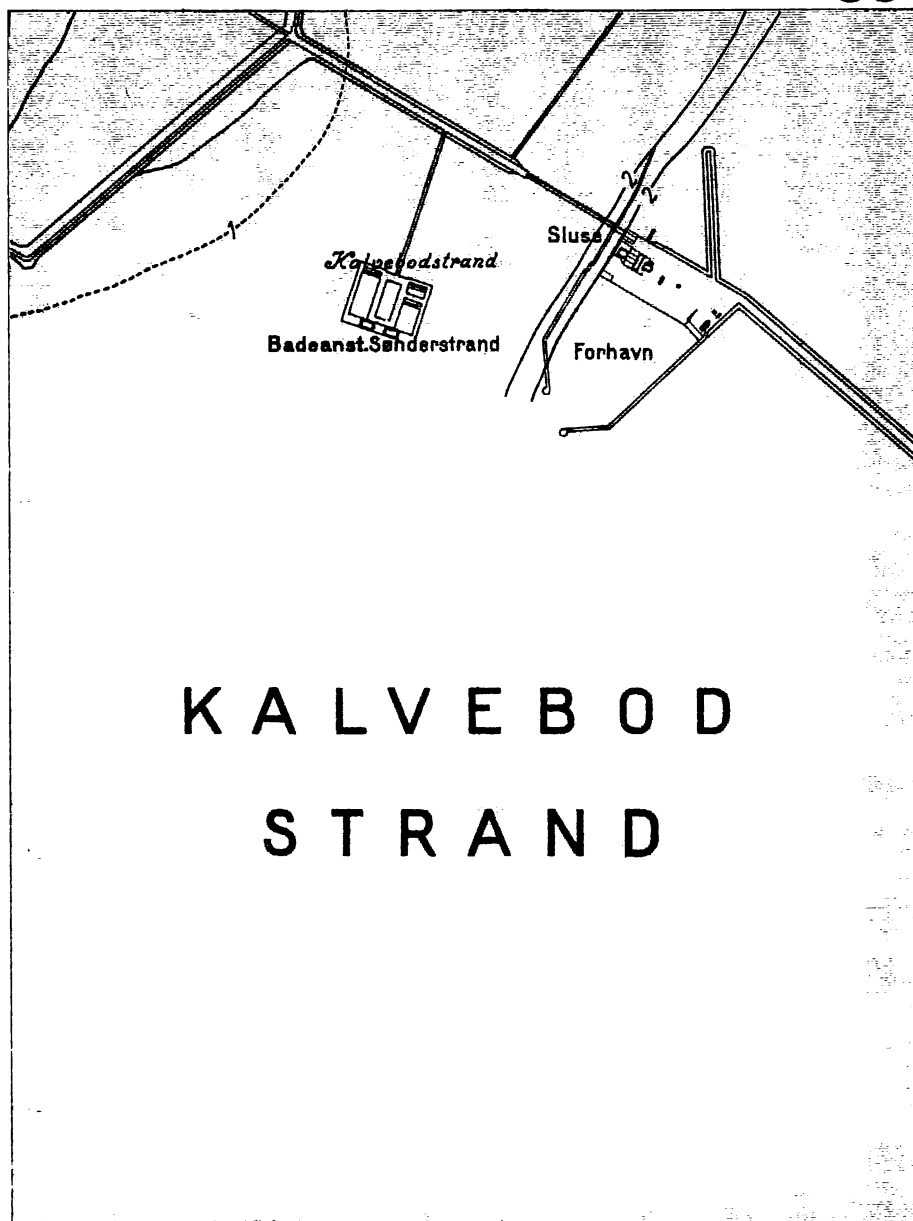

100 50 0 100 200 300 m

KALVEBOD STRAND

100 50 0 100 200 300 m

Reproduceret ved Geodætisk Institut. København 1940

Løbets Dybde 10—11 m, hvor det støder til Kongedybet, og 6—7 m ved Knippelsbro, var langt ned i Tiden tilstrækkelig for enhver Sejlads. Landgrunden steg nogenlunde stejlt til begge Sider. Paa Sjællandssiden, udfor Kunstindustri-musæets Østside i Amaliegade nærmede 3 Meters Dybde sig ind til 200 m fra Kystlinien og skabte derved Mulighed for Bygningen af en *Landingsbro* af store Kampesten, fra hvilken Overfarten til Malmø nord om Revshalen havde gode Vilkaar. Broens Tilstedeværelse kan skimtes i 1275, da Borgernes Sejlads til Malmø omtales.²⁴⁾ Den fandtes i 1516, da St. Annæ Kapel blev bygget.²⁵⁾ Dens Navn var tidligst *Stendammen*,²⁶⁾ men den fik snart, efter Kapellet, Navnet *St. Annæ Bro*.²⁷⁾

Amagers Landgrund, *Revshalegrunden* endte i sin nordlige Spids, nordfor Trekroner, i den saakaldte *Svanegrund*. Revshalen havde paa sin Ryg ned mod Revshaleholmen omkring 1,0 m Vand, paa flere Steder kun 0,3 m, og laa altsaa delvis tør ved Lavvande. Grunden var stærkt stenstrøet, saavel paa Fladen, hvor der bl. a. laa en Gruppe Sten, kaldet *Søstrene* nord for Kvinti Lynette, som ogsaa paa Spidsen ud mod Trekroner. I nuværende Trekroners Havn laa en stor Sten paa 4 m Vand og omtrent 400 m nordligere en anden paa 6 m Vand, ved hvilke Byens to ældste Søtønder blev udlagt.

Paa Flaadens Lejes Grund gjorde det dybe Vand et Indsnit i Revshalen, kaldet *Hukken*, men denne Ankerplads fik først Betydning i Christian V's Tid, da Flaaden blev opankret her.

Ved Fremstillingen af Dybdekortet udenfor Bommen er navnlig benyttet et Pejlekort fra ca. 1669,²⁸⁾ mellem Bommen og Knippelsbro er benyttet Judichærs Kort fra ca. 1700,²⁹⁾ J. K. M. Wigandts Kort af 25. Februar 1794³⁰⁾ og Kort over Flaadens Leje 1697.³¹⁾

Den Del af Havneløbet, som fra Middelalderen og indtil den første Fjerdedel af det 17. Aarhundrede havde størst Betydning som Havn og som Rhed, var det Farvand, som nu ligger mellem Knippelsbro og Langebro.

Syd for Knippelsbro delte Havnen Hovedløb sig i tre Grene. Den østlige gik tæt ind under Revshaleholmens Sydkyst og dannede her en Ankerplads med 5 m Vand nærmest Hovedløbet, efterhaanden aftagende til 2 m og derunder

²⁴⁾ K.D. I Nr. 21.

²⁵⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 346.

²⁶⁾ K.D. IV Nr. 466.

²⁷⁾ K.D. II Nr. 547.

²⁸⁾ Ing. Korps Tegnearkiv I—7—11.

²⁹⁾ Artill. Kortsaml. A 16—143.

³⁰⁾ Før og Nu 1904 p. 20.

³¹⁾ Kort over Hocken 1697, Orlogsv. Bygningsvæsens A.

længere mod Syd.³²⁾ Den nævnes tidligst i 1398 som *Reveshol*³³⁾ og i 1523 som *Revesgat*,³⁴⁾ paa dansk *Revshullet*. Den benyttedes meget af hanseatiske Skipper, og efter Hansevældets Sammenbrud blev den i 1556 af Christian III overladt Byen som Vinterlejehavn under Navnet *Gronnegaards Havn*.³⁵⁾

Den vestlige Gren, som var Hovedgrenen i Havneløbet, løb tæt ind til nuværende Gamle Bryghus, men bøjede her atter ud mod Midten af det kunstiggravede Nutidsløb. 4 m Dybden sluttede omtrent 400 m syd for Vestervoldgade, og Løbet fortsattes derefter mod Syd i den lavvandede Rende gennem *Kalvebodstrand*.³⁶⁾

Den midterste af de tre Grene havde en Dybde omkring 5 m og løb ind i Landgrunden lidt sydligere end den østlige Gren, paa et Sted som i gammel Tid var Farvandets Midte, men som efter senere Tidens Regulering af Havnen er kommen til at ligge paa dennes Østside, hvor nu Sukkerfabrikkens Bolværk findes. Denne Gren havde paa Grund af sin Beliggenhed, fjærnt fra Kysten, utvivlsomt kun ringe Betydning.

Mellem midterste Gren og østre Gren og mellem midterste og vestre Gren skød Landgrunden sig frem i to lavvandede Banker, hvis Flade havde under 1,0 m Vand. Den vestligste af disse laa midt i det nuværende Havneløb og fjærnedes først efter 1862; den hed *Havfruegrunden* eller *Vartegnsgunden*, efter at Christian IV paa den rejste en Søjle med Statuen af Leda og Svanen paa sin Top som Vartegn udfør Indsejlingen til den af ham udgravede *Tøjhushavn*.

Kalvebodstrand er Navnet paa Farvandet mellem Sjælland og Amager. Det kendes tidligst i 1518 som *Callebo* i Forbindelse med Dragør Told.³⁷⁾ I 1535 nævnes *Kallebosund*, sikkert om Farvandets sydlige Indløb,³⁸⁾ men 1658 bruges Betegnelsen *Calleboe* om dets nordlige Del.³⁹⁾ Ældre Forfattere har formodet en Forbindelse mellem Navnet og Københavns Kalvehave; men denne laa umiddelbart syd for Ladegaardsaaen og ikke ved Stranden, og er først indhegnet i Tiden omkring 1580, saaledes at den er yngre end Strandens Navn. Mulig stammer Navnet fra Kalveboder i Kongens Enghave, thi i dennes nordøstlige Hjørne fandtes i alt Fald en Kalvehaveeng, som gik ned til Stranden.⁴⁰⁾

32) Thurah Kort af 23. Juli 1734 Ing. Korps Tegneark. I—4—11.

33) Hanse Recesse VIII Nr. 982—983.

34) Hanse Recesse III R VIII Nr. 482.

35) K.D. I Nr. 301.

36) W. Lyders Projekt til Havnens Forbedring mellem Knippelsbro og Langebro 1862. Ing. K. Tegneark. I—35—27.

37) Register paa Amage Landh 1518 Topogr. Saml. Papir R. A.

38) K.D. IV Nr. 465.

39) K.D. V Nr. 1321.

40) Hist. Medd. om Kbh. 2 R III p. 199.

Den nordlige Del af Løbet gennem Kalvebodstrand hed i 1848 *Trestensløbet*. Mellem Landgrunden *Lerpladen* paa Sjællandssiden og *Lundblads Plade* paa Amagersiden udfor Maageøen bøjede det sydover ned mod det dybe *Sted Vridet*. Løbet havde en Dybde paa omtr. 2 m, medens *Vridets* største Dybde naaede 6,0 m. Syd for *Vridet* gik Løbet atter sydvest og senere vest over. Det hed her *Søndre Løb* og var kun 2,0—2,5 m dybt. Omtrent 850 m sydvest for *Harrestrup Aas Udløb* mødtes det med *Sorte Rende*, den dybe *Rende* i Kalvebodstrands sydlige Del, hvis Dybde er 5,0 m og derover, voksende mod Syd.

Ved Fremstillingen af Dydekortet over Kalvebodstrands Hovedløb er følgende Kort benyttede: J. J. Stavangers Kort af 31. Maj 1760 over Farvandet mellem Langebro og Estakaderne.⁴¹⁾ N. C. Monbergs Kort af 20. Juli 1891 over projekteret Løb i Kalvebodstrand,⁴²⁾ og G. Lorenz' Kort over Kalvebodstrand.⁴³⁾

Fra Hovedstrømmen udgrenedes mod Øst et *Løb* hen over det nuværende Islands Brygge Kvarter. Dets Beliggenhed er i grove Træk vist paa ældre Kort og kan nøje fastlægges efter Konturen paa Opmaalingsplan af Januar 1902 for Kvarterets Opfyldning.⁴⁴⁾ Løbet, hvis Dybde var lidt over 2,0 m, skilte sig ud fra Hovedløbet ud for Sturlasgade og delte sig ved Gunløgsgade atter i to Grene, af hvilke den vestlige bugtede sig langs nuværende Islands Brygge for igen at forenes med Hovedløbet nord for Langebro, medens den østlige fortsatte over ny Tøjhus, vest for Geværabrikken og øst for Kalvebod Bastion til Langebrogade, hvor den efter en skarp Bøjning mod Vest forenedes med Hovedløbet lidt nordligere end den vestlige Gren.

Dette Løb blev overskaaret af Vold og Grav ved Frederik III's Befæstning af Christianshavn og er siden tilsandet.

Paa Vestsiden af Kalvebodstrands Hovedløb udskilte der sig et Netværk af Løb mellem Holmene, og hvor uanseelige disse Løb i og for sig var i Henseende til Dybde og Bredde, havde de dog den største Betydning for København, thi de dannede et af Grundlagene for Byens Tilblivelse, idet de udgjorde dens ældste Havn.

Forskellige Grundundersøgelser i Frederiksholmskvarteret, paa Slotsholmen og i Bankkvarteret ved Holmens Kanal har fremdraget de enkelte Linier i Nettet.

Det bredeste og dybeste Løb i dette Net var Slotsholmskanalen eller *Gammel Strand*, men det fulgte ikke helt Kanalens nuværende Flugt. Det begyndte ved

⁴¹⁾ Ing. Korps. Tegnearkiv I—2—4.

⁴²⁾ Havnevæsnets Arkiv.

⁴³⁾ Ingeniøren 1919 Nr. 72.

⁴⁴⁾ H. C. V. Møller. Beskrivelse og Betingelser for Islandsbrygge Kvarterets Opfyldning. Havnevæsnets Arkiv.

Kalvebodstrands Hovedløb, omtrent ved Toldkammerbygningen paa Kalvebod Brygge og strakte sig herfra diagonalt gennem Bebyggelsen ved Vestre Boulevard og over den civile Materialgaards Plads, saa at det traadte ud i Frederiksholms Kanal lidt syd for Prinsens Bro eller Tøjhusbroen. Herfra fulgte Løbet Kanalen mod Nordvest, udvidede sig ved Stormbroen til en lille Bredning, som overskred alle de nuværende Bolværksgrænser, drejede saa ligesom nu mod Nordøst og vendte sig, efter at have passeret en anden lille Bredning mod Østsydøst og udvidede sig tragtformet, indtil det naaede Havnens Hovedløb mellem Slotsholmen og Bremerholmen.

Der kendes kun lidt til Løbets Dybdeforhold. Paa Hjørnet af Vester Voldgade og Christiansborggade, Matr. Nr. 314, Vesterv. Kvt., er maalt en Dybde af 1,88 m, men under den civile Materialgaards Façade mod Frederiksholms Kanal er den største maalte Dybde kun 1,62 m under Daglig Vande, og samme Dybde er maalt ved Grundudgravningen for Postgirobygningen inde paa Materialgaardens Grund; her fandtes det faste Ler omtr. i ÷ 3,75 og derover et Lag Singels til ÷ 3,25, dækket af hvidt Strandsand.

I 1862 var Gennemsnitsdybden af Slotsholmskanalen 2,5 m; den mindste Dybde udfør Holmens Kirke 1,6 m og den største 4,0 m i de gamle Bredninger ved Stormbroen og Højbro.⁴⁵⁾ Men disse Maal kan kun give en uklar Forestilling om de oprindelige Dybdeforhold, dels fordi der rimeligvis har været Tilsanding hist og her i Kanalen, da Dybderne pejledes, dels ogsaa fordi de oprindelige Vanddybder utvivlsomt i de svundne Tider er bleven forøgede ved Opmudring. Man regner næppe meget fejl ved at antage, at Løbets oprindelige Dybde ligesom i Havnens øvrige Løb, var stigende fra Syd mod Nord, saaledes at der til Dybden 1,62 ved Materialgaarden har svaret 3,0—4,0 ved det nordlige Udløb i Strømmen, og at der har været dybere Huller med omkring 3 m Vand i de to Bredninger.

Det maa være dette Løb, ganske særlig Strækningen fra Højbro til Stormbroen, som udgjorde den egentlige Havn, der omkring 1377 kaldtes *Gamlebothehafn*⁴⁶⁾ og dets dybeste, nordlige Indløb ved Holmens Kirke, som i 1535 hed *Gamlebodyb*.⁴⁷⁾ Siden, lige til Nutiden kaldtes det slet og ret *Stranden* eller *Gammel Strand*.

I Stormgadebredningen laa den ældste Bys *Skibbro*, *Ladbroen* (1377 Lathbro⁴⁸⁾) eller *Stenbroen* (1443)⁴⁹⁾ udfør Matr. Nr. 32—34 Sn. Kv. i Magstræ-

⁴⁵⁾ Ing. Korps. Tegnearkiv I—35—27.

⁴⁶⁾ K.D. I Nr. 33.

⁴⁷⁾ K.D. IV Nr. 465.

⁴⁸⁾ K.D. I Nr. 75.

⁴⁹⁾ K.D. I Nr. 127.

de⁵⁰⁾ og i Højbrobredningen, som strakte sig fra Assistenshuset henimod Fortunstræde, laa *Færgebroen*, hvorfra Færgefarten til Amager foregik.

Fra Vestsiden af dette Løb udgrenedes et snævert, lavvandet Løb med Retning mod Nordvest mellem Vester Voldgade og Vestre Boulevard. Syd for Brandstationen drejede det ind mellem Kysten og den lille Holm eller Revle syd for Løngangsstræde og gled ud i Bredningen ved Stormbroen lidt syd for Vandkunsten. Dets Dybde er maalt til omtr. 1,0 m. En smal Rende, ligeledes med 1 m Vanddybde gik fra dette Løb, omtrent over Nordøsthjørnet af Ny Kongensgade og Vester Voldgade og Sydøsthjørnet af Stormgade og Frederiksholm Kanal.

En anden lignende Rende gik fra Hovedløbet ved Marmorbroen, syd om Skarnholmen og vest for Højbro. Det var omtrent 1 m dybt ved Marmorbroen; en større Dybde, indtil 1,7 m under Christiansborgs Nordvesthjørne, hvor Rester af en Baad fra 1650 blev funden, skyldes vist Uddybning. Fra Bredningen ved Højbro strakte der sig et Løb videre mod Nordøst imellem Byen og Bremerholmen. Det havde paa Sydenden af Matr. Nr. 150 Ø Kv. i Fortunstræde Nr. 5 en Dybde paa 1,4 m, men i Matr. Nr. 212 Ø Kv. i Laxegade kun 0,63 m Vand paa det dybeste Sted. Dybden tiltog herfra østefter og var 1,25 m ved Handelsbankens Nybygning i Holmens Kanal og 1,4 ved Grænsen mellem Matr. Nr. 320 og 330 Ø Kv. i Tordenskjoldsgade. Dette Løb kaldes i 1533 „*thet dyff som løbber emellom staden og Bremerholmen*“.⁵¹⁾

Det tilfyldtes snart efter 1536, da Christian III førte Byens Befæstning over til Bremerholm.

Hos O. Nielsen og andre ældre Forfattere omtales Bolværker i Dybensgade; de er i Virkeligheden Husrester af Christian IV's Skipperboder. Endvidere nævnes en Havn med Stenbolværk med Jernringe mellem Nicolaj Plads og Bremerholm.⁵²⁾ Det har ved nøjere Undersøgelse vist, at her kun findes en *Byens Rende*, og at Stensætningen maa være Fundamentet af en Adelsgaard.

En Stenbro i Købmagergade har vist sig at være Bygningsfundamenter tilhørende en tidligere Façadelinie for Gadens Vestside, som er bleven liggende delvis endogsaa ovenpaa Fyld, efter at Gaden er udvidet. Stenrækken ligger her langt fra Kystlinien og meterhøjt over den, saaledes at den ikke i historisk Tid har haft Berøring med Stranden. De forskellige Skibsankre eller „Skuder“, bundne til Pæle, som jævnlig er fundet paa tørt Land, fjærnt fra Strandlinien maa enten tilfældigt være anbragt paa Findestedet, eller ogsaa beror Beretningen om dem paa en Fejltydning af Fundene.⁵³⁾

⁵⁰⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 19.

⁵¹⁾ K.D. I Nr. 232.

⁵²⁾ O. Nielsen. Kbh. H. og B. I p. 53, 54.

⁵³⁾ O. Nielsen. Kbh. H. og B. I p. 16, 17, 52.

KØBENHAVNSEGNEENS BEBYGGELSE

Saasart *Vegetationen* havde dækket de øde Sletter af Sand og Ler, som var blevet fri af den smeltende Is, var der skabt Livsbetingelser for Landets *Dyreliv*, og med dette indfandt ogsaa Mennesket sig snart. Allerede i den ældre Dryastid er Spor af Mennesket paavist flere Steder i Landet, ogsaa i Københavnssegnen.

Paa Øresunds Bund nær ved *Middelgrunden*, 12,5 m under Daglig Vande og begravet 4,5 m i det Gruslag, som dækkede den faste Kalksten, og hvis Pollenanalyse henførte det til den ældre Dryastid, er der optaget et 28 cm langt Brudstykke af en *Rensdyrtak*, hvis ene Kant var tilsleben som en Knivseg. Den hører til Landets allerældste Oldsager og er et ringe Vidnesbyrd om, at *Rensdyrjægere* i hin fjerne Tid ogsaa færdedes ved *København*.¹⁾

Det er nævnt i det Foregaaende, at *H. Rosenkjær* ved sine Undersøgelser i *Frihavnen* jævnsides med Planteresterne ogsaa fandt Trækul og Grenstykker, forkullede i den ene Ende, i Terrainet om den sydlige Bæk.²⁾

Rosenkjær beskriver sit Fund saaledes: „Ved Vandløbet har jeg fundet en Mængde Trækul og mindre Træstykker, som var forkullede i den ene Ende. I Tørven var der ogsaa en Mængde Haar, nogle næsten hvide, andre brune eller røde, i Almindelighed 1—2 Tommer (3—5 cm) lange. Kullene fandtes næsten helt fra Bunden og op til Overfladen. Der var ogsaa Fiskeskæl i Tørven. Omtrent 1 Fod (30 cm) nede i Tørven laa paa en større Strækning et indtil 3—4 Tommer (8—10 cm) tykt Lag af en storgrynet Masse, hvis langt overvejende Del bestod af smaa Trækulstykker. Det saa ud til, at Massen var skyllet ind fra Sydsiden, da det tykkeste Lag laa over mod den Side, og det naaede ikke saa nær over til den anden Side. Det naaede helt op til, hvor der var mudret (med Muddermaskine). Jeg havde det Indtryk, at Massen paa en Tid, da Vandløbet omtrent havde været tørt, under et stærkt Regnskyl var

---

1) J. Brøndsted. Danmarks Oldtid I p. 28, 325. Th. Mathiasen. Acta archaeologica IX p. 173 ffg.

2) H. Rosenkjær. Fra Frihavnens Bund. Naturen og Mennesket Bd. 9 p. 1 ffg. Bd. 15 p. 259 ffg.

skyllet ud fra et Ildsted. Der laa Flintredskaber lige fra Bunden og op ovenpaa Tørven. Paa selve Bunden har jeg fundet en stor Flækkeblok, en Økse og flere Flækker. Nord for Vandløbet er der ogsaa fundet nogle Flækker, men det er ikke mange, og de har ikke ligget langt inde i Skoven. I Lavningen (d. v. s. i den af Bølgeslaget bortskyllede Del af Terrainet syd for Vandløbet) er de fleste Redskaber fundne.“

I nedstyrtede Tørveklumper, der havde samme Lagdeling som Tørvene i Vandløbet, var der Trægrene, Trækul og Haar, og rundt om imellem dem laa en Mængde Redskaber af Flint, Hjortetak og Ben, bl. a. en bearbejdet og

Fig. 4. Rensdyrtak fra Middelgrunden.

dekoreret Hjortetak og en Harpun af Hjortetak eller Ben med smaa Flintflækker henad Siderne. Alle disse Sager maa være styrtede ned sammen med Leret og Tørven.

Nedenfor Bopladsen brede Tørven sig meget mod Nord, men heromkring fandtes ingen Oldsager. De kom først igen øst for Midtmolen, hvor der fandtes en Del liggende paa et bredt Bælte, som strakte sig langs begge Sider af 12 Fods (3,75 m) Kurven i Moserne B og C. Der laa her Strandgrus over Tørven og i dette Gruslag og lidt op ad Bakken vest og syd for Mosen laa ogsaa en Del Flækker. Langs Sydsiden af Mosen C i Mellembassinet laa der en Mængde Flintflækker og to Stykker bearbejdet Hjortetak. Paa flere Steder paa Rosenkjær en Mængde smaa Spaaner fra Tildannelsen af Flintredskaber. De fandtes her ogsaa lidt udenfor 12 Fods (3,75 m) Kurven, aldrig umiddelbart paa Tørven, men i Strandgruset.

Der blev indsamlet over 500 Stykker Redskaber fra den ældre Stenalder, foruden en smuk Dolk fra den yngre Stenalder, men dette var kun en ringe Del af, hvad der i Virkeligheden var, thi det var kun faa af Arbejderne, der havde rigtig Greb paa at finde disse Ting.

Af den Omstændighed, at der fandtes Redskaber i Sandlaget, sluttede Rosenkjær, at dette Lag maa have været *Strandbred*, den Gang Bopladsen var til.

Der er efter *Rosenkjærs* Redegørelse og *Knud Jessens* Pollenundersøgelse af Vegetationen næppe Tvivl om, at *Bopladsen* er opstaaet i *Fyrreskovenes* Tid

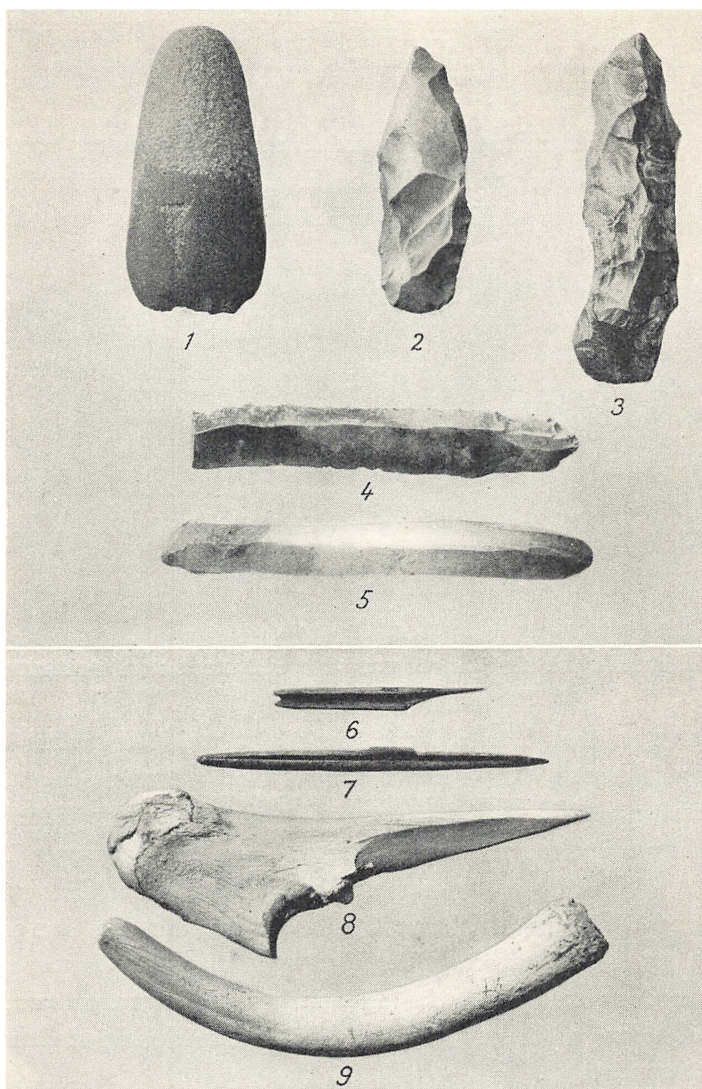

Fig. 5. Redskaber fra Bopladsen i Frihavnen.

1. Trindøkse af Grønsten. 2—3. Kærneøkser. 4. Flækkeredskaber. 5. Flække.
6. Benod. 7. Benspids med Flintægge. 8. Albuebensdolk. 9. Slagstok.

og afsluttet i *Egeblandingskovenes* Periode, og at den følgelig stammer fra Ertebøletiden. *Rosenkjærs* Udtalelser om, at Flintredskaberne fandtes „lige fra Bunden“ er dog svækket noget ved, at der tales om Udskridninger af „den stor-

gryede Masse“ og ved den uklare Redegørelse for de af Bølgeslaget nedbrudte Dele. Derimod synes det sikkert, at Flintredskaber og Affald er fundet paa Strandsandet fra den højatlantiske Transgression, og at Bopladsen følgelig var til paa denne Tid, altsaa omkring 4000 f. Chr. Usikkert er det derimod, hvor længe efter dette Tidspunkt, den var til. Kun den eneste Dolk fra den yngre Stenalder vidner om, at Terrainet var tilgængeligt lige indtil Litorinahavets senatlantiske Transgression.

Da Rosenkjær i 1892 fandt Bopladsen i Frihavnen, var den det ældste Bopladsfund, som kendtes fra dansk Omraade. Senere er det endnu ældre Fund fra Mullerup Maglemose og fra andre Indlandsmoser kommen til.

Men der er ogsaa i den nyeste Tid paavist undersøiske Fund fra den ældre Ertebølletid paa andre Steder af Øresunds Kyst, saaledes ved *Bloksbjerg* i Klampenborgfjorden, ved *Carstensminde* nord for Kastrup samt ved tre andre undersøiske Bopladser ved *Amager*.³⁾

Ertebølletidens Folk fulgte med deres Bopladser Kystliniens Bevægelser, og ved den senatlantiske Transgressions Kyst er der fundet Bopladser i *Kongens Enghave* ved Frederiksholms Teglværk og paa *Amager* ved Ullerup, Viberup, Aflandshage og Lundegaard.

Paa selve *Københavns* Grund ligger der en Boplads fra denne Tid ved Strandlinien, som følger 3,5 m Kurven.

Paa den 330 m lange Strækning fra *Ny Torvs* Hjørne til *Lurblæsesøjlen* er der i Grundene syd for *Frederiksberggade* overalt fundet Flintredskaber og Flintaffald fra Ertebølletiden. Det er muligt, at Fundene kan udstrækkes længere mod Øst og mod Vest, men hidtil er der ikke foretaget de dertil fornødne Grundudgravninger. Det bedst undersøgte Stykke er Grundene paa Frederiksberggades Sydside mellem Nytorv og Kattesundet. Det er et Areal, som omfatter Grundene Matr. Nr. 2, 3 & 4 a, 6, 7, 8, 9 og 113 i V. Kv. syd for Frederiksberggade og Matr. Nr. 34 V. Kv. nord for Gaden, og som maaler omtrent 90 m, i Gadens Retning og indtil 50 m vinkelret paa denne.

Mod Vest ligger det faste Ler i Kote 4,27 nær Kattesundet og mod Øst i 3,75 ved Nytorv. Leret stiger svagt mod Nord og falder mod Syd til Kote 2,70 ved Kattesundet og 2,80 ved Nytorv. Over Leret ligger i Grundenes sydlige Del et tyndt Lag af Litorinahavets Sand, 10 cm tykt ved Sydgrænsen og aftagende nordefter indtil det forsvinder som et tyndt Lag ved Lerkote 3,50; ved Grundens Nordgrænse findes intet Sandlag over Leret. I den sydlige Del af Grunden ligger Ler og Sand omtrent horizontalt, men skraaner opad mod Litorinahavets Strandbred efterhaanden som man nærmer sig det Punkt, hvor Sandet helt forsvinder.

³⁾ Erik Westerby. Stenalderbopladser ved Klampenborg. Chr. L. Vebæk. New finds of mesolithic ornamented artefacts. Acta archaeol. IX. p. 21 221 ff.

Det var først efter indgaaende Undersøgelser paa Matr. Nr. 6—8, at det lykkedes at konstatere den øverste spinkle Del af Sandlaget. Ovenpaa Sandlaget, eller i den nordlige Del af Grunden, ovenpaa Leret følger den naturlige Muld, hvis Tykkelse varierer mellem 15 og 32 cm, og de største Tykkelser mod Øst og Vest, den mindste paa Matr. Nr. 6—8.

Ovenover den oprindelige Muld fandtes over hele Grunden et yngre, muld-

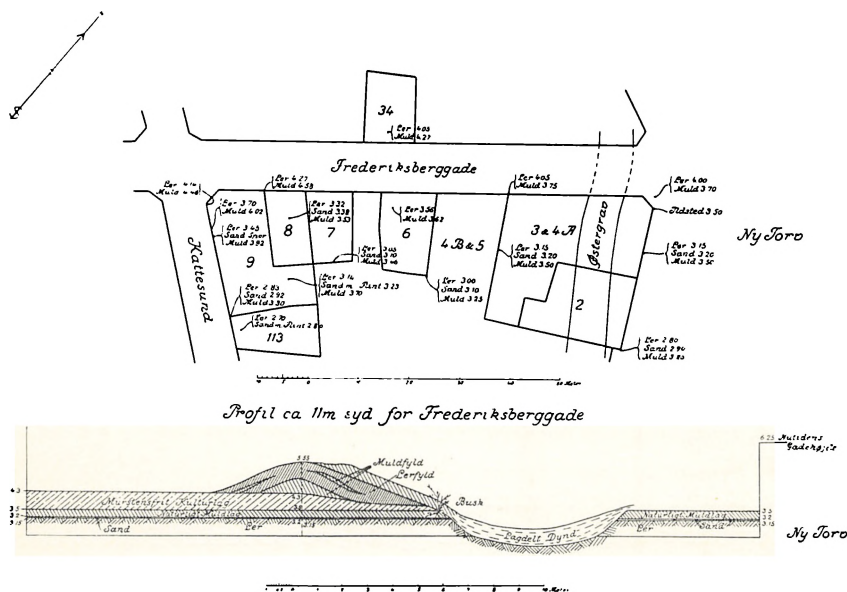

Fig. 6. Kort over Bopladsen i Frederiksberggade.

agtigt Lag af varierende Tykkelse, hist og her indeholdende Bygningsrester, men ingen Murstensbrokker, og derover atter de sædvanlige brokkefyldte Fyldlag.

Mod Øst paa Matr. Nr. 2 og 3 & 4 A krydsedes Grunden af en tidlig middelalderlig Grav, kendt fra Jordebogen af 1377 som *Øster Grav*. Fylden fra denne Grav, der laa opkastet som Dige vest for Udgravningen, dækkede de ældre Lag og gav Sikkerhed for, at disse laa urørt. Det oprindelige Muldlag havde overalt paa disse Grunde en usædvanlig sort Farve, som især, naar Lagene fik Tid til at tørre, kontrasterede stærkt mod de efterfølgende graaagtige yngre Lag.

I Muldlaget, især i den underste Del og under dette i Sandlaget, fandtes talrige Flintflækker og Redskaber eller Brudstykker af saadanne fra Ertebølle-tiden. Paa flere Steder var Terrainet saa at sige brolagt med Flintstykker, saa-

ledes i Hjørnet ved Nytorv og paa Matr. Nr. 7, 8 og 9's østgaaende Flig. Der blev indsamlet adskillige Skiveøkser, Skrabere, Bor, Pilespidser o. lign. foruden Flækkeblokke og talrige Flækker, som nu opbevares i Nationalmuseet og i By-museet.

De i Sandlaget fundne Flækker var blegede, medens de i Mulden var sorte-blaa eller graagule i Flintens naturlige Farve.

Paa Hjørnet af Frederiksberggade og Nytorv var der paa Leret i Kote 3,5 en Fordybning dækket med Sten, som gjorde Indtryk af at være ildskørnede. Det syntes efter Formodning af Museumsassistent *Sarauw*, som paa Nationalmuseets Vegne undersøgte Fundet, at være *Bopladsens Ildsted*. Dets Omgivelser var netop her særlig belagt med Flint.⁴⁾

Sent i *Jægerfolkets* Tilværelse, omtr. 2300 f. Chr. færdedes det endnu paa Kalvebodstrands og Øresundets Kyster og havde sin Boplads her paa det senere Københavns Grund. Rimeligvis var det endnu omtrent eneraadende paa Københavns holmen østfor Søernes Lavning og paa Amager.

Men andre Steder i Landet boede der et andet Folk jævnsides med Jæger-folket. Det var et agerdyrkende *Bondefolk*, hvis første Spor vi allerede finder omkring 3000 f. Chr. Det var *Dysse-* og *Jættestuekulturens Folk*, som indledede den *ynge Stenalder* her i Landet.

Hvor tidligt dette Folk indfandt sig paa Københavns Grund eller i dens nærmere Omegn, ved vi ikke, thi har der været Grave, er de paa Grund af den store Befolkning og stærke Opdyrkning i den historiske Tid sløjfede uden at efterlade sig endog kun et Minde. Den nærmeste kendte Grav er Dobbeltjætte-stuen *Snogedysse* paa Snogegaardens Mark ved *Vangede*, som ikke tilhørte denne Befolknings første Tid, og som blev sløjfet i 1862.⁵⁾

Derimod er der fundet Spor af *Bopladser* og gjort adskillige yngre Fund fra yngre Stenalder baade paa Byens Grund og i Omegnen. I *Kongens Enghave* er Dyssetidens Redskaber fundet i saa nær Forbindelse med Ertebøllebopladsen, at deres Samtidighed er øjensynlig. Andre smaa Bopladser er fundne ved *Carlsberg* paa *Assistens Kirkegaard* samt nord for *Kastelsvejen*, lige over for Døvstummeinstituttet, hvor der paa en mindre Plads, omtrent 35 m bred i Kote 4,0 blev fundet adskillige af den yngre Stenalderes Flintredskaber i det tynde Muldlag.⁶⁾

Det fyldigste Bopladsfund fra denne Periode er dog fundet paa det nordlige Hjørne af *Svanemøllevej* og *Sølunds Vej*, hvor man fremdrog svære Lerklininger af et *Hus* fra yngre Jættestuetid, hvori der fandtes tyknakkede Økser og

⁴⁾ Hist. Medd. om Kbh. I p. 416 ffg. II p. 495 ffg.

⁵⁾ Th. Mathiasen. Gentofte Kommune i Oldtiden p. 25.

⁶⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 113 ffg.

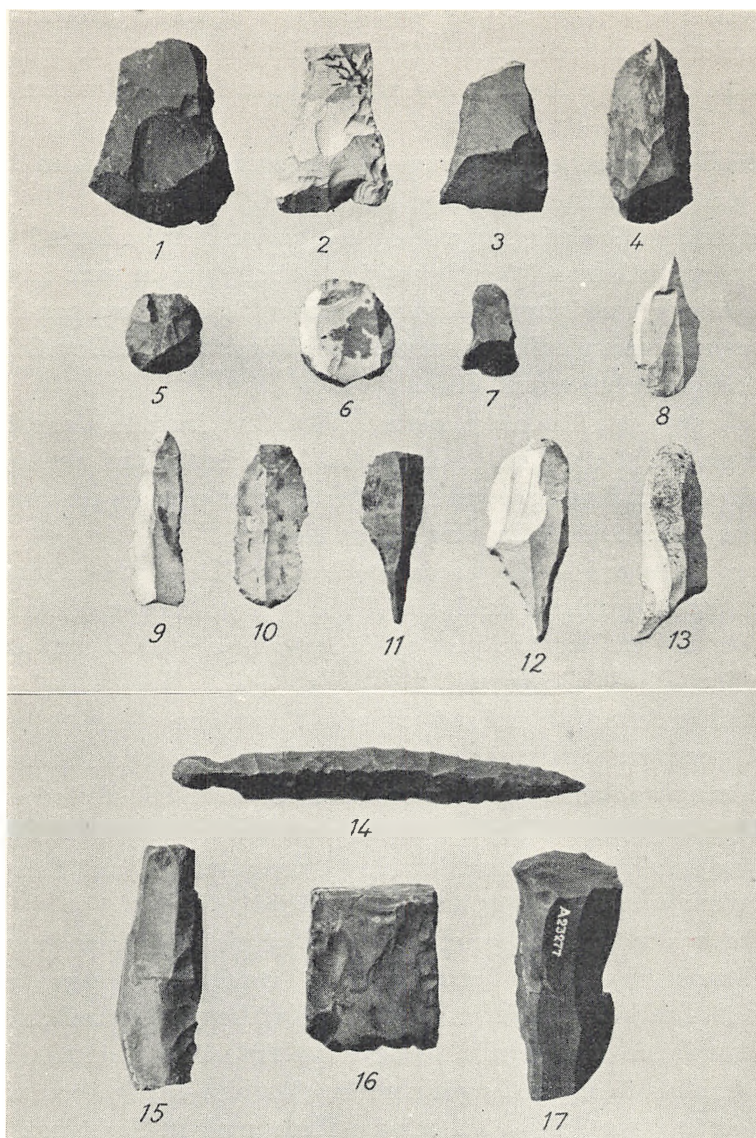

Fig. 7. Redskaber fra Bopladsen i Frederiksberggade.

- 1—3. Skiveøkser. 4. Kærneøkser. 5—6. Skiveskrabere. 7. Miniaturskiveøkse. 8. Stikkel.
 9—10. Flækkeskrabere. 11—13. Flækkebor. 14. Yngre Stenalder Pilespids.
 15 og 17. Flækkeblokke. 16. Bundstykke af tyknakket sleben Flintøkse.

Mejsler, Skrabere, Slibesten og Hvæssesten og endelig et omtr. 0,5 m højt Forraadskar af brændt Ler med Grubeornamentik.⁷⁾

⁷⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 116. J. Brøndsted. Danm. Oldtid I p. 239 ffg. p. 357.

Særlig fortjener et Fund af sakral Karakter at nævnes. Det er en Offergave, bestaaende af 3 Flintøkser, optagne i *Bispeengen*.⁸⁾ Engens ældgamle Navn, som kendes endnu i 1561, var *Gjeveholmen*, mulig et *Hellignavn*.⁹⁾ Blandt de mange Enkeltfund kan nævnes, at Rosenkjær under Sidehuset i Ejendommen Amagertorv Nr. 11 og Læderstræde Nr. 12 Matr. Nr. 45 Str. Kv. fandt en Stenøkse i Sandet under Tørven omtr. i Kote 0,79. Øksen havde endnu Sandknuder fastsiddende paa Overfladen efter Optagelsen.¹⁰⁾ I Farvergade Nr. 15 Matr. Nr. 139 m. fl. V. Kv. fandt han i Sandet omkring Kote 0,0 forskellige Stensager og et Stykke tildannet Hjortetak.¹¹⁾ Amagertorv Nr. 6, Matr. Nr. 3 Fr. Kv. er der optaget en Flintspydspids i Strandlandet Kote 1,10 og paa Østergade Nr. 55 Matr. Nr. 33 Ø. Kv. en Økse i Strandsandet i Kote 0,94. I Løvstræde Nr. 10, Matr. Nr. 121 Fr. Kv. er fundet en Flintmejsel i Muldlaget i Kote 2,90, i Bernstorffsgade ved Vesterbrogade blev der optaget 3 Flintredskaber fra den naturlige Muld i Kote 2,20 og ved Strandvejen nær Kildevældsgade en stor og smuk Flintøkse i Kote 5,5.¹²⁾

Allerede før Afslutningen af den ældre Jættestuetid, omtr. 2100 f. Chr., finder vi i Jylland Sporene af et indtrængende Folk, som karakteriseres ved sin ejendommelig formede Stridsøkse af Sten og ved Begravelsen af de døde i Enkelgrav. Det underkaster sig i Løbet af den yngre Jættestuetid, det hidtil herskende Agerbrugsfolk. Lidt senere finder en beslægtet Invasion Sted i Skaane, og endnu senere møder vi et lignende *Enkelgravsfolk* i Fremtrængen paa Fyn og paa Sjælland. Ogsaa disse Folk betvinger Jættestuefolket. Paa Sjælland finder vi endogsaa dets Enkelgrave anbragt inden i det undertvungne Folks Begrav-

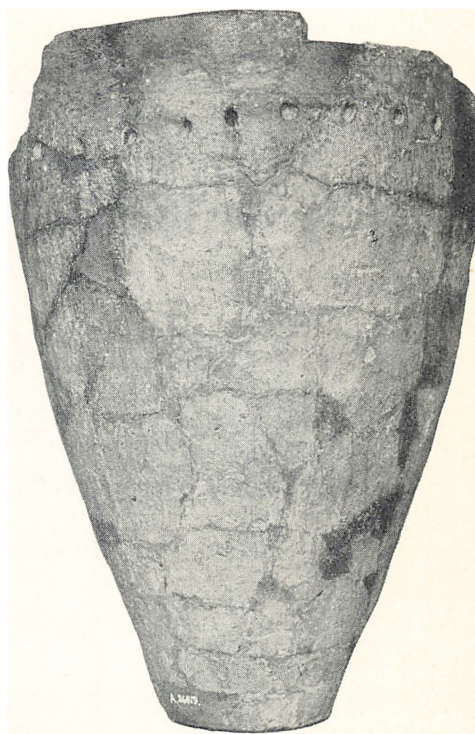

Fig. 8. Stort Lerkar fra Svanemøllevej.
Højde 45 cm.

⁸⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 117.

⁹⁾ Hist. Medd. Kbh. 2 R III p. 163.

¹⁰⁾ Rosenkjær. Fra det underj. Kbh. p. 6, 74.

¹¹⁾ Architekten 8 Bd. p. 272. Turistforen. Aarb. 1928 p. 113.

¹²⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 110 ffg.

velsespladser, i Jættestuernes Kamre. Paa Sjælland er Erobringen fuldført omtrent 1800 f. Chr. Jættestuefolkets særprægede Kultur er forsvunden og det nye Enkeltgravsfolk, karakteriseret ved sit Vaaben, *Flintdolken*, og ved sin stensatte Enkeltgrav, *Hellekisten*, er eneraadende i Landet.

Ved Anlægget af *Idrætsparken* nord for St. Jakobs Kirke stødte man paa en

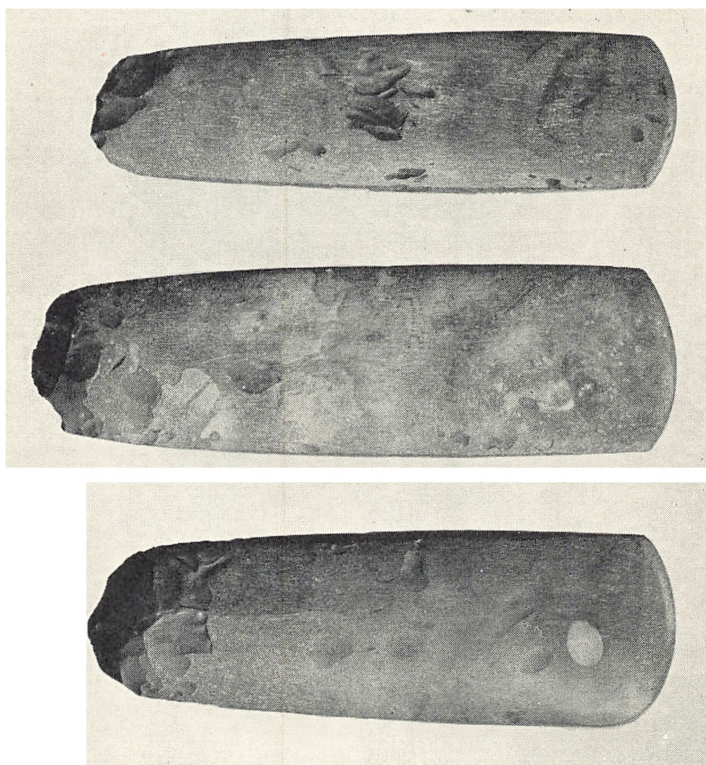

Fig. 9. Offerfund fra Bispeengen.

uanselig, kun meterhøj Hævning i Terrainet, gennemkrydset af en tør Grøft. Den viste sig at indeholde en *Hellekistegrav*, sat af ret store, mod Gravkammeret flade Sten, 4 i hver Langside, og 1 for hver Ende. Kamret var 2,5 m i Øst—Vest, 0,85 m bredt og 0,67 m højt med en Bundbrolægning af flade Sten og dækket af 2 store, flade Overliggersten. Af Gravgodset bevaredes en smuk Flintdolk.¹³⁾

En lignende Grav fandtes i den ene af de to *Stejlehøje* ved *Bispebjerg Mølle*, hvorfra 2 Flintdolke opbevares i Nationalmusæet. Denne Grav indeholdt de

¹³⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 116.

opløste Skeletrester af en halv Snes Begravelser, blandt hvilke det bedst bevarede tilhørte en 30—40 aarig Mand. I Højens Overdel laa en Grav fra den ældre Bronzealder, et Vidnesbyrd om den folkelige Kontinuitet mellem Stenalderens sidste Periode og den følgende Tid.¹⁴⁾ Andre Hellekistegrave er fundne ved *Tuborg Fabrikker*. De laa omtrent 100 m fra Stranden i en lav Grusvold. Den første Grav var en Mandsgrav, liggende i Nordvest—Sydøst med Hovedet i Sydøst; der laa kun en enkelt Sten i Gravens Nordøstside, og nær ved Mandens Hoved blev der optaget en 24 cm lang Flintdolk. Tre andre, lignende Grave blev udgravet. Ved en af dem var der en firkantet Ramme af hovedstore Sten, men intet Gravgoods.

I Hellekistetiden tiltog Importen af Bronzevaaben syd fra jævnt og stadigt, og efterhaanden gik Befolkningen i Gang med selv at fremstille de nye Redskaber, og Stenalderen gik omkring 1500 f. Chr. jævnt over i Bronzealderen.

Bopladser fra Hellekistetiden eller fra den efterfølgende Bronzealder er det ikke lykkedes at fastlægge i Københavns Omegn.

Fra *Bronzealderen*, hvis Varighed kan sættes til Tiden fra 1500 til 400 f. Chr. er de bevarede Oldsagers Tal overordentlig ringe fra Københavns Omegn sammenlignet med Stenalderens, og fra den gamle By indenfor Voldene findes slet intet.

Fra den ældste Bronzealder er en Paalstav (Stridsøkse) fundet i Ejendommen *Bjørnsdals Have*, nu det vestlige Hjørne af Vesterbrogade og Viktoriagade, og en Spydspids er fundet paa Strandboulevarden mellem Randersgade og Vibens Allé, 1,9 m under Overfladen. Fra den yngre Bronzealder kendes kun en Celt (lille Økse) med ukendt Findested.¹⁵⁾

Den tidligere nævnte Bronzealdergrav oven i *Stejlehøjen* ved *Bispebjerg Mølle* var bygget som en mere end mandslang Stensætning, fyldt med Tang, hvori der fandtes forskellige Broncesager, nemlig en Dolk, en Paalstav, en Krog

Fig. 10. Stor Flintøkse fra Kildevældsgade.

¹⁴⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 117.

¹⁵⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 117. Th. Mathiasen. Gentoft Komm. i Oldtiden p. 27 ffg.

til Sværdbæltet, en spids Dupsko eller lign. og et lille tilhugget Flintstykke til Mandens Fyrtoj.

En anden *Broncealdergrav* er fremdraget i den Høj i *Raadmandsmarken* sydvest for Vibenshus, paa hvilken Raadmændene rejste deres Telt ved Fest i Vangen.¹⁶⁾

De jordfaste Oldtidsminder, som endnu er bevarede i Københavns nærmeste Omegn er ikke mange. De indskrænker sig til 3 Høje syd for *Utterslev* paa

Fig. 11. Flintdolk fra Hellekiste paa Øster Fælled.

Fig. 12. Flintdolk fra Hellekiste paa Bispebjerg.

Bellahøjs Grund, *Bavnehøj* nordvest for Husum, *Danshøj* øst for *Vigerslev* og nogle faa Høje i Omegnen af *Maglebylille*. Landskabets intense Opdyrkning og Bebyggelse i Hovedstadens Nærhed har sikkert bevirket, at overmaade meget er gaaet tabt. Vilde vi undersøge Forholdene i Omegnen af Københavns Naboby og gamle Moderby Roskilde, blev Resultatet ligesaa ufyldstgørende. Men betragter vi derimod Tilstanden midtvejs mellem de to Byer i Høje Taastrup, Sengeløses og Herstedernes Sogne, viser det sig, at den gamle Roskilde—Københavns Vej, som var Alvejen mellem de to Byer, lige indtil den nuværende Chaussé blev bygget i 1770—76, løb gennem et tæt Bælte af 60—70 af Stenalderens og Broncealderens Gravhøje. Denne Vej var altsaa allerede i hin graa Fortid en Hovedfærdelsaare fra Roskilde- og Lejreegnen til den Plads ved Stranden, hvor siden København blev til.

Imidlertid kan man ved Hjælp af Landsbyernes Markbøger, de ældste Matrikulkort og andre ældre Kilder danne sig et noget klarere Billede af Fortidens Gravhøje.

¹⁶⁾ Turistforen. Aarb. 1928 p. 119, 120.

Paa Københavns Grund indenfor Søerne var utvivlsomt *Klokkehøjen* ved Nørrevoldgade tæt syd for Nørregade, som i Middelalderen bar Byens Vagt-klokke, en gammel Gravhøj.

Broncealderhøjen i Raadmansmarken laa paa den nedlagte Landsby *Serreslevs* Jord.

Øst for *Emdrup* laa *Dansehøj*.

Paa *Utterslevs* Marker nævner Markbøgerne øst for Byen *Store* og *Lille Tornhøj*, *Bredsoagerhøj*, *Fukkehøj*, *Gallehøj*, *to Stejlehøje* ved Bispebjerg Mølle (senere kaldet Galgehøje) og de tre Høje ved *Bellahøj*. Navnene Stejlehøj og Galgehøj skriver sig utvivlsomt fra det 17. Aarhundrede, da Sokkelunds Herredsting en Tid lang blev holdt i Utterslev.

Brønshøj har utvivlsomt sit Navn fra en forsvunden Høj.

Paa *Husum* Bys bedste Jorder kendes foruden den endnu bevarede *Bavnehøj* nord for Byen ogsaa den sløjfede *Skjulhøj* tæt ved Vanløse Skel.

Paa Frederiksbergs Grund, det gamle *Solbjergs* Jord, laa før Slottets Opførelse en Gruppe paa 5 Høje paa Bakkens Top og en sjettede Høj nord for Frederiksberg Allé, tæt ved Runddelen.

I *Vigerslev* fandtes, foruden den nu fredede *Danshøj* øst for Byen, desuden en Høj mod Syd ned mod Strandengene.

Valby havde mod Sydøst sin *Bavnehøj*, efter hvilken Byens østlige Vang havde Navn, og mod Sydvest *Lyshøj* og *Vaarhøj*.

Paa *Amager* kendes *Troldhøj* nordøst for Maglebylille, en Gruppe paa 5 Høje paa *Petersdals*, nu Flyvepladsens Jord, 2 Høje paa Rybakkerne ved *Dragørs* Skel mod Maglebylille og de 2 *Brødrehøje* ved Tømmerupvejens Udmunding i Hovedlandevejen.

Som tidligere nævnt var der to Broncealdergrave blandt de undersøgte Høje paa Sjællandssiden. Amagerhøjene indeholdt saavidt de er undersøgt i vor Tid, Begravelser fra ældre og yngre Broncealder.

I den nordlige Del af Sokkelunds Herred er Broncealderhøjene de overvejende blandt de talrige Høje i og om Dyrehaven.

Vi tør da ogsaa betragte de udforskede Høje i Københavns Omegn som stammende overvejende fra Broncealderen.

Man kan af Højenes Beliggenhed slutte sig til, at Befolkningen har været spredt over hele Herredet, og af deres Antal maaske formode en Stigning af Folketallet, men de manglende Bopladsfund giver os ingen Mulighed for at stedfæste den agerdyrkende Broncealderbefolknings Boliger nøjere.

Den sidste Periode før den historiske Tid er *Jernalderen*, som indledes 500 Aar f. Chr. og slutter med Vikingetiden omkring Aar 1000 e. Chr. Den har kun efterladt sig faa og ubetydelige jordfundne Minder.

Men det er ikke i Jordfundene, at vi her skal søge Minderne om Jernalderens og Vikingetidens Befolkning.

Sent i Bronzealderen eller snarere tidligt i Jernalderen synes Befolkningens forskellige Smaaastammer at have samlet sig hver indenfor sit Landomraade. Man kan formode, at Anledningen hertil kan have været sakral, en Samling

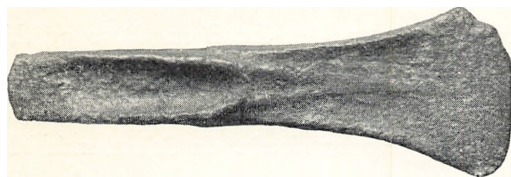

Fig. 13. Paalstav af Bronze fra Bjørnsdal.

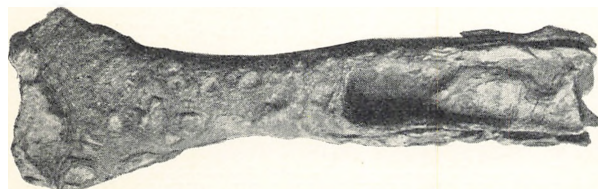

Fig. 14. Fund fra ældre Bronzealder fra Bispebjerg.

omkring Helligstedet, *Viet*, men af stor Betydning har det ogsaa været, at *Hjulploven* afløste *Hakken* og den ældste primitive Plov, *Arden*, som det almindelige Redskab til Markens Bearbejdelse. De gamle, nærmest kvadratiske Smaaagre blev afløst af Plovjordens lange Strimler og Enkeltmandslandbruget af Fællesdriften. Derved opstod de Bebyggelsescentre, hvoraf de senere Landsbyer har deres Udspring.

Det er *Landsbyer*, hvis Navne ender paa *-inge* (sædvanlig Stammenavne) *-um* (heim, Hjem), eller *-bjerg* (Helligbjerget), som synes at tilhøre det ældste Lag. Det er en Regel, at disse ældste Landsbyers Jordtilliggende er

afgrænset ved Naturgrænser, ved Vand, Skov eller Ødemark. Københavns Omegn, *Stovnæs Herred* (1231 *Støfnæs hæreth*, *Stufnis hereth*) omfattede den sjællandske Hoveddel, som var afgrænset ved Stranden, *Harrestrup Aa*, *Kags Mose*, *Utterslev Mose* og deres Afløb gennem *Emdrup Bækken* og *Rosbækken* til *Sundet*, samt *Amager*, der bebyggelsesmæssigt er et selvstændigt Omraade.

Den sjællandske Hoveddels ældgamle Landsbyer er *Solbjerg* (1193 *Solbiarga*, 1377 *Solbyerghe*) og *Husum* (1370 *Husum*).

Den i 1621 nedlagte Landsby *Solbjerg* laa ved *Fasangaarden* i *Frederiksberg Have*. Den havde selve det hellige *Solbjerg* paa sin Jord og bar selv Navn efter *Bjerget*. Den er ubestridt den ældste af Landsbyerne. Dens Jord omfattede oprindeligt hele *Herredet* og fik senere *Gjeveaaen* som Nord- og Østgrænse.

Nabobyen *Husum* har sit Navn af Hus, Høvdingesæde og Heim, Hjem. Den rummede langt ned i Tiden en Hovedgaard, som vel oprindelig har været Høvdingens eller Offergodens Sæde. Her laa Hovedgaarden udenfor Stammens Landsby, men andre Steder findes den i selve Landsbyen og har givet denne sit Navn, saaledes at denne blev en -um By i Stedet for en -bjerg eller -inge By. Husums Jord strakte sig fra Solbjergs Nordgrænse og til Herredsgrænsen.

Begge Landsbyer har altsaa deres Jord afgrænset med Naturgrænser.

Ved Arvedelinger og for at skaffe Plads til Høvdingens Folk tiltog efterhaanden Antallet af Gaarde i Landsbyerne, og der blev tillagt de nye Gaarde Andele i de ældres Jord, samtidig med at der blev brudt ny Agerjord i Overdrevet. Men Høvdingens Jord bevaredes almindeligvis som selvstændig Jord, adskilt fra Fællesdriften, og kaldtes *Ornum*, d. v. s. Særjord.

I visse Tilfælde var denne Udvikling dog øjensynlig ikke tilstrækkelig. Ligesom man siden i de middelalderlige Landskabslove omtaler, at „Torp gaar over Adelby“, saaledes kunde der ogsaa i Jernalderen lægges Udflyttergaarde ud paa Moderbyernes nærmeste Overdrev, hvor de fik deres eget afgrænsede Jordtilliggende.

De Gaarde, som tydeligst kan karakteriseres paa denne Vis, er de, hvoraf de saakaldte *-lev Byer* opstod. Deres Navn bestaar sædvanligt af et Mandsnavn, gængs i Folkevandringstiden, altsaa før 300—500 e. Chr., og Endelsen *-lev*, som betyder Arv, Len eller Gods. De er formodentlig Gaarde, skænkede til Stormandens Familiemedlemmer eller Huskarle og opkaldte efter Brugeren. Disse Byer rummer ligesom *-um Byerne*, hyppigt et *Ornum* for den oprindelige Gaard, og Byens øvrige Gaarde er fremkomne væsentlig ved Arvedelinger.

I Københavns Omegn findes *-lev Byerne Vigerslev* (1193 Wikisleff), *Vikærs Gods*, og *Serreslev* (1198 Serslef) Særes Gods, udgaaede fra *Solbjerg* og *Utterslev* (1198 Otherslef) Ottars Gods udgaaet fra *Husum*. *Vigerslev* har Markskelsgrænse mod *Solbjerg* og mod den yngre *Valby*. *Serreslev* har haft Naturgrænsen *Gjeveaaen* mod *Solbjerg* og har indbefattet den yngre By *Københavns Jord*. *Utterslev*, indbefattet *Brønshøj*, har Markskelsgrænse mod *Husum*. Markskelsgrænserne er sikre Vidnesbyrd om, fra hvilke Byer Udflytningen er sket.

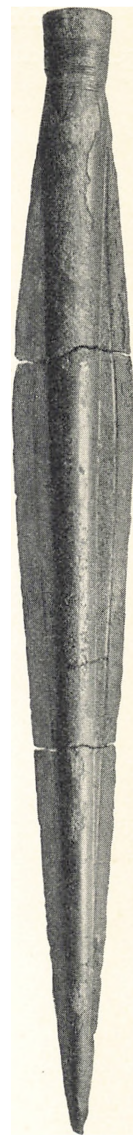

Fig. 15. Lang Spydspids fra ældre Bronzealder fra Strandboulevarden.

Serreslev blev ødelagt under Belejringen i 1523. Den laa paa „Fuglestan-
gens Plads“ vest for Jagtvejen, syd for Parkalleen.¹⁷⁾

Fig. 16. Kort over Støvnæs Herreds Landsbyer.

Den næstfølgende Udskillelse er *-løse Byerne*. Ordet *-løse*, synes at betyde Græsgang paa et Bakkehæld, og Græsgangene maatte selvfølgelig vælges, hvor de fandtes bedst. Derfor kan *-løse Byerne* enten ligge isolerede i Ødemarken eller

¹⁷⁾ Kort fra omtr. 1695. S. A.

knyttede direkte til de ældste Landsbyers eller til -lev Byernes Jord. Forleddet i -løse Byernes Navne er sædvanlig et Natur- eller Lokalnavn og ikke et Personnavn.

Københavnsegnens -løse By er *Vanløse* (1198 Huanløse), benævnt efter Planten Hvan eller Kvan (*Angelica archangelica*), en i Oldtiden yndet Grønsag. Dens Jord er skilt fra Husums ved Markskelsgrænse, og den er altsaa udgaaet herfra. Formodentlig har den oprindelig været en enkelt Gaard, hvorfra Byhyrden førte Tilsynet med Fællesgræsningen af Kvæget. Senere, da Jorden gik over til Agerland, er der udflyttet eller udskiftet andre Gaarde ved Siden af den ældste.

Byerne af Typen *-høj* synes aldrig at have -løse Byer knyttet til deres Jord og er vel derfor yngre end disse. *Brønshøj* (1193 Brunshoga) maa være udgaaet fra Utterslev, fra hvilken den er skilt ved en Markskelsgrænse. Mandsnavnet Brun, hvormed Bynavnet er sammensat, maa ligesom de øvrige *-høj* Byers Mandsnavne, være ældre end Vikingetiden.

Byerne, hvis Navne ender paa *-by*, hvilket betyder Gaard, kendes ogsaa fra Danelagen og Normandiet. Denne Navnedannelse var altsaa gængs i Vikingetiden, og disse Byer er følgelig udflyttede som Enkeltgaarde omtrent paa denne Tid.

Til denne Type hører her *Valby* (1193 Walbi), hvilket Navn betyder Gaarden paa Græsmarken. Den er udgaaet fra Solbjerg, fra hvis Jord den er skilt ved en Markskelsgrænse. Her hen hører ogsaa *Nyby*, udskilt fra Solbjerg mod Nord saa sent som kort før 1377, paa et Tidspunkt, da Endelsen *-by* havde tabt Betydningen Gaard og havde den nugældende Betydning.

De yngste Led i Byudviklingen, *-torp Byerne*, er tidligst fra Vikingetiden, men kendes endnu i Landskabslovene. De ligger sædvanlig yderst i deres Adelsbyers Overdrev. Den sproglige Tydning af Ordet Torp kan være usikker, men det betegner i alle Tilfælde Gaarden som en Udflyttergaard.

I Københavns Omegn kendes *Emdrup* (1193 Imbretorp) benævnt efter Mandsnavnet Imbri og udflyttet fra Utterslev. Paa Brønshøj Mark ved Utterslev Skel syd for Frederikssundsvejen laa i Følge Brønshøjs Markbog *Tønnerup Aas*, som formodentlig havde Navn efter en atter forsvunden Torp *Tønnerup*, benævnt efter Mandsnavnet Tønne. Syd for Valby laa ligeledes en senere forsvunden Torp *Hammerstrup*, hvis Navn ligeledes bevaredes i Markbøger og Kort for Valby og for Kongens Enghave. I Følge en Retssag omfattede den to Gaarde og dens Jord blev delt mellem Valby, København og Enghaven, som var henlagt til Slottet, altsaa til Biskoppen.¹⁸⁾ Torpen, hvis Forled er Mands-

¹⁸⁾ Dok. henhør. til Kommissionens Dom i Retssag mod Valby om Markskel 27. Sept. 1695. S. A. Nr. 29 a.

navnet Hamar, nævnes aldrig i ældre Dokumenter, heller ikke i Absalons Gavebreve, maa være udgaaet fra Valby og er formodentlig ødelagt af Venderne eller paa anden Maade nedlagt, før Kong Valdemar overdrog Støvnæs Herred og dets Gods til Absalon.

Havn (1186 Hafn) ligger ved den allerede i Bronzealderen eksisterende store Alfarvej fra Roskildeegnen til Kysten, vel netop paa det Sted, hvorfra i Vikingetiden Overfarten skete til de store *Skaanemarkeder* ved *Haløre*, nær Skanør. Navnet betyder en Skibshavn, og Saxo siger, at den har Navn efter Købmændene, men Ordet har sikkert tillige ganske særlig betegnet det Sted, hvor Herredets Ledingsskibe var oplagt, thi en *Havne* er det Lægd, hvorfra Havnebønderne udvalgte til Ledingen, og Havne er ogsaa Betegnelsen for hver Aares samlede Besætning om Bord. Ordet *Havn* og dets Afledninger har altsaa en bestemt Tilknytning til *Ledingen*.

Ledingsforholdene maa være bleven ordnede overalt i Riget i Vikingetiden, og det er derfor rimeligt, at Gaarden *Havn* er opstaaet paa den Tid. Den maa være bygget paa Serreslevs Overdrev, og dens Jord maa oprindeligt have omfattet Terrainafsnittet øst for Søernes Lavning. Gaarden har, som det siden skal paavises nøjere, været en *Kongsgaard*, og der er intet Tegn til, at den har været arvedelt eller paa anden Maade er bleven omdannet til en agerdyrkende Landsby.

Da der ikke foreligger Fund paa *Amager* henhørende til Jernalderens ældste Perioder, synes det ikke udelukket, at Øen har været affolket i Tiden mellem Bronzealderen og den yngre Jernalder. Paa *Amager* er alle Bynavne af Typerne *-by* og *-torp*, og Plovlandbruget synes derfor først at være bleven indført paa Øen henimod Vikingetiden.

Nordligst ligger *Sundby*, tidlig delt i Sundbyøster og Sundbyvester (1085 *Sundby occidentalis*) opkaldt efter Øresund. Derefter følger *Taarnby* (1135 *Thornby*) benævnt efter Torn eller Tjørn, ligesom de øvrige Byer af dette Navn, og ikke efter et Taarn. Den var Øens ældste Kirkeby. Fra *Taarnby* er *Borgby* (1186 *Burgbu*) udgaaet som *Torp*; Navnet betegner den som Borgens Ladegaard, og den er derfor antagelig yngre end denne, altsaa yngre end 1167. Andre *Torper* fra *Taarnby* er *Kastrup* (1370 *Karstorp*), hvis Navn er sammensat med Mandsnavnet Karl, og *Tømmerup* (1135 *Tummethorp*) kaldt efter Mandsnavnet Tume. Fra *Tømmerup* er *Torpen Skelgaarde* (1496 *Skelgardt*) bygget ved *Tømmerups* søndre Skel efter 1370 men før 1496, *Viberup* (1370 *Vibethorp*) benævnt efter Mandsnavnet Vibi, *Ullerup* (1370 *Ullæthorp*), benævnt efter Mandsnavnet Ulle, samt *Udlunde* (1370 *Utlundæ*) den yderste Lund, omtrent ved det senere *Raagaard* (1518 *Raagordt*). Desuden fandtes *Store Magleby* (1370 *Makleby* søndre) Øens største By, med tilhørende *Magle-*

bylille (1370 Maghleby litlæ) og Fiskerlejet *Dragør* (1341 Drakør) benævnt efter Draget, nu Drogden, Navnet paa Sundets vestlige Løb og -ør, gruset Strandbred.

Alle disse *Bynavne* paa Sjælland saavel som paa Amager, maa være bevarede uforandrede fra deres Tilblivelsestid. De er derfor vore *ældste Sprogminde-mærker*, som fører vort Sprog helt tilbage til den tidlige Jernalder.

BOL, HERRED OG LEDING

Fra det tidlige Tidspunkt, da Folkeslagene begyndte at dyrke Jorden, opstod der sikkert ogsaa visse *Enheder* for Betegnelsen af de forskellige *Landejendomme*. Disse var ikke alle lige store. Høvdingens Eje har stedse været større end den almindelige Mands og dennes større end den ufries. Overalt i Nord-europa synes Enhederne at have været knyttede til *Hjulploven* og dens Yde-evne, og selv om de enkelte Jordlodder ikke har været opmaalt efter Nutids Krav, har deres Omfang i det Store og Hele været ret vel bestemt ved Plovens Træk og Antallet af Plovfurer, vel ogsaa afmaalt med en Stang eller Rode, varierende i Længde og Inddeling i de forskellige Lande.

De tidligste Oplysninger om Ejendomsdelingen af Jorden hos de germanske Folk finder vi i *England*, hvor allerede *Beda* i sin Kirkehistorie fra Tiden omkring 700 benytter Udtrykket *Hide* som Betegnelse for Landejendommen. Og indgaaende er Spørgsmaalet behandlet i det store engelske Skatteregister *Domesday Book*, som blev optaget paa Vilhelm Erobrerens Foranledning, og som dels indeholder Opgivelser af Landejendommenes Størrelse, omkring 1085, dels viser tilbage til ældre Landlister fra Edward Bekenderens Dage, fra 1065.

Den engelske *Hide* er inddelt i Acres, rektangulære Agerstykker, som hvert udgør en Dags Arbejde for den med 8 Oxer forspændt Hjulplow. *Agerlængden* kaldes *furlongh*, Furelængde, svarende til det Træk, som Plovspandet kunde udføre uden Standsning, og er 40 Roder à 16,5 eng. Fod eller 660 Fod eller 201 m. *Agerbredden* bestemtes af det Antal *Furer*, 1 Fure pr. Fod, som kunde pløjes i Dagens Løb, hvilket blev ansat til 4 Roder eller 66 Fod. Den samlede *Hide*, der kunde omfatte 60—120 Acres blev derved 24,28—48,56 ha.¹⁾

Hiden svarede i S sammensætning, Form og Størrelse meget nøje til den nordvesttyske *Hufe*, der ligesom Hiden er opbygget af et Antal Dagspløjninger, *Morgen*, hvis Maal er 4 Roder i Bredden og 40 Roder i Længden; Roden er sædvanlig 16 Fod. Antallet af Morgen i Hufen kan variere; en Hufe med 60 Morgen maaler i Længden 640 Fod, 201 m, og i Arealet 24,21 ha.²⁾

---

¹⁾ Maitland. *Domesday Book and beyond* p. 372 ff.

²⁾ Maitland p. 515 ff.

Den nære Overensstemmelse mellem de angelsachsiske og de nordvesttyske Jordmaal tyder paa, at de begge er ældre end Angelsachsernes Indvandring til England, som tog sin Begyndelse i Midten af det 5. Aarhundrede.

Domesday Book indeholder i Listerne for East Anglia, Northumberland og mellemfaldende Shires, de Landskaber, hvor oprindelig *Anglerne* bosatte sig, og som i Vikingetiden blev til *Danelagen*, en særlig Jordenhed, kaldet *carucata*, *plough-gate* eller *plough of land*, som inddeltes i 8 *bovatæ* eller *ox-gangs*. Det er muligt, at disse Betegnelser stammer fra Anglernes Bosættelse, og i saa Fald har disse haft Jordenhed fælles med de danske Vikinger, thi saavel i Danelagens som i Normandiets Vikingebygder finder vi disse Betegnelser brugt.³⁾

Plovlandet afviger fra Hiden ved dets Inddeling i 8 Oksegange i Stedet for i Dagsarbejder, og det stemmer paa dette Punkt med den danske Betegnelse for Storejendommen, *Bolet*, hvis Tilliggende af Agerjord i Danmark svarede til en *fuld Plovs* „Ærje“ eller Pløjning, og som i alt Fald senere var delt i 8 *Ottinger*.⁴⁾ Et Tegn paa Inddelingens Ælde kan ogsaa søges i den gamle danske *Jordrode* paa 5 Alen, som var identisk med den romerske *pertica*, og som utvivlsomt er brugt ved Agerjordens Udmaaling.

De otte Oksegange bringer uvilkaarlig den med otte Okser forspændte Hjulplov i Tankerne, og der er ikke Tvivl om, at deres Længde har svaret til Plovtrækket, furlongh. Vi kan antage, at deres Længde har været 64 danske Roder, eller 320 Alen, 201 m, og at Plovlandets Bredde af Hensyn til *Ottingerne* har udgjort et Rodetal deleligt med 8. Med Rimelighed kan vi sætte Bredden til 8×48 Roder eller 1920 Al. Plovlandets Areal bliver da 24,21 ha, hvilket stemmer godt med Arealerne for Hide og Hufe. Som allerede nævnt kan dette Tal for Plov Jord ingenlunde betragtes som et matematisk nøjagtigt Maal. Den danske Rode var ingenlunde nøje justeret og ikke engang ensartet over hele Riget, idet der stedse var Forskel paa den jydsk Alen, som kan sættes til 0,57 m, og den sjællandske Alen, som er 0,63 m,⁵⁾ men desuagtet var Antallet af Roder i Bolets Længde og Bredde det samme i de to Landsdele. Landmaalerfærdigheden indskrænkede sig i den ældste Tid Hovedsagen til Opmaaling af rektangulære Arealer, og en uregelmæssig Grunds Størrelse kunde kun bestemmes med grov Tilnærmelse.

Selve *Bolet* eller *Plovs Ærie* var kun sjældent et samlet regelmæssigt Areal, men det laa spredt som rektangulære Smaastykker i Byjordens Vange og Aase. Disse maalttes enkeltvis, og der var saaledes kun ringe Udsigt til at Opmaalingen førte til et talmæssigt nøjagtigt Totalresultat. I de ældste danske Breve om

³⁾ Maitland p. 395.

⁴⁾ Erslev. Valdemarernes Storhedstid p. 49 ffg.

⁵⁾ Svend Aakjær. Nordisk Kultur XXX. Maal og Vægt i Danmark p. 265.

Overdragelse af Jord tales der kun om hele og halve Bol eller Mansus, saaledes i Kong Svend Estridssøns Gavebrev til Lunds Domkirke af et Bol i Arnadal, et i Rutharum og et halvt i Thorne.⁶⁾ I de yngre nævnes tillige Fjerdinger og Ottinger af Bolet, f. Eks. i Absalons Brev til Sorø Kloster paa 5 Bol og 1 Otting Jord i Wæthleby.⁷⁾

Indtil 1135 er alle bevarede Breve af denne Type, men i dette Aar fremkommer der en anden Form for Bolets Delinger og i den følgende Tid bliver den stadig hyppigere. Denne nye Inddeling af Bolet er en Tilpasning af det til Mønten og dens Inddelinger, den saakaldte „*Gulzwirthing*“, *Guldvrderingen*. Overalt i Danmark blev Værdien af Bolet eller Plovjord sat til 3 Mark Guld, og det blev yderligere delt efter Pengenes Værdi i Sølvmarks, Øres eller Ørtugs Jord, idet Guldmarken var delt i 8 Sølvmark og Sølvmarken i 8 Øre (ora) eller 24 Ørtug (solidus) eller 288 Penninge (denarius).

I Erik Emunes Gavebrev af 1135 til Domkirken i Lund nævnes 1 Halvbol i Acathorp og 4 Marks Jord i Swalleva,⁸⁾ og i Fortegnelsen af 1145 over Lundepræbendet Birkibyerges Gods omtales bl. a. 1 Halvbol i Gudisbo, ½ Halvbol i Malum, samt 5 solidi (Ørtug) i Nes og 8 solidi i Benthorp.⁹⁾ I Kong Valdemars Jordebog fra 1231 siges, at Wanteworæ paa Laaland har 6 Bol, som har en Værdi af 18 Mark Guld.¹⁰⁾

I Roskilde Stift finder vi allerede kort efter 1161 en anden Form for det møntdelte Bol, idet Jorden opføres som „*terra in censu*“, *skyldvurderet Jord*. Da Thoko Ebbessøn skænkede en Godsgave til Sorø Kloster, skænkede han bl. a. „in Hæslerøth terrarum 10 orarum in censu, et in Lerholte terram de censu dimidiæ marcæ nummorum annuo,¹¹⁾“ hvilket maa oversættes, „i Hæslerøth Jord, hvoraf der ydes 10 Øre i Landgilde og i Lerholte Jord, hvoraf den aarlige Landgilde er ½ Mark Penge.

En middelalderlig Redegørelse for dette Forhold gives paa følgende Maade i Aarhusbogen under Omtalen af Aarhus Domkirkes Jord i Forsinge: „Det er nemlig altid saaledes paa Sjælland, at 8 Øres Skyld (census) udgør et Bol, og i hver Skyldøre (Jord) kan der saas 1 Øre Sæd og høstes omtrent 5 Læs Hø.“ I Bolet høstes altsaa det ottedobbelte, nemlig 8 Øre eller 1 Mark Sæd og 40 Læs Hø.

I Følge Sagens Natur var Skyldvurderingen kun anvendelig paa Fæstejorden,

⁶⁾ Weibull. Necrol. Lund p. 7.

⁷⁾ S.R.D. IV p. 503.

⁸⁾ S.R.D. III p. 428.

⁹⁾ S.R.D. III p. 429.

¹⁰⁾ O. Nielsen. Liber census Daniæ p. 74.

¹¹⁾ S.R.D. IV p. 467 jfr. E. Arup. Leding og Ledingsskat H. T. 8 R. V p. 217, Poul Nør-lund. De ældste Vidnesbyrd om Skyldvurd. H. T. 9 R VI p. 54.

men Ornums Jord betegnes overalt, ogsaa paa Sjælland, efter sit Areal i Dele af Plovs Jord.

Skyldbolets Værdiansættelse er sket efter de Regler, som var gængse i den tidlige Middelalder, og som ogsaa kendes fra England og fra Domesday Book, der delte Bolets Høstudbytte i tre lige store Dele, nemlig Landgilde, Udsæd og Bondens Udbytte, og Bolets Guldværdi var 8 Gange Høstens Værdi. 1 Bol „in censu“, eller som det sædvanlig kaldes, 1 Mark „in censu“ udreder altsaa 1 Mark i Landgilde af en Høst paa 3 Mark, og Bolets Værdi bliver derefter 8 Gange Høstens, eller 24 Sølvmark, hvilket er 3 Guldmark.

Bolets Møntinddeling var i Overensstemmelse med dets Udsædsinddeling saaledes, at der i 1 Mark Jord kunde saas 1 Mark eller Læst Korn, den deltes i 288 Bygskæpper, hver svarende til en Penning Jord.

I Stedet for at være inddelt efter Plovens Ydeevne blev Bolet nu inddelt efter Penge og Udsæd, og i Stedet for Udmaalingen med den gamle Rode, benyttede man nu sædvanlig en „Rebning“ med et Reb paa 9 Alen.

Delingen af Bolet foregik efter følgende Liste:

24 Furer gør 1 Ager. 2 Agre gør 1 Fyeringh Jord. 16 Fyeringh Jord gør 1 Otting Jord. 4 Fjerdinger gør 1 Bols Jord.

Listen har voldt Vanskeligheder ved, at Ordet Fyeringh er tydet som Fjerding, medens det snarere bør opfattes som Furing. Det fremgaar i alt Fald af Listen, at det er Navnet paa et lille Areal, som omfatter 48 Furer Jord. Bredden af Agren har været 1 Reb paa 9 Alen og Bolets Bredde 256 Agre eller Reb, ialt 2304 Alen, 1451 m.¹²⁾

Fra Landmaalingen i 1682 ved vi, at der paa Falster til 1 Tønne Land à 24 sjællandske Bygskæpper svarede 4 Tønder Land à 14000 sjæll. Kv. Al.¹³⁾ Bolet bliver altsaa 12 Pund eller 288 sjæll. Bygskæpper, ialt omtr. 48 Tdr. Land, dets Længde omtr. 32 Reb, 288 Al, 181,5 m, og dets Areal 26,34 ha, 0,14 ha mindre end ved 48 Tdr. Land. Det møntdelte Bol er altsaa større end det oprindelige „Plovs Land“, men i Middelalderen bruges Benævnelserne alligevel jævnsides. Ligesom Plovlandet og dets Delinger er ogsaa det møntdelte Bol i Hovedsagen et theoretisk Regnskabsareal, idet dets Agerstykker selvfølgelig fremdeles laa spredt i Vange og Aase.

Efter at Guldvurderingen og Skyldvurderingen var indført, levede Landbruget sit Liv videre, og hver Ejer eller Fæster af Jord brød ny Jord i Overdrevet og øgede sit Agerland efter Evne.

I Jylland synes man ofte at have takseret Forøgelsen ved at hæve Bolets Guldværdi, idet der findes Ottinger til 1 Mark Guld, altsaa 8 Mark Guld for

¹²⁾ Erslev. Valdemarernes Storhedstid p. 47.

¹³⁾ Sv. Aakjær. Nordisk Kultur XXX. Maal og Vægt p. 226, 229.

Bolet, og i Sundeved er et Bols Værdi 6 Mark Guld, og hyppigt nævnes tillige Størrelsen af Udsæden, hvoraf det kan ses, at Arealet er forøget.

Men paa Sjælland, hvor Skyldbolet herskede, blev den oprindelige Jordbetegnelse staaende, og man angav Arealforøgelsen „*in semine*“, altsaa i Udsæd, i Antal Plove eller i den *ændrede Landgilde*.

Saaledes angives det omkring 1370 i Roskildebiskoppens Jordebog, at Landsbyen *Jursthorp* (nu Jystrup), at den har 4 Mark Jord, altsaa „*in censu*“, og at hver Mark Jord indeholder rigelig i Udsæd 2 Mark Korn; af disse har Hovedgaarden 2 Mark Jord, som indeholder rigelig i Udsæd 4 Mark Korn, og disse to Mark Jord har Agre, som kan pløjes med 4 Plove og giver 18 Pund Korn.¹⁴⁾

Det fremgaar heraf, at Jursthorps 4 Mark Jord, altsaa 4 Bol eller 4 Ploves Jord, er bleven rigelig fordoblede og kræver nu 8 Plove, men Byens Boltal „*in censu*“ er dog bevaret uforandret som 4.

Om *Solbjerg* ved København beretter Jordebogen omtrent samtidig, at man bør bemærke, at af de 8 Bol i Solbjerg er Byen *Nyby* fornylig bygget, fordi de var meget store i Udsæd, og at Byen Nyby har 3 Bol.¹⁵⁾ Heraf ses, at ikke alene bevaredes de 8 Bol *in censu* i Solbjerg uforandrede trods Jordafgivelsen til Nyby, men man ser ogsaa, at endnu saa sent som efter 1370 oprettede man nye Bol i Herredet.

I den fjerne Tid før Vikingetiden, da Plovs Land første Gang blev opgjort i Herrederne, savnede man Forudsætningen for at foretage en nøjagtig Opmaaling af den dyrkede Jord. Man indskrænkede sig, ligesom i de engelske Shires,¹⁶⁾ til efter bedste Skøn at paaligne Herredet og hvert agerdyrkende Brug i dette et bestemt Antal Bol. Hvert fuldt Herred fik tildelt 126 Bol, og hver Landsby fik efter sin Størrelse et helt Antal, aldrig en Brøk, som bevaredes uforandret ned igennem Tiden, saaledes at Summen af Boltallene for Herreders Landsbyer og Enkeltgaarde blev 126. Herredets tænkte eller tilstræbte Areal af Agerjord ved Opgørelsen af Plovlandet var altsaa $126 \times 24,21$ eller 304 ha.

Eksemplet fra Solbjerg og Nyby viser, hvorledes der blev tillagt de udflyttede Torper nye Boltal, uden at Adelbyernes blev formindsket. Formentlig forsvandt Torpernes Boltal ogsaa, dersom de blev nedlagt, og deres Jord atter blev overtaget af Adelbyerne som Agerjord eller som Overdrev.

Bolopgørelsens oprindelige Hensigt var sikkert at lægge et fast Grundlag for Udredelsen af Ledingen og af Kongens Naturalafgifter. Det møntdelte Bol er fra Tiden efter Christendommens Indførelse og maa være indført ved Kirkens

¹⁴⁾ S.R.D. VII p. 54.

¹⁵⁾ S.R.D. VII p. 102.

¹⁶⁾ Maitland. Domesday Book and beyond p. 120.

Foranstaltning for ved sin finere Inddeling at lette Fordelingen af Tienden og af Fæsteafgifterne.

Herredet er en gammel Institution hos de nordiske Folk, saavel som hos Germanerne.

Professor *Sven Tunberg* paaviser, hvorledes selve Navnet Herred er afledet af et Ord, som paa Oldtysk hedder hariraida eller heriraita, sammensat af hari eller heri, som betyder Hær eller Folkeskare, og reita Tog eller krigersk Angreb.¹⁷⁾

I *Lex baiuwariorum* fastsættes den Skare, som kaldes heriraita til 42 Skjolde.¹⁸⁾ Lignende Betegnelser fremgaar af gamle frankiske og angelsachsiske Love, og man kan herigennem føre Ordet Herred som Betegnelsen for den væbnede Skare tilbage til Folkevandringstiden.¹⁹⁾

Ogsaa i Norden er ikke alene Ordet Herred vel kendt, men dets enkelte Bestanddele Hær og Red bruges i Forbindelse med Ledingen. Red bruges saavel om Ledingstoget som om dets Udstyr; det islandske reið er Følge, ridende Skare, og Leding „redes“, d. v. s. udrustes.²⁰⁾

Det Distrikt, som udredede eller udrustede Ledingsskibet, kaldtes paa Dansk Skipæn, af gammeldansk skipa, at ordne, men paa norsk Skibrede.

Det danske Skipæn var i Følge den saakaldte *Abel-Christopherske Forordning* normalt paa 42 Havne, som stillede Ledingsskibets Besætning.²¹⁾ Det minder ved sit Tal 42 paafaldende om det ældgamle Hærred og er vel udgaaet herfra.

Saxo beretter, at naar *Knud den store* rejste rundt i Riget med sit Hærfølge, var dette fordelt paa 60 Skibe, hvert med 100 Mand om Bord.²²⁾ De hundrede Mand var vist et stort Hundrede eller 120. I Følge *Jydske Lov III. 12* skal den Bonde, som har Jord til en Værdi af 1 Mark Guld eller $\frac{1}{3}$ Bol. yde *Tredingshavne* og i *Kong Eriks sjællandske Forordning af 1284* siges, at den, som har 1 Mark Skyldjord eller 1 Bol skal rede *fuld Havne*. Skipænet paa 42 Havner har altsaa 42 Bol og der gaar 3 normale Skipæn til et normalt Herred paa 126 Bol.

Et *louligt* eller normalt Skib var i Følge *Kong Eriks sjællandske Lov* paa 40 Havner foruden 2 (Mand) i forreste Øserum og 2 agter.

Det sædvanlige *Ledingsskib* førte overalt i Norden 40 Aarer. I Norge sagde man 20 *Sesser* efter de *Kister*, paa hvilke Roerne sad, men i de andre Lande gav

¹⁷⁾ Sven Tunberg. Skandinaviens äldsta polit. indeln.

¹⁸⁾ Pertz. Monum. Germ. hist. Leges V p. 254.

¹⁹⁾ Svend Aakjær. Om det olddanske Herred og Sogn. Festskr. til Kr. Erslev p. 3 ff.

²⁰⁾ Svend Aakjær. ssted. p. 7 ff.

²¹⁾ Svend Aakjær. ssted. p. 12.

²²⁾ J. Olrik. Saxo I p. 536.

de 40 *Halvbænke* eller *Havnerne* Navnet. Var Skibene ens i Størrelse og Aaretaal, maa ogsaa Bemandingen have været den samme i alle Landene.

Arild Huitfeld opgiver, at da *Kong Valdemars Flaade* var i Livland i 1219, havde hvert Langskib en Besætning paa 120 Mand, og i Optegnelsen om „*Kong Valdemars Rigdom*“ nævner han det samme Tal.²³⁾

I adskillige *norske Sagaer* opgives den samme Besætning, 3 Mand i Havnen. Saaledes siger Erling Skakke, da Hakon Herdebred i 1159 vilde angribe Kong Inge ved Konghelle, at „da maa af de tre Mand, som er i hvert Halvrum, en ro, en anden tjene som Bedækning. Har vi da mere end Tredieparten af vore Folk til at stride?“²⁴⁾

Dersom Fartøjet kun havde 1 Mand i Halvrummet, altsaa ved hver Aare, var det „tyndskibet“.²⁵⁾

Jydske Lov II. 115 bestemmer, at i Tilfælde af Tyveri om Bord skal den sigtede værges sig med de to Mænd, der er ham næst om Tofte ved den Skibside, hvor han er, og seks andre Skibsfæller. Der er altsaa 3 Mand i Halvtoften eller Havnen om Bord. Men saa maa der ogsaa stilles 3 Mand fra den fulde Havne eller fra Bolet i Land, dersom Skibet er fuldt bemanded.

Efter Venderkrigenes Afslutning indtraadte der roligere Tider, ikke alene i Danmark, men i hele Norden. Ledingsbyrden blev nedsat i Fredsaarene. Aarbogen fra 1213 melder „*expedicio in Dacia quievit*“, Ledingen i Danmark stilledes i Bero. Ved Mønstringerne mødte fremtidig ikke den fulde Havne, men kun Tredingshavne, og efterhaanden blev Ledingen til en *Udgerds- eller Udrustningsleding*, ved hvilken Ledingsprovianten stilledes til Kongens Raadighed.²⁶⁾ Det er i det store og hele disse Forhold, som omhandles i *Jydske Lov* og de andre Landskabslove.

Ledingskibene var, saalænge de udrustedes, sikkert heller ikke i Fredsledingen „tyndskibede“, men Mandskabet af Herredets 3 Skipæn mødte ikke med 3 men kun med 1 Skib.

Og gik der Leding af Lande, som i 1219, var det ikke Fredsledingen af 1213, som blev udbudt, men Skibene fik fuld Besætning. Det siges ogsaa i *Kong Eriks Jydske Anordning af 1284*, at naar Kongen bød Skibsleding ud, *da skal de fare saa, som forinden Kong Valdemars Dage*.

²³⁾ Arild Huitfeld. Danm. R. Krønike I p. 184, 187.

²⁴⁾ Oldn. Sagaer ved Rafn VII p. 236 jfr. VIII p. 95, 149.

²⁵⁾ Hertzberg. Ledingsmandsk. Størrelse Norsk H. T. 5 R. 2 Bd. p. 270.

²⁶⁾ E. Arup. Leding og Ledingskat H. T. 8 R. V. B D p. 141 ffg.

Københavns Omegn dannede oprindeligt et Halvherred, *Støvnæs Herred*, hvis Landsbyer omkring 1377 havde følgende Boltal: Solbjerg 8, Valby 8, Vigerslev 4, Vanløse 5, Husum 9, Brønshøj 5, Utterslev 9, Serreslev 11, Emdrup 2. Hertil kommer den nylig anlagte Nyby, 3 Bol, medens Boltallene for Havn, der er opgaaet i Købstaden København, og for Hammerstrup og Tønnerup, som begge er nedlagt, savnes.

Ser man bort fra den sene Udflytterby Nyby, kender man 61 Bol i Herredet og der mangler altsaa 2 Bol i det normale Halvherredstal, som maa fordeles paa de tre forsvundne Torper. Mindst en af disse maa følgelig være yngre end Herreds- og Skipæninndelingen, og der kan ikke blive mere end 1, højst 2 Bol tilovers til Gaarden *Havn*.

Støvnæs Herred maa have sit Navn af et Næs ved Kysten, maaske har hele Jordomraadet øst for Søerne baaret dette Navn. Herredets *Tingsted* kan i hedensk Tid have ligget paa eller ved *Solbjerget*. Efter Christendommens Indførelse fandtes det paa *Gammel Torv*, nær den ældste Kirke, *St. Clemens*, thi Tingfred og Kirkefred hører sammen.

Nord for Støvnæs Herred laa det andet Halvherred, *Stokkelunds Herred* (1349 *Stochælundæ*) med hvilket Støvnæs Herred allerede i Saxos Tid blev forenet, thi han omtaler det samlede Herred som Støvnæs Herred (*Steffnica provincia*). Men i det lange Løb vandt dog det nordlige Halvherreds Navn Overtaget i Formen *Sokkelunds Herred*.

Amager rummede omkring 1377 49 Bol, altsaa 7 Bol mere end i det normale Skipæn. Disse 7 Bol er vel tilkomne efter Skipæninndelingens Fastlæggelse ved Udflytning af nye Torper paa Øens sent udnyttede Agerjord.

De to Halvherreder og Amager havde tilsammen 4 *Skipæn*, og *Havn* maa i Ledingens Storhedstid have været Hjemstedet for 4 *Ledingskibe*.

HANDEL OG KØBSTAD I OLDTIDEN OG DEN TIDLIGE MIDDELALDER

Da *Romerne* ved *Gaius Julius Cæsar's* Kampe lagde Gallien og Germanien vest for Rhinen under deres Styre, drejede det sig i første Linie om en militær Beherskelse af det erobrede Land, og rundt om lagdes der befæstede Militærlejre. Efterhaanden som Landet blev pacificeret, vandt ogsaa den romerske Kultur Indpas og romerske Borgere tog Ophold i selve Lejrene eller i Forstæder, knyttede til dem, og begyndte at drive Handel med Befolkningen i Omegnen, eller med det fjernere Opland gennem udsendte Handelskaravaner. Denne Handel er ogsaa udstrakt til Østersøomraadet og Danmark, men der er kun bevaret faa literære Vidnesbyrd herom. Det kan dog nævnes, at den til Kejser *Augustus* Ære opsatte Indskrift i Templet i *Ancyra* (Angora) i Lilleasien beretter, at en romersk Flaade i Aaret 5 e. Chr. omsejlede *Kimbrernes* Halvø, og altsaa er naaet frem til Kattegattets Kyster, samt at *Plinius* omtaler en romersk Ridder, der af Kejser *Nero* blev sendt til Østersølandene for at opkøbe Rav. Langt tydeligere viser den romerske Handel sig i de Fund, som er fremdragne af Jorden. Det er af disse klart, at der er foregaaet en betydelig Import til Danmark og Østersølandene af romersk Metal og Glasvarer, og at romersk Mønt, Maal og Vægt hyppigt har været benyttet. Denne Handel er især foregaaet i den saakaldte romerske Jernalder og i største Delen af Folkevandrings-tiden, altsaa fra Christi Fødsels Tid til omkring 500 e. Chr. Blandt de Veje, ad hvilke Varetransporten fandt Sted, var Vejen fra Rhinegnene en af de vigtigste.

Her havde Romerne Aar 38 før Chr. bygget det senere *Köln* som en befæstet Legionslejr og allerede 50 Aar efter Chr. var dens Betydning som Handelsplads steget saa stærkt, at *Agrippina*, den yngre Kejser Claudius' Gemalinde, kunde tilstaa Byen *romerske Købstadsrettigheder*. Den havde paa dette Tidspunkt et Areal indenfor Bymuren, som var dobbelt saa stort som Bygrunden i Absalons København.

Trods Ødelæggelserne i Landet i Folkevandringsens og Vikingetidernes Aarhundrede bevarede Köln sin Betydning som Centrum for Rhinegnenes Handel, saaledes at Byen i 1180, paa den Tid, da Absalons *København* var i sin første spæde Fremvæxt, maatte flytte sine Mure saa langt frem, at Byarealet blev ti

Gange saa stort som Københavns, men denne Udvidelse strakte ogsaa til for hele Middelalderen.

Et Kulturcentrum som Köln har sikkert stedse hævdet sine romerske Handelsrettigheder og Sædvaner, og selvom ikke alle de andre mindre, flanderske og hollandske Romerbyer blev bevarede gennem Folkevandring og Vikingetid, er dog utvivlsomt ogsaa de nye Købstæder, bl. a. *Dorestad* og *Brügge*, som afløste dem, bleven oprettede paa det gamle romerske Grundlag, ændret efter Landslov og efter Tidernes Krav.

De urolige Forhold i Landene krævede en stærk Solidaritet i Handelsforretningerne, og der dannedes en Praxis, fælles for alle Købmænd, *jus mercatorum* eller *Købmands Lov*, som blev grundlæggende for Handelsvirksomheden i Nord- og Mellemeuropa. Købmændene var samlede i et edsvoret Gilde eller *Edslav*, hvis enkelte Brødre ved en højtidelig aflagt Ed var forpligtede til at overholde, og delvis vel ogsaa hemmeligholdt, Handelens Love. Dette Gilde og den tilhørende Lov og Ed, som sikkert stammede fra Romertiden, var i den ældste Tid *Købstædernes* og *deres Borgeres* uskrevne *Stadsret*.

Samtidens europæiske Fjernhandel havde sin egen særprægede og faste Organisation i nøje Tilknytning til Købstadsretten. Købmændene maatte under de usikre og vanskelige Rejseforhold i Landene samle sig i væbnede *Skarer*, *manus mercatorum*, som paa Karavanevis med Pakheste og Karrer vandrede ad de bundløse Veje, eller som drog frem til Søs i smaa Flotiller under Ledelse af en Oldemand eller Hansegreve, som de valgte af deres Midte. Efter alt, hvad der foreligger, blev Varerne solgt eller indkøbt i Fællesskab, og Fortjenesten eller Udgifterne blev fordelt paa de enkelte Edsbrødre efter deres Indskud i Bedriften.¹⁾

Danmarks Befolkning, der i den graa Oldtid var Jægere og Fiskere, opdannedes fra den yngre Stenalder i stedse stigende Grad til et Folk af Bønder, som levede i Landsbyerne, hvor de dyrkede deres Jord og ernærede sig af deres Frembringelser. Klæder og Husholdningens Redskaber tilvejebragtes ved Hjemmenes Husflid, selv om maaske enkelte Bønder var mere delige hertil end andre, og i lange Tider var Smeden Landsbyens eneste Haandværker.

Dagliglivets Ensformighed blev brudt ved regelmæssigt tilbagevendende Møder paa *Tinge* og ved *Viet* eller i *Fisketiden*, og naar nu mange af Bygdens og Nabobygdernes Folk var samlede, opstod der uvilkaarlig et *Marked* med livlig Handel. Det var ikke tilfældigt, at Markederne blev afholdt i Bygdecentre, thi derfra udgik de bedst mulige Vejforbindelser ikke alene til det nære, men

¹⁾ Hist. Medd. om Kbh. 2 R III p. 230 ffg. Inama v. Sternegg. Deutsche Wirtschaftsgesch. I p. 177. Pirenne. Gesch. Belgiens I p. 202. Pirenne. Origines des constitutions urbaines Rev. Hist. LVII p. 80.

ogsaa til det fjernere Opland; den rummeligste Markedsplads valgtes dog ikke i selve Landsbyerne men paa disses Overdrev. Paa Markedspladsen herskede Tingets og Viets *Fred*, i senere Tider Kirkefreden, og den gjaldt ogsaa paa Alvejene, som førte dertil og derfra. Men naar Tinget eller Blotet paa Viet var endt, spredtes Markedsgæsterne, og hvis der var Markedsboder, blev de taget ned, eller de henstod lukkede og øde til næste Markedstid.

Markederne bød ogsaa paa Mulighed for at erhverve udenlandske Varer, dersom *fremmede Købmænd* indfandt sig for at handle, og som før omtalt, viser Jordbundene mange Genstande af udenlandsk, især romersk Oprindelse, som Landets Bønder har modtaget i Byttehandel med Landets Produkter, f. Eks. Flint, Rav, Vox, Pelsværk eller saltet og tørret Fisk.

Bønderne lærte efterhaanden de fremmede Købmænd Kunsten af. I Vikingetiden var det Skik, at velhavende Bønder i Landsbyerne ved Kysten optog Virksomheden som rejsende Købmænd, *Farmænd*, der enten alene eller i Samlag med andre udrustede Skibe, bemandede dem med deres Husfolk og drog af Lande for at afsætte deres Ladning.

Selv om Vikingerne var Ransmænd, naar de skønnede det billigst at erhverve Rigdommen med Sværdet, kunde de i Hvilepauserne mellem Togterne ogsaa optræde som fredelige Købmænd.

I *London* havde de *danske Købmænd* siden Erobringen af Danelagen erhvervet sig Retten til botsate, d. v. s. til at holde Bod uden at være Borgere, hele Aaret rundt, og de havde Ret til at handle paa Markederne i hele England.²⁾

De ældste udenlandske Handelskaravaner i danske Egne kender vi altsaa kun fra Fundene, men vi møder dem i Beretningerne allerede ved det 9. Aarhundredes Begyndelse, paa den Tid, da de første udførlige Vidnesbyrd om danske Forhold foreligger. Det var *mercatores*, *fremmede Købmænd*, som Kong *Gotfred* i 808 førte fra *Rerik* til *Sliesthorp*,³⁾ og det var en Handelskaravane, der omtrent 830 bragte *Ansgar* fra *Hedeby* til Sverige. Flaaden blev angrebet af Vikinger ved den svenske Kyst, saaledes at Ansgar og hans Ledsagere nøjsommeligt maatte drage videre over Land.⁴⁾ En saadan Hændelse viser Nødvendigheden af, at Købmændene maatte være bevæbnede, og lejlighedsvis kunde ogsaa de europæiske Karavaner, ligesom Vikingerne, føle sig fristede til billig Erhvervelse af Landets Produkter ved Rov og Strandhugst.

Fred og Beskyttelse var dog det, som Købmændene mest trængte til. Naar Karavanerne overskred en Landegrænse, stillede de sig under *Landsherrens* Beskyttelse og til Gengæld for det frie Lejde, han gav dem, betalte de til ham en

²⁾ Alex Bugge. Handelen mell. England og Norge H.T.N. 3 R IV p. 5.

³⁾ Vilh. la Cour. Sønderjyll. Hist. I p. 227. Johs. Steenstrup. Danm. Riges Hist. I p. 215.

⁴⁾ S.R.D. I p. 444.

Told (teloneum, Hanse) af deres Varer. Og paa Markedet, som sædvanligt afholdtes paa Kongens egen Jord, udredede de til Gengæld for Markedspladsen nye Afgifter, Torgørtug (teloneum mercati, commeatus). Disse Afgifter betaltes til Kongsbryderne paa den Gaard, til hvilken Markedsjorden hørte, og som havde Tilsynet med Købmændene og deres Kunder. I hele deres Færd betragtedes Købmændene som Herskerens *Gæster*, og de betegnede ofte sig selv med dette Navn.

I de nordiske Lande var *Friserne* de første vi kender, som over Hedeby og Ribe gik paa Købmandsfærd ind over Østersøomraadet. Efter at Normanner-tidens Hærgninger havde knust Friservældet, gled Handelen over til de sydligere og østligere flanderske og westfalske Lande, og det er i den tidlige Middelalder især herfra, at Købmandskaravanerne udgaar. De fremmede Købmænd bragte Nordens Folk Impulser fra de vestlige Kulturlande. Deres Handelsmetoder ændrede den gammeldags Byttehandel til Handel med Betaling i *slagen Mønt*, og gennem dem fandt Vesterlandenes Mønt Indgang i de nordiske Lande, som snart lærte Fordelene ved at slaa deres egen Mønt. Som tydelige Vidnesbyrd om den flanderske Handelsvirksomhed findes Hertugerne Arnould II og Bau-douin IV af Flanderns Mønter (965—1035) i stort Tal i Danmark og Preussen og lige til de lithauiske-lettiske Østersølande.

Selve Markederne varede ganske vist kun i den sædvanemæssige Markedstid, men det kunde hænde, at enkelte Købmænd holdt Vareoplæg i Boder paa Markedspladsen, om Bord i deres Skib eller hos Bønder i Bygden og fortsatte Salget under et kortere Ophold paa Stedet; man kaldte saadanne Folk for *Liggere*.

Var Omsætningsforholdene tilstrækkelig gode, kunde en Sammenslutning af Købmænd, der allerede forinden Ankomsten som de andre rejsende Købmænd havde dannet deres Edslav, finde det fordelagtigt at tage *fast Ophold* paa Stedet, og Kongen kunde have Interesse i at fremme deres Bosættelse, som gav ham Mulighed for nye faste Indtægter. De to Parter stillede gensidig Betingelser til hinanden, og hver af dem søgte at forhandle sig til de bedst mulige Vilkaar, men for Købmændenes Vedkommende var et Punkt ufravigeligt, nemlig Retten til jus mercatorum, Købmandslov, som her ofte kaldes *jus civile* eller *jus fori*, og hertil knyttedes Retten til egen Jurisdiktion paa eget Ting.

De gennemførte herved den Ordning, som var dem tilvant i Købstæderne i de Lande, hvorfra de udgik, thi i de vesttyske og nordfranske Byer var Borgerskaberne ogsaa samlede i Edslav, saaledes i 1127 i *St. Omer i Nordfrankrig*,⁵⁾ i Köln, i Trier, hvor der nævnes en „communio civium, que et coniuratio dicitur“, d. v. s. et *Borgergilde*, som ogsaa kaldes *Edslav*.⁶⁾

⁵⁾ Giry. Histoire de la ville de Saint Omer p. 16, 34.

⁶⁾ Keutgen. Deutsche Staatsverfassung p. 225, jfr. Hist. Medd. om Kbh. II R 3 p. 242 ffg.

Hvem det var, der betragtedes som Købmænd (mercatores) og som Borgere fremgaar klart af det Brev, som Greverne af *Wernigerode* udstedte 27. April 1227 til Købmændene (mercatores) i denne By, hvori de efter deres indtrængende Bøn tildelte dem Retten til at opkræve 1 Mark og en halv Fjerdingmark i Igang af hver, som vilde søge Fællesskab med dem og optages i deres Gilde (universitas) og samtidig overdrog dem al den Goslar Bys Ret (jus civitatis Goszlarie), som denne By havde haft fra de ældste Tider, og bestemte, at denne Ret herefter skulde overholdes ubrødeligt af dem. I *Wernigerode Bys Copialbuch*, hvori Privilegiet er afskrevet, er det benævnt „Der Kramere breff und der wantsnider breff“, hvilket siden er ændret til „der wantsniderbreff“. Dette viser, hvem det var som fik den nye Stadsret (jus civitatis), og at *Borgerskabet* ikke indbefattede enhver Indbygger i Byen, men kun *mercatores*, i alt Fald Vantsniderne, og maaske tillige Kræmmerne, men ingen andre.⁷⁾

De spredte og sparsomme Meddelelser, vi har fra den tidlige danske Middealder, gør det umuligt at redegøre for Enkelthederne i de danske Købstads-samfunds indre Forhold, men der foreligger dog Beretninger, som kaster Strejflys over Udviklingen. Som før omtalt flyttede Kong *Gotfred* allerede i 808 fremmede Købmænd fra *Rerik* i Mecklenburg til *Sliesthorp*.⁸⁾

Da *Harald Kesia* i 1120-Aarene sad paa Haraldsborg ved *Roskilde*, lod han sine Mænd udplyndre Byens Borgere, idet nogle ved Nattetid sneg sig ind i deres lejede Torveboder (tabernæ) og andre truede *Gæsterne*, d. v. s. de fremmede Købmænd paa Livet.⁹⁾

I 1132 fik *Erik Emune* Hjælp af de *Sachsere* (saxones) som boede, og altsaa var Borgere i *Roskilde*, idet de byggede Blider og lærte ham at bruge Blidekast mod Haraldsborg, men næste Aar straffede Harald Kesia haardt alle de Tyskere (Theutonicæ, Germani) i Roskilde, som havde angrebet hans Borg.¹⁰⁾

25. Juni 1134 blev Kong *Niels* dræbt i *Slesvig* By af Borgernes *Edslav* (*Heszlagh*).¹¹⁾

Ved Stormanden *Peder Bodilsen* og hans Slægts Gavebrev af 29. November 1135 blev *St. Peders Kloster* i *Næstved* oprettet, formentlig knyttet til Byens forud eksisterende Sognekirke *St. Peders Kirke*. Blandt de Ejendomme, som blev tillagt Klostret, var der foruden selve Kirken endnu et Bol og et Fjerdingbol

⁷⁾ Urk.buch d. St. Wernigerode p. 4, Hänsisches Urk.buch I p. 231.

⁸⁾ Mon. Germ. Hist. I p. 195.

⁹⁾ Saxo (ed. Müller) p. 626.

¹⁰⁾ Saxo (ed. Müller) p. 650 ffg.

¹¹⁾ S.R.D. II p. 612.

samt en Mølle i Store Næstved; det fremgaar af Bolinddelingen, at det her drejer sig om en agerdyrkende *Landsby*.¹²⁾

Efter at Klosteret var taget i Brug, gav Kong *Erik Lam* 21. Marts 1140 Munkene Ret til at holde *Torv* i Byen efter alle Torvelove og Ret til at oppebære de ellers Kongen tilfaldende 3 Marks og 40 Marks Bøder og andet kongeligt Sagesfald, samt Midsommergæld, alt efter dansk Skik. Munkene fik altsaa ikke Ret til at gøre Landsbyen, hvoraf de vel kun ejede fem Fjerdedele Bol og Møllen, til Købstad, men derimod til paa Klosters og Kirkens fredede Jord efter dansk Skik at holde *Torv* og *Købstad* med *Købmandsgilde* og *Købmandslov*, en Købstad, hvis Hovedgade var den saakaldte Købmannegade, men Landsbyen forblev sikkert Landsby og kom først i Løbet af 100 Aar efterhaanden under Købstadslov.¹³⁾

Ved Biskop Assers Død 18. April 1158 var der Splid i *Roskilde* Borgeres Edslav (*conjuratio populi Roskildensis*) og de indfødte Borgeres Broderskab (*sodalitia indigenorum*) ødelagde de fremmedes Edslav (*conjuratio aliogenæ*).¹⁴⁾

Ved Oprettelsen af Købstæderne traadte et nyt økonomisk Element ind i det danske Samfund. *Bønderne* i Landsbyerne havde deres Marker og vidtstrakte Overdrev, ved hvis Udnyttelse de kunde ernære sig selv og forsørge sig ved deres egne Produkter; kun naar disse var rigelige, vilde der blive Varer tilovers til Salg paa Markederne eller paa Købstadens *Torv*, eller til Bytte med fremmede Sager. De Bønder, der som Farmænd drev Købmandsskab ved Siden af Landbruget, forblev paa dens Gaarde og dannede ikke selvstændigt Samfund.

I Modsætning til Bønderne var Købstædernes *Borgere* i det væsentlige ikke selvstændig producerende. De levede i det store og hele af Fortjenesten paa Exporten af Hjemlandets Produkter til Udlandet og paa Vareimporten fra dette til det hjemlige Forbrug, maaske i Forbindelse med Indtægten ved en haandværksmæssig Forædling af visse Produkter.

For at kunne løse disse Opgaver behøvede *Borgernes Gaarde* (*curia*) ikke, som i Landsbyen store Jordarealer, men de kunde nøjes med *Byggegrunde* (*area, fundus, terra*), som foruden Bygningerne i det højeste kunde rumme en Kaalhave. Til Borgernes Virksomhed hørte nødvendigvis et *Torv*. Byens samlede Jordtilliggende tjente ikke til Agerbrug, men til *Græsning* for Borgernes Malke- og Slagtekvæg.

¹²⁾ Thorkelin Dipl. I p. 5.

¹³⁾ Pontoppidan. *Annales eccl.* I p. 364, jfr. Thorkelin Dipl. I p. 128.

¹⁴⁾ Saxo (ed. Müller) p. 735.

Naar nogle Købstæder, deriblandt en af de ældste som *Viborg*, har drevet Agerbrug, maa der ligesom i Næstved have ligget en Landsby i umiddelbar Nærhed af den Markedsplads, paa hvilken Købstaden opstod, og dens Gaarde er med deres Tilliggende saa siden bleven indlemmet i Købstadens Omraade.

Kongen alene kunde give den Kongsfred, som var en Betingelse for Borgernes Sikkerhed og Købstadens Trivsel, og den opstod derfor ligesom Markederne altid paa *Kongens Jord*, med mindre Kongen havde tilstaaet andre, navnlig den høje Gejstlighed eller Klostre, Retten til at anlægge Byen.

I Købstæderne ligesom paa Markederne var *Fogeden* paa Kongsgaarden eller paa Borgen *Kongens Ombudsmand* overfor Borgerne. Han mødte som Kongemagtens Stedfortræder paa Tinget, holdt Fangerne i Forvaring, lod sammen med Byens Øvrighed Tingets Domme fuldbyrde, oppebar Skatter, Bøder og andet Sagefald til Kongen og deltog sammen med Borgerskabet i Byens Forvaltning.

Hvad enten *Borgerne* kom i sluttet Skare som et tilvandrede Købmandslav, eller Lavet dannedes af Købmænd, som kom enkeltvis paa Opfordring af den Konge, der vilde grundlægge Købstaden, maatte de stille sig under det kongelige Værn, og i den ældste Tid betragtedes de derefter slet og ret som *Kongens Fæstere, coloni*, underlagt Fogeden.

Saaledes var Forholdene i den ældste slesvigske Stadsret § 69, 70 saavel som i Skaane, og i Privilegierne af 1140 for Næstved jævntiltes Byens „Homines“ med Munkenes Fæstere paa Landet.¹⁵⁾ Senere fik de en friere Stilling.

Borgerskabet omfattede *Købmændene* og alle *bofaste Mænd*, to Grupper, som i den ældste Tid nærmest dækkede hinanden. Det samlede Borgerskab dannede *Købmandsgildet*, hvis Medlemmer sammenknyttedes af Borgereden, der ikke alene angik deres egne indbyrdes Forhold, men ogsaa rummede Troskabseden til Kongen eller til Byens Herre. Gildet nævnes som *Heszlæg, conjuratio populi, commune civium* eller *communitas*. Borgerskabsgildet kunde træde sammen paa Tinge og f. Eks. i Tilfælde af Ændringer i Byens Forhold eller Styre træffe Afgørelsen sammen med Fogeden.¹⁶⁾

De svorne Gildebredre, *fratres conjurati*, havde i ældre Tider visse Forretigheder i Bevisførelsen paa Tinge. *Købmandslavet* bevarede vel ikke disse Retigheder ubeskaarne ned igennem Tiderne, men det var dog stedse Byens *for-nemste Lav*.¹⁷⁾

¹⁵⁾ Kolderup Rosenvinge. Gl. d. Love V p. 322. Krarup og Norvin. Acta processus litium p. 14, 30. K. Secher. De to ældste bevarede i Norden udstedte Breve. Afno 1882 p. 219 ffg.

¹⁶⁾ Saxo (ed. Müller) p. 735. Rosenvinge. Gl. d. Love V p. 172, 173, 206, 311, 315, 422, 426.

¹⁷⁾ Kolderup Rosenvinge. Gl. d. Love V p. 311 ffg. Slesvigs Stadsret § 32, jfr. K.D. I Nr. 16. K.D. I Nr. 22 Randers, Viborgs og Lemvigs ældste Bysegl. Nyrop. Danmarks Gilde- og Lavsskraer II p. X. XI.

Borgerskabet udnævnte i den ældste Tid indtil 4 *Oldermænd*, Seniorer eller Senatorer, en fra hver af Byens 4 *Fjerdinger*, som sammen med Fogeden varetog den daglige Forvaltning af Byens Anliggender.

Borgerskabet var ingenlunde det samme som Byens Indbyggere. Borgerens Husstand tilhørte ikke *communitas*. Husstanden omfattede foruden hans Hustru og umyndige Børn ogsaa Købsvende og Haandværkssvende i hans Brød. De Smaafolk, der boede i lejede Boder, var kun Bymænd, som var undergivet Byens Lov og Ting, men ikke Borgere. Ej heller indgik Kongens Tjenere, Adel og Gejstlighed og deres Tjenere i Borgernes Tal, thi disse var end ikke Byen og Tinget underlagt, men havde deres eget Værneting.

Fremmed Nationalitet var ingen Hindring for at blive Borger eller Bymand, naar den paagældende medbragte Bevis paa ægte Fødsel og hæderlig Vandel fra sit Hjemsted og aflagde Troskabseden til Kongen eller til Byens Herre. Men at alle Vanskeligheder ikke i Praxis var bortryddede dermed, viser de før omtalte Begivenheder i Roskilde, hvor de indfødte i Borgergildet og de fremmede var i Strid.

Borgergildets Folk og de tilrejsende Købmænd var vel, da Købstaden blev til, ofte af samme Oprindelse, men idet Borgergildet var blevet omformet fra det rejsende til det bosatte Købmandsgilde, som sikrede sig visse Monopoler for sin Handel, opstod der et Konkurrenceforhold til de øvrige tilrejsende Købmænd, og det gjaldt nu for Borgergildet om at begrænse disses Virksomhed det mest mulige. Dette var saa meget mere magtpaaliggende, som det lokale Borgerskab nærmest bestod af mellemliggende Smaakøbmænd og Haandværkere, som alle var lidet kapitalstærke, og selv om der hist og her i Byerne var danske Købmænd, som selv ejede og førte deres Skib, var det i Middelalderen, navnlig i de mindste Købstæder meget sjældent at finde Købmænd i Borgerskabet, som magtede Rhederivirksomhed og en gros Handel i større Stil.¹⁸⁾

De fremmede Købmænd, de saakaldte *Gæster*, var i Virkeligheden en Livsbetingelse for Købstadens Trivsel, thi de var de egentlige en-Gros Handlende baade som Importører af de fremmede Varer og som *Exportører* af Landets Produkter. De opholdt sig i Byen under *Aarsmarkedet*, men vilde de fortsætte Handelen udover Markedstiden, maatte de tage Ophold i en Borgers Hus som *Liggere*, betale henholdsvis Sommerlav eller Vinterlav og udrede Skatter og anden Byens Tynge lige med Borgerne. De fik da ogsaa for en begrænset Tidsfrist omtrent lige Handelsret med Borgerne,¹⁹⁾ men der var ned gennem Tiderne en stedse stigende Tendens til at begrænse Liggervæsnet og til at indsnævre

¹⁸⁾ L. M. Bååth. Hälsingborgs historia II—I p. 83.

¹⁹⁾ Kolderup Rosenvinge. Gl. d. Love V p. 71 ffg.

de fremmede Gæsters Rettigheder. Gæsterne omtales tidligst i Roskilde under Harald Kesias Plyndringer.

Byens Torv kunde afholdes paa den Markedsplads, hvor Aarsmarkederne holdtes, og som ofte havde været i Brug, før Byen blev til, men man brugte ogsaa som Torv den brede Algade, der strakte sig gennem Byen, eller der kunde udlægges en særlig rektangulær Torveplads samtidig med Byens Anlæg; denne sidste Form er den yngste og fremkommer næppe i danske Købstæder før det 13. Aarhundrede.

Op til Torvet laa *Tingstedet*, senere *Raadhuset*, ofte i en Vejgaffel ved Torvets Ende. Her blev paa Tingdagen Tingstokkene lagt over Tingstenene under aaben Himmel, eller i senere Tid under et Træskur op til Raadhusets Væg.

Sognekirken eller en særlig Torvekirke med Kirkegaard grænsede ofte op til Torvet, ja undertiden foregik Markedet delvis paa Kirkegaardens indviede Jord. Man havde ved disse Ordninger søgt at betrygge Torvelivets Kongsfred ved at tilføje saavel Tingfreden som Kirkefreden.

Midt paa Torvet havde Torvefredens Symbol, ofte et *Fredskors*, sin Plads. Torvet rummede ogsaa *Kagen*, som i sin Oprindelse var en simpel Pæl, hvortil Forbryderen kunde bindes og piskes, men som siden blev hævet saa højt op over en Platform, at Syndernes Afstraffelse kunde ses af Mængden. Kagpælen kunde være kronet med en Træfigur, Kagmanden i Skikkelse af en Bøddel med Sværd og Ris.²⁰⁾ Endvidere havde man *Gabestokken* med sine Hals- og Fredjern nær Tinget og Kirken. Undertiden kunde *Baalet* tændes og *Galgen* rejses paa Torvet til Skræk og Advarsel, men sædvanlig fandt disse Eksekutioner Sted paa Byens Galgebakke.

Visse Tider om Aaret kunde der afholdes *Aarsmarkeder* paa Torvet, hvor Handelen var fri for alle. Købstadmænd, Bønder og fremmede Købmænd mødtes paa lige Fod og handlede paa samme Maade som paa de Markeder, der ikke var knyttet til en Købstad.

Købstadens hverdagslige Handelsvirksomhed, der i det væsentlige fandt Sted paa Torvet, skete ikke under de samme frie Vilkaar. Der var ikke daglig Torvehandel, men kun en eller to Gange om Ugen paa de bestemte *Torvedage* og i den bestemte *Torvetid*. De første Timer var forbeholdt Borgernes og de bofaste Bymænds Indkøb, og i disse Timer rejstes *Torvetegnet*, sædvanlig ved Fredskorset; det kunde være en Fane eller maaske kun en Straavisk paa en Stang. Naar Tegnet blev taget ned, fik Høkerne og Gæsterne fri Adgang til at købe.

Paa Torvet mødtes Byens Folk, eventuelt ogsaa Gæsterne, med Omegnens Bønder, som bragte deres Produkter til Salg paa Torvet og gjorde deres Indkøb af Byens Varer. Byen og Torvet havde Eneret paa Handelen. Forprang (Op-

²⁰⁾ H. Matthiesen. Torv og Hærstræde p. 89.

køb) af Landbrugets Varer udenfor Byporten og Forhandling af Byens eller Gæsternes Varer ude paa Landet var strengt forbudt.

Efterhaanden som Lavsvæsenet udviklede sig indenfor de forskellige Haandværk, medførte de dermed forbundne Lavsprivilegier, at Øvrigheden maatte føre en stedse skarpere Kontrol for at forhindre Misbrug og navnlig ublu Priser, og den kunde fastsætte faste Priser paa det daglige Livs Forbrugsvarer.

Gæsternes Ret til Indkøb paa Torvet var indskrænket til Detailkøb. Gæst maatte ikke handle med Gæst, men kun med Byens Folk, og de skulde tage Ophold i en Borgers Hus og handle under hans Kontrol. Udenfor Aarsmarkederne var Gæsterne nøje overvaagede, og i Tidens Løb blev deres Virksomhedsomraade mere og mere begrænset.

Til Gengæld for det kongelige Værn maatte Købstaden udrede Skatter til Kongen og Afgifter af Torv og Handel.

Den typiske Købstadskat var *Midsommergælden* eller *Arnegælden*, som betaltes til Midsommer. Den nævnes første Gang 1085 i *Knud den Helliges* Gavebrev til *Lunds* Domkirke og kaldes da aarlig Grundskat (*annualis pecunia quæ pro areis datur*), men senere udredes den af hver Husstand, matscap, med et fast Beløb.

En noget yngre Skat er den saakaldte *Byskat*, som ogsaa er paalignet Grundene, men vistnok i nogen Grad fordelt efter disses Bebyggelse. Den er sikkert paalignet som *Plovskat*, idet en bestemt Størrelse af Gaard var Enheden, kaldet en *Stenplov*.

Kongen eller Byens Herre kunde kræve en fast Afgift af Jorden, fordelt som en uforanderlig *Jordskyld* paa de enkelte Grunde, men denne Skat krævedes ikke altid og ikke af alle en Bys Grunde. Den minder noget om Midsommergælden; den hviler dog ikke paa Husstanden, men paa Jorden, hvadenten denne er bebygget eller ikke.

Hertil kom visse Afgifter, som kunde variere for de forskellige Købstæder, f. Eks. Græsgæld, Juleskud, Paaskeskud, *Ølgæld*, *Sildepenge*, *Punder-* eller *Vejerpænge*, *Tyveskud* og Indtægter foranledigede ved Rettergangen som 40 Marks og 20 Marks *Bøder* og andet *Sagefald*, endvidere *Torvegæld* og *Told*, som i det væsentlige betaltes af de udenbys Folk.

KØBENHAVNS HISTORIE

DET ÆLDSTE KØBENHAVN

ALLEREDE i *Broncealderen* finder vi de første Spor af den *store Alvej*, som fra Roskildeegnen førte over Sengeløse og Herstedernes Jorder mod Øst til Stranden. Fra Herstedøster løb Vejen oprindeligt videre i Skellet mellem Hvissinge og Egby, derfra over Harrestrup Aa ved Islevbro, ind over Københavns Grund ved Hyltebro ved Løgten og ad Nørrebrogade og Nørregade ned til Stranden ved Magstræde tæt vest for det Sted, hvor *Ladbroen* siden blev bygget.

Denne Vej er alene ved sin Tilstedeværelse et stærkt Bevis for, at der har været Rigdomskilder ved Sundets Kyster allerede i hin fjerne Fortid. Den peger ud mod Søvejen til Skaanes Øre, hvor Skanør siden voksede op, og til det Sted, som i Oldtiden var bekendt som *Haløre Marked* eller slet og ret som *Markederne*.

Efter at det er bleven fastslaaet, at Oldtidens Haløre Marked laa netop her paa Skaaneøret, er det hævet over al Tvivl, at Sundets Silderigdom var kendt længe før Valdemarernes Dage.

Haløre Marked nævnes allerede, da *Gorm den Gamle* var Konge, altsaa omkring 950, idet Egil Skallegrimssøns Broder Thorolf var her paa den Aarstid, da Øreflaaden opløstes; der havde som sædvanlig været mange Skibe dernede fra Norge.

Og *Harald Blaatand* var selv paa Markedet med en stor Skare af sine Mænd, da Thrond i Gata fra Færøerne kom dertil i Begyndelsen af 960 Aarene, og medens Markedet stod paa, kom der en større Mængde Mennesker sammen end noget andet Sted i Nordens Lande.

Selve Brændpunktet i denne store Samling af Folk, laa utvivlsomt paa Skaanesiden af Sundet, men det er utænkeligt, at der ikke skulde være nogen Genspejling af den store Handelsvirksomhed ogsaa paa Sjællandssiden, hvor den store Alvej fra Midtsjællands Bygder havde sit Udskibningssted, og hvor Strandherredet *Støvnæs Herred* vel af samme Aarsag fik sit *Tingsted*.

København er opstaaet, ikke som et Fiskerleje, thi noget saadant kendtes ikke i Oldtiden, men som en lille *Købstad*, der var fremkaldt ved Sildefiskeriet i Sundet, og som laa som Roskildes Udhavn ved Støvnæs Herreds Ting- og Markedsplads.

Første Gang *København* fremtræder i Historien er i Saxos Beretning om Olaf den Helliges Togt i 1026.

Kong *Olaf* lod sin Flaade ligge ude ved en af *Øerne* og styrede selv til Sjælland om Bord paa en rask Sejler. Han stævnedes Folket til *Ting* og søgte at vinde det for sig ved at smigre hver især og alle under ét. En af Stormændene gav ham paa Skrømt et meget gunstigt Svar, og Kongen fik derfor det bedste Haab om at vinde Folket. Under Ordskiiftet kom en af hans Spejdere op fra Stranden og meldte, at der var store Sejlere, som stævnedes hid. Olaf blev tvivlraadig, men Oldermændene for Tinget, som ventede Kong *Knuds* Komme, bad ham ikke være bange og sagde, at det kun var den vante Købmandsflaade, som var under Opsejling; han tænkte nemlig, at de aldrig fik bedre Lejlighed til at overfalde Fjenden, end dersom de nu kunde holde ham hen med Talemaader. Endnu en Gang blev der bragt Kongen et lignende Bud paa Tinget, men det lykkedes atter Oldermændene at berolige ham. Tilsidst fattede Olaf Mistanke til hans Ord, sendte en Spejder ned paa Stranden og bad ham se efter, om det var Knud, som kom, eller om det var Købmandsskibe, der havde gjort Indtryk af en Orlogsflaade. Da han saa kom tilbage og meldte, at han saa en talrig Flaade ude paa Havet, beskyldte Olaf straks Oldermændene for Svig og brød Ting og Stævne. Men denne paastod, at han trods alt havde talt den rene skære Sandhed, thi, sagde han, de, som nu kom, var netop de rette at vende sig til, naar man vilde handle om Danmark med Sværdet.

Olaf slap med Nød og Næppe og roede ilsomt tilbage til sin Flaade.

Nu lagde Knud med sin Flaade ind i Havnen for at unde sit trætte Mandskab Nattero.¹⁾

Der er intet Stednavn knyttet til denne Beretning, men der er intet andet Sted paa Øresunds Kyst end København, som har saavel Øer som Havn og Ting. Stokkelunds og Lynge Herreders Øresundskyster var skovklædte og yderst svagt beboede og deres Tingsteder laa inde i Landet.

Øerne maa være *Strandholmen*, *Bremerholmen* og *Revshaleholmen* tillige med de andre Smaaholme; Tinget er enten Købstaden Havns Ting eller Støv-næs Herreds Ting, hvis Tingsted, som det siden nærmere skal paavises, maa søges paa Gammel Torv, og Købmandsflaaden, som Oldermændene omtaler, er den aarlige „Øreflaade“ til Haløre Marked.

Kong Olaf maa have lagt sin Flaade i Revshaledybet ved Holmene, og forinden Kong Knud naaede Havnen nordfra, undslap Olafs Skibe ved at ro syd-paa gennem *Kalvebodstrand*, som var dyb nok for Oldtidens 40-Aarers Ledings-skibe, og de fortsatte til *Helgeaa*, hvor siden den afgørende Kamp fandt Sted.

Efter denne Kamp er Kong *Knud* atter vendt tilbage til *Havn*, thi han

¹⁾ J. Olrik. Saxo I p. 532 ff.

lagde en Del af sin Hær ved Sjællands Kyst og red derfra ad Landevejen til *Roskilde*, til det Gæstebud, som førte til Drabet paa Svogeren *Ulf Jarl* 29. September 1026.²⁾

Derefter nævnes *Havn* for første Gang ved Navn i 1043, da *Svend Estrids-son* flygtede hertil fra Aarhus med Resterne af sin Flaade, gik i Land her under Kamp med *Magnus den gode* og fortsatte Flugten videre gennem Sjælland til Fyn.³⁾

Dette er de sparsomme historiske Oplysninger om det ældste København. Vi vil derefter vende os til de jordfundne Spor af den gamle By, men først vil det være nødvendigt at give en nøjere Redegørelse for *Opfyldningsforholdene* i det hele taget.

Det oprindelige Terrain paa Byens Grund og ganske særlig indenfor Søerne, er dækket af et *Affaldslag*, som har aflejret sig i Tidernes Løb. Jo yngre Bebyggelsen er paa det paagældende Sted, des tyndere er i Almindelighed Laget, og kun paa Steder, der f. Eks. som Fællederne har været ubebyggede indtil Nutiden, vil det sammenhængende Affaldslag mangle. Det er gennemgaaende tykkest, hvor Bebyggelsen er ældst, altsaa i den *gamle By*, dog sværere i det lave Terrain langs Stranden end paa de Steder, hvor det oprindelige Terrain ligger højest. Opfyldningen er fortsat ned igennem Tiderne indtil Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Først efter Ildebranden i 1807 blev Gadernes og Gaardenes Niveau saaledes fastlagt, at i alt Fald den Opfyldning, som jævnt udbredte sig over hele Kvarterer af Byen, hørte op. Opfyldningen, hvis Tykkelse kan variere fra omtrent 1 m til 4—5 m, bestaar i de øverste Lag væsentlig af Nedrivningslag og Brandlag fra Byens store Ildebrande, iblandet Fejeskarn og lignende Dagrenovation. I de dybere Lag findes ofte tillige ikke ubetydelige Kvantiteter af Gødning fra den Tid, da Husdyrholdet, særlig Koholdet, prægede Byen. Under det dybeste Lag ligger sædvanlig det oprindelige *Muldlag* urørt og derunder Istedens naturlige Aflejringer.

Lagene er, hvor de ligger uforstyrrede, praktisk talt horizontale og ved Hjælp af deres Indhold, f. Eks. af Keramik, Metalsager, Lædersager o. l., kan deres Oprindelsestid let fastslaaes. Man vil derigennem faa nøjere Oplysninger om Bebyggelsens Udstrækning og om Gaard- og Gadeniveau paa forskellige Tidspunkter. Hvor der har været en periodisk Standsning i Opfyldningen, f. Eks. paa Gader eller Gaardspladser, vil dette kunne ses ved tydelig Lagdeling i Fyld-

---

²⁾ Olaf d. Hell. Saga Kap. 152.

³⁾ Knytlinge Saga Kap. 22.

lagene. Ofte vil en Stribe af Brosand eller maaske en helt eller delvis efterladt Brolægning kunne vise os Gaders og Gaardpladsers eller Kældergulves bestemte Niveau.

Det maa erindres, at hvor Terrainoverfladen har været under Dyrkning, f. Eks. som Havejord, vil man være nødsaget til at regne med, at enhver Periodes arkæologiske Efterladenskaber er bleven ført mindst et Spadestik ned i den foregaaende Tids Aflejring, og at ganske særlig den ældste Tids Aflejringer af denne Aarsag har mistet 20—30 cm af deres oprindelige Tykkelse.

I de Kvarterer af Byen, som har været fri for de store Ildebrande, vil man ofte kunne finde middelalderlige Bygningsrester i Husenes nedre Etager, især i Kælderrummene. Hvor Brandene har raset, vil der øverst være betydelige Aflejringer af Murgrus og Brandrester, som dækker de ældre Bygningers overblevne Fundamenter, medens de nye Bygninger efter Brandene tit er opført paa en Fundering af nedrammede Fyrrepæle uden smaaligt Hensyn til, om disse Pæle staar i Grundvandet, som sig hør og bør, eller er udsat for Forraadning i de højere liggende Affaldslag.

Aflejringerne kan være forstyrrede ved Nedgravning for Husenes Kældre, men som oftest vil kun de øverste Lag fra Ildebrandene i 1728 og 1795 være fjærnedede derved, og de nedre, altsaa Renaissancetidens og Middelalderens Lag vil ligge urørt. Det er Nutidens Byggearbejder forbeholdt at fjærne Lagene helt ned til og i den faste Istidsgrund, og naar den indre By, maaske inden mange Aar, har gennemgaaet en Nutidsfornyelse af sine Bygninger, vil der ikke blive levnet ret meget af Fortidens Affaldslag.

Andre Indgreb i Lagene af mere lokal Art blev i tidligere Tid voldt ved Udgravning af Brønde og ved Nedlægning af Trærenderne for Vandledningerne, men derved vil Lagenes Billede kun være meget lidt paavirket. Stærkere Indgreb er sket ved Gravning af Fæstningsgravene, som dog er anlagt i uopfyldt Terrain og ved de middelalderlige Render, som paa flere Steder førte Spildevand og Regnvand i aaben Grøft. Ogsaa store Lergrave og Kirkegaarde har bevirket Ændringer i Lagene.

Alle Udgravninger, som strækker sig ned i den faste Undergrund, er siden fyldt med Affaldslag, der tegner sig skarpt som en mørk Silhouet mod det faste blaa eller gule Ler og Sand, saaledes at man let kan paavise og maale disse Udgravningers hele Udstrækning i Dybde og Bredde.

Absalonstiden kan paa Bygningskunstens Omraade kendetegnes ved Indførelsen af *brændte Mursten* og *Tagsten*. De findes allerede i Absalons Borg paa Slotsholmen og blev snart taget i Brug, omend langt fra i alle Huse, saa dog i saa mange Stenhuse paa Byens Grund, at Murbrokker har præget de ældste Affaldslag lige til og ned i det naturlige Muldlag. Kun hvor der ikke

findes Bygninger i rimelig Nærhed, f. Eks. paa Fælledeerne før Nutidens Bebyggelse af dem, savnes Murbrokkerne.

Der er dog en Undtagelse herfra. Indenfor Firkanten fra *Vestergade* til *Farvergade* og fra *Gammel Torv* og *Ny Torv* til *Raadhuspladsen* findes der et udstrakt Omraade, hvor Mulden og de nederste Dele af Affaldslagene savner

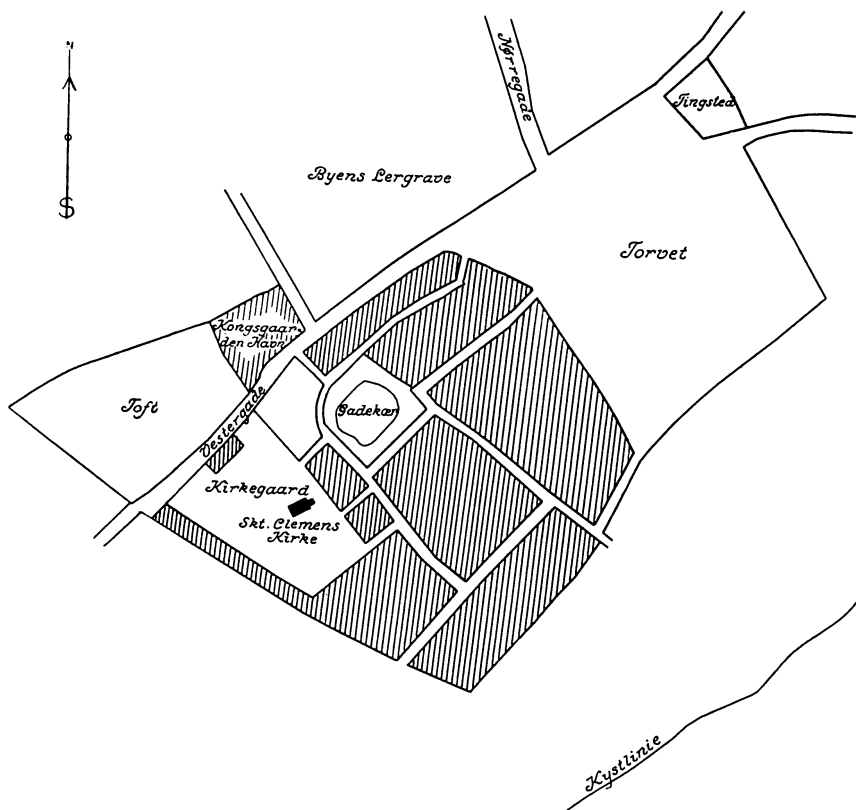

Fig. 17. Den ældste By.

Murbrokker. Der maa derfor have været en Bebyggelse her, før Murstenene blev indført, altsaa ældre end Absalons Tid.

Mod Vest støder dette Kvarter op til Byens ældste vestre Vold og Grav, og iøvrigt er det afgrænset og gennemkrydset af et System af middelalderlige *Møllegrave*, som udgik fra Voldgraven med en Rende langs Nordgrænsen af Grundene paa Vestergades Nordside og videre til en stor Lergrav øst for Larsbjørnsstræde. Denne Lergrav blev udformet som Mølledam for to Møllegrave, som udgik derfra mod Øst og Vest langs Vestergades Sydside, Møllegravene bøjede begge videre mod Syd. Den østlige, som siden kaldtes *Østergrov*,

løb omtrent langs Gammel Torvs og Ny Torvs Vestside ned til Stranden ved Vandkunsten. Den vestlige, som hed *St. Clemens Kirkes Grav* løb omtr. 12—14 m vest for Mikkalbryggersgade til Stranden. Disse Grave er yngre end den murstensfrie Muld og skal blive nærmere omtalt senere. Grundene Matr. Nr. 2, 3 & 4 A, 6, 7, 8, 9 og 113 i V. Kv. paa *Frederiksberggades Sydside* mellem Nytorv og Kattesundet ligger der over den tidligere beskrevne Boplads fra Ertebølle-tiden et Lag af murstensfri Muld. Det kunde da ligge nær at henføre ogsaa dette Lag til Stenalderen, og det er muligt, at den underste, særlig mørkfarvede Del af Mulden, som ved Tørring kunde skelnes fra de følgende mere graalige Lag, overalt hvor Lagfølgen ikke var forstyrret ved Dyrkning, virkelig er aflejret i Ertebølle-tiden, men det maa dog erindres, at Bopladsens Redskaber for en stor Del fandtes direkte paa og i Litorinahavets Sand. I de graalige Lag kunde der paavises Bygningsrester af middelalderlig Karakter.

Paa den østligste Grund, paa *Hjørnet af Nytorv*⁴⁾ hvilede den Jordmasse, som var udgravet af Østergrav direkte paa den murstensfrie Muld, saaledes at denne ikke er bleven formindsket i Mægtighed ved senere Dyrkning, og Laget havde her en Tykkelse paa 1,10 m, det naturlige Muldlag medregnet, men paa de nærliggende Grunde mod Vest aftager Lagets Tykkelse til 0,57—0,68 m, idet det her har været under Dyrkning. Lignende Tykkelser maalt i *Mikkalbryggersgade Nr. 3*, (Matr. Nr. 103 V. Kv.) og paa den østlige og sydlige Del af *Paladshotellets Grund*, Matr. Nr. 64—68 V. Kv.⁵⁾ Paa de sydligere liggende Grunde Nr. 71, (Matr. Nr. 71) og Nr. 73, 75 (Matr. Nr. 72, 73 V. Kv.) paa de to Hjørner af Lavendelstræde, aftager Tykkelsen gradvis, indtil den længst mod Syd kun er 0,30 m, altsaa det naturlige Muldlags Tykkelse.

Syd for Vestergade paa Nr. 9—13, (Matr. Nr. 43, 45 V. Kv.),⁶⁾ nærmest Gaden er maalt Tykkelser af det murstensfrie Lag paa 1,67 m og paa Nr. 23—25, (Matr. Nr. 50, 51 V. Kv.), paa 0,94 m; det er dog sandsynligst, at der heri er medregnet betydelige Mængder af Dynd, som i Tidens Løb er oprenset af Møllegraven. Under den ældste Vejbane i Vombadstuestræde var Laget kun 0,41 m svært, og det aftog i Tykkelse indtil det omtr. 40 m syd for Vestergade kun omfattede 0,30 m, Tykkelsen af de naturlige Muld.

I Grundene *Frederiksberggade Nr. 12, 14, 16, 18 og 20*, (Matr. Nr. 33—29 V. Kv.), nord for det gamle Store St. Clemensstræde og i den nordligste indtil 7,5 m brede Del af Nr. 9—13, (Matr. Nr. 7—9 V. Kv.), syd for Strædet er der en Plet uden murstensfri Muld. Vest for denne, begrænset af Kattesundets Strækning mellem Helligkorsstræde og Larsbjørns Stræde og de gamle Gader

4) Hist. Medd. om Kbh. I p. 416 ffg. II p. 495 ffg.

5) Hist. Medd. I p. 424.

6) Hist. Medd. I p. 409 ffg.

Vombadstuestræde og Helligkorsstræde har der været en stor, næsten cirkulær *Lergrav*, omtr. 35 m i Tværmaal og kun 1,8 m dyb, som er undersøgt paa Frederiksberggade Nr. 24—26, (Matr. Nr. 27—26 V. Kv.). Den har givet *Vombadstuestræde* og *Helligkorsstræde* deres Form og er navnlig Aarsag til, at Helligkorsstræde ikke gaar i Forlængelse af Store St. Clemensstræde, men er forlagt noget sydligere. Graven gik ikke helt ud til Stræderne, men der er en smal urørt Stribe Jord imellem. Der har øjensynlig været en aaben ubebygget Plads her i den Tid, da den murstensfrie Muld aflejredes paa Nabogrundene og den store Lergrav, som laa centralt i Forhold til Bebyggelsen, har rimeligvis været *Gadekær* i den lille Købstad.

Mod Syd begrænsedes den murstensfrie Muld af et svært Stengærde, hvis Forlængelse omtrent svarer til Nytorvs Sydside. I Strandengen syd for Gærdet, saavel som paa selve Nytorv, hvor siden Raadhuset stod, findes Murbrokker indtil og i Muldlaget.⁷⁾ Dette er ogsaa Tilfældet f. Eks. i *Larsbjørns Stræde* Nr. 7, (Matr. Nr. 170 Nr. Kv.) og *Vestergade* Nr. 28, (Matr. Nr. 20 Nr. Kv.).

I Overfladen af det murstensfrie Lag er der flere Steder paavist *Husfundamenter* og *Lergulve*. I *Frederiksberggade* Nr. 1, (Matr. Nr. 3 & 4 V. Kv.), fandtes en Række nedrammede Pæle, dannede af uafbarkede Grene, tilligemed et vinkeldannet Kampestensfundament, som omrammede et 10 cm tykt Lergulv i Kote 4,00. En enkelt af Brøndene med Sidebredde 1,10 m, der var dannet af lodret nedrammede Egeplanker, som alle afstivedes af 3 Egetræs Brøndrammer, samlede med Blad og Trænagler, gjorde Indtryk af at være meget gammel.⁸⁾ Et andet Lergulv i Kote 3,60 havde baaret en mindre Træbygning, som var afbrændt; der fandtes Dele af Træværket, bl. a. af en Ramme med Rester af Vægbrædder, som var indsat i en Not, tættet med Fæhaar.⁹⁾ I *Frederiksberggade* Nr. 5, (Matr. Nr. 6 V. Kv.), er der i Kote 3,64 fundet et lignende Lergulv, over hvilket der laa stærke Brandrester, bl. a. af lerklinede Husvægge med Grenindtryk i Leret; under Gulvet laa en uglaceret Flisestump. I *Vestergade* Nr. 23, (Matr. Nr. 50 V. Kv.), laa et Lergulv fra en Bod paa 6×7 m omtrent i Kote 5,34 og i Nærheden var der en Brolægning i samme Niveau paa Muldoverfladen. I Kote 5,68 blev der fremdraget Potteskaar af sort Ler med indridsede Ornamente.

Paa den nordvestlige Del af det her omhandlede Terrain laa *St. Clemens Kirkegaard*. Den strakte sig over den nordlige Del af Paladshotellets Grund; dens Østgrænse var St. Clemens Kirkes Grav og dens Sydgrænse laa omtrent

⁷⁾ Hist. Medd. II p. 489, 500.

⁸⁾ Hist. Medd. I p. 417 ffg.

⁹⁾ Hist. Medd. II p. 502.

40 m syd for Frederiksberggades Sydside.¹⁰⁾ Nord for Frederiksberggade er Kirkegaarden bl. a. paavist paa en Del af *Absalons Gaards Grund* og paa *Frederiksberggade Nr. 36*, (Matr. Nr. 21 V. Kv.). Mod Nord gik Kirkegaarden maaske lige til Vestergade, men den er hidtil kun konstateret indtil 10 m syd for Gaden paa *Vestergade Nr. 29*, (Matr. Nr. 53 V. Kv.). Hjørnet ud mod Raadhuspladsen fra Vestergade indtil lidt nord for Paladshotellet hørte ikke til Kirkegaarden, det var i tidlig Tid ubebygget, og en stor dyb Lergrav laa ud mod Vestergade.¹¹⁾

Adgangene til Kirkegaarden fra Øst var tre i Tallet, nordligst gennem *lille St. Clemensstræde*, i Midten gennem Gyden *Smekkenborg* og mod Syd gennem en siden nedlagt *Gyde* fra Mikkel Bryggersgade langs *Sydsiden af Nr. 8*, (Matr. Nr. 100 V. Kv.), ved Kirkegaardens sydøstlige Hjørne.

Kirkegaarden er utvivlsomt bleven udvidet i Tidens Løb; den her givne Begrænsning svarer til dens sidste Tid og er næppe den oprindelige.

Paa Grunden *Frederiksberggade Nr. 25*, (Matr. Nr. 15 V. Kv.), er det lykkes *Rosenkjær* at paavise en Del af den sydlige Langvæg og den østlige Gavl af den *ældste St. Clemens Kirke*.¹²⁾

Fra Frederiksberggade kom der 9,4 m fra Grundens Vestgrænse et svært *Kampestensfundament*, som løb skraat ind i Grunden. Det gik ret i Vest og Øst og endte i en Stenhob, hvorfra der atter gik et regelmæssigt Fundament ud under Gaden. Der var 4,4 m mellem de to Steder, hvor Fundamenterne skar Gadelinien. Grundstenene laa lidt nedgravede i det naturlige Muldrag, hvis Kote var 5,18. Mellem Grundstenene i det vest-østlige Fundament stod med omtr. 1,25 m indbyrdes Afstand 3 svære *Egepæle*, sat lidt ned i Leret og med den fladt afskaarne Topende omtr. 30 cm over Muldraget. En lignende Pæl blev ved Kloakgravning i Gaden paavist i det nord-sydlig Fundament.

Pælene var aabenbart ældre end *Kampestensfundamentet*, paa hvilket der var Spor af nedbrudt *Munkestensmurværk*. Pælene maa oprindeligt have været de nederste Stykker af Stolperne i en *Træbygning*. Længere mod Vest paa Grunden *Frederiksberggade Nr. 36*, (Matr. Nr. 21 V. Kv.), har jeg senere fundet Rester af et tilsvarende vest-østligt *Kampestensfundament*, dog uden *Træpæle*, som viser, at Skibets Bredde har været omtr. 6,6 m.

Træbygninger med jordgravede Stolper tilhører Oldtiden og den ældre Midaldalder. I Husene i Vikingelejren *Trælleborg* ved Slagelse fra Tiden omkring 1000 e. Chr. er der brugt jordgravede lodrette Planker, og lignende lodrette Planker eller Stokke dannede Væggene i Kirken *Sancta Maria minor* i *Lund*, som ogsaa er bygget omtr. 1000 e. Chr. Men paa begge disse Steder er Plan-

¹⁰⁾ Hist. Medd. I p. 418 ffg.

¹¹⁾ Rosenkjær. Fra det u. Kbh. p. 44.

¹²⁾ Hist. Medd. I p. 418 ffg.

kerne stillede tæt sammen og notede i hinanden, en Byggeform, som kaldes Stokkebygning. I *St. Clemens Trækirke* var de lodrette Stokke derimod sat ned med Mellemrum, der har været udfyldt med vandrette Planker eller Bulfjæle af Eg, hvilken Byggemaade kaldes *Bulhusbygning*.

Adskillige Bulhuse i Jylland og i Skaane er bevarede til Nutiden. De lodrette Stokke er nu sædvanlig tappede i et Fodtømmer eller Syld, som hviler

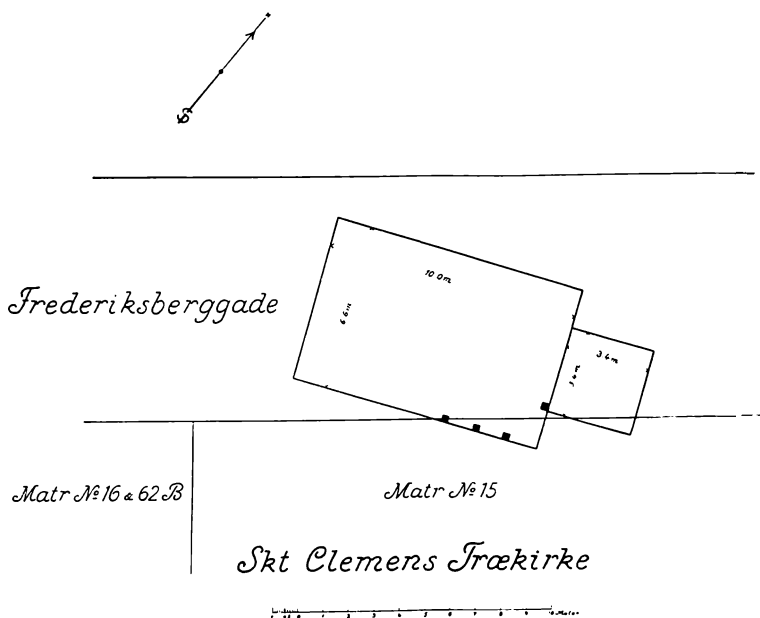

Fig. 18. St. Clemens Trækirke.

paa et Kampestens Fundament, og de er paa de Sider, som staar i Husvæggen, forsynede med Noter, hvori Væglukkelsen, Bulfjælene, er indskudt. Foroven tappes de i en vandret Rem eller Lejde, som atter bærer Taget. Det er klart, at Fodtømmeret er indført for at undgaa en Bortraadning af de jordgravede Stokkes nedre Ender. I adskillige af de ældre Bygninger er dog Husets fire Hjørnestolper stadig jordgravede, og endnu i Christian III's Forbud af 28. Oktober 1554 mod Bygning af Bulhuse omtales jordgravede Stolper.¹³⁾

Ved en Sammenligning med Opmaalinger af svenske Trækirker fra Tiden 1000—1100 e. Chr. kan man saa nogenlunde fastslaa *St. Clemens Trækirkes Grundplan*. Til Skibet paa disse svenske Kirker var der sædvanlig knyttet et lille kvadratisk Kor med 3,0—4,4 m Side, og Kirkeskibets Længde varierede

¹³⁾ M. Clemmensen. Bulhuse p. 12 ffg. p. 260 ffg. Danske Saml. V p. 376.

mellem 1,25 og 1,6 Gange Bredden. Navnlig kan den lille gotlandske Kirke i *Hemse* tages som Mønster for St. Clemens Trækirke, idet begge er byggede omtrent paa samme Tid.¹⁴⁾ Herefter kan man sætte Maalene paa det manglende Kor til 3,4 m i Kvadrat og Skibets Længde til omtr. 10, idet Bredden er omtrent 6,6 m.

Disse Dimensioner stemmer ogsaa godt med danske romanske Stenkirker af mindste Størrelse, f. Eks. med Tyvelse, Vrangstrup og Spjellerup Kirker i Præstø Amt.¹⁵⁾

Den samme Byggemaade for en Træbygning, som er anvendt ved Kirken, kendes ogsaa fra Fund andetsteds i Byen. Paa *Raadhusplads Nr. 77*, (Matr. Nr. 74 V. Kv.), er der fundet ganske tilsvarende Egepæle som Underlag for to Smaahuse, hvis Lergulve var bevarede indenfor en Firkant af 15×30 cm Pæle, der stod med de plant afskaarne Rodender noget nedgravede i Leret i omtr. 1 m indbyrdes Afstand, medens Topenderne var borttraadnede tæt over Gulvfladerne.¹⁶⁾ I *Vimmelskaftet Nr. 43*, (Matr. Nr. 137 Sn. Kv.), fandtes to Rækker af 26×30 cm Egepæle, anbragt paa samme Maade i Engbunden; den ene Række var over 10 m lang. Selvfølgelig har denne Byggeskik for Bulhuse holdt sig i Aarhundreder, og det er ikke berettiget at henhøre alle disse Fundamenter af Egepæle til den ældste Tid, til hvilken Trækirken hører.

Paa *Gammel Torv*, og i alt Fald paa den nordlige Del af Nytorv, var der i den ældste Bys Tid en *aaben og ubebygget Plads*, thi Murbrokkerne gaar paa dette Sted ned til og ofte ned i Muldlaget. Der har utvivlsomt stedse været Markeds- og Torveplads her. *Gammel Torvs ældste Navn forum, Gamle Marked*, viser os baade Ælden og Anvendelsen, ligesom *Amager Torvs ældste Navn forum orientale, Øster Torv*, viser, at dette er et yngre Anlæg, øst for det gamle. I 1377 kan vi lokalisere *Tinget* paa Østsiden af Datidens Torv, nemlig paa Østsiden af Skovbogade, mellem Skindergade og *Vimmelskaftet*, og dette er sikkert det ældgamle Sted for *Tinget*.

Den ældste Tids Huse krævede meget Ler til Vægge og Gulve, og dette Ler kunde vel tildels tages paa Husenes egen Grund. Der kan da ogsaa i den gamle By paavises talrige *smaa Lergrave*, fyldt med Gødning eller andet Affald, i Husenes Baggaard eller Kaalhaver, især i Grundene mellem Lavendelstræde og St. Clemens Kirkegaard. Men der fandtes ogsaa andre og *større Lergrave* i Bebyggelsens Udkanter, og disse markerer visse Stilstandsperioder i Bebyggelsens Fremrykning fra det oprindelige Centrum ud mod Voldene. Kulturrester i Lergravens Opfyldning, især af Stentøjskrus, Kakler, Mursten, Tagsten eller

¹⁴⁾ E. Eckhoff. Svenska Stavkyrkor p. 99, 169, 191, 218, 252.

¹⁵⁾ Danmarks Kirker. Præstø Amt. C. A. Jensen. Kunsthist. Oversigt p. 1040.

¹⁶⁾ Hist. Medd. II p. 493.

Læderfodtøj kan give Midler til at skønne, paa hvilken Tid de var aabne, og med hvilken Hastighed Tilfyldningen er skreden frem.

Vi kender ogsaa saadanne Lergrave fra Landsbyerne. *Sundbyvester* havde lige til vore Dage sine Lergrave vest for Tingvej og nord for Grønjordsvej; Sundbyøsters Lergrave laa syd for Lergravsvej, hvis Navn noksom vidner derom.

I Udkanten af den ældste Bebyggelse er paavist en mindre, men dyb Lergrav paa Sydsiden af *Vestergade* nær *Raadhuspladsen*, nemlig paa Nr. 35—37, (Matr. Nr. 56—57 V. Kv.). Den var omtr. 22 m lang og indtil 12,5 m bred; dens Dybde var indtil 4,3 m. Endnu nordligere var der Lergrave paa *Vester Voldgade Nr. 35*, (Matr. Nr. 244 Nr. Kv.).¹⁷⁾

Den gamle Bys egentlige Lergravsomraade var dog Karreen Vestergade—Larsbjørnsstræde—Studiestræde—Nørregade. Her laa først øst for Larsbjørnsstræde den store Mølle-dam, som strakte sig i Hovedsagen paa Matr. Nr. 11 og 61 og 62 Nr. Kv. omtrent fra Vestergade og lidt ud over Façadelinien i Studiestræde, og hvis jævne dyndfyldte Bund laa Kote 3,14.¹⁸⁾ Den ligger paa en svag Stigning i Terrainet og er derfor en kunstig udgravet Dam, maaske fremkommen ved Uddybning og Udvidelse af ældre Lergrave, thi den var omgivet af Lergrave især mod Øst. I Baggaarden til *Vestergade Nr. 2*, (Matr. Nr. 7 Nr. Kv.), fandtes en *stor Lergrav*, hvis Sydgrænse laa omtr. 26,5 m nord for Vestergade, og hvis Nordgrænse maa søges helt oppe ved Studiestræde paa Nr. 9—13, (Matr. Nr. 57—59 Nr. Kv.) Øst- og Vestgrænserne strakte sig ogsaa ind paa Nabogrundene, hvor de er paavist mod Øst paa *Gammel Torv Nr. 18*, (Matr. Nr. 6 Nr. Kv.), og paa Nørregade Nr. 5, (Matr. Nr. 25 Nr. Kv.).

Denne Lergrav er af meget betydeligt Omfang, omtr. 75 m i Længden og 44 m, hvor den er bredest. Den er ikke opstaaet i sin fulde Størrelse med et Slag, men de ældste Lergrave paa det ubebyggede, græsbevoksede, oprindelige Terrain er gravet dybere, og derefter er Leret efterhaanden afgravet Bænk efter Bænk, hvilket tydeligt kunde ses paa Gravens ujævne Bund. Den er heller ikke opfyldt under et, men især ved Randene er det let at se paa Fylden, at en Smaagrav var opfyldt før Nabograven. Omtrent midt paa den Del af Grænsen, som er fælles med Matr. Nr. 11 viste en saadan Smaagrav i Bunden et Fyldlag paa 0,60 m Tykkelse uden Murbrokker og derover en yngre Fyld, hvoraf der optoges Murbrokker, Lædersaaler og glacerede Lerskaar fra Tiden omkring 1300. Længere øst paa fandtes lignende murstensfrie Lag i Bunden af Smaagrave, der gik ned til Kote 4,50. Men de fleste Steder viste Fylden, at Graven har været aaben langt ned i Middelalderen. Mod Syd fandtes paa flere Steder nær Bunden af Graven Stykker af Stentøjskrus fra Tiden 1370—1400, længere

¹⁷⁾ Rosenkjær. Fra d. u. Kbh. p. 44.

¹⁸⁾ Rosenkjær. Fra d. u. Kbh. p. 36.

nordpaa var Keramik og Mursten af senere middelalderlig Karakter, men Renaissancesager fandtes væsentlig i de øvre Lag, som var paaført efter at den egentlige Lergrav var fyldt. De enkelte Smaagraves Bund laa i Kote 4,50—5,00 undtagen paa enkelte Pletter, hvor man var søgt ned under Kote 3,00 for at grave Sand og Grus. Det omliggende Terrain langs Gravranden laa omtrent i Kote 6,40.

Jordebogen af 1377 viser, at paa den Tid var Grundene paa *Studiestrædes Sydside* bebyggede fra Nørregade til Nr. 7, (Matr. Nr. 56 Nr. Kv.), Margrethe Alters Gaard indbefattet, men fra denne og til Larsbjørnsstræde laa Grundene øde. Langs Vestergade og Torvet var der kun Boder, langs Nørregade Boder og enkelte Gaarde.¹⁹⁾ Dette skyldes dels Lergraven, dels den store Mølledam. Men i Slutningen af Middelalderen er den i 1377 ubebyggede Jord i Studiestræde optaget af St. Sebaldi, St. Lucii, St. Eligii og Kalentealtrets Gaarde. Lergraven og Mølledammen maa da være opfyldte.

Den murstensfrie Fyld i enkelte af Lergravene viser, at Gravningen af Leret er begyndt allerede før Absalons Dage, og den er altsaa fortsat i omtrent 400 Aar.

Paa de tilstødende Grunde mod Øst har Rosenkjær fundet mindre Lergrave i Tilslutning til den store Hovedgrav. Paa Grunden *Gammel Torv Nr. 10—12*, (Matr. Nr. 2—3 Nr. Kv.), laa tre ind i hverandre gribende Grave, som gik ned til Kote 1,26—2,20, og som var fyldt med Jord, Gødning og Husaffald uden Murbrokker. Gravene gik ikke ind under Husene mod Torvet, men derimod ind over Grænsen mod Nørregades Grunde.²⁰⁾ Murstensfri Fyld fandt han ogsaa i Lergrave paa *Telefonhusets Grund*, Nørregade Nr. 23—25, (Matr. Nr. 36—38 Nr. Kv.).²¹⁾ I *Nørregade Nr. 5—7*, (Matr. Nr. 25—27 Nr. Kv.), og *Studiestræde Nr. 3*, (Matr. Nr. 54 Nr. Kv.), laa flere større eller mindre Lergrave fordelt over Grunden; ogsaa af dem var der nogle med murstensfri Fyld.²²⁾

Disse Lergrave, der aftager i Størrelse mod Øst og Nord, danner *Rammen udenom den ældste By*.

Selve Tilstedeværelsen af den murstensfri Muld i dette Omraade, der samler sig om den gamle Trækirke og dens Kirkegaard, giver os en tydelig Forestilling om Omfanget af den By, som Absalon fik som Gave.

Det er meget betegnende, at Omraadet indenfor Møllegravene og Vester Vold svarer ganske nøje til det middelalderlige *St. Clemens Bysogn*. Udenfor Voldene strakte Sognet sig over hele Støvnæs Herred, thi Brønshøj Kirke og Sogn

¹⁹⁾ K.D. I Nr. 75.

²⁰⁾ Rosenkjær. Fra d. u. Kbh. p. 35.

²¹⁾ Rosenkjær. Fra d. u. Kbh. p. 35.

²²⁾ Hist. Medd. om Kbh. II p. 52, 62.

er utvivlsomt et Anlæg af Absalon. *St. Clemens Kirke* var altsaa tillige den gamle *Herredskirke*.

Det er nævnt i det foregaaende under Fordelingen af Herredets Boltal, at der paa Københavns Grund maa have ligget en Gaard paa 1—2 Bol, en *Kongsgaard*, hvor den Kongsbryde boede, som var Kongens Ombudsmand paa Tinget og dets Marked, og som førte Tilsynet med Færgefarten over til det store Haløre Marked.

Det er sandsynligt, at denne *Gaard* har ligget Nord for *Vestergade* og Vest for *Larsbjørnsstræde*, og at Renden fra den senere Voldgrav til Mølledammen har faaet sin Beliggenhed langs Nordgrænsen af Kongegaardens Toftejord.

Paa Kongsgaardens Jord mod Syd er Herredskirken bygget som en Trækirke, viet til *St. Clemens*, Købmændenes og de Søfarendes Yndlingshelgen i de ældste Tider.²³⁾ Da den var Herredskirke, er det rimeligt, at den er en af de Kirker, som Roskildebiskoppen *Gerbrand* i Følge Saxo byggede rundt om i sit Stift, vel i 1020 Aarene i *Knud d. stores Dage*.²⁴⁾

En Undersøgelse af Roskilde Biskops Jordebog fra 1377, hvorom der skal gøres nærmere Rede i det følgende, viser, at Byens Gadenet da var i alt væsentligt det samme som i 1728, og det er da rimeligt, at det næppe heller har ændret sig ret meget i det tilsvarende Tidsrum før 1377, hvor Konservatismen paa Ejendomsomraadet snarest var større end siden hen. Vi har da god Ret til med Gadenettet af 1728 som Udgangspunkt at danne os en Forestilling om *den ældste gamle By*. Byens Hovedgade var *Kattesundet*, *Larsbjørnsstræde*, som fortsattes videre mod Nord til Vadestedet, hvor den store Alvej fra Oplandet ad Nørrebrogade og Nørregade krydsede Søernes Eng, og som mod Syd gennem Hestemøllestræde og Gaasegade gik ned til Stranden. I Retningen Nord—Syd løb ogsaa *Mikkel Bryggersgade* fra Hellig Korsstræde mod Syd til Lavendelstræde.

De vest-østlige Gader var først *Vestergade* fra Kongsgaarden til Torv og Ting paa Gammeltorv; Gadens ældste kendte Navn er *Smediegade*. Derefter fulgte *Vombadstuestræde* i en Bue fra Torvet til Mikkel Bryggersgade og syd for dette Stræde den krogede Gade *Store St. Clemensstræde—Helligkorsstræde—Lille St. Clemensstræde* fra Torvet til Kirken; Uregelmæssigheden i Gadeføringen skyldes Gadekæret nord for Helligkorsstræde. Af Lille St. Clemensstræde fandtes kun den østligste Trediedel mellem Kirkegaarden og Mikkel Bryggersgade. Endelig længst mod Syd *Lavendelstræde* fra Kattesundet til Volden. Nord for Vestergade fandtes kun *Kongsgaarden Havn* og syd for denne Gade indtog *St. Clemens Kirke* og *Kirkegaard* et stort Areal. Gadenavnene kan dog ikke føres tilbage til den ældste Tid.

²³⁾ Ellen Jørgensen. Helgendyrkelse i Danm. p. 113.

²⁴⁾ J. Olrik. Saxo I p. 515 jfr. p. 548.

Det store Antal Grunde, som nævnes i denne Bydel i Jordebogen af 1377, og disses ringe Størrelse viser, at det ikke var Bønder, men *Købmænd* der var til Huse i den lille By. Den maa derfor opfattes som en lille *Købstad*, der paa sædvanlig Vis er bygget paa Kongsgaardens Jord. Denne lille By har da til Adskillelse fra Kongsgaarden Havn været kaldt *Købmændenes Havn* eller paa Saxo's Latin *Portus mercatorum*.

Det aflejrede murstensfrie Kulturlag er med Fradrag af det naturlige Muldlag højst 80 cm tykt, og man kan næppe regne med en længere Tid end et Par Hundrede Aar til dets Dannelse. Byens Anlægstid kan derefter regnes at være tidligst omkring Aar 950, altsaa lidt før de Dage, da *Harald Blaatand* opholdt sig paa *Haløse Marked*.

Det var paa *Tinget* ved *Skovbogade*, at *Olaf den Hellige* stævnedes Byens og Herredets Folk til Møde i 1026, og det var gennem denne lille By *Havn*, at *Svend Estridsson* drog i 1043 paa sin ilsomme Flugt.

ABSALONS BORG OG BY

Et Tiaars Kampe med vekslende Vaabenheld imellem de tre Kongsemner bragtes til en foreløbig Afslutning ved det laalandske Forlig i de første Dage af August 1157. Ved dette deltes Riget. *Valdemar* fik Jylland som sin Part, medens *Svend* tog Skaane, og *Knud* fik Resten, Sjælland, Fyn og tilliggende Øer.¹⁾

Freden besegledes derved, at Kong *Knud* indbød sine Medkonger til Gilde i Kongsgaarden i *Roskilde*. Men *Svend*, Erik Emunes altid svigefulde Søn, var ikke til Sinds at overholde Freden. Han mødte frem med et stort, væbnet Følge, og paa Gildets anden Aften, 9. August, forlod han Gildehallen og lod sine Mænd drage Sværd mod de to andre Konger, *Knud* og *Valdemar*.

Kong *Valdemar* sprang op, slukkede Lysene og afbødede Huggene mod sit Hoved ved at løfte Haanden, der var indsvøbt i Kappen. Han blev kastet omkuld og fik samtidig et dybt Saar i Laaret, men rejste sig hurtigt og forsvandt ud i Mørket.

Kong *Knud* fik Hovedet kløvet ved et Sværdhug, og *Absalon* tog den døende Mand i sine Arme i den Tro, at det var Kong *Valdemar*. Da *Knud* var død, opdagede *Absalon* sin Fejltagelse og ilede saa gennem den fjendtlige Skare bort fra Kongsgaarden. Han vandrede i Nattens Mørke ud til *Ramsø Torp*, hvor Bryden *Aslak* modtog ham og overlod ham en Hest, saa at han kunde ride først til sin Søster *Ingefred* og dernæst til sin Moder paa *Fædregaarden* i *Fjenneslev*.

Kong *Valdemar*, der havde faaet to af sine Mænd med sig, bevægede sig paa Grund af sit Saar kun med Besvær, men blev senere ved sine Svendes Hjælp sat op paa en Hest og naaede tilfældig til Bryden i *Ramsø Torp*, hvor *Absalon* kort i Forvejen havde været, og han fulgte saa dennes Vej til *Fjenneslev*, hvor han fik sit Saar plejet og forbundet.

Forgæves eftersøgte Kong *Svend* *Valdemar*, og han bød, at der skulde hugges Hul i alle Snækker paa Sjælland, for at han ikke skulde undslippe. *Valdemar* sneg sig forsigtigt gennem Landet med kun tre Følgesvende, ikke i tæt Skov eller Vildmose, men helst gennem de smaa Lunde, hvor han følte sig

---

¹⁾ Jørgen Olrik. Saxo II p. 163 ff.

mest sikker. *Esbern Snare* blev derimod sendt ud i Landet med en lille Skare, som viste sig her og der for at lede Eftersøgerne paa Vildspor. Omsider, da Jyllandsfærden var bleven fastsat, tvang Esbern en Tømmermand ved *Vikingevad*, vistnok ved det senere *Kalundborg*, til at gøre sit Skib sejldygtigt, og han forsynede det med Skibsmandskab og Proviant. Om Natten gik Valdemar med sit Følge om Bord og stod i en haard Storm til Søs til Jylland og videre til Viborg Ting, hvor han fremviste sit Saar og førte Klage over Svend.

Kong Svend fik Nys om Valdemars Afrejse og bød øjeblikkelig, at Skibene paa Sjælland skulde sættes i Stand igen, men Absalons Moder og Søster lod om Natten hugge Hul i de Skibe, som Svend vilde benytte, og det varede nu en rum Tid, før han kom til Jylland. Han lod endogsaa udgaa Bud om almindeligt Ledingsskud, forinden han vovede sit Angreb.

Kong *Valdemar* udnyttede Ventetiden til at holde Bryllup med den myrdede Kong Knuds Søster *Sofia*, bl. a. for derved at vinde Knuds Mænd for sin Sag.

Da Kong Svends Hær endelig var landet ved Djursaa, benyttede Valdemar atter *Esbern Snare* til en dristig Udforskning af Fjendens Styrke og Fremrykning. 23. Oktober 1157 kom det endelig til den afgørende Kamp paa *Gratehede* syd for Viborg, i hvilken Kong *Svend* faldt.

Hvorledes Kong Valdemar betragtede de Begivenheder, som han havde gennemlevet, og hvilke Følelser, han nærrede i Anledning af sin Frelse, fremgaar klart af det *Gavebrev*, som han kort efter Sejren udstedte ved Oprettelsen af *Vitskøl Kloster*.

Han siger i Brevet, at „nogle troløse, som med mig aad det søde Brød og førte venlig Tale, havde søgt med dragne Sværd at dræbe mig ubevæbnede, som intet saadant frygtede. Dog Guds Miskundhed svigtede ikke, men frelste mig, da ingen kom mig til Hjælp, og udrev mig mægtigen af de bevæbnede Hænder. Da Forræderne saaledes var skuffede i deres Anslag og havde samlet alle Slags mensvorne, oprørske og forbryderske Folk, hvoraf der altid findes en Mængde, begyndte de atter en aaben Fejde, for at skille mig ved Liv og Rige og Folket ved Freden. Men Gud stred for os, og de blev slagne tilligemed Forbrydelsens Hovedmand. Derfor i Erindring om Guds Godhed og om det Løfte, som jeg paa Kirkemødet i Roskilde havde gjort Henrik og hans Brødre og Efterfølgere, som lever efter Cistercienser-Reglen, har jeg højtideligen og lovligen skænket dem en By af mit Arvegods, som kaldes *Withsuele* til Oprettelsen af et Abbedi.“ Brevet er medbeseglet af talrige og fornemme Vidner, blandt hvilke findes Ærkebiskop Eskil af Lund, Biskop Asser af Roskilde og Rigets fem andre Biskopper.²⁾)

²⁾ Pontoppidan. Ann. eccl. Dan. I p. 384.

Vi ved, at Vitskøl Kloster blev paabegyndt 5. April 1158,³⁾ og at Biskop Asser døde 18. April,⁴⁾ det udaterede Gavebrev er yngre end Kampen paa Grate Hede og skriver sig da sandsynligvis fra Foraaret 1158.

Har Kongen haft en saa stærk Følelse af Taknemlighed mod Forsynet, at han umiddelbart efter Fredens Oprettelse indfrieede sit Løfte om Klosters Anlæg, da har hans Taknemlighed mod sine to Fostbrødre, der stod ham bi i den vanskelige Tid næppe heller tøvet med at give sig Udslag, og de Gaver, som vi ved, at han skænkede Brødrene *Absalon* og *Esbern*, nemlig *Havn* med Tilliggende og *Kalundborg*, er utvivlsomt ogsaa givet i 1158.

Det var ikke tilfældige Gaver, som Kongen bød dem, men Gaver, som forpligtede Modtageren, og som egentlig i høj Grad vidnede om Kongens Tillid. Kongen gav dem Nøglerne til den Hovedvej, som mere end nogen anden knyttede Rigets tre Hovedlande, Jylland, Sjælland og Skaane sammen. Esberns Kalundborg laa paa Hovedvejen fra Roskilde over Aarhus til Viborg Ting, og Absalons Havn paa samme Vis paa Vejens Fortsættelse mod Øst til Skaanemarkederne og til Ærkesædet Lund. Det var Rigets Hovednerve, som de to Brødre skulde sikre mod Venderens Angreb gennem de Borge, som de byggede til Færdselens og Handelens Betyggelse.

Nogen Tid efter Biskop Assers Død 18. April 1158⁵⁾ var der Splid mellem *Edslavene* i *Roskilde* By. Begge Parter fyldte Byen med Drab, og de fremmede blev enten slaaet ihjel eller drevet ud af Byen. De indfødte Borgeres Broderskab nøjedes endda ikke med at lægge Gæsternes Edslavs Gildehus øde, men de drev deres Galskab saa vidt, at de forgreb sig paa Kongens Møntmester og ikke alene jævned hans Hus med Jorden, men ranede desuden hans Gods. Disse tumultuariske Tilstande har vel kulmineret i Efteraaret 1158. Da blev Kongen vred og sendte en stor Hær af Landfolket mod Byen for at lægge den øde, men lod sig efter Borgernes Bøn overtale til at lade Byen slippe med en Pengebøde.

Straks derpaa gik han ind i Kannikernes Gaard ved Trefoldighedskirken for at stadfæste deres Afstemning om *Absalons* Valg til Biskop Assers Efterfølger. Dette Valg skete i December 1158.

Absalon selv var til Stede ved Bispevalget, og han har rimeligvis været i

Fig. 19. Mønt med Kong Valdemars og Biskop Absalons Billeder, slaaet i Roskilde.

³⁾ S.R.D. I p. 163, 338.

⁴⁾ Weeke. Liber. dat. Lund. 18 Agent.

⁵⁾ J. Olrik. Saxo II p. 184.

Roskilde ogsaa, da de tyske Gæsters Edslav blev overfaldet og fordrevet fra Byen. De fremmede Købmænd havde efter Sagens Forløb Kongens og vel ogsaa Absalons Velvillie, og det er ikke urimeligt at antage, at de fandt en god Modtagelse i Absalons By *Havn*, hvor Vimmelskafnets ældste Navne, *Tyskemannegade* og *Købmannegade* kan genspejle netop denne tyske Købmandsbosættelse øst for den oprindelige lille By.

Tidspunktet for Kong Valdemars Gave til Absalon kan, som før nævnt, kun fastslaaes ad Formodningernes Vej og med Gavens nøjagtige Omfang staar det ikke meget bedre til. Det klareste Indtryk af Omfanget faas af Pave Bonifacius VIII's Stedfæstelsesbrev af 9. Marts 1299,⁶⁾ som angiver den som bestaaende af en By, sædvanlig kaldet *Kopmannahavn* og Halvdelen af det Herred, hvori den ligger, som en Gang tilhørte Kongen, saaledes som det udførligere siges i de aabne Breve, der omhyggelig er forsynede med selve Kongens Segl.

Dette Brev maa sammenholdes med en Oplysning hos Saxo om, at Kong *Svend Estridsøn* gav Roskilde Domkirke Halvdelen af *Støvnæs Herred*.⁷⁾

Da Valdemarsgaven omfattede Halvherredet omkring København, det oprindelige *Støvnæs Herred*, maa Svendsgaven have været det nordlige Halvherred, det oprindelige *Stokkelunds Herred*.

Overdragelsen af et Herred maa først og fremmest omfatte de kongelige Privilegier (*justitia*) i Herredet, altsaa Ret til at holde Ting og Dom og deraf følgende Ret til at oppebære de kongelige Skatter og Sagefald, Vragret o. s. v. Dernæst overgik de kongelige Ejendomme med underliggende Fæstegods i Herredet til Gavemodtageren i det Omfang, som Kongen maatte bestemme. Godset kunde bortsælges eller mageskiftes, uden at Jurisdiktionsretten i Herredet berørtes deraf.

Detaljerne i Gaverne fremgaar af de pavelige Stadfæstelsesbreve, som Absalon foranledigede udstedt, da han efter Kong Valdemars Død besluttede sig til efter sin egen Død at overdrage sine Ejendomme omkring København som evigt Eje til Roskilde Bispestol.

I det første af disse Breve, nemlig Pave Urban III's Stadfæstelsesbrev af 21. Oktober 1186 opregnes Ejendommene saaledes: *Borgen Havn* (*Havn*), som Kong Valdemar højlovlig Ihukommelse, fordem Danmarks Konge har givet dig med alle dens Tilliggender, nemlig selve Byen *Havn* (*Havn*), *Utterslev* (*Oterslef*) med alt sit Tilliggende, nemlig *Serreslev* (*Serslef*), *Solbjerg* (*Solbiergh*), *Vanløse* (*Huanlose*), *Vigerslev* (*Wigislef*), *Valby* (*Walbu*), et *Bol* i *Brønshøj* (*Brunshogæ*), *Emdrup* (*Imbrethorp*), *Gaarden Gentoft* (*Gefnetofte*) med alt sit Tilliggende, *Mørkhøj* (*Myrthogæ*) med alt sit Tilliggende, Bag-

⁶⁾ K.D. I Nr. 40.

⁷⁾ J. Olrik. Saxo I p. 574.

sværd (Barsuerthe), Virum (Vigirum) Høsterkøb (Husfrecop), Rødovre (Hawerthi), Borgby (Burgbu), Nærum (Niartherum) med alt deres Tilliggende, og af alt det Gods som *Nicolaus* Borgfoged havde købt, den Del som tilkom Absalon efter deres indbyrdes Aftale. I et senere Brev udstedt af Pave *Celestinus* III 25. Marts 1193 fremgaar det, at saavel Gentoftte som Mørkhøj, Vigerslev, Høsterkøb, Ovre, Borgby og Nærum er Gaarde, og at *Nicolaus* havde købt Gods paa Sjælland og Falster, men mere Oplysning om dette Gods gives ikke.⁸⁾

Med Undtagelse af *Nicolaus* Borgfogeds Gods skulde man tro, at Kong Valdemar havde skænket det hele, men saaledes forholder det sig ikke.

Det vides, at Absalon erhvervede Ovregaard (Rødovre) ved Mageskifte med Sorø Kloster, som til Gengæld fik Gods i Lejreegnen.⁹⁾ Det i Pavebrevets Opregning umiddelbart efterfølgende *Burgby* er Navnet paa Københavns Borgs Ladegaard paa Amager, den nuværende Løjtegaard; den maa efter dens Navn og Bestemmelse vel tidligst være erhvervet samtidig med Borgens Anlæg og har næppe hørt til Valdemarsgaven.

Det er givet, at *Valdemarsgaven* har omfattet Gods i det ældste Støvnæs Herred, og de i Pavebrevet først opregnede Ejendomme, nemlig Borgen *Havn* med den tilhørende By og *Utterslev* med underlagte Byer fra *Serreslev* til *Emdrup* ligger alle i dette Herred og har tilhørt denne Gave. Det bør bemærkes, at af Herredets Byer nævnes *Husum* og største Delen af *Brønshøj* ikke, og de har altsaa været udenfor Gaven.

Derefter følger i Brevet Gaardene *Gentoftte*, *Mørkhøj*, *Bagsværd* og *Virum*, alle i det af Svend skænkede ældre Stokkelunds Herred, og de har vel tilhørt Svendsgaven.

Det derefter følgende Gods, som begynder med *Høsterkøbgaard* laa i Midaldalderen udenfor de to Herreder og er vel ligesom Ovregaard erhvervede ved Køb eller Mageskifte. Kong Valdemars Breve, af hvilke der synes at have været flere, er desværre alle gaaet tabt. Udelukket er det ikke, at de, foruden det egentlige Gavebrev, kan have været Stadfæstelsesbreve paa Absalons Ret til det øvrige Gods.

Første Gang Saxo omtaler *Absalon* som tilstedeværende i *Havn* er i 1167, da den norske Flaade under *Erling Skakkes* og *Orm Kongsbroders* Ledelse kom fra Djursaa, hvor den havde vundet en let Sejr over de jydsk Ledingskibe, til den By som hedder *Købmændenes Havn* (portus mercatorum). Men der var Absalon mødt med Sjællandsfarerne og hindrede Nordmændene i at gaa i Land. Han opstillede sig paa Dril ved Stranden med 15 Mand til Fods, og lod Nord-

⁸⁾ K.D. I Nr. 1, Nr. 3.

⁹⁾ S.R.D. IV p. 468.

mændene skyde til Maals efter dem med deres Pile, men dels paa Grund af Afstanden, dels paa Grund af den urolige Sø, som hindrede Nordmændene i at skyde sikkert fra deres Baade, gjorde de ikke mindste Skade. Siden holdt Nordmændene paa Tro og Love et Møde med Absalon, der lovede dem, at han ikke skulde lægge Snarer for dem hverken til Lands eller til Vands, saalænge de opholdt sig paa Stedet. De aftalte, at de atter skulde mødes næste Dag, lige mandsstærke og ens rustede. Erling mødte dog næste Dag med en for mange, og Absalon bebrejdede ham dette. Erling gjorde Undskyldninger og bad om Lov til at forsyne sig med fersk Vand, for at hans Mandskab kunde faa Tørsten slukket. Han fik Tilladelsen og forlod brat Stedet, idet han styrede Kursen nordpaa gennem Sundet.

Samme Aar lagde Absalon Grunden til en ny *Borg* paa *Strandholmen* (insula maritima) og omgav Øen med en Mur for at jage Vikingerne bort. Og dette hans ringe Virke blev Landet til stort Værn, thi Sørøverne holdt ikke mere af at ligge der i Nabolaget, og Landets Børn kunde fra nu af trygt færdes i Farvandet trindt omkring.¹⁰⁾

Borgen er, efter hvad der er fremkommet ved Udgravningen, paabegyndt i det tidlige Foraar og har altsaa været i Arbejde, da Erling Skakke forsøgte sit Angreb i Sommeren 1167. Den var i alt Fald færdig bygget i 1171, thi i det Aar sankede Absalon ved Stevns Klint en Ladning Slyngesten, som han vilde bruge til Forsvar af den Borg, som han havde bygget ved den alfare Købmannhavn. Da han kom hjem til Borgen, gik han i Bad, men hørte i det samme Folkene i højroestet Samtale om et Skib, som kom nordfra. Han klædte sig hurtigt paa, gik om Bord i sit Skib, som laa i Havnen med Sejlene oppe, kaldte med Luren Mandskabet sammen og stod ud i aaben Sø. Hans Hovmester og Staller Niels fulgte ham med en gammel og læk Skude, og begge gik paa Vikingejagt, Absalon for fulde Sejl og Niels med alle Aarer ude. Tilsidst erobrede de Skibet, de fangne Sørøvere blev henrettede, og deres Hoveder sat paa Stager langs Muren om Absalons Borg, hvor kort i Førvejen ogsaa Hovederne af nogle Vikinger, som Sjællandsfarerne havde fanget, var bleven sat op. Dette gruelige Syn jog Røverne stor Skræk i Livet og hjalp svært til at rense Havet for Vikinger.¹¹⁾

Absalon benyttede jævnlig Borgen som sin Residens. I 1177 modtog han her Ærkebiskop *Eskil*, som efter Nedlæggelsen af sit Embede var paa Vejen til Clairvaux. Da Absalon hørte Eskil klage over, at han led saa meget af kolde Fødder, og slet ikke kunde faa Ro om Natten derfor, lagde han en varm Teglsten i en Kasse med mange Huller i og stillede den hen ved Fodenden

¹⁰⁾ J. Olrik. Saxo II p. 267 ffg.

¹¹⁾ J. Olrik. Saxo II p. 341.

i Sengen, og ved dette Husraad tøde virkelig den frysende Gubbe op og gen- vandt sin Nattero. Eskil var meget glad over Absalons Omhu. Paa sit eget Skib førte Absalon dernæst den gamle Ærkebiskop videre fra Havn til Slesvig.¹²⁾

Absalon efterfulgte Eskil som Ærkebiskop og residerede derefter i Lund, men da han i 1180 maatte vige fra Skaane paa Grund af Bøndernes Oprør, drog han til sin Borg i København,¹³⁾ og da han endelig i 1191 trak sig tilbage fra Bispestolen i Roskilde, havde han forbeholdt sig Brugen af Borgen i sin Leve- tid.¹⁴⁾

De skrevne Beretninger om København i Absalons Dage er meget spar- somme, og det er heller ikke let at følge Udviklingen ad Udgravningernes Vej. Der er i de ældste Aflejringer en ejendommelig Fattigdom paa tidfæstende Fund. Ligesom den første Muldaflejring kun kan karakteriseres indirekte gen- nem Manglen paa Murbrokker, saaledes savner ogsaa Absalonstiden næsten ganske Kulturlevninger fra hans Samtid, i saa høj Grad, at skulde man skrive Historien paa Grundlag af dem, af hvilke en Mønt fra Knud V Magnussøns Dage, funden paa Slotsholmen er det ældste Vidnesbyrd, kunde man endogsaa fristes til at bestride Absalons hele Værk i København. Det er først fra Tiden efter 1300, at Kulturlevninger, navnlig Keramik og Lædersager begynder at træde frem i Fundene.

Alligevel findes der Anlæg, som i Følge deres Beliggenhed og Art maa hen- føres til Absalonsbyens tidlige Aar, omtrent samtidig med Borgens Anlæg.

Det er Borgen, der, som Saxo udtrykte det, blev Landet til stort Værn og gjorde, at Landets Børn efter dens Anlæg kunde færdes trygt i Farvandet. Bor- gens Anlæg skabte det første Grundlag for *Byens* Trivsel, og det er utvivlsomt først efter 1167, at vi tør regne med en væsentlig Tilgang i Byens Befolkning saavel som i de Skarer, der i Eftersommeren i Sildetiden søgte til Marked paa Byens Grund.

Den travle *Markedshandel* kunde ikke nøjes med *Gammel Torv* eller Gam- mel Marked, som Torvet ogsaa kaldtes, men bredte sig paa den højere Del af Engen syd for Tyskemannegade (nu Vimmelskaftet og Amagertorv) og Øster- gade. Bebyggelsen fulgte efter, især paa Nordsiden af Gaderne, saaledes at Torvepladsen efterhaanden afgrænsedes til selve Vimmelskaftets og Amager Torvs Gadearealer og til Arealet mellem Østergades Nordside og Lille Kongens- gades Sydside fra Amagertorv til Kongens Nytorv. Dette store langstrakte Torv fik Navnet *Øster Torv*, øjensynlig paa Grund af dets Beliggenhed i Forhold til Gammel Torv.

¹²⁾ J. Olrik. Saxo II p. 372.

¹³⁾ J. Olrik. Saxo II p. 391.

¹⁴⁾ K.D. I Nr. 1.

Syd for dette Torv opførtes *Østergaard*, hvis Grund laa mellem Lille Kongsgade og Vingaardsstræde, fra hvilken Gaard der formentlig er ført et Tilsyn med Markedet, og tæt vest for Østergaard byggedes tidligt *St. Nicolai Kirke*, oprindelig maaske kun et Markedskapel for Sommerens Gæster. Ligesom *St. Clemens* havde været den typiske Købmandshelgen i den ældste Tid, saaledes blev *St. Nicolaus af Myra* i det 12. Aarhundrede og senere den Helgen, der blev foretrukket af Handelens Mænd, derfor viedes mangfoldige Kirker saavel i Danmarks som i Nordtysklands i disse Tider opdukkende Købstæder til ham.

Markedet strakte sig vist ogsaa over til den anden Side af Havnen, til *Revshaleholmen*, hvor den dybe Havn Reveshole, d. v. s. *Revshullet*, som Hansseaterne kaldte den, var fristende god, og det er ikke umuligt, at *Dragørs* senere saa betydelige Marked, allerede ved Aarhundredskiftet saa sine første Gæster.¹⁵⁾

Det nye Marked fremkaldte Trangen til nye Veje, og fra den gamle Hovedvej ad Nørrebrogade udgrenedes *Pilestræde* som en særlig Adgangsvej til *Østertorv* og videre til *Færgebroen* ved Stranden, hvorfra Færdslen gik over *Revshaleholmen* til *Dragør*. Ved denne Vej finder vi i Byen en Gaard, *Pilegaarden*; muligvis har den været anlagt som Færgegaard.

Pilegaarden havde en Søstergaard ved Vejen over *Revshaleholmen*, *Grønnegaard* kaldet. Den laa ved Havnen Reveshole, som i Christian III's Tid bar Navnet *Grønnegaard Havn*.¹⁶⁾ Men hvornaar denne Gaard er bygget, vides ikke.

Den stadig stigende Befolkning saavel som de mange tilstrømmende Markedsgæster, som Byen maatte huse i Sildetiden, maa hurtigt have krævet Ændringer i den oprindelige lille Købstads Livsvilkaar. Det Jordtilliggende, som var tilstrækkeligt for denne, kunde ikke slaa til for den By, som *Absalon* planlagde sammen med Borgen.

Vi har derfor al Grund til at tro, at det er *Absalon*, som snart efter Borgens Anlæg udvidede Byens Jord ved Tillæg af *Vester Fælled*, som oprindelig tilhørte dels *Solbjerg*, dels *Valby* og den nedlagte Torp *Hammerstrup*. At Omlægningen af Jorden er sket efter Borgens Anlæg, kan ses deraf, at *Hammerstrups* Jord blev delt mellem *Valby*, hvorfra Torpen var udgaaet, Borgens *Enghave*, den senere *Kongens Enghave*, og *Vester Fælled*, som lagdes under *København*.¹⁷⁾ Muligvis er Grænsedragningen først sket efter *Venderplyndringernes* Ophør ved Udgangen af 1176.¹⁸⁾ *Vester Fælleds* Grænse mod *Enghaven* og *Valby* er bevaret

¹⁵⁾ W. Stieda. Das Schonenfahrergelag in Rostock. Hans. Gesch.bl. 1890—91. Chr. Nicolaisen. Amagers Historie I p. 37.

¹⁶⁾ K.D. I Nr. 301.

¹⁷⁾ Hist. Medd. om Kbh. 2 R III p. 199, 410, 414. Den deri af H. U. Ramsing hævdede Datering af *Hammerstrups* Tilblivelse og Nedlæggelse er urigtig.

¹⁸⁾ J. Olrik. Saxo II p. 331.

uforandret til vore Dage, men Grænsen mod Solbjerg forsvandt, da Christian IV købte St. Jørgens Mark og Byens Jord mellem St. Jørgen og Solbjerg og lagde disse Jorder tillige med Solbjergs under den nye Ladegaard.¹⁹⁾

Solbjerggrænsens sydlige Endepunkt stødte til Valby Skels Nordøsthjørne og dens yderste nordlige Del kan fastlægges ved Hjælp af en Opmaaling af den saakaldte *Kalvehave*, der laa syd for Ladegaardsaaen. Mellem disse to Punkter strakte Solbjerggrænsen sig i en svag Bue fra Valbys Nordøsthjørne til Gjeveaaen tæt vest for Bülowvej.²⁰⁾

Samtidig har Byen uden Tvivl faaet den Jordstrimmel af *Serreslevs* Jord, som kom til at ligge mellem Gjeveaaen og den kunstig udgravede Ladegaardsaa.

Der var den Ulempe forbunden med Københavns Beliggenhed, at Byen savnede rindende Vand i sin Nærhed, dels i Almindelighed til Drikkevand for Mennesker og Dyr, dels og især til det i en middelalderlig Købstad saa stærkt tiltrængte Møllebrug.

Til Mølledrift maatte Vandet strømme nogenlunde rigeligt, have en passende Reserve i en Mølledam og have en ikke for ringe Faldhøjde. Derfor var det nødvendigt at benytte den nærmeste nogenlunde vandrige Aa, *Gjeveaaen*, og at aflede den paa et Sted, hvor dens Leje laa hævet tilstrækkelig højt over Daglig Vande i Havnen.

Det nye Løb blev udgravet fra Gjeveaaen umiddelbart øst for det Sted, hvor den nye Solbjerggrænse stødte til Aaen. Man afdæmmede det gamle Aaløb og førte et gravet Løb, den senere Ladegaardsaa mod Nordøst og Øst. Det nye Aaløb blev udgravet paa Gjeveaaens nordlige Dalskraaning, og den udgravede Jord blev, hvor det tiltrængtes, lagt i Dæmning mod Syd, for at hindre Vandet i at søge tilbage til sit gamle Leje. Over Engdraget mellem Serreslev og Havn blev der bygget en Dæmning, saaledes at Vandet blev stemmet op i Engen, og *Peblingsøen* opstod som *Mølledam* for Havns Møller.

Det gravede Løb blev ført videre og naaede Boulevarden lidt nord for Jarmers Taarn. Herfra kom Graven til at danne Vestgrænsen for Købstadens Jord, og den blev ikke alene en Møllegrav men ogsaa en Voldgrav, idet den udgravede Jord blev lagt op paa Byens Side som en *Byvold*. Byens Hovedmølle, *Vester Mølle*, blev bygget nord for Vester Port paa Matr. Nr. 281, 282/1689 Nr. Kv., og tæt nord for Møllen blev dens Overflodsvand ført mod Øst gennem en Sidegrav, som løb nord for den gamle Kongsgaard Havns Toft og ind til en stor gravet Dam øst for Larsbjørnsstræde. Fra denne gik atter en Grav mod Syd, tværs over Vestergade, og derefter blev Vandet fordelt mod Øst og mod Vest i to mindre Møllegrave, hvis Vand drev hver sin Mølle for derefter

¹⁹⁾ K.D. I Nr. 427, Nr. 432.

²⁰⁾ Hist. Medd. om Kbh. 2 R IV p. 289.

at føres til Stranden. En nøjere Redegørelse for disse Anlæg vil blive givet senere.

Der er endnu et stort Anlæg, som viser et arbejdsmæssigt og tidsmæssigt Sammenhæng med Tillægget af Vester Fælle og Vandtilledningen, nemlig *Byens ældste Befæstning*.

Det var i 1100-Aarene ikke usædvanligt, at de store Købstæder blev omgivet med Befæstninger, bestaaende af Jordvolde og Planker.

I 1133 maatte saaledes *Erik Emune* omgive *Lund* med Volde og Mure; omtrent 1148 lagde *Svend Grade* Vold og Grav om det hidtil ubefæstede *Roskilde*, og omtrent 1150 omgav han *Viborg*, som hidtil havde været uden Værn, med en Vold af Jord.²¹⁾

Det kan da ikke overraske, at ogsaa *Absalon* vilde sikre sin By, der laa ved Stranden, udsat for Vendernes Angreb, ikke alene med en *Borg*, men ogsaa med en *Vold*. Overraskende er det derimod, at Volden kom til at indeslutte et Areal, som i Udstrækning ikke stod tilbage for Rigets nysnævnte tre største Købstæder.

Voldanlægget strakte sig, som før omtalt, fra Stranden ved Løngangsstræde op til Jarmers Taarn langs Møllegården. Det fulgte derefter Boulevarden til Enden af Nørregade, løb paa skraa over St. Gertrudstræde og Aabenraa omtrent til Landemærket, videre langs Gothersgade og atter paa skraa gennem Nutidens Bebyggelse til Enden af Østergade og tilsidst langs Kongens Nytorvs Vestside til Stranden ved Vingaardsstræde. Den samlede Længde af Volden var 2400 m. Dens Tilslutning til Stranden i Vest og Øst var øjensynlig bestemt af Udstrækningen dels af den *ældste By*, dels af det nye *Østertorv* med tilliggende *Østergaard*, idet disse Bebyggelser ønskedes inddragne indenfor Volden, men det skyldtes *Absalons* Storsyn, naar Volden rundede sig næsten cirkulært over denne Grundlinie og ikke afladedes i en kortere Bue.

Det indesluttede Byareal var omtrent 68 ha, Holmene i Stranden fraregnet, og den oprindelige, ubefæstede lille *Købstad* i *St. Clemens Sogn* var kun omtrent 7 ha, Kongsgaarden Havn medregnet, men bortset fra Markedspladsen paa Gammel Torv.

En saa udstrakt Befæstning, som Byvolden frembød, krævede en betydelig Besætning af væbnede Mænd til sit Forsvar, og Anlægget var derfor ikke gennemførligt, førend Byen havde faaet en væsentlig Forøgelse af sit Indbyggerantal. Ogsaa dette Forhold peger paa en saa sen Anlægstid som Tiden efter 1176.

Da Byens Indbyggertal var tiltaget, blev Spørgsmaalet om en ny Hovedkirke brændende, og *Absalon* planlagde Opførelsen af *Vor Frue Kirke*.

I Afskrift er bevaret et ejendommeligt Brev, udstedt af *Absalon* selv an-

²¹⁾ Danm. R. Hist. I p. 545. J. Olrik. Saxo II p. 116, 123.

gaaende en Gave til Kirkens Opførelse fra Sognepræsten *Eskil* ved *St. Clemens Kirke*.

Brevet har været optaget i et Notarialinstrument af 1473 angaaende en Dom, som Vintersynoden i Roskilde fældede over dets Indhold, men i Afskriften er Udstedelsesaarene bleven forvanskede til 1255 og 1287; *Kr. Erslev* fastslaar, at de rigtige Aarstal maa være 1185 og 1187.²²⁾

Brevet er med disse Rettelser saalydende paa Dansk:

Absalon af Guds Naade Ærkebiskop af Lund, Sveriges Primas, det Apostoliske Sædes Legat sender alle Sognefæller i Havn sin Hilsen og faderlige Yndest.

Som vi erfarer af eders aandelige Fader og Hyrde *Eskils* Beretning, har I alle endrægtigt og i from Hengivenhed skænket Trediedelen af Eders Korntiende til den hellige *Maries Kirke*, til Bygning og Udsmykning af Guds Hus. For at ingen skal træde tilbage fra Eders fromme Løfte og gode Forsæt, bekræfter vi dette Dokument med vort Segl, idet vi byder, at forsaavidt nogen af Eder skulde undlade at yde sin før nævnte Tiende, skal han udstødes af det hellige almindelige Fællesskab. Værer hilsede.

Dette Brev er ikke dateret, men den umiddelbart efterfølgende Stadfæstelsespaategning lyder saaledes:

Vi bekræfter derfor efter Sæd og Skik disse Gaver med vor ærkebiskoppelige Autoritet og med dette Skrifts retslige Betryggelse. Og intet Menneske maa krænke vor skrevne Bekræftelse eller paa vovelig Vis handle derimod. Men dersom nogen skulde vove at forsøge derpaa, skal han vide, at han udsætter sig for den almægtige Guds og de hellige Apostle *St. Peders* og *St. Pauls* Vrede.

Givet i Havn i Herrens Aar 1185, 17. December.

Til denne Sags Vitterlighed besegler vi dette med vort Segl, for at bekræfte det som retsligt Vidnesbyrd og Forsvar.

Givet i Havn i Herrens Aar 1187, 24. Maj²³⁾

Indsamlingen af *Kirkens Byggefond, fabrica*, har strakt sig over en Aarække efter Gavebrevets Udstedelse, maaske var end ikke Grundstenen lagt før *Absalons Død*. *Absalon* opgav sin Bispeværdighed i Roskilde i 1191, rimeligvis paa Grund af Alderens Tryk, og *Peder Sunessøn* blev hans Efterfølger. I Vor

²²⁾ *Erslev. Rep. I Udat. Nr. 36.*

²³⁾ *K.D. IV Nr. 1, Nr. 125.*

Frue Kirkes Gavebog opføres ikke Absalon, men Peder Sunesson som *Kirkens Grundlægger* og dens *Kannikers fromme Indstifter*.²⁴⁾

Gavebrevets Omtale af *St. Clemens Korntiende* er blevet opfattet som et Bevis for, at København var en agerdyrkende Landsby. Det skal ikke bestrides, at der kan have ligget et Agerbrug paa 1—2 Bols Jord til Kongsgaarden Havn,

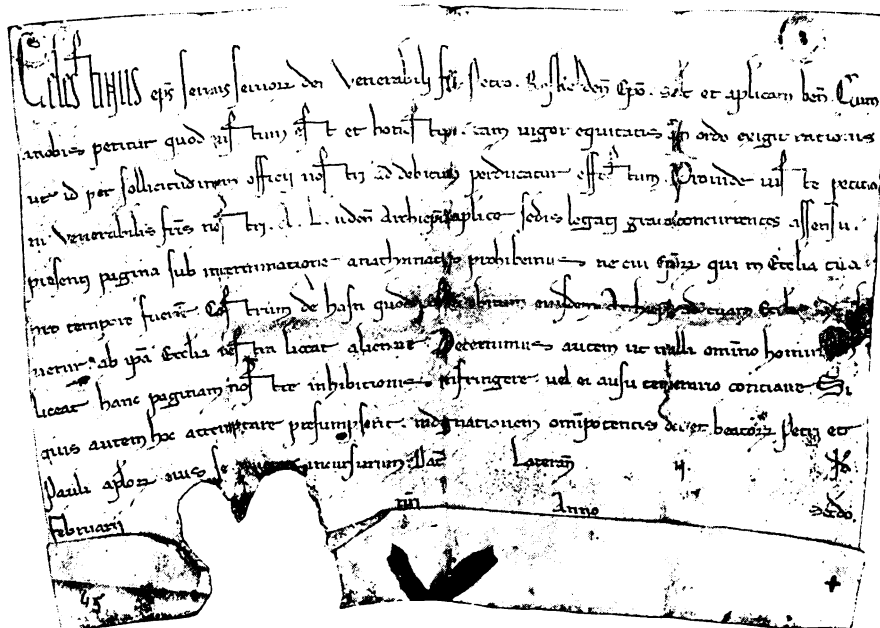

Fig. 20. Pave Celestinus III Brev af 12. Februar 1193.

men Herredets Bolstal viser, at en Landsby fandtes der ikke ved Siden af Gaarden. Derimod var alle Herredets Landsbyer og Torper agerdyrkende og udredede Korntiende til St. Clemens, der var Herredskirke.

Den samme Omhu for at sikre sig sin Ret, som Absalon viste i det smaa, da det drejede sig om St. Clemens Korntiende, kom ogsaa til Orde, da han efter Kong Valdemars Død formaaede Pave *Urban III* til 21. Okt. 1186 at udstede et Stadfæstelsesbrev paa Gaven og paa Absalons Overdragelse af den til Roskilde Bispestol efter sin Død. I Tilfælde af Brud paa dette Brev truedes efter Tidens Skik med den almægtige Guds og de hellige Apostle St. Peders og St. Pauls Vrede.²⁵⁾

²⁴⁾ K.D. II Nr. 1, 29. Okt.

²⁵⁾ K.D. I Nr. 1.

Celestinus eps servus servorum dei. venerabili fratri. Lundeni archiepiscopi. apostolice sedis legato. Salutem in apostolica benedictione. Cum a nobis petatur quod iustum est et honestum. tam iustum
 equitatis quam iusto gerit ratione ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perveniat effectum. Ex parte venerabilis in christo sancti eius iustis precibus inclinatam. castro de
 hals ad illustre memorie. W. rex Danie tue fraternitati commisit. sicut et eius donatione illud iuste et iure possides. et ipse tibi dilectus filius noster Ceno et sancti Lauren
 ti in Lucina pro cardine apostolice sedis legatus auctoritate qua fungebatur tibi confirmavit. tue devotionis auctoritate apostolica confirmavit et preterea scriptis pri
 vatis communiter ad maiorem quorum huius rei evidentiam auctoritatem scripturam confirmationis eiusdem cardinis hic inferius diximus annexandam. cui tenor
 talis est. Ceno de gratia sancti Laurentii in Lucina pro cardine apostolice sedis legatus. de eadem sancti Lundeni ecclesie archiepiscopi apostolice sedis legato. Suetonie primas. Sate et in
 me dilectionis affectum. Cum legationis officio in Dania fungeremur indubitanter cognovimus quod illustre memorie. W. rex Danie castro de hals. tue fraternitati commi
 sit. ita conditione in scripta halskeldon ecclesie pia consideratione dedisti. ut ipse debens quoad viveret de iure. post decessum tuum ad ecclesiam illam liber de iudicandi
 habita et ratione confirmationum dicitur. Verbi. Clem. nec non et canonice halskeldon sub iudice condicimus tenore sicut ipse iuste et sine controversia possides cum
 omni plenitudine suis auctoritate qua fungimur tibi confirmamus et privatis scriptis communiter. videlicet iustis illam de hals. mansione de Oras. lesi.
 cum omni plenitudine suis. Schi. Sareg. S. Solbarga. ualegae. W. de. les. Walby. gansum unum brunshoga. Imbrethorp. mansione de Graft. marsoe. de ortheaga.
 de bar. s. rta. de. S. rta. cum omni plenitudine eorum. mansione de huffrethorp. de. Luarch. mansione de burgab. de. Marthay. cum omni plenitudine eorum.
 preterea universam partem eorum que bene memorie Nicolaus castellanus tuus sive in falltra. sive in Sialandia acquisivit. iuxta tenore iure quod inter nos convenit.
 autem in facta partitione ante mortem eius tibi essent. vel post eius morte habita divisione cum eius heredibus tibi obveniret. presentis pagina dilectionis tue confirm
 avimus. ad hec ecclesie de hals. de brunshoga. de amabe quas prius castro assignaveras. tue provisioni regendas committimus. quarum omni reclamacione cessante liberam
 habeas de eis disponendi facultatem. post decessum tuum tam ecclesie quam universi dice possessiones ad ecclesiam halskeldon. eius omni libere et absque hesitatione aliqua re
 stituantur. Preterea quod sicut cognovimus. utilitas Sialandensium. et negotia regni conversationem tuam in Sialandia sequi cepistis. presentis scriptis auctoritate
 tibi confirmamus. quarum quicunque in episcopatu Sialandensium canonice in episcopatu fuerit substitutus cum eo quociens adesse voluerit sub debito honore. et reverentia tuam pri
 vatis communiter mansiam habens. ipse vero in apud suis consilio suo. dispositione utatur. tamquam filius iure per omnia obediens. ad allenandum tibi in scania labore quorum
 voluerit. necessitas postquam dissimulare non presumat. Quia hec persone tue iustis generibus rationibus indultis. nolimus ut persona non cedant. sed post decessum tuum qui
 casu in Dania petere fuerit archiepiscopus. in iure huiusmodi confirmationis nullum in iudicibus ad episcopatu Sialandensium. vel eius episcopum respectum habere. Nulli ergo omnino hominum
 liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere. vel quod ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit. indignatione omnipotentis dei. et beatorum
 Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Dat. Lundeni. viii. kal. Aprilis. Pontificatus. nostri. anno.

Absalons Borg og Bj

Fig. 21. Pave Celestinus III Brev af 25. Marts 1193.

Lignende Stadfæstelsesbreve, der nu er tabt, blev faa Aar efter udstedt af Pave *Clemens III*, saavel som af *Roskilde Kirkes Domkapitel*.

Da Absalon i 1191 var traadt tilbage som Roskildebiskop, foranledigede han, at Pave *Celestinus III* i en Bulle af 12. Februar 1193 til Biskop

Peder Sunesson, der var Absalons nære Slægning og Ven, udstedte Forbud under Bands Straf mod, at Borgen *Havn*, som Roskilde Bispestol skulde arve efter Ærkebiskop Absalons Død, maatte afhændes af de kommende Roskildebiskopper.²⁶⁾

Men ikke tilfreds hermed lod Absalon den pavelige Legat *Centius*, som var udsendt til Danmark i Anledning af den forræderiske Slesvigbiskop *Valdemars* Fængsling paa Søborg Slot, udstede en ny Bekræftelse paa Pave *Urban III's* Brev og lod denne Bekræftelse stadfæste af den nye Pave *Celestinus III* i Brev af 25. Marts 1193.²⁷⁾ I *Centius* Bekræftelsesbrev nævnes endvidere *Kirkerne* i *Havn*, i *Brønshøj* og paa *Amager*, som Absalon tidligere har henlagt under Byen. Absalons Kaldsret til dem skal ligesom Godset henlægges til Roskilde Bispestol. Endvidere bestemmer Legaten at enhver, der er lovlig Biskop paa Sjælland i Absalons Levetid, skal have fælles Bord med ham, lyde hans Raad som en Søn sin Fader og lette hans Arbejde.²⁸⁾ Endnu en Gang lader Ab-

Fig. 22. Absalons Gravsten, lagt omtr. 1536 af Abbed Henrik Tornekrans.

salon Pave *Urban III's* Brev bekræfte, nemlig 13. November 1198 af Pave *Innocens III*, denne Gang uden de Tilføjelser, som er gjort i *Centius* Brev.²⁹⁾

²⁶⁾ K.D. I Nr. 2.

²⁷⁾ K.D. I Nr. 3.

²⁸⁾ K.D. I Nr. 3.

²⁹⁾ K.D. I Nr. 4, Nr. 5.

Absalons Beslutning i 1191 om at trække sig tilbage fra Stillingen som Roskildebiskop, men lade Peder Sunessøn og hans eventuelle Efterfølgere være hans Hjælpere vidner vel om hans Ulyst til helt at slippe Magt og Værdighed af Hænde, men ogsaa om Alderens begyndende Tryk. Man kan maaske ogsaa til Dels se de mange Stadfæstelsesbreve som fremkaldt af et svigtende Helbred. I Foraaret 1201 følte han sig sikkert alvorlig syg, thi da affattede han sit *Testamente*, i hvilket han fordelte sine Godser og Kostbarheder til Slægt og Venner, til *Lunds Domkirke* og til adskillige Klostre. Ogsaa Kong *Knud* fik en Mindegave.

Det er ejendommeligt, at Testamentet ikke omtaler *Vor Frue Kirke*, og at der hverken efterlades den Gods eller Sølv, men mulig har Ærkebiskoppen allerede tidligere betænkt den. Præsten *Eskil* nævnes som Præst ved Købmannenhavnens Kirke, og man kan deraf se, at *Vor Frue Kirke* endnu var ufuldført. *Eskil* fik forøvrigt som sin Part Absalons forede Kappe, som hængte i Borgen i Havn.³⁰⁾ Han endte sikkert sit Liv som Kannik i Lund.³¹⁾

21. Marts 1201 afsluttedes Absalons daadrige Liv i Sorø Kloster. Han rejste København fra en ringe Købstad til en af Rigets store Byer, og han lagde en ydre Ramme for dens Trivsel, som først blev sprængt i Christian IV's Dage.

En fremmed Historieskriver, Arnold af Lübeck, giver ham dette Eftermæle: Hele Danmark sørgede over hans Død og befalede hans Aand i Jesu Christi, Fredsfyrstens Hænder, ligesom han selv i levende Live havde ført mange, som laa i Ufred, til Fred og Enighed.³²⁾ Saxo kalder ham Fædrelandets Fader.

Absalon fandt sit sidste Hvilested foran Højaltret i *Sorø Kirke*.

³⁰⁾ Kr. Erslev. Testamenter fra Middelald. p. 3 ffg.

³¹⁾ Weeke. Lunds Domkirkes Gavebøger p. 158.

³²⁾ Dansk Biogr. Lex. I p. 97.

K Ø B E N H A V N   U N D E R   A B S A L O N S

E F T E R M Æ N D

Peder Sunessøn, Absalons Fættersøn, der i 1191 kom til at løfte Arven efter ham som Roskilde Biskop, havde allerede under sine Studier i Paris været af svageligt Helbred. I Absalons Levetid har hans Stilling som Absalons sønlige Medhjælper vel ikke levnet ham synderligt Raaderum for selvstændigt Initiativ, men ogsaa paa anden Maade blev hans Forhold til Embedets daglige Arbejde mindre intimt i Begyndelsen af hans Virketid. I 1193 ledsagede han Kong Knuds Søster *Ingeborg* til Frankrig, hvor hun skulde ægte Kong Philip August. Da denne forskød hende umiddelbart efter Brylluppet, søgte Peder Sunessøn forgæves at mægle, indtil Kongen bød Ingeborgs Følge at forlade Landet.

Efter Hjemkomsten synes Peder Sunessøn at have paabegyndt en Nyopførelse af Stiftets Hovedkirke, *Roskilde Domkirke*, men dette Arbejde fremmedes kun langsomt, og Kirken blev først færdigbygget henimod det følgende Aarhundredes Midte.

Faa Aar derefter, i 1198, tog Peder Sunessøn Ledelsen af Krigen mod Markgreve Otto af Brandenburg, som var trængt ind i det danske Lydland Pommern, men Biskoppen var uheldig, blev saaret og fanget. Han undslap dog næste Aar af Fængslet. I selve Absalons Dødsaar var han med Tronfølgeren Hertug Valdemar (Sejr) paa Togt i Holsten mod Grev Adolf. Ved denne Lejlighed erobrede *Lübeck*, som i en lille Menneskealder derefter vedblev at være knyttet til Danmark. Det er meget muligt, at det i disse urolige Aar har været svært for Peder Sunessøn at samle Byggefondet til *Vor Frue Kirke*, og i alt Fald var den ikke fuldført, maaske var end ikke Grundstenen lagt ved Absalons Død.

Ordene i Kirkens Aartidebog, at *Peder Sunessøn* var *Kirkens Grundlægger, Fundator, og dens Kannikers Indstifter, institutor*,¹⁾ bør forstaas efter Ordlyden, og gør derved en Grundlæggelse uden Absalons Medvirkning, altsaa efter 1201 sandsynlig. Der kendes intet til Kirkebygningen ud over det Lag af *Kalkstensskærver*, som er fundet i *Nørregade*,²⁾ foran Kirken, som bærer Vidnesbyrd om,

¹⁾ K.D. II Nr. 1. Nr. 290.

²⁾ Hist. Medd. om Kbh. II p. 53. I p. 438.

at Kalkstenen her, ligesom i Borgen, har været en væsentlig Del af Byggematerialet.

Rimeligvis har Kirken, der allerede fra sin Opførelse var bestemt til at være en *Kollegiatkirke* med Plads til adskillige *Kanniker*, været bygget som en treskibet taarnløs Kirke, ikke meget kortere end den nuværende.

Kirken modtog 31. Januar 1208 sin anden kendte Gave — den første var St. Clemens Kirkes Tiende —, idet Peder Sunessøns Broder *Laurens*, der var

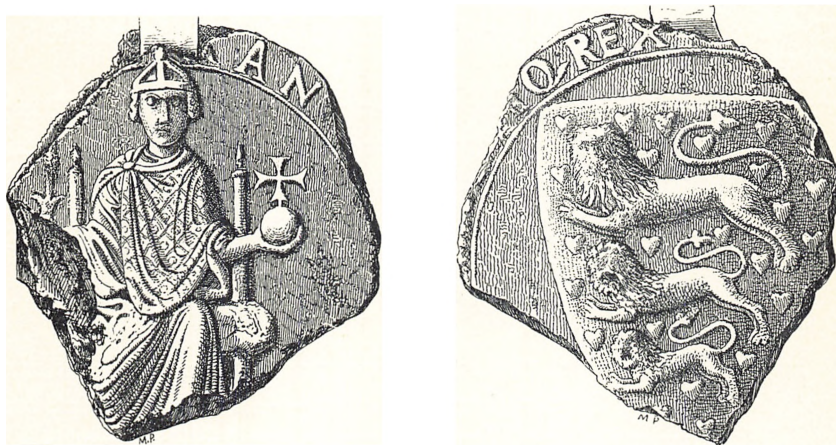

Fig. 23. Kong Knud VI' Sigil.

falden ved Lena i Kampen mod Svenskerne, i Dødgave efterlod *Langsøbjerg* og *Kollekølle* med deres Tilliggender samt *Nymølle*. Af disse Lokalteter kan *Kollekølle* stedfæstes ved Furesøen; det synes rimeligt at *Langsøbjerg* har været Navnet paa det tilstødende Bakkedrag syd for *Mølleaaen*, og *Nymølle* det ældste Navn paa *Frederiksdals Mølle*.³⁾ Det var altsaa ved denne Lejlighed, at Kirken erhvervede den Jord, paa hvilken siden *Bispeborgen Hjørholm* blev bygget før 1275, men hvornaar Jorden er overgaaet fra Kirken til *Bispestolen*, vides ikke.

Omtrent fra samme Tid er en Dødgave, som Præsten *Eskil*, der nu tillige var bleven *Kannik* i *Lund*, efterlod Kirken, bestaaende af 2 Bol Jord i *Tømmerrup* (*Tummethorp*) paa *Amager*.⁴⁾

Disse sparsomme Gaver giver os intet Indblik i Indsamlingen af Vor Frue Kirkes Byggefond. Det er sandsynligt at et væsentligt Bidrag er skaffet gennem Bortsalg af *Grunde* i *Byen*. Det ser nemlig ud til, at Grundene paa begge Sider

³⁾ K.D. II Nr. 1. 31. Jan. E. Nystrøm. Lyngby Sogn p. 158.

⁴⁾ K.D. II Nr. 1. 18. Juni jfr. Weeke. Lunds Domkirkes Gavebøger p. 158 19. Juni.

af *Nørregade* fra Vor Frue Kirke og St. Peders Kirke gaaende til Nørre Port og den gamle Gaard Havns Toftejord paa Nordsiden af *Vestergade* har været tillagt Kirken, thi endnu i 1377 var det store Flertal af disse Grunde i Kirkens Eje.

I Følge Sagens Natur maa Grundene i den ældste By i St. Clemens Sogn og Grundene langs Hovedgaderne være de ældste og disse kan skelnes derigen- nem, at de ikke er belastede med varige *Jordskyldsafgifter* til Biskoppen. Men der er langs Stranden et samlet Areal, hvor alle Beboerne hvert Aar ved St. Hans- dag skulde erlægge 1 Sterling eller 12 Penninge i Jordskyld til Biskoppen af hver Grund og Gaard. Denne Jordskyld nævnes allerede i den ældste Stadsret af 1254.⁵⁾

Arealet strakte sig fra Østergrav til Østervold og fra Stranden til Østergade, Amagertorv, Vimmelskaftet og Gammel Torv, kun med Undtagelse af en Hus- blok paa Vimmelskaftets Sydside mellem Hyskenstræde og Skovbogade.

Jordskyldskvarteret var opdelt i nogenlunde regelmæssigt formede, men ulige store rektangulære Blokke ved Hjælp af et Gadenet af Længdegader og Tvær- gader, saaledes som det er kendt fra de nordtyske Købstæder i det tidligere slavi- ske Nordtyskland.⁶⁾

De bredere Længdegader, som løb omtrent parallelt med Stranden var med Nutidsnavne nordligst Strædet bag Raadhuset — Brolæggerstrædet, som gik igennem til Hyskenstræde, og sydligst Farvergade (øst for Østergrav) — Kom- pagnistræde—Læderstræde, og øst for Store Færgestræde (Højbroplads) de to St. Nikolai Kirkestræder og Fortunstræde—Vingaardsstræde.

De smallere Tværgader var Raadhusstræde, Endeløsstræde—Knabrostræde, Badstuestræde, Hyskenstræde—Naboløs, Nissegangen, Højbrostræde, Store Fær- gestræde og lille Færgestræde.

Da Byens ældste Jordebog er fra 1377, og da der selvfølgelig i Tiden 1200— 1377 er foretaget mange Delinger af de ældste Grunde, er det ikke muligt at fastslaa det oprindelige Antal af Grunde i Jordskyldskvarteret.

Norden for Jordskyldskvarteret, mellem dette og Vor Frue Kirke synes der samtidig at være udlagt Rækker af *Torveboder* efter en lignende Plan som paa Lübecks Torv.⁷⁾

Bodernes Gader var *Saltboderne*, som omfattede den sydligste Del af Nørre- gade fra Torvet til Kirken, *Klædeboderne* fra Torvet til Skovbogade, som laa mellem Boderne og *Tinget*, og den tidlig nedlagte Gade *Skræderboderne*, som gik fra Torvet til Skovbogade, lidt nordligere end Nygade. Tilsammen udgjorde

⁵⁾ K.D. I Nr. 16.

⁶⁾ F. Meurer. Mittelalt. Stadtgrundriss im nördl. Deutschl. Lübeck m. fl. p. 39 ffg.

⁷⁾ F. Rørig. Der Markt v. Lübeck, Lübische Forschungen p. 157 ffg.

Jordskyldskvarteret og Torveboderne en betydelig Tilvæxt i den unge Købstads Bebyggelse, og Afhændelsen af Grundene kan have givet Biskoppen et betydeligt Tilskud til Kirkens Byggefond. Mulig er ogsaa den aarlige Jordskyld og Bodelejen kommen Kirken tilgode i Byggetiden.

Da Forbillederne for hele Byudvidelsen maa søges i Tyskland og særlig i Lübeck, ligger det nær at antage, at den er sket efter Lübecks Erobring i 1201.

Fig. 24. Kong Valdemar Sejrs Sigil.

Kirkebygningen blev fremmet hurtigt, i alt Fald sammenlignet med den samtidige i Roskilde, og det tør antages, at Kirken var færdig til at tages i Brug i 1209. *Korsets Ophøjelsesdag*, 14. September var *Kirkens Indvielsesdag*.

Samtidig med Indvielsen maa Kirkens *Kollegiatkapitel* være oprettet, vistnok med 6 Kanniker, af hvilke den ene var Kapitlets *Dekan*.

Navnet Kollegiatkapitelet betegner, at Kapitlet var knyttet til en større Kirke, som ikke var Domkirke. Et saadant Kapitel kunde være regulært, samlet i et Samfund under fælles Tag og ved fælles Bord, eller sækulært, med Privatejendom for Kanniker, der ikke var underkastet Fælleslivets Tvang. Der fandtes ganske vist ved Vor Frue Kirke Gods henlagt til Kannikernes Fællesbord, men denne Ordning opretholdtes endnu sent i Middelalderen, da det er vitterligt, at Kapitlet var sækulært, og man maa derfor gaa ud fra, at kun ydre Forhold har bevirket denne Ordning. Der kendes intet andet, som kan tyde paa at Kapitlet oprindelig var regulært. Tværtimod siger Traditionen, at Kapitlet var grundlagt som et Sækulærkapitel med 6 Præbender, nemlig de tre københavnske Sognekirker, St. Clemens, St. Peder og St. Nicolai og tre Kirker i Omegnen, nem-

lig Amager (Taarnby), Brønshøj og Avorde øvre (Rødovre). Endnu 4. Marts 1313 betegnes netop disse sex Kirker som Kapitlets, da Biskop Olaf af Roskilde bekræfter deres Fritagelse for Biskoppens Ret og Provsternes Afgifter.⁸⁾ Kannikernes Antal var altsaa endnu paa den Tid uforandret, men siden forøgedes Tallet, og Amager Kirke gled ud af Kannikepræbendernes Tal.⁹⁾

Utvivlsomt blev *Vor Frue Skole* stiftet samtidig med Kollegiatkapitlet, men den fremtræder tidligst 17. August 1246, da Skolens Rektor var Magister *Toti*.¹⁰⁾ I Jordebogen af 1377 angives den at ligge paa Nørregade umiddelbart nord for Frue Kirkegaard, og der har den utvivlsomt ligget fra sin Oprettelse.

Kollegiatkapitlets Oprettelse paa Grundlag af Byens Kirker har sikkert medført Istandsættelser og Ombygninger, vel ogsaa Nybygninger.

For *St. Clemens Kirkes* kan den ældste Trækirke nu være bleven afløst af den Stenkirke, hvis Fundament fandtes mellem de ældgamle Træstolper.

St. Nicolai Kirke, som maaske er opstaaet som Markedskapel ved Øster Torv, kan nu være bleven erstattet med Nybygning.

Ved Udgravningen for den nuværende Kirkebygning, som blev opført paa den senere middelalderlige Kirkes Fundamenter, fandt man Rester af en ældre Kirke, som sandsynligvis er den ældste Sognekirke.

En *St. Peders Kirke* fra denne Tid kendes ikke, men Kirken er undergaaet Brand i 1386,¹¹⁾ og derefter opførtes den sentmiddelalderlige Kirke, der endnu indgaar som et væsentligt Led i den nuværende Kirkebygning. Det er maaske Bygningen fra Kapitlets Oprettelsestid, som brændte i 1386, det er dog ikke udelukket, at den blev hærget første Gang ved *Lübeckernes* og Fyrst *Jarmers* Plyndringer i Midten af det 13. Aarhundrede.

Peder Sunessøn døde 29. Okt. 1214.¹²⁾ Om hans Efterfølger *Peder Jacobsøn's* Indsats i Byens Udvikling er der intet bekendt. I Foraaret 1219 udgik der almindelig Leding over Danmark i Anledning af Kong Valdemars Korstog til Estland, og heri har saavel Biskoppen som Byen København utvivlsomt haft deres Andel, 15. Juni udkæmpedes Slaget ved *Reval*, hvor efter Sigende Danebroge svævede ned over de stridende Danske.

I 1223 drog den norske Jarl *Skule* til *København* med 23 Skibe, men da han kom hertil havde Grev *Henrik* af *Schwerin* i Natten til 7. Maj 1223 fanget Kong *Valdemar* paa Jagten paa *Lyø*, og *Skule* vendte hjem med uforrettet Sag.¹³⁾

⁸⁾ K.D. I Nr. 42.

⁹⁾ K.D. I Nr. 65 jfr. *Kornerup. Vor Frue Kirkes Hist.* p. 118.

¹⁰⁾ *Thorkelin. Dipl. Armemagn.* p. 157.

¹¹⁾ K.D. II Nr. 1. 22. Juli.

¹²⁾ K.D. II Nr. 1. 29. Okt.

¹³⁾ *Haakon Haakonsøns Saga* Kap. 69.

Det varede en Aarrække, før han kom tilbage. Først 1228 mødte han igen Kong Valdemar i København og fik en Del af Halland i Forlening.¹⁴⁾

Kong Valdemar var 25. December 1225 bleven udløst af sit Fængsel, men da var Biskop *Peder Jacobsson*, som havde begivet sig paa Valfart til det hellige Land, død i Klostret Terdoest i Flandern 18. Maj 1225.¹⁵⁾

Niels Stigsson af Slægten *Galen* var Peder Jacobssøns Efterfølger som Roskildebiskop.

Han blev valgt til sit Embede paa den Tid, da Kongen sad i tysk Fangenskab, og kunde derfor først modtage sin Indvielse i 1226 efter Kongens Tilbagekomst. Han oplevede Slaget ved *Bornhoved* i det følgende Aar, da Danmarks nordtyske Vælde brast, og ogsaa *Lübeck*, som havde haft Indflydelse paa Københavns Udvikling, gik tabt. Og i 1231 kom til de øvrige Ulykker Tronfølgeren *Valdemars Død* ved et Vaadeskud paa *Refsnæs*.

Biskoppernes Forhold til Kong Valdemar var det bedst mulige, og Kongen viste dette ved at skænke Bispestolen *Øen Saltholm* til evig Eje, fra 1. August 1230.¹⁶⁾ Tanken har sikkert været at give Bispestolen dels en Udvidelse af Vragretten, dels et Sted, hvor den kunde skære Kalksten til Bygningsbrug og Kalkbrænding. Et Halvthundrede Aar senere, 20. Februar 1280 tillod Biskop *Stig Københavns Borgere*, at de uden Told og Afgift maatte skære deres Kalksten der.¹⁷⁾

I 1233 blev Biskop *Niels Stigsson* Kongens Kansler og deltog derved i det Genrejsnings Arbejde af Landet indadtil, som prægede Valdemar Sejrs sidste Kongetid.

Jacob Sunessøns Datter og Biskop Peder Sunessøns Søster *Ingerd*, der var Enke efter *Skore*, Marsk hos Kong Valdemar havde faaet stærk Interesse for *Graabrødrene*, de smaa Brødre, der i 1232 var begyndt at vandre ind i Danmark „paa deres bare Fødder“. Hun grundlagde i 1237 et *Kloster* for dem i Roskilde og i 1238 et tilsvarende i *København*.¹⁸⁾ Hun bevarede Interessen for denne Munkeorden ogsaa i sit andet Ægteskab med den tyske Grev *Conrad II af Regenstein* og blev, efter at hun som Enke var vendt tilbage til Danmark, begravet i Roskilde Graabrødre Kloster omtr. 1258.

Det københavnske Kloster kom til at ligge paa det østlige Hjørne af *Klosterstræde* og *Skindergade*, som oprindeligt kaldtes *Graabrødrestræde*, og det havde sit Porthus ud til Klosterstræde. Det var indviet til *St. Katharine*.

¹⁴⁾ P. A. Munch. Det norske Folks Hist. IV p. 74.

¹⁵⁾ K.D. II Nr. 1. 18. Maj.

¹⁶⁾ K.D. I Nr. 6.

¹⁷⁾ K.D. I Nr. 26. Nr. 23.

¹⁸⁾ Johs. Lindbæk. De danske Franciscaner Klostre. V. Lorenzen. De danske Franciscaner Klosters Bygningshist.

STRIDIGHEDER MELLE KRONEN OG ROSKILDE BISPESTOL

Da *Valdemar Sejr* døde 28. Marts 1241 „faldt“, som Rydaarbogen siger, „Kronen af de Danskes Hoved, thi fra den Stund hengav de sig til at fejde indbyrdes og til at lægge hverandre øde, saa at de blev til Spot for alle Nabofolk.“

Allerede Aaret efter sin Tronbestigelse kom *Erik Plovpenning* i Broderstrid med *Abel*, og denne og andre Frænder af Kongehuset, ja selv *Erik* og hans Dronning *Jutta* hærgede Landet, og Kirkernes og Klostrenes Ejendomme led Skade ved Rov og Brand.

Biskop *Niels Stigssøn* var endnu i 1244 af Kongen betegnet som hans elskede Kansler, men da Landets Biskopper i 1245 traadte sammen til højtideligt Møde i *Odense* og vedtog Bandlysning over „hver den, som af ret Ondskab djærvet til at skille Kirker ved deres Ret, eller bryder og forkrænker deres Friheder eller med Vold og Overlast røver Kirkens Gods og rette Ejendom, eller som paa-byder eller tilskynder dertil“,¹⁾ da paadrog *Niels Stigssøn* sig Kongens alvorligste Unaade og Vrede, og endnu inden Aaret var ude, saa Biskoppen sig nødsaget til at drage af Lande.

Kongen beslaglagde alle Bispestolens Ejendomme, deriblandt *København* og dens *Borg*. Han beskyldte Biskoppen for at have forraadt vigtige Hemmeligheder og for at have sammensvoret sig mod hans Liv. Det lykkedes i Begyndelsen Kongen at faa Pave *Innocens IV* paa sin Side, og denne udstedte 21. Juli 1246 et Brev til den franske Graabroder *Simon* af Auvergne om at undersøge Kongens Beskyldninger. *Simon* dømte Kongen skyldig og bød, at to Roskilde Kanniker skulde modtage Godset og overgive det til Ærkebiskoppen i Lund, som havde Fuldmagt dertil fra *Niels Stigssøn*; men Kongen nægtede at efterkomme Dommen.²⁾ Denne Dom og den Omstændighed, at Domprovsten i Lund, *Jacob Erlandssøn* var bleven Pavens Kapellan i Lyon, bragte denne helt over paa *Niels Stigssøns* Side. Nu paalagde Paven i gentagne Breve i 1247 og 48 Biskop *Eskil* i Slesvig i Forbindelse med Sortebrødrenes Provincialprior *Absalon* og Graabrød-

---

¹⁾ Ny Kirkeh. Saml. III p. 280.

²⁾ Thorkelin. Dipl. Arnemagn. I p. 154.

Fig. 25. Kong Erik Plovpenning's Sigil.

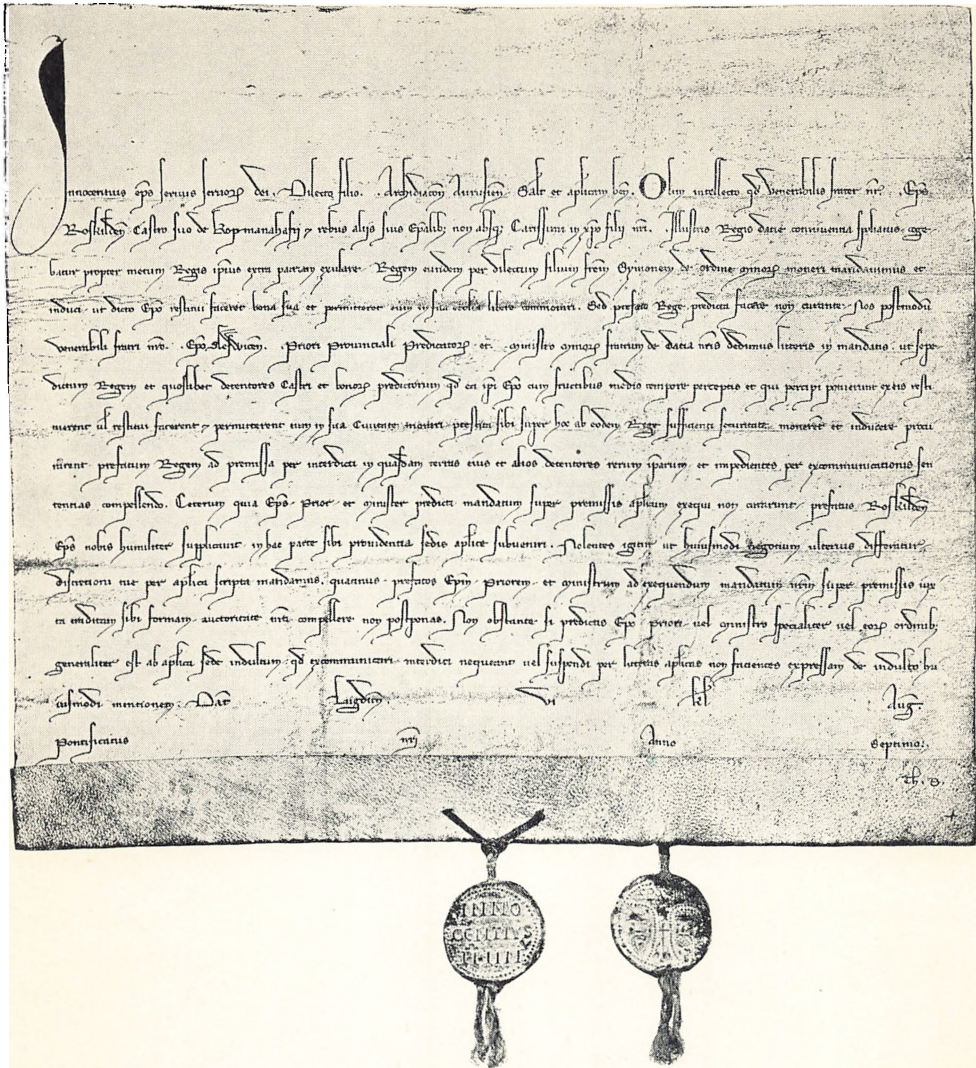

Fig. 26. Pave Innocens IV' Brev af 27. Juli 1249 til Ærkedegnen i Aarhus.
(Under Brevet er Blybullens Forside saavel som dens Bagside gengivet).

renes Provincialminister *Regner* at sørge for, at Biskop Niels Stigssøn blev gendindsat i sine Rettigheder og fik sit Gods tilbage;³⁾ de sad dog Paabudet overhørigt, formodentlig af Frygt for Kongen. Pavens Henvendelse 27. Juli 1249 til Ærkedegnen i Aarhus havde ikke bedre Held.⁴⁾

3) K.D. I Nr. 7, 8, 9.

4) K.D. I Nr. 11.

Niels Stigssøn belagde derefter Roskilde Stift med *Interdikt*, men kort efter døde han i sin Landflygtighed i Klostret *Clairvaux* 24. September 1249.

Striden mellem Kong *Erik* og hans Broder *Abel* havde raset videre, men i Foraaret 1249 blæste en mildere Vind, og Abel indfandt sig til Forhandlinger i *København*, vistnok i Anledning af et Korstog til Estland, som Kong *Erik* længe havde paatænkt. Det blev dog ikke til Alvor, thi nu blandede Lübeckerne sig i de danske Forhold, idet de frygtede, at Kongen stræbte efter at tilbageerobre deres By, som jo havde været dansk i Valdemar Sejrs Storhedstid. I Sommeren 1249 foretog en lybsk Flaade, ført af Borgmester *Alexander von Soltwedel* et Togt mod *København*, indtog og hærgede Byen *København* og de omliggende Landsbyer, og afbrændte og plyndrede Kirkerne. Da det omtales, at mange Gejstlige blev taget til Fange, har Byen næppe overgivet sig uden Kamp. Kongen fik Nys om Angrebet og kom tidsnok til at fratage Lübeckerne fire Skibe, ladede med Bytte, men iøvrigt undslap Flaaden.

Imidlertid var Domprovsten i Lund, *Jacob Erlandssøn*, af Paven bleven udnævnt til Niels Stigssøns Efterfølger, meget imod Kongens Ønske. Og da han vendte tilbage fra Lyon var han ledsaget af en pavelig Nuntius *Nicolaus*, der under Trudsel om Band over Riget skulde gennemføre Kravet om Godsets Tilbagegivelse og den nye Biskops Indsættelse i sine Rettigheder.⁵⁾

Dette Krav, som var fremsat i et Pavebrev af 18. Maj 1250, naaede dog maaske ikke Kongen. Broderstriden var paany blusset op; Kongen havde angrebet *Abel* i Sønderjylland, og Striden fik sin dramatiske Afslutning ved *Kong Eriks Drab* paa Slien af Abels udsendte Drabsmænd, *St. Laurentii Nat*, Natten mellem 9. og 10. August 1250.

Abel var efter Bloddaaden mere tilbøjelig til Eftergivenhed, og inden Aarets Udgang var *Jacob Erlandssøn* i Besiddelse af sin Bispestol og af *København*, *Borgen* og det øvrige Gods.

Et af *Jacob Erlandssøns* første Skridt var at drage Lübeckerne til Ansvar

Fig. 27. Biskop Jakob Erlandssøns Segl.

⁵⁾ K.D. I Nr. 12.

at Graabrødrene kunde give Lübeckerne Kvittring for Dækning af deres Tab i København og Svendborg.⁸⁾

Jakob Erlandssøns Virksomhed som Roskildebiskop blev ikke af lang Varighed. 16. December 1252 døde Ærkebiskop *Uffe Thrugotsson* i Lund, og *Jakob Erlandsson* valgtes til hans Efterfølger. Han tiltraadte dog ikke sit nye Embede før 5. April 1254. Derved fik han Tid til at udstede *Københavns ældste skrevne Stadsret af 13. Marts 1254*.⁹⁾ Den blev grundlæggende for Byens Styre i Middelalderen, thi dens forskellige Bestemmelser bevaredes i alt væsentligt uforandrede i de senere Stadsretter. I Hovedsagen var den en Kodifikation af de gældende mundtlige Vedtægter.

Samme Dag, som Stadsretten blev udstedt, stadfæstede Jakob Erlandsson ogsaa *Københavns Kapitels* bestaaende Friheder.¹⁰⁾

Selv om Voldsomhederne mod Kirker og Klostre ingenlunde ophørte under Kong *Abels* Styre, standsede han dog den store Strid med Gejstligheden, og han søgte ogsaa paa anden Vis at fremme Ro og Orden i Landet. Han fremmede Handelen med Udlandet ved at skabe et godt Forhold til Østersøstæderne *Lübeck*, *Rostock* og *Wismar*, som fik den længe forgæves krævede Stadfæstelse paa deres *Handelsrettigheder* i Riget, særlig paa de skaanske Markeder, og han traf Toldaftaler, med *Byerne* ved *Zuidersøen* om deres „Ummelandsfart“, d. v. s. Skibsfart udenom Skagen til Skaane. Derved fremmedes Vareomsætningen paa en Maade, der sikkert ogsaa har sat sine Spor i Københavns Udvikling, men samtidig fremmedes den tyske politiske Handelsindflydelse i Danmark og Forøgelsen af det tyske Element i Købstædernes Købmandsstand paa en Maade, der viste sig skæbnsvanger i de kommende Aarhundreder.

Blandt *Abels* Forordninger bør særlig nævnes den endelige Gennemførelse af *Plovskatten*,¹¹⁾ der havde givet Anledning til Utilfredshed lige fra *Valdemar Sejrs Dage*,¹²⁾ og som havde lagt Kong *Erik* i den Grad for Had, at den gav ham hans Tilnavn *Ploppenning*. Den skulde nu udredes med 1 Øre Penge paa hver Plov, og kom ikke alene til at hvile paa Agerjorden men ogsaa paa *Byerne*.

Arealet af *Agerjorden* var ikke mindst efter Venderkrigene vokset betydeligt ved Inddragelse af nybrudt Jord, og medens det ældste Bolsareal svarede til en Plovs Jord, havde det nu det dobbelte Areal eller mere i Udsæd, „in semine“, svarende til to Ploves Jord eller mere. Det var utvivlsomt dette Overskud, som skulde beskattes forholdsmæssigt ved Plovskatten og ikke selve Redskabet Ploven.

⁸⁾ K.D. I Nr. 20.

⁹⁾ K.D. I Nr. 16.

¹⁰⁾ K.D. I Nr. 17.

¹¹⁾ Aarsberetn. fra Geh. A. V p. 9 ffg.

¹²⁾ O. Nielsen. Ribe Oldemoder p. 56.

Dette fremgaar af Listen i Kong Valdemars Jordebog over de sjællandske, laa-landske og falsterske Herreders Plovtal, der paa flere Steder opgiver halve Plove. Eksempelvis kan nævnes *Støvnæs Herred* med *Amager*, der vel oprindelig har haft 168 Bol eller Plove er bleven til $244\frac{1}{2}$ Plovs Jord.¹³⁾ Denne Liste maa være affattet paa Abels Tid.

For *Byerne* indførtes Betegnelsen Plov ligeledes, saaledes som det fremgaar af Bylisten i Kong Valdemars Jordebog og af Ribe Oldemoder.¹⁴⁾ Byernes Plovskat indførtes ikke alene i Danmark men ogsaa i Slesvig og Holsten. Medens den i Danmark undergik store Ændringer, bevaredes den sønden for Kongeaen med skiftende Satser. Byernes Plove kaldtes ogsaa Stenplove. De hvilede paa en hel Gaard, som deltes i 4 Boder eller Kældre,¹⁵⁾ senere ogsaa i mindre Brøkkele.

Plovskatten var ligesom Midsommergælden en Pengeskat af Byen, men medens denne fulgte *Byens Ejer*, altsaa f. Eks. i *København* og *Næstved* den gejstlige Jorddrot, var *Plovskatten* ligesom den senere faste *Byskat* en kongelig Skat.

Dersom man antager, der ogsaa i Byerne er udredet en Skat af 1 Øre Penge for hver Plov eller hel Gaard, kan man beregne Antallet af hele Gaarde i Byerne ved at multiplicere Skatten med 8. Man faar derved et Billede af de sjællandske Købstæders indbyrdes Størrelse, men man maa dog erindre, at ikke alle Gaarde var hele og adskillige vel opløste i Boder. Derfor er det ogsaa vanskeligt fra de hele Gaardtal at drage Slutninger om Indbyggertallene. Købstadslisten i Kong Valdemars Jordebog giver herefter følgende Resultater.

	Skat	Antal Helgaarde	Nummer efter Størrelsen
Vordingborg	$15\frac{1}{2}$ Mk. Penge	124	6
Heddinge	1 „	8	18
Roskilde	80 „	640	1
Slangerup	2 „	16	17
Helsingør	8 „	64	10
Skibby	$\frac{5}{6}$ „	$6\frac{2}{3}$	19
Stigsborg (Stiftsbjergby)	$2\frac{1}{2}$ „	20	16
Holbæk	12 „	96	8
Ringsted	$9\frac{1}{2}$ „	76	9

¹³⁾ O. Nielsen. Kong Valdemars Jordebog p. 169.

¹⁴⁾ O. Nielsen. Kong Valdemars Jordebog p. 170. O. Nielsen. Ribe Oldemoder p. 56.

¹⁵⁾ Kieler Blätter III p. 297. Staatsbürg. Mag. 14 p. 84. Neue Staatsb. Mag. III p. 645. Hegewisch. Schl. Holst. Gesch. III p. 446. N. Falck. Handbuch d. Schlesw.h Privatrechts III p. 570.

	Skat		Antal Helgaarde	Nummer efter Størrelsen
Næstved	40	Mk. Penge	320	2
Skelskør	13	„	104	7
Slagelse	18	„	144	5
Kalundborg	33	„	264	3
København	28	„	224	4
Søborg	6	„	48	12
Nakskov	5 ¹ / ₄	„	42	13
Nykøbing	7 ² / ₃	„	61 ¹ / ₃	11
Saxkøbing	4	„	32	15
Høgekøbing (ved Skjoldnæs- holm)	4 ¹ / ₂	„	36	14

Herefter er Roskilde langt den største By paa Øgruppen. Derefter følger Næstved, Kalundborg og saa *København* som Nummer 4 efterfulgt af Slagelse.

Abels kortvarige Regering — han blev dræbt paa Krigstogt i Frisland i 1252 — gav vel kun Impulser paa de Omraader, han beskæftigede sig med, men de synes at have haft en Del Varighed og Følger i de kommende Aar, skønt Rigets indre Forhold i lange Tider ingenlunde var gunstige for Samfundslivets rolige Udvikling.

Abel efterfulgtes som Konge af sin Broder *Christopher I*, som ikke overtog Tronen under de fredeligste Auspicier. Først maatte han tage Kampen op mod sine Brodersønner, der ikke havde faaet Part i Riget. Han led i 1253 et Nederlag mod deres haandgangne Mand *Henrik Emmeltorp* ved *Skelskør*, og da han flygtede tværs gennem Sjælland, lukkede *Jakob Erlandssøn*, som endnu var Biskop i Roskilde, *Københavns* Porte for Kongen.

Det lykkedes dog siden Kongen at fordrive Henrik Emmeltorp, men der var fremdeles indre Ufred i Riget. De smaa Bønder og Husmænd, de saakaldte Kotkarle, var, som Rydaarbogen udtrykker det, „alle galne med Køller“, og de rejste sig i 1256 rundt om i Riget mod Kongen og Herremændene.

Det Sindelag, som laa til Grund for Jakob Erlandssøns Optræden i 1253 kom snart til klart Udbrud og udviklede sig til en skarp Strid mellem Kongen og Ærkebiskoppen. Denne sidste havde straks efter sin Tiltræden paa udfordrende Vis søgt at hævde Kirkens Ret, og hvor Lovgivningen, f. Eks. i den skaanske Kirkelov, paa visse Punkter afveg fra den kanoniske Kirkeret, vilde han gennemføre Ændringer, som stred mod Folkets Sæd og Skik.

Han vilde gribe ind i Kongens hævdvundne Myndighedsomraade, nægtede Kongens Ret til at udskrive Bispernes Mænd til Leding, krævede verdslig Doms- magt og Ret til Bøder og Sagefald, Ret til at opføre Borge og bygge Køb-

stæder, og han bestred Kongens Ret til Indblanding i gejstlige Sager, især Embedsbesættelser.

Hans Krav mødte stærk Protest fra Kongens Side, og han indkaldte derfor et almindeligt *Landemode* i *Vejle*. Her vedtog man 6. Marts 1256 en *Konstitution*, som udtalte, at „da den danske Kirke er under saa haard Forfølgelse af Voldsmænd, at man end ikke skyr i Kongens egen Nærværelse at undsige

Biskopper, der staar som Mur og Værn for Guds Hus, har den hellige Forsamlings Myndighed forordnet, at om nogen Biskop inden Danmarks Riges Grænser fanges, lemlæstes eller lider anden voldelig Overlast paa Kongens Bud eller med hans Bifald eller af nogen Adelig, saaledes at der er Grund til at tro, at det er med Kongens Villie, saa skal al Gudstjeneste i Riget ophøre.“

Striden fortsattes, og næste Foraar lod Kongen paa Lunde Landsting oplæse et Brev, hvorefter han fratog Ærkebiskoppen og alle hans Klerke alle Privilegier og Rettigheder, som var tilstaaede dem af Kronen. Jakob Erlandsøn svarede med en Bandlysning af den Klerk, som oplæste Kongebrevet. Siden henskød Ærkebiskoppen hele sin Sag under Paven's Dom.

Fig. 29. Biskop Peder Skjælmsson
Bangs Sigil.

Kongen beskyldte Ærkebiskoppen for at staa i landsforræderisk Forbindelse med den norske Konge, *Haakon Haakonsson*, der tillige med Sveriges Hersker *Birger Jarl* i en Aarrække havde haft Tvistemaal med Danmark.

Lige fra Erik Plovpenning's sidste Aar havde der været ført forgæves Forhandlinger mellem Landene, og tilsidst var Nordmændene fra Trudsler gaaet over til Hærgninger i Halland og i Slesvig. Nu fandt *Christoffer* sig under Udviklingens Pres tvungen til at søge en fredelig Afslutning paa Striden.

Haakon Haakonsson sejlede da i Sommeren 1257 til Danmark med en prægtig Flaade paa 315 Skibe og kom 26. Juni til *København*, hvor han til Befolkningens Uro og Bestyrtelse ankrede i *Revshædybet*. *Christoffer* kom tre Dage senere til Byen med en stor Hær og et stort Følge, hvori var *Jakob Erlandsøn* og tre Biskopper og Roskildebiskoppens Vasal, Fyrst *Jarmer* fra Rygen. Ved Christoffers kloge Optræden blev de gamle Mellemværender forliget, og de to

Konger sluttede Venskab, saaledes at Christoffer skulde være som en Søn af Haakon og denne være som Christoffers Fader, og de vilde fremtidig gensidig støtte hinanden mod alle Fjender. Og alle var glade, undtagen Ærkebiskoppen og Fyrst Jarmer.

Næste Aar gjorde de holstenske Grever Indfald i Jylland, og Fyrst Jarmer hærgede paa Sjælland samtidig med, at de sjællandske Bønder paany gjorde Oprør. Christoffer stillede Krav om norsk og svensk Hjælp, og denne var under Forberedelse til de følgende Aar 1259.

Mortensdag 1258 holdt Ærkebiskoppen et *Kirkemøde* i *København*, hvor han indskærpede Vejle Konstitutionens Krav.¹⁶⁾

Paa samme Tid ønskede Christoffer at faa sin udvalgte Søn *Erik* højtidelig kronet, men Ærkebiskoppen forbød dette under Bands Trudsel. Dette bragte Bægeret til at flyde over, og Kongen lod Ærkebiskoppens egen Broder *Niels* fængsle ham i Skaane 5. Februar 1259, og han førte ham til Borgen *Hagenskov* (nu Frederiksgave) ved Assens.

I Lunde Stoft lystes øjeblikkelig Interdikt i Henhold til Vejle Konstitutionen, og dette efterfulgtes 9. Februar i Roskilde Stift. Her var Jakob Erlandssøns Søstersøn, *Peder Skjælmssøn Bang*, bleven hans Efterfølger og tro Tilhænger. Han udstedte sit Brev fra sin Borg i *Havn*. Han var endnu 10. Marts i Roskilde, men flygtede derefter skyndsomst til Schaprade paa Rygen, hvor han 22. Marts krævede, at Roskilde Kapitel skulde overholde Interdiktet og ikke afholde Messer trods hans Forbud.

Kongen bemægtigede sig *Borgen og Bispestolens Gods*.

Men 17. April vendte Biskop Peder Skjælmssøn tilbage i Følge med Fyrst *Jarmer* og Hertug *Erik Abelson* og deres Hær. De landede paa Sjællands Kyst og naaede allerede næste Dag *København*, hvor Hæren trængte ind gennem Plankebefæstningen paa det Sted, som længe efter kaldtes *Jarmers Gab*. Den nøjagtige Beliggenhed af Gabet er ikke angivet i Dokumenterne, men det er rimeligt at søge det ved det Gab i Volden, hvor Gravens Overflodsvand blev bortledet mod Øst og som ligger mellem Vestergade og Studiestræde.

Venderne hærgede Byen og angreb *Borgen*, som ogsaa synes at have lidt betydelig Skade, de satte sig dog ikke fast her, men drog videre paa Plyndringstogt ud over Sjælland. Biskoppen maa have været utilfreds hermed, thi næste Aar udstedte Pave *Alexander IV* et Brev, hvori han under Bands Straf truede *Ryboerne* til at erstatte Roskilde Bispestol de store Ødelæggelser, de havde anrettet paa *Borgen Købmannehavn*.¹⁷⁾

Uroen i Landet steg til Tøjlesløshed, og 29. Maj 1259 døde Kong *Christoffer*

¹⁶⁾ S.R.D. V p. 595 jfr. O. Nielsen. Kbh. H. o. B. II p. 5.

¹⁷⁾ K.D. I Nr. 19.

pludselig i Ribe. Man mente almindeligt, at han var forgiven af Ryd Klosters Abbed Arnfast. Fyrst Jarmer fortsatte sine Plyndringer, og 14. Juni bibragte han Enkedronning *Margretes* sjællandske Ledingsopbud et knusende Nederlag ved *Næstved*, og Peder Skjælmsson forbød, at de dræbte Ledingsmænd blev begravet i viet Jord.

Nedslaaet over Modgangen søgte Enkedronningen nu Forlig med sine andre Modstandere og løslod Jakob Erlandsson af Fængslet paa Hagenskov.

Haakon Haakonsson havde imidlertid sluttet Forberedelserne til sit Togt, og skønt han inden Afrejsen var underrettet om Kong Christoffers Død, fortsatte han dog sin Færd til København, hvortil hans Flaade ankom i Midten af Juli. Fyrst Jarmer og Biskoppen blev saa skrækslagne herover, at de straks forlod Sjælland og drog til Venden.

I *København* udvekslede Haakon og Enkedronningen Gaver, men han var ikke tilfreds med, at Enkedronningen var gaaet paa Forlig med sine Fjender. Selv om Venskabets ydre Former endnu bevaredes, da Kongen drog tilbage til Norge, var dets virkelige Indhold gaaet tabt, og Danmark kunde nu ikke regne med norsk Støtte.

Om Enkelthederne i Københavns Udvikling under Peder Skjælmssøns Styre i 1250-Aarene vides ikke meget.

Et lille Tidsbillede giver et Brev af 25. August 1258 fra Pave *Alexander IV*.¹⁸⁾ Peder Skjælmsson havde meddelt Paven, at Borgerskabet i Købmannenhavns Borg havde grebet en forbrydersk *Diakon*, d. v. s. Præst af lavere Rang, som var en vitterlig Røver og skyldig i mange Ugerninger, og havde dumdristigt hængt ham i *Galgen*. Derfor bad de om Absolution. Paven krævede, at Hovedmændene skulde fremstille sig personlig for ham, men gav Biskoppen Tilladelse til at tilstaa de øvrige, som var mange, Absolution paa Kirkens sædvanlige Vilkaar.

Byen fik i den Tid sit *Hospital* for *Spedalske*, bygget paa Bymarken nord for Vejen til Solbjerg og Valby og vest for den tørlagte Gjeveaa. Allerede i 1253, medens Jakob Erlandsson var Biskop i Roskilde, lod han et tilsvarende Hospital bygge i denne By.¹⁹⁾ Det københavnske er vel bygget efter Forbilledet i Stiftsstadens, men da det ikke nævnes i Stadsretten af 1254, er det først opført i *Peder Skjælmssøns* Dage. Det omtales tidligst, da *Pæter Olafsson* af Kalwæris (Karise) i sit Testamente af 1261 giver Hospitalet i Hafn en Gave.²⁰⁾

St. Olaf var Hospitalets Værnehelgen. I 1275 skulde Borgere, der havde Helligdagsarbejde i Havnen betale en Penning i St. Olafs Blok til Hospitalet.²¹⁾

¹⁸⁾ K.D. I Nr. 18.

¹⁹⁾ Joh. Knudsen, P. Hansen Resen. Roskilde p. 61.

²⁰⁾ Suhm. Hist. I p. 925.

²¹⁾ K.D. I Nr. 21.

St. Olafs Alter stod i Hospitalets Kirke,²²⁾ og St. Olaf genfindes i Hospitalets Segl. Det var først omkring 1350, at der tillagdes Hospitalet Navnet *St. Jørgen*. Da Hospitalet i *Christian IV's* Dage blev sammenlagt med Vartov, havde det 10 Senge, og det har vel næppe nogensinde haft flere. Ødelæggelserne af Borgernes Huse ved Lübeckernes og Jarmers Hærgninger kan ikke konstateres i Enkeltheder. Af større økonomisk Betydning var maaske Kirkeødelæggelserne.

Over en af *Vor Frue Kirkes* Indgangsdøre sad indtil den store Ildebrand i 1728 et Tympanonrelief med en Indskrift, hvori det udtales, at Kirken fire Gange havde været hærget af Brand.²³⁾ Af disse Brande maa de to sikkert henføres til Lübeckernes og Jarmers Ødelæggelser.

St. Nicolais og *St. Peders Kirkes* Skæbne i disse Aar kendes ikke. De sparsomme Dokumenter omtaler end ikke St. Peder. Den Omstændighed, at Peder Olafsson i sit førnævnte Testamente af 1261 betænker St. Nicolai med den store Gave af alle de Skibe, han havde i København og 100 Mark Penge, kunde vel tyde paa, at Kirken var i Nød og havde betydelige Udgifter til Bygningsarbejder.

For *St. Clemens Kirkes* Vedkommende er der en gammel Efterretning om, at i 1256 skænkede *Asser Uddebrudsson* og hans Hustru *Abild* Jord til Kirkegaarden og lod opføre den vestlige Del af Kirken.²⁴⁾ Dette tyder paa, at Kirken paa denne Tid er bleven forlænget og formodentlig samtidig gjort til Genstand for Ombygning.

Graabrødre Kloster har ogsaa været udsat for Molest fra lybsk Side, men naar den samlede Skadeserstatning for Ødelæggelser i København og Svendborg i 1266 efter Voldgift kunde afgøres med 50 Mark Penge i lybsk Mønt, kan Skaden næppe have været betydelig noget af Stederne.²⁵⁾

Dronning *Margretes* dybeste Grund til at søge Forsoning var utvivlsomt Ønsket om at faa Sønnen, den unge Kong *Erik* (Klipping) kronet. Juledag 1259 foretoges den højtidelige Handling i Viborg af de jyske Biskopper. Men Ærkebiskop *Jacob Erlandsson* skiftede ikke sit gamle Standpunkt, han lyste Biskopperne i Band og besatte den ledige Bispestol i Aarhus med Abbed Arnfast.

De ydre Fjender benyttede straks Lejligheden til Ufred, og Fyrst Jarmer hærgede i Skaane, hvor han blev dræbt af en Kvinde.

Nu støttede Kong *Haakon* og *Birger* Jarl ikke mere, og da den sidste i Sommeren 1261 laa med en stor Flaade i *Sundet ved København*, var det ikke Dronningen men Jakob Erlandsson, som han forhandlede med.

22) K.D. IV Nr. 410.

23) Resen. Inscriptiones Hafn.

24) Pontoppidan. Orig. Hafn p. 37.

25) K.D. I Nr. 20.

Ærkebiskoppen maatte dog, trods den Støtte han fik paa forskellig Maade, alligevel forlade Landet.

Krigslykken var ikke Dronningen og den unge Konge gunstig. I en uheldig Kamp paa *Lohede* mellem Rendsborg og Danevirke blev de begge tagne til Fange og ført til Hamburg. Det var en tysk Slægtning af Kongehuset, Hertug *Albrecht* af Brunsvig, som af Dronningen var indsat som Rigsforstander, der

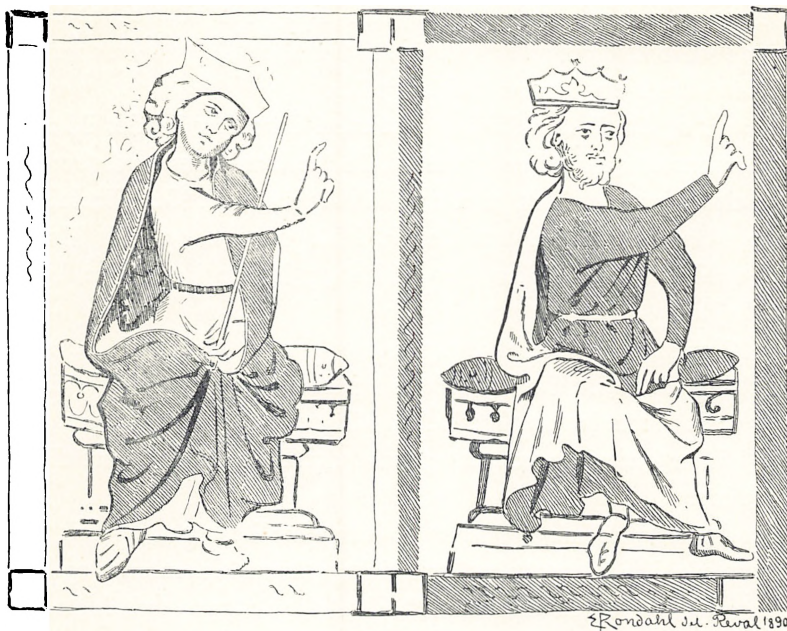

Fig. 30. Dronning Margrete og Kong Erik (Klipping).

fik Bladet til at vende sig. Ved et Forlig i 1262 fik han de kongelige Fanger frigivne og deres forskellige Modstandere tilfredsstillede ved dyre Lensindrømmelser. *Jakob Erlandssøn* og *Peder Skjælmssøn*, som igen var kommen tilbage for at fiske i rørte Vande, maatte nu for en Aarrække forlade Landet, og deres Gods, deriblandt *København* kom paa Kronens Haand. Kongen maa bl. a. have været her i 1271, idet han 23. Juli daterede et Brev fra Amak. (Amager).

Ærkebispestriden gik sin langsomme Gang med gensidige Klagemaal til de vekslende Paver, med Udsendelser til Danmark af pavelige Legater og med Bandsættelser og Interdikt over Landet, indtil det endelig i 1272 kom til et Forlig ved Pavestolen om, at Striden skulde afgøres ved Voldgift. Ærkebiskoppen var paa Hjemrejsen til Danmark, da han døde paa Rügen 18. Februar 1274. Biskop *Peder Skjælmssøn* udstedte 10. Maj 1274 Brev om, at Striden mellem

ham og Kronen var sluttet.²⁶⁾ Han tiltraadte sit Embede og af Bispestolens Gods havde han i alt Fald *Københavns* By og Borg i Hænde. I 1275 hævdede Paven *Interdiktet*.

En af Peder Skjælmssøns første Handlinger, efter at han havde faaet Bispestolen tilbage, var en Udvidelse af *Københavns* Borgeres *Privilegier*. I et Brev, udstedt paa Bispeborgen *Hjortholm* ved Furesøen 29. Januar 1275, tilstod han Borgerne *Toldfrihed* for deres Sejlads fra København til *Malmø*, medens *Malmø* Borgere fik tilsvarende Rettigheder. Borgerne i København, saavel rige som fattige maatte, naar Forholdene krævede det, uden Hindring paa alle Fest- og Helligdage, de høje Festsdage undtaget, *udlosse* og *indlade* deres Varer, naar de lagde en Penning i *St. Olafs Blok* til de Spedalske.

Strandingsgods paa Kysten mellem Købmanhavn og Amager, Awarthe Aa (Harrestrup Aa) og Skovshoved skal ikke betragtes som Vrag, tilfaldende Biskoppen, men Godsets Ejere bevarede deres Ejendomsret mod Betaling af Bjergeløn.

Borgere, som laa sejklare, og som var *Grundejere* i Staden, og var stævnedede for Fogeden for nogen Sags Skyld, maatte ikke hindres i at sejle, idet Sagen blev udsat, naar de forud havde søgt Fogedens Tilladelse. Borgerne fik Ret til at fastsætte *Bryllupsomkostninger* ligesom i Ribe og Lund.

Raadmændene i København blev fritagne for at dømme Tyve og Røvere og til at rense nogen med Ed, og enhver Kendsgerning, Sag eller Overenskomst, som to Raadmænd i Staden bevidner, maa ikke anfægtes.²⁷⁾

20. Februar 1275 stadfæstede Biskoppen *Stadsretten* af 1254 uden Ændringer.²⁸⁾ Og bekræftede 23. Juni 1276 *Vor Frue Kapitels Friheder*.²⁹⁾ 23. Juni 1277 døde Peder Skjælmssøn og efterfulgtes af Biskop *Stig*, som bekræftede de to nysnævnte Privilegier for Borgerne og gav 26. Februar 1280 Borgerne Ret til frit og uden Told at skære *Kalksten* paa *Saltholm*.³⁰⁾

Biskop *Stig* døde 11. September 1280, og *Ingvar Hjort* blev Biskop. Han gav i Brev af 3. Maj 1281 Foged og Raadmænd i København Magt til at fastsætte *Vægt* og *Pris* paa Varer, især paa *Traveøl* eller *tysk Øl*, som hidtil var solgt for usikkert, med ikke ringe Svind til Skade for Køberne og med ikke ringe Fare for Sælgernes Sjæle.³¹⁾

Han fritog Kapitlets *Sognekirker* for *Biskophold* i sin Levetid, da Kapitlets

²⁶⁾ Raynaldus. Ann. eccl. XIV p. 173.

²⁷⁾ K.D. I Nr. 21.

²⁸⁾ K.D. I Nr. 22.

²⁹⁾ K.D. IV Nr. 2.

³⁰⁾ K.D. I Nr. 24. 25. 26.

³¹⁾ K.D. I Nr. 27.

Indtægter var ringe, og han stadfæstede som sin Forgænger *Stadsretten af 1254*.³²⁾

Biskop Ingvar Hjort levede i en for Riget stormfuld Tid. Efter at Striden med Kirken var sluttet, tog Kongen egenmægtig Styret i sin Haand, indtil Stormændene paa et Rigmøde i Vordingborg aftvang ham Haandfæstningen af 29. Juli 1282, som begrænsede hans Magt og bl. a. krævede et aarligt Møde eller „Parlament, som kaldes Hof“.

Men dette standsede ikke Utilfredsheden mellem Stormændene, som ogsaa havde Klagemaal mod Kongens hele Vandel, og udenlandsk Ufred stødte til.

I 1285 kom det til aabenbar Fejde med Norges Konge, *Erik Magnusson*, kaldet *Præstehader*. Den norske Fribytter *Alf Erlingsson* eller *Mindrealf* hærgede paa de danske Kyster. Folkevisen melder herom:

„Og Sonden sejle de tyske Mænd
alt baade med Mel og Malt.
Alf han ligger i Øresund,
Han tager det fra dennem alt“.

og:

„Alf han stander i Fremmerstavn,
han ser de Kogger (Handelsskibe) for København.
Kender I Alf?“

Tilslidst flød Bægeret over. Sammensvorne Stormænd kastede sig over Kongen, der var paa Jagt ved Viborg, og myrdede ham i *Finderup Lade* om Natten 22. November 1286.

Paa Rigmødet i *Nyborg* ved Pinsetid 1287 rejste den unge Konge *Erik (Menved)* Klage mod sin Faders Drabsmænd, som blev dømt fredløse og maatte rømme Landet. Men Kong Erik *Præstehader* holdt sin beskyttende Haand over dem, medens Lübeckerne sluttede sig til den danske Side.

6. Juli 1289 naaede den norske Flaade *Øresund* og afbrændte *Helsingør*. Næste Dag sejlede den videre mod *København*, men Borgerne forberedte sig paa Modstand, og Nordmændene maatte nøjes med at hærge *Amager* og *Hven*. I fire Uger laa nu Flaaden uvirksom i *Revshaledybet*. Underhandlinger førte til intet, og Nordmændene drog derefter videre til *Strandhugst* paa *Falster*.

Da Faren i alt Fald foreløbig var dreven over, udtalte Biskop *Ingvar* i et Brev af 2. September 1289 en højtidelig Tak til Københavns Raadmænd og Borgerskab for dens Troskab mod ham og Roskildekirken og især for deres gode Forsæt om at ville *befæste* Byen. Han gav de Borgere, som havde over-

³²⁾ K.D. I Nr. 28. 29.

bragt ham denne deres Beslutning Brevet med tilbage, hvori han yderligere tilføjede, at han efter Kapitlets Raad og Tilslutning tilstod dem, naar Befæstningen fuldførtes, *hel Stadsret* i Stedet for den delvise, som de hidtil havde haft.³³⁾

Stadsretten af 1254 forudsætter ved Omtalen af Byens Mure, Planker og Grave og dens Vedligeholdelse uomtvistelig en Tilstedeværelse af Befæstningen paa den Tid, da den blev udstedt. Og Fundforholdene ved Udgravningen af den ældste Vold maa henføre dens Anlæg til Absalonstiden. Borgernes Beslutning i 1289 kan derfor kun angaa væsentlige Forbedringer af det forhaandenværende, maaske delvis forfaldne Anlæg.

Blandt disse sandsynlige Forbedringer kan nævnes det saakaldte *Byens Taarn*, siden kaldt *Kringelen*, som var en stor muret Rondel eller Zwinger paa Befæstningens sydøstre Hjørne ved Stranden, og hvis Fundament er paavist paa Magasin du Nords Grund. Taarnet omtales tidligst i 1342.

Det er ogsaa rimeligt, at *Voldgraven* er bleven *uddybet* paa denne Tid, saaledes at den overalt blev vandførende.

Biskoppens Tilstaaelse af den *hele Stadsret* betyder, at Byen nu fik et *Bystyre* med 12 *Raadmænd*. Byen opnaaede nu et Raad, som kunde handle med Mynlighed i Byens Styre. Biskop Ingvar Hjort døde 23. Maj 1290 kort efter, at han havde ordnet Grundlaget for det nye Bystyre. Det blev hans Eftermand *Jens Krag*, der kom til at føre det ud i Livet, og i Brev af 25. Marts 1292 bestemmer han i Forening med Byens 12 Raadmænd, at der skal indføres en *Stads-* eller *Tingbog*. Hidtil var der nemlig afgjort mange Sager paa Byens almindelige Ting, men paa Grund af manglende Sandhedsvidner og Folks vaklende Hukommelse, havde man i Tidens Løb ikke kunnet føre Bevis i disse Sager imod uvillige Vidner og mod begærlige, gudløse Mænds Ondskab overfor Enker, Forældreløse og Myndliger, som ikke forstod Loven og ikke kunde iklæde deres Sager juridisk Form. Derfor bestemtes det, at alle Sager, Tvistemaal eller Kontrakter, der sluttedes ved forstandige Beslutninger enten paa det almindelige Byting eller for Raadmændene, skulde skrives i en Bog til evig Ihukommelse, saaledes at fremtidig ingen ved Udflugter skulde kunne modsige, hvad der stod i Bogen.³⁴⁾

Byen havde altsaa nu saavel *Byting*, som *Raadstueret*. Men desuden beholdt Biskoppen sin *Borgret* som overordnet Instans, særlig i kirkelige Sager og ved Brud paa hans særlige Myndighedsomraade. Af de faa bevarede Blade fra Borgrettens Tingbog for 18. Februar 1293³⁵⁾ ser vi, at Biskoppen paa den Dag overdrog Borgen i København til sin Staller *Absalon*, som atter i Raadmændenes

³³⁾ K.D. I Nr. 30.

³⁴⁾ K.D. I Nr. 31.

³⁵⁾ K.D. I Nr. 32.

Nærværelse overgav den til *Tue Jacobsson*. Samme Dag beskyldte Peder fra Slangerup den københavnske Kannik Hr. *Asker* for at have modtaget to Uldtøjshoser af en Mand, som fik Lov til frit at udføre sit Flæsk. Kanniken fik otte Ugers Frist til at modbevise Sigtelsen. Den københavnske Borger *Hakon*, kaldet *Craag*, maatte bøde til Biskoppen 10 Mark Penge til St. Hansdag, fordi han var krøbet over Byens Planker om Natten.

29. *Januar 1294* underskrev Biskop *Jens Krag* den nye *Stadsret*, som omfattede i det væsentlige uforandret alle Bestemmelser fra 1254 og 1275, supplerede med adskillige nye, saaledes som det senere skal omtales udførligere.³⁶⁾ Men blandt de nye var der et Forbud, som mere end noget andet vakte Borgernes Mishag, nemlig, at der i København hverken hemmeligt eller aabenbart maatte findes Foreninger og Broderskaber, som sædvanlig kaldes *Gilder* eller *Hvirvinger* eller nogen som helst Forsamlinger, som svingagtigt under noget som helst Paa-skud kan træde i deres Sted og hindre denne nyttige Bestemmelse, thi man skal ikke alene afholde sig fra det onde, men ogsaa fra Lejlighed til at gøre det onde. Den, som handlede derimod, skulde bøde 40 Mark, halvt til Biskoppen, halvt til Byens Borgerskab. Men hvis nogen var ude af Stand hertil, skulde han med Vanære udjages af Byen uden Ret til at vende tilbage, og hver, som med Vidende gav ham Husly, skulde bøde 3 Mark.

Denne haarde Bestemmelse fandtes ganske vist ikke i *Jakob Erlandssøns* ældste *Stadsret*, men han har utvivlsomt ønsket at hævde den, thi i sine Klage-maal i Lund i 1257 opfordrer han med samme Begrundelse Kongen til at forbyde *Gilder* og *Broderskaber*.³⁷⁾ De urolige Aar for Roskilde Bispestol og for Byen, som fulgte derefter har dog muligvis hindret en effektiv Gennemførelse af *Ærkebiskoppens* Paabud, og *Gilderne* har under Kronens Besiddelse af København i det mindste været taalt, maaske rent ud tilladt ligesom i de øvrige *Købstæder*.

Imidlertid var Peder Skjælmssøns Søstersøn *Jens Grand* i 1290 bleven *Ærkebiskop* i Lund, og efter sin Tilbagekomst fra Rom det følgende Aar traadte han i *Jakob Erlandssøns* Fodspor. Paa *Koncilier* i Roskilde 1291 og i Lund 1292 vedtog man en Fornyelse af *Vejle Konstitutionen*, og det paastodes med Bestemthed, at han havde hemmelige Forhandlinger med de *Fredløse*. Forholdet til Kongen blev mere og mere spændt. 9. April 1294 lod denne ham fængsle og hensætte i et elendigt Fangehul paa *Søborg*. I December 1294 forhandlede Kongen med *Ærkebiskoppen* bl. a. med Biskop *Jens Krag* som Mellemand, men forgæves. Og 13. December lykkedes det *Jens Grand* at undvige fra *Fængslet*.

³⁶⁾ K.D. I Nr. 33.

³⁷⁾ S.R.D. V p. 594.

Roskildebiskoppen stod i denne Kirkestrid ikke saa skarpt mod Kongen som i den tidligere, men noget venskabeligt Forhold var der ikke, og Borgerskabet, som var misfornøjet med den nye Stadsrets Forbud mod Gilderne, et Forbud, som kun gjaldt i den biskoppelige By, men ikke i Kongens Købstæder, vendte sig derfor til *Kongen* i Haab om Støtte. I det Lys maa man læse Kongens Brev til Borgerne, udstedt i selve København 7. Juni 1294, hvori han siger, at da de har været tro i hans Tjeneste og hidtil tappert har afvist hans Medbejleres hastige Angreb og lovet efter Evne at ville kæmpe mandeligt imod dem i Fremtiden, vil han holde dem skadeløse for, hvad de nu eller siden maatte lide, fordi de fanger hans Medbejlere og tilbageholder deres Gods.³⁸⁾

Stærke i Bevidstheden om Kongens Støtte vovede Borgerne i 1295 at gøre et Forsøg paa *Oprør imod Biskoppen*. Efter Raadmændenes og Borgerskabets egen Fremstilling gik det saaledes til. Mange Borgere, som var forført ved Djævelens List, ringede med de Klokker, som plejede at lyde, naar man skulde samles mod Fjenderne, og da Natten allerede stundede til, kom de sammen foran

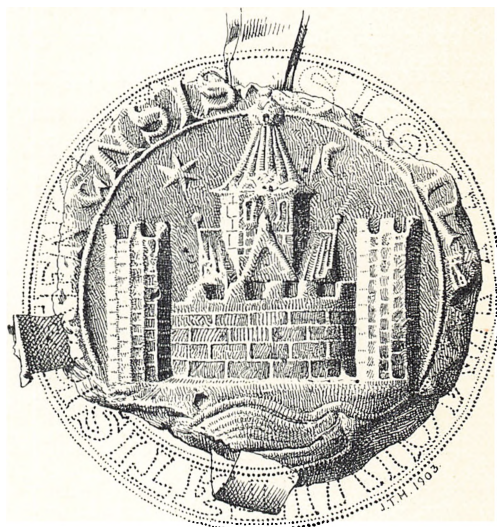

Fig. 31. Københavns ældste Segl af 1296.

selve *Biskoppens Borg*, nogle vaabenløse, men andre med Vaaben, og nogle af dem skød med Armbrøste skarpe Pile mod Borgen, som gjaldt det Stadens Fjender, og det var dog kun Biskoppen og hans Husfolk, som var derinde. Men da de ikke kunde opnaa, hvad de vilde, gik de tilsidst hen paa *St. Nicolai Kirkegaard*, hvor de tilsyneladende en stor Del af Natten lagde Raad op imod Biskoppen. Næste Dag, som ikke var Tingdag, holdt de *Ting* til ikke ringe Skade for Biskoppen. Og der var nogle af disse Borgere, som opsatte nogle Artikler mod Biskoppen, og som paa den Tid var i Gunst hos Kongen, og de overgav dem selv til Kongen af Danmark. Og de holdt højtideligt Stævne i de Gilder og Broderskaber, som Biskoppen selv havde forbudt.³⁹⁾

Jens Krag indgik dog et skriftlig *Forlig* med Borgerne, og dette blev stadfæstet af Pave *Bonifacius VIII*, 17. September 1295.⁴⁰⁾ I selve Forliget, der

³⁸⁾ K.D. I Nr. 34.

³⁹⁾ K.D. I Nr. 38.

⁴⁰⁾ K.D. I Nr. 37.

blev indgaaet med hele Stadens enstemmige Tilslutning, lovede man med Haanden paa det hellige Evangelium ubrødelig at holde de Love, Bestemmelser eller Forordninger, som Biskoppen havde udstedt eller vilde udstede i Fremtiden. Endvidere tilskødede man Biskoppen til evig Eje alle Grunde, Huse, Klokker og Indtægter, kort sagt alt, hvad der tilhørte Gilderne og Broderskaberne. Og for at man kunde leve i Fred og Ro, tilskødede man yderligere Roskildekirken alle de Grunde i Byen, af hvilke der ikke hidtil var udredet Skyld, tilligemed nogle smaa Jordstykker udenfor Byens Grave, dog saaledes, at Beboerne skulde blive boende paa deres Grunde og deres Arvinger efter dem, og de skulde betale 6 Penninge aarlig af hver Grund, og hver især skulde af den Jord, han havde uden for Gravene aarlig betale 1 Ørtug (12 Penninge) i Afgift.

Men de Penge, som kom ind fra disse Grunde og Jordstykker overdrog Biskoppen til evig Tid til Underhold af syge Mennesker i det Hospital, han havde begyndt at bygge i Staden.⁴¹⁾

Den paalagte Grundskyld varede dog ikke til evig Tid, den er bortfalden, allerede før Jordebogen af 1377 blev affattet.⁴²⁾

Hospitalet, som Biskop Jens Krag havde paabegyndt i 1295, er *Helligaands Hus*, hvis Kirke siden var *Helligaandskirken*, og hvis ældste Kapel sikkert laa paa Kirkens Plads. Hospitalets Grund laa syd for Graabrødre Klosters og dets Agevej var det tidligere *Store Helliggeiststræde*, nu Valkendorfs-gade fra Købmagergade til Niels Hemmingsensgade. I 1377 strakte Grunden sig mod Syd ud til *Amager Torv*, men Façaden til Torvet, var ikke saa lang som Kirkegaardens i vore Dage. Selve Hospitalet bestod oprindeligt af flere Smaabygninger, men om disses Antal og Beliggenhed vides ikke meget, ej heller om, hvilken gejstlig Orden, det var underlagt.

I 1290-Aarene fortsattes Ufreden mellem Kong *Erik Menved* og de Fredløse med deres Forbundsfæller. I 1294 afholdtes Møde mellem Parterne i *København*, hvor Fyrst *Vitslaf* af Rügen deltog som den danske Konges Repræsentant, men det var frugtesløst. Først 25. September 1295 sluttedes Vaabenstilstand paa Hindsgavl, og den blev i 1298 forlænget i 2 Aar.

Ærkebispesriden gik sin Gang. Pave *Bonifacius VIII* udsendte sin Kapellan *Isarnus* som Nuntius, og han kom til Danmark i Februar 1296, hvor han havde en Sammenkomst i *København* med den fra Fængslet undvegne Ærkebiskop. Denne begav sig derefter til Rom og her behandledes Stridspunkterne, saaledes at Paven 23. December 1297 kunde fælde sin Dom, der gik Kongen skarpt imod. Jens Grand mødte paa Tilbagevejen *Isarnus* i Lübeck og overbragte ham selv Pavens Dom; *Isarnus* søgte atter Kongen, som dog var ubøjelig. *Isarnus*

⁴¹⁾ K.D. I Nr. 38.

⁴²⁾ K.D. I Nr. 76.

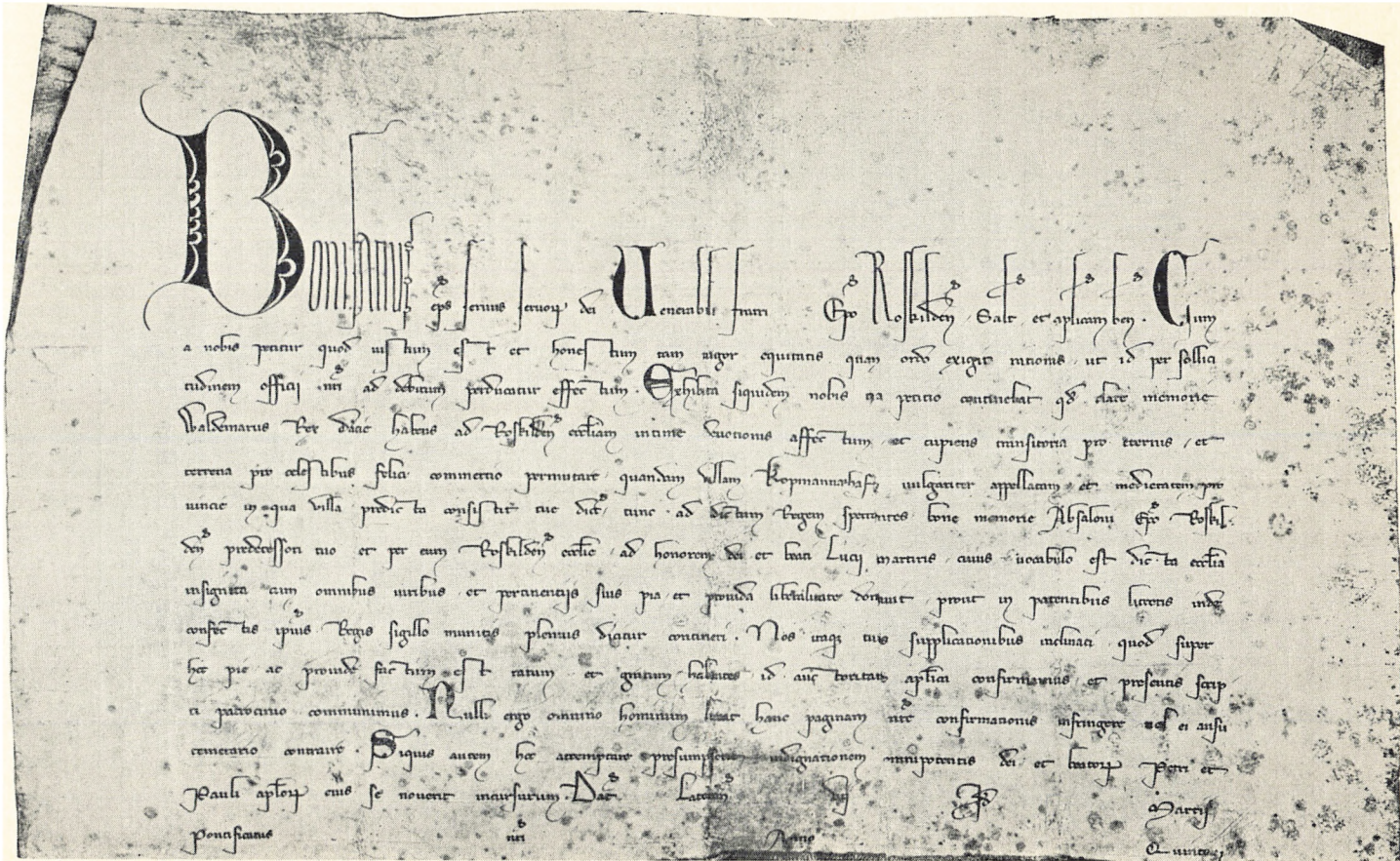

Fig. 32. Pave Bonifacius VIII Brev af 9. Marts 1299.

udtalte da 7. Februar 1299 Bandlysningen over Kongen og Interdikt over Landet, men han søgte fremdeles at faa Forhandlinger i Gang, og i Juni og Juli var Parternes Udsendinge, Biskopper og høje Gejstlige, samlede i *København*, hvor Isarnus havde taget Ophold i *Dekanens Gaard*,⁴³⁾ som laa ved Vor Frue Kirkegaards Nordosthjørne, hvor nu Stiftsprovstegaarden findes. Men Forhandlingerne førte ikke til Maalet, og Isarnus forlod Landet.

Det er forstaaeligt, at *Jens Krag* ogsaa følte sig utryg under disse Forhold og paany søgte pavelig Bekræftelse paa Absalons Gave til Bispestolen. I de Dage, da Skyerne trak sammen til Bandlysning og Interdikt, henvendte han sig til Pave *Bonifacius VIII*, og 9. Marts forelaa Pavens Stadfæstelse af den *Gave*, som højlovlig Kong *Valdemar*, Danmarks Konge havde overladt *Jens Krags* Forgænger *Absalon*, nemlig den By, som almindeligt kaldtes *Kopmannæhafn* og Halvdelen af det Herred, hvori den laa, og som Absalon havde overladt Roskildekirken til Guds og St. Lucius Martyrs Ære med alle Rettigheder, som det fremgik af de aabne Breve, som var forsynede med Kongens eget Segl.⁴⁴⁾ Det er den eneste Gang, at Kong *Valdemars* Breve direkte omtales, nu er de tabt.

Da Biskop *Jens Krag* følte, at hans Liv lakkede mod Enden, købte han af Borgerne *Tue Alemsmagh* og hans Hustru *Valborg* Grunden mellem *Østergaards Grav* og *St. Nicolai Kirkegaard*, op til *Muren ved Stranden*,⁴⁵⁾ siden liggende norden for *Vingaardsstræde* paa det sydøstlige Hjørne af *Kirkegaarden*, og skænkede den 24. Januar 1298 til *Sorø Kloster*. Han døde 5. August 1300 og fandt sit Hvilested i Klostrets Kirke.

Roskildekanniken Magister *Olaf* blev *Jens Krags* Efterfølger i 1301, men han blev først i Februar 1304 stadfæstet i Embedet af Paven.

Ærkebisperiden stundede nu mod sin Afslutning. Kongen blev træt, og i et ydmygt Brev bad han Paven om at stikke St. Peders Sværd i Skeden og tilføjede: „Tal Herre, Din Tjener hører“. Paven lod sig formilde. I 1302 flyttede han *Jens Grand* til Ærkebispesædet *Riga* og udnævnte *Isarnus* til hans Efterfølger i *Lund*. 4. Marts 1304 blev Interdiktet over Danmark hævet.

Udadtil var Rigets Forhold fremdeles urolige. Efterat Striden med Norge var bleven bragt til en foreløbig Afslutning ved *Vaabenstilstanden* i 1298, var *Erik Menved* optaget af Indblanding i Nordtyskland, hvor Grev *Nicolaus* af *Rostock* havde stillet sig under hans Lenshøjhed. De fredløse fortsatte mod skjult norsk Støtte deres Intriger og Fejde. Da Kong *Erik* i 1306 kastede sig over deres faste Holdepunkt, *Borgen paa Hjelm*, erobrede den og jævnedes den med Jor-

⁴³⁾ S.R.D. VI p. 367.

⁴⁴⁾ K.D. I Nr. 40.

⁴⁵⁾ K.D. I Nr. 39 jfr. K.D. I Nr. 75.

den, erklærede den norske Kong *Haakon* den for norsk og fornyede sit Forbund med de fredløse.⁴⁶⁾ Samme Efteraar foretog han et Hærgningstog til danske Farvande. Han truede ogsaa *København*, men Angrebet her blev afvist.⁴⁷⁾

Først i 1308 lykkedes det at indlede Forhandlinger i *København*, der 29. August førte til en foreløbig Fredstraktat, som bragte de nordiske Forhold i forholdsvis Ro, og den blev endelig stadfæstet 17. Juli 1309 ved et nyt Møde mellem Kongerne i *København*.

I 1312 var der ny Uro fra en anden Kant, idet Borgerne i Rostock og andre vendiske Stater stillede sig fjendtligt mod Danmark og rettede et Plyndringstogt mod Kysterne af Sund og Belt, hvor de hærgede vidt og bredt, bl. a. *Amager*. Hertil kom en Bondeopstand, som medførte, at Kongen samme Aar lod mange Bønder hænge udenfor *København*.

Om Biskop Olafs Forhold til Byen og om dennes indre Forhold i hans Tid vides ikke meget.

15. Marts 1303 indskærpede han Jens Krags Bestemmelser om Føringen af *Tingbogen*.⁴⁸⁾ 4. Marts 1313 stadfæstede han den sædvanlige Fritagelse for Afgift til Biskoppen og til Provsterne af *Kapitlets Kirker* og anfører, at disse er Kirkerne i *København*, *Amager* (Taarnby), *Brønshøj* og *Rødovre* (Awarthæ øfre).⁴⁹⁾ Selv skænkede han 6. Marts 1315 sit Gods i *Ølsted* til *Kannikebordet*.⁵⁰⁾

St. Peders Kirke nævnes første Gang 9. April 1304 i Præsten Hinze Bagge's Testamente,⁵¹⁾ men den er utvivlsomt henved 100 Aar ældre.

Fig. 33. Biskop Jens Krags Gravsten.

⁴⁶⁾ Dipl. Norv. VI. 64.

⁴⁷⁾ Ribe Aarbog 1306 A. Huitfeldt p. 331.

⁴⁸⁾ K.D. I Nr. 41.

⁴⁹⁾ K.D. I Nr. 42.

⁵⁰⁾ K.D. IV Nr. 4.

⁵¹⁾ K.D. IV Nr. 3.

Fig. 34. Kong Erik Menveds Sigil.

Vor Frue Kirke blev ødelagt ved Vaadeild St. Christine Nat, 25. Juli 1314.⁵²⁾ Paa et Tympanonrelief, som i 1316 under Genopbygningen blev indsat over Kirkens nordre Indgangsdør stod ifølge *Resen*, at Kirken blev genopbygget i 1316 efter fire Gange tidligere at være bleven ødelagt ved Ild.⁵³⁾ Af disse Brande var den sidste selvfølgelig Branden i 1314, de to kan henføres til 1249 og 1259, men Tidspunktet for den fjerde Brand kendes ikke.

Erik Menveds Regering var lige til sin Slutning præget af Krig og Ufred fra mange Kanter. Ved Siden af Kampene mod de nordtyske Fjender og de Fredløse udviklede Kongen sig nu ogsaa i en bitter og blodig Strid med Ærkebiskop *Esger Juul*, som søgte Forbund saavel med de Fredløse som ogsaa med Kongens forræderiske Broder *Christoffer* og med Svenskerne. Men Roskildebiskoppen holdt sig udenfor Vaabenfærden.

Disse ulovlige Forhold fik Bægeret til at flyde over. Rigets Pengeforhold var nu fuldstændig ødelagt ved Pantsættelse af Indtægtskilder og ved Paalæg af høje Ekstraskatter i Form af Tiende, Plovskat og Told og Skat paa Havnene. Ikke engang Biskopstaden *København* gik helt fri, dog holdt man sig til Importørerne, til Gæsterne. I Brev af 17. Maj 1319 *fritog Kongen Borgerne* for at betale den *nye Told*, men Gæsterne skulde betale den. De maatte dog ikke blande Gæsternes Varer med deres egne og ikke fjerne Gæsternes Varer, før disse havde betalt Tolden. Hvis Kongens Foged anklagede nogen Borger for at have skjult Gæsternes Varer, skulde denne rense sig ved et Nævn bestaaende af 6 Borgere og 6 Bønder fra Omegnen, som Fogeden udnævned. Hvad de fleste dømmer, skal staa fast, dersom det ikke gendrives ved skriftlig Vidneudsagn af 6 Borgere og 6 Bønder fra Omegnen, som Kongen udnævner. Den, som bliver dømt, skal bøde to Gange 40 Mark Penge til Kongen. Nævnene har Ret til at forøge eller formindske Størrelsen af den Sum, som Fogeden har nævnt i sin Anklage, og som den Anklagede skal udrede foruden Bøden, men den anklagede kan udskyde sin aabenbare Fjende af Nævnet. Nævnenes Sammensætning af Borgere og Bønder tilligemed de vidtløftige Bestemmelser viser Anordningens usædvanlige Karakter. Det er heller ikke let at se, hvilken Stilling Kongens Foged indtog, da saavel Borgfoged som Herredsfoged ved *København* var biskoppelige Ombudsmænd.

Kong *Erik Menved* døde 13. November 1319 og Biskop *Olaf* ikke længe efter, 10. Marts 1320.

⁵²⁾ K.D. II Nr. 1.

⁵³⁾ *Resen*. Inscript. Hafn.

Fig. 35. Kong Erik Menveds og Dronning Ingeborgs Gravmæle.

MODGANGSTIDER

Det var med Betænkelighed, at mange af Rigets Stormænd gik til at vælge *Christoffer II* til Konge, thi man kendte hans upaalidelige og troløse Karakter, der havde givet sig Udslag i hans Færd overfor Broderen Erik Menved, som endogsaa paa sit Dødsleje skal have advaret mod at vælge ham. Men det lykkedes ham ved sine Overtalelsesevner at vinde flere af de afgørende Mænd for sig, dog krævede man, at han forinden Valget paa *Viborg Ting*, 25. Januar 1320, skulde underskrive en stræng *Haandfæstning*, hvori først Kirkens, dernæst Riddernes og Væbneres og sluttelig Købstadmænds og Bønders Rettigheder blev sikrede.

For Borgernes Vedkommende skulde de frit kunne udøve deres Købmandskab uden ny Tynge og Told og afgiftsfrit udføre deres Varer, medmindre Kongen og de bedste Mænd af skellig Grund og tvingende Nød var enige om et Udførselsforbud. De Laan, som Kongen og hans Mænd havde modtaget af Købmændene, skulde tilbagebetales, og disse maatte ikke som hidtil beskattes ubarmhjertigt. Alle Skatter, Told og anden Tynge, som var opfundne og paalagt efter Kong Valdemars Tid, deriblandt *Plovpenge*, maatte ikke opkræves fremtidig.

Plovpengene var i Erik Menveds sidste Aar steget fra 1 Øre Penge paa Abels Tid til en halv, ja i enkelte Aar en hel Mark Sølv, og de udrededes som kongelig Skat ogsaa af *Købstæderne*, for *Københavns* Vedkommende til Trods for Roskildebiskoppens Højhedsret.

Ved en særlig Overenskomst, hvis Ordlyd ikke kendes, bortfaldt denne Skat ikke i *Købstæderne*, men blev omskrevet til en fast aarlig Sum. I *København* var den „*ratione pacti*“, d. v. s. efter Overenskomsten, sat til 100 Mark Sølv aarlig.¹⁾

Christoffer II fortsatte, omend efter andre Linier, sin Broder Erik Menveds nordtyske Politik, og med samme Resultat som tidligere. I 1325 var til Befolkningens Forbitrelse blandt andre tyngende Skatter ogsaa *Plovpengene*, der nu udrededes med 1 Mk. Sølv, genindført trods *Haandfæstningen*.

---

¹⁾ K.D. I Nr. 76.

Samme Aar døde Christoffers vragede Medbejler til Tronen, Hertug *Erik* af Sønderjylland, der var af Abels Slægt. Han efterlod sig en umyndig Søn *Valdemar*, som Christoffer vilde tiltage sig Formynderskabet over. Derved fik han saavel sin Halvbroder Grev *Johan* af Holsten, men navnlig den unge *Valdemars* Morbroder, Grev *Gert* af Holsten, som skarpe Modstandere.

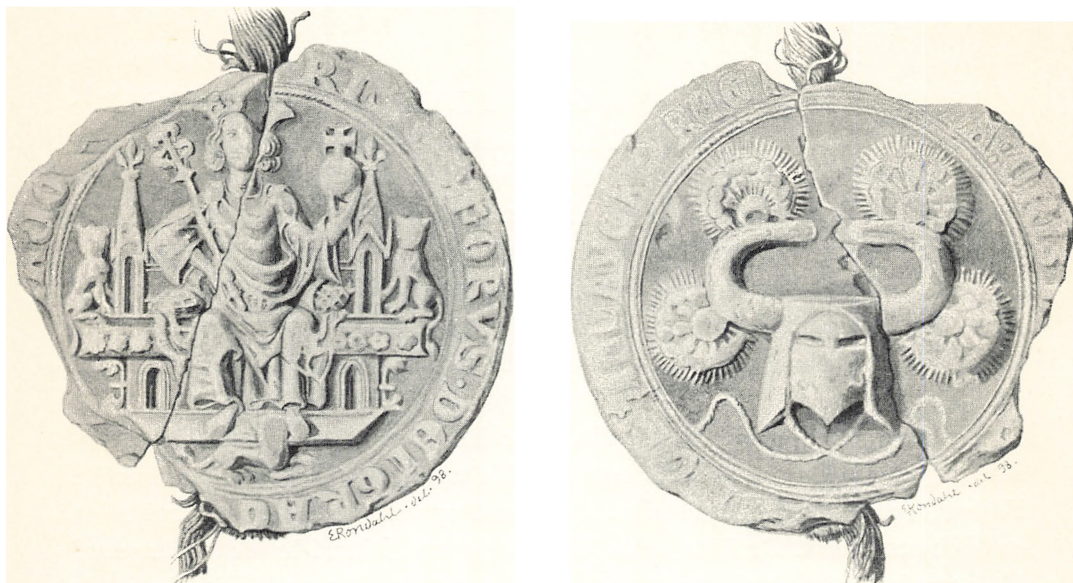

Fig. 36. Kong Christoffer II Sigil.

Tidlig paa Foraaret 1326 bragte Grev *Gert* sin unge Søstersøn med sig til Danmark og forhandlede med de misfornøjede Stormænd. Resultatet blev, at *Christoffer* maatte rømme Land og Rige og tage Ophold i Mecklenburg, medens den umyndige *Valdemar* udraabtes til Danmarks Konge med Grev *Gert* som *Rigets Forstander*, administrator regni.

I disse Dage skrev en ukendt Mand den bitre Klagesang over Danmarks Nød: „Geme, plange moestio more dolorosa Dacia“, hvis første Vers i Ernst v. d. Reckes Oversættelse gengives saaledes:

Suk med Skel, lad Sorg dig hæрге.
 Danmark kummerfuld i Hu,
 thi du har ej fuldgod Værge,
 og dit Mod dig svigter nu.

Gævest Æt du været har,
vidt du Ry for Manddom bar,
Sejr du tog, ned du slog
Verden over hver, som kom
og sig agted rig som du.

I Sommeren 1328 gjorde de sjællandske og de jyske Bønder forgæves Opstand, men det førte dog til, at Christoffer næste Aar fik overtalt sin Halvbroder Grev Johan til at støtte ham paa et Krigstog til Sjælland, for at han kunde genvinde Tronen. Til Løn fik Johan et Gælds brev paa 2000 Mk. og som Sikkerhed Laaland som Pant.

I Roskilde var Biskop *Jens Hind* fulgt efter Biskop Olaf, og han indsatte 8. September 1328 sin Broder *Ingvar Hjort* som Lensmand paa *Københavns Borg* med Østergaard, Solbjerg og Serreslev.²⁾ Ved Overtagelsen modtog han 400 Brød, 4 Flasker Humleøl, 8 Flasker Porsøl, 1 Skæppe Smør, Flæsk af 20 Svin, Kød af ½ Okse, 5 levende Søer, 6 Flasker Salt, 1 Stegepande, 2 Tønder, 4 Kedler, 5 Potter, 1 Morter, 1 Dug, 1 Haandklæde, 1 Bækken, 7 store og 2 mindre Dyner, 80 Læs Byg, 100 Læs Havre, 5 Skæpper Hvede, 1 Pund Byg, 3 Plovheste, 3 Hopper med 1 Føl, 6 Plovjern, 1 færdig Vogn, 1 Skæppemaal, 1 Læst Pors, 1 Sennepskværn, 1 Maltmølle, alle Byggeredskaber og 3 Rygarmbrøster, som han forpligtede sig til at levere tilbage, naar Biskoppen eller Roskildekapitlet krævede det.³⁾

I Sommeren 1329 havde Grev *Johan* udrustet sin Hær saa vidt, at den kunde føre Christoffer over til Sjælland, hvor han efter Besættelsen af Vordingborg fortsatte Marchen nordpaa mod *København*. Da Hæren nærmede sig Byen, red *Ingvar Hjort* Kongen i Møde, men denne spurgte ham, hvorledes han turde vise sig for ham, som han tidligere grovelig havde fornærmet. Ingvar svarede, at han ønskede Forsoning og vilde overgive *København* og *Borgen* og stillede Sikkerhed derfor. Grev Johan, som hørte Samtalen, sendte i Hast Folk i Forvejen, som tog *Borgen* i Besiddelse paa Kongens Vegne, men da Christoffer naaede frem, blev den holstenske Fane med Nældebladet stukket ud fra Taarnet, og Kongen forlod fortørnet Sjælland. Saaledes fortæller *Arild Huitfeldt*. Dog maa Christoffer have skiftet Sind, thi han var i Byen 21. September, og 12. November 1329 gav han Grev Johan Skaane, Sjælland, Laaland og Sjetteparten af de fynske og jyske Skatter i Pant, samt Femern som arveligt Len, og største Delen af disse Landsdele beholdt Grev Johan i mange Aar.

²⁾ K.D. I Nr. 45.

³⁾ K.D. I Nr. 46.

Herefter var *København* og *Borgen* for en lang Aarrække gaaet tabt for *Roskilde Bispestol*.

Nu søgte Christoffer Forhandling med Grev Gert i Ribe i Februar 1330, og Resultatet blev, at den umyndige Valdemar opgav sin Kongetitel, at Christoffers ældste Søn Erik ægtede Grev Gerts Søster samtidig med, at Greven fik store Dele af Jylland i Pant, saa at Christoffer mere end nogensinde blev en Konge af Grevernes Naade.

Den nye Overenskomst satte Splid imellem Greverne, og Christoffer maatte sammen med Halvbroderen Johan indlade sig i Kamp med Grev Gert. Efter et Nederlag ved *Slesvig* 29. November 1331, hvorved Christoffers Søn Erik fik sit Banesaar, sluttedes et *Forlig* 10. Januar 1332 i *Kiel*. Christoffer pantsatte her det sidste af sit Rige til Grev Gert. Han trak sig tilbage til *Saxkøbing*, hvor han spiste Naadsensbrød hos Grev Johan til sin Død 2. August 1332, og Holstenerne styrede Land og Rige som Panteherrer.

At Kongen var helt ude af Spillet viser allerede en Hændelse i 1329. *Knud Porse*, som var Greve af Halland, havde ladet sine Svende Brian og hans Broder sammen med de københavnske Borgere Johannes Blome og Herman Wackrott og Wismarborgeren Henrik Swart med Vaabenmagt erobre og plyndre det engelske Skib *le Godeyere* ved *Revshalegrunden* eller „le Reves“ ved København. I Breve daterede 28. April 1329 henvender den engelske Kong Eduard sig til Grev Knud Porse og til Grev Gert af Holsten, „Danmarks Riges Beskytter“, og krævede, at Skibet, som tilhørte Købmanden Robert af Musgrave, Borger i Newcastle ved Tyne og som førtes af Kaptainen Willielm af Donewyk, og som var paa Rejse fra Stralsund til England, blev frigivet tilligemed iværende Ladning. Skibets Værdi var 100 Pund og Ladningens 340 Pund; den bestod af 26 Læster og 3 Tønder Sild, 5 Læster Øl, 4 Læster Harpax, 8 Fade Lampeolie, foruden Kister og Køjer, Vaabenudstyr, Skæmtespil, Klæder og rede Penge, samt andet Gods. I modsat Fald vilde Kong Eduard tage Repræsalier overfor danske Købmænd.⁴⁾ Det er paafaldende, at der intet dansk Navn findes mellem de nævnte Borgere og Svende, men alle synes at være af fremmed Afstamning.

Det er sandsynligt, at *Ingvar Hjort* fortsatte sin Gerning som Hovedsmand paa Borgen ogsaa under det nye Styre til sin Død omkring 1334. Efter den Tid regerede holstenske Riddere og deres Hjælpere paa Københavns Borg.

I 1335—36 nævnes *Eghard Brokdorp*, der i 1332 havde Helsingborg i Pant, som Hovedsmand i København,⁵⁾ men i 1338 har *Henrik Wend* haft Stillingen i alt Fald en kortere Tid.⁶⁾ I 1340—41 var *Marquard Stovæ* den ældre og

⁴⁾ K.D. I Nr. 47.

⁵⁾ K.D. I Nr. 50. 62. 63.

⁶⁾ K.D. I Nr. 53. 54.

Otto Gholenbek Hovedsmænd i Fællesskab.⁷⁾ Flere af disse Mænd og andre som Heyne Hund Brokdorp og Johannes Hassendorp var i en Aarrække blandt Holstenernes Mænd i Staden, de sidstnævnte vistnok uden at sidde i Hovedsmandsembede paa Borgen.

Men enten deres Stilling var højere eller lavere, Røverriddere var de alle, og der foreligger mangfoldige Klager som den engelske fra 1329 om Overfald og Plyndringer af de nordtyske, saakaldet vendiske Stæders Handelskoger.⁸⁾

I 1335 røvede Marquard Stovæ og Eghard Brokdorp og deres Folk udenfor Københavns Havn, Varer til en Værdi af 2 Pund grot, fra Conrad Mulerd fra Lübeck. 10. November 1336 fratog Hund Brokdorp Ditmar Gramelowe fra Stralsund en Del Gods, 8½ læst Smør, 4000 Stokfisk og 20 Degger Skind til en Værdi af 650 Mark. Godset var strandet paa Saltholm og derefter bjerget. Eghard Brokdorp og Johannes Hassendorp røvede fra de Skibe, som strandede samme Steds, Gods til Værdi af 10 Pund grot i Tournosermønt, tilhørende Johannes Stenwech og 10 Pund grot i Tournosermønt, tilhørende Arnold Es-sende, begge Stralsundborgere.

I 1338 blev en Snekke overfaldet, medens den sejlede i Øresund, og et lybsk Orlogsskib, en saakaldet Vredekogge, d. v. s. Fredskogge, krævede hos Borgehovedsmanden, at den blev udleveret til Ejermanen, og saavel Henrik Wend som Københavns Raad maatte siden bekræfte, at Lübeckerne ikke havde været Angribere men Hjælpere.

I 1340 fratog Eghard Brokdorp i København Peter Babbe fra Lübeck for 10 Ørtug grot i Brød og Øl, og Henneke Wedele tog for 36 Ørtug grot fra Peter Babbe og Hinrik Babbe.

Marquard Stovæ den ældre tog 24. November 1340 i København 15 Tønder Øl og 9 Mk. Brød fra Stralsunderen Arnold Guzehals.

I Foraaret 1341 tog Hovedsmændene i København og Roskilde Biskop i Øresund 200 Mk. Rostockmynt fra Johannes Longe og hans Slægtning Bernard Wyse, og Woldenbergh og Heyne Hund Brokdorp plyndrede i Københavns Havn Everhard og hans Fæller for deres Gods ombord i Koggen Top, bestaaende af Mel, Malt og Øl til en Værdi af 200 Rostockmark; de lovede siden skriftlig at betale det, men undlod det dog.

De fra Slottet modtog 16. Oktober 1342 af Boldewin Wetterroghe fra Stralsund 1 Læst Salt, 3 Læster og 3 Tønder Sild, 5 Tønder Øl, forskellige Vaaben og Rustningssager, en Kiste med Klæder og 1 Tønde med Køjeklæder, og indenfor Byfreden fratog de samme Folk Mathias fra Kampen Øl, Brød og Salt, Tønder og andet Gods og tog yderligere fra Hennekin Plunkowen fra Stralsund

⁷⁾ K.D. I Nr. 55. 60.

⁸⁾ K.D. I Nr. 53. 54. 62. 63.

forskellige Klædevarer, 3 Sider Flæsk, 1 Læst Salt i Tønder, 2 Kister og Køjeklæder, 1 Tønde Øl og 350 Læster tomme Tønder.

Lübecks Arkiv har bevaret disse Klagemaal fra Lübecks, Stralsunds og Rostocks Borgere; de er kun et Uddrag af Lister over disse Byers samlede Tab i danske Farvande, men de har sikkert haft talrige Sidestykker, som nu er tabt, fra andre Byer. Holstenerne var, som det vil ses, bjærgsomme Folk.

I denne urolige Tid var Biskop *Jens Hind* død i 1330, men hans Efterfølger *Jens Nyborg* opgav ikke Bispestolens Krav paa deres Gods. Han stadfæstede i 1331 Roskilde Kapitlets Rettigheder, som mange vilde berøve det, og i 1337 lod han Ingvar Hjorts Breve om hans Overtagelse i 1328 af Borgen og Lenet i København læse paa Tinge.⁹⁾

Det er muligt, at denne Tinglæsning har været Indledningen til Biskoppens Overtagelse af Borgen, men Dokumenter herom er i alt Fald ikke bevarede, og endnu i Juli 1340 var Borgen i Grev Johans Besiddelse,¹⁰⁾ men inden næste Foraar var Roskildebiskoppen Indehaver af Borgen og, som før omtalt, Part-haver i Kaperiet i Sundet.

I Foraaret 1340 gik Grev *Gert* paa Plyndringstogt i Nørrejylland med en stor Hær, og 1. April blev han dræbt i Randers af *Niels Ebbesson*.

Imidlertid var Christoffers yngste Søn *Valdemar*, siden kaldet Atterdag, bleven voksen, og efter at han havde tilbragt sin Ungdom ved Kejser *Ludvig* af Bayerns Hof, befandt han sig i 1338 hos sin Svoger Markgrev *Ludvig* af Brandenburg, hvor fordrevne danske Stormænd sluttede sig til ham, og hvor han antog Titlen „ret Arving til Danmark“. Efter Grev Gerts Drab søgte Grev Johan saavel som Grev Gerts Sønner Forbindelse med ham og søgte at vinde ham ved en Ægteskabsplan med Grev Gerts Datter. Han gik først ind derpaa, men snoede sig med sin Forhandlingsdygtighed atter fri og ægtede i Stedet Hertug *Valdemar* af Sønderjyllands Søster *Helvig*. Brylluppet fejredes paa Sønderborg Hus i Pinsen 1340 og St. Hansdag blev *Valdemar Atterdag* hyldet som Konge paa Viborg Ting. Ved Medgiften søgte han at bringe saa meget, som han evnede, af Jylland under sit Styre. Derefter vendte han sig i 1341 mod Sjælland. Først søgte han, omend forgæves, at faa Midler til at indløse *Vordingborg*. Derefter bød der sig Muligheder ved *København*. Endnu 8. Juli 1340 sad *Marquard Stovæ* den ældre og *Otto Gholenbek* paa Borgen som Hovedsmænd for Panteherrn Grev Johan og gav Lübeckerne Tilladelse til at komme til *København* som Købmænd eller under Sildefisket.¹¹⁾ Men i Løbet af Efteraaret fik Biskop *Jens Nyborg* af Roskilde Borgen i sit Værge og 16. Januar

⁹⁾ K.D. I Nr. 49. 51.

¹⁰⁾ K.D. I Nr. 55.

¹¹⁾ K.D. I Nr. 55.

1341 kunde han *overdrage den* til Kong *Valdemar* for et Tidsrum indtil 6. December 1342, dog saaledes, at Biskoppen beholdt Amager og de to nærmeste Herreder frit ligesom sit øvrige Gods, uden at Kongens Hovedsmænd paa Borgen eller hans Ombudsmænd maatte blande sig deri, og Borgerne i København maatte ikke tynges eller beskattes, fanges eller fængsles.¹²⁾ Københavns Borgere viste Kongen deres venlige Sindelag i Gerning, thi 11. Februar 1341 udstedte han et Brev, hvori han takkede dem for det Mod og den Fasthed, de stedse havde vist ham og hans Slægt og han stadfæstede alle de Friheder, som tidligere Konger havde givet dem.¹³⁾

Imidlertid var Kongen stadig i Pengetrang, og Biskoppen havde yderligere maattet overdrage ham Amager og Gods og Tiende af Rygen og Møn og andet Gods til Sjællands Befrielse. Men end ikke dette var tilstrækkeligt, da Kongen maatte sikre sig rede Penge til Sold for sine Krigsfolk eller til endnu et Forsøg paa at faa Vordingborg, som han ivrigt attraaede, i sin Magt. Under disse Omstændigheder *pantsatte* han kort før 15. Juni 1341 *Borgen, Byen, Amager* og de *to Herreder* til Borghovedsmanden *Marquard Stovæ* den ældre og andre for 7000 Mk. Sølv. Til Gengæld overdrog han til Bispestolen for den Tid, han havde dens Gods i *Væрге, Søborg*, som halvt nedskudt belejredes af hans Hær under Ledelse af Biskop Svend af Aarhus, og dertil de *fem Herreder* *Holmbo, Strø, Lyngø, Jurlunde* og *Skipinge* med tilhørende *Købsteder* og *Kongsgods*, samt *Halsnæs*.¹⁴⁾

Marquard Stovæ og *Otto Gholenbek* vedblev derfor at have Borgen inde, nu som selvstændige Panteherrer, og de gav, 16. Juli 1341, Borgerne fra *Kampen, Stavern, Harderwyk* og de andre *Stæder* i *Vesterleden* frit *Lejde* til København under *Aarets Marked* og *Sildefiske*.¹⁵⁾

15. Juli 1341 bekendtgjorde *Kongen*, at han havde sluttet *Forbund* med *Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund* og *Greifswalde* og han bekræftede deres gamle *Privilegier*. 25. Juli gav *Grev Johan* af *Holsten* *Forbundet* sin *Tilslutning*, og endnu 17. Februar 1342 deltog han aktivt i det „til *Lübeckernes* og *Kong Valdemars Beskyttelse*“.¹⁶⁾ Ogsaa i 1342 bekræftede *Kongen* *Hansestædernes* *Privilegier* og fornyede saaledes 10. August alle *Stralsunds* gamle *Privilegier* i *Skånø* og *Dragør* og 15. August *Kampens* *Privilegier* i *København, Dragør* og *Revshullet*, samt tilstod dem egen *Jurisdiktion*, saaledes som de før havde haft det i *Skaane*.¹⁷⁾

¹²⁾ K.D. I Nr. 56.

¹³⁾ K.D. I Nr. 51.

¹⁴⁾ K.D. I Nr. 58.

¹⁵⁾ K.D. I Nr. 60.

¹⁶⁾ Lüb. Urk. B. II Nr. 725, 726, 734.

¹⁷⁾ Hans. Urk. B. II Nr. 700, 701.

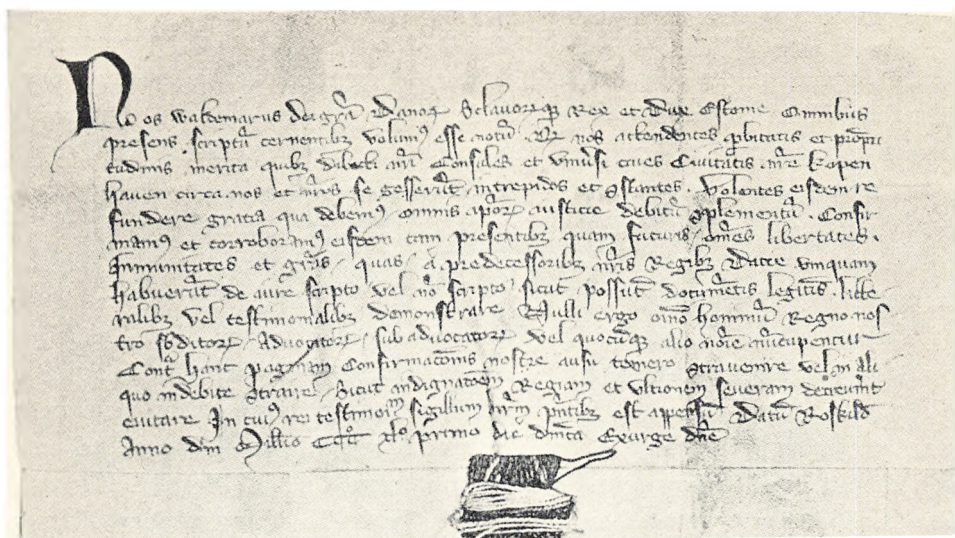

Fig. 37. Kong Valdemar Atterdags Brev af 11. Februar 1341.

Derimod var Kong *Magnus Smek* i Sverige, som allerede i 1332 havde købt Panterettighederne i Skaane, ikke Stæderne venlig stemt. Han røvede deres Gods og fængslede deres Borgere, og i 1342 nægtede han dem Adgang til Markederne i Skaane. Som Modtræk indbød Kong *Valdemar Lübeckerne* og *Hamburgerne* sammen med mange andre Købmænd til at komme til *København* i Sildetiden.

I denne Sommer belejrede Kongen *Byens Stentaarn* foran Havnen, hvilket var besat af Holstenerne, og Købmændene sluttede sig til Kongens Folk. Derved gjorde Kongen sig Grev *Johan* til Fjende, og dennes Hovedsmand paa Vordingborg *Marquard Stovæ den yngre* ilede de belejrede til Hjælp med holstenske Tropper. Samtidig sendte Kong *Magnus* en betydelig Styrke fra Skaane over til Angreb paa *Valdemars Folk* i *København*. Men Kong *Valdemars Marsk*, den tyrolske Ridder *Friedrich von Lochen* ilede i Hast fra Sydsjælland med sine tyske og danske Krigere. Det kom 26. Juni 1342 til en Kamp ved *Blithebro* i *København*, hvori *Friedrich von Lochen* tilføjede Fjenden et alvorligt Nederlag, og han sendte mange Fanger til *Lübeck*, hvor de blev lagt i tunge Lænker, indtil de betalte deres Løsepenge.¹⁸⁾

Blithebro i *København* er utvivlsomt Datidens Navn paa *Højbro* og *Byens Stentaarn*, som i Jordebogen af 1496 kaldes *Kringelen*, laa sydøst for Østergaard og afsluttede her *Byens Vold* ved *Stranden*.

Marquard Stovæ den yngre træffes endnu en Gang i *København*, nemlig i 1346, da han blev overvundet i Tvekamp af Kongens Mand *Albert von Oost* og hensat i Fængsel paa *Borgen*, indtil han undveg næste Aar.

Den udkæmpede Strid vakte Opmærksomhed viden om, og den berømmes i følgende Ord af den østrigske Digter *Peter Suchenwirt*: „Man hört von den Galandern gar wenig süßes Singen, nur die scharffen Klingen, die gaben auf den Helm Klang“.¹⁹⁾ Men Kampen bragte ingen Afgørelse, thi hverken Borg eller Taarn kom i Kong *Valdemars Haand*. De holstenske Panthavere videresolgte deres Pant til *Magnus Smek*, der købte et Krav paa 3050 Mk. Sølv af Tyskerne *Conrad von Plessen* og formodentlig Resten af *Marquard Stovæ*. Den svenske Rimkrønike siger herom: „De (danske) borgede tre tusind Mark og halvtreds, af en Herre, hed *Conrad von Pless*. Derfor havde han Pant fuldgodt: *København* og *Gurre Slot*, *Roskilde to Herreder*, *Taarnet ved Havn*, og dertil tre *Herreder* ved Navn *Sømme Herred* og *Tune og Lille*, disse var det“.²⁰⁾

¹⁸⁾ S.R.D. VI p. 524. Detmar Lüb. Chronicon ed. Grautoff I p. 253. K.D. II Nr. 1. 26. Juni.

¹⁹⁾ Hist. Tidsskr. 4 R. V.Litt. p. 16.

²⁰⁾ Ellen Jørgensen. *Valdemar Atterdag* p. 106, *Roskilde to Herreder* var *Støvnæs* og *Smørum Herreder*, af hvilken det første tilhørte *Valdemarsgaven*, og det sidste var givet *Biskoppen* som Len, fordi han var Kongens Kansler.

Fig. 38. Kong Valdemar og Dronning Helvig.

Striden mellem Valdemar Atterdag og Magnus Smek fik sin Afslutning ved Fredsmødet i *Helsingborg* 17. Juli 1343 og 2. August blev der indgaaet Forlig om, at et 24 Mands Nævn skulde træffe den endelige Afgørelse paa et Møde i Varberg, med *Ærkebiskop Peder Galen* som Opmand, og bl. a. skulde Københavns By, Borg og Bytaarn med Tilliggende, indtil Afgørelsen faldt, være i *Ærkebiskoppens Værge*.²¹⁾ Det afgørende Møde blev holdt i November og 18. November udstedte Valdemar et Brev, hvorved han afstod Landene øst for Sundet til Magnus Smek og overtog Borgen København for 7000 Mk. Sølvs kølnsk Vægt, det Beløb for hvilket Kong Magnus tidligere havde erhvervet sit Pant.²²⁾

København og dens *Borg* forblev nu i *Valdemar Atterdags* Besiddelse i 25 Aar. Biskop *Jacob Poulsson*, som i 1344 efterfulgte *Jens Nyborg*, rejste ingen Indsigelse og Biskop *Henrik Gertsson*, som tiltraadte i 1350, overlod 21. November med sit Kapitels Samtykke for sin Levetid *Borgen* og *Byen Havn* tilligemed Bispegodset i *Serreslev* og et *Møllested* med alle Rettigheder og Pengeindtægter til Kongens frie Raadighed til Tak for, at han ved sine Anstrengelser har udrevet ikke alene Kirken, Præsteskabet og Folket af Fjendernes og hans Rivalers Trældom, da de var underkuede og den kirkelige Frihed var røvet, men ogsaa har friet hans Forgænger Biskop *Jacob* og hans Husfolk og undergivne af Fangenskabets Aag.²³⁾

Til Trods for de svære Tider var der dog en livlig Handel i de danske Farvande, ganske særlig i Øresund i Sildetiden, hvor talrige Købmandsskibe stævnedes til Markedspladserne i Skaane for at afsætte deres Varer og opkøbe Sild. De mange Overgreb mod Skibene er jo i og for sig Vidnesbyrd derom.

Lübeck havde ligefra det 13. Aarhundredes Begyndelse, da den i Valdemar Sejrs Dage i en Aarrække blev en dansk By, nydt godt af Toldfrihed og andre Handelsprivilegier i Danmark og ganske særlig paa de skaanske Markeder ved Skanør og Falsterbo, og tilsvarende Privilegier blev efterhaanden tilstaaet ikke alene de pommerske og vendiske Stæder, af hvilke ogsaa flere til Tider var under dansk Herredømme, men samme Ret fik efter Kong Abels Dage yderligere de saakaldte Ummelandsfarere fra Byerne omkring Zuydersøen, siden ogsaa benævnt Byerne i Vesterledet.

De forskellige Stæder søgte idelig fra Konge til Konge at faa deres Handelsprivilegier bekræftede, helst ogsaa udvidede; deres største Interesse laa paa Hovedmarkedet i Skaane, og det er kun sjældent, at Privilegierne opregner ved Navn de andre Byer i Riget, paa hvilke de drev deres Handel.

²¹⁾ K.D. I Nr. 64.

²²⁾ K.D. I Nr. 66.

²³⁾ K.D. I Nr. 68.

Mange af Skibsplyndringerne foregik i Københavns Havn eller tæt udenfor den og viser altsaa, at Skibe fra Lübeck, Rostock og Stralsund besejlede denne i 1330 Aarene. Men skriftlige Privilegier paa fremmed Handel i *København* findes ikke før 1340.

Magnus Smek havde som Herre i Skaane bekræftet Lübeckernes Privilegier paa Skaanemarkederne saa sent som i 1338. I de følgende Aar gjorde han dem Livet surt ved forøgede Udgifter. Tilslidst fængslede han Købmændene og beslaglagde deres Gods overalt i Riget og i 1342 herskede der aabenbar Krig.

Uagtet de holstenske Grever ellers ikke plejede at være venlig stemt overfor Lübeck, fandt Grev *Johan* det under disse Forhold ønskeligt at lade sine Hovedsmænd i *København*, Marquard Stovæ den ældre og Otto Gholenbek 8. Juli 1340 give de lybske Købmænd Tilladelse til i dette Aar at komme til København for Købmandskab eller Sildefangst i de forestaaende Markeders Tid og tilsikre dem Fred, med mindre, hvad Gud forbyde, nogen blandt dem selv skulde volde Striden.²⁴⁾

16. Juli 1341 gav de samme Hovedsmænd, tilsyneladende paa eget Ansvar, Borgerne fra Kampen, Stavorn, Harderwyk og overhovedet alle Byer i Vesterleden en lignende Tilladelse til at komme til København og til at lægge ind i Havnen udenfor Byen, altsaa i Revshullet, med frit Lejde og Sikkerhed for Folk og Gods fra deres Ankomst i Havnen og til de forlod den efter endt Marked.²⁵⁾ 15. August 1342 fik Købmændene fra Kampen Kong *Valdemars* Stadfæstelse af deres tidligere Rettigheder fra Hertug Valdemars og andre danske Kongers Tid og tilføjede, at de nu maatte nyde de Rettigheder, som de før havde haft i Skaane, ogsaa i *København*, i *Dragør* eller i *Revshullet*.²⁶⁾

Endnu 3. September 1365 befalede Kongen sine Fogeder og Tilsynsmænd paa Markederne i København, Dragør og Skanør at tage vel imod Købmændene fra Zytphen.²⁷⁾

Det er rimeligt, at alle disse Tilladelser til fremmede Købmænds Handel har givet Anledning til en ikke ringe Invasion af dem, først som Gæster eller Vinterliggere, siden som blivende Medlemmer af Borgerskabet, som derved fik en stærk tysk og hollandsk Kolorit. Dette maa have ført til en Opblomstring af Handel og Næringsliv i Byen trods de krigeriske og urolige Tider, der i enkelte Aar som i 1342 kunde virke hæmmende nok, medens den betydeligste Del af Udbyttet gik til de udenlandske Storkøbmænd. At Byens Borgerskab deltog i Handelslivet fremgaar ogsaa af den Tilladelse som Kong Valdemar 3. August

²⁴⁾ K.D. I Nr. 55.

²⁵⁾ K.D. I Nr. 60.

²⁶⁾ K.D. I Nr. 61.

²⁷⁾ Hans. Urk. B. IV Nr. 155.

1348 gav, hvorved *Borgerne* fik samme Ret til at købe og sælge, skære Klæde og drive andet Købmandsskab paa *Dragør Marked*, som tidligere Konger havde tilstaaet dem i *Skånør*.²⁸⁾

Et ejendommeligt Udslag af den tyske Invasion finder vi i Oprettelsen af den saakaldte *Rosengård* paa de ubebyggede Arealer i den nordlige Del af Byen. I udvidet Forstand blev Navnet siden brugt om hele Kvarteret langs Volden fra Fiolstræde til Sværte- og Regnegade, saaledes at Grundene paa Gaden Rosengårdens Nordside og paa begge Sider af Lille Købmagergade regnedes hertil. *Byens Rende* i Landemærket og bag Bjørnebrogades Købmangerboder dannede Syd- og Vestgrænse for Rosengården. I snævrere Forstand synes Navnet dog kun at gælde Jorden vest for St. Gertrudsstræde og nord for Sværte- og Regnegade, og det er dette Areal, som Kong Valdemar i Følge Jordebogen af 1377 berøvede St. Nicolai Kirke.

Rosengårde fandtes i flere af de nordtyske Byer, bl. a. Hamburg og Lübeck, i Rostock, Wismar, Stettin og Greifswalde. Der var her Forlystelsessteder, ikke altid af den moralsk uskyldigste Art, og det er rimeligvis et saadant Anlæg, der er opstaaet paa Nicolai Kirkes Grund. Men den københavnske Rosengård havde ogsaa Forbilledernes Skavanker; her maa vi søge *Bovepladsen*, hvor de uartige Piger færdedes, og hvor det var Københavns Bagersvende under Bødestraf forbudt at lade sig finde.²⁹⁾

I Middelalderens Slutning, da *St. Anne Hospital* skulde flyttes her hen, bestemte *Frederik I* i Fundatsen, at ingen Kvinde, som levede i aabenbart Skørlevned, maatte bo paa 80 Favne nær Hospitalets Fortov.³⁰⁾ Og *Peter Plade* siger i sin Visitatsbog, idet han taler om Farerne ved et utugtigt Liv: „Ja hvor mange mistede ikke deres Liv i København, for den Rosengård var ved Magt. Ikke visker Bøddelen sit Sværd saa tit udi denne Tid, som han gjorde i den Tid“.

Wismars Rosengård nævnes allerede i 1325. Her holdt Papegøjeselskabet sin Fugleskydning, og her spillede Stadsmusikanterne paa Søn- og Helligdage mellem Paaske og St. Hans. Borgerne dansede i Rosengården, men det gik næppe altid fredeligt til, idet der var sat stræng Straf for at udøve Vold eller drage hinanden efter Haaret.³¹⁾

De syv Linde i Rostocks Rosengård nævnes i et lille Vers om Rostocks Vartegn.³²⁾

Om den københavnske Rosengård findes ingen detaillerede Meddelelser

²⁸⁾ K.D. I Nr. 67.

²⁹⁾ Nyrop. Danm. Gildeskraaer II 23.

³⁰⁾ K.D. IV Nr. 387.

³¹⁾ Mecklenb. Urk. B. VIII Nr. 55. 16. 14. Nr. 62. 76. XIII Nr. 765. Nr. 77. 66.

³²⁾ Beitr. zur Gesch. v. Stadt Rostock X. p. 50.

bevarede fra det 14. Aarhundrede, men man kan sikkert tegne dens Billede og Betydning i nær Overensstemmelse med Wismars og Rostocks. Vi kan vel tænke os, at de Fløjtespillere, fistulatores, som kort efter 1377 fik Bolig i Biskoppens Boder i Petrus Judæ Gaard i St. Nicolai Sogn bl. a. spillede til Sommerdansen paa Rosengaarden.³³⁾

Pant efter Pant og Borg efter Borg samlede Kong Valdemar nu i Aarens Løb med List, med Magt det splittede Rige sammen, men Folket led under Krigens Hærgen og Skatternes Tynge. Til al den øvrige Elendighed kom da i 1348 *Byldepesten*, som rasede over Landet indtil 1350. Ingen Købstad og intet Sogn gik fri; enkelte Egne affolkedes helt, og Rigets Folketal formindskedes med mange Titusinder. Utvivlsomt har ogsaa København maattet bøde i de Aar, da den sorte Død gik over Landet. Vi kan ikke følge Sygdommen i Enkelt-heder; det ser ud til, at den har medført en Forbedring af Spedalskhedshospitalerne, som tidligere var viede til forskellige Helgener, det københavnske til St. Olaf, men som fra denne Tid næsten overalt, ogsaa i København, fremtræder som *St. Jørgens Huse*.

Freden i *Varberg*, hvor Skaanes og de øvrige østlige Landskabers Afstaaelse blev godkendt af Valdemar, var ingenlunde en Afslutning af Mellemværendet med Magnus Smek. Da Magnus i Midten af 1350-Aarene havde maattet dele Magten i Sverige med sin Søn Erik, og denne endogsaa rejste Oprørsfanen imod ham, maatte han bekvemme sig til at søge Valdemars Støtte, og han kom tilligemed sin Dronning Blanca og sin unge Søn Haakon, som var udvalgt Konge i Norge, til *København* i Foraaret 1359. Her trolovede den attenaarige *Haakon* sig højtideligt med Valdemars yngste Datter *Margrete*, som da gik i sit syvende Aar, og han fæstede hende, som sig hør og bør, med Skænk og kostelig Gave. Dette var dog for Magnus Smek kun Midlet til at opnaa Støtte i Striden med Sønnen Erik, og Valdemar lovede at hjælpe mod en Overdragelse af Helsingborg med Tilliggende. Han paabegyndte Felttoget i al Hast og lagde en stor Del af Landet under Kong Magnus.

Da det snart begyndte at skorte paa Levnedsmidler, og Magnus ikke hjalp til eller gjorde Mine til at holde sin Del af Aftalen, drog Valdemar atter hjem. Magnus sluttede nu Forlig med Sønnen Erik, som tvang ham til helt at opsige Overenskomsten i København. Ved Midsommertid 1359 døde Erik, og Magnus Smek fandt derefter endnu mindre Anledning til at vedstaa sit Ord.³⁴⁾

Men Kong Valdemar havde ikke opgivet sine Planer. I 1360 lod han paany Leding udgaa; ogsaa Købstadsfolk og Klosterfolk blev tvungne til at sende deres Kogger ud, og de maatte paa egen Bekostning sørge for, hvad der hørte

³³⁾ K.D. I Nr. 76.

³⁴⁾ Ellen Jørgensen. Valdemar Atterdag. Sjæll. Krønike p. 50.

til, ligesom de plagedes med anden Tynge. Efter en Belejring overgav Magnus Smek Helsingborg til Valdemar, og i Løbet af Aaret kom ogsaa det meste af Skaane og Sønderhalland i hans Magt. Paa denne Tid søgte Lübeck og de andre nordtyske Handelsbyer, Visby medregnet, til gensidig Understøttelse at slutte sig sammen i Forbundet, kaldet *den tyske Hanse*. Det var under Krigen i Skaane magtpaaliggende for Kong Valdemar at vinde Støtte eller i alt Fald Velvillie hos denne nye Magtfaktor, og han indbød derfor i Juni 1360 Raadmænd fra *Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund* og *Greifswalde* til et Møde i *København*. Forhandlingerne blev ført i *Graabrødre Klosters Stue* i Tiden fra 7. til 17. Juli. Kongen drøftede med dem Spørgsmaalet om en fælles Mønt for Riget og om Udvidelser af Stædernes Privilegier, hvilket disse var tilbøjelige til at betale med 1000—1200 Mark lybsk. Om Forholdet til Sverige vilde de dog ikke tage et bestemt Standpunkt, men Kongen derimod gav dem 17. Juli Svar paa deres Forslag og Artikler. 19. Juli sejlede Kongen til Helsingør og paa hans Opfordring ledsagede Raadmændene ham. Han stillede dem i Udsigt, at det nye Frihedsbrev skulde blive udstedt 29. Juli; dette skete dog ikke paa Grund af Forholdenes Udvikling.³⁵⁾

Næste Aar angreb *Valdemar Visby* paa Gotland, men selv om Øen var svensk, var Visby en Hansestad, og Følgen af Valdemars Sejr var, at han fik ikke alene Svenskerne, men ogsaa Hanseforbundet som Fjende.

Det svenske Rigsraad støttede Kong Eriks Krav om, at Magnus Smek for stedse skulde opgive Tanken om Kong *Haakons* Ægteskab med *Margrete*, og nu blev paa Raadets Foranledning 29. Juni 1361 en ny Trolovelse indgaaet med Grev Gerts Datter *Elisabet*.

I Slutningen af Juli 1362 blev *Elisabet* paa Pløns Slot viet til en Repræsentant for Kong *Haakon*, og 17. December indskibede hun sig i Travemünde paa Rejsen til Sverige. Men Skibet strandede paa dansk Omraade, rimeligvis paa Bornholm og Ærkebiskop *Niels Jonsson*, der som Valdemar Atterdags Kapellan havde overværet Kong *Haakons* Trolovelse med *Margrete* i 1359, følte sig forpligtet til at hindre det nye Ægteskab af kanoniske Grunde, fordi Ægtefolkene var for nær beslægtede, og til at underrette Kong Valdemar om, at han havde tilbageholdt Grevinde *Elisabet* paa en af sine Borge, rimeligvis paa *Hammershus*. Desuden var Kong *Haakon* mindre gunstigt stemt for det nye Ægteskab, og det lykkedes derfor Valdemar at faa saavel ham som hans Forældre Kong *Magnus* og Dronning *Blanca* til at vende tilbage til den første Plan.

9. April i 1363 blev Kong *Haakon* og den tiaarige Dronning *Margrete* viede i *København*,³⁶⁾ muligvis i *Borgkapellet*, som Kong Valdemar et Aarstid forinden

³⁵⁾ Ellen Jørgensen. Valdemar Atterdag p. 62 ffg.

³⁶⁾ Ellen Jørgensen. Valdemar Atterdag. Sjæll. Krønike p. 57.

havde faaet indrettet med pavelig Tilladelse og med visse Afladsbegunstigelser for dem, som søgte det.³⁷⁾ Ærkebiskop Niels Jonssøn celebrerede Messen og foretog Vielsen i Overværelse af Kong Magnus og Dronning Blanca, og der har sikkert været talrige af Kirkens og Ridderskabets Stormænd tilstede saavel ved Vielsen som ved de paafølgende Fester paa Borgen.

Kong *Magnus* mistede for Brylluppets Skyld Kronen og Friheden, og i November 1363 valgte de svenske Stormænd *Albrecht af Mecklenburg* til Konge. 11. Juni 1363, altsaa kun faa Maaneder efter Brylluppet døde Kong Valdemars eneste Søn *Christoffer*, og med ham udslettedes Valdemarernes Mandslinie.

Den unge Brud blev den, som skulde løfte Arven efter Faderen.

Valdemars Erobring af Visby gav Anledning til, at der i Greifswalde i September 1361 blev dannet et *Forbund* mellem Sverige og ni af Østersøhansestæderne, hvortil siden kom Kiel og Bremen samt de holstenske Grever. De samlede en anselig Hær og Flaade, og Hansestæderne ønskede at rette Angrebet mod *København*, men efter at Styrken var stukket i Søen i Slutningen af April næste Aar, under Anførsel af Borgmester *Johan Wittenborg*, ændredes Angrebsstedet til *Helsingborg*. Belejringen af Borgen og Blokaden i Sundet endte dog med en fuldstændig Sejr for Kong Valdemar. Omtrent Halvdelen af Fjendens store Skibe, et stort Bytte og en Mængde Fanger faldt i de Danskes Hænder, og Resterne af Flaaden maatte søge Frelse i Flugt, hvorefter Belejringshæren søgte fri Afmarche og Vaabenhvile. Johan Wittenborg blev ved Hjemkomsten til Lübeck fængslet som Forræder og næste Aar halshugget paa Lübecks Torv.

Kong Valdemar kunde nu endogsaa begive sig paa Rejse til Kejseren og til Paven i Avignon.

Vaabentilstanden blev stadig forlænget og ændredes 3. September 1365 i *Vordingborg* til en endelig *Fred* med Hansestæderne, hvorved navnlig Forholdene paa Markederne ved Skanør og Falsterbo blev ordnede.

Fredsvilkaarene forekom dog ikke Hansestæderne tilfredsstillende, og endnu mindre den Maade, hvorpaa Kong Valdemar fortolkede dem. Misfornøjelsen flammede i alle Østersøstæderne. Tilsidst indgik man 11. November 1367 paa et Møde i den til vore Dage bevarede Hansesal paa *Kølns Raadhus* et fast *Forbund mellem alle Hansestæder i den tyske Hanse* om Krig mod Danmark og Norge.³⁸⁾ Paa et Møde i Wismar 25. Januar 1368 sluttede de mecklenburgske Hertuger, de holstenske Grever og tolv jyske Stormænd, der var misfornøjede med Valdemars kraftige Styre, sig til, og Kong Albrecht af Sverige skulde tiltræde Forbundet inden St. Hansdag. Paa Papiret delte man Danmark imellem de Forbundne. Hansestæderne skulde have Halvdelen af Erobringerne i Skaane

³⁷⁾ Acta pontif. Dan. Nr. 538.

³⁸⁾ Hanse Recesse I Nr. 412, Nr. 413.

som Sikkerhed indtil deres Krigsudgifter var betalt og desuden store Friheder paa Skaanemarkedet og i hele Danmark, men „*dat hus to Kopenhagen, dat schall man breken.*”³⁹⁾

Snart samledes Stædernes Fejdebreve i Lübeck, hvorfra de blev oversendt til Valdemar, som modtog dem med bedsk Spot over „de seven unde seventig Hensen“. Men Spotten var kun Overfladen af Kongens Stemninger. I Virke-

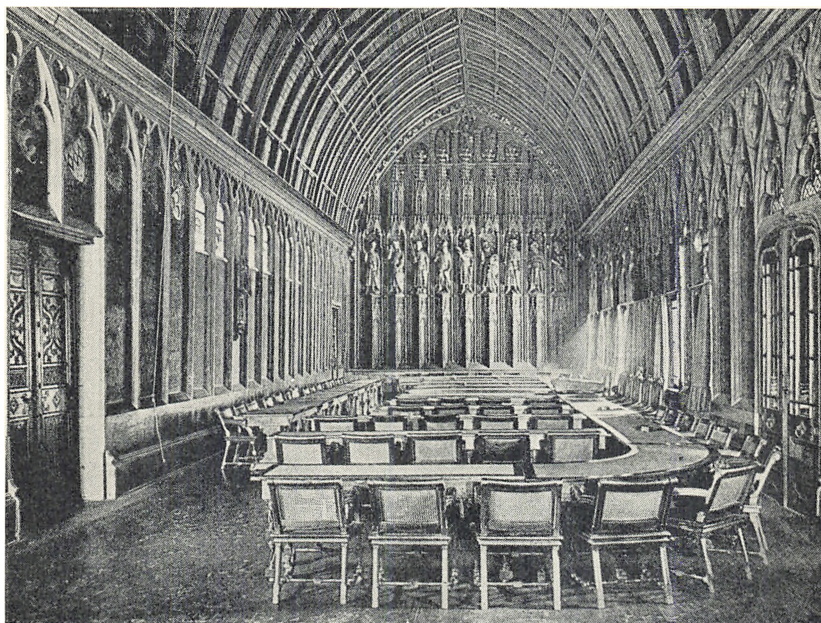

Fig. 39. Hansesalen i Kölns Raadhus. (Efter Fotografii).

ligheden fandt han Stillingen saa fortvivlet, at han Skærtorsdag 6. April 1368 forlod Landet, maaske i det forfængelige Haab at skaffe tilstrækkelig kraftig udenlandsk Støtte. Han indsatte den rygiske Ridder *Henning Podebusk* som *Rigets Hovedsmand* under sin Fraværelse.

Faa Uger efter Kongens Afrejse begyndte Fjendtlighederne dels i Norge, dels i Skaane, men *København* var det første og vigtigste Maal. Allerede 2. Maj 1368 lykkedes det Hæren at indtage Byen. Dernæst forsænkedes *Havnen* med stenfyldte Skibe, som de preussiske Stæder havde købt for disses saakaldte Pundgæld, en Skat som samtlige Hansestæder lod opkræve for at faa Penge til Krigens Førelse.⁴⁰⁾

Byen blev hærget i Bund og Grund og delvis afbrændt, især den vestlige

³⁹⁾ K.D. I Nr. 70. Hans. Urk. B. IV Nr. 243.

⁴⁰⁾ K.D. I Nr. 71.

Del i *St. Clemens Sogn*, der i *Jordebogen af 1377* betegnes som, „villa desolata“, den ødelagte By.

Her kan man ved Grundudgravning endnu paavise smaa Trækul og lignende Brandrester i de nederste Fyldlag, ovenpaa den murstensfrie Muld.

Borgens Forsvar blev ledet af Hr. *Peder Grubbe* og Hr. *Olaf Bjørnsson*, og de har sikkert gjort alt for at værges sig. I Hast lod de grave en Voldgrav uden om Borgen; den stod ved Undersøgelsen af Borgruinerne i vor Tid endnu med ujævne Skraaninger i det raa Ler, uden Muldlag, og paa dens Bund havde der endnu ikke samlet sig Dynd, da den igen blev fyldt.

Ved Overgivelsen fik Besætningen fri Afmarche med Liv og Gods og med frit Lejde indtil Mikkelsdag, hvorefter den skulde tjene den Herre, som da indehavde den største Del af Danmarks Rige. Erobrerne gjorde et stort Bytte, hvoriblandt der var en Kiste med mange smukke Sølvsaager af Kongens Borddækning, som Kander, Bækkener, Sølvfade og Skaale, en anden Kiste med pragtfulde Silkeornamenter til Kirkens Højtider, en Tønde med Kongens Ride-tøj til hans Turnerhest, og i Kælderen 3 Læster Voks. Hr. *Peder Grubbe* og Hr. *Olaf Bjørnsson* og andre, som havde været paa Borgen, og som havde været bedt som Gæster af Erobrerne, oplyste at der fandtes meget af Skibsgods og Ankere. Byttet blev delt ligeligt mellem Mecklenburgerne og Grev *Henrik af Holsten* paa den ene og *Hansestæderne* paa den anden Side.⁴¹⁾

Efter Borgens Erobring var man noget usikker med Hensyn til Tidspunktet for dens Nedrivning,⁴²⁾ idet man endnu ikke havde erobret et fast Punkt, som kunde erstatte den, men paa et Møde i *Lübeck* 13. Juli 1369 blev det bestemt ufortøvet at sende Stenhuggere til *København*, naar der indløb Underretning om, at *Helsingborg* var taget. Antallet af Stenhuggere, som skulde nedbryde Borgen var 20 fra *Lübeck*, 10 fra *Stralsund*, 8 fra *Rostock*, 5 fra *Wismar* og 4 fra *Greifswalde*.

21. Juli 1369 afsluttedes en Overenskomst med Hovedsmændene paa *Helsingborg* om, at de skulde overgive Borgen 8. September med mindre Krigslykken i det øvrige Land vendte sig inden denne Dag. Dette skete ikke, og senest paa denne Dag maa man antage, at Nedrivningen af Borgen i *København* er begyndt.

De i vore Dage fremdragne sparsomme Ruiner af *Absalonsborg* vidner tilfulde om, hvor grundigt Ødelæggelsen blev foretaget. Palatiets Nordøstgavl ligger endnu under det yngre *Blaataarns* Fundament saaledes, som den blev væltet i 1369. Den gamle Borgbrønd blev pakket fuld med Søjleskafter og Kapitæler fra Palatiets Haller, og *Kalkstens-Kvadrene* fra den næsten jævned

⁴¹⁾ K.D. VI Nr. 1.

⁴²⁾ K.D. I Nr. 71. 72.

Ringmur laa sammen med Murgruset i en flad Bakke henover Borgpladsen og ned i den da nygravede Vandgrav udenom Borgen. Den af Hansestæderne saa frygtede og forhadte Borg var ikke mere.

Det var utvivlsomt det haardeste Slag, som endnu havde ramt Borg og By.

Midt under disse sørgelige Begivenheder døde Biskop *Henrik Gertsson* 18. Oktober 1368.

Der var ingen anden Udvej end at slutte Fred. Paa et Møde i *Stralsund* 30. November 1369 maatte *Henning Podebusk* slutte en foreløbig Fred, der endelig besegledes af ham, Ærkebiskoppen af Lund og Rigsraadet 24. Maj 1370.⁴³⁾ Hansestæderne krævede og fik betydelige Udvidelser af deres Fiskeri- og Handelsprivilegier. De fik saaledes Tilladelse til mod Erlæggelse af sædvanlig Told at handle overalt i Riget og benytte egne Pramme og Lægttere ved Ind- og Udslibning af Gods og Ret til Fiskeri med Brug af egne Skuder og Vogne ved Fangstens Indbringelse, fri Strandret, egen Arvedeling og egen Rettergang med egne Fogeder, undtagen i Sager der angik Hals og Haand eller Saar med skarpe Vaaben. Men paa Markederne i Skaane var Frihederne langt større. Som Skadeserstatning skulde Stæderne i 15 Aar besidde Helsingborg, Malmø, Skanør og Falsterbo Slotte og oppebære de to Trediedele af Skatten af de dem underlagte Herreder, og hvis Betalingen misligholdtes, havde de Ret til at overtage Varberghus. Ved Tronskifte, saavel i Kongens levende Live som efter hans Død, maatte den nye Konge kun tages med Stædernes Samtykke.

Ved særlig Aftale med Hertug Albrecht den ældre af Mecklenburg gav *Valdemar* sit Tilsagn om, at den unge Hertug *Albrecht*, som var Søn af Hertug *Henrik* af Mecklenburg og *Valdemars* ældste Datter *Ingeborg* skulde arve den danske Trone, og at hans anden Datter *Margrete* og dennes Søn *Oluf* skulde have den Erstatning, som var rimelig og mulig.

Kongen kviede sig ved at godkende *Stralsundfredens* haarde Vilkaar, som dog havde den Fordel, at de ikke krævede varige Landafstaaelser. Tilsidst satte han dog 27. Oktober 1371 i *Stralsund* sit Segl under Traktaten.⁴⁴⁾

Næste Foraar afsluttedes hans Udlændingstid. Derefter fortsatte han sit træl-somme Arbejde med at afbøde Krigens Saar og samle de løsrevne Stykker af Riget, som endnu manglede i Helheden. Han var ikke blid overfor gamle Fjender.

7. Maj 1373 klagede Hansestæderne over, at Fogederne og deres Mænd paa mange Steder indførte nye, mislige Forordninger og Afgifter for de Købmænd, som besøgte Riget, man opkrævede ulovlig Told og plagede dem uretfærdigt mod al Retfærdighed og mod Privilegierne. Thi *Nicolaus Pederssøn* og *Raad-*

⁴³⁾ Hanserecesse I Nr. 513. 523.

⁴⁴⁾ Hanserecesse II Nr. 21.

mændene i København krævede 16 Groter i Vinterlav af de Købmænd, som overvintrede, nemlig 8 til Fogeden og 8 til Raadmændene, og baade her og i *Køge, Malmø* og mange andre Byer paaførtes der Købmændene saadanne og flere andre Byrder.⁴⁵⁾

Og da Stædernes Sendebud i 1375 vendte tilbage fra København, berattede de, at under deres Ophold der 1. November kom der mange Købmænd, som havde lidt Skibbrud og var bleven plyndrede, og de bad Sendebudene om paa deres Vegne at klage til Rigsraadet.⁴⁶⁾

Men 24. Oktober 1375 døde Kong *Valdemar* paa Borgen *Gurre*.

KØBENHAVN I DRONNING MARGRETES TID

Straks efter Kong Valdemars Død begyndte Striden mellem de to Tronkrævere *Oluf* og *Albrecht*. Oluf havde det Forspring, at han var i Landet tilligemed sin Moder Dronning *Margrete*, og at hun fra første Færd havde sin Faders trofaste Ven og Raadgiver, Drosten *Henning Podebusk*, som sin Støtte, ligesom hun vandt Biskop Henrik Gertssøns Efterfølger *Niels Jacobssøn (Ulfeld)* for sin Sag, og at Hansestæderne i alt Fald ikke var uvillige overfor Olufs Valg. Det lykkedes hende allerede i Maj 1376 at faa den umyndige Oluf valgt til Konge paa et Danehof i Slagelse, og da han eller rettere Dronning Margrete og Rigsraadet tilbød at godkende Hansestædernes Privilegier, fik hans Valg disses Tilslutning paa en Hansedag i Stralsund 24. Juni 1376.¹⁾

Denne hurtige Løsning vakte ingenlunde Glæde hos Hertug *Albrecht* den ældre af Mecklenburg og paa Sønesønnens Vegne samlede han en Hær, overførte den til Sjælland i Løbet af September 1376 og gik i Lejr foran *København*. Men Hertug Albrecht var mere Forhandlingernes end Krigens Mand; det kom derfor til et Forlig i *København*, i hvilket han vel anerkendte det faktiske Forhold, at Oluf var Konge, men dernæst vilde have Albrechts Arvekrav underkastet en uklar og indviklet Voldgift, som medførte, at en endelig og bindende Løsning blev udskudt. Først efter hans Død gav hans Søn, den svenske Kong Albrecht ved sin Frigivelse af Fangenskabet 10. Juli 1392 Afkald paa de Breve, som blev udstedt, „da vor Fader laa for *København*“.²⁾

Efter Biskop Henrik Gertssøns Død i 1368 var *Københavns Borg* med Tiliggende efter almindelig Opfattelse hjemfalden til Bispestolen, men Niels Jacobsøn (*Ulfeld*) lod den ødelagte Borg og By forblive under Kronen i Kong Valdemars Levetid. Straks efter hans Død synes han derimod at have taget den i Besiddelse uden store Formaliteter, dog næppe uden Indvilligelse fra Dronning Margretes Side, thi allerede 7. December 1375, altsaa kun 6 Uger efter Kongens Død skænkede Dronningen til Bispestolen i Roskilde Borgen *Næbbe* med Tiliggende, vest for Roskilde „til evig Eje“ og pantsatte til den *Sømme* og *Ramsø*

---

¹⁾ H.R. II Nr. 120. 121.

²⁾ H.R. IV Nr. 57.

Herreder samt de 3 kongelige Fjerdinger af *Roskilde* By for 3000 Mark rent Sølv i kølnsk Vægt til Gengæld for, at Kong Valdemar i hele sit Liv havde holdt Københavns By og Fogedi under sit Styre, og fordi Borgen paa Grund af hans Krige blev nedbrudt og ødelagt i Bund og Grund af Tyskerne; desuden var alt Bispestolens Gods paa Rygen og Møn pantsat til Fordel for Kongen for 1000 Mark Sølv i kølnsk Vægt, og han havde yderligere faaet en Guldkalk fra *Roskilde Kirke* og andre Sølvkalke fra sjællandske Kirker og Klostre til Indløsning af sin Borg *Vordingborg*.³⁾ Dette Brev lod Dronningen den unge Konge bekræfte 7. Maj 1376 umiddelbart efter Kongevalget i Slagelse.⁴⁾ Og 5. Oktober 1387, faa Maaneder efter Kong Olufs Død lod Biskop Niels Kirkens Notarius udstede en Vidisse af Kongens Brev til yderligere Stadfæstelse.⁵⁾

End ydermere gav hans Efterfølger, Biskop *Peder Jensen Lodehat* 27. November 1397 Dronning *Margrete* og Kong *Erik* (af Pommern) Kvittering for ethvert Krav, som Bispestolen, Kirken og Kapitlet havde haft, fordi hendes Fader Kong Valdemar havde laant Københavns Hus og By og det, som laa dertil, samt Bispestolens Gods paa Ryland og Møn.⁶⁾ Men alt dette hindrede ikke senere Kong *Erik* i at vende Sagen om og paastaa, at det var Kronen og ikke Bispestolen, som havde lidt Skaden, fordi, som han sagde, Biskop Niels havde taget Københavns Hus og By med Vælde og ikke efter Landslov.

Biskop Niels havde allerede i 1370 paabegyndt en *Jordebog over Roskilde Bispestols Gods*, men de urolige Forhold efter 1375 havde hindret Arbejdet, og det var først Aaret efter Hertug Albrechts Indfald, altsaa i 1377, at det Afsnit, som omhandler Byen *København* kunde bringes til Afslutning. Denne *Jordebog*, som senere skal omtales udførligt, giver os en fuldstændig Fortegnelse over selve Byens Grundejendomme og deres Indehavere i Aaret 1377.⁷⁾

Biskop Niels har straks efter Overtagelsen søgt at bringe saavel Borgen som Byen paa Fode.

Ved Borgens Genopførelse benyttedes de tiloversblevne Fundamenter for de to vestlige Taarne, men iøvrigt intet af den gamle Borgs Ruiner. Over Nedrivningsgruset blev der opdyngt en lav Lerbakke, paa hvis Top den nye Borg blev rejst. De tiloversblevne Rester af denne Borg er paavist ved Nutidens Udgravninger. Fra Dokumenterne vides intet om Tiden for Arbejdets Paabegyndelse eller Afslutning. Allerede i 1373 nævnes en Foged, *Nicolaus Pedersson*,⁸⁾ men om han havde sin Bolig paa Borgen vides ikke. Fra Slutningen af Aarhun-

³⁾ K.D. I Nr. 78.

⁴⁾ K.D. I Nr. 79.

⁵⁾ K.D. I Nr. 87.

⁶⁾ K.D. I Nr. 13.

⁷⁾ K.D. I Nr. 75.

⁸⁾ K.D. II Nr. 11.

dredet omtales derimod jævnlig Borghovedsmænd, saaledes 12. December 1387 *Nicolaus Johannis* af Strø, 2. September 1387 og 21. Maj 1391 *Johannes Absalonis*, før 6. December 1394 Hr. *Folmer Jakobsson* 5. Juni 1398 Hr. *Anders Jacobsson*.⁹⁾ Man maa antage, at Borgen i disse Aar har været beboelig.

Ved Byens Genrejsning har sikkert den enkelte Borgers Indsats været Hovedsagen. Dog er der enkelte samlede Anlæg, ved hvilke man synes at kunne spore Biskoppens eller Raadets Initiativ. Saaledes blev det gamle indre *Mølleanlæg*, knyttet til *Østergrav* og *St. Clemens Kirkes Grav*, nedlagt, og i Stedet for dettes to Vandmøller blev der bygget en ny paa Strandengen paa den nuværende Vandkunst. Den fik sin Vandtilførsel derved, at Byens Grav ved nuværende Vartovs Sydvesthjørne blev ledet øst paa gennem nuværende Løngangsstræde hen til Møllen og opstemmet ved Hjælp af to plankeklædte Inddæmninger, rejste paa Engen; mellem Dæmningerne blev Jorden udgravet og lagt som en Byvold bag den nordre Dæmning. Møllens Afløbsvand blev ført ud i Stranden syd for Magstræde og vest for Ladbroen.

Paa adskillige af Byens vigtigere Gader findes nederst i Muldlaget, eller hvor dette er bortslidt af Færdslen, paa selve Lerlaget en *Vejbane* af *Strandsten*, som vistnok i Hovedsagen maa henføres til denne Tid.¹⁰⁾

10. Juli 1386 hjemsøgte Byen af en alvorlig *Ildebrand* i Egnen omkring Nørregade. *St. Peders Kirke* med sine to Klokker brændte, og *Vor Frue Kirkes* fire bedste Klokker, som vel hængte i Klokkestabel paa Kirkegaarden, gik ogsaa i Løbet tilligemed en Del af Byen.¹¹⁾

Biskop *Niels Jakobsson (Ulfeld)* døde 18. Januar 1395. Han havde været Dronning Margrete en trofast Støtte. Han efterfulgtes af *Peder Jensen Lodehat*, der fra sin Ungdom havde staaet Dronningen bi. Han blev hendes Kansler og intime Ven, hvis Raad hun stedse hørte og fulgte.

I Byens Udvikling kender vi ikke synderligt til *Peder Lodehats* Virksomhed. Det kan dog nævnes, at han 12. Marts 1408 overdrog til *Vor Frue Kirkes Kapitel* forskelligt Gods, som hidtil havde tilhørt *Bispebordet* i Roskilde, nemlig Sildetienden af København og Amager, en Badstue med tilliggende Grund, liggende i København nær Stranden, som han havde købt af en Mand, Thrugot, en Gaard sammesteds, som Skipper Joseph først havde haft, vesten for Rebslagene paa den anden Side af Algaden, og Jordskylden af 12 Købmangerboder sammesteds i Bjørnebrogade.¹²⁾ Badstuen var den saakaldte *Strandbadstue* ved

⁹⁾ Rep. Nr. 3620. 3708. 3741. 3800. K.D. I Nr. 91. 94. H.R. VIII Nr. 980—982.

¹⁰⁾ Min Henførelse af Stenvejene til Absalonstiden, Hist. Medd. Kbh. II p. 203 ff. er urigtig.

¹¹⁾ K.D. II Nr. 1.

¹²⁾ Acta pontif. II Nr. 1123.

det østlige Hjørne af Badstuestræde og Kompagnistræde, Matr. Nr. 126—128 og Del af Matr. Nr. 64 Sn. Kv. Badstuen gav Strædet sit Navn *Strandbadstuestræde*, siden og indtil Nutiden Badstuestræde. Rebslagerne havde til Huse paa Østsiden af Gaden *Kattesundet*, hvis Navn i 1440 var *Rebinderbother*.¹³⁾ Skipper *Josephs Gaard* var Matr. Nr. 111 V. Kv., som siden var *Hellig Kors Alters Gaard*. De nye *Kødmangerboder* nævnes tidligst i 1407, da Biskoppen udsteder Lejebrev paa en af Boderne.¹⁴⁾ De laa paa Gadens Østside fra Landemærket mod Syd til Matr. Nr. 10 Kbm. Kv., Gade Nr. 32, indbefattet. Ogsaa de gav Gaden Navn, idet dens ældste Navn *Bjørnebrogade* snart skiftede om til *Kødmangerboder* eller *Kødmangerstræde*, hvoraf det nuværende Navn er fremstaaet i det 17. Aarhundrede.

Før 1407 laa *Kødmangerboderne* paa Østsiden af *Badstuestræde* mellem *Vimmelskaflet*, som hed *Tyskemannegade* og *Brolæggerstrædes* siden nedlagte *Forlængelse* mod Øst til *Hyskenstræde*.

Det er rimeligvis ogsaa i *Peder Lodehats Tid*, at *Raadhuset*, der i 1377 laa i *Skovbogade*, blev flyttet.

Det er sandsynligt, at *Bygningen* er bleven ødelagt af *Lübeckerne* i 1368, og at dette har givet *Anledning* til, at *Raadhuset* flyttedes fra sin *Plads* ved det ældgamle *Tingsted*. Man holdt sig ved *Valget* af dets nye *Plads* nær til *Vor Frue Kirke*.

Staden købte til *Raadhusgrund* den sydlige *Del*, altsaa *Hjørnegrunden*, af den, som i 1377 var Nr. 225, tilhørende *Købechinus Sutor*. Her nævnes *Raadhuset* 18. Oktober 1400,¹⁵⁾ men *Flytningen* er foregaaet i *Tiden* mellem 1377 og 1400, vel nærmest det sidste *Aar*. Det hidtil navnløse *Stræde* fik snart Navnet *Raadhusstræde* og kaldes nu *Studiestræde*.

I *Stralsund* havde *Danmark* ganske vist opnaaet *Retten* til *Fred*, men det var fremdeles svært nok at hævde den indadtil, hvor *Røveri* og *Vold* gik i *Svang*.

Paa *Danehoffet* i 1377 maatte alle tilstedeværende love deres *Hjælp* til at opretholde *Fred* og *Orden* i *Landet*, og i 1396 krævede *Dronningen* i sin store *Forordning*, at alle skulde holde *Kirkefred*, *Kvindefred*, *Husfred*, *Gaardfred*, *Ploufred* og *Tingfred*, men selv om *Forholdene* virkelig bedredes betydeligt i *Aarenes Løb*, viser selve *Kravene* kun altfor klart, at *Idealet* ikke var naaet.

Udadtil, paa *Søen*, gik det ikke bedre til. Trods *Freden* med *Hansestæderne* vrimlede det overalt med *Fribytttere*, deraf ganske vist ogsaa *mecklenburgske*, men mange danske, især *skaanske*, og blandt disse endog nogle af *Dronningens Slotshovedsmænd*. Og det kneb vist baade paa *Evne* og *god Vilje* til at holde

¹³⁾ K.D. II Nr. 56.

¹⁴⁾ K.D. I Nr. 97.

¹⁵⁾ K.D. II Nr. 1.

dette Sørøveri i Tømme, thi det kunde hænde, at ogsaa Dronningen fik sin Part af det røvede Gods. De hanseatiske Fredsskibe mægtede i alt Fald ikke alene at løse Opgaven. Det var først efter 1385, da Hansestædernes Besættelse af de skaanske Slotte ophørte, at Dronningen for Alvor tog sig for at udruste Vagtskibe, og derved sattes der i alt Fald i Hovedsagen Bom for den danske Deltagelse i Røvertogterne.

Kong Oluf døde paa *Falsterbo Slot* 3. August 1387 og blev begravet i Sorø Kloster; hans Ligfærd er da sikkert foregaaet gennem *København*.

Kun en Uge senere blev Dronning *Margrete* valgt til Danmarks Frue og Husbonde og hele Rigets fuldmægtige Formynder og hyldet paa Skaanes Landsting, og snart efter valgt paa samme Maade i Norge og Sverige.

De Krav, som hun havde rejst paa Sveriges Trone allerede inden Sønnens Død og paa hans Vegne, førte hurtigt til aaben Krig mod Kong *Albrecht*, og under denne Krigs Forløb holdt Stockholm sig længe som det sidste Holdpunkt for Mecklenburgernes Herredømme i Sverige. Dette gav dem en kærkommen Mulighed for at forøge Fribytternes Tal, idet de under Navnet *Vitaliebrødre* tillod eventyrlystne Folk at udruste Skibe i mecklenburgske Havne under Paa-skud af, at de var Provianteringskibe for Stockholm. Men de strejfede viden om i Farvandene fra den botniske Bugt til Vesterhavet og drev regelret Sørøveri. Sundet, gennem hvilket talrige Hanseskibe satte Kursen saavel til Skaanemarkerne som til og fra Østersøen, var ofte Valpladsen for deres Bedrifter, men ogsaa hos Købmandsskibene selv kunde Naturen gaa over Optugtelsen.

I Sommeren 1393 vendte to *preussiske Skibe* hjem fra England, og de sejlede nord fra gennem *Øresund*, Lorents førte det ene Skib og Hannus Becker det andet. Det *danske Vagthold* lagde til med en Snekke og spurgte, hvem de

Fig. 40. Biskop Niels Jacobssøn (Ulfeld) Gravplade.

var. De svarede ikke, men skød med en Bøsse gennem Frakken paa en af Dronningens Mænd. Derefter lagde Vagtholdet til med to Snekker og bød dem stryge Sejl og spurgte, om de var Ven eller Fjende. Men de gav intet Svar. Saa tænkte Vagtmandskabet, at de maatte være fra Wismar eller Rostock, og de lagde nu

Fig. 41. Dronning Margrete.

til med fire Snekker og et stort Skib og spurgte igen som før, hvem de tilhørte. Nu svarede de fremmede med Spørgsmaalet om, hvem Vagtskibene tilhørte. Der svarede, at det var Dronningens Folk og spurgtes igen. Saa modtog man endelig det Svar fra dem, at de var fra Mecklenburg; dermed lagde de deres Skibe sammen, og Skipper Lorents bandt sit Skib til det andet, og de slog fra sig og sprang om Bord i det danske Skib, hvor de drev Dronningens Folk tilbage fra Forkastellet indtil bag Masten. Men Danskerne fik igen Overtaget og slog dem ud af Skibet, og der blev dræbt eller saaret 30 af de Danske, og efter hvad

der sagdes, 9 af de andre. Og alt dette skete under Feltskriget Mecklenburg. Saa skiltes Skibene, og Dronningens Folk lagde sig igen ved *København*, og de tyske Skibe ankrede ved *Dragør*. Da Dronningens Folk var kommen i Orden, lagde de ud paany med tre store Skibe og tolv Snekker. Men da de kom til Lorents' Skib, fandt de ingen om Bord, da alle havde rømmet det og var flygtet i Baade til Malmø, og derved havde de forbrudt deres Ret til Skibet. Men det andet Skib blev fundet med væbnede Folk om Bord. Og denne Forklaring bekræftede Vagtmandskabet med deres Ed i Dronningens Nærværelse.

Folkene vilde have Skibene og deres Ladning gjort til Bytte, men Dronningen

lagde Beslag paa dem i sex Uger, for at Rettergang kunde ske i preussiske Sendebuds Nærværelse. Dronningen betvivlede dog, at Skibene var fra Preussen, thi Folkene raabte Mecklenburg. Preusserne maatte derfor møde med gode Beviser for deres Ejendomsret.¹⁶⁾

Dronning Margrete havde i Januar 1396 faaet valgt sin Søsterdatters Søn, *Erik af Pommern* til Konge og Efterfølger i Danmark, og som Følge deraf havde ogsaa flere af hans Slægt opnaaet faste aarlige Pengetilskud. Blandt disse var hans Halvfætter Hertug *Barnim VI* af Barth, et lille Hertugdømme vest for Stralsund; han oppebar aarlig et Beløb af Tolden i Skaane.

Slægten var ikke fri for Tilbøjelighed for Røverhaandværket. Erik af Pommerns Fader, Hertug *Vartislaus* fik ved Død af Kroniken det aabenhjertede Skudsmaal, at han var en stor Røver. Og Hertug *Barnim* fulgte i alt Fald i Slægtens Spor, da han for at støtte Dronning Margrete mod hendes Fjender i 1398 foretog et regelret Røvertogt i danske Farvande, uheldigvis netop paa et Tidspunkt, da Dronningen paany havde lovet Hansestæderne at standse Vitaliebrødrenes Plyndringer.

Høvedsmændene for de hanseatiske Fredsskibe havde bragt i Erfaring, at Hertug *Barnim* havde taget og plyndret et hanseatisk Købmandsskib. I den Anledning gik Fredsskibene Hellig Legems Aften, 5. Juni 1398 til Dragør og sejlede derfra videre ind i *Revshale*, hvor de fandt Hertug *Barnim* med sine Skibe og den røvede Holk. Da han saa dem komme, flygtede han og forhalede sine Skibe indenfor Bommen, paa Strømmen foran *Københavns Slot*. Derfor forhalede og varpede de ogsaa med stort Besvær deres Skibe imod ham og bestormede ham med Bøsser og Armbrøster, indtil Biskoppen sendte Breve og Bud til dem om at komme til ham. Da de kom i Land, spurgte *Biskoppen* dem ud om deres Mellemværende med Hertugen, og de forklarede, at Borgerne og Købmændene var bleven plyndrede og myrdede og deres Skib og Gods taget af Hertugens Tjenere og af de Knægte, som han havde i sit Sold, og at Røveriet var sket i Biskoppens Havn og paa hans Omraade. De gik ind paa Biskoppens og Slotshøvedsmandens Anders Jakobssøns Forslag om, at denne skulde tage den røvede Holk i Forvaring, indtil Dronningens og Stædernes Dom forelaa, men Hertugen var utilfreds hermed. Biskoppen takkede Høvedsmændene, fordi de var kommen til Rette med ham, og sagde, at nu vilde han ikke mere hjælpe Hertugen med Raad og Daad, men overgive Sagen i Høvedsmændenes Hænder, og selv gaa paa Murene for at se til. Da rykkede de Skibene sammen og skød med Bøsser og Armbrøster. Trediedagen derpaa sendte Hertugens Raad en Piber til dem, som bad dem sende to Mænd til ham, men det vilde de ikke. Saa bad Hertugen om, at hans Mand maatte komme frit om Bord, og de tilstod ham

¹⁶⁾ H.R. IV Nr. 153 § 7. 8.

frit Lejde. Hertugen tilbød at ville udlevere Holken til Preusserne i Nye Dyb ved Rygen, men det afslog de, og Enden paa Sagen blev, at Biskoppen og Anders Jacobssøn overtog Holken, til Dommen faldt, selv vendte Hertugen tilbage til sit Land med liden Ære.¹⁷⁾

Fig. 42. Biskop Peder Jenssøn Lodehats Gravsten.

1413 erklærede Kongen, at Lenet Slesvig var forbrudt til Kronen, fordi dets Indehavere imod deres Troskabsed havde bekriget ham, og i Overensstemmelse dermed fældede Biskop Peder Jenssøn Lodehat sin Dom med Raad og Samtykke af retskyndige Bisiddere og af hele det kongelige Parlament.

19. Oktober 1416 døde Biskop *Peder*, Dronning Margretes og Kong Eriks Kansler og trofaste Hjælper.

Ikke længe efter denne Begebenhed indkaldtes 3. August et vigtigt *Hanse møde* i *København*; Dronningen modtog Sendebudene paa Biskoppens Borg *Hjortholm*. Paa Mødet indvilligede Hansesæderne i at overgive *Stockholm* til Dronningen. Til Gengæld fik de den længe attraaede Stadfæstelse af deres *Privilegier* i alle tre Riger, og man enedes om en fælles Bekæmpelse af Sørøvere og Vitaliebrødre.¹⁸⁾

I Slutningen af Dronning *Margretes* Liv træder Forholdene i Sønderjylland i Forgrunden, og Krønikerne omtaler ikke *København*. Dronningen døde om Bord paa sit Skib ved *Flensborg* 28. Oktober 1412.

Kong *Erik*, som nu blev Ene-konge, fortsatte sin store For-gængers Arbejde paa at knytte Sønderjylland faste til Kronen. Paa *Danehof* i *Nyborg* i Juli

¹⁷⁾ H.R. VIII Nr. 980—982.

¹⁸⁾ H.R. IV Nr. 482. 484. 487.

KØBENHAVN SOM ERIK AF POMMERNES BY

Umiddelbart efter Biskop *Peder Jensen Lodehats* Død, 19. Oktober 1416 rejste Kong Erik overfor Roskilde Kapitel Krav om, at *Slottet og Byen København* skulde gives i hans Haand eller overdrages til Trediemand, indtil det var afgjort, om Biskop *Niels Jepsøn* i 1375 fik Borg og By med Rette efter Kong Valdemars Død, eller om han tog det med Vælde.

Allerede 5. November lod Kannikerne i Roskilde udfærdige Notarialinstrument, hvori de enstemmigt udtalte, at de af Frygt for Kongen havde givet efter for hans Krav, da Kongen i modsat Fald truede med at fratage saavel Bispebordet, som Roskilde Kapitel og Kirke alt deres faste og rørlige Gods. Og kun tre Dage senere, 8. November forelaa den skriftlige Overenskomst, hvorefter Kapitlets Provst *Christiern*, som havde faaet Borgen i Værge af den afdøde Biskop og derefter af Kapitlet, havde optaget Kongen i Slotsloven, d. v. s. givet ham en Medejendomsret. Provst *Christiern* og Kongen skulde dernæst enes om at udpege en Biskop, som sad i Kongens Raad, og som skulde overtage Slottet, indtil der var fældet Dom i Sagen. Den kaarede Biskop af Roskilde skulde efter sin Kaaring tiltræde dette Forlig. Dommen skulde fældes af et Tolvmandsnævn, valgt blandt Medlemmerne af Rigens Raad, bestaaende af Ærkebiskoppen af Lund og 5 Biskopper eller Prælater af Raadet, udpegede af den kaarede Roskildebiskop samt af Herr Axel Pederssøn (*Thott*) og 5 andre Riddere og Svende i Raadet, valgte af Kongen. Dommen skulde afsiges inden førstkomende Kyndelmisse, og derefter skulde den Biskop, som overtog Slottet, overgive dette til den nyvalgte Roskildebiskop eller til Kongen alt efter Dommens Udfald.¹⁾

13. November blev Forliget tiltraadt af den kaarede Biskop, *Jens Andersson Lodehat*, som var Forgængerens Brodersøn og Kongens Kansler.²⁾

3. Februar 1417, Dagen efter Kyndelmisse, faldt Dommen, og den gik ud paa, at Nævnet vilde godkende det Resultat, som 12 velbaarne, sanddru, aldrende og bofaste Mænd paa Sjælland kom til, nemlig om Biskop Niels fik

---

¹⁾ K.D. I Nr. 100. 101.

²⁾ K.D. I Nr. 102.

København med Rette efter Landslov efter Kong Valdemars Død eller, om han tog den med Vælde. Og den Dom skulde staa fast, indtil København blev fradømt Besidderen efter Landslov.³⁾

De 12 sjællandske Oldinges Kendelse er ikke bevaret, men den omtales i et Tingsvidne af Sjællands Landsting af 22. Januar 1494,⁴⁾ og det fremgaar af Kongens Tilstaaelse til Roskilde Biskop af 19. Februar 1417, at Kendelsen er afsagt.

I Tilstaaelsen af 19. Februar anerkender *Kongen*, at han har *modtaget*

Fig. 43. Københavns Segl af 1417 og 1421.

Københavns Hus og By med Tilliggende af Roskilde Biskop, men at den endelige Afgørelse, om det er tildømt med Rette efter Landslov skal træffes af et nyt af Rigsraadet udpeget Tolvmandsnævn inden førstkommende Kyndelmisse.⁵⁾ Denne Dom blev dog ikke afsagt, men 1. Februar 1419 blev der optaget et Tingsvidne paa Sjællands Landsting om, at Kongen havde tilbudt en Afgørelse af Sagen efter Landslov, medens Biskop Jens vilde have den indanket for en kirkelig Domstol.⁶⁾ Endvidere vidnede Ærkebiskop *Peder Lykke* 26. Februar om, at Kongen efter Mødet paa Sjællands Landsting ved et nyt Møde i Graabrødre Kloster i København havde gentaget sit Tilbud til Biskoppen om nu og i Fremtiden at staa til Rette i Sagen overfor Ærkebiskoppen og Rigens Raad.⁷⁾

³⁾ K.D. I Nr. 105.

⁴⁾ K.D. I Nr. 182.

⁵⁾ K.D. I Nr. 106.

⁶⁾ K.D. I Nr. 108 (Datoen fejlagtig).

⁷⁾ K.D. I Nr. 109.

Derefter høres der ikke mere om Forhandlinger i Sagen, men 5. Marts 1421 lod Kong Erik paa Sjællands Landsting optage et Stokkevidne om, at paa den anden Onsdag i Fasten, 12. Februar, havde Biskop Jens været paa Tinget inden de fire Stokke og sagt, at han takkede vor naadige Herre Kongen, fordi han lod ham vel ved Rette og nyde Fred og Skel.⁸⁾

Den Ordning, som er gaaet forud for denne Biskoppens Udtalelse, kendes ikke, men han rejste ikke yderligere Krav, og der var Fred om Byens og Slottets Erhvervelse i Resten af Erik af Pommerns Regeringstid.

København vedblev at være *Kongens By*, og den udviklede sig hurtigt til at blive Kongens sædvanlige Residens, Kancelliets Sæde og *Rigets Hovedstad*.

Men en nødvendig Følge af Kongens Beslaglæggelse af Slottet var, at der maatte opføres en ny *Residensgaard* for *Roskilde Biskop*. Utvivlsomt blev den paabegyndt meget snart efter Februar 1417, men da Bispearkivet er brændt i 1728, er det bevarede Dokumentmateriale saa sparsomt, at den først nævnes lejlighedsvis i en Beretning om et Hansemøde i Byen 1441.⁹⁾

Den kom til at omfatte Grundene Nr. 252 og 253 i Jordebogen af 1377, hvor to Kanniker boede samt Vor Frue Skoles Grund, og svarede altsaa til den sydvestlige Del af *Universitetets* nuværende Plads. *Konsistoriebygningen* er en endnu staaende Rest af Gaarden.

Bispegaardens Anlæg medførte, at Kannikerne maatte søge nye Boliger, og det er ved den Lejlighed, at *Store Kannikestræde* blev Hjemstedet for *Kannikegaardene*. I 1377 var der ikke andre her end *Dekanens* Gaard. Endvidere maatte *Vor Frue Skole* flyttes til den Grund i *Skindergade*, som i 1377 var Nr. 269, tilhørende Biskoppen, og hvor Werner Pundere boede. I Dokumenterne nævnes *Vor Frue Skole* paa denne Plads først 3. Maj 1468.¹⁰⁾

Ved Københavns Overgang til Kronen stadfæstede *Kongen* Stadens *Privilegier*, og Borgerne beholdt den gamle *Stadsret af 1294*, dog med de Ændringer, som Forholdene krævede. Stadfæstelsen findes kun bevaret i en sen, ikke helt korrekt Afskrift.¹¹⁾ Den er af enkelte Historikere opfattet som en privat Kompilation, men Lovens Indledning viser en saa ejendommelig Overensstemmelse med Kongens hele Tankegang, da han krævede Byen overdraget, at man maa formode, at Afskriften er taget efter et kongeligt Brev fra Tiden kort efter Overdragelsen i 1417.

Den danske *Handel* og de danske *Købstæder* var i god Fremgang i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede, dels fordi *Vitaliebrødrenes* Magt blev brudt, saa

⁸⁾ Danske Mag. V p. 300.

⁹⁾ H.R. II R. Nr. 408.

¹⁰⁾ K.D. IV Nr. 116.

¹¹⁾ Kgl. Bibl. gl. Kgl. S. Nr. 3156 4°. Rosenvinge. Gl. Danske Love V p. 125.

at der kom Ro og Orden i de danske Farvande, dels ogsaa fordi den danske Kvæghandel var i stærk Udvikling. De fredelige Handelsforhold bevirkede en mægtig Opgang for Rigets Handelscentrum, de store Markeder ved Skanør og Falsterbo, og dette kom ogsaa alle Købstæderne ved Sundet til Gode. Kong Erik havde et aabent Blik herfor; han forbedrede alle Sundkøbstædernes Pri-

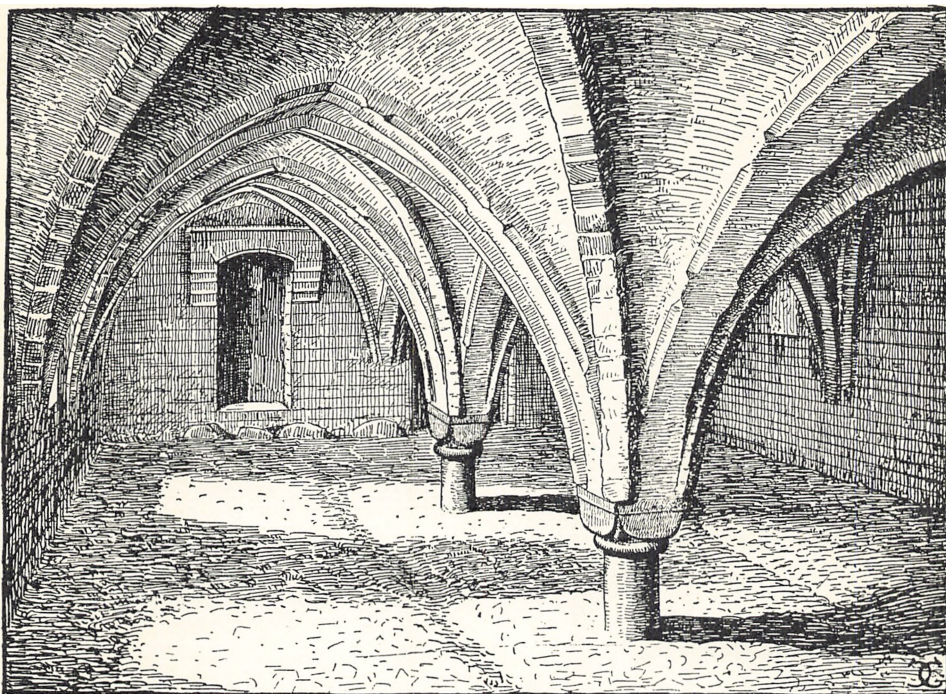

Fig. 44. Hvælvet Kælder under Konsistoriebygningen.

vilegier og forøgede deres Tal med det ny anlagte Landskrone. Ogsaa *København* nød godt af denne Udvikling, og det var en yderligere Impuls, at Byen slap helt bort fra *Lavsforbudet* i Bispedømmets Tid og fik Handelsvilkaar paa lige Fod med de andre Byer.

Forholdene var dog ikke saa gode for Købstæderne, som de burde være. 15. Februar 1422 tilskrev Kongen Borgmester, Raadmænd og den menige Almue i København,¹²⁾ at han ofte og idelig, og nu senest i Ringsted havde drøftet forskellige uheldige Forhold i Købmandsskab og Erhverv med Rigens Raad, Klerkeriet og Ridderskabet. Borgere og Købstadsmænd havde mangan Gang klaget til Kongen over, at det, som de skulde have deres Bjergning og

¹²⁾ K.D. I Nr. 112.

Købmandsskab af og holde skelligt Regiment med i Købstæderne, havde nu andre Mænd paa Landet overtaget, og Bønder og Vornede og Forprangere paa Landet drev Købmandsskab med Klæde, Humle, Staal, Sardug og Lærred, og enhver, som vilde, gik til nye Fiskelejer, købte der, hvad de lystede, og gjorde Forprang baade paa Sild, Kvæg og allehaande Varer.

Kongen havde derfor bedt Biskop Jens af Roskilde og andre Prælater og Ridderskab paa Sjælland tilligemed de forstandigste og bedste Købstadsmænd, han kendte paa Sjælland om at give Raad, og disse Raad blev nærmere udformede i en *Lausordning* og en *Hævdelse af Købstædernes Privilegier*, som blev bekendtgjort i Kongens Breve af 15. Februar og 28. Oktober 1422.

Paa Hansemødet i København i 1398 havde Kong Erik medbeseglet Brevet om *Hansestædernes Privilegier*, og i Striden med de holstenske Grever og Hertuger om deres Krav paa Herredømmet i Sønderjylland havde han ikke alene Brug for Venskab, men ogsaa for et aktivt Forbund. Men Hansestædernes stadige Pukken paa Privilegierne og uafdelige Forsøg paa at faa dem udvidet, f. Eks. paa Vragrettens Omraade og paa Fiskelejerne, opfattede Kongen som Forsøg paa et Indgreb i Kronens Højhedsret, der gik paa tværs af hans Bestræbelser for at fremme det danske Handelsliv og befæste Købstædernes Stilling. Hans selvbevidste impulsive Sind gjorde det vanskeligt at holde en rolig ensartet Kurs. Det kom endogsaa til væbnede Sammenstød med Tilfangetagelse af Købmænd og Beslaglæggelse af Skibe og Varer, som saa efterfulgtes af udglattende Møder, men aldrig af Overenskomster, der var ærligt ment af nogen af de kontraherende Parter.

Allerede paa det første Møde, som Kong Erik afholdt efter at have overtaget Eneregeringen, *Danehoffet i Nyborg*, i Juli 1413 mødte *Hansestæderne* frem med Klage og med nye Krav om Fritagelse for de danske Vraglove, og Kongen gav dem et imødekommende, men henholdende Svar.¹³⁾

I 1414 havde lybske Udsendinge en Sammenkomst med Kejser *Sigismund* paa Kirkemødet i *Konstanz*, hvor ogsaa danske Udsendinge var til Stede for at drøfte det sønderjydske Lensspørgsmaal med Kejseren. Ved denne Lejlighed fremkom Lübeckerne med Udtalelser, som vakte Kongens stærke Vrede, og i det følgende Aar ud paa Eftersommeren fængslede Kongen som Repressalie henved 400 *Lübeckere* paa *Sildemarkedet* i *Skaane* og beslaglagde deres Gods. Krigen truede for Alvor, men det lykkedes Forhandlere fra Stralsund at formilde Kongen saavidt, at han vilde inklade sig paa en Voldgiftsdom med Raadet i Lübeck, og tidlig i Foraaret 1416 stævnedes hanseatiske Udsendinge til Møde i *København*. Efter nogen Tøven indfandt Kongen sig 8. April til Mødet og næste Dag indbød han de hanseatiske Deltagere, de lybske Raads-

¹³⁾ H.R. VI Nr. 124 jfr. Nr. 68.

udsendinge undtagne, til Middagen paa Slottet. Hanseaterne holdt til i *Graabrødre Kloster*, i hvis Refektorium adskillige Møder blev holdt. Forhandlingerne gik tungt. Kongen tog undertiden personlig Del i dem, jævnlig med stor Skarphed. Han sagde bl. a. til Mæglerne fra de vendiske Hansestæder, at „han var gammel nok til at tale, hvis de var vise nok til at høre“, og de lybske Raadsudsendinge kunde altid bringe ham helt ud af Ligevægt. Ved det afgørende Møde paa *Vor Frue Kirkegaard* i 3000 Menneskers Nærværelse lykkedes det Kongen at fremtvinge et Regeringsskifte i *Lübeck* og dermed Grundlaget for et Forlig. Forhandlingerne om dette, navnlig om Erstatningen til de fangne Lübeckere, trak i Langdrag, og Kongen krævede Bod af de lybske Udsendinge til Konstanz, der maatte indvillige i at foretage en Pilgrimsrejse til St. Marie i Einsiedeln og en ydmyg Afbigt for Kongen personlig. I Slutningen af Juli kom alt i Orden.¹⁴⁾

Men 11. April 1417 maatte der holdes et nyt *Møde* med Hansestæderne paa *Københavns Slot*. Grundlaget var det sædvanlige. Hansestæderne klagede over Overgreb og vilde have den kongelige Vragret ændret i deres Favør. Kongen ønskede uden at bringe altfor store Ofre at faa et Forbund i Stand, og med et Udkast til dette vendte Hanseaterne hjem. De vendiske Stæder var stærkt stemt for Forbundet, Lübeckerne mere kølige, og Kongens Planer vandt ikke stor Fremgang.¹⁵⁾

Omsider lykkedes det Kongen ved Mægling af Kejser *Sigismunds* Udsending Hertug *Rumpold* af Glogau paa et Møde i *Flensborg* 6. Januar 1423 at faa det saa hedt attraaede Forbund bragt i Stand, og det aftaltes, at Stæderne 8. September hvert Aar skulde sende Fuldmægtige til *København* for at overveje og beslutte en Befæstelse af Forbundet og drøfte mulige Klager.¹⁶⁾

Den endelige Udveksling af Forbundsdokumenterne skulde ske i *København*, hvor Forhandlingerne begyndte Pinsedag 23. Maj. Hansestædernes Udsendinge medbragte deres forseglede Forbundsoverenskomst og ventede, at de nu skulde faa deres Krav og Klagemaal, særlig Vragspørgsmaalet afgjort ved klare Vedtagelser. Men Kongen ønskede en helt anden Ordning og krævede Indskrænkninger i Købmændenes Friheder. Det var en dristig Tanke at rejse dette Spørgsmaal i dette Øjeblik, da Forbundsoverenskomsten forelaa til endelig Afgørelse. Men Kongen var ikke den Mand, der stak sin Mening under Stolen. I en kraftig Tale i Overværelse af Rigens Raad paaviste han, hvor uforenelige Købmændenes Privilegier var med Rigets og Undersaatternes Interesser.

Det var, sagde Kongen, Kronen og Rigets Indbyggere til største Skade, at

¹⁴⁾ H.R. VI Nr. 246—252. Kr. Erslev. Erik af Pommern p. 19 ffg.

¹⁵⁾ H.R. VI Nr. 385. Nr. 388—91 jfr. Erslev. Erik af Pommern p. 34 ffg.

¹⁶⁾ H.R. VII Nr. 572—73. Nr. 564. 565.

det skulde være Købmændene tilladt at vandre og at handle overalt, thi alle Rigets Byer og deres Indbyggere mistede jo deres egne Privilegier, naar de fremmede paa den Vis kunde give Forkøb og drive Handel, hvor de vilde, i Byerne og paa Landet. Deres Krav om Fritagelse for Strandretten, saaledes at enhver selv kunde bjærge sit Gods og føre det frit bort, var Kronen og Riget til Forfang; det var jo i Norden en af Fædrene arvet Regel, at hvor der kom skibbrudent Gods til Landet, tilfaldt det Kronen. Naar Købmændene krævede, at ingen maatte dømmes efter dansk Ret, men at enhver skulde stævnes for sin egen Foged og dømmes af ham efter Hjembyens Lov, var det en stor Uret saavel mod de Danske som mod Købmændene fra andre Lande, og dette maatte ubetinget ændres. Det var yderst skadeligt, at Tyskerne havde deres egne Fiskere og egne Skuder, og Privilegiernes Toldsatser var altfor lave. At man, naar man førte Sild vestværts, betalte en Skibstold paa $10\frac{2}{3}$ Skill. grot, var en latterlig ringe Takst, der stammede fra den Tid, da Skibene var paa 40—50 Læster, men nu var de ofte paa 200. At man for to danske Penninge altid kun gav en lybsk, var ganske urimeligt, og tvang Kongen til at slaa slet Mønt.

Kongen sagde, at han ikke agtede at fare frem med Strenghed, eller ved overdrevne Krav vilde hindre det gode Venskab, men han ønskede, at Sagen blev taget op til alvorlig Overvejelse, og han lod sit Raad stille bestemte Forslag til Overvejelse.

Raadet foreslog, „for at Kronen kunde have noget til sin Herlighed,“ at enten skulde hvert Skib i Øresund stryge sit Flag og betale saa meget, som Stæderne vilde, eller at alt Vrag skulde deles halvt mellem Kronen og den som Vraget tilhørte, eller endelig at Tolden i Skaane skulde forhøjes, „thi Skibene tog hver Dag til i Tal, medens Mønten blev ringere.“

Forhandlingerne førte dog ikke til nogen Afgørelse for disse Spørgsmaals Vedkommende, men 15. Juni blev de nye og endelige Forbundsbreve beseglede og udvekslede mellem Kongen og de fire vendiske Stæder, Lübeck, Rostock, Wismar og Stralsund samt Lüneburg, Greifswalde og Anclam. Ganske vist tog enkelte af Stæderne visse Forbehold.¹⁷⁾

I 1424 var Kongen paa Rejse til *Ofen*, hvor Kejser *Sigismund* 28. Juni fældede en for Kongen gunstig Afgørelse i det sønderjydske Lensspørgsmaal, og Kongen fortsatte derfra til Jerusalem. Imidlertid førte Dronning *Filippa* 8. Oktober Forhandlinger i *København* om en Forbedring af den danske Mønt¹⁸⁾ og littede derved den noget spændte Situation. Men det var kun forbigaaende, thi efter Kongens Hjemkomst i Maj 1425, blev Mønten saa slet som nogensinde.

Kongen besluttede sig imidlertid til at begynde Krigen mod Holstenerne og

¹⁷⁾ H.R. VII Nr. 599—603. Erslev. Erik af Pommern p. 88 ffg. p. 160 ffg.

¹⁸⁾ H.R. VII Nr. 740.

forlangte Stædernes Hjælp i Henhold til Forbundet, men disse undslog sig paa et Møde i *København* St. Hansdag 1425 og søgte at overtale Kongen til Voldgift. Kriegen udbrød næste Aar, og efter flere forgæves Møder endte Forhandlingerne med, at Hansestæderne paa et Møde i *Rostock* 27. September 1426 indgik Forbund med *Holstenerne* og tilsendte Kong *Erik* deres *Fejdebreve* i Oktober.¹⁹⁾

De stridende Magter havde nu Vinteren til deres Forberedelser. Kong *Erik* søgte ved *Køb* i *Holland* og *England* at skaffe sig Skibe til Flaaden.²⁰⁾ Stæderne forpligtede sig til at gøre deres Flaade klar i det tidlige Foraar, og *Hamburg* og *Lübeck* stillede hver 4, *Stralsund* 3, *Rostock* og *Wismar* hver 2 store Skibe med Forkastel foruden talrige mindre Fartøjer.

Lidt ind i April 1427 løb Hanseflaaden ud og plyndrede i et Par Maaneder paa de danske Kyster. Men Kong *Erik* samlede sin Flaade ved *København*; den rummede bl. a. 33 Mersskibe, og det var hans Plan at spærre *Øresund* for Hanseaternes Gennemsejling og om muligt opbringe de store Handelsflaader, bl. a. Bayflaaderne, som fra *Vesterlandene* søgte til *Fiskemarkederne* og til *Østersøhavnene*. Hansestædernes Flaade maatte derfor søge til *Øresund* for at hjælpe Handelsskibene.

Allerede i Juni var den hanseatiske Flaades Nærværelse paakrævet, men først i Juli kom den afsted under den lybske Borgmester *Tideman Sten* som Overbefalingsmand, og under ham havde hver Bys Skibe en Borgmester som Hovedsmand.

Med gunstig Vind stod Flaaden Sundet ind, og 10. Juli stødte man paa den danske Flaade ved *København*. Den var omtrent jævnbyrdig i Skibsantal, men Hanseaternes Skibe var de største; de saa ud „som Kirker ved Siden af Kapeller“.

Desuagtet var Kong *Erik* villig til Kamp og Hamburgerne fik af *Tideman Sten* Tilladelse til at slaa løs.

Under den paafølgende Kamp lykkedes det *Lübeckerne* at erobre et svensk og et dansk Skib. Fra et af dem stammer det *Skibsflag*, som hænger i *Lübecks Mariakirke*; det viser inderst St. *Jacob* og *Maria* med *Barnet*, yderst et *Danebrogskors* i hvis fire Felter Kongens Rigsvaaben er malet, nemlig de tre danske Løver, den norske Løve, de tre svenske Kroner og den pommerske Grif.

Iøvrigt forløb Slaget ingenlunde saa heldigt for Hanseaterne, som *Trofæen* kunde lade formode. De hamburgske Skibe blev kun slet støttede af *Lübeckerne*, og da Farvandet var nyt og fremmed for dem, lykkedes det de Danske at drive dem paa Grund, og Skibene blev alle tagne og Besætningerne fangne. Det gik

¹⁹⁾ H.R. VIII Nr. 101. 102. 104. 105.

²⁰⁾ H.R. VIII Nr. 238. Lüb. U. B. VII Nr. 143.

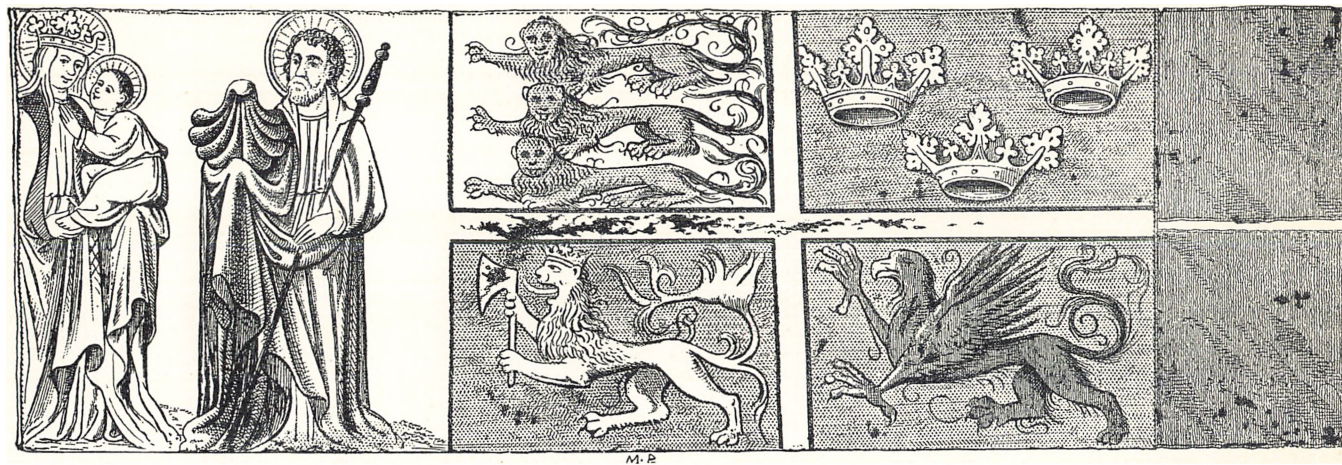

Fig. 45. Dansk Skibsflag fra Kampen ved København i 1427.

ikke Tideman Sten meget bedre. Han traf paa en Barde, hvori der var „Fyrster, Riddere og meget godt Folk“, og til Trods for, at hans Skib var større og overlegent, unddrog han sig Kampen, og de fleste Skibshovedsmænd fulgte Overhovedets slette Eksempel. Tideman Sten sammenkaldte nu et Krigsraad, som besluttede, at det var nødvendigt at støtte Stralsunds Skibe, der endnu ikke havde forenet sig med Hovedstyrken, og at man burde værne den preussiske Flaade, som skulde nord paa gennem Sundet, thi den var rigere end Bayflaaden, som ventedes nordfra. Tideman Sten forlod derfor Sundet og satte Kursen mod Østersøen; en Skipper skulde sejle Bayflaaden i Møde for at advare denne.

Kun faa Timer efter Tideman Stens Afrejse stod *Bayflaaden* intetanende ind i Sundet. Efter en haard og blodig Kamp lykkedes det den danske Flaade at erobre de fleste af Skibene; omtrent 40 faldt i Kongens Hænder, og alene fra Wismar blev 12 Skibe tagne med en Ladning til 32000 Gyldens Værdi. Kun enkelte Skibe undslap, og de bragte det sørgelige Budskab om Nederlaget til deres Hjembyer. Tideman Sten blev ved sin Hjemkomst beskyldt for at have forladt Øresund paa forræderisk Vis, netop da hans Nærværelse var mest paa-krævet; han blev hensat i strengt Fængsel i flere Aar og mistede sin Borgmesterstilling.²¹⁾ I Danmark sagde man spotvis, at da Tideman Sten flygtede, „stak han Badekosten ud“, og en saadan Kost blev længe en Haan mod Lübeckerne.²²⁾

Efteraaret og Vinteren hengik med en ørkesløs Fredsmægling af en Udsending fra den tyske Kejser.

6. April 1428 kastede en mægtig *Hanseflaade* Anker foran *København* i *Revshaledybet*. Krøniken taler, maaske med Overdrivelse, om 260 Skibe med 12000 Mands Besætning foruden 800 Vitaliebrødre. I *København* var der Mangel paa Levnedsmidler, og Hanseaternes Hærgninger i Omegnen gjorde ikke Tilstanden bedre. Hanseflaaden vovede sig dog ikke i direkte Kamp med Byen og den danske Flaade, der laa opankret i „dat Reveshol“ *Revshullet* paa *Revs-haleholmens* Sydside. Det smalle og lavvandede Løb gennem *Kalvebodstrand* var ikke passabelt for de større danske Skibe, og det gjaldt derfor for Tyskerne om at spærre det nordlige Udløb, *Revshaledybet*, saa at de kunde fange den danske Flaade i Sækken. Spærringen maatte lægges i *Linien Niels Juelsgade* — *Brogade*, hvor *Dybet* var smallest. Her laa desuden allerede et Vrag paa *Sjællandssiden* paa 5 Al. (3 m) Vand.

Da Hanseaternes Flaade ankrede op, var Kong *Erik* i *Sorø Kloster*, hvor

²¹⁾ Erslev. *Erik af Pommern* p. 216 ffg. p. 22 ffg. H.R. VIII Nr. 323, jfr. Nr. 259. 432. 234. H.R. 1477—1536, I Nr. 227. Lüb. U. B. VII Nr. 96.

²²⁾ O. Nielsen. *Kbhvn. H.o. B. II* p. 37.

han holdt Andagtsøvelse, og den danske Flaade var kun svagt bemanded. Det lykkedes dog Dronning *Filippa* i Hast at faa samlet noget ungt Mandskab, som hun lovede stor Belønning, hvis de kæmpede tappert.

25. April begyndte *Hanseaterne* paa Forsænkningen og sænkede 10 Skibe, store og smaa foran Revshullet, men saa uheldigt, at der midt i Løbet blev et Gab, 10 Favne eller 19 m bredt og med 4 Favne eller 7,5 m Vand. De danske søgte dristigt at hindre Arbejdet, de sendte 16 Skibe frem ved Vraget og desuden en stor Tømmerflaade, hvorpaa de havde anbragt Bøsser til Beskydning af Flaaden. Rygtet gik, at Hanseaterne medførte baade Salt og tomme Tønder for at kunne slagte og bortføre Kødets af det Kvæg, de haabede at røve, og det unge Mandskab anbragte derfor en Ko paa Tømmerflaaden og bad Fjenden spotvis om at forsøge paa at rive den et Haar af Halen. Den danske Modstand var saa haard, at Hanseaterne ikke kunde fortsætte Sænkingsarbejdet uden Skade, og næste Nat lod de 4 Skuder med Tjære og Bøssekrudt gaa frem mod de danske Skibe; de skød ogsaa paa dem, men alt uden stort Held. I Maj Maaned opgav Tyskerne Kampen. Flaaden sejlede tilbage til Wismardybet, maa-ske for at proviantere, og man tænkte paa at købe 24 gamle Skibe, som skulde sænkes til Fuldførelsen af Spærringen.

I *København* fejrede man Sejren, og Dronning *Filippa* havde Krigsfolket og de unge Karle, der havde deltaget i Kampen, som sine Gæster paa Slottet og hun lovede, at hun skulde tale deres Sag hos Kongen om en Belønning for deres gode Tjeneste.²³⁾

8. Juni viste *Hanseflaaden* sig paany for København, som i Mellemtiden var bleven bedre forsynet med væbnede Mænd og med Proviant, og Flaaden var bleven forøget med 7 Skibe under Steen Basses Kommando samt med 3 hollandske Saltskibe.

Kongen havde ladet bygge en *Barfred* paa Pæle paa *Amagersiden*, bestykket med 3 store Bøsser, og paa Vraget var der rejst et *Blokhús*, for at hindre yderligere Spærring af Løbet. Kong *Erik* var i *Kalundborg* ved Hanseaternes Ankomst, men 15. Juni var han og *Filippa* begge i Byen, sagde de lybske Hovedsmænd, og fra Slottet opflammede de Forsvarerne til Daad.

Tyskernes store Skibe kunde vanskelig komme de danske Værker, Slottet og Byen paa Skudhold, og de byggede derfor to „*Bolværker*“ eller store Pramme, som blev bestykkede med de største Bøsser fra Skibene. Fra Byen, fra Slottet og fra de danske Skibe besvarede lignende Bøsser Prammenes Ild, og der siges at have været omkring 200 Kanoner i Virksomhed. Det var den første Artillerikamp i Norden, men Kanonilden gjorde mere Larm end Skade. I Ly af den

²³⁾ Erslev. Erik af Pommern p. 222 ff. H.R. VIII Nr. 418—419. A. Huitfeld. Danmarks Riges Krønike I p. 791 ff.

lykkedes det dog Hanseaterne at sænke 38—40 større og mindre Skibe i Havnen, og de mente ikke alene at have naaet dette deres Maal, men ogsaa at have ødelagt saa mange danske Skibe ved Kanonilden, at Kong Eriks Flaade ikke mere vilde kunne gøre Gavn.²⁴⁾

Derefter hærgede Hanseaterne i Skaane og paa Bornholm, og i August 1428 blev deres Flaade opløst.²⁵⁾

Alligevel var det kun halvgjort Arbejde. Allerede i Juli fik Kong Erik 7 af sine største Skibe ud over Spærringen. I August forenede de sig med den *svenske Flaade*, som kom til Revshullet, og Kongen var atter ubestridt Herre til Søs, og Stæderne nærrede nu Frygt for, at Kongen skulde forsænke deres Havne.²⁶⁾ De svenske Skibe henlaa dog den længste Tid i Revshullet, og Besætningen var saa slet forsynet med Sold og med Levnedsmidler, at den maatte sælge baade Harnisk og Klæder. Endelig ved Mikkelsdag fik de Hjemlov, men ved *Dragør* blev en stor Del af Flaaden ødelagt af et Uvejr, og enkelte Skibe drev til *Barsebæk* i Skaane, andre strandede paa *Saltholm*, hvor Dronning *Filippa* sendte dem Øl og Mad og lod dem hente med Skib til København.²⁷⁾

Krigslykke og Fredsforhandlinger vekslede. Det varede lige til Juli 1435, før Freden blev sluttet i *Vordingborg*. Den københavnske Forbundstraktat blev nu ophævet. Hansestæderne skulde nyde deres gamle Privilegier, Friheder og hævdvundne Sædvaner, og ligesom det havde været aftalt i 1423, skulde der, naar Skaanefiskerierne begyndte ved Midsommertid, hvert Aar holdes Møde i *København* mellem Stædernes Fuldmægtige og Kongens Raad, for at dømme om og afgøre al Skade og Overgreb, som maatte være sket i det forløbne Aar.²⁸⁾

Men Spørgsmaalet om Told i Øresund fandt ingen direkte Afgørelse, og den oprævede Kongen trods Hansestædernes Misfornøjelse.

5. Januar 1430 døde Dronning *Filippa* i Vadstena Kloster, og Kong *Erik* indstiftede „til Øgelse af Vor Herres Lov og Tjeneste, sig og sin kære Husfrue Dronning *Filippa*, Dronning *Margrete* og andre sine Forfædre og Forældre, Konger og Dronninger, hvilke alle Sjæle Gud naade, til ærlig Amindelse“ en *evig Psalterlæsning* i adskillige Domkirker og Hovedkirker, bl. a. 13. Januar 1432 i *Vor Frue Kirke* i *København*, saaledes at to Præster sammen skulde læse Psalteren ved Dag og ved Nat uden Afbrydelse og Vigilier med ni Lektier efter hver Psalter, naar der ellers ikke blev sunget Tider eller holdt Messe i Kirken.

²⁴⁾ H.R. VIII Nr. 447—449. Lüb. U. B. VII Nr. 175. 177.

²⁵⁾ H.R. VIII Nr. 463—467. 480—482. 500—502.

²⁶⁾ H.R. VIII Nr. 467. 469—473. 324. 500—506. 509—511.

²⁷⁾ H.R. VIII Nr. 614. Erslev. Erik af Pommern p. 304 ffg. Klemming. Svenska Medeltidens Rimkrøniker I p. 15 ffg.

²⁸⁾ H.R. II. Rk. Nr. 436. Nr. 453. Rydberg. Sveriges Traktater III Nr. 471, 471 a.

Der skulde synges Ave regina cælorum med en Kollekt efter hver Tid, som holdtes i Koret, undtagen efter Højmesse og Aftensang, da der skulde synges Salve regina. For denne Gudstjeneste blev der tillagt Kapitlet 500 Nobler.²⁹⁾

Psalterlæsningen ejede siden flere Gaarde i København, som formentlig var købt for de 500 Nobler.

Efter Dronning Filippas Død tog Kongen en af hendes Møer, *Cæcilia*, som sin Frille, et Forhold, som vakte adskillig Uvillie, og Rigsraadet havde endogsaa opfordret ham til at slippe hende og tage en ærlig Fyrstinde til Hustru igen, med hvilken han kunde avle Børn. En Dag mødte Ridderen Hr. *Oluf Axelssøn Thott* Cæcilia paa Højbro, da hun i en grøn Karm kom kørende fra Kirke til Slottet, og han hilste imod Vognen uden at se, hvem den indeholdt. Da hans Tjenere lo, bød han dem standse Karmen, og Cæcilia kom ud. Derefter lod han Karmen kaste omkuld, slog Cæcilia tre Slag paa Bagen med sit Sværd og bød hende i grove Ord sige til Kongen, at hendes Person vilde drive ham ud af Danmark. Kongen betragtede sig som undsagt af Hr. Oluf Axelssøn; han drog straks til *Kalundborg*, hvor han udtog Rigens Klenodier og Breve og forlod derefter i Sommeren 1438 Landet for at slaa sig ned paa Visborg paa Gotland.³⁰⁾

Det var ingen ligegyldig Mand, som tilføjede Kongen denne Fornærmelse. Olufs Fader var Axel Pederssøn Thott, som havde været Kongens paalidelige Hjælper lige fra de Dage, da han beslaglagde København og Slottet, og han vedblev forøvrigt trods Sønnens Handling at være Kongens tro Mand. Men Oluf og hans otte Brødre var blandt Rigernes mægtigste og rigeste Riddere, som havde udstrakt Gods saavel i Danmark som i Sverige. Olufs egen Hovedgaard var Vallø. I København ejede han maaske allerede fra denne Tid den store Gaard paa Hjørnet af Amager Torv og Hyskenstræde Matr. Nr. $\frac{30.40 - 46}{1689}$ Str. Kv., som siden i en lang Aarrække var i hans og Slægtens Eje. To andre Gaarde Matr. Nr. $\frac{25 - 33 B}{1689}$ Kbm. Kv. paa Hjørnet af Købmagergade og Østergade og Matr. Nr. $\frac{175 - 176}{1689}$ Sn. Kv. i Vimmelskaflet erhvervede han dog først senere henholdsvis i 1441 og 1445.³¹⁾

Misfornøjelsen med Kong Eriks selvbevidste og selvraadige Styre havde længe været almindelig i Riget. Den havde givet sig Udslag i Oprør, og man havde maattet søge at hele de slagne Saar ved et nyt Møde i *Kalmar* i Efter-sommeren 1436. Men Flugten til Visborg bragte Forholdene til Bristepunktet.

²⁹⁾ K.D. IV Nr. 39.

³⁰⁾ Arild Huitfeldt. Danm. Riges Krønike I p. 800. Chr. Petersen. Danske Skrifter V p. 488. Anna Hude. Aktst. vedr. Erik af P. p. 30.

³¹⁾ Posthusets Skøder R.A. 4. Marts 1441. K.D. II Nr. 67 jfr. Nr. 58.

I Danmark greb man til Forhandling med Kong Eriks Søstersøn *Christoffer af Bayern* i Lübeck i Foraaret 1439. Og da man var naaet til Enighed og havde sikret sig Hansestædernes Støtte og Holstenernes Neutralitet, sendte Raadet 23. Juli 1439 deres *Opsigelsesbrev* til Kong *Erik*, der havde brudt sin Haandfæstning og Løfterne i Kalmar, og som nu havde forladt Riget og nægtet at vende tilbage.

KØBENHAVN UNDER CHRISTOFFER AF BAYERN

Det var under urolige Forhold, at *Christoffer af Bayern* modtog Rigsraadets Tilbud om Kongekronen. Kong Eriks Lensmænd holdt endnu vigtige Slotte i deres Haand, og Bønderne var i Oprør, især i Jylland, hvor de søgte Støtte hos Hertug Adolph af Slesvig.

Rigsraadet under Ledelse af den myndige Ærkebiskop af Lund, *Hans Laxmand*, havde derfor med velberaad Hu forlagt de afsluttende Forhandlinger med Christoffer til *Lübeck*, hvor man kunde søge Støtte hos de Kong Erik fjendtlige Hansestæder, hvis førende Stad Lübeck var, og hos Hertug Adolph, men det var dyre Løfter, der maatte gives for denne Vennehjælp. Alle Hansestæderne skulde have Frihed for Øresundstold, og det skulde forbydes Hollænderne med hvem de var i Krig, at udføre Varer fra Danmark, Hertug Adolph skulde have Haderslev og Ærø som Len, og den nye Konge skulde tilstaa ham Slesvig som Arvelen.

Christoffer antog foreløbig Titlen Rigsforstander af Danmark og begav sig omkring Midten af Juli 1439 med lybsk Hjælp til Sjælland, hvor han drog ind i *København*. Herfra udsendte han Breve til alle, som havde Slot og Fæste inde paa Kong Eriks Vegne, at de skulde overgive dem til Rigsraadet; et saadant Brev udgik 10. August 1439 til Slotsherren paa Korsør Slot, Iver Jenssøn (Dyre).¹⁾ Ogsaa andre Breve udstedtes ved denne Tid,²⁾ men betegnende for dem alle er, at de er udfærdigede i *Byen København*, ikke paa Slottet.

Biskop *Jens Pederssøn Jernskæg* af Roskilde havde, sikkert med Ærkebiskoppens Støtte, atter inddraget Slottet og dets Tilliggender under Bispestolen, da Kong Erik var bleven opsagt. Huitfeldt skriver herom følgende: „Udi Kong Christoffers Tid var handlet imellem Kongen og Bispen af Roskilde om Københavns By og Amager til Vederlag, efter at Kronen ikke vel kunde miste samme By for dens Beliggenheds Skyld. Fire Danmarks Riges Raad, iblandt dem var Hr. *Axel Pederssøn (Thott)* og Hr. *Eggert Frille*, finge *Københavns Slot og By* ind udi Sekvester, indtil Kongen og Bispen blev forligt og adskilt; det skete i

---

¹⁾ A. Huitfeldt. Danm. R. Kr. I p. 823 ffg. Erslev. Rep. Nr. 7028.

²⁾ Erslev. Rep. Nr. 7032, 7039.

saa Maade, at Kongen gav hannem et andet Stykke Gods derfor, hvilket er for langt her at indføre.“³⁾ Det Brev, som Huitfeld støtter sig til, er desværre i Tidens Løb gaaet tabt. Fra de gamle Registraturer kender vi dog et Uddrag af det, hvoraf det ses, at Biskoppen fik *Stege Slot* og *Len* med Fiskeri, undtagen Skatten af Stege By mod en aarlig Afgift af 1000 Mark lybsk.⁴⁾ Allerede 24. August 1440 udsteder Kongen et Gavebrev til Peder Oxen fra Slottet, „in castro nostro Hafnensi“,⁵⁾ og paa dette Tidspunkt er altsaa Mageskiftet med Bispestolen fuldbyrdet. Thi siden er det Reglen at Kongebreve udstedes fra Slottet, saaledes 2. Januar 1441, da Kongen bekræfter adskillige af de sjællandske Købstæders Privilegier og 17. Februar 1441, da han bekræfter Roskilde Biskops Privilegier, givne af de tidligere Konger.⁶⁾

Ved dette Mageskifte fik Kronen altsaa retslig Adkomst til Københavns Slot og By og øvrige Tilliggende, og det er en Skønssag om man vil regne 1439—40 eller Erik af Pommerns voldelige Beslaglæggelse i 1416 som det Tidspunkt, da Byen blev Kronens Eje. I Erik af Pommerns Regeringstid kan Byen ikke betragtes som Kongens stadige og faste Opholdssted, men det var dog utvivlsomt Kong Eriks Fortjeneste, at han skabte det Grundlag paa hvilket København under Christoffer af Bayern gradvis udviklede sig til at blive Rigets virkelige *Residensstad* og Sædet for Rigets Centraladministration. Efter Kongens Bryllup i 1445 blev Slottet Kongens fornemste Bolig, og paa den Tid var Rigens Dressel eller Skatkammer flyttet fra Kalundborg til København Slot.⁷⁾

Lübeck og de vendiske Stæder havde en Fejde gaaende med de hollandske Stæder, og allerede i 1439 laa der en hollandsk Flaade i Kattegat for at opbringe Hansestædernes Skibe. Da søgte Erik af Pommern Hjælp hos Hollænderne, og den Flaade, som disse udsendte til nordiske Farvande i 1440 skulde søge Forbund og Samvirke med ham. Rigsraadet fik da travlt med politiske Modtræk og lod 9. April 1440 *Christoffer* hylde som Konge paa *Viborg Landsting*. Han svor at værne om Kirkens Rettigheder og paatog sig at besegle en Haandfæstning paa førstkommende Danehof. Paa et Møde i Kolding 30. April blev det Løfte, som Christoffer havde givet i Lübeck, opfyldt for Hertug Adolphs Vedkommende, men Forhandlingerne med Lübeck og Stæderne førte ikke til afgørende Resultat. Man opnaaede dog foreløbig at afværge den hollandske Fare, og næste Aar naaede Christoffer saa vidt at han kunde indbyde *Hansestæderne* saavel som *Hollænderne* til et Møde i *København*.

³⁾ A. Huitfeld. Danm. R. Kr. I p. 832.

⁴⁾ Æ.A. III p. 359. Aarstallet 1407 er fejlagtigt.

⁵⁾ Aarsberetn. fra Geh. Ark. III Till. Nr. 5. Rep. Nr. 7098.

⁶⁾ Rep. Nr. 7137. 7139. 7141. 7143. 7145. 7155.

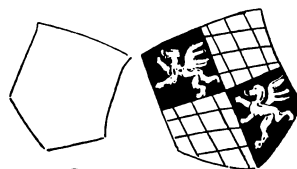
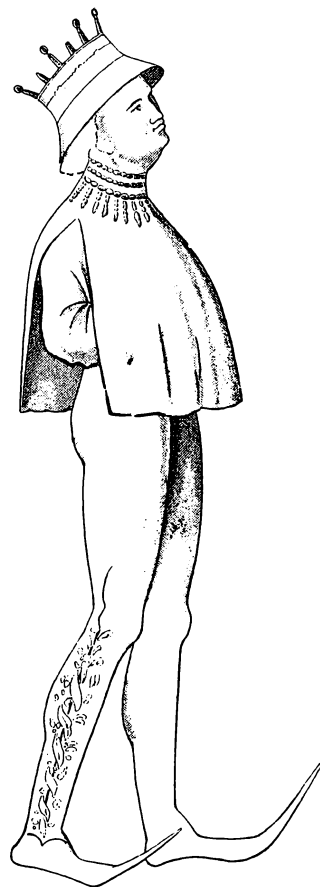
⁷⁾ H.R. II R. III Nr. 205 § 5.

Ved 1. Juli Tide mødte Sendebudene fra de *vendiske Stæder*. De skulde have ledsaget Kongen paa en Rejse til Kalmar, hvor han ventede at blive valgt til Sveriges Konge, men Rejsen blev udsat. Forhandlingerne om Hansestædernes Privilegier og om Ophævelsen af Sundtolden blev derefter paa-begyndt i *Graabrødre Kloster*. De gik kun trægt. Hansestæderne krævede yderligere Erstatning for den krigeriske Hjælp, de havde ydet, og for den Skade, som deres Handel og Skibsfart havde lidt i danske Farvande. Christoffer vilde paa sin Side nok anerkende Privilegier og Toldfrihed for de vendiske Stæder og gik sluttelig 30. Juli med til at stadfæste Privilegierne for samtlige Hansestæder, men stillede sig stadig uvillig med Hensyn til deres Toldfrihed i Øresund, fordi de ikke alle havde ydet ham Støtte. Hanseaterne havde, sagde Kongen, flere Privilegier og Friheder i Riget end han selv. Da Forhandlingerne omtrent var naaet til Afslutning, mødte de preussiske Stæders Sendebud 26. Juli, men deres Indgriben kunde ikke ændre Kongens Stilling til Øresundstolden. Spørgsmaalet om Toldfriheden blev udskudt til Stædernes næste Møde med Kongen, men Øresundstolden blev dog ikke opkrævet i flere Aar, næppe førend i 1447.

Efter at Forhandlingerne var sluttede, bestemte Kongen sig til at sejle til Sverige, og forinden Afrejsen indbød han 6. August de hanseatiske Sendebud til Fest paa *Slottet*, hvor han drak St. Gertruds Drik med dem; St. Gertrud var nemlig de Rejsendes Skytspatron.⁸⁾

Kongens Rejse gik foreløbig kun til *Dragør*, hvor Flaaden maatte ankre for at bie paa gunstig Vind, og her indtraf endelig de længe ventede *Hollændere* 9. August. Næste Dag fik de Foretræde for Kongen, som derefter fortsatte sin Rejse og overlod Forhandlingerne til *Ærkebiskop Hans Laxmand* og Rigsraa-

⁸⁾ H.R. II R. II Nr. 480—512. Lüb. U. B. VIII Nr. 29. Wm. Christensen. Unionsk. og Hansest. p. 71 ff.

Die set was Chunnere
 Künig Christoff. Der
 Gros Anselmichig
 fürst. Pfalzgrunbey
 Rhein. In dem Bayern
 Landt. In dem was
 vnsz nndropit rhandt.

Fig. 46.

Kong Christoffer af Bayern.

det. De førtes i Biskoppen af Roskildes Gaard og Have, altsaa i *Bispegaarden* paa det nuværende Universitets Grund ved Nørregade. Resultatet blev, at der 23. August 1441 sluttedes en endelig *Fred* mellem Danmark og de hollandske Stæder, men kun en Vaabenhvile mellem dem og Hansestæderne. Kongen skulde til en „Høviskhed“ have 5000 rhinske Gylden afdragsvis af Hollænderne og skulde til Gengæld stadfæste deres Privilegier i Riget, men Afdragene udeblev og Stadfæstelsen blev derfor ogsaa udskudt.⁹⁾

Christoffer blev nu hyldet i Sverige paa *Mora Sten* 13. September 1441 og næste Dag kronet i *Upsala Domkirke* og næste Aar i Juni i *Oslo*. Dermed var Forholdene klarede, saaledes at han Nytaarsdag 1443 kunde krones af Ærkebiskoppen i *Ribe Domkirke*.

Efter Kroningen i Ribe drog Christoffer til *København*, hvor han vistnok snart iværksatte *Byggearbejder* paa *Slottet*. Vi kan ikke følge dem i Detailler, men det væsenligste Arbejde synes at have været en Udvidelse af *Riddersalen* ud til Tindemuren, saaledes at den fik omtrent den dobbelte Bredde. Et C, som til Slottets Nedrivning var anbragt paa Riddersalens Østgavl, skal efter Traditionen have mindet om den kongelige Bygherre.

14. Oktober 1443 udstedte Kong Christoffer paa Slottet en ny *Stadsret* for Byen *København*.¹⁰⁾ Den var i Hovedsagen en Bekræftelse af den i Erik af Pommerns Tid gældende Lov, som dels bestod af den efter Forholdene ændrede Stadsret af 1294, dels af Forordningen af 1422. Paa enkelte Punkter indeholder den Tilføjelser og Ændringer, fremkaldte af Tidens og Udviklingens Krav, ikke mindst en Skærpelse og *Indskrænkning* i *Gæsternes* Handelsvilkaar.

Det fremgaar af Stadsretten af 1443, at *Danske Kompagni* var dannet, da Loven blev udstedt, idet Foged, Borgmester og Raad jo skulde indsætte dets Oldemand. Kompagniet var i Hovedsagen en selskabelig Sammenslutning for Borgerne med det kirkelige Anstrøg, som var nødvendigt for Middelalderens Gilder. I Ly af det selskabelige er der dog sikkert ogsaa dyrket borgerlige og bypolitiske Interesser mellem Brødrene, selv om disse ikke fik deres Udtryk i Gildeskraaen, og Gildeopinionen har utvivlsomt haft sin Indflydelse i Borgerkabets daglige Liv. Da Kompagniet 23. Maj 1447 fik sin ældste *Skraa* nedskrevet, og dets ældste Broderbog blev begyndt i 1448, kan dets Oprettelsesaar ikke ligge mange Aar tidligere. De ældste Navne i Broderbogen og i dens Døds-liste omfatter Personer, som levede omkring 1440, og Borgmestre og Raadmænd fra denne Tid, men ingen ældre findes iblandt dem. Blandt Brødrene nævnes Kong Christoffer og „*Unser genedige frau die Könninginn*“, altsaa Dronning *Dorothea*, men ikke Kong *Erik af Pommern*, hvilket er et yderligere Bevis for,

⁹⁾ Rydberg. Sveriges Traktater III Nr. 481.

¹⁰⁾ K.D. I Nr. 127.

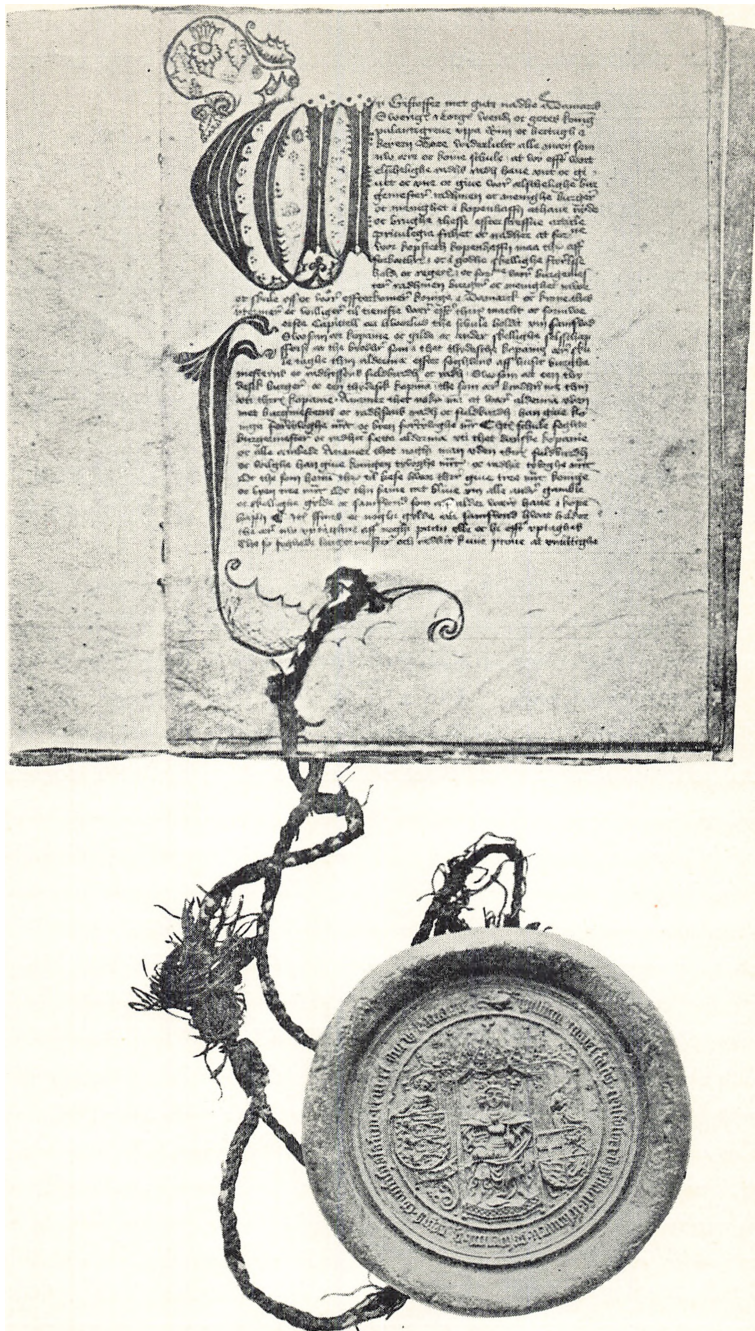

Fig. 47. Første Side af Københavns Stadsret af 14. Oktober 1443.

at *Kompagniet* maa være stiftet i *Christoffers Tid*, altsaa i Aarene mellem 1440 og 1443. Saavel Skraa som Broderbog er kun bevaret i sene Afskrifter. Broderbogen var ved Afskrivningen, der er meget tarvelig, kun fragmentarisk bevaret i løse Blade, thi Afskriften har øjensynlig mange Lakuner.

Det er betegnende for Skraaen, at den forudsætter, at ogsaa *Tyske Kompagnis* Brødre kunde være Brødre i Danske Kompagni, og som Tegn paa dettes Forrang var de forpligtede til at drikke to af Lavenes sædvanlige tre aarlige Adeldrikke i dette og kun en i deres eget Kompagni.¹¹⁾

Danske Kompagni fik, vistnok allerede ved Oprettelsen, sit eget *Kompagnihus* i *Læderstræde*, Matr. Nr. $\frac{64-65, IIIc}{1689}$ Sn. Kvt. svarende til Matr. Nr. $\frac{66, 67, 68}{1806}$ og *Dele af 77 og 124* Sn. Kvt. med „Agterudgang“ til Brolæggerstræde. *Læderstræde* skiftede snart Navn efter Huset og kaldtes *Kompagnistræde* fra *Hyskenstræde* til *Vandmøllestræde* (*Raadhusstræde*).

Byggearbejderne paa *Slottet* og særlig paa dets *Riddersalsfløj* maa være bragt til en Afslutning inden 1445, thi i dette Aar hører vi, at *Riddersalen* eller den store *Sal* er taget i Brug.

I September 1445 fejrede Kong *Christoffer* paa *Københavns Slot* sit Bryllup med den 14-aarige *Dorothea* af Brandenburg. Oprindeligt var det fastsat til 24. August, saaledes som det ses af Kongens Indbydelse til Fru *Else Krognos*, *Otte Nielssøn Rosenkrans Hustru*: „Vider at vi med Guds Naade ville holde vort Bryllup første Søndag efter *Bartholomæi Dag* næstkommendes her udi København. Thi bede vi kærligen, at I rette Eder derefter, saa at I kommer hid til Os Søndagen før *Bartholomæi Dag* det seneste, saa at I fare ind med Os imod Vor Fæstemø, at I for Vor Skyld reder Eder kostelig ud med kostelige Klæder, Smykker og andre saadanne Stykker og med Eders bispændte Karm og fagre Heste og vel udredte Svende og gøre Eder glade med Os den Tid over og Værer Gud og Os velkomne. In Christo valet.“¹²⁾ Festen svarede til Optakten. Det var ikke alene danske, svenske og norske Adelsfolk, som mødte frem i deres Pragt, men ogsaa Brudens fyrstelige Slægtninge og Brudgommens bayerske Hofmænd og Venner. Dronningen og hendes Ledsagerinder kørte gennem Sjælland i forgyldte Vogne, og Kongen red hende i Møde i festligt Optog, forrest red 24 Drengene paa 24 hvide smukke Heste, alle i Ridderdragt, siger *Krøniken*.

Brylluppet blev fejret paa *Slottet* Søndag 12. September, og Dronningen blev den næste Tirsdag 14. September kronet i *Vor Frue Kirke* af *Ærkebiskop Thuo Juul* af Lund. I otte samfulde Dage var der paa *Turnering*, *Spil* og *Dans* ingen Ende. De danske og svenske Adelsmænd havde klædt sig i *Gyldenstykke* og

¹¹⁾ K.D. VI Nr. 207.

¹²⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. I p. 851.

Damask og de vilde ikke staa tilbage for Kongen.¹³⁾ Ikke desto mindre havde de sikkert svært ved at hamle op med de tyske Gæster, og der var megen Misstemning mod disse, især blandt Svenskerne. Da tre Dage var gaaet, var Gildemaden opspist, siger den svenske Rigskrønike, og hver maatte sørge for sit eget Foder og Mad, men Tyskerne fik alt, hvad de bad om, og Svenskerne maatte undvære. De svenske og de danske Raader bad tilsidst Kongen om at lade Bayrerne rejse hjem, „thi af Guld, Sølv og fagre Heste, af alt fik Bayrerne det bedste, baade Graaskind, Hermelin og Maar, hvad de bad, det Kongen ej spared, de fik og først Foder, hvor Kongen gæsted, af Kælder og Stegehus det bedste“.¹⁴⁾

Christoffer havde stadig Forhandlinger løbende med *Hansestæderne*, paa denne Tid særlig angaaende deres Privilegier i Norge og Sverige. I Foraaret 1445 foreslog han dem et Forhandlingsmøde i *København* paa den Tid, da Brylluppet fejredes, fordi de norske og svenske Rigsraader da vilde være til Stede.¹⁵⁾

4. September mødte derfor Udsendinge fra Lübeck og de vendiske, samt de preussiske Stæder i *København*, men mod Skik og Brug ønskede Kongen dem ikke velkommen ved deres Ankomst. Straks efter Ankomsten lod de forespørge, om Kongen vilde modtage dem inden Brylluppet. Da de fik Afslag, beklagede de sig overfor Rigsraadet over, at kun Lübecks Sendemænd havde modtaget skriftlig *Indbydelse* til *Bryllupsfesten*. Derefter sendte Kongen to Rigsraader, som indbød dem til at spise paa *Slottet*, og de deltog i Bryllupsgildet i tre Dage. Paa Kroningsdagen modtog Kongen og Dronningen, omgivet af deres Slægt Sendemændene i Salen foran Dresselen, og her holdt Borgmesteren fra Lübeck en smuk Tale og overrakte Gaver af gyldne Krus med Lübecks Vaaben baade indvendig og udvendig samt tre Sæt Hermelin. 16. September forelagde de deres Sag for Kongen paa Slottet, men næste Dag var de samlede „ton moneken“, i *Graabrødre Kloster*. Forhandlingerne drejede sig væsentlig om Stadfæstelsen af deres Privilegier i Sverige og Norge. De næste Møder fandt Sted paa Slottet. Men Forhandlingerne berørte øjensynlig Kongens Selvfølelse pinligt. Han var irritabel og trak Forhandlingerne i Langdrag, idet han vel vidste, at han savnede Magtmidler til i Længden at modsætte sig Hansestædernes Krav.

23. September havde Kongen indbudt Sendebudene til Møde paa *Slottet* Kl. 9, men da de kom, lod Kongen dem vide, at han skulde høre Messen; de kunde give Besked til Marsken og forøvrigt vente til han kom tilbage, saa skulde

¹³⁾ E. Jørgensen og J. Skovgaard. *Danske Dronninger* p. 67 ff.

¹⁴⁾ Svenska Medeltidens Rimkrøniker.

¹⁵⁾ H.R. II R. III Nr. 205.

han svare dem; de ventede forgæves til henimod Middag og gik fortørnede til deres Maaltid, netop som Kongen kom til Hest, men nu vilde de ikke være uhøflige og opholde ham. Derimod beklagede de sig til Ærkebiskop Thuo Juul over det skete og truede med at rejse hjem.

Næste Dag fortrød Kongen og sendte først sine bayerske Hofsjinder med mæglende Forslag. Medens de lybske Sendebud sad ved Maaltidet, kom derefter selve Marsken, Ridderen *Oluf Axelssøn (Thott)* og begærede, at de sammen med Udsendingene for de andre Stæder, kom til Kongen paa Slottet Kl. 2. Saa vilde Kongen høre dem og give dem Svar. Det vilde de gerne gøre og bad Hr. Oluf at spise med dem, hvilket han venlig gjorde og blev ofte tildrucket. „Og da Vinen kom i Manden, da sagde nævnte Hr. Oluf vel to eller tre Gange, at Herre Kongen vel havde været fortørnet og vred i to Dage, men Raseriet var nu helt forbi, og nu skulde det blive anderledes“. Saa gik samtlige Stæder samme Dag paa *Slottet* i den lange Sal. Der var Herre Kongen med sine tre Rigers Riddere, Gejstlige og Verdslige og lod Stæderne komme for sig, som han modtog venligt og elskværdigt.

Stæderne forelagde nu deres *Privilegier*, og efter nogen Forhandling godkendte Kongen deres svenske Privilegier, men gjorde nogen Udflugt med Hensyn til de norske. Næste Dag, 25. September, godkendte han ogsaa disse, og der udfærdigedes og besegledes Stadfæstelser af dem for begge Riger. 27. September samledes Kongen og Raadet paany med Hanseaterne i Slottets store Sal, sikkert Riddersalen. Her forhandlede der forgæves om de Forurettelser, som Stæderne mente at have lidt i Skaane, paa Dragør og i København, Kongen kom atter med Udflugter og Afslag og Hanseaterne maatte slutte Forhandlingerne.¹⁶⁾

Det danske Kompagni holdt 23. Maj 1447 et *Stævne* i Overværelse af Høvedsmanden paa Københavns Hus, Evert Molteke, Borgmestrene Arild Kruse og Hendrich van Laren, flere Raadmænd og ledende Borgere og mange Brødre, ved hvilket Oldermænd Bernt Wagen lod Kompagniets Skraa læse og ransage fra Artikel til Artikel, og derefter blev den nedskrevet i Pergamentsbogen.¹⁷⁾

I Løbet af Sommeren 1447 afholdtes et nyt *Hanse møde* i København angaaende de norske Forhold. Forhandlerne kom til Byen 26. Juni og Møderne fandt Sted paa *Slottet*, bl. a. i „den nye Sal“, som vel var Riddersalen, og i *Sjællands Biskops Gaard*. Rigsraad *Eggert Frille* var blandt Ordførerne paa dansk Side, og han udtalte sig ofte med stor Skarphed om de hanseatiske Krav.

Foruden de norske Affærer blev ogsaa Bestemmelserne i *Københavns nye Stadsret* inddragne under Forhandlingerne. Først beklagede Hanseaterne sig

¹⁶⁾ H.R. II R. III Nr. 205.

¹⁷⁾ K.D. VI Nr. 207.

over, at Borgerne paa Trods af gammel Skik krævede, at den ene Oldermænd i *Tyske Kompagni* skulde være en tysk Borger i Staden. Sagen blev forelagt Stæderne til Afgørelse. Dernæst var de misfornøjede med, at de Købmænd, som udeblev fra Adeldrik i *Danske Kompagni*, skulde betale halvt Ølskud. Sagen forligtes. Endelig klagede man over Bestemmelserne om Smørvejning, om Overførelse af Varer fra Skib til Skib i Havnen, om Kræmmernes Ret til at staa paa Torvet, om Vinterleje og om Tiendepenge af Arv, men disse Spørgsmaal indankede Stæderne for deres Oldermænd.¹⁸⁾

Yderligere Vanskeligheder i Forhold til Hansestæderne opstod, da Christoffer tildels som Repressalieforanstaltning i 1447 paany lod opkræve *Told i Øresund*, først af hollandske og siden af preussiske Skibe. Opkrævningen blev, da den paataltes, maaske delvis stillet i Bero, men Kongens Død snart efter har vistnok hindret, at Sagen fik en fast Afslutning. Den svenske Rimkrønike taler om de mange hollandske og engelske Kogger og Holke, som Kongen beslaglagde i Øresund: „Mest alle de Hus, i Købmandhavn vare, fyldtes med Graaskind, Vox og Købmandsvare.“¹⁹⁾

Men 5.—6. Januar 1448 døde Kong *Christoffer pludselig paa Helsingborg Slot* under en paabegyndt Rejse til Sverige.

¹⁸⁾ H.R. II R. III Nr. 311—313. Wm. Christensen. Unionskongerne og Hansestæderne p. 126 p. 433 ffg.

¹⁹⁾ Den svenske Rimkrønike (Klemming) II p. 250. 251.

KØBENHAVN UNDER CHRISTIERN I

Christoffer af Bayern efterlod sig ingen direkte Arving, og Valget af en ny Konge var vanskeligt, bl. a. fordi han skulde godkendes af alle tre Riger. Den nærmeste Arving, og han var i og for sig fjern, var Hertug Adolph af Slesvig, men han var uden Afkom og følte sig gammel. Han henviste til sin unge Søstersøn *Grev Christiern af Oldenburg*. Ogsaa Hansestæderne blandede sig i Spørgsmaalet, og 15. August 1448 synes der at have været et Rigsraadmøde med hanseatiske Deltagere i København.¹⁾

Fra den Side kom dog næppe nogen Indvending, thi kun fjorten Dage senere blev han valgt. Christiern havde flere Fordele som Kongsemne. Han var 22 Aar, høj og smuk og i passende Alder til at kunne ægte Dronning *Dorothea*, saaledes at hendes anselige Morgengave kunde blive i Rigerne, og var han valgt i Danmark, kunde han som Ætling af Kongehuset være acceptabel for det norske Rigsraad. I Sverige var Forholdene vanskeligere, thi der sad den valgte Rigsforstander Karl Knudssøn foreløbig ret fast i Sadlen, men man kunde jo haabe.

Paa et Møde i *Haderslev* 1. September blev Grev Christiern valgt, og han udstedte en foreløbig Haandfæstningsforsikring og dernæst aflagde han 28. September 1448 paa Viborg Landsting Ed som Danmarks Konge.²⁾ 3. Juni 1449 valgte det norske Rigsraad ham til *Norges* Konge, men først 2. August 1450 blev han kronet i Trondhjem. I *Sverige*, hvor Vanskelighederne var større, fandt Valget ikke Sted før 23. Juni 1457, og Kroningen foretoges 3. Juli samme Aar i *Upsala*.

Biskop *Jens Pederssøn Jernskæg* af Roskilde havde allerede 13. Juli 1448, altsaa forinden Kongevalget, faaet Hertug *Adolph* af Slesvig til at love, at dersom hans Søstersøn, Grev Christiern blev Konge af Danmark, skulde Hertugen føre de Krav, som Bispestolen havde til Kongen og Kronen paa *Københavns Slot, Stad og Len*, frem for Rigens Raad, men Biskoppen skulde beholde Møn med Slot, Len, Stad, Fiskeri og Forstrand, som han for Tiden havde inde, med al kongelig Rettighed og skattefrit, saalænge indtil Dommen blev afsagt om

---

¹⁾ Wm. Christensen. Unionskongerne og Hansestæd. p. 166.

²⁾ Aarsberetn. fra Geh. A. II p. 43 ffg.

København, og Kongen havde givet ham et aabent Brev med sit kongelige Segl derpaa. Grev Christiern gav sin Tilslutning til Hertug Adolphs Løfte, og begge

Fig. 48. Kong Christiern I' dansk-norske Majestætssigil.

beseglede Brevet til Biskoppen.³⁾ Derefter beseglede Biskoppen sit Hyldingsbrev til Grev Christiern.⁴⁾ Imidlertid døde Biskop *Jens* allerede 13. September 1448, og Sagen blev foreløbig ikke forelagt Rigsraadet.

³⁾ K.D. I Nr. 134.

⁴⁾ Rep. Nr. 7802.

Snart efter Edsaflæggelsen i Viborg drog Kong *Christiern* til *København*, hvorfra han udstedte et Brev 28. Oktober 1448,⁵⁾ og Slottet havde han inde, da Kroning og Bryllup fandt Sted her næste Aar.

Kongens Kroningsrejse gik over Nyborg og Korsør, gennem Sjælland til *København*, hvor Enkedronningen bag Borgens høje Mure afventede hans Ankomst.

Da *Kronings-* og *Bryllupsdagen* oprandt, 28. Oktober 1449, var der almindelig Glæde i Byen. Borgerne strøede duftende Blomster paa Gaderne og smykkede deres Huse med grønne Grene og med malede Tæpper, udhængt af Vinduerne.

Vor Frues gamle Kirke var indvendig overalt behængt med religiøse Billedtæpper; Altret var klædt med Purpur, og omkring det var Gulvet belagt med rødt engelsk Klæde. Fra to gyldne Lysekroner, som i gammel Tid var skænket Kirken, straaledede de skinnende Lys.

Den festlige Procession skred under Klokkernes Klang frem fra Slottet. Først kom 2 Trompetere og 2 Trommeslagere og dernæst den danske og den holstenske Adel med Sværd ved Lænd og iført lange Kapper; derpaa atter 12 Trompetere, og 2 Trommeslagere, efterfulgt af de høje Adelsmænd, som bar Kronregalierne. Nu kom *Kongen* til Hest med sin Fader, Grev *Diderik* af Oldenburg paa højre og sin Morbroder, Hertug *Adolph* af Slesvig, paa venstre Side. Kongens herkuliske Skikkelse ragede op over de andre og synlig for alle. I Kirken gik *Kongen* op i Koret og indtog sit Sæde med Biskop *Henning Ulfeld* paa sin venstre Side. Blandt Følget kan fremhæves Rigens Hovmester *Otto Nielsson Rosenkrans* og Rigsmarsken *Claus Rønnov*.

Kort efter fulgte Dronning *Dorothea* fra Slottet; hun bar en bræmmet, guldindvævet Kappe og Halskæde, besat med Ædelstene samt udslaget Haar, knyttet med gyldne Smykker, og hun blev fulgt af en Skare adelige Damer.

Ærkebiskop *Thuo Juul* af Lund ledede den hellige Handling. Han knælede i sit højtideligste Skrud for Altret og bad med høj Røst og med oprakte Hænder og Øjnene rettede mod Himlen.

Derefter knælede *Kongen* paa Hynderne foran Altret og blev salvet med Olie paa det blottede Bryst, dernæst paa Skuldrene og paa Haandfladerne og signet med Korsets Tegn.

Saa tog Ærkebiskoppen det blanke Sværd, som laa paa Altret, ved Fæstet og lagde det i Kongens aabne Haand som Symbol paa hans verdslige Magt, dernæst Guldkronen med de funklende Ædelstene og satte den paa Kongens Haar, og tilsidst lagde han Sceptret i Kongens højre Haand og sagde: „Med dette Scepter styre den høje Konge Danmarks Rige“.

⁵⁾ Regesta Nr. 3797.

Da Kroningen var endt, slog Kongen de mest fortjenstfulde Adelsmænd til Riddere. Nu faldt Musikken ind, og Bryllupshøjtideligheden begyndte. Knælende foran Altret blev Kongen og Dronningen viede af Ærkebiskoppen.

Til sidst rejste Rigens Hovmester sig og takkede Forsamlingen for den Ære, den havde vist Kongen og Dronningen ved sin Nærværelse, og Kongen gik ud af Kirken bærende Krone og Scepter og med Sværd ved Lænd, satte sig paa en prægtig smykket Hest og red til Slottet, medens Adelsmænd bar en Baldakin over hans Hoved og 400 Borgere stod i Række, iklædt gule og røde Hoser og væbnede med Spyd og Økser. Dronningen fulgte i en gylden Karm med 4 hvide Heste, rigt smykkede med Guld og skinnende Brystplader og prægtige Fjederbuske paa Hoved og Hale. Kanonsalutten dundrede fra Byens Volde og fra Slottets Mure.

Bryllupsfesten paa *Slottet* varede i 3 frydefulde Dage. Paa den fjerde Dag holdt Kongens Gæster Turnering paa *Gammel Torv* og red mod hinanden med Spydstager. Ogsaa Kongen deltog i Spillet. Priserne bestod af 2 Halssmykker, besat med Ædelstene og 4 Kroner, vævede af rødt Guld. De var udstillede paa Torvet, og da Legene var endt, uddelte 8 udvalgte Møer Belønningerne til Sejrherrerne.⁶⁾

Biskop Jens Pederssøn Jernskægs Efterfølger, Biskop *Oluf Daa* lod 14. April 1453 optage en Vidisse⁷⁾ af Hertug Adolfs og Kongens Brev til Biskop Jens, formodentlig for at benytte den ved Forhandlinger med Rigsraadet, men det lykkedes ikke at gennemføre Bispestolens Krav paa *København*. Ogsaa *Stege Slot* og *Len* gik vist snart tabt for Biskoppen. 2. Februar 1457 var Hr. *Erik Aagesson (Thott)* Lensmand paa *Stege Slot* og næppe i Biskoppens Tjeneste.⁸⁾

Københavns Slot blev et stadig mere benyttet Opholdssted for Kongen, men det tabte ikke af den Grund sin Betydning som Værn for Byen og dens Havn. Ved Hovedsmandsskiftet i 1454 fra *Eggert Frille* til *Johan Oxe* blev der optaget en Inventarfortegnelse, som klart viser denne Slottets dobbelte Brug.

I Jens Kammersvends Kælder laa foruden 5 Fade Vin og 1½ Læst Danziger Øl, Mel, Smør, Flæsk og Kød i Tønder samt 21 levende Svin, ogsaa Slottets Skytsbeholdning, som omfattede 8 Skærnbrækkere (smaa Kanoner) med 11 Kamre (Bagladningsmekanismer), 2 svære Bøsser (Kanon) og 14 Jernbaand til dem, 5 Bøsser med 15 Kammerstykker, 3 Kammerstykker til Bøsser samt 6 Lodbøsser (svære Geværer). I Bryggerhuset var der 4 Ølkar, 1 Bryggepande og 1 Urtekedel samt ½ Skippund Humle, men desuden 1 Fad med engelske Pile og Tene (til Udskydning af Armbrøster). I Stegerhuset fandtes der

⁶⁾ Otto Fabricius. *Danaidos pars prima*. Slesvig 1581.

⁷⁾ K.D. I Nr. 136.

⁸⁾ K.D. I Nr. 144.

Gryder, Kedler, Bradspid og en Sennepskværn. I Dughuset Borrdækning til 30 Herrer og 100 Knaber, 3 Duge til Kongens Bord og 3 Knabeduge; desuden var der 2 Heste og 1 Vogn. I Kælderen laa nogle Jernredskaber, 2 Trækander, 2

Fig. 49. Kong Christiern I og Dronning Dorothea.

Lycestager og 8 Kakler til Pibeovnen. I *Ladegaarden*, Bispetidens *Borgby* paa Amager, fandtes 24 Køer, 15 Kvier, 6 Plovøxne, 10 Stude, 2 Tyre, 13 Ungnød, 2 Heste og 1 Vogn, 1 Hoppe med 1 Føl, 46 Faar, 40 Svin, unge og gamle, 10 Gæs, 18 Høns og 12 Ænder. Dertil kom 8 Plovjern, 2 Plove og 1 Harve, 1 Bryggekedel og 2 Ølkar og en Beholdning af Øl, Malt, Byg, Foder til Besætningen, Kød, Sengetøj og andet smaat Inventar.⁹⁾

⁹⁾ K.D. IV Nr. 63.

Borgerskabet havde Vedligeholdelsen af Adgangen til Slottet over *Højbro*, og da de havde maattet bygge og istandsætte Broen, klagede de over, at den saa hyppigt blev beskadiget af Storm og Højvande, men især af de Skibe, som fortøjedes ved den. Derfor blev der nedrammet Pæle i Række langs Broen og lagt Hammer over dem, og Kongen bød 29. Januar 1454, at fremtidig maatte Skibene kun fortøjes herved og ikke ved Broen. Samtidig forbød Kongen efter Borgerskabets Anmodning, at der udkastedes Ballast fra Skibene eller andet Af-fald i *Havnen*, som kunde opfylde denne.¹⁰⁾

16. Marts 1457 fritog Kongen Borgerne for den Forpligtelse, de hidtil havde haft til at ise Slotsgraven.¹¹⁾

Havnen synes at have haft Kongens særlige Interesse. 18. Maj 1461 bestemte Kongen, at alle Grundejere ved Stranden skulde sætte *Bolværk* for deres Jord, og var de Øvrighedens Stævning overhørig, skulde deres Jord eller Grund være forbrudt til Kronen.¹²⁾ 5. April 1465 indskærpede Kongen Borgerne deres Pligt til at rense og forbedre Havnen og paalagde de Skibe, som havde ligget i Vinterleje, at deltage i Arbejdet.¹³⁾ Utvivlsomt har Skibenes voksende Størrelse og Dybgaaende da gjort Havnens Oprensning nødvendigere end tidligere, men endnu mere bidrog efter *Vandmøllens* Anlæg *Møllegraven* til at føre Dynd og Stemmeværksfyld ud ved den ældste Havns vigtigste Bygværk, *Ladbroen*.

3. September 1455 bød Kongen, at København skulde „fuldkommelige“ plankes og fastgøres med Broer og i andre Maader, hvilket var meget magtpaaliggende. Da Borgere og Almuen var meget tynget hermed, idet kun faa af dem havde eget Hus og Jord, paalagde Kongen enhver Lærd eller Læg, Riddere, Svende, fribaarne Mænd eller andre, hvilken Stand de end maatte tilhøre, som havde Hus og Jord i København, at tage deres Del af Arbejdet, naar de blev tilsagt af Borgmesteren, ligesom det skete i Malmø, Køge eller andre Købstæder. Borgmestrene fik Ret til at beslaglægge de genstridiges Indtægter og anvende dem til Arbejdet i Forhold til hver enkelt's Anpart i dette.¹⁴⁾ Arbejdet har øjensynlig omfattet en Hovedstandsættelse af *Plankebefæstningen*, men der foreligger intet nærmere om dets Gennemførelse.

Omtrent samtidig, nemlig 14. September 1455, stadfæstede Kongen Byens gamle *Privilegier* og Frihed.¹⁵⁾ Kongen viste ved adskillige Lejligheder sin Interesse for Byen og for dens Borgere. 15. Maj 1457 indskærpede han, at

¹⁰⁾ K.D. I Nr. 137.

¹¹⁾ K.D. I Nr. 145.

¹²⁾ K.D. I Nr. 151.

¹³⁾ K.D. I Nr. 152.

¹⁴⁾ K.D. I Nr. 141.

¹⁵⁾ K.D. I Nr. 142.

hans Tjenere i København og de, som havde kongelig Beskærmelsesbrev, ikke maatte unddrage sig Byens Ting, men de var pligtige at indanke deres Retssager for Borgmestre og Raad.¹⁶⁾ Borgmestre og Raad klagede til Kongen over, at de selv og Almuen daglig følte den store Tyngde, som de havde i Kongens, Rigets og Byens Tjeneste, medens der var mange, som boede i Byen, — altsaa Udlændinge og andre med midlertidigt Ophold — og som brugte Torv og al Byens Rettighed lige med de rette Borgere, men som ikke vilde betale fuld Skat og Tjeneste sammen med dem. Kongen bød derfor 15. April 1458, at enhver som boede i København og vilde bruge Borgernæring der, ligegyldig hos hvem de boede, og hvilken Næring de drev, skulde give den Skat og Tyngde, som tilkom andre Borgere, og Borgmestre og Raad fik Ret til at tage Pant for at inddrive Skatten. Men Kongens og Dronningens Stegere, Basunere, Skrædere, Harniskmagere og andre daglige Tjenere, samt alle med særligt kongeligt Brev benaadede skulde være fritagne for Skatten. Kongen tilbagegav til Borgerne deres Boder og Bodesteder paa *Dragør*, som var hjemfaldne til Kronen i den sidste haarde Krigstid, men de skulde give Bodegæld af de Boder, som ikke stod ledige om Høsten. Endvidere indskærpede Kongen paa ny, at enhver, som var bosiddende i *København*, skulde staa til Rette for Borgmestre og Raad og intet andet Sted. Ingen af Byens Jorder maatte sælges uden Borgmestre og Raads Samtykke, og ingen maatte forhøje Gaden foran deres Hus eller sætte Husets Grundsten højere, end Borgmestre og Raad anviste, under Straf af 40 Mark til Kongen og 40 Mark til Staden, og rettede man ikke Fejlen, skulde den ulovlige Bygning være forbrudt til Kongen og Kronen.¹⁷⁾

18. Maj 1461 stadfæstede Kongen *Erik af Pommerns Købstadsforordning* af 15. Februar 1422. Samtidig forbød han Udskænkning af Vin og tysk Øl, før Foged med Borgmestre og Raadmænd havde smagt det og sat Prisen paa Raadhuset; sælges det dyrere eller uden Øvrighedens Vidende og Villie, forbrydes det til Kongen og Byen. Foged, Borgmestre og Raadmænd skal have Afgift efter deres Privilegier.¹⁸⁾

13. December 1469 har det atter været et magert Fiskeaar, og Kongen maa atter eftergive Borgerne Afgiften af deres Boder paa *Dragør*, indtil „Gud giver Sildefiske“.¹⁹⁾

I 1472 klager *Købstæderne* paa *Sjælland* over, at Bønder og andre driver Købmandshandel og Haandværk paa Landet, som tilkom *Købstæderne*. Dette blev forbudt og samtidig blev det ogsaa forbudt Bønderne at drive Forprang

¹⁶⁾ K.D. I Nr. 146 (fejlagtig Datering) K.D. IV Nr. 70.

¹⁷⁾ K.D. I Nr. 147.

¹⁸⁾ K.D. I Nr. 151.

¹⁹⁾ K.D. I Nr. 154.

ved at slagte og føre flaaet Kokød til Købstæderne i Stedet for levende Kvæg.²⁰⁾ Samme Dag, 25. Februar, udstedte Kongen et Brev til de sjællandske Købstæder, hvorved han tillod dem hvert Aar at sende en Borgmester, en Raadmand og en Borger til *Ringsted* Dagen efter St. Hans Marked for at forhandle om Købstædernes Forbedring.²¹⁾

Det Løfte, som Kong Christoffer kort før sin Død havde givet de preussiske Hansestæder om Fritagelse for *Øresundstolden*, tyngede ikke Kong Christiern; Tolden blev fremdeles krævet og gav flere Gange Anledning til Tilbageholdelse af Skibe og Ladninger, som oplossedes i *Revshullet* eller solgtes i *København*.²²⁾ I det hele taget gav de urolige Krigsforhold til Sverige Aarsager nok til Forulempelse ikke alene af de preussiske Skibe, men ogsaa af de lybske og vendiske Stæder, skønt Kongens Forhold til disse sidstnævnte i alt Fald formelt var af venskabelig Karakter.

Som et Udslag af Kongens venskabelige Sindelag maa det opfattes, naar han 7. Juni 1454 gav de tyske Købmænd, som kom til København, Tilladelse til at holde *Tyske Kompagni* med Oldermænd efter gammel Skik, og altsaa ikke efter Stadsretten af 1443, samt til at beholde deres *Kapel* med Alter og Ornamenter selv om der, det Gud forbyde kom Krig. Men Kongen forbeholdt sig dog Retten til at forandre Brevet.²³⁾

I 1455 blev der holdt et Forligsmøde med de vendiske Stæder i Flensborg, hvor de 17. Maj fik deres Privilegier i Danmark bekræftede af Kongen med den Tilføjelse, at alle Breve, som stred imod dem, skulde være magtesløse.²⁴⁾

I Aarenes Løb bevirkede Kongens daarlige Økonomi, at han stedse kom dybere i Gæld til Lübeck og Hansestæderne, og dette gjorde det ikke let for ham at opnaa gunstige Resultater af de Forhandlinger om nye Uoverensstemmelser, som ikke kunde undgaas i den urolige Tid. I Sommeren 1462 maatte der saaledes afholdes et nyt Møde i *København* med Udsendinge fra Hansestæderne for at jævne gensidige Klager. Hansestæderne klagede navnlig over Forholdene paa Skaanemarkedet. Fra dansk Side forelaa der bl. a. Klagemaal over, at Lübeckerne i 1459 havde opbragt en københavnsk Skyttebaad eller „Fredsskib“ i *Grønsund*, hvor det laa paa Vagt for Sørøvere, og havde ført det til Lübeck, havde lagt Besætningen i Bolt og Jern og frataget dem Harnisk, Klæder og Vitalie (Proviand). Samtidig havde de fængslet den københavnske Borgmester *Borquard von Hamelen* under hans Ophold i Lübeck. Skibet og

20) K.D. I Nr. 156.

21) K.D. I Nr. 157.

22) H.R. II. R. VI Nr. 259.

23) Wm. Christensen. Unionskongerne og Hansest. p. 239.

24) Lüb. U. B. IX Nr. 224.

Besætningen blev frigivne som sagesløse, men Borgmesteren, som var bleven overbevist om en grov Krænkelse, slap, omend mindre naadigt. 19. Juni 1462 aabnedes Forhandlingerne i Refektoriet i *Graabrødre Kloster* af Kongen selv, som omgivet af Ærkebiskoppen og Biskopperne, Rigsraadet og andre Adelsmænd modtog de hanseatiske Udsendinge. Her og paa *Slottet* blev Møderne i Almindelighed afholdt, enkelte dog i Bispegaarden, i Klosters Skriftehus og i St. Nicolai Kirke. Lübeckerne boede i det *lybske Herberge*, der dog næppe var det samme som det, der kendes paa Reformationstiden.²⁵⁾ I 1469 blev der igen afholdt Hansemøde i *København*, denne Gang nærmest om Forholdene i Slesvig og Holsten. 24. August modtog Kongen, hans Broder Grev Gerhard, Ærkebiskoppen, Biskopperne, Rigsraadet, og danske og holstenske Riddere, Sendemændene i *Biskoppens Gaard* Kl. 8 om Morgenen. Næste Dag samledes Sendebudene til indbyrdes fortrolig Forhandling i det *lybske Herberge* om dens Købmænds Erstatningskrav for lidte Forurettelser. Om Søndagen sendte Kongen under Messen i Vor Frue Kirke Brev til Rostocks Afsendinge, om de vilde komme paa *Staleshof*, Klædehallen, sikkert i det *tyske Kompagnihus*, for at forhandle med ham, Biskoppen af Roskilde og Hr. Erik Ottessøn (Rosenkrans) i Fortrolighed om Forholdet i Sverige. Iøvrigt fandt Møderne Sted i Graabrødrenes Refektorium og paa Slottet, det sidste Møde dog i St. Nicolai Kirke.

Forhandlingerne var forbundne med store Vanskeligheder, fordi Kongen ved sine Pengelaan var bleven afhængig af det holstenske Ridderskab saavel som af Hansestæderne, og Enden paa Legen blev da ogsaa, at Kongen maatte indgaa paa Ridderskabets Krav, pantsætte Kiel til Lübeck og give Afkald paa sine egne Erstatningskrav overfor Hansestæderne.

Et lille Intermezzo i Forhandlingerne var et Møde mellem Hansestædernes Udsendinge og Københavns Borgmestre og Raad i Graabrødre Klosters Vinterstævnesal, hvori Byens tyske Købmænd klagede over, at Raadet i København vilde indsætte Oldemand i deres Kompagni imod deres Villie, og følgelig hævdede Raadet Stadsrettens Bestemmelser paa Trods af Kongens Brev af 1454.²⁶⁾

Ved Forordningen af 30. September 1475 søgte Kongen at gennemføre en ny Ordning af Udenrigshandelen, vistnok for at kunne opkræve Tolden sikrere og derved skaffe et større Udbytte af den vigtige Indtægtskilde, omend Fremgangsmaaden synes noget barok, set med Nutids Øjne. Kongen tilskrev Borgmestre og Raad i København, at han efter Aftale med Rigsraadene i Danmark og Norge og af Hensyn til Borgernes Trivsel i de to Lande havde besluttet, at tyske Købmænd maatte indsejle i Danmark, men danske var det forbudt at sejle til Tyskland med Varer, derimod maatte de sejle indenfor de tre Riger. Tyskere

²⁵⁾ H.R. II R. V Nr. 235. 245.

²⁶⁾ H.R. II R. VI Nr. 247—254.

maatte udføre alle Slags Varer, fraeregnet Honning og Heste under 5 Aar, undtagen paa Ribe Marked. Alle Øksen skulde drives til Fiskelejerne eller til Købstæderne, ogsaa til Grænsekøbstæderne Assens, Kolding og Ribe, men ikke sønderud over Grænsen til Slesvig. Kongen hævder Købstadsborgeres Eneret paa Handel overfor Embedsmænd, d. v. s. Haandværkere, og andre, Gejstlige eller Verdslige, som kun maa købe paa Landet til deres Bords eller Gaards Behov og desuden købe og sælge efter gammel Sædvane paa det frie Aarsmarked. Bønder maa ikke drive Forprang, men kun sælge deres Produkter til Købstadsmænd.

For de tyske Købmænds Vedkommende indskærpedes, at de kun maatte handle med Købstadsmænd og ikke med Bønder, at de skulde tage Herberge hos Borgere, og at disse ikke maatte omgaa de Fremmedes Handelsforpligtelser ved at drive Handel med deres Penge eller Byttehandel med deres Gods og Varer. Borgerne maatte fragte deres Skibe til at føre Købmændenes Gods tilbage til Tyskland, men de maatte ikke selv sende Gods eller Købmandsskab med Skibene.

De tyske Købmænd skulde ophæve *Tyske Kompagni*, og de Tyskere, som ønskede det, fik Adgang til *Danske Kompagni*. Det forbødes udenlandske Købmænd at forblive i Landet Vinteren over, men de skulde komme om Sommeren med det første aabne Vand og drage bort igen før St. Andreas Dag, 30. November. Den, som vilde føre tysk Øl til Salg i Rigerne, skulde give 1 Lod Sølv for hver Læst til Kongens Fadebur og ikke sælge Øl dyrere end 18 Skilling Tønden. Alle andre Varer skulde fortoldes efter gammel Sædvane. Men Kongens Embedsmand i Købstaden eller Lenet skulde oppebære Tolden og gøre Regnskab derfor.²⁷⁾

Denne Forordning vakte utvivlsomt Modstand fra alle Sider. Paa et Hansemøde i København 12. August 1477 fremlagde Hansestæderne en Klage, der blandt andre Sager ogsaa rettedes mod Øltolden, mod Ophævelsen af Tyske Kompagni og mod Bestemmelsen om, at tyske Købmænd skulde være ude af Landet før St. Andreas Dag.²⁸⁾ Købstædernes Borgerskab beklagede sig over de nye Vilkaar for Udenrigshandel og Sejlads.

27. August 1477 maatte Kongen derfor ændre sin Forordning. Sølvtolden blev foreløbig stillet i Bero, men Ølprisen bibeholdt. Kongen fastholdt derimod, at Tyske Kompagni skulde ophæves, og at Købmændene skulde rejse før St. Andreas Dag. De danske Købstadsmænd fik Lov til at bevare deres Sejlads til de tyske Lande efter gammel Sædvane. Desuden skulde Borgmester og Raad udpege en Mand, som sammen med Tolderen skulde oppebære Tolden.²⁹⁾

²⁷⁾ K.D. I Nr. 161.

²⁸⁾ H.R. III R. II Nr. 55—56.

²⁹⁾ K.D. I Nr. 163.

Disse Forordninger af 1475 og 1477 har sikkert medført, at der paa en i Stranden opfyldt Grund syd for *Vejerhuset* ved *Hyskenstræde* blev bygget en særlig „*Sisebod*“ til Opkrævningen af Accisen eller Tolden af tysk Øl og Vin.

I 1468 kom et *skotsk Gesandtskab* til *København* for at ordne Ægteskabskontrakten med Kongen i Anledning af hans Datter *Margretes* Giftermaal med Kong *Jacob III* af Skotland, og 8. September afsluttedes Kontrakten, i hvilken den saalænge omtvistede Afgift af Hebriderne og Man afkortedes i Medgiften, hvoraf Kongen straks skulde betale 10.000 Gylden og pantsætte Orknøerne for Resten, 50.000 Gylden. Næste Sommer kom et nyt Gesandtskab til Staden for at hente Bruden, og da de 10.000 Gylden endnu ikke var betalt, maatte Kongen 20. Maj 1469 yderligere pantsætte Shetlandsøerne. Alle Øerne gik, da de aldrig blev indløst, derved tabt for den norske Krone.

Til Trods for, at Kongens Pengevanskelighed saaledes paa mange Maader laa klart for Offentligheden, indlod Kongen sig i 1474 paa et nyt bekosteligt Foretagende, nemlig en *Rejse til Rom*.³⁰⁾ Anledningen til Rejsen maa dels søges i de almindelige religiøse Forestillinger om Pilgrimsrejsers og gode Gerningers Salighedsværd, thi Kongen havde allerede tidligere aflagt et Løfte om at foretage en saadan Færd,³¹⁾ dels ogsaa i Kongens Haab om ved prangende fyrstelig Optræden at vinde politiske Fordele under Forhandlingerne med Paven, Kejseren og andre Potentater og dermed ogsaa faa styrket den svækkede finansielle Kredit. Den lange Romafærd tog sin Begyndelse, da Kongen 9. Januar 1474 forlod Segeberg med et pragtfuldt Følge paa halvandethundrede Personer. Efter en vidtløftig Rejse med mange Festligheder gennem Tyskland og Norditalien ankom Kongen til Rom 6. April og blev modtaget af Pave Sixtus IV med store Æresbevisninger. Paven tilstod naadigt Kongen Opfyldelsen af hans Ønsker om Oprettelse af et *Helligaands Kloster* og et *Universitet i København*, saaledes som det siden skal omtales nøjere, og efter 3 Ugers Ophold i Rom kunde Kongen 27. April tiltræde Hjemrejsen ganske langsomt, saaledes at han først 24. August satte Foden paa dansk Grund.

I det 15. Aarhundrede var der en Bevægelse i Fremvækst for at omdanne de gamle Helligaandshuse til regelmæssige Klostre, hvorved man navnlig vilde opnaa, at der indenfor Murene blev fast Raadighed over Præstebrødre, som kunde læse Messe for de syge, høre deres Skriftemaal, uddele Sakramentet og øve anden præstelig Gerning. Det blev ofte den af Paverne meget yndede Helligaandsorden, som paatog sig Opgaven. I Danmark var Helligaandshuset i Aalborg det første, som i 1451 overgik til denne Orden,³²⁾ og Kong Christiern

³⁰⁾ Hist. T. V R. II p. 241 ffg.

³¹⁾ Hist. T. VII R. III p. 477.

³²⁾ J. Lindbæk & G. Stemann. Danske Helligaandskl. Dipl. Nr. 62.

saavel som Dronning Dorothea var dette Kloster meget bevaagne. Aalborg Klosteret havde det berømte romerske Helligaandskloster San spirito in Sassia de Urbe som Moderkloster.

Da Kongen paatænkte at omdanne ogsaa *Københavns Helligaandshus* til et *Helligaandskloster*, fik han i 1469 Prioren i Aalborgklosteret, *Jens Nielsson* til at indvie den første københavnske Prior, *Christiern Torkildsson*.³³⁾ Selv om Kongen straks satte store Ombygningsarbejder i Gang, varede det dog nogle Aar, førend Klosterreglerne kunde gennemføres i det gamle Helligaandshus; 16. Juli 1472 var man dog saavidt, at Kongen kunde tage Klosteret, dets Præster og Sødskende i sit Værn og Beskyttelse, og tillade det at sende Bud, som bad om Almisser rundt om i Riget.³⁴⁾

En Indskrift paa en af de i 1728 brændte Korstole mindede om Kongens Byggearbejder i 1469.³⁵⁾

Allerede forinden Kongens Romerrejse modtog det københavnske Helligaandskloster en Udskrift af 3. November 1473 af de ældre pavelige Privilegier for Helligaandsordenen,³⁶⁾ og deraf maa den myndige og selvsikre Prior Christiern Torkildsson utvivlsomt være bleven fuldklar over Uregelmæssigheden ved hans Indsættelse, hvorved han blev underlagt Aalborg Klosteret i Stedet for Moderklosteret i Rom. Han besluttede sig til at ledsage Kongen paa hans Pilgrimsfærd og tog Ophold i selve *San Spirito Klosteret*, hvis næstøverste Styrer var den danskfødte Prior *Jens Mathiesson Brun*. Saavel Kongen som Prior Christiern Torkildsson satte nu alle Kræfter ind paa at faa det københavnske Kloster godkendt af Pave Sixtus IV. Kongen udviklede overfor Paven, hvorledes der i hans Rige kun var et eneste Helligaands Hospital, som fulgte Sankt Augustins Regel, og at der i Byen *København*, hvor Kongen som oftest residerede, og hvor Rigens Anliggender fik saa mange Fyrster, Baroner, Riddere og Væbnere til at dvæle, savnedes et Sted, hvor udsatte eller fattige og uægtefødte Børn kunde anbringes, opfødes, ernæres og holdes i Live, og for at saadanne skammelige Forbrydelser og Børneudsættelser kunde undgaaes, ønskede Kongen at skabe et Hospital som det romerske i Sassia de Urbe under Ledelse af Helligaandsordenen og opnævnt efter denne. Allerede en Uge efter Kongens Ankomst udstedte Paven 13. April 1474 en Bulle, i hvilken han først gentog og godkendte Kongens Motivering og tilføjede en Bemyndigelse til at nyoprette, danne og bygge et Hospital efter det romerske Forbillede med Helligaandsbrødre efter Sankt Augustins Regel i Stedet for det nuværende, som

³³⁾ J. Lindbæk & G. Stemmann. l.c. p. 100.

³⁴⁾ K.D. IV Nr. 122.

³⁵⁾ J. Lindbæk & G. Stemmann. l.c. Dipl. Nr. 116.

³⁶⁾ J. Lindbæk & G. Stemmann. l.c. Dipl. Nr. 128.

vel paa forvirrende Maade havde været kaldt Helligaandshospital uden at have Ordensbrødre og Klosterregel.³⁷⁾

Samtidig tilstod Paven Aflad til enhver, som paa visse Dage besøgte Klosterkirkens Altre.³⁸⁾

Allerede Dagen før Pavebrevet havde Helligaandsordenens Stormester *Innocens della Rovere* paany udnævnt *Christiern Torkildssøn* til Prior i *Københavns Helligaandskloster*, idet han erklærede Prior *Jens Nielssøns* Indsættelse af ham

Fig. 50. Medaille med Kong Christiern I' Billede, slaet i Mantova.

for ugyldig, fordi han havde savnet Myndighed til at foretage den.³⁹⁾ Paa Foranledning af Kongen supplerede Stormesteren 25. April sin første Skrivelse med en udtrykkelig Tilkendegivelse af, at *Københavns Helligaandskloster* er Moderklostret i Rom direkte underlagt, og at nævnte Prior *Jens Nielssøn* ikke maa blande sig i Klosters Forhold.⁴⁰⁾ Næste Dag forudbetaler den lykkelige *Christiern Torkildssøn* sit Klosters Afgift til Moderklostret for 6 Aar med 24 Rhingylden,⁴¹⁾ og han udnævner en romersk Helligaandsbroder til sin Stedfortræder ved Ordenens forestaaende Generalkapitel.⁴²⁾

Dagen efter tiltraadte *Christiern Torkildssøn* Hjemrejsen fra Rom i Kongens Følge. Blandt de øvrige Begunstigelser, som Kongen attraaede var Pavens Tilladelse til at oprette et dansk *Universitet* langt den vigtigste. Allerede *Erik af*

³⁷⁾ K.D. III Nr. 28.

³⁸⁾ A.P. Nr. 2520.

³⁹⁾ J. Lindbæk & G. Stemann. l.c. Dipl. Nr. 129.

⁴⁰⁾ J. Lindbæk & G. Stemann. l.c. Dipl. Nr. 131.

⁴¹⁾ J. Lindbæk & G. Stemann. l.c. Dipl. Nr. 133.

⁴²⁾ J. Lindbæk & G. Stemann. l.c. Dipl. Nr. 132.

Pommern havde søgt om at opnaa dette Privilegium, som var bleven tilstaaet ham ved en Pavebulle af 26. Januar 1419. Men der kom intet Resultat deraf, dels maaske fordi Tilladelsen udtrykkelig unddrog Universitetet Ret til at have et theologisk Fakultet, ethvert middelalderligt Universitets vigtigste og fornemste, men vel navnlig fordi det skortede Kongen paa Pengene til Oprettelsen.⁴³⁾ Sagen havde været stillet i Bero siden 1419 men blev nu taget op paany uden, at man dog nøjagtig kender Kongens Motivering for Oprettelsen. Den forløb ikke fuldt saa hurtigt som Tilladelsen til Helligaandsklostret, og Kongen afrejste fra Rom, før Sagen var i Orden.

Næste Aar, medens Kongen drog paa politisk Rejse til Tyskland, begav Dronning *Dorothea* sig paa *Pilgrimsfærd* til *Rom*, for at opnaa Aflad i Jubelaaet 1475.⁴⁴⁾ Hun blev naadigt modtaget i Rom 2. Maj og forblev i den hellige Stad til 19. Maj, og under Opholdet udvirkede hun adskillige pavelige Gunstbevisninger, men den vigtigste af dem, Tilladelsen til at oprette et dansk Universitet, saaledes som det var stillet Kongen i Udsigt, blev dog først udfærdiget en Maaned efter hendes Afrejse og i Form af en pavelig Bulle af 19. Juni 1475 til Ærkebiskop *Jens Brostrup* af Lund, Thuo Juuls Efterfølger. Selv naaede Dronningen tilbage til Danmark 19. Juli.

I August 1477 forhandlede Kongen med Rigens Biskopper om, at Udgiften ved Universitetets Oprettelse og Drift skulde lægges paa dem selv, Domkapitlerne og andre gejstlige Dignitarer,⁴⁵⁾ men Sagen fik ingen Fremgang paa det Grundlag, og forinden det lykkedes Kongen at finde andre Udveje til at skaffe Midlerne, meldte en kostbar Festlighed sig, som ikke kunde skydes tilside, idet *Hans*, den udvalgte Konge, skulde fejre sit *Bryllup* med Hertuginde *Christine*, en Datter af Hertug *Ernst* af Sachsen.

Da Bruden paa sin Bryllupsfærd var kommen til *Warnemünde* i gylden Karm og ledsaget af et pragtfuldt Følge af Fyrster, Riddere og Svende, ialt 800 Mand og 42 Vogne, blev hun modtaget af Ærkebiskop *Jens Brostrup* og Rigmarsk *Claus Rønno* med et lignende stateligt Følge.

De ledsagede hende til Skibs til *Stubbekøbing* og videre over Land til *København*. Udenfor Byen red Brudgommens Fader, Kong *Christiern*, Bruden i Møde med et Følge paa 500 beredne Folk, alle brunklædte og med Besætning af hvide Streger, og efter at han havde budt hende velkommen, vendte han og hans Følge tilbage til *København*. Dernæst red Brudgommen, Junker *Hans*, Bruden under Øjne med 700 Heste, alle grønklædte og besat med brune, blaa og hvide Streger, og efter at han havde modtaget Bruden og de hende led-

⁴³⁾ A.P. Nr. 1279.

⁴⁴⁾ Hist. T. VII R. III Bd. p. 455 ffg.

⁴⁵⁾ Werlauff. Univ. Hist. (1850) p. 8.

sagende Herrer og Fyrster, ledsagede han dem til København og ind paa Slottet.

Brylluppet stod Søndag 6. September 1478, og Ærkebiskop *Jens Brostrup* viede den udvalgte Kong *Hans* og Hertuginde *Christine* i *Vor Frue Kirke* efter kristelig Skik og Orden. Fredag efter Brylluppet skiltes Brudeskaren, og Kong *Christiern* skænkede de fornemste 100 skønne Heste og anden skøn Foræring af Pelsværk. Han bekostede deres Hjemrejse til Lands gennem Danmark og Fyrstendømmerne lige til Lübeck.⁴⁶⁾

Spørgsmaalet om *Universitetet* laa dog stadig tyngende paa Kongens Sind, og kort efter Brylluppet, 4. Oktober 1478, naaede han saa vidt i sine Overvejelser, at han kunde udstede et Brev om dets Oprettelse. Kongen udtaler bl. a. i Brevet, at han med Samtykke af de fleste af sine Raader og med Pavestolens Tilladelse har stiftet et *Universitet* og almindeligt Studium i København til Gavn og Ære for Riget, og for at Lærdoms og Retfærds herlige Frugter kan vindes, og Guds frygt og Retfærd øges til Gavn for Menneskeheden. Efter Samraad med Biskoppen i Roskilde, *Oluf Mortensson*, og andre Rigsraader har Kongen overdraget Mag. art. og Lic. med. *Peder Albertsson* at finde Lærere til Universitetets Fakulteter, som kan promovere de egnede Studenter. Kongen tilsiger paa Forhaand Lærerne saavel som Studenterne kongelig Beskyttelse og Frihed for at høre under nogen anden Domstol end Universitetet ved dets Konservatorer. Disse skal være Biskoppen i Roskilde, Dekanen og Provsten i Roskilde Kapitel og Dekanen i Københavns Kapitel. Yderligere paalægger Kongen Borgmestre og Raad samt Foged i København at tage Universitetet og dets Rettigheder i Beskyttelse.⁴⁷⁾

18. November giver Ærkebiskop *Jens Brostrup* sin Tilslutning til, at der i Henhold til den pavelige Bulle oprettes et *Universitet* i København til Guds Ære og Gudstjenestens Forøgelse, og han tager dets Lærere og Studenter i sin Beskyttelse.

4. November følger et lignende Brev fra Biskop *Oluf Mortensson*, som slutter med at bifalde *Peder Albertssons* Udsendelse for at søge Lærere og tilsiger dem og Studenterne sin Beskyttelse.⁴⁸⁾

En Bygning for det nye Universitet var ikke let at skaffe. Foreløbig stillede Dekanen *Jesper Henriksøn* paa det københavnske Kapitels Vegne 31. Oktober *Vor Frue Skoles* Bygning syd for Kirken til Raadighed for Mag. *Peder Albertsson* og hans Kolleger, indtil der kunde faas noget bedre.⁴⁹⁾ Dette skete dog alle-

⁴⁶⁾ Huitfeld. Danm. Riges Krønike II p. 956.

⁴⁷⁾ Thurah. Hafnia Hodierna p. 327.

⁴⁸⁾ Rørdam. Univ. Hist. IV Nr. 1. 2.

⁴⁹⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. Till. Nr. 54.

rede inden Udgangen af 1479, idet Kongen fik Borgmestre og Raad til at overlade Universitetet det hidtidige *Raadhus* paa det nordre Hjørne af Nørregade og Studiestræde for et Tidsrum af 10 Aar.⁵⁰⁾

Peder Albertsson rejste til Universitetet i *Køln* og skaffede her Lærere til det københavnske Universitet. Efter hans Hjemkomst foretoges den højtidelige *Indvielse af Universitetet* ved en Gudstjeneste i Vor Frue Kirke 1. Juni 1479. Efter at Messen var celebreret, holdt *Peder Albertsson* *Indvielsestalen*. Derefter valgtes Københavns Kapitels Dekan *Mag. Jesper Henriksson* til *Rektor*, og Fakulteternes Dekaner blev valgt; Festen sluttede med Gudstjeneste.⁵¹⁾ Roskildebiskoppen *Oluf Mortenssøn* var Universitetets *Kansler*, og *Mag. Peder Albertsson* modtog *Udnævnelsen* som *Vicekansler*.⁵²⁾

Først 28. November 1479 modtog Universitetet de af *Ærkebiskop Jens Brostrup* stadfæstede Statuter, som var udarbejdede med de kølnske som Forbillede. To Gange om Aaret skulde der vælges ny *Rektor*, første Gang i Vor Frue Kirke paa Stiftelsesdagen 1. Juni, anden Gang i St. Nicolai Kirke 5. December, Dagen før St. Nicolai Dag, og desuden skulde Universitetet afholde Gudstjeneste i Byens to andre Sognekirker, nemlig 3. Marts, Dagen før St. Lucii, Stiftshelgenens Dag, i St. Clemens Kirke og 31. Juli, Dagen før St. Pedersdag, i St. Peders Kirke. Det varede dog ikke mange Aar før *Rektorvalget* kun blev foretaget en Gang om Aaret.

Universitetet stod fra dets Oprettelse i et intimt Forhold til Kapitlet ved Vor Frue Kirke, der blev Universitetets Kirke, ligesom Kapitlets Dekan blev den første *Rektor*. Det maa antages, at Kapitlets Midler ogsaa har været anvendt til Universitetets Drift, bl. a. ved at der tillagdes Lærerne *Indtægten* af visse af Kapitlets *Præbender* og *Vikarier*.

Ved Oprettelsen blev 79 Personer immatrikulerede ved Universitetet, men blandt disse var baade *Kansleren* og det københavnske Kapitels *Kanniker*, foruden andre fornemme Personer, saaledes at de studerendes Tal var langt ringere.⁵³⁾

21. Maj 1481 døde *Kong Christiern I* paa *Københavns Slot*, og han blev begravet i sit *Kapel* i Roskilde Domkirke.

⁵⁰⁾ Werlauff. Kbh. Univ. Hist. (1850) p. 7. Rep. Nr. 4541. Univ. Reg. 1633. U.A.

⁵¹⁾ Thurah. Acad. Hafn. infantia p. 10.

⁵²⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 137.

⁵³⁾ C. Bartholin. De ortu etc. Reg. Acad. Hafn. U.A.

KØBENHAVN UNDER KONG HANS

Skønt Kong *Hans* allerede forlængst, medens Faderen levede, var bleven udvalgt som hans Efterfølger i alle Riger og Hertugdømmer, var det dog forbundet med den største Vanskelighed at faa dette Valg anerkendt. Først paa Rigsdagen i *Kalundborg*, 1. Maj 1482, blev han bekræftet som *Danmarks* Konge, og nogle Maaneder senere fandt Styret i *Hertugdømmerne* ogsaa en Afgørelse. Ved et Møde i *Halmstad*, som var indvarslet til 13. Januar 1483 udeblev den afgørende Repræsentation for det svenske Rigsraad, men de danske og de norske Rigsraader vedtog da 1. Februar Kongevalget paa Grundlag af den for alle Riger fælles Haandfæstning, som blev underskrevet den følgende Dag.

Efter Halmstadmødet var Vejen fri for Kongeparrets Kroning i Danmark. Samtidig med Afholdelsen af en Herredag i *København* foretog Ærkebiskop *Jens Brostrup* Pinsedag 18. Maj 1483 i *Vor Frue Kirke* den højtidelige *Kroningsceremoni* i Rigernes Raads Nærværelse. Efter Kroningen slog Kongen Ridderne i Kirken, og derpaa blev Kongeparret, som *Huitfeld* udtrykker det „med stor Pral og Pragt ført til Slottet“, hvor der blev holdt et stort Gæstebud. Paa Andendagen og flere Dage efter var der Dystrend og andre ridderlige Spil efter Tidens Skik.¹⁾

Efter at Kongevalget var foretaget, rejste Biskop *Oluf Mortenssøn Baden* paany *Roskilde Bispestols* Krav paa *Københavns Slot, By og Len*, thi paa Bispegaarden i Roskilde lod han 27. September 1482, altsaa efter Rigsdagen i Kalundborg, en beskikket Notar udfærdige en Vidisse af Hertug *Adolfs* og Grev *Christierns* Løfter af 13. Juli 1448 om at forelægge dette Spørgsmaal for Rigens Raad.²⁾ Han lod Vidissen læse for Kongen og Raadet paa *Københavns Raadhus*, men Kravet blev næppe fremført med egentlig Kraft og i alt Fald uden Held.

Biskop *Oluf Mortenssøn Baden* døde 28. August 1485, og hans Efterfølger, Biskop *Niels Skave*, var af mere stridbar Natur. Han genoptog Kravet i Over-

---

¹⁾ A. Huitfeld. Danm. R. Krøn. II p. 974.

²⁾ K.D. I Nr. 134. 136. 173.

ensstemmelse med Vidissen af 1482. Kongen maatte denne Gang væрге for sig og lod 21. November 1493 optage et *Tingsvidne* paa *Støvnæs Herredsting*, hvor Slotsfogeden paa Københavns Slot *Hans Griis* æskede og fik et 12 Mands Vidne af gamle Folk, som aldrig havde hørt, spurgt eller kunnet drages til Minde andet, end at Københavns Slot, Amager, Slottets Birk og deres Tilliggende havde været uillet og ukæret paa Tinget i over 60 Aar,³⁾ og 22. Januar næste Aar blev der optaget et tilsvarende *Tingsvidne* paa *Sjællands Landsting*, at en Gang gik der Nævn mellem Kronen og Kirken om Københavns Slot, at Nævnet svor Slottet til Kronen, og at der ikke i 60 Aar er givet Illing eller Kære derpaa.⁴⁾

Men Niels Skave opgav ikke Sagen saa let. Paa Landstingets Møde 19. Februar 1494 lod han Biskop Oluf Mortenssøns Kapellan, Kanniken Peder Laurensøn aflægge Vidnesbyrd om denne Biskops Fremlæggelse af Brevene for Konge og Rigsraad, og om, at han af troværdige Folk havde hørt, at Biskop *Peder Jønsøn Lodehat* ved sin Død besad Slottet i Fred paa Roskildekirkens Vegne, men at Kong *Erik* derefter mod Loven og med Vold tog Slottet i sin Besiddelse og beholdt det, skønt Biskop *Jens Andersøn Lodehat* ofte krævede det tilbage, og at da Kong *Christiern* skulde vælges til Danmarks Konge, vilde Biskop *Jens Pedersøn Jernskæg* ikke samtykke i Valget, før end Hertug *Adolf* indestod for, at Sagen om dette Slot skulde afgøres ved Retten, og han fik Stege Slot i Godtgørelse. Dette sit *Tingsvidne* lod Kannik Peder Laurensøn notarialiter bekræfte.⁵⁾ 16. Marts lod Biskoppen Kannik Jesper Jønsøn fremstaa og kræve godkendt Roskilde Kirkens og Bispestolens Ret til Slottet og Byen København med deres Tilliggende, og han erklærede, at Biskoppen ikke kunde taale at undvære dem, thi det medførte en ikke ringe Skade for Kirken, og han krævede dem tilbage. Han lod 12 Mand give *Tingsvidne* i Sagen og lod hele Indlægget notarialiter bekræfte.⁶⁾

Endnu 29. August 1497 protesterede Biskop *Niels Skave* paa Bispegaarden i København i Kongens Kansler *Jørgen Marsvins* Nærværelse, idet han med høj Røst udtalte, at det var kommet til hans Kundskab, at der skulde forhandles en Sag mellem Kong *Hans* og ham, Biskoppen, med Rigens Kansler *Jørgen Marsvin*, der jo var Lægmand, som Dommer og Retsformand, om Slottet og Byen *København* med *Øen Amager* og alt deres Tilliggende, Skatter og Afgifter, som Kongen i adskillige Aar havde beslaglagt og endnu besad til ikke ringe Uret og Skade for Roskildekirken. En kirkelig Sag kunde ikke afgøres for en

³⁾ K.D. I Nr. 181.

⁴⁾ K.D. I Nr. 182.

⁵⁾ K.D. I Nr. 183.

⁶⁾ K.D. I Nr. 184.

verdslig Domstol, og Biskoppen vilde ikke have denne Mand, over hvem han ikke havde nogen Jurisdiktion eller Herredømme, som Dommer, men han henskød Sagen for Ærkebiskoppen i Lund eller en anden gejstlig Domstol. Ogsaa disse Udtalelser lod Biskoppen notarialiter bekræfte.⁷⁾ Biskoppens Fordringer bar ingen Frugt, og ved Biskoppens Død faa Aar efter, 15. November 1500, havde Kongen Slottet og dets Tilliggende i sin Magt uden flere Indsigelser.

Kongen stadfæstede Stadsretten af 14. Oktober 1443, idet han i Overensstemmelse med Lovens Slutningsord indføjede de Ændringer, „som tyktes ham nytteligt at være“, og den blev underskrevet paa Københavns Slot St. Julianæ Dag 16. Februar 1484. I denne Form kaldes Stadsretten almindeligvis *Kong Hans almindelige Købstadsret*.⁸⁾

I Januar 1485 bekræftede Kongen Byens *Friheder og Privilegier*, som Kong Christiern og hans Forgængere havde givet, og han forbedrede dem ved visse Tilføjelser: Den som dræber, saarer eller slaar nogen, sættes i Byens Hægte eller Gemme, til han er forliget med Sagvolderen eller Kongen og Byen, eller han staar til Rette, som Sagen er til. Forbryder nogen sin Fred i København, skal han have den tildømt paany paa Bytinget og intet andet Sted. Det forbydes under Strafansvar at gaa eller ride med spændt Armbrøst eller at gaa med Sværd, Armbrøst eller andet Væрге længere, end til han kommer i sit Herberg. Vil nogen udenlandsk eller fremmed Købmand drive Købmandsskab eller Haandværk som Ligger i Staden, skal han deltage i Kongens Tjeneste og Byens Tynge lige med andre Borgere. Ingen maa tappe Vin, Mjød, tysk Øl eller Danziger Øl uden at bruge Byens rette Maal, ligesom det har været af Arild i Roskilde. Københavns Borgere maa kun stævnes til Byens Ting, og de, som handler derimod, skal bøde 40 Mark til Kongen og 40 Mark til Byen. Ingen maa lægge Gødning og Urensel paa andre Steder, end de af Borgmester og Foged anviste, og ingen maa grave Grus, Sand eller Ler paa Byens frie Jord udenfor de anviste Steder. Ukvemsord skal paadømmes af 12 Mands Nævn, og et saadant Nævn dømmer ogsaa den, som rømmer, før hans Sag er afgjort, idet de afgør Sagen med Ed paa Tinge inden 14 Dage.⁹⁾

I Tilslutning til disse Bestemmelser maa det nævnes, at Kongens *Haandfæstning* indeholdt det vigtige Paabud, at ingen udenlandske Mænd kunde være Borgmester, Raadmænd, Toldere eller Byfoged, Kæmner eller Byskriver i nogen Købstad, men der maatte hertil kun ansættes Rigens indfødte Mænd.¹⁰⁾

For Hansestæderne fastsatte Haandfæstningen, at Kongen kun maatte tilstaa

⁷⁾ K.D. I Nr. 187.

⁸⁾ Kolderup Rosenvinge. Gamle danske Love V p. 522.

⁹⁾ K.D. I Nr. 174.

¹⁰⁾ A. Huitfeld. Danm. R. Kr. II p. 970.

indenlandske Stæder eller Købmænd Privilegier i et af de tre Riger med det paagældende Rigsraads Samtykke, og dette Vilkaar viser, at der ikke blæste nogen gunstig Vind for Hansestæderne.

Fig. 51. Kong Hans' store Sigil.

Da de vendiske Hansestæder og Danzig 7. Juli 1484 mødte til *Hansedag i København* for at forhandle om en Godkendelse af deres gamle Privilegier, blev de ganske vist modtaget særdeles venligt af Kongen. Han sendte to Rigsraader til det tyske Herberge for at byde dem velkommen, og de overbragte en Gave fra ham paa to hele Okser, 15 Faar og 1 Tønde Mjød. Men da Møderne begyndte, gik Forhandlingerne meget trægt, og det viste sig, at Kon-

gen havde mange Klagemaal at fremføre. Hovedmøderne blev denne Gang ført paa det nye *Raadhus*; Hansestædernes Udsendinge holdt deres Særmøder dels i *Graabrødre Klosters Refektorium*, dels i de tyske *Købmænds*, ogsaa kaldet *Skaanefarernes Kompagnihus*, vel det samme som i 1469, og de boede i det *lybske Herberg*.

Da Møderne sluttede 8. August, var man ikke naaet til Enighed, men Kongen tilstod dog en Forlængelse af Privilegierne for næste Aars Sildemarked, fra Februar til November 1485, og med saadanne kortvarige Forlængelser maatte Hansestæderne foreløbig lade sig nøje.¹¹⁾

I Marts 1487 viste Kongen dog de tyske Købmænd, som opholdt sig i eller fremtidig kom til København, den Imødekommenhed, at de maatte beholde deres særlige *tyske Kompagni*, og selv indsætte og afsætte Oldermænd i dette efter den Skik, som havde været af Arild, altsaa uanset Bestemmelserne i Stadsretten af 1443. Endvidere fik de Ret til, selv om der kom Krig mellem Riget og Stæderne, at beholde de Ornamentter og Klenodier, som tilhørte deres *Kapel* og deres Alter, vist i *Graabrødre Klosterkirke*.¹²⁾

Ved et nyt Hansemøde, som blev afholdt i *København* i Juli 1489, opnaaede Hansestæderne endelig med stor Møje 15. Juli at faa Privilegierne bekræftede.¹³⁾

En Gang i 1490-Aarene, det nøjagtige Tidspunkt kendes ikke, lejede de tyske Købmænd det *Kompagnihus*, som de beholdt indtil Kompagniets endelige Opløsning. Det var en Gaard paa *Amagertorv*, som tilhørte Psalteren, Matr. Nr. 53/1689 Str. Kv.¹⁴⁾

Ganske vist fik Hansestæderne deres Privilegier bekræftede, men de fik paa Grund af Bestemmelserne i Kongens Haandfæstning ikke den Eneret paa Handdelen, som de hidtil havde haft, og der fulgte i de nærmeste Aar en Række Overenskomster med andre Lande, endogsaa med de vendiske Stæders mest frygtede og hadede Konkurrenter, Hollænderne.

Ved *Freden* i *København*, 20. Januar 1490, blev der sluttet Traktater med den engelske Konge, Henrik VII, hvorved det fjendtlige Forhold, som længe havde hersket, blev afløst af en Handelsoverenskomst, og 28. Marts udvidede Kongen Amsterdams og de øvrige hollandske Stæders Rettigheder lige med de vendiske. I 1493 og 1495 sluttedes Handelsforbund med Skotland og i 1498 med Kong Ludvig XII af Frankrig. Ved alle disse nye Aftaler blev Grunden

¹¹⁾ H.R. 3 R. I Nr. 544—561.

¹²⁾ K.D. I Nr. 175.

¹³⁾ H.R. 3 R. II Nr. 273—288.

¹⁴⁾ K.D. IV Nr. 210.

lagt til en Frigørelse fra det hanseatiske Handelsvælde, i København saavel som paa Skaanemarkederne, i Bergen og paa Østersøens Kyster.¹⁵⁾

Til Trods for Privilegiernes Bekræftelse paalagde Kongen stadig Hansestæderne nye Afgifter, idet han hævdede, at de efter de Aftaler, som gik forud for Bekræftelsen, maatte finde sig i nye Bestemmelser. Dette vilde Stæderne dog ikke erkende. I *Købstadsanordningen* af 31. Maj 1491, som blev vedtaget af Rigsraadet, blev det forbudt alle tyske Købmænd at ligge i Vinterleje i Købstæderne; de skulde fare af Landet inden St. Andreæ Dag (30. November) og komme tilbage med Varer med første aabne Vande; al Handel med Bønderne blev forbudt; de skulde ligge i Kost hos Borgerne, men ingen danske Borger maatte gaa i Kompagniskab med dem; der var strenge Straffe for ulovligt Salg af tysk Øl og Forbud mod Udførsel af Heste, Lam, Lammekød og Kokød.¹⁶⁾

Kong Hans' Moder, Enkedronning *Dorothea*, bevarede efter Ægtefællens Død sin varme Interesse for hans Stiftelse, *Helligaandsklostret* i København. Aaret efter hans Bisættelse tilskødede Borgmester *Bernt Hakenberg* paa Enkedronningens Vegne Klostret Gaarden Matr. Nr. 64/1689 Str. Kv. i *Højbrostrædet* sønden for Hr. Erik Ottessøns (Rosenkrans) Gaard og norden for Evert Madssøns. Det var en Kronen tilhørende Gaard, som *Christiern I* 1. November 1458 havde faaet i Mageskifte med Domkirken i Lund, da denne overtog Møntergaarden i Malmø, og *Lunde Kirkens Mariæ Alter* i det nye Kapel havde haft den fra Ærkebiskop *Peder Lykke*, som købte den 1. September 1424.¹⁷⁾ Til Gengæld for Gaven betingede Enkedronningen sig en Gudstjeneste af lignende Form som den, hun fastsatte, da hun ved sin Død udvidede Gaven.

8. December 1495, kort efter Enkedronningens Død, gav Prioren *Christiern Torkildsson* Genbrev paa en øget Gave, der nu ikke alene omfattede Gaarden i *Højbrostræde*, som gav 30 Mk i aarlig Leje, men ogsaa 8 Gaarde og Jorder i *Ramso* og *Lille Herreder*, og af disse Indtægter skulde Klostret udrede Kost og Pleje til 12 fattige, syge og sengeliggende Mennesker i Klostret. Hvis nogen af de 12 døde, eller blev „udvist“ af Klostret, fordi han blev rask, skulde Prioren og Brødrene sætte andre fattige syge i deres Sted.

Prior og Brødre skulde paa Hellig Tre Kongers Aften, 5. Januar holde en „Begængelse“ med Messer og Vigilier for Kong *Christoffer*, som Dronning *Dorotheas* Husbonde var, hvis Sjæl Gud naade.

En tilsvarende Gudstjeneste skulde afholdes paa Kong Eriks Dag 24. Januar eller der omkring for Kong *Christiern*, „som og hendes kære Husbond var, hvis

¹⁵⁾ Allen. De tre nord. Rigers Hist. I p. 100.

¹⁶⁾ Danm. Riges Hist. III p. 45.

¹⁷⁾ K.D. IV Nr. 63. Dipl. Dioec. Lund III p. 37, 396.

Sjæl Gud naade“, for begge deres Børn, Forældre, Fader, Moder og deres Børn, som er hendes Naades Søskende, og alle christne Sjæle. Ligeledes skal Prioren og Brødrene paa den Dag eller der omkring, „da vor kære Naade, Fru Dronning *Dorothea* af denne Verden kaldendes vorder“, holde en Guds-tjeneste med alle Søstre og Brødre i Klostret med Messer og Vigilier for hendes Naade, forskrevne højbaarne Fyrster, Børn og Sødskende. Og desuden skal hver Broder og Præst i Klostret én Gang aarlig paa en Dag, der passer ham, „holde en Messe og sige en Vigilie for vor, forskrevne Fyrsters og alle christne Sjæle“. ¹⁸⁾

10. November 1495 døde Enkedronning *Dorothea* paa sin Gaard i *Roskilde*, og hun blev stedet til Hvile i Kong Christierns Hellig Trefoldigheds Kapel i *Roskilde* Domkirke.

Kong Hans havde ikke sine Forældres store Interesse for *Helligaands Klosteret*, og der findes intet Vidnesbyrd om, at det har modtaget Gaver fra ham.

I 1492 indgik Kongen tilligemed Helligaandsordenens Stormester og Hospitalets Prior Christiern Torkildssøn med et Andragende til Pave Innocens VIII om Bekræftelse af Stiftelsens Privilegier. Disse blev ogsaa paany stadfæstede 16. Juli 1492, men paa Grund af Pavens Død blev Bullen derom først udstedt 26. August af hans Efterfølger Pave Alexander VI. Denne Pave udvidede 15. August 1497 i en ny Bekræftelse Klostrets Privilegier yderligere. ¹⁹⁾

Kong Hans' ældste Søn, *Christiern*, blev født paa Nyborg Slot 1481, men han tilbragte sin Barndom og Ungdom i *København*. Omtrent 6 Aar gammel blev han sat i Huset hos den ansete Borger og Købmand *Hans Meisenheim Bogbinder*, hvis Hustru *Birgitte* var en dygtig og højagtet Kvinde, og begge hørte til Kongens Venner. De boede i *Højbrostræde*, nær ved Slottet i det store Hus Matr. 71/1689 Str. Kv., der blandt andet rummede en Badstue, som Kongen jævnlig benyttede. Den 6 aarige Dreng var dog saa ustyrlig, at *Birgitte Bogbinders* ikke turde paatage sig hans Opdragelse, og derefter blev han efter en Maanedes Tids Ophold her, sat i Huset hos sin Lærer Kanniken *Jørgen Hindse*. Denne havde heller ikke let ved at tumle ham, og for at have Hold paa ham, tog han ham med i Kirken, hvor Prinsen maatte synge i Koret blandt Peblingene.

I Sommeren 1487 blev Prins *Christiern* hyldet paa Landstingene som udvalgt Konge. ²⁰⁾

Kong Hans tog derefter Sønnen hjem til Slottet og gav ham *M. Conrad* fra Brandenburg til Lærer. I Maj 1497 blev han igen hyldet som *udvalgt Konge*

¹⁸⁾ K.D. IV Nr. 226. Hofmans Fund. X p. 178.

¹⁹⁾ A.P. Nr. 3298. 3305. 3597.

²⁰⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. I p. 239.

i København forinden Kong Hans' Afrejse til Sverige, men der findes intet nærmere bevaret om de ydre Forhold ved denne højtidelige Handling.²¹⁾

Dronning *Christine* var ligesom Enkedronningen stærkt religiøst præget. Hendes Almisser og gode Gerninger var mangfoldige, men hun samlede særlig sin Interesse om Franciskanerne eller *Graabrødreordenen*. Hendes yngste Søn *Frans* blev navngivet efter Ordenens Stifter, Frans af Assisi, og da hans Fødsel var forestaaende, fik hun 25. Februar 1497 af Pave Alexander VI Tilladelse til at oprette et Kloster for Franciskaner Nonner eller *St. Clare* Søstre i København.²²⁾ Omtrent ved Sønnen Frans Fødsel 15. Juli 1497 nedlagde Kongen og Dronningen Grundstenen til Klosteret i Slottets hidtidige *Hushave*, øst for Pilestræde og syd for Møntergade. Paa Grund af de vanskelige ydre politiske Forhold gik Byggearbejdet langsomt fra Haanden. Under Dronningens Ophold i Stockholm lod hun i 1500 sin Rentemester udbetale 100 Mk. til den udvalgte Priorinde Cathrine Wernerdatte. Først efter at Dronningen havde gennemgaaet Stockholms Belejring og var vendt tilbage til Danmark i December 1503, lykkedes det at faa Klosteret fuldført, saaledes at det kunde indvies paa *St. Clare* Translations Dag 2. Oktober 1505.²³⁾

Universitetet, som i 1479 ved Kong Christierns Mellekomst havde faaet det gamle Raadhus overladt for 10 Aar, fik ikke sin egen Bygning inden for denne Tidsfrist. Allerede 19. Maj 1482 bekræftede Kong Hans Universitetets Privilegier; i Haandfæstningen udtaltes, at Universitetet skulde „blive ved Fuldmagt“ til evig Tid, og næste Aar, i 1484, kom Kongen overens med Medlemmer af Rigsraadet om, at „Biskopper, Prælater, Kapitler, Abbeder og menige Klerke, Riddere og Svende“ selv skulde „give en mulig Hjælp“ til Universitetets Indkomster.²⁴⁾ Man ved ikke, hvormeget denne Skat har indbragt, men den strakte i alt Fald ikke saa godt til, at der kunde tilvejebringes nye Bygninger. Da nu Fristen for Laanet af det gamle Raadhus forlængst var udløbet, fratog den trættekære Borgmester *Esbern Jepsøn Skriver* sammen med Byens Raad i 1491 Professorerne Raadhuset med Magt paa et Tidspunkt, da Kongen var borte fra Byen. Saasnart dette kom Kongen for Øre, tilskrev han 15. December 1491 Byens Raad, at man straks skulde give Huset tilbage til Professorerne, og at mulige Retskrav skulde udsættes til hans Tilbagekomst.²⁵⁾

Det varede nogen Tid, inden man fandt en Ordning, og det blev *Vor Frue Kirke*, som maatte bringe Ofret. 13. August 1492 kunde der tinglyses et Mage-

²¹⁾ Allen. l.c. I p. 242, 647.

²²⁾ Wadding. Ann. min XV p. 539. A.P. Nr. 3564.

²³⁾ S.R.D. V p. 514.

²⁴⁾ Werlauff. Kbh. Univ. indtil Reform. p. 18.

²⁵⁾ K.D. IV Nr. 216.

skifte af 6. August, hvorved Vor Frue Kirke overtog den gamle *Raadhusgaard* paa Hjørnet nordvest for Kirken, Østen for Helligaandsklostrets Boder og Sønden for St. Jeips Alters Jord; *Raadhusgaarden* var altsaa en Del af Matr. Nr. 112/1689 Nr. Kvarter. Den bestod som tidligere nævnt af *to Gaarde*, af hvilke den nordligste, som var tilkøbt i 1446, blev ombygget eller fornyet i 1512.²⁶⁾

Til Gengæld overlod Kirken to af sine Grunde til Byen, først den lille *Stenhusgaard*, som *Bo Jenssøn Kræmmer* beboede paa det søndre Hjørne af *Klædeboderne* og *Gammel Torv*, vest for Anders Jenssøns Bolig og nord for Bertel Pederssøns Jord, hvilke tre Smaagrunde senere tilsammen blev til Matr. Nr. 158/1689 Sn. Kv.; i den lille *Stenhusgaard* indrettede Byen en Bolig for By-skriveren; dernæst afstod Kirken en *Grund*, som laa øst for det *nye Raadhus*, syd for afdøde Hr. *Thorbern Bille*, Ridders Gaard, vest for Vor Kirkes Jord, som Henrik Bager havde, og nord for den Kirkens Jord, som Marten Nielsøn havde haft i Leje. Grunden fik fremtidig Jordskyld til Staden i Stedet for til Kirken og genkendes derved let som Matr. Nr. 150—151/1689 Sn. Kv.²⁷⁾

Universitetet havde fra sin Stiftelse stedse haft en økonomisk vanskelig Stilling. I et Brev af 21. Maj 1482 havde *Pave Sixtus IV* henlagt en Række *Kanonikater* i alle danske Stifter, undtagen i Børglum, til Lønninger for Universitetets Læsemestre, og herunder fandtes to Pladser i Københavns Kapitel; desuden skulde der som Dekan i Kapitlet ansættes en Doktor i den kanoniske Ret, som var forpligtet til at forelæse ved Universitetet.²⁸⁾

Det er tvivlsomt om disse Bestemmelser nogensinde blev udført efter Bogstaven, men Læsemestrene opnaaede dog jævnlig Præbender i Vor Frue Kirkes Kapitel.

Ogsaa velstaaende Adelsmænd bidrog til at sikre Læsemestrenes Lønninger, saaledes oprettede Rigshofmesteren Hr. *Poul Laxmand*, som det siden nærmere skal omtales, 30. November 1491 *St. Peders Alter* i *Vor Frue Kirkes Højkor* til Lønning for en Læsemester. Andre skænkede mindre Godsgaver. 24. Juni 1492 skænkede *Kong Hans* med Rigsraadets Samtykke *Faxe Kirke* og *Sæby Kirke* i Løve Herred henholdsvis til Lønning for en Doktor i kanonisk Ret og for en Doktor i Theologi. Det er den eneste Gave af Statsgods som det middelalderlige Universitet modtog.²⁹⁾

Vor Frue Kapitel tillagde i 1497 Universitetet *Kirkens St. Margrethe Alter*,³⁰⁾

²⁶⁾ O. Nielsen. Kbh. H. o. B. I p. 94.

²⁷⁾ K.D. I Nr. 180. Rørdam. Kbh. K. o. Kl. p. 77.

²⁸⁾ A.P. Nr. 2820.

²⁹⁾ Werlauff. Univ. Hist. p. 18, 83.

³⁰⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 173.

og Biskop Jens Jepsøn Ravensberg overdrog 23. September 1511 *St. Jakobs Alter* til Universitetet til Lønning af en Læsemester i det filosofiske Fakultet.³¹⁾

I Kong Hans Tid blev København for første Gang *Møntsted*, idet der i 1490 Aarene for første Gang blev udmøntet Skillingsstykker her. *Møntmesterens Gaard*, hvori Mønten vel var, laa ved *Gammel Strand*, Matr. Nr. 4/1689 Str. Kv., da Kapitlet 10. December 1490 gav Guldsmed *Hans Pederssøn Frimand* Nabogaarden mod Øst i Leje.³²⁾ Møntmesteren synes at have taget sin Gaard i Brug efter 11. Maj 1489, paa hvilken Dag et Skøde paa Nabogrunden mod Vest siger, at *Lodowicus Skrædder* boede her.³³⁾

Kong Hans optraadte jævnt og ligefremt mellem Byens Borgere, ikke alene, naar han satte sin Søn til Opdragelse i et anset Borgerhjem, men ogsaa ved andre Dagliglivets Hand-

linger. Da saaledes *Esrum Kloster* ved et Mageskifte med *Æbelholt Kloster* for noget Gods i Vassingerød havde overtaget en Gaard i *Købmangegade* (Vimmelskaftet), Matr. Nr. 26/1689 Fr. Kv., opstod der Tvist om Façadelinien for et af *Æbelholts* Abbed paabegyndt Gadehus, og der maatte foretages en Rebdraging af Grunden. Kongen bekendtgjorde i den Anledning 4. Juli 1482, at han personlig sammen med sin Hofmester Hr. Strange Nielssøn Strangessøn, Ridder, sin Kansler Hr. Lave Jenssøn, Jesper (Jeip) Krafse, Høvedsmand paa Københavns Slot, Doktor Peder Albertsøn og Borgmestre og Raadmænd havde rebdraget Grundvolden for Huset, som Abbeden af *Æbelholt* havde lagt mellem Hans Jenssøns østre og Apothekerens vestre Hushjørne. Og Kongen gav med Borgmestre og Raads Samtykke Tilladelse til, at Huset blev opbygget saaledes, og at det blev ved fuld Magt i saa Maade. Skete det, at Bygningen og Husene paa begge Sider kom til at staa Kronen eller Byen til Forfang i den kommende Tid, saa at de skulde nedbrydes, da skulde ogsaa alle

Fig. 52. Kong Hans' københavnske Mønt, Skilling, Søsling og Hvid, fra 1490.

³¹⁾ Werlauff. Univ. Hist. p. 85, 86.

³²⁾ K.D. IV Nr. 209. Nordisk Kultur Bd. XXIX Mønt. Georg Galster. Danm. Mønter p. 165.

³³⁾ K.D. IV Nr. 200.

de andre Huse nedbrydes baade østen og vesten for disse, for saavidt de staar til Forfang.³⁴⁾ Øjensynlig har saavel Esum Klosters Gaard som Nabohusene været bygget for langt ud paa Gadejorden.

Den Jævnhed, som prægede Kongen i Forhold til Befolkningen, var ikke altid en mild og fromladen Venlighed, men jævnsides med den gik en stærk Mistæksomhed, og naar Kongen følte sig ilde behandlet, et opbrusende Sind, der kunde naa *Sindssygens* Heftighed og efterfølges af dyb *Melankoli*. Tidligst sporer man en saadan Sindstilstand, da en af Kongens Yndlinge, Roskilde Kanniken *Anders Nielsson*, som var en betroet Skriver i Kancelliet, blev grebet i Underslæb, medens Kongen var bortrejst. Anders Skriver var en meget overdaadig og hoffærdig Mand, som lagde sig ud saavel med Adel som med Klerk. Hans Underslæb synes at have bestaaet i misligt Forbrug af indgaaede Skatter og Afgifter i Forbindelse med falske Breve og Kvitteringer, udstedt og forseglede uden Kongens Vidende. Han aflagde Tilstaaelse paa Pinebænken, hvorefter han blev hængt i *Københavns Galge*, højt over andre Tyve, i Sommeren 1494.³⁵⁾

Da Kongen led meget af Vildelse og Melankoli efter Henrettelsen og i Juli 1494 foretog en Baderejse til Valfartsbyen *Wilsnack* i Brandenburg, var det et almindeligt Rygte, at han havde Samvittighedsnag over den haarde Dom.

I Juli 1497 sendte Kongen en anelig Hær mod *Stockholm* for at sætte sig i Besiddelse af den saa ofte lovede svenske Trone. Blandt disse Tropper var ogsaa et *københavnsk Udbud*, som under Raadmand *Anders Nielsson Skriver*s Anførsel deltog i en svær Kamp mod Dalkarlene nord for Stockholm. Kampens Udfald var længe uvist, men da Kongen landede, efter at Slaget havde raset i nogen Tid, og beredte sig paa at gribe ind med sin Del af Hæren, kunde Raadmand *Anders Nielsson* melde om den fuldstændige Sejr.³⁶⁾ 10. Oktober holdt Kongen sit Indtog i Byen. 25. November modtog han Hylding og Troskabsed af det svenske Rigsraad og næste Dag blev han kronet i *St. Nicolaj Kirke*, Storkirken i *Stockholm*. 5. December udstedte Rigsraadet et Brev, hvori de tog Kong Hans' ældste Søn *Christiern* til Konge efter Faderens Død. Den personlige Hylding af *Christiern* skete i Stockholm 29. Maj 1499. I Begyndelsen af Juli 1499 rejste Kong Hans og Dronning *Christine* tilbage til Danmark.

Næste Aar i Februar foretog Kongen sammen med sin Broder, Hertug *Frederik*, det ulykkelige Tog for at undertvinge *Ditmarsken*, og de led det forsmædelige Nederlag ved *Hemmingstedt* 17. Februar. Denne Krigs uheldige Udfald bragte Agtelsen for Kongens Styre til at svinde over alt i Landene.

³⁴⁾ K.D. II Nr. 153 jfr. Nr. 33. 121. 122. 148. 149. 151.

³⁵⁾ Wm. Christensen. Dansk Statsforfatning i det 15. Aarhundrede p. 79.

³⁶⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. p. 1017. Allen. De nord. R. Hist. p. 152.

Kongen drog sammen med Dronningen til *Sverige* i Januar 1501; her var Forholdene bleven urolige, og Sturerne sendte Kongen deres Opsigelse 9. August. To Dage senere maatte Kongen drage til Danmark for at hente Forstærkninger, og han efterlod Dronning *Christine* paa *Stockholm Slot*. 9. Oktober begyndte *Stockholms* Belejring; 6. Maj næste Aar maatte Dronningen dagtinge om Overgivelsen, og 9. Maj 1502 overgav hun Slottet med kun 70 Mand tilbage af den oprindelige 1000 Mand Besætning, der især var bukket under for *Skørbug*. Næste Dag kom Kongen med sin Undsætningsflaade foran *Stockholm*, for sent til at hindre *Dronningens Overgivelse og Fangenskab*. Han maatte vende tilbage med uforrettet Sag.

Krigsbegivenhederne var ikke indskrænkede til det østlige *Sverige*; ogsaa i Grænseegnene mod Vest var det galt fat, og i det tidlige Foraar 1502 blev der samlet Krigsfolk i Danmark til Leding, saavel i *Sverige* som i *Norge*. Kongen samlede hvervede fremmede Tropper foruden Adelsens Ledingsudbud, og Købstæderne stillede Søfolk og Skibe, de største, hvoriblandt *København*, udrustede 150 Mand og et Skib, de mindste var fælles om et Skib og stillede kun 6—12 Mand hver. Den udvalgte Kong *Christiern den II* førte Kampen i *Norge*. Efter hans Tilbagekomst til *København* i August blev han slaet til Ridder af Faderen og der blev holdt en Dystrend til hans Ære, ved hvilken saavel den udvalgte Konge som hans Modstander blev kastede af Sadlen.³⁷⁾

Blandt de Rigens Stormænd, som ledsagede Kongen paa Togtet til *Stockholm* i 1502, var ogsaa Rigshofmesteren *Poul Laxmand*. Paa Tilbagereisen fulgte han Kongen til *Kalmar*; men medens denne rejste hurtigt til *København*, blev *Poul Laxmand* i *Kalmar* for her at ordne denne Bys Forsvar, som lededes af hans Datter *Elses* Fæstemand, den svenske, men kongetro Adelsmand *Abraham Erikssøn (Gyldenstjerne)*. Efter Hjemkomsten til *København* aflagde han 22. Juni 1502 Beretning om sin Færd til Kongen paa *Københavns Slot*, og da han forlod Slottet og gik over *Højbro*, mødte han 2 Adelsmænd, Lensmanden til *Ørum*, *Ebbe Strangessøn*, som var en Søn af Kong Hans' forrige Rigshofmester *Strange Nielssøn (Strangessøn)*, og *Bjørn Anderssøn (Bjørn)* til *Stenalt*.

Poul Laxmand havde adskillige Uvenner, bl. a. paa Grund af sin brøsig og egoistiske Optræden ved mange Godserhvervelser, og *Ebbe Strangessøn* var en af dem. De to Adelsmænd havde „ædt og drukket sammen“ og var næppe ædru, da de yppede Klammeri med Rigshofmesteren. Klammeriet gik over til Kamp, og de skiftede Hug med hinanden. *Ebbe* var den egentlige Angriber, men *Bjørn Anderssøn*, som vilde lægge sig imellem, maatte snart værge for sig selv. Tilsidst blev *Poul Laxmand* dødelig saaret og kastet i Vandet med de

³⁷⁾ Mauritz Nielssøn Gyldenstjernes Arkiv R.A. Allen. De nord. R. H. II p. 539.

haanlige Ord: „Du hedder Laxmand, Du hører hjemme i Vandet, nu kan Du svømme“. Han omkom, og Drabsmændene flygtede.

Kongen viste stor Deltagelse. Han overværede de Messer, som blev holdt for den Afdøde, og lod sin egen Vogn ledsage Liget til Vor Frue Kloster i Helsingør.

Men derefter skete der et Omslag. Den mistænksomme Konge var begyndt at lytte til den Afdødes mange Uvenner, og han fik et helt ændret Syn paa Sagen. Paa *Sjællandsfar Landsting* ved *Ringsted* fremsatte Kongen 29. Juli personlig en *Klage* mod den afdøde *Poul Laxmand*, fordi han „med Brev og Bud havde oprejst Sveriges Riges Indbyggere imod hans Naade og Danmarks Rige med Avindskjold“. Han gjorde derfor Paastand om, at alt hans Gods skulde være forbrudt til Kronen, men hvis Arvingerne vilde erstatte den store Skade, som han og Danmarks Rige havde lidt, vilde han lade Godset fare. Sagen skulde dog staa i Bero til Rigsraadet havde udtalt sig. 8. December afsagde *Rigsraadet* Kendelse paa Københavns *Raadhus*. Paa Forespørgsel erklærede først Poul Laxmands nærmeste Frænder Hr. Oluf Stigssøn (Krogno) og Abraham Erikssøn (Gyldenstjerne), at de ikke turde paatage sig Ansvar for Poul Laxmands Gerninger. Raadet fastslog derefter, at Poul Laxmand havde „stemplet“ mod Kong Hans for alt Sveriges Riges Raad, at de ikke skulde være ham hørige og lydige, eftersom dem burde at være dens rette Herre og Konge; at han til Skade for Kong Hans hemmeligt havde skikket Bud ind til Stockholm til Kongens Fjender og utro Undersaatter; at han havde sagt blandt gode og tro Mænd her i Danmark, at Kongen skulde have været Danmarks Rige en skadelig Herre. Kongen begærede da Lov og Ret, „for at ingen efter denne Dag skal driste sig til at gøre sligt mod sin Herre og Konge“. Og Ærkebiskop *Byrge Gunnarssøn* og det samtlige Rigsraad dømte, at som en ringe Erstatning for al den Skade, som Hr. Poul Laxmand har gjort Kongen og Danmarks Rige, skulde *Kongen beholde alt hans Gods*.

Sagen gik nu videre til alle Herredsting og Landsting og fik overalt samme Udfald. Landstingene dømte Hr. Poul Laxmand fredløs for Avindskjold og Forræderi mod sin rette Herre og Konge, og alt Gods blev inddraget under Kronen. Hans Enke, Kirsten Andersdatter Banner fik dog sit Gods tilbage, men Børnene af første Ægteskab, Else og Peder Laxmand mistede alt, baade deres fædrene og mødrene Gods. Meget af dette Gods blev solgt af Kronen til forskellige Stormænd. Ærkebiskop *Byrge Gunnarssøn* købte hans skaanske Hovedgaard Aagerup. Biskop *Jens Andersson Beldenak* af Odense fik hans Gaard paa Østergade i *København* Matr. Nr. 33 A/1689 Kbhvn. Kv. Det vides ikke, hvor længe Biskoppen havde den i Eje.

Ærkebiskop *Byrge Gunnarssøn* havde tidligere haft et skarpt Sammenstød

med Poul Laxmand, som var Fører for den skaanske Adel, i sin Tvist om Ærkebispstolens skaanske Gods, og han havde endogsaa maattet søge Kongens Bekræftelse paa Ejendomsretten til Godset. Da Efterretningen om den uheldige Krig i Ditmarsken indløb til Poul Laxmand paa hans Fæstning Sølvborg, brugte denne meget uheldige og uforsigtige Udtalelser om Kongen, som han bl. a. betegnede som „en for Danmark skadelig Herre“. Ærkebiskoppen refererede i ublide Vendinger disse Udtalelser videre til Kongen, og han skildrede saa sent som i Oktober 1501 Poul Laxmands og hans Frænders Færd i Gods-sagen i et voldsomt Klagemaal og truede med at indanke hele Sagen for Pavens Domstol.

Det er derfor intet Under, at vi i det følgende Aar finder Ærkebiskoppen i Spidsen for Poul Laxmands Dommere og Fordømmere. Han fik Støtte hos Roskilde Biskoppen Johan Jepssøn Ravensberg og især hos Biskop Jens Andersson Beldenak, som ved Anvendelse af Romerrettens Bestemmelser om Majestætsfor nærmelser og Højforræderisager fik kastet Bevisbyrden for, at Brøden ikke var begaaet, over paa Poul Laxmands Arvinger.

Saa mægtige og lærde Anklagere kunde hverken Kongen eller Rigsraadet lade uænsede, men har Kongen siden følt sin Samvittighed tyngt over den haarde Afgørelse, søgte han at døve dens Røst ved ogsaa at lade den kejserlige Kammerret fælde Dom i Sagen.³⁸⁾

At Poul Laxmand var en haard og selvraadig Mand er ubestrideligt, men det virker ejendommeligt at se, hvorledes denne Mand, som tørnede saa voldsomt sammen med Kirkens Prælater, netop havde søgt sin Trøst hos den samme Kirke ved sine store og værdifulde Gaver, der langt overgik, hvad de fleste af Tidens gavmilde Mænd og Kvinder ydede.

Poul Laxmands største Gave i 1480—90 Aarene var vel Bidraget til Genopførelsen af Helsingørs Karmeliter Kloster, Vor Frues Klosters Genopførelse efter Branden i 1450, og hans Vaaben kom her til at prange saavel i Kapitelsal som i Kirke.³⁹⁾

Han skænkede ogsaa Gaver til andre Kirker og Klostre. Alene i *København* kendes følgende:

I 1482 forpligtede Gardian Broder Esbern Jenssøn og alle Konventsbrødre i *Graabrødre*kloster sig til hver Dag efter Aftensang at holde en evig Tjeneste i Klosters *Vor Frue Kapel*, Gud og Jomfru Maria til Lov med det Responsorium og Sang til hendes Glæde og Ære, som paa Latin begynder: „Gaude Maria virgo“, og med de Tekster og Sange, som dertil hører, nemlig „Inviolata“, som Hr. Poul Laxmand har givet 100 Mark til. Blev Tjenesten nedlagt og ikke

³⁸⁾ Danm. R. Hist. III p. 75 ffg.

³⁹⁾ V. Lorenzen. De danske Karm. Kl. Bygn. p. 48 ffg.

holdt, skulde Pengene tilbagebetales i Varer og Penninge, og Brødrene skulde dog fremdeles synge denne Lovsang til evig Tid.⁴⁰⁾

4. November 1490 stadfæstede Kong Hans i Hofmester Hr. Poul Laxmands Gaard, der laa paa Østergade, Hofmesterens Gave til *St. Nicolaj Kirke*, bestaaende af to Jorder i Pilegaardsstræde, af hvilke den ene før havde tilhørt Væbner Skelm Pederssøn; Kanniken M. Vincentius og Hans Meisenheim Bogbinder modtog paa Kirkens Vegne Gaven, der omfattede Matr. Nr. 91 og 261, 262/1689 Kbm. Kv. i Pilestræde og Antoniestræde.⁴¹⁾

Næste Aar, 30. November 1491, stiftede Poul Laxmand et *nyt Alter i Vor Frue Kirkes Højkor* norden for Højalteret, *de hellige Trefoldighed, Jomfru Maria, St. Peder og alt Himmeriges Herskab til Lov, Ære og Værdighed*, og hans og hans Hustru Fru Ingerd Holgersdatters Sjæle, deres Venners, Frænders og Forældres Sjæle til Hjælp og Trøst, Ro og Lise.

Altret blev grundlagt med Indtægten af nogle *Stenhusboder i Klosterstræde*, sydvest for Klostret, som han havde købt af Graabrødreklosters Prokuratorer. Boderne havde altsaa indtil da udgjort en Del af Klostrets Grund og Bygninger; de indbefattede Matr. Nr. 69—72/1689 Fr. Kv.

Altret blev forlenet til Doktor Peder Albertssøn og hans Efterfølgere ved Universitetet, og han skulde hver Ugedag lade holde en daglig Messe for den hellige Trefoldighed og bede for Poul Laxmands, hans Hustrus, Børns, Venners og Forældres Sjæle. Efter Donators Død skulde Altret henlægges under Vor Frue Kapitel og dets Dekan, men stedse blive ved „Studium“, d. v. s. Universitetet som Indtægt for en „Mester“, der en Gang hvert Aar skal lade holde en Begængelse med Doktorer, Mestre og alle Studenter i høje Kor i Vor Frue Kirke.⁴²⁾

Altret benævnedes i daglig Tale Hr. Laxmands eller Universitets Alter; mod Middelalderens Slutning og efter Reformationen kaldes det ikke St. Peders Alter i Højekor, men St. Pouls Alter og dets Gods St. Pouls Gods.⁴³⁾

Poul Laxmand oprettede endnu i 1501 et nyt Alter, nemlig *Vor Frue Alter* i Vor Frue Kapel i *St. Nicolai Kirke*, som den Gang sikkert var under stor Ombygning eller Nybygning. Kapellet var en vaabenhusagtig Indgang foran nordre Kirkedør; det nævnes allerede i 1480.⁴⁴⁾ Altret fik ved sin Oprettelse af Poul Laxmand tillagt 5 Grundejendomme, nemlig Præsteboligen paa St. Nicolai Kirkegaard Matr. Nr. 92/1689 Ø. Kv., to Boder i Lille Færgestræde

⁴⁰⁾ K.D. IV Nr. 179.

⁴¹⁾ K.D. II Nr. 177.

⁴²⁾ K.D. IV Nr. 215.

⁴³⁾ Vor Frue Kirkes Gods Pk. 161 U.A. Universitets Jordskyldslister U.A.

⁴⁴⁾ K.D. I Nr. 170, 171.

Matr. Nr. 186—193/1689 Ø. Kv., en Gaard Vesten i Kødmanagerstræde, Matr. Nr. 117/1689 Fr. Kv. En Gaard ved Stranden Matr. Nr. 16/1689 Str. Kv. og en Gaard i Klædeboderne Matr. Nr. 159/1689 Sn. Kv.⁴⁵⁾)

I Foraaret 1502 stillede Kong Hans bestemte Krav til Lübeck om at opgive al Handel paa Sverige, men Lübeckerne gav et skarpt Afslag og sendte 6 store Skibe med Krigsfornødenheder til Stockholm. Kongen lod derfor opbringe og beslaglægge lybske og stralsundske Skibe og Gods, og disse gjorde Gengæld ved at beslaglægge danske Varer i deres Havne. Man stod snart paa Grænsen af Krigen, da Kongen fik sin Broder Hertug Frederik af Gottorp til at gribe ind som Mægler. Det første Møde i Lübeck i Marts 1503 bragte intet Resultat, men man fik en væsentlig Støtte i den pavelige Legat Kardinal Raimond Perauld, der paa Afladshandlens Vegne kom til Lübeck 1503. Ved hans og ved Biskop Jens Andersson Beldenaks Anstrengelser lykkedes det efter flere vanskelige Møder at faa en Overenskomst beseglet 29. April. Kongen havde sine Betænkeligheder ved det opnaaede Resultat, men stadfæstede tilsidst 17. Juni Traktaten i København, dog med visse Forbehold. Hovedpunkterne i Traktaten var en dansk Bekræftelse af Hansetædernes Privilegier og en Tilbagegivelse af 5 kaprede Skibe samt Udredning af Erstatning, og for Stædernes Vedkommende Tilvejebringelse af et Forlig mellem Kongen og Sverige, samt Forpligtelse for dem til at opgive Sejlads og Handel paa Sverige for et Aar, indtil Forliget var i Orden. Hertug Frederik gik sammen med andre Garanter i Borgen for Udredelsen af den danske Erstatning.

Lübeck og de andre Stæder indgik straks et Forbund til Hævdelse af deres Rettigheder og Privilegier og fik indkaldt et Fredsmøde til Forhandling med Sverige, men en endelig Løsning trak i Langdrag til Kongens store Misfornøjelse. I Slutningen af Aaret opnaaede man Dronningens Frigivelse af det svenske Fangenskab, og hun betraadte 24. November igen dansk Jord i Halmstad, hvorfra hun drog til København; den virkelige Fred var dog ikke opnaaet hermed. Ved den fastsatte yderste Termin 17. Januar 1504 undlod Kong Hans at udrede den skyldige Erstatning, og Lübeckerne tvang Hertug Frederik og de øvrige Garanter til at betale.

Endelig lykkedes det efter Sten Stures Død at faa aftalt en Vaabenstilstand med Sverige ved et Møde i København 18. Maj 1504, og den skulde have Gyldighed i et Aar. Mellemtiden skulde udnyttes til Afgørelse af alle Tvistemaal mellem Kongen og Sveriges Riges Raad.

Samtidig med Vaabenstilstandens Udløb 1. Juli 1505 afsagde de danske og norske Rigsraader ganske vist i Kalmar en Dom, som tilkendte Kongen al Ret, men den blev aldrig gennemført i Sverige. Der blev foretaget Strejftog og

⁴⁵⁾ Herredags Dombog 1559—65 ffg. 26 ffg. K.D. II Nr. 357.

Plyndringer saavel fra dansk som fra svensk Side og Lübeckerne fortsatte, trods en Aftale i *Segeberg* i December 1506 deres Handel paa Sverige.

I Sommeren 1507 blev der afholdt et nyt Fredsmøde med Hansestæderne i *Nykøbing* paa *Falster*, og 7. Juli blev Freden undertegnet. Den efterfulgtes i 1508 af Mæglingmøder med Sverige i *København* og andre Steder, indtil den endelige *Fred* blev undertegnet i *København* 17. August 1509.

I *Nykøbing* maatte Lübeck og Stæderne give Afkald paa største Delen af den krævede Erstatning og ophøre med Handelen paa Sverige. Kongen lovede at stadfæste deres Privilegier, men han opnaaede tillige, at ethvert Hanseskib skulde stryge Sejlet for de danske Orlogsskibe og tillade Visitation. Ved Freden med Sverige fik Kong Hans tilkendt 12.000 Mark og Dronning Kristine 10.000 Mark aarlig af Sverige, indtil Sveriges Raad havde taget endelig Beslutning om at tage enten Kong Hans eller hans Søn Christiern til Konge.

Striden var altsaa i Hovedsagen endt med kongelig Sejr, men Vanskelighederne med Lübeck fik trods alle Overenskomster en stedse ufredeligere Karakter.

Allerede i Begyndelsen af 1509 erklærede Lübeck, at man ikke længere følte sig bundne af Bestemmelserne i *Nykøbing-Freden* og i August, før *Freden* mellem Danmark og Sverige var bleven undertegnet, stod de første Kampe mellem de danske og lybske Flaader. I hele 1509 herskede Krigstilstand, og den danske Flaade plyndrede i Lübecks Omegn, men først 21. April 1510 forkyndte *Lübeck* officielt *Fejde* mod *Danmark*.

Kong Hans havde paa sin Side heller ikke været ledig. Han begyndte at bygge en dansk Flaade, der var den lybske jævnbyrdig, paa Værfter omkring i Riget bl. a. i *Nakskov*, *Kalundborg* og *København*, hvor han vistnok som den første tog *Bremerholm* i Brug, og det er muligt, at Øen fik sit Navn efter hans Skibbyggere. Allerede i Marts 1510 fik Kongen paa en Rigsdag i *Kalundborg* af Udsendinge fra alle Stænder bevilget en Pengeskat og Kaperbreve blev udstedt til dem, der ønskede det.

Københavns Borgere havde allerede før 1496 begyndt at forbedre deres *Bybefæstning*, idet de gamle Planker blev afløst af en Mur. Nu i 1510 bevilgede Borgmestre og Raad Penge til „Bygningen“ omkring *Københavns By*, „for den Frygt og Fare, som nu er paa Færde imellem vor kæreste naadige Herre og de Lybske“, og der opførtes en *Skanse* paa *Bremerholm*, „*Hommeydher*“ eller Taarne langs Muren paa *Østervold*, og *Anlæg* i og udenfor *Øster-* og *Vesterport*, Arbejder, for hvilke Regnskabet delvis først kunde afsluttes i de følgende Aar.⁴⁶⁾ Da Krigserklæringen kom, var den danske Flaade endnu ikke klar til at stikke i Søen, og Lübeckerne fik Overtaget. En underlegen dansk Eskadre led i April

⁴⁶⁾ K.D. I Nr. 192.

Fig. 53. Kong Hans' Gravsten i Odense.

1510 et Nederlag ved *Gedser* og maatte trække sig tilbage til *Revshalen* ved København for at reparere.

Lübeckerne plyndrede nu ikke alene paa Langeland og Møen og udstrakte endogsaa, omend med ringe Held, deres Strejftog til Øresunds Kyster.

De lybske Bedrifter fik ogsaa Sverige til at erklære Freden i København for krænket, og 17. December 1510 sluttede Lübeck og Sverige Forbund mod Danmark.

I 1510 og 1511 førtes nu Krigen med vekslende Held. Til sidst døde den hen til Lands, og i Østersøen fik den danske Flaade Overtaget. Under Hensyn hertil og truet af Fejde med de hollandske Steder bekvemmede Lübeckerne sig til Fred. Forhandlingerne indlededes i *København* 18. April 1512 og fandt deres Afslutning i *Malmø* 23. April derefter.

Sverige maatte anerkende Kong Hans' Rettigheder til Tronen. Lübeckerne og Stæderne fik ganske vist bekræftet deres gamle Privilegier, men med Øresundstolden skulde det forblive efter gammel Sædvane, og Hollænderne fik uhindret Sejlads gennem de danske Farvande.

Da Universitetet i 1512 fornyede Universitetsbygningens nordlige Halvdel blev der i den nye Fløj indmuret en Mindetavle, som tillige indeholdt en Tak for Freden og en Lovprisning af Kongen.⁴⁷⁾

Paa en Vinterrejse i Jylland i Slutningen af 1512 og Begyndelsen af 1513 udsatte Kong *Hans* sig for betydelige Anstrengelser. I Slutningen af Januar faldt han i Vandet under Overgangen over *Tarm Kær* ved Skern Aa, og efter Ankomsten til *Aalborg* blev han syg og døde her 20. Februar 1513.⁴⁸⁾

⁴⁷⁾ Pontoppidan. Ann. Eccl. Dan. II p. 237.

⁴⁸⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. Bind I passim. Danm. R. Hist. III. A. Heise. Unionstidens Hist. passim.

KØBENHAVN UNDER CHRISTIERN II

Da Kong Hans døde paa Aalborghus, skulde man have troet, at *Christiern II* uden videre kunde have overtaget Kongemagten som hans Efterfølger, thi endnu saa sent som 13. Juli 1512 havde det danske Rigsraad givet sit Samtykke dertil i et i København udstedt Pergamentsbrev med hængende Segl.¹⁾ Men allerede ved de første Forhandlinger med de i Aalborg tilstedeværende Rigsraader viste der sig Vanskeligheder, og man krævede en Indkaldelse af det samlede Rigsraad for at godkende Valget og fastsætte Haandfæstningen.

Allerede to Dage efter Dødsfaldet fandt Kongen sig beføjet til udtrykkelig at paalægge Slotshovedsmanden paa *Københavns Slot Esge Bille* at tage Vare paa Slottet og holde det til Kongens Haand. Han fremskyndte sin Faders Begravelse i Odense Graabrødre Kloster og ilede derefter til København, hvor han allerede 31. Marts tog Bolig paa Slottet.

Under Fredsforhandlingerne det foregaaende Aar var det vedtaget, at der til St. Hansdag 1513 skulde holdes et Møde i *København* af alle *tre Rigers Raad*, og det var naturligt, at man nu benyttede dette Møde til at vedtage Kongens *Haandfæstning*. Den indvarslede Herredag blev holdt fra St. Hansdag gennem største Delen af den følgende Maaned.

Næsten hele det danske Rigsraad, nemlig 19 verdslige og 10 gejstlige Medlemmer gav Møde. Af det norske Rigsraad var der 6 gejstlige men kun 2 verdslige og af det svenske 2 gejstlige og 7 verdslige Raader til Stede. Mange af disse Rigeres Dignitarer mødte frem med stort og pragtfuldt Følge; Ærkebiskop Erik Valkendorf af Trondhjem kom med ikke mindre end 140 Mand. Samtidig med, at disse Rigsraader forhandlede om Kongens Haandfæstning, mødte *Hansestædernes* Udsendinge fra *Lübeck, Hamburg, Wismar, Rostock* og *Stralsund*, samt Repræsentanter fra de *hollandske, zeelandske* og *frisiske* Byer, for at faa bekræftet deres Privilegier og for at fremsætte de sædvanlige større eller mindre Krav og Klagemaal. Stædernes Folk holdt deres indbyrdes Raadslagninger i det lybske Herberge, og Møderne med andre i Graabrødre Klosters Refektorium.²⁾

---

¹⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. II p. 574.

²⁾ H.R. III S. VI Nr. 505, 506.

Under langvarige og besværlige Forhandlinger blev Kongens Haandfæstning vedtaget for Danmarks og Norges Vedkommende og beseget 22. Juli 1513. Det lykkedes derimod ikke at gennemføre Malmøfredens Bestemmelser med Tilslutning af de svenske Raader, men det blev udskudt til et nyt Møde i *København* i Juni 1515. Dette medførte atter, at heller ikke Forhandlingerne med Hansestæderne og de vesterlandske Stæder kunde bringes til et endeligt Resultat.³⁾

Da Forhandlingerne nærmede sig deres Afslutning, indbød Kongen Stædernes Sendebud til et Gæstebud paa Slottet 17. Juli. Foruden Kongen med sin Moder og Hertugen af Meissens Sendebud mødte Hansestædernes Folk her alle 14 Biskopper fra Danmark, Norge og Sverige.

Kongen var ganske vist til Stede ved Taflet, men han spiste intet. Biskopperne sad om firkantede Borde, Stædernes Folk ved et langt Bord ligesom Adelsfruerne, Jomfruerne og Mændene. Og der blev givet 20 Retter ved Kongens Taffel; alt blev budt to Gange, og der blev skænket Claret (Rødvin) Mjød, Vin, Emdener Øl og Dansk Øl. Hele Udsmykningen var paa Grund af Landesorgen sort, og der var slet intet Spil.

Næste Aften havde *Lübeckerne* de andre Hansestæders Folk til Gæster, og Kansleren, Ridderne og nogle andre Mænd deltog. „Denne Banket overstraalede meget Kongens Frokost“, kan den lybske Meddeler ikke afholde sig fra at meddele hoverende paa Latin midt i sin plattyske Beretning.

19. Juli blev Aftalen med Sverige om de to Aars Henstand bekendtgjort paa *Raadhuset*.⁴⁾

I Aaret 1507 mødte *Christiern* den unge og smukke Hollænderinde *Dyveke* ved et Gæstebud paa Raadhuset i Bergen, og med hendes Moders, Enken *Sigbrit Willumsdatters* Samtykke, blev hun hans Frille. Han var stærkt optaget af dette Forhold og tog hende med til *Oslo*, hvor han byggede et Hus for *Dyveke* ved Stranden tæt ved Agershus Slot og gav hende Underhold fra Slottet. Denne aabenlyse Handlemaade gav hurtigt Anledning til Omtale og Misstemning over Landene.

Allerede paa Herredagen i *Viborg* i 1513 drøftedes derfor, hvorledes man skulde skaffe Kongen en fyrstelig Brud, og med Kongens Samtykke blev der 6. November 1513 udfærdiget en Fuldmagt for Biskop Godske Ahlefeldt af Slesvig og Ridderne og Rigsraaderne, Hr. Mogens Giøe og Hr. Albert Jepsøn Ravensberg til at rejse til Kejser Maximilian for at bejle til hans Sønnedatter, Prinsesse *Elisabet*.

De havde Held med deres Hverv, og Ægteskabspagten blev undertegnet i Linz 29. April 1514, hvorefter de rejste videre til Prinsessens Hjem i *Bryssel*,

³⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. II. 1. Bog, 1., 2. og 3. Afsnit.

⁴⁾ H.R. III S. VI Nr. 505.

hvor Ægteskabet skulde fejres, idet Hr. *Mogens Giøe* skulde repræsentere Kongen som Brudgom.

Imidlertid var man i Danmark skredet til det næste Skridt, Kongens *Kroning*. Paa *Herredagen* i *København* 25. Maj 1514 var Raadet stærkt uenigt om Kroningen, fordi Kongen havde vist baade Løsaagtighed og tyrannisk Optræden under sit Ophold i Norge, men man enedes dog tilsidst om, at Kroningen skulde foregaa i *Vor Frue Kirke* i *København* 11. Juni 1514. Samme Dag afholdtes *Brylluppet* i *Bryssel*.

I *København* havde man truffet store Forberedelser. 24. Februar begyndte man at tilhugge Tømmeret til det nye, 70—80 m høje Spir til *Vor Frue Kirke*, som skulde være opsat ved Kroningen. Tømmerværket blev strakt paa Kirkegaarden mellem Degnegaarden og Østre Skolerist, hvor der boede en Postebager, altsaa fra Store Kannikestræde til Skindergade. Da Spiret blev rejst, beretter *Huitfeld*, opstod der en Trætte mellem Mesteren, som var halt, og Mestersvenden, som mente sig ligesaa god som Mesteren; og da Spiret var saa vidt færdigt, at Knappen skulde paasættes, lod Mesteren en Bjælke udlægge og fastgøre, og han gik ud til Enden og huggede en Økse i den, og befalede saa Mestersvenden, at han skulde hente den, siden han vilde være lige saa god som sin Mester; Svenden forsøgte det, men faldt ned og slog sig ihjel.⁵⁾

Paa Kroningsdagen var *Vor Frue Kirke* smykket paa det herligste, og Koret var betrukket med Gyldenstykke, Fløjl og Silke.

Kongen begav sig i Procession fra Slottet til Kirken; foran ham gik fire Riddere, som bar Regalierne, nemlig Kronen, Scepteret, Rigsæblet og Sværdet.

Kirken var fyldt med en talrig og glimrende Forsamling. Man saa Enkedronning *Christine*, hele Rigsraadet og Rigens Biskopper undtagen Biskoppen af Slesvig, Godske Ahlefeldt, der jo var i *Bryssel* og mange andre høje Gejstlige, en stor Del af Adelen med Fruer og Døtre, de beslægtede Fyrster, af hvilke *Hertugen af Mecklenburg* var kommen personlig, medens Kongens *Morbødre*, *Kurfyrst Frederik* og *Hertug Johan af Sachsen* havde sendt Repræsentanter, samt Udsendinge fra *Hansestæderne* og fra *England*.

Ærkebiskoppen af *Lund*, *Byrge Gunnerson*, Biskopperne og de øvrige Gejstlige modtog Kongen i Koret, og Kronen og de øvrige Regalier blev nedlagt paa Altret.

Efter at Ærkebiskoppen havde messet for Altret, overrakte han Kongen en skreven Edsformular, som denne oplæste. Han lovede heri, idet han lagde Haanden paa Evangeliebogen, at han vilde holde alle sine Undersaatter ved Lov og Skæl, agte hver Stands hjemlede Rettigheder og ubrødelig holde alle sine Løfter, som han havde givet i Haandfæstningen. Efter Edsaflæggelsen blev *Te Deum*

⁵⁾ A. *Huitfeld*. *Danm. R. Kr.* II p. 1103.

sunget, og derefter salvede Ærkebiskoppen Kongen med indviet Olie paa højre Arm og mellem Skuldrene. Kongen blev nu iført Kroningskaaben, og Ærkebiskoppen, understøttet af Rigsraaderne paasatte ham Kronen, omgjordede ham med Sværdet og overgav ham Sceptret og Æblet. Derefter tog Kongen Plads paa et ophøjet Sæde nær Altret og modtog Sakramentet af Ærkebiskoppens Haand. Herefter meddelte Kongen adskillige Adelsmænd Ridderværdigheden, idet de paagældende knælende modtog Ridderslaget og derefter aflagde Riddereden.

Paa Slottet fejredes Festen med Gæstebud og der blev afholdt Dystløb og andre Ridderspil.⁶⁾

Efter Kroningen blev der holdt *Herredag* i København, og paa denne fik Hansestæderne deres Privilegier skriftlig bekræftede og forseglede med det store Rigssegl. Der forhandlede yderligere med Udsendinge fra England og fra Storfyrsten i Moskau. Derefter begav Kongen sig paa Kroningsrejsen til Norge.⁷⁾

Borgmestre og Raadmænd i de sjællandske Købstæder, heri vel ogsaa indbefattet København, havde beklaget sig over, at fremmede Købmænd foretog Opkøb af Øxne paa Landet og selv drev deres indkøbte Øxnedrifter ud af Riget, samt at mange Bissekræmmere falbød deres Varer paa Landet, alt imod Købstædernes Privilegier. Endvidere klagede man over, at tyske og udenlandske Købmænd holdt til paa ulovlige Fiskelejer paa Laaland, Falster, Møn og i Stevns Herred og saltede blodige Sild der, skønt de ingen Privilegier havde dertil. 1. Juli 1514 udstedte Kongen et Brev, hvori han forbød denne ulovlige Færd og forbød sjællandske Købstadsborgere at være Mellemmænd for Udlændinge i en saadan Handel.⁸⁾

Aaret 1515 begyndte med onde Varsler. 13. Januar, Kl. 6 om Aftenen indtraf et stærkt *Jordskælv*, som vakte Rædsel i København og en stor Del af Landet, og Kongen adspurgte sin Stjernetyder, Bernhardin Monk om Udtydningen af dette onde Varsel. 11. Marts rasede der en voldsom *Storm* over Byen, hvor Folk led stor Skade paa Liv og Ejendom, og hvor Knappen paa *Vor Frue Kirkes* nye Spir blæste ned. Stjernetyderen kunde heller ikke denne Gang give Varslet en god Udtydning, saa lidt som siden, da Kongen efter den unge *Dronnings* Ankomst spurgte ham om hendes Fremtidsskæbne.⁹⁾

Kongen havde trods det tilstundende Bryllup ikke villet slippe sin Forbindelse med *Dyveke*, og hun var allerede siden 1513 tilligemed sin Moder *Sigbrit* bleven

⁶⁾ Allen. De tre nord. R. H. II p. 144 ffg.

⁷⁾ Allen. De tre nord. R. H. II 2. Bog p. 149 ffg.

⁸⁾ K.D. I Nr. 211.

⁹⁾ Allen. De tre nord. R. H. II p. 198.

anbragt paa den lille Kongsgaard *Hvidøre*, nu Christiansholm, nord for Skovshoved.

Fig. 54. Kong Christiern II.

Imidlertid skulde Tidspunktet for det offentlige *Bryllup* fastsættes, og Kongen bestemte, at det skulde fejres paa hans Fødselsdag, 1. Juli. Ærkebiskop *Erik Valkendorf* af Trondhjem og andre Udsendinge skulde rejse til Flandern for

at hente Bruden og ledsage hende til Danmark. En Eskadre blev udrustet ved *Bremerholm*, og den forøgedes med hanseatiske Skibe, som Kongen viste Lübeck og de andre Hansestæder den Ære at udbede sig som Laan. Man traf store Forberedelser til Bryllupsgæsternes Bispisning og Slottets Udsmykning. Man købte Franskvin og Rhinskvin, tysk Øl og Kryderier, Klæde til Hofsinders, Krigsfolks og Matrosers Iklædning, Silketøj, Brokade, Fløjl og Gyldenstykke til Dragter og til Slottets Sale, et pragtfuldt italiensk Guldsmykke til Bruden, og et guldindvirket Tæppe, et Vidunder af Skønhed og Pragt til Brudesengen. Ni Musikanter og en Trommeslager blev laant af Hertug Johan af Sachsen til Førøgelse af den danske Musik.

Adel og Gejstlighed fra alle tre Riger blev indbudt til at møde som Gæster i deres fejreste Pragt. Enkedronning *Christine* og Kongens Farbroder, Hertug *Frederik* af Gottorp mødte i Spidsen for Kongens tyske Slægt. Sendebud mødte fra Kejser *Maximilian* og fra Hansestæderne. Johan Blankenberg, Biskop af Reval mødte som Pave *Leo X's* Legat.

Men alt imedens Gæsterne strømmede til Byen, udeblev den Trediedel af Medgiften 83.000 Gylden, som forfaldt til St. Hansdagstide, og som Kongen havde haardt Brug for til Bryllupsudgifterne, og Kongen modtog Meddelelse om, at Brudens Afrejse maatte udsættes i 14 Dage. Det blev ikke derved, men Uge efter Uge gik hen, ja over en Maaned, uden at Prinsessen kom.

Ved Midten af Juli kunde Kongen ikke længere overtale sine fyrstelige Gæster til at blive, og 15. Juli maatte han gøre et stort *Gæstebud* paa *Slottet* til Ære for de bortdragende Fyrster.

I Slottets Riddersal var der paa den ene Side af Salen anrettet ved 22 Borde for Herrerne, paa den anden Side ved 11 Borde for Damerne. Kongen sad mellem Kejserens Repræsentant, Hertug Henrik af Mecklenburg paa den ene og den pavelige Legat paa den anden Side. Hertugen af Gottorp og Hertugen af Lüneburg sad ved andet Bord. Ved Damernes Bord indtog Enkedronningen den første Plads. Maaltidet varede fra Kl. 2 til Kl. 6, der blev budt 34 Retter, hvoraf 4 dog kun var Skueretter, og derefter dansede Gæsterne til Kl. 10—11. Næste Dag blev der stukket til Ringen og holdt anden ridderlig Idræt ved hvilken Kurfyrstinde Elisabet og Hertuginde Helene af Mecklenburg overrakte Sejrherrene kostbare Klenodier. Saa dansede man atter paa Slottet til Kl. 2 om Natten; endogsaa Enkedronningen deltog i den sene Dans. De to næste Dage blev der holdt Dystløb. Derefter begyndte Fyrsterne at rejse bort.

23. Juli, Dagen efter den sidste Fyrstes Afrejse, ankom tidlig om Morgenen et Sendebud fra Nederlandene med Breve om, at Prinsesse *Elisabet* nu kun ventede paa gunstig Vind for at tiltræde Rejsen til Danmark. Men samtidig var der den ubehagelige Meddelelse fra Ærkebiskop Erik Valkendorf, at den

virkelige Aarsag til Forsinkelsen var, at Hoffet i Bryssel efter den foreløbige Vielse var blevet klar over Kongens Forhold til *Dyveke*, og at den nederlandske Regering maatte ønske dette Forhold hævet.

Kongen søgte forgæves at faa de nylig afrejste Fyrster til at vende om. Samtidig rasede han over Nederlændernes Krav, men han gjorde intet for at afbryde sit Forhold til *Dyveke*.

St. Anne Dag, 26. Juli 1515 forlod *Elisabet* endelig sit Hjemland om Bord paa den danske Eskadre, som nu bestod af 11 Skibe, 8 danske og 3 zeelandske. Otte Dage forud var hun netop bleven 14 Aar. Hun ledsagedes paa Rejsen af et nederlandsk Følge. Efter 10 Dages haard Sørejse løb Flaaden 4. August ind i *Helsingørs* Havn, da der var Modvind i Sundet. Prinsessen og hendes Jomfruer var ganske syge af Søn.

Saasnart Kongen havde faaet at vide, at Prinsessen indskibede sig, havde han ladet afholde Processioner og Bønner i Kirkerne for Rejsens heldige Forløb; han sendte nu to Biskopper og tre Riddere til *Helsingør* for at modtage hende og lod afholde Takkebønner for den lykkelige Overfart. Men Prinsessen havde faaet stærk Feber efter Rejsen og, som *Ærkebiskop Valkendorf* skrev med Hentydning til *Dyveke*, hun „havde ogsaa Sorg og Græmmelse for visse Sagers Skyld, men hun ønskede dog at leve saa længe, at hun fik sin Ægteherre at se“. Hendes Helbred bedrede sig saa vidt, at man kunde fastsætte 9. August til Indtogsdagen i *København*. Prinsesse *Elisabet* gik atter om Bord og landede ved *Hvidørepynten*, i Nærheden af den Kongsgaard, som husede *Dyveke*.

Kongen red hende i Møde iført en Kjortel prydet med Guld og Perler. Først red Herolderne i deres brogede og gyldne Dragter og med skinnende Vaabenskjolde, og derefter fulgte umiddelbart foran Kongen fire vælige Hingste med Gyldenstykkets Dækkener. Nærmest efter kom Rigsraad og Gejstlighed, Biskopper saavel som Abbeder og andre Prælater, fulgt af 300 Ryttere, bestaaende af Landets Adel med deres Svende i en for Festligheden foreskreven Uniform. Derefter kørte i forgyldte Karme Enkedronningen og Kongens Søster, Kurfyrstinde *Elisabet* fulgt af Hoffets Damer og de adelige Fruer og Jomfruer samt af de fremmede Sendebud med Løbere ved Vognene og 200 Ryttere som Eskorte.

Toget kørte af Sted i øsende Regn, men ved *Hvidøre* standsede Regnen netop i det Øjeblik, da Bruden stod ud af sin Karm og satte Foden paa det Gyldenstykkets Tæppe, paa hvilket hun modtog Kongen og hans Følge. Biskop *Lage Urne* bød Dronningen velkommen i en lang latinsk Tale, men den syge Dronning maatte sætte sig paa sin Hofmesterindes Skød.

I Regn drog Processionen tilbage til Byen med den straalende Pragt gennemblødt og ødelagt. Ankomsten til Slottet maatte Dronningen søge Ro og Hvile.

Søndagen derpaa, 12. August kunde endelig *Vielsen* og *Dronningens Kroning*

foretages. Egentlig skulde Højtideligheden have fundet Sted i Vor Frue Kirke, men Bruden var stadig syg af Feber, og den kirkelige Handling maatte derfor ske paa *Slottet* i Salen foran Brudens Værelser og med mindre Pragtudfoldelse end sædvanligt. Et Alter blev indrettet i Salen, og foran dette stillede fire Stole for de kongelige Herskaber.

Ærkebiskop *Byrge Gunnersson*, bistaaet af to Biskopper ledede Gudstjenesten, ved hvilken 7 andre Biskopper var til Stede. Kongen traadte ind; foran ham gik 4 Riddere, som bar Regalierne, Kongen tog Plads paa sin Stol, men rejste sig atter for at hente Bruden, som ledsagedes af den fornemste i hendes burgundiske Følge, Admiralen Philip af Burgund, og Enkedronningen og Kurfyrstinde Elisabet satte sig ved Brudeparret.

Ærkebiskoppen foretog Vielsen og læste Messen. Paa Kongens Forlangende salvede Ærkebiskoppen derefter Dronningen i højre Arms Haand og Albue og mellem Skuldrene. Derpaa velsignede han Dronningen, satte Kronen paa hendes Hoved og rakte hende Sceptret. Efter Kroningen foretog Kongefamilien Ofring paa Altret og deltog i den hellige Nadver. Da Messen sluttede, forkyndte Ærkebiskoppen, at Paven meddelte enhver, som havde deltaget i Messen, Forladelse for alle deres Synder.

Gæstebudet paa Slottet varede fire Timer, og der gaves 33 Retter, af hvilke 5 var Skueretter. Næste Dag var der Kirkegang i Vor Frue Kirke og derpaa atter Taffel, men kun paa 15 Retter, af hvilke „kun faa var gode“. Efter Taflet begav Kongen og Dronningen sig til *Raadhuset* for at overvære Ridderspillene paa Torvet. Siden var der Dans paa Raadhuset, hvor Kongen selv dansede med sin Brud. Men den unge Dronning følte sig syg og træt og maatte tidlig paa Aftenen begive sig bort.

Efter Bryllupsfestlighederne fortsattes Herredagen, og de i 1513 udsatte Afgørelser i de svenske Forhold skulde nu ordnes. 29. Juli 1515 blev man enige om en ny Udsættelse til Kyndelmissetid 1517, da der skulde fortsættes paa et Møde i Halmstad. I Forhandlingerne i 1515 deltog ogsaa Hansestæderne, der maatte forny deres i Malmø indgaaede Forpligtelser til at afbryde al Handel med Sverige, hvis dette Land skulde unddrage sig Malmøfredens Bestemmelser. Forøvrigt forhandlede der om de sædvanlige smaa og store Overgreb, bl. a. om en Forhøjelse af Øltolden paa Trods af Privilegierne.¹⁰⁾

Kongens Forhold til Dyveke var omkring Nytaar 1516 ogsaa kommen Kejser *Maximilian* for Øre, og denne sendte straks en af sine betroede Mænd, *Sigismund von Herberstein* til Danmark for at kræve, at Kongen skilte sig af med sin Bolerske og sendte hende af Lande. Med ham fulgte Sendemænd fra Kurfyrsten af Sachsen og fra Dronning Elisabets Broder, Ærkehertug Carl af Østrig. Den

¹⁰⁾ Allen. De tre nord. R. H. II p. 198 ffg.

sidstnævnte især gav sine Folk skarpe Instrukser, endogsaa ligefremme Trudslers om, at dersom Dyveke ikke rejste, skulde man, hvad det saa end kostede,

Fig. 55. Dronning Elisabet.

„spille hende et grovt Puds“, „une grosse finesse“, og ikke hvile, før hun var borte.

I de sidste Dage af Marts henvendte Herberstain og hans Ledsagere sig til

Dronning *Elisabet*, der var kommen til *Nykøbing* Slot paa Falster. De rejste videre til *København*, og blev 1. April modtaget af Kongen i den store Sal i *Graabrødre Kloster*, hvor Herberstain fremførte sit Budskab. Kongen erklærede, at han vilde have Betænkningstid til Svaret. Efter at Sendebudene havde spist Middag i deres Herberge; blev de tilsagt til Møde paa Slottet hos Dronningen. Senere fortsattes Forhandlingerne i nogen Tid med Kongen, som gav undvigende Svar og rent ud nægtede at give bindende Tilsagn. Dronningens danske Hofmesterinde, Fru *Anne Meinstrup*, Holger Rosenkrans Enke, støttede til Kongens Forbitrelse Nederlænderne med kraftige Indsigelser, men intet hjælp. Kongen sendte endogsaa Dronningens nederlandske Hofdamer tilbage til Bryssel med Sendebudene.¹¹⁾

Sigbrits vilkommen

Fig. 56. Sigbrits Haandskrift.

Allerede 30. Marts 1516, Dagen før det første Møde med Herberstain, havde Kongen foretaget et Mageskifte med *Mogens Giøe*, ved hvilket denne overlod Kongen sin Gaard, Matr. Nr. 11/1689 Fr. Kv. paa det østlige Hjørne af Amagertorv og Lille Helliggeiststræde (*Niels Hemmingsensgade*) som Bolig for *Dyveke* og *Sigbrit*, og i Stedet modtog den kongelige Bryggergaard Matr. Nr. 57/1689 Kbm. Kv. paa Nordsiden af Østergade, umiddelbart indenfor Øster Port.¹²⁾

Den samtidige Historieskriver *Svaning* fortæller, at han som Dreng paa sin Vej til Vor Frue Skole ofte saa Kongens Følge, som bestod af Mænd af Rigets første Familier, staa uden for Sigbrits Port i Regn og Slud eller i den strengeste Vinterkulde, medens de ventede paa Kongen, som raadslog med Sigbrit, og ingen havde Mod til at søge Ly, hvor haardt Vejret end var.¹³⁾

Snart efter hændte det, at Slotsskriveren paa Københavns Slot, *Hans Faaborg*, blev fængslet for Underslæb. Tidligere havde han været vel lidt af Kongen, men da han følte sig sikker paa Kongens Gunst, og derfor tog sig altfor store Friheder, fornærmede han mange, især Slotshøvedsmanden *Torbern Oxe*, som var særlig gode Venner med Dyveke. Hun hadede derimod Skriveren, og dette bragte ham i Ulykke. 10. November 1516 blev han hængt i Galgen.

Siden blev det berettet, at der om Natten viste sig et klart Lys over Galgen; Kongen følte sig derved overtydet om, at Hans Faaborg havde været uskyldig, og lod Liget jorde paa Vor Frue Kirkegaard. Man sagde, at ogsaa Dyveke følte Samvittighedsnag over at have voldt hans Død.

Næste Sommer blev *Dyveke* syg og døde pludseligt. Folk talte om, at *Torbern*

¹¹⁾ Allen. De tre nord. R. H. II p. 303 ff.

¹²⁾ Kbh. G. Nr. 153 30. Marts 1516. R.A. jfr. K.D. II Nr. 215.

¹³⁾ Allen. De tre nord. R. H. II p. 328.

Oxe og hans Fætter *Knud Pederssøn (Gyldenstierne)* til Tim havde sendt hende Kirsebær, som maatte have været forgiftede. Sigbrit synes dog ikke at have troet paa denne Tale; hun mente, at *Ærkebiskop Erik Valkendorff* stod bag ved „det grove Puds“.

Men den mistænksomme Konge lod imidlertid de to Adelsmænd fængsle i Blaa Taarn og anklagede dem for Rigsraadet, som netop var forsamlet til Herredag i København. Det var dog vitterligt for alle, at Sigtelsen for Giftmord ikke kunde opretholdes, og Knud Pederssøn blev snart løsladt.

Overfor Torbern Oxre rejste Kongen ogsaa andre Sigtelser, maaske for at have søgt at opnaa Dyvekes Elskov, maaske for Uredelighed, men Rigsraadet dømte Torbern fri. Paa Trods af alle Regler, og paa Trods af Haandfæstningens Forpligtelser nedsatte den forbitrede Konge derfor nu en usædvanlig Domstol af 12 Bønder fra *Solbjerg* By i Slottets Birk. De satte deres Ting efter Birketingets Skik udenfor Slottets Port og dømte Torbern Oxre skyldig efter Lovens Domsformel for grove Tyverier, idet de sagde, at de ikke dømte ham, men hans egne Gerninger dømte ham. Selve Forbrydelsens nøjagtige Art og Omfang kendes ikke. Trods Biskoppernes, Rigsraadets, de adelige Damers, ja endogsaa Dronningens Forbøn, lod Kongen 29. November 1517 *Torbern Oxre* henrette paa *Rosengaarden* ved *St. Gertruds Kirke*. Han blev siden begravet paa Graabrødre Kirkegaard.

Dyveke blev begravet i Karmeliternes *Mariekløster* i *Helsingør*, og Traditionen siger, at hendes Billede ses som en nøgen Skikkelse paa en Altertavle, som Kongen skænkede til Klosterkirken. Det er da muligvis i Anledning af Dyveke, at Kongen ved Breve af 3. August og 8. December 1517¹⁴⁾ overlod de samme Karmeliter *St. Jørgens Kapel* og Hospital udenfor København. *Dr. Peder Albrechtssøn* havde Godset i Forlening, og Karmeliterne skulde overtage det efter hans Død, som indtraf inden Aarets Udgang; de skulde bekoste 20 syges Ophold og Forplejning og daglig afholde sjungen Messe for Kongen, hans Forfædre og Efterfølgere og anvende den overskydende Indtægt til at lønne en Doktor eller Baccalaur i Theologi ved Universitetet og til det Kollegium for Klosterbrødre og andre Studenter, hvori de kunde studere og forbedres, som de inden to Aar skulde oprette i *St. Pederstræde* paa den Grund Matr. Nr. 122/1689 Nr. Kv., der allerede 15. Maj 1501 nævnes som deres Ejendom.¹⁵⁾

Kollegiet blev oprettet og indviet 6. Juni 1519 med *Povl Heliessøn* som Forstander.

Paa denne Tid herskede der i Tyskland saavel som i Danmark og Norden en stærk Trang til kirkelige Reformere, for at faa fjærnet de Misbrug, som gik

¹⁴⁾ K.D. II Nr. 215. 218. K.D. IV Nr. 362.

¹⁵⁾ Gl. Kopibog p. 94. U.A.

Fig. 57. Altertavle fra Karmeliterklostret i Helsingør.

i Svang i Gejstligheden saavel som i Folkene, og *Poul Heliesson* var en Reformernes Talsmand, som svang Svøben med al sin Veltalenheds Styrke; dog vilde han holde sig paa Kirkens gamle Grund. Men andre af hans Medarbejdere gik videre, og blandt Kollegiets Lærere træffer vi Folk som Hollænderen *Frans Vormordsson*, der senere blev den første lutherske Superintendent eller Biskop i Lund, Peder Laurensen, der blev Lektor ved den lutherske Præsteskole i Malmø, og Anders Liung, senere luthersk Sognepræst og Provst i Malmø.

Ikke alene Befolkningen, men ogsaa Christiern II selv havde i de Aar en stærk Heldning mod Luthers Reformation, og i 1520 ønskede Kongen at faa indkaldt Lærere fra Wittenberg til Københavns Universitet efter Samraad med Luther og Melancton, De udpegede var *Mathias Gabler*, som blev Professor i Græsk og Præsten *Martin Reinhard*, der ganske vist ikke fik noget Embede, men som i Fasten 1521 forsøgte sig som Prædikant i St. Nicolai Kirke. Hans for mange uforstaaelige tyske Sprog, hans heftige Fagter og grimaserende Mine-spil virkede dog saa komisk paa de tilstrømmende Tilhørerskarer, at Kannikerne fik et let Spil ved at lade en ung Mand, som kunde efterabe ham, optræde forskellige Steder i Byen. Martin Reinhard blev derved i den Grad latterliggjort, at han maatte ophøre med sin Prædiken.

Biskop *Lage Urne* havde dog faaet en utryg Fornemmelse af, at Kirkens Stilling vaklede overfor Tidens Strømninger, og at Kollegiatkirken, Vor Frue Kirke, der besøgte af store Menneskemængder led af Mangel paa Kanniker, og han oprettede med den Motivering et nyt Præbende, *Ledøje Præbende* paa Ledøje og Smørum Kirker. Den Kannik, som blev dettes Indehaver, skulde have de akademiske Grader og forpligtes til at forelæse ved Universitetet, men han skulde nu og da ogsaa prædike for Folket.¹⁶⁾

Poul Heliessons Virketid ved Karmeliternes Kollegium blev kun kort. Hans Følelser for Kongen blev, maaske særlig efter Kongens Fremfærd i Sverige og ved Diderik Slaghecks Indtrængen som Biskop og Ærkebiskop, stedse mere bitre, og han fremsatte skriftlig og mundtlig de bedste Udtalelser.

29. August 1522, St. Johannes Halshuggelsesdag, holdt han i Slotskapellet en Prædiken imod Kongen over Teksten Herodes og hans Bolerske Herodias Grusomhed, som han udviklede saaledes, at Kongens onde Handlinger havde deres Rod og Udspring i hans mod Guds Lov stridende Forhold til Dyveke.

Herover blev Kongen saa forbitret, at han Ugedagen derefter fratog Karmeliterordenen *St. Jørgens Gaard*. Og kort Tid efter rømte Poul Heliesson fra Byen.¹⁷⁾

Men Kongen havde endnu Lyst til at fortsætte, og han lod Martin Rein-

¹⁶⁾ A.P. Nr. 4307. Bjørn Kornerup. Vor Frue K. og M. Hist. p. 199.

¹⁷⁾ H. J. Helms. Valkendorfs Koll. Hist. p. 19 ffg.

hard opsøge en anden reformatorisk sindet Doktor, *Andreas Bodenstein*, kaldet *Karlstadt*, som fik Tilbud om at være Prædikant hos Kongen og Dommer i en gejstlig Overdomstol, som han paatænkte at oprette. Dr. Karlstadt kom til København sidst i Maj, fuld af Iver for Reformationen og rede til at slaa løs paa Paven og paa den gældende Kirkeordning. Dette var dog ikke i Overensstemmelse med Kongens Planer, og Kongen forbød ham at skrive mod Paven. Efter tre Ugers Ophold forlod Dr. Karlstadt Danmark, betaget af Rædsel for Kongens Person. Siden gled Dr. Karlstadts reformatoriske Virksomhed i Tyskland ud i religiøst Sværmeri.¹⁸⁾

Kongens Forsøg paa at fremme Luthers Lære faldt dermed til Jorden og blev ikke genoptaget i hans sidste Regeringsaar.

Dyvekes Død havde ikke den Virkning, som hendes Fjender havde tænkt. Kongen opgav ikke Sigbrit, men følte sig tværtimod stærkere knyttet til hende, og der indtraadte endogsaa et venligt Forhold mellem hende og Dronningen. I de følgende Aar var Sigbrit Kongens betroede Raadgiver, og hun havde en stedse stigende Indflydelse paa Statens Styre.

Sigbrit og hendes Venner, blandt hvilke Borgmester *Hans Mikkelsøn* i Malmø var en af de virksomste og mest fremtrædende, havde ganske særlig Interesse for Købstædernes Forhold, og dette fremkaldte en stærk Lyst til Handling hos disse.

I *København* traadte Borgmestre og Raad i Spidsen for en Forsamling, bestaaende af en Borgmester og en Raadmand fra hver af Byerne Helsingør, Køge, Næstved, Nakskov, Saxkøbing, Stubbekøbing, Aalborg, Malmø og Landskrone, som 5. Februar 1516 henvendte sig til Kongen om *Købstædernes Privilegier*. De ønskede, at den blodige (d. v. s. friskfangede) Sild i Limfjorden, Stevns Herred, paa Møen, Laaland og Falster fremtidig skulde saltes af danske Mænd og sælges af dem til de fremmede Købmænd, som nu krænkede Købstædernes Privilegier, hvilket ogsaa Bønderne gjorde, især paa Falster, Laaland og Møen, idet de sejlede til udenlandske Stæder og drev Handel som andre Købmænd.

Købstæderne klagede endvidere over, at de i forgangen Fejde havde haft Rytterhold og andre svære Tynger og Paalæg, som havde forarmet dem, og de vilde derfor have indført Sise i hver Købstad af Vin og fremmed Øl, dog bortset fra Københavns Borgmestre og Raads Ret af Arild til Sise af Vin og Emstøl, og endvidere Sise af dansk Øl, som blev købt, solgt eller tappet af Købstædernes Borgere. Kongen skulde have den halve Sise, medens Byerne skulde have den anden Halvdel til Forbedring af Mure, Volde, Taarne og andet. Men Borgere, som ikke var svorne Bryggere, skulde frit kunne brygge eller bage til sig selv og til deres Folks og Skibes Behov.

¹⁸⁾ P. Severinsen. Hvorledes Reform. kom til Danm. p. 28 ffg.

Men hvis de vendiske Stæder igen skulde faa alt Salteri af blodige Sild udenfor deres rette Fiskerlejer i Øresund, eller de vilde købe sig fri for saadan Sise paa Vin og Øl, skulde Sisen af dansk Øl ogsaa bortfalde.

Købstæderne bad yderligere Kongen om, at de uskikkelige Tynger og Paalæg, som de hidtil havde lidt under, maatte blive afskaffede.¹⁹⁾

Kravene var nærmest en Indskærpelse og Udvidelse af Forordningen af 1. Juli 1514, og de blev taget til Følge af Kongen i adskillige Købstadsforordninger, for Sjællands, Laalands, Falsters og Møens Vedkommende i en Forordning af 23. Marts 1516, som tillige indskrænkede Markederne paa Sjælland til fire om Aaret, som skulde holdes i Roskilde, Slangerup, Ringsted og Køge.²⁰⁾ Tilbudet om Sisen blev afgjort i en særlig Forordning.²¹⁾

Kongen og hans Raadgivere havde imidlertid fattet større Planer. De vilde gøre *København* til den vigtigste *Stapelplads* i Østersølandene og knuse Lübecks kommercielle Overherredømme. I Aaret 1517 udsendte Kongen en trykt Indbydelse til Købmændene i Europas søfarende Nationer, Franskmænd, Englændere, Skotter, men navnlig Hollændere og Russere, hvori han opfordrede dem til at komme til *København*, og han tilsagde dem sin Beskyttelse og store Privilegier, naar de vilde nedsætte sig i Byen og sammen med hans Undersaatter vilde deltage i Handelens Fordele. Selv vilde han indskyde nogle Hundrede Tusinde Gylden i Handelen.

Blandt de fremmede Købmænd, som Kongen gjorde sig særlig store Anstrængelser for at knytte til Planen, var *Fuggernes* store Handelshus, der havde sine Filialer i mange af de vigtigste Handelsstæder. Dette vakte stor Harm i Lübeck, som betragtede dette Hus som deres farligste Modstander. Den russiske Handel skulde fremmes gennem en genuesisk Borger, *Paolo Centurioni*, som havde opholdt sig i Moskva, og med hvem Kongen sluttede særlig Kontrakt.

I 1520 blev Hans Mikkelsøn og tre andre Købmænd fra *København* og *Malmø* sendt til *Stockholm* for som „menige Danmarks Riges Købmænds fuldmægtige Sendebud“ at indgaa et nordisk Handelsforbund med denne By som Modvægt mod Hanseforbundet. Men de store Planer blev aldrig til Virkelighed.²²⁾

Sigbrit havde allerede i nogen Tid haft Overtilsynet med *Øresundstolden* i Helsingør. Nu forlagde Kongen Toldstedet til *København*, fordi Helsingør savnede en Vinterhavn og havde en slet beskyttet Rhed, medens begge Dele var i Orden i *København*. Sigbrit fik saa Tilsynet med Rigets Toldvæsen, og Toldstedet forblev i *København* i Resten af Kongens Regeringstid.

¹⁹⁾ K.D. I Nr. 212.

²⁰⁾ Suhms Saml. II 1 p. 144.

²¹⁾ Suhms Saml. III 1 p. 142 ffg.

²²⁾ Allen. De tre nord. R. H. II p. 270 ffg.

I sine sidste Regeringsaar fortsatte Kongen den Lovgivning, som han allerede havde indledet ved Købstadsforordningen af 1515 og 1516. Lovbestemmelserne bærer Vidne om liberale og humane Synspunkter, som jævnlig er forud for Tidens Tankegang. De er til en vis Grad prægede af hollandske Forbilleder, og som den vigtigste Ophavsmand til dem nævnes *Hans Mikkelsøn*. Han stod Sigbrit nær, og var under Landflygtigheden en af Kongens trofaste Hjælpere og Raadgivere.

Denne Lovgivning blev indledet med Forordningen om *Stranding og Vrag*, som blev stadfæstet 26. Maj 1521, i hvilken der indførtes humane Bestemmelser om Skibbrudnes Ret til deres Gods, Bestemmelser, som vakte flammende Modstand hos saavel de gejstlige som de verdslige Indehavere af Strandretten.

I Tilslutning til denne Lov udkom samme Dag den saakaldte „*gejstlige*“ Lov, som særlig vedrører Landbefolkningens Forhold, men som ændredes og suppleredes i 1522 ved den saakaldte „*verdslige*“ Lov, som særlig lovgiver for Købstæderne, men som er udgivet i særlig Affattelse for Rigets forskellige Landskaber. Det er navnlig denne sidste Lovs Udgave for Sjælland, der har Interesse for de københavnske Forhold. Lovens Enkeltheder skal omtales nøjere paa andet Sted.²³⁾

Heller ikke disse Love vakte Begejstring hos Adel og Gejstlighed, men de blev sikkert i det Hele vel modtagne af Borgerskabet. Stor direkte Betydning fik Lovene ikke, idet de kun naaede at blive delvis gennemført i enkelte Byer inden Kongens Afrejse, og derefter blev ophævede. Men adskillige af Lovenes Detailbestemmelser kaster Lys over de herskende Tilstande, og selv Ændringerne fjærnede sig næppe saa meget fra disse, at Tidsbilledet forrykkes.

Sin væsentligste Betydning fik Loven ved at give Anledning til *Frederik I's* Ændring af Bystyret i 1526.

I 1516 fik København et nyt Fattighospital, *St. Anne Hospital*, idet en formuende Mand, *Claus Jenssøn Denne*, der vistnok oprindelig var Malmøborger, som Følge af et fromt Løfte satte alle sine Kræfter ind paa dets Oprettelse. Han havde en Gang i Kong Hans' Dage været i Fængsel, „svarligen fangen og greben i stærke Jernbolte, Lænker og Laase“, og da gjorde han et Løfte, at hvis han slap fri, vilde han, Gud og St. Anne til Ære, bygge et Kapel og et Gæstehus for „fattige, syge og saare pockige“, som plejede at ligge paa Gader og Stræder i København, og som for deres Sygdoms Skyld ikke kunde faa Herberge. Og da han nu virkelig slap ud, skønt Taarnet, hvori han sad fangen, havde otte Alen tykke Mure og dybe Voldgrave omkring, gjorde han det til sin Livsopgave at opfylde Løftet. Baade Kong Hans og Christiern II gav ham

²³⁾ Kolderup Rosenvinge. Gamle Danske Love IV p. 71 ffg.

Anbefalingsskrivelser, men der kom først Gang i Arbejdet, da Dronning *Elisabet* 11. Marts 1516 skrev et Brev, hvori hun opfordrede alle sine Undersaatter til at yde Bidrag til Fuldførelsen af det *St. Anne Kapel og Gæstehus*, som han havde begyndt at bygge, og for hvilket femten Kardinaler i Rom og alle Landets Biskopper, hver i sit Stift skriftlig havde givet Aflad og anbefaling.²⁴⁾ Samme Aar, 8. Juni, tog Pave *Leo X* Fattighospitalet *St. Anne* nær ved Københavns By i sin Beskyttelse og anbefalede Ærkebiskoppen af Lund, Biskoppen af Roskilde og Dekanen ved Vor Frue Kirke, som vistnok havde givet Grunden til Hospitalet, at skaffe Claus Denne Ret mod nogle „Urettens Sønner“, som havde forsøgt at angribe Hospitalets Ejendomsret.²⁵⁾ Til Hospitalets Underhold udsendtes *St. Anne* Bud for at indsamle Almisser overalt i de nordiske Riger.

Det nye Hospital blev bygget i Nærheden af den Stendæmning, som laa ud for Frederiks Hospital i Amaliegade, og fra hvilken Overfarten til Malmø fandt Sted, og det synes som om Dæmningen fik sit Navn *St. Anne Bro* efter Hospitalet.

I Slutningen af Christiern II's Regering faldt Claus Denne i Kongens Unaade, og han flygtede da selv tilligemed alle de Syge til Eskildstorp i Smaalands.

I disse Tider, nøjagtigt 20. November 1516, blev det vedtaget af Borgmestre og Raad, at fremtidig skulde ingen *Raadmand* „gøre Raadmanskost“, d. v. s. betale Gildemad ved sin Indtræden i Raadmændenes Lav, men i Stedet skal han give 20 Mk. i Bøssen og derefter være „particeps“, Lavsbroder, lige med de andre. Sagen er den, siger Raadet, at den yngste Raadmand skal staa ligesaa stor Fare, baade med Sjæl, Gods og Penninge, som den ældste, og det er ikke for Gunst eller Gave, men naar Raadet vil have nogen Kost eller Kollats sammen, da skal det tages af Bøssen.²⁶⁾

Som tidligere nævnt, skulde det i 1515 berammede *Fredsmøde* mellem Sverige og Danmark afholdes i *Halmstad* ved Kyndelmissetid, 2. Februar 1517, men Forholdet mellem Rigerne var allerede forinden Mødet saa spændt, at der ikke var nogen Udsigt til Forstaaelse. I Løbet af Vinteren havde Kongen ladet Arbejdet med Flaadens Udrustning paa Bremerholm gaa for fuld Kraft, og han havde søgt at købe nye Skibe i Holland. I Januar forkyndte han den gamle Ledingspligt paa Sjællandsfar Landsting i Ringsted, og han forordnede Strandvagt paa Kysterne.

Da Forhandlingerne i *Halmstad* var glippede, indkaldtes 29. Marts en Herredag i *Kalundborg*, paa hvilken Rigsraadet efter kraftig Paavirkning fra

²⁴⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 346 ffg.

²⁵⁾ K.D. IV Nr. 346.

²⁶⁾ K.D. I Nr. 192 p. 266.

Sigbrit og hendes Hjælpere gav Kongen Bemyndigelse til Krigen og til at udskrive Leding eller Udbudspenge fra Land og Købstad.²⁷⁾

Der blev udkrevet omtrent 2000 danske Krigsmænd og hvervet omtrent ligesaa mange tyske. I den Tid, da Forberedelserne foregik, blev der afholdt Ridderspil og Dystløb. Ved en saadan Kamp paa *Vingaarden* ramte den danske Ridder *Ivar Lunge* sin Modstander, en burgundisk Adelsmand, *Jørgen Tegnagel*, lige i Hjelmens Visir; Landsespidsen trængte igennem dette, samtidig med at Landseskafket knækkede. Jørgen Tegnagels Hest blev sky og løb mod Dystbanens Skranke, hvorved den afbrudte Landsespids trængte ind i Ridderens Øje, og han blev dræbt. De to kæmpende var begge Ansøgere til en Hovedsmandsplads i Krigen mod Sverige. Iver Lunge omkom allerede ved paafølgende Nytaarstid, da han, som kom fra Skaane, vilde lande ved St. Anne Bro; han traadte fra Skibet ud paa den tynde Is, faldt igennem og druknede.²⁸⁾

I den sidste Halvdel af Maj var alt rede, og en Flaade paa 18—20 Skibe med de 4000 Mand om Bord stak i Søen fra *København*. Efter Flaadens Afsejling besluttede Borgmestre og Raad 22. Juni enstemmigt, at den af Raadet, som skulde fare som Hovedsmand for Københavns By i Krig og Orlog, skulde have 4 rhinske Gylden for hver Maaned, han var ude, men den Almuesmand, som for ud som Hovedsmand, skulde kun have 2 rhinske Gylden om Maaned.²⁹⁾

Togtets Maal var *Stockholm*, hvor Landgangen skete i Midten af August, men i den paafølgende Kamp led de danske Tropper et alvorligt Nederlag, og snart efter maatte Hæren indskibe sig for Hjemrejsen. Paa denne blev Flaaden ilde medtaget i de haarde Efteraarstorme, men det lykkedes dog at føre de sidste Rester af Ekspeditionen tilbage til *København*. Kongens Utilfredshed var stor, og han besluttede straks, at endnu stærkere Kræfter skulde udrustes i Vinterens Løb, medens Lensmændenes Udbud skulde sikre den hallandske og skaanske Grænse.

Den pavelige Legat *Arcimbold*, som oprævede Afladspenge saavel i Danmark som i Sverige, udvirkede en Vaabenhvile til 23. April 1518.³⁰⁾

Imidlertid var der indtruffet en Begivenhed af stor Betydning for Riget, idet Dronning Elisabeth 21. Februar 1518 bragte Tronfølgeren *Hans* til Verden. I Anledning af hans Daab, 11. April, blev der holdt Fest elleve Dage i Træk. Hver Dag var der Ridderspil og Dystløb og hver Aften Fest og Dans paa Slottet. Ved Dystløbene red Kongen samtidig mod Ridderne Mogens Giøe og

²⁷⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. II p. 454 ffg.

²⁸⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. II p. 229.

²⁹⁾ K.D. I Nr. 192 p. 267.

³⁰⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. II p. 468 ffg.

Mogens Bille og viste sin Dygtighed ved at kaste dem begge af Sadlen. De fremmede Sendebud, som deltog i Højtideligheden havde frit Ophold i deres Herberger og blev under Paukers og Basuners Lyd ført til Slottet med Herolder ridende foran og med stort og pragtfuldt Følge af Kongens Hofsinder. De blev modtagne i Slottets Riddersal af Kongen i hele Rigsraadets Nærværelse.

Men den ejendommeligste Hændelse ved Tronarvingens Fødsel var vel næsten, at *Sigbrit* som erfaren og lægekyndig Kvinde var til Stede ved Dronningens Barselseng, og at hun overtog Hvervet som Hofmesterinde og Plejemoder for den unge Prins, Hertug Hans af Slesvig, Prins til Danmark.³¹⁾

Alt imedens gik Forberedelserne til Sommerens Felttog deres Gang. Kongens Finanser var ikke gode, og den længst forfaldne Medgift fra Bryssel udeblev. Aktive Forbundsfæller var ikke til at faa.

De danske Ledingsmænd var kun faa i Tallet og i det hele af ringe Værd, mest løst Fattigfolk, Pebersvende og Sildekarle. Ved Ugangen af Marts havde Kongen 5000 gode tyske Knægte samlede i *København*. Tallet forøgedes efterhaanden, men Kvaliteten af de senere hvervede var ikke saa god, idet Kongen kun kunde byde 3 Gylden i maanedlig Sold i Stedet for de sædvanlige 4. Han søgte derfor at faa 1000 Bjergskotter, men dette mislykkedes foreløbig.

I Begyndelsen af Juni var Udrustningen endt og alt klart til Afsejling. For at forøge Flaadens Skibstal havde Kongen beslaglagt flere hollandske Skibe, hvis Skippere fik Løfte om livsvarig Toldfrihed i danske Farvande, og han fik derved mindst 80 Førselsskibe med deres Besætning til Raadighed til Overførslen af 300 adelige Ryttere, 1000 danske Ledingsmænd, henved 10.000 tyske Lejetropper samt Hærens Arbejdsfolk og Tros. Kongen deltog selv i Togtet, og 29. Juli kunde han slaa Lejr udenfor Stockholm.

Belejringen forløb ikke godt for den danske Hær. Det kneb med Provianten, og de tyske Knægte, om hvem allerede den preussiske Sendemand i *København* havde sagt, at de fortjente at blive hængt, var delvis upaalidelige og Overløbere, og Kongen maatte inklade sig i frugtesløse Forhandlinger med *Sten Sture*. 2. Oktober opsagde Kongen Freden, men tilbageholdt troløst de Gidsler, som *Sten Sture* havde stillet, og sejlede med dem om Bord hjem over. Allerede før 12. Oktober var han igen vendt tilbage til *Københavns* Slot.³²⁾

Trods det uheldige Udfald af Togtet blev Krigen mod Sverige ingeniunde standset, og i Løbet af Vinteren samlede Kongen nye Tropper i *København*. Han gjorde store Anstrengelser for at inddrive sin Medgift³³⁾ og for at faa Hertuginde *Margrete* af *Burgund* til at stille 6 fuldt udrustede Krigsskibe til hans

³¹⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. II p. 195, 228, 329.

³²⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. II p. 495 ffg.

³³⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 96 ffg.

Raadighed i den svenske Krig, men Forhandlingerne trak i Langdrag, og Skibene kunde ikke blive sejlklare for det første. Kongen greb derfor til Repressalier og lod sine Udliggere i Vesterhavet kapre 4 hollandske Fiskeskøjter, som blev ført til København. Hollænderne rasede og forlangte Skibene fri. Kongen gik i Slutningen af Februar 1519 ind derpaa under den Forudsætning, at hans Krav i Nederlandene nød Fremme, men da dette glippede, genoptog han Kapringen af hollandske Handelsskibe og Fiskefartøjer med fuld Kraft. Nu kom der Gang i Forhandlingerne, og man enedes om en ratevis Betaling af Medgiften, af hvilken første Rate skulde udredes 1. April 1520, og om Leveringen af de 6 Krigsskibe.

Foreløbig fik Kongen altsaa ingen nederlandsk Hjælp, og han maatte derfor optage Laan hos Private og i Købstæderne, deriblandt 8000 Mark af København, og han paalagde nye Skatter og Afgifter. Derved fik han Midler til at hverve Lejetropper. Der var dog store Vanskeligheder ved at opfylde deres Lønkrav, og de tog i høj Grad sig selv til Rette.

Ogsaa skotske Lejetropper lykkedes det nu at faa, men de fleste af dem var fredløse Forbrydere, som blev benaadede, idet de traadte i dansk Tjeneste.

Som danske Krigsmænd vilde Kongen nu ikke mere nøjes med Landalmuen men kun have adelige Ryttere og Ryttere, som Købstæderne skulde stille i Forhold til deres Indbyggerantal; København og Ribe stillede hver 40 Mand, de øvrige Byer færre.³⁴⁾

I Efteraaret 1519 var der samlet mange fremmede Knægte i København, væsentlig tyske og skotske, idet Franskmændene var blevet sendt til Skaane. Men naar Øllet steg til Hovedet, opstod der jævnlig Slagsmaal, især mellem de forskellige Nationaliteter. Under et saadant Sammenstød stak en Skotte en tysk Knægt med sin Kniv. Tyskerne samlede sig for at hævne Kammeraten, og de stimlede sammen om Skotternes Herberge hos en skotsk Postejbager, som boede i *Skindergade* ved *Vor Frue Kirkerist*. De opfordrede Skotterne til at komme ud til *Slagsmaal*, men disse, som var de færreste, barrikaderede sig i Huset. Tyskerne stak nu Ild paa dette, tvang derved Skotterne til at komme ud og myrdede dem derefter enkeltvis paa Gaden. Saa slog de tyske Knægte sig ned paa Amagertorv og udsendte derfra Hobe gennem Gaderne, der greb og dræbte de flygtende Skotter, som de kunde faa fat paa. Der herskede vild Tumult, Raab og Skrig overalt, og de forskrækkede Borgere lukkede deres Huse for de kæmpende. Kongen sendte sin Herold i den pragtfulde Embedsdragt ud for at paabyde Fred, men forgæves. Derefter red Kongen selv, ledsaget af nogle af sine Mænd over Højbro til *Amagertorv*, midt ind i den skrigende Sværm. En Skotte, som var forfulgt af en tysk Knægt, søgte Ly under Kongens Hest, og

³⁴⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 111 ffg.

Kongen bød Tyskeren at standse, men i Kampens Vildskab stødte han Skotten ned. Kongen vendte da forbitret tilbage til Slottet. Han udsendte Hoffets Folk og Vagten, og de bragte efterhaanden Tumulten til at standse. Næste Dag var Byen rolig, men den tyske Knægt, som havde myrdet Skotten, laa aflivet og henslængt paa Gaden. Og paa Vor Frue Kirkegaard hvævede en Høj sig i lange Tider over Skotternes Fællesgrav.³⁵⁾

Derefter blev Hæren ført over til Skaane, til Kamp langs Landegrænsen. Midt i Vinterens Kulde ved Hellig tre Kongers Tide 1520 kunde Fremrykningen ske under *Otto Krumpen* til Trudsholms Ledelse, Togtet førtes til Lands mod Stockholm.

I Kampen ved *Bogesund*, nu Ulricehamn, blev *Sten Sture* saa alvorligt saaret, at han snart efter døde, og det blev hans Enke, *Christina Gyllenstierna*, som maatte forsvare Stockholm.

Paa et Møde i *Upsala* 6. Marts gav de svenske Stormænd Tilsagn om at ville tage Kong *Christiern* til *Konge i Sverige*, og dette Tilsagn blev 31. Marts godkendt i det danske Rigsraad.³⁶⁾

Kong *Christiern* forblev Vinteren over i *København* for at ordne Rigets Pengevæsen og Hærens Proviantering, men især for at udrede Forholdet til Hansestæderne, som ikke var godt. I Malmøfreden havde de lovet at afbryde al Handel med Sverige, hvis dette Land endelig nægtede at tage *Christiern II* til Konge, og de havde, da Krigen udbrød, omend vrangvilligt gaaet ind paa at opfylde Løftet, men adskillige hanseatiske Skibe søgte at bryde den danske Blokade, og i Slutningen af 1518 laa paa Københavns Rhed fire store lybske Skibe, som var bleven opbragt af de danske Udliggere. Lübeckerne krævede dem frigivet, før de vilde indlade sig paa yderligere Forhandlinger, og Kongen maatte i Begyndelsen af December indvillige deri. Paa lignende Vis som med Lübeck gik det ogsaa med Danzig. Foreløbig kunde Sagen afgøres ved Forhandlinger. I 1519 forhøjede Kongen Sisen paa Øl og Vin og forøgede for et Aar Afgiften for hver Læst Sild, som Hansekøbmændene udførte fra Skaane, til 2 Gylden for hver Læst, og da Lübeck truede med Repressalier, forbød han alle Rigets Købstæder at besøge Hansestæderne med Skib eller Gods. Hansestædernes Snighandel paa Sverige og de danske Beslaglæggelser af Skibene fortsattes som før, og der laa ved Nytaarstid 1520 atter 3 store kaprede Rigafarere paa Københavns Rhed. Forhandlingerne med Lübeckerne gik derved i Haardknude; Kongens Farbroder, Hertug *Frederik* af Gottorp fandt det da hensigtsmæssigt at tilbyde sig til Lübeck som Mægler, og Kongen maatte utilfreds og med Mistro give ham dansk Fuldmagt.

³⁵⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 149 ff.

³⁶⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 199 ff.

For Danzigs Vedkommende var Sagen mere klar, idet denne By allerede 1520 kort og godt nægtede at opgive Handelen paa Sverige.³⁷⁾

Om det var af Utilfredshed med Forhandlingerne med Lübeck eller om det var af Hensyn til Forholdenes Udvikling i Sverige, er ikke ganske klart, men omkring 26. April gik Kongen under Sejl med Flaaden, først til Kalmar og dernæst til Stockholm. Ved Midten af Maj blev Stockholm indesluttet, dels af Landhæren, dels af de Skibe, hvormed Kongen var ilet forud for Kalmar.

Imidlertid havde Kongen overladt Regeringen i Danmark til den unge *Dronning*, som sad paa *Københavns Slot* med *Sigbrit* og *Mogens Giøe* som sine Raadgivere. Forhandlingerne med Lübeck førte 13. Maj til Afsluttelsen af en Stilstand i *Segeberg* med Varighed til Paaske 1521, men Vilkaarene var strenge for Danmark, som maatte opgive de Skatter og Afgifter, der var paalagt siden *Malmøfreden*, og endogsaa tilbagebetalte de allerede indgaaede Beløb; Lübeck gav paa sin Side Tilsagn om at ville opgive Handelen paa Sverige, medens Stilstanden varede. Dronningen maatte overvinde Rigsraadets Betænkeligheder ved den strenge Overenskomst, før den kunde blive stadfæstet 5. Juni.³⁸⁾

Ved Midten af Juni 1520 afsejlede *Kongen* fra Stockholm til *København*, hvor der den Sommer herskede Pest med stor Dødelighed. Hensigten med Rejsen var at faa indkaldt Ledingsmandskab til Hær og Flaade, at faa ordnet Provianteringen, for at det ikke skulde gaa som i 1518, og tilvejebragt de fornødne Pengemidler. Kongen sendte *Diderik Slagheck* og *Anton von Metz* til Lübeck, hvor de fik Staden til at sende Proviant til Hæren ved Stockholm.³⁹⁾

Det første Afdrag paa Medgiften var ganske vist bleven rettidig betalt og hjembragt af *Sigbrits Broder*, *Herman Willomszoon*, dog var 20.000 af de 100.000 Guldgylden medgaaede til Bestiktelser og andre Omkostninger. Men samtidig var ny Uvilje opstaaet, idet et nederlandsk Gesandtskab omtrent samtidigt indfandt sig i København, dels for at aflevere de længe begærede 6 Krigsskibe, dels for at meddele Kongen, at Kejser *Carl* havde udnævnt ham til Ridder af den gyldne Vlies Orden. Det gjorde et ubehageligt Indtryk paa Gesandtskabet, at det fandt ikke mindre end 90 nederlandske Priseskibe paa Københavns Rhed, hvis Mandskab klagede bittert over den Behandling, som *Sigbrit* lod dem blive til Del. De bad Kongen om at frigive Skibene, men denne lod dem forstaa, at en Beslaglæggelse af fremmede Skibe var god Krigsbrug, naar kun Skipperne fik en passende Erstatning.

Om dette Mellemværende var medvirkende til, at Udbetalingen af den næste Rate af Medgiften, som skulde forfalde til St. Hansdag, udeblev, faar staa

³⁷⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 236 ffg.

³⁸⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 259 ffg.

³⁹⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 279 ffg.

hen. I alt Fald maatte Kongen i Slutningen af Juni sende Anton von Metz til Nederlandene, for at kræve den, og først 12. September lykkedes det at faa den udbetalt.⁴⁰⁾

Snart efter rejste Kongen tilbage til Stockholm, hvor han ankom i Midten af Juli. 7. September 1520 overgav *Stockholm Slot* og *Stad* sig til Kong *Christiern*. Allerede 15. September forlod Kongen Slottet og begav sig til *København*, men kom paany tilbage til Stockholm i Midten af den følgende Maaned.⁴¹⁾

Sveriges Stænder erklærede 1. November Kongen for Sveriges Arveherre, og han blev 4. November *kronet* i Stockholms *St. Nicolai Kirke*, ved hvilken Lejlighed det nederlandske Gesandtskab overgav ham den gyldne Vlies Insignier.⁴²⁾

I November samlede Kongen paa Slottet Rigsraadet og de fleste af de adelige og borgerlige Gæster fra Kroningen, og han lod Slottets Porte lukke. Derpaa fremsatte Ærkebiskop *Gustav Trolle* skriftligt Klagemaal mod sine Uvenner og krævede dem dømt som aabenbare Kættere. De Anklagede blev stillede for en i den Anledning nedsat gejstlig Ret, hvori Ærkebiskoppen selv havde Sæde, og de blev dømt efter Anklagen. Næste Morgen blev de halshuggede foran Raadhuset. Ligene blev liggende paa Torvet i tre Dage og derefter ført udenfor Byen og brændt paa et stort Baal. Dette store Drab kaldtes siden almindeligt *det stockholmske Blodbad*.⁴³⁾

Ærkebiskop *Gustav Trolle* havde været Hovedmanden i denne store Drabs-sag, og det var vel først og fremmest ham, som gav den det kirkelige Grundlag, hvormed han drev den mistænksomme og hadefulde Konges sletteste Instinkter til Handling. Men der var ogsaa andre Hjælpere, blandt hvilke *Diderik Slagheck* var en af de mest fremtrædende. Han var en Westfaler, som kom til Landet i Afladshandleren Kardinal *Arcimbolds* Følge; han havde ved sin Lægekunst vundet Sigbrits Yndest og var derved bleven Kongens Sekretær og benyttet i diplomatiske Sendelser. Hans kyniske Raad og brutale Optræden under Blodbadet bragte ham med Rette i første Linie blandt dettes Anstiftere.⁴⁴⁾

Faa Dage efter Blodbadet optog Kongen de tidligere omtalte Forhandlinger om *det nordiske Handelsselskab*, som skulde fortrænge Hansestæderne. 4. December vedtog man Grundtrækkene, hvorefter Handelen skulde samles paa 4 Stapelpladser, nemlig København, Stockholm, en finsk og en nederlandsk Havn. Men Planen kom ikke længere end til Ordene og Papiret.⁴⁵⁾

40) Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 281 ffg.

41) Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 296 ffg.

42) Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 303 ffg.

43) Allen. De tre nord. R. Hist. III a p. 315 ffg.

44) Allen. De tre nord. R. H. III a p. 333 ffg.

45) Allen. De tre nord. R. H. III a p. 345.

I de samme Dage afrejste Kongen fra Stockholm over Land til København. Rejsen var paa en Maade en Fortsættelse af Blodbadet i Stockholm, præget som den var af vilkaarlige Henrettelser af Kongens Modstandere. Ogsaa for disse Drab gav man Diderik Slagheck en stor Medskyld.⁴⁶⁾

3. Februar 1521 var Kongen paa Københavns Slot.

Ved sin Afrejse fra Stockholm indsatte Kongen et *Regeringsraad*, som skulde varetage det daglige Styre i Sverige. Til dets Formand bestemte Kongen *Diderik Slagheck*, som efter Blodbadet havde modtaget Skara Bispestol, og blandt dets mest fremtrædende Medlemmer var *Ærkebiskoppen* i Upsala, *Gustav Trolle*, og den hidtidige Biskop af Odense *Jens Andersson Beldenak*, som nu havde faaet den svenske Strengnæs Bispestol. *Gustav Vasa* fik snart rejst Dalkarlene til Modstand, og i en Kamp ved Vesteraas 29. April 1521 beredte Diderik Slagheck ved sin brutale Optræden overfor den danske Slotsbefalingsmand i Forbindelse med sin slette Føring af de kongelige Tropper disse et forsmædeligt Nederlag.

De to andre gejstlige Medlemmer af Raadet kom herover i alvorlig Strid med Diderik Slagheck og sendte Klagemaal over ham til Kongen baade over Nederlaget og over hans uredelige Forvaltning af de betroede Pengemidler. Folkestemningen skummede af Vrede og Had over hans Brutalitet.

Gustav Vasas Magt var stedse stigende, og de tre Ledere af Regeringsraadet rejste til København, hvortil de kom før Midten af September. Diderik Slagheck tog som Paaskud til Rejsen, at han havde Kongens Befaling til at komme for at forsvare sig; de to andre turde ikke lade ham ene af Frygt for hans Bagvadskelser og Løgne. Efter Kongens Befaling førtes samtidig *Sten Stures* Enke og Datter og de Kvinder af *Gustav Vasas* nære Slægt, som havde været fængslede i Stockholm siden Blodbadet, ned til Danmark. De ulykkelige blev foreløbig sat i Fængsel paa *Københavns Slot*, men førtes siden til *Kalundborg*. Under Opholdet i København udbrød en Pest blandt Fangerne, og *Sten Stures* lille Datter *Magdalene*, samt *Gustav Vasas* Moder *Cecilie* og Søster *Emerentia* var blandt Ofrene; de blev begravede paa St. Nicolai Kirkegaard.⁴⁷⁾

Ærkebispestolen i Lund blev vakant i 1519 ved *Byrge Gunnerssøns* Død og efter et mislykket Forsøg paa at faa anbragt en af sine Hjælpere, *Ærke- degnen* i Aarhus, *Jørgen Skodborg*, som hans Efterfølger, virkede Kongen i Rom for, at *Diderik Slagheck* skulde have det ledige Sæde, og det lykkedes virkelig 12. Juli 1521 at faa Pave *Leo X* til at udfærdige et Stadfæstelsesbrev herpaa.

Imidlertid var Kongen rejst til *Nederlandene*, hvor han opholdt sig til ud paa Høsten. Han blev modtaget med stor Pomp af sin Svoger, Kejser Carl V,

⁴⁶⁾ Allen. De tre nord. R. H. III a p. 355.

⁴⁷⁾ Allen. De tre nord. R. H. III b p. 103.

og af Hertuginde Margrete; han omgav sig med Videnskabsmænd og Kunstnere, og han lod Sigbrits Broder, Herman Willomssøn, antage en Mængde hollandske Haandværkere, Murere, Tømrere, Smede, Bryggere o. s. v. i sin Tjeneste og lod dem sende til Danmark.⁴⁸⁾

Ved denne Lejlighed i 1521 indkaldte Kongen ogsaa 184 Bønder fra *Waterland* og *Marken* i Nordholland og gav dem Jord paa *Amager* og *Saltholm*. I Følge deres Privilegier skulde de have haft hele *Amager* undtagen *Dragør* overladt, men de fik tilsidst kun anvist Gaarde og Jord i *Store Magleby* og paa *Saltholm*. De hidtilværende danske Fæstere maatte fortrække.⁴⁹⁾ *Huitfeld*, som ellers ikke har gode Ord for Christiern II's Foranstaltninger, siger om de hollandske Nybyggere: „Det Folk ved særdeles at omgaas med Ost, Smør, Løg, Rødder, Haver at anlægge og Vildgaasefangst, hvilket var et evigt Gavn for Københavns By end paa denne Dag“.⁵⁰⁾ Hollændernes Landbrug blev snart den væsenligste Kilde for Københavns Torvehandel med Grøntsager og Landbrugsprodukter.

Var Festerne i Nederlandene end mange og store, undgik Kongen dog ikke Ærgrelserne og Bryderierne. Pavestolen begyndte at forberede en Undersøgelse af det stockholmske Blodbad, særlig Henrettelsen af de to svenske Biskopper, og udnævnte hertil en særlig Legat, *Johan Frants de Potentia*, og yderligere begyndte Klagemaalene over Diderik Slagheck at indløbe fra Sverige.

Under disse Forhold var Kongen ikke længere tilfreds med, at Diderik Slagheck blev Ærkebiskop, og han forlangte af sine Sendebud i Rom, at de skulde faa Stadfæstelsesbrevet annulleret, hvilket ogsaa skete.

Men efter Kongens Tilbagevenden til *København* i Slutningen af September, kort efter, at Diderik Slagheck og de to andre Regeringsraader var komne, bragte Sigbrits kraftige Forsvar ham til at skifte Sind. Nu blev det Biskop *Jens Andersson Beldenak*, som blev fængslet, og 20. November ønskede Kongen paany Diderik Slagheck som Ærkebiskop og tilskrev Paven derom.

Allerede Dagen efter tilskrev Diderik Slagheck Lunds Domkapitel om Kongens Udnævnelse og 25. November fandt hans Indvielse Sted. Han begav sig til Domkirken i prangende Skrud med Krumstaven i Haand og ledsaget af en stor Mængde Landsknægte og Drabanter, som fulgte ham ind i Kirken med deres Piber og Trommer.

Faa Dage efter blev han kaldt til *København* for at aflægge Regnskab for Kongen for sin Færd i Sverige. Kongen rejste dog straks efter, at Undersøgelserne var begyndt, til Odense for at overvære sin Moders Dronning *Christines*

⁴⁸⁾ Allen. De tre nord. R. H. III b p. 104 ff.

⁴⁹⁾ Allen. De tre nord. R. H. II p. 288 ff.

⁵⁰⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. II p. 1181.

Begravelse; hun døde 8. December. Herfra gav han Befaling til, at *Diderik Slagheck* skulde fængsles og dømmes. *Han blev dømt fra Livet.*

24. Januar 1522 skulde Eksekutionen foregaa. Om Morgenen Kl. 9 blev Ærkebiskop *Diderik Slagheck* af Bøddelen ført ud af Slotsporten, omgivet af en talstærk Vagt, medens Folk stimlede sammen fra alle Sider langs Gaderne til Retterstedet foran Raadhuset paa Gammel Torv. Den forfængelige Mand havde pyntet sig til sin sidste Vandring. Paa Hovedet havde han en Silkehue; han havde Fløjls Hoser og Kjortel og under denne en rød Skarlagens ulden Dragt, Skjorte af hollandsk Lærred og Fløjls Tøfler.

Ved Højbro mødte han sin tidligere Kollega, den kongelige Sekretær, Mester *Jesper Brockmand*, og han raabte til ham: „Farvel Mester Jesper, se saaledes belønner man Fortjenesten.“ „Nej, nej. Straf som forskyldt, Straf som forskyldt,“ svarede Mester Jesper. Men Sigbrit havde trukket Skodderne for sine Vinduer paa Amager Torv.

Paa Gammel Torv stod i disse Tider *Galgen* stadig rejst, men i Dagens Anledning var der opbygget et flammende *Baal*. Bødlen førte først *Diderik Slagheck* op til Galgen, lagde Strikken om hans Hals og lod ham gaa nogle Trin op ad Stigen, men sagde saa: „Nej, stop, vi skal en anden Vej“. Derefter blev Ærkebiskoppen ført mod Baalet. Profossen oplæste hans Brøde og hans Straf, og han blev bundet til en Stige og kastet i Flammerne. Med denne Rettergang betragtede Kongen Regnskabet overfor Paven og hans Legat Frants de Potentia som afgjort, og han viste ham ingen synderlig Hensyntagen til de Krav, han iøvrigt havde at stille paa Pavens Vegne i Anledning af Biskop Jens Andersens Beldenaks Fængsling eller Beslaglæggelsen af Afladshandleren Arcimbolds Penge.⁵¹⁾

Under Christiern II's Ophold i Nederlandene bragte Kejseren ogsaa Spørgsmaalet om den *nederlandske Skibsfart* i Østersøomraadet paa Tale, idet denne siden Efteraaret 1519 var bleven tynget ved en Forhøjelse af de Lastpenge, som de Skibe, der passerede Sundet, skulde betale, men Forhandlingerne førte ikke til nogen Ændring. Kongen fastholdt sin Toldforhøjelse, og naar Nederlandene nægtede at betale, kaprede han deres Skibe, og tvang dem til at udlosse deres Gods i *Revshullet*. Til Gengæld stillede Kejseren sig helt uvillig til at yde Kongen Hjælp med Ryttere og Knægte.⁵²⁾

Hertuginde *Margrete* besluttede sig da i Foraaret 1522 til at søge Sagen løst og sendte et Gesandtskab til *København*. Det klagede ikke alene over Toldforhøjelsen, men ogsaa over, at Toldstedet var bleven flyttet fra *Helsingør* til *København*, og var meget ilde berørt over at finde saa mange kaprede neder-

⁵¹⁾ Allen. De tre nord. R. H. III b p. 227.

⁵²⁾ Allen. De tre nord. R. H. III b p. 112, 258. H.R. III R. VII Nr. 431.

landske Skibe og standsede Søfolk. De forhandlede forgæves med Kongen, med Dronningen og med Sigbrit, og tilsidst greb Hertuginde Margrete til den Udvej til Gengæld at fængsle Kongens Udsendinge i Nederlandene. Det nederlandske Gesandtskab i København fik først Tilladelse fra Kongen til at rejse hjem ved Udgangen af 1522, men uden at have faaet noget Udbytte af deres Færd.⁵³)

Allerede 31. Marts 1521 var Stilstanden i *Segeberg* mellem Danmark og Lübeck udløbet. Lübeckernes Stemning overfor Danmark var meget uvenlig, og alle de gamle Klagemaal blev taget frem paany. De frygtede for det store nordiske Handelsselskab, som Kongen vilde oprette med Hovedsæde i København, og de forhandlede med Kejser Carl V om, at han skulde stille sig venlig overfor dem, og med de andre Hansestæder om en almindelig Afbrydelse af Handelen med Danmark. Ja, endogsaa med deres hidtidige Modstander Danzig søgte de Forlig.

Danzig vilde dog først prøve Forhandlingernes Vej overfor Danmark og sendte i Juli 1521 *Ambrosius Sturm* til København. Han gik i Herberg hos Borgmesteren, Guldsmed *Thomas Megenris*. Kongen var omtrent 4 Uger før hans Ankomst „selv sjette rejst til Kejseren“, og Forhandlingerne maatte derfor føres med Sigbrit, som kendte Kongens Syn paa Sagerne. Hun optraadte med stor Myndighed, og det var meget vanskeligt at faa hende til at ændre Mening. Hun var stærkt forbitret over Danzigs slette Opførsel overfor Kongen og krævede, at Byen skulde afbryde al Handel med Sverige. For Resten kunde Danzigerne frit passere Sundet, naar de kun betalte de Lastepenge, som Kongen krævede af sine egne saavel som af Kejsersens Undersaatte. „Det bliver ikke anderledes, og der er heller ikke mere at tale om“, sagde hun.⁵⁴)

Denne skarpe Optræden bragte det vaklende Danzig i Lübeckernes Arme, og 15. Marts sendte Lübeck 10 gamle Skibe med Knægte, Vaaben og Krigsfornødenheder af enhver Art som Gave til Sverige, og hermed var i Virkeligheden Hansestædernes Krig med Danmark erklæret, men det varede dog til August, før Fjendtlighederne blev aabnede direkte mod Danmark.⁵⁵)

Efter at en lybsk Flaade havde hærget paa Bornholm, sejlede den til København, hvor den 20. August ugenert lagde sig foran Byen i *Revsfattet*, altsaa i det nuværende Havneløb. Efter tre Dages Forløb gik den nordpaa, afbrændte 1. og 2. September Helsingør, søgte forgæves at faa Fodfæste paa Kysten ved Helsingborg og vendte atter tilbage til *Revsfattet* for at forberede en Landgang.⁵⁶)

⁵³) Allen. De tre nord. R. H. III b p. 259 ffg.

⁵⁴) H.R. III R. VII.

⁵⁵) Allen. De tre nord. R. H. III b p. 265.

⁵⁶) Allen. De tre nord. R. H. III b p. 318 ffg. H.R. III R. VIII Nr. 162.

Den danske Flaade laa for største Delen forsømt og brøstfæddig i utiltaket Stand ved *Bremerholm* og kunde ikke benyttes mod de lybske Hærgninger og Trudslar.

Kong Christiern havde imidlertid opbudt Sjællands vaabenføre Mandskab paa Landet og i Købstæderne og havde samlet 10.000 Mand i en Lejr ved Landsbyen *Solbjerg*, omtrent i nuværende Frederiksberg Have, og han havde gjort Skytset rede ved Havnen og andre Steder for at kunne afværge Landgangen. Kongen opmuntrede og formanede Folkene til at kæmpe modigt mod de troløse Lübeckere. De nysgerrige Københavnerne strømmede til for at se det uvante Syn af den store Lejr og de mange Krigsfolk. Ogsaa *Sigbrit* fik Lyst til at drage til *Solbjerg*, og hun begav sig ad Landevejen ledsaget af sin Pige. Da de var naaet omtrent til *St. Jørgens Hospital*, sydvest for *St. Jørgens Sø*, blev de indhentede af to drukne Soldater, som sagde til hinanden: „Hun skal faa Skam, det er hun, som regerer Kongen“. De greb fat i *Sigbrit* og kastede hende i den Sø, som har Navn efter Skoledrengene“. ⁵⁷⁾ Af tililende Folk blev hun atter bragt paa det tørre. Ogsaa Kongen kom til og lod hende i Vogn køre ind til Staden. Men ved *Vester Port* blev hun paany ilde modtaget, idet nogle Soldater fra Roskilde, som stod her, flere Gange skød efter Vognen, dog uden at ramme. Kongen, som var ledsaget af nogle Ryttere, satte selv efter de to drukne Soldater og slog dem til Jorden med sin Staalbue. De blev henrettede nogle Dage senere. ⁵⁸⁾

Lübeckerne, som saa Kongens store Forsvarsforberedelser, fandt det raadeligst at opgive Angrebet og stod snart efter mod Syd til Møn, som var lettere at hærge, og gik allerede 5. December i Vinterkvarter. ⁵⁹⁾ Kongen indkaldte nu en Herredag i *Kalundborg*, men ændrede snart Mødetid og Mødested til 9. November 1522 i *København*. Sjællænderne og Skaaningerne mødte, men de jydskes Deltagere udeblev. De pønsede i Virkeligheden paa *Oprør*, og 21. December sammensvor 9 jydskes Rigsraader sig i Viborg om at støde Kongen fra Thronen og overdrage Styret til hans Farbroder, Hertug *Frederik*. Paa Vejen til Hertugen efterlod Landsdommeren i Jylland *Mogens Munk* under et Besøg hos Kong *Christiern* i Vejle sin Handske med Opsigelsesbrevet og rejste skyndsomst videre. Hertug *Frederik* modtog de sammensvornes Tilbud 29. Januar 1523 i Husum. Han forhandlede i Stilhed med Lübeckerne, som han gav rige Løfter for at faa deres Hjælp. Kong *Christiern* var derimod lidet aktiv. Hans Magtmidler var kun ringe og Haabet om nederlandsk Hjælp var bristet. Han

⁵⁷⁾ Navnet *Peblingsø* bruges langt ned i Tiden i Flæng om de tre Søer K.D. I Nr. 507. 508 og K.D. VIII Nr. 234.

⁵⁸⁾ *Svaning*. *Christiern II*.

⁵⁹⁾ *Allen*. *De tre nord*. R. H. III b p. 322 ffg.

og forsmaas blandt udlændske Købmænd. Han haver afskattet Eder Guld og Sølv og derimod indført denne skændelige fordærvelige Mønt Klippinge, der dog aldeles intet duer at handle med indenlands eller udenlands. Dertil har han begyndt en ny Ordinans udi alle Købstæder med Skultus, Profos og Galge for hver Mands Dør. Ved dette og meget andet er Købstædemænd bleven saa udpinte og forarmede, at de to ikke kan vel føde den tredie.“

Kong Christierns Stilling blev meer og mere fortvivlet, og han forhandlede videre med Enkeltpersoner, men sad iøvrigt haabløst uvirksom paa *Københavns* Slot.

I April 1523 tænkte Christiern paa at søge Hjælpen i Nederlandene, og han lod en Flaade paa 20 mindre Skibe gøre sejlklar ved *Bremerholm*. Kongen udnævnte Hr. *Henrik Giøe* til Befalingsmand i *København*, hvor han foruden det bevæbnede Borgerskab fik 5 Fænneker Knægte og 350 Ryttere i sin Raadighed ved Byens Forsvar; *Malmø* blev underlagt den kongelige Møntmester *Jørgen Kock* som Borgmester og Formand, og Kongen lovede at komme tilbage med en Undsætningshær om 3—4 Maaneder.

13. April gik Kongen om Bord paa „Leon“ ledsaget af sin Dronning Elisabet og deres tre smaa Børn, Hans, Dorothea og Christine og flere af hans trofaste, deriblandt Sigbrit. *Københavns* Borgere stimlede sammen ved Havnen og langs Stranden for at overvære Afrejsen, og de fulgte Kongen paa hans Færd med Deltagelse og Sorg, thi Kongen havde stedse lagt venlige Følelser for Dagen overfor Borgerskabet. Dettes Sindelag er tydeligt nok udtalt i en samtidig Vise, hvori det hedder.

„Bort da fløj den gamle Ørn,
alt med sine Unger saa smaa.
De andre Smaafugle de bleve saa vilde,
de vidste dem ingen Raad“.

„Nu sidder Høgen i Egetop,
og breder han ud sin Vinge.
De andre Smaafugle i Skoven er,
dem monne saa jammerlig trænge“.

Flaaden stod ud af Havnen og op gennem Revshaledybet, dreven frem af en sagte Brise, indtil Skovshovedpynten dækkede den for Borgerskabets Øjne.⁶⁰⁾

⁶⁰⁾ Allen. De tre nord. R. H. III b p. 331 ffg.

KØBENHAVN UNDER FREDERIK I

Frederik I's Forberedelse til Toget mod *København* tog Tid. Først 31. Maj 1523 kunde Hæren, som blev ført af den dygtige Krieger *Johan Rantzau*, gaa i Land ved *Korsør*. Han raadede over 4000 Knægte og 1800 rustede Heste. Kongens Søn, Hertug *Christian*, ledsagede Hæren.

Blandt Kongens vigtigste Raadgivere var Hr. *Mogens Giøe*, som havde svigtet *Christiern II*, og som nu kom til at staa imod sin Broder, *Henrik Giøe*, *Christiern II's* Befalingsmand paa Sjælland og i København. Adskillige Adelsmænd paa Sjælland og paa Smaaøerne gav nu Frederik I deres virksomme Støtte, ikke mindst *Johan Oxe*, den henrettede Torbern Oxes Broder.

Henrik Giøe ønskede at hindre Kongens Fremrykning gennem Sjælland, men hans Landsknægte gjorde Mytteri, forlangte først deres Sold udbetalt i bedre Mønt og nægtede derefter at kæmpe i aaben Mark, thi de havde, sagde de, kun lovet Kong *Christiern* at forsvare København, og det vilde de gøre. Uden Modstand naaede Kongens Styrke 10. Juni frem til Byen, hvor den gik i Lejr paa *Serreslev Mark*, rimeligvis lidt nord for Nørrebros Runddel; desuden blev der bygget en Skanse ved Valby.

Til Søs lagde en Flaade paa 23 Skibe fra Lübeck, Rostock, Stralsund og Danzig sig i *Revsfattet* ud for *St. Anne Bro*, og nogle Jagter spærrede Løbet gennem *Kalvebod Strand*.¹⁾

Belejringen havde kun ringe Fremgang, thi Henrik Giøe gjorde energisk Modstand. Kongen fandt, at Belejringshærens Styrke var utilstrækkelig, og han opfordrede allerede 12. Juni *Lübeckerne* til at trække Forstærkninger til fra Sverige.²⁾

De kom ikke, men for dog at gøre noget, gik *Lübeckerne* 14. Juni i Land paa *Amager* og hærgede Øen.³⁾

Der var iøvrigt jævnlig Sammenstød paa Marken mellem *Peblingedammen*

---

¹⁾ H.R. III R. VIII Nr. 451.

²⁾ H.R. III R. VIII Nr. 445.

³⁾ H.R. III R. VIII Nr. 476.

og Volden, og i et af disse blev *Peder Skram*, som var i Kong Frederiks Hær, saaret i Haand og Arm.

Forsvarerne havde bygget *Katte*, hvilket er Jordforhøjninger paa Volden, hvorfra Skytset bedre kunde naa ud til Lejren, og de havde opstillet en Kanon

Fig. 59. Kong Frederik I.

paa Vor Frue Kirketaarn, som kunde skyde baade ud i Lejren og ud over Søen.⁴⁾

Til Søs var der allerede i Begyndelsen af Juli Fare for et hollandsk Undsætningstogt, og Kong Frederik gav derfor sit Minde til, at *Revs-gattet* maatte *forsænkes*.⁵⁾ Da dette ikke kunde ske straks, blev det 12. Juli bestemt, at Kon-

⁴⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. II p. 1254.

⁵⁾ H.R. III R. VIII Nr. 454.

gen skulde sende Skyts fra Lejren til Stranden ovenfor St. Anne Bro, saa at Farvandet kunde holdes under Ild.⁶⁾

Kongen vilde ogsaa have Hæren betydelig forøget, og han søgte at faa Hansestædernes Støtte til at faa flere Tropper, Skyts, Ammunition og Redskaber. Han vilde bygge Jordhuse og Skanser og lægge en Grav uden om Lejren, men først og fremmest vilde han storme Byen.⁷⁾ Stæderne paa deres Side følte ogsaa, at deres Kampmidler var utilstrækkelige, og de krævede, at Kongen skulde skaffe dem nogle Jagter, som kunde spærre Farvandet mellem *Køge* og *Amager*, fordi de havde sendt deres Skibe til Tyskland efter Proviant.⁸⁾

Med de store Planer gik det kun langsomt. 22. Juli skrev Lübeck ganske vist til Rostock om at levere Materialier til *Havnens Forsænkning*, men 6. August nægtede Danzig for sit Vedkommende at hjælpe Lübeckerne, og samtidig dandlede man i høj Grad, at Kongen tog sin Del i Byens Erobring saa lidet alvorligt. Lübeck formanede Danzig til at gøre sin Pligt og fremhævede, at Forsvarerne arbejdede Dag og Nat for at bygge Jordhuse og Volde, og de forstærkede Byen med Krudt og Bøsser, saa at den ikke kunde stormes med meget Folk.⁹⁾

Det varede endnu omtrent 14 Dage, før man forsøgte at udføre Spærringen, men det mislykkedes. En Meddelelse af 26. August til Kong Christierns Søster, Markgrevinde Elisabet af Brandenburg beretter, at Lübeckerne havde gjort Forsøg paa at sænke 4 store Skibe, men Københavnerne havde erobret dem med deres Jagter og havde ført dem ind i Havnen. Ialt havde de kapret henved 60 Skuder med Proviant og tog daglig flere. Med det fortrinlige Skyts, som var opstillet paa Vor Frue Taarn, gjorde Forsvarerne stor Skade i Søen og i Lejren. To eller tre Timer daglig drev de deres Kør paa Græs indtil et Armbrøstskud fra Gravene, og hidtil havde ingen Fjende vovet at tage dem. *København* holdt daglig Forbindelse med *Malmø*, som ogsaa kæmpede for Kong Christiern, ved Hjælp af 8 Jagter, der tilføjede Hansestæderne stor Skade, bl. a. ved at erobre deres Proviant. Hovedsmændene i København støbte Bøsser (Kanoner) og lod mønte Penge paa *Vingaarden*, som derefter i nogle Aar hed *Møntergaarden*. De jagede Harer paa Amager og havde stedse nok af tysk Øl og Rhinskin, som de tog fra Lübeckerne.

Københavnerne kunde ofte kaste Brandbomber ud i Lejren, hvor der kun var 1500 Knægte og ligesaa mange Ryttere, som alle led saa meget af Lus og Fluor, at de bedste af Knægtene rømte fra Lejren til Byen.¹⁰⁾

⁶⁾ H.R. III R. VIII Nr. 600. .

⁷⁾ H.R. III R. VII Nr. 450. K.D. I Nr. 219.

⁸⁾ H.R. III R. VIII Nr. 534.

⁹⁾ H.R. III R. VIII Nr. 497. 526. 527.

¹⁰⁾ H.R. III R. VIII Nr. 545. 554. K.D. I Nr. 220.

Denne Beretning fra Forsvarernes Side stemte godt med Virkeligheden. Kongen havde svært ved at skaffe Sold og Proviant til sine Folk, og paa Sjælland var Bondeurolighederne hyppige. Kongen gentog sine Krav til Lübeckerne om, at de skulde forstærke Belejringshæren og sende baade Skyts og Proviant, og at de skulde forsænke Revsgattet.¹¹⁾

Lübeckerne havde stor Møje med at erstatte de Sænkeskibe, som Københavnerne havde taget, og de kunde ikke foretage den nye Sænkning af 13 Skibe før 28. September og de følgende Dage.¹²⁾ Spærringen var dog højst ufuldkommen, hvilket snart blev klart. I Begyndelsen af November kom nemlig en Flotille under Christiern II's Skibshøvedsmand *Tile Giseler* til Lübeckernes Forfærdelse til Sundet. Den kaprede 4 store lybske Holke med Bergfisk, og i Følge Meddelelse af 20. November til Kong Christiern fra Borgmester *Jørgen Kock* i Malmø sejlede *Tile Giseler*s 4 Skibe *Leon*, *Peyter van Høll*, *Hamborge Barcken* og *Leszer* med deres 4 Priser 10. November over Spærringen og ankrede paa deres gamle Plads ved *Bremerholmen*.¹³⁾

Den lybske Flaade var skrækslagen draget hjem uden Forlov.¹⁴⁾

Denne heldige Undsætning var dog ikke tilstrækkelig til at ændre Belejringens Gang, thi den bragte ikke Forsvarerne den lovede Forstærkning af Hjælpetropper eller andre Tilførsler, og selv om Sagernes hidtidige Forløb havde ildnet Forsvarernes Mod, begyndte deres Kræfter dog at ebbe ud.

Allerede ved Udgangen af Oktober kunde Folk fra Rostock, som var bortrømt fra Fangenskabet i København berette, at der var stor Mangel paa Øl og Brød i Byen, og at den ikke kunde holde sig længere.¹⁵⁾ Desuden var *Henrik Giøe* i stort Bekneb for Sold til Knægtene.

12. November sendte Belejrerene *Oluf Nielsson Rosenkrans* selv anden ind til Staden som Parlamentærer med hvide, afbarkede Stave i Hænderne for at foreslaa Kapitulationen. De mødtes med *Henrik Giøe* paa *Dekanens Gaard*, og han viste sig villig til at forhandle.

16. November, altsaa kun en Uges Tid efter Undsætningsskibenes Ankomst, kunde den lybske Udsending melde til sin By, at man havde forhandlet tre Gange i *St. Anne Kapel*, og at den københavnske Storkøbmand *Albret van Goch* havde lovet at tale med Borgerne om Overgivelsen.¹⁶⁾ Snart blev Forhandlingerne lagt til *Roskilde*, og man sluttede 26. November en foreløbig *Overenskomst*, hvorefter der skulde være *Vaabenstilstand* fra denne Dag til anden Nyt-

¹¹⁾ H.R. III R. VIII Nr. 550. 600. K.D. I Nr. 219.

¹²⁾ H.R. III R. VIII Nr. 600.

¹³⁾ H.R. III R. VIII Nr. 611. K.D. I Nr. 221.

¹⁴⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. II p. 1257.

¹⁵⁾ H.R. III R. VIII Nr. 603.

¹⁶⁾ H.R. III R. VIII Nr. 614.

aarsdag. Forsvarerne skulde blive i Byen og indenfor Skansen. Henrik Giøe skulde have Lov til at sende Bud til Kong Christiern, men hvis Kongen ikke sendte Undsætning inden anden Juledag, skulde Byen saavel som Malmø overgives anden Nytaarsdag. Skyts, Krudt og Kugler skulde udleveres paa enkelte Undtagelser nær. Henrik Giøe skulde have fri Afmarche til Udlandet med sin

Fig. 60. Byens Overgivelsesbrev af 23. Decbr. 1523.
(Brevets Midte er sammenfoldet).

Hær. Begge Parter skulde frigive deres Fanger, og der skulde være almindelig Amnesti.¹⁷⁾

Undsætningen udeblev, men man ventede den heller ikke, thi allerede før Jul var Tropperne i Lejren saavel som i Byen i fuldt Opbrud.¹⁸⁾

23. December afsluttedes de *endelige Overenskomster* med Henrik Giøe og med Borgerne i København og Malmø. De svarede i Hovedsagen til den foreløbige, men gav dog enkelte betydningsfulde Tilføjelser.

Overgivelsesdagen blev fastsat til 6. Januar, Hellig tre Kongers Dag. Paa denne Dag skulde Byens Krigsfolk forlade den, og Kongen skulde drage igennem Byen og atter bort, undtagen den Vagt, som Hertug Christian og Rigsraadet ønskede at beholde, og ingen maatte lide Overlast paa nogen Maade.

¹⁷⁾ K.D. I Nr. 223.

¹⁸⁾ H.R. III R. VIII Nr. 647.

Borgerne fik Tilsagn om, at de maatte bevare alle gamle Friheder, Privilegier, Skraaer og Forseglinger, givne af fremfarne Konger og Herrer, og Havnen skulde blive ved Magt.

Byens Befæstning skulde bevares, og Borgmestre og Raad have Frihed til at forbedre den; Byen maatte beholde sit eget Skyts. Enhver Told og Sise, som ikke var af Arild, skulde ophæves, og Byen skulde nyde sin aarlige og rette Byskat, og ikke beskattes yderligere med anden Skat end andre i Landet. Borgerne havde Ret til Handel, Sejlad og Købmandshandel i Øst og Vest, Nord og Syd. Gamle Forpligtelser og gammel Gæld stod ved Magt. Der skulde tilsiges Kong Frederik Troskab, men ogsaa være almindelig Amnesti undtagen for Borgmester *Hans Mikkelsøn* af Malmø og for *Sigbrit*.

De fire Skibe Leon, Peyter van Høll, Hamborge Barcken og Leszer med alt Tilbehør skulde overgives til *Henrik Giøe* som Erstatning for den Gæld, han havde paadraget sig for Kong Christierns Skyld, og han havde i to Aar frit Lejde til at føre dem, hvorhen han vilde. Men hemmeligt havde han forpligtet sig til at overlade Kong Frederik dem, og 5. Maj 1525 modtog han af Kongen 8000 Gylden for de 4 Skibe med Tilbehør.¹⁹⁾ *Henrik Giøe*, hans Hovedsmand *Knud Rud*, Skibshovedsmanden *Tile Giseler* og *Thomas Herold* skulde beholde deres Forleninger og Gods, og Stenhugger *Morten Bussard*, *Fadder Bøsestøber* og *Boel Hans Herolds* beholdt deres Gaarde i København.

Hollænderne paa *Amager* skulde have Rejsepas, og de bortflyttede danske Bønder have deres Gaarde tilbage; men denne Bestemmelse blev kun i ringe Grad taget til Følge.²⁰⁾

Hr. *Mogens Giøe* overtog Befalingen over Byen i Kongens Navn.

Under Belejringens Gang var mange Regeringssager bleven drøftede, og efter at Kongen 21. Juli ogsaa var bleven hyldet i Skaane og derved havde overtaget det hele Rige, samledes Rigsraad og menige Adel i *Roskilde*, hvor Kongens almindelige Haandfæstning blev vedtaget og endelig underskrevet 3. August 1523. Den svarede i meget til Christiern II's, men havde skærpene Bestemmelser, som sikrede Rigsraadets, Adels og Gejstlighedens Magt, og Kongen maatte love aldrig at „tilstede nogen Kætter, Luthers Disciple eller andre, at prædike eller læse lønlig eller aabenbarlig mod den himmelske Gud, den hellige Kirkes Tro, eller mod den helligste Fader Paven eller den romerske Kirke; men hvor de findes ud i vort Rige, ville og skulle vi lade dem straffe paa deres Liv og Gods.“²¹⁾

En særlig Anledning til disse skarpe Bestemmelser var utvivlsomt, at Chri-

¹⁹⁾ K.D. II Nr. 236. Allen. De tre nord. R. H. IV b p. 178.

²⁰⁾ K.D. I Nr. 224. 225. 226. 228.

²¹⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. IV b p. 43 ffg.

stiern II paa denne Tid søgte at udbrede lutherske Stridsskrifter; de afsluttedes inden Aarets Udgang med den af Hans Mikkelsøn og andre Medlemmer af det lille Hof besørgede danske Oversættelse af Luthers tyske Udgave af det nye Testamente.

Efter Københavns Overgivelse blev det besluttet snarest at afholde en *Rigsdag* i Byen; dens Aabning trak dog noget ud. Sidst i Maj 1524 kom Kong *Frederik* for første Gang til sin Hovedstad, og i Løbet af Juni aabnedes Rigsdagens Forhandlinger. Foruden Rigsraadet og en talrig Forsamling af Adelen mødte Borgmestre, Raadmænd og Borge-re fra Købstæderne og 4 Bønder fra hvert Herred øst for Store Bælt samt desuden Sendemænd fra Lübeck og de andre Hansestæder. Forhandlingerne varede til ind i September.

Rigsdagens talrige Medlemmer udstedte 25. Juni 1524 en beseglet Erklæring om, at de betragtede Kong Christiern som en Mand, der daglig bestræbte sig for at gøre Kongen og Riget Skade og Fordærv, og at de vilde være Kong *Frederik* hulde og tro. Som Følge deraf maatte de Forhandlinger, der fra udenrigsk Side førtes om at sikre Kong Christiern eller hans Søn *Hans* fornyet Adgang til Tronen, blive frugtesløse. 28. Juni udsendte Rigsraadet, og 5. Juli den øvrige Adel Breve, hvori de tog Afstand fra de lutherske Bøger, som Kong Christiern II havde ladet prente paa Dansk og vilde udsprede i Riget, og man forpligtede sig til at bekæmpe det lutherske Kætteri.

21. Juli bevilgede Rigsraadet Kongen en almindelig Landehjælp paa 100.000 Gylden, som bl. a. skulde udredes af Købstæderne ved en Fordobling af By-skatten.²²⁾

Medens Rigsdagen var samlet, blev Kong *Frederik* kronet i Københavns Domkirke, *Vor Frue Kirke*, 7. Juli Kl. 8 om Morgenen. De *lybske Sendebud* var den Morgen samlede i *Helligaands Kloster*, og var gaaet derfra til *Vor Frue Kirke*, hvor de stod i Koret paa venstre Side, da der kom Bud fra Kongen til hver enkelt om at møde paa *Slottet* for at gaa til Kroningen sammen med Rigsraadet. Derefter gik Biskopperne og Rigsraadet i Procession med Kongen

Fig. 61. Hr. Mogens Giøe.

²²⁾ Allen. De tre nord. R. Hist. IV b p. 352 ffg.

fra Slottet, og hver Rigsraad førte et af Stædernes Sendebud paa sin højre Side. I Kirken blev de ført til Sæde tilvenstre i Domherrernes Stole, medens Raadet og Adelen sad paa højre Side. I Kirken blev Kongen og Rigsraadet staaende foran Koret, og to Biskopper i Ornat førte, efter at Processionen var ankommen, Kongen op ved Højaltret, hvor der var opstillet en lille, silkedragen Baldakin, fem andre Biskopper holdt Messetjeneste. Ærkebiskoppen af Upsala, den fra Sverige landflygtige *Gustav Trolle*, læste nogle Stykker af Skriften, medens Kongen knælede. Saa fulgte Højmessen og Litaniet, sunget af Domherreerne, og der fortsattes med Koralsang.

Kongen blev derefter salvet paa sine blottede Arme og Bryst, medens man holdt en gylden Korkappe over ham.

Ærkebiskoppen slog nu Kors over Kongens Hoved med det kongelige Sværd, og medens det hellige Evangelium blev læst ved Højmessen, satte han Rigens Krone paa Kongens Hoved og gav ham Sceptret i højre og det forgyldte Æble i venstre Haand.

Derefter forlod Kongen Altret mellem to Biskopper, og Hr. Tyge Krabbe gik foran Kongen med det kongelige Sværd. Saasart Kongen var bragt til Sæde under Baldakinen, overgav han Sceptret til Hr. Mogens Giøe og Æblet til Greven af Hoya, medens Hr. Tyge Krabbe fremdeles bar Sværdet. Kongen gik saa med Kronen paa Hovedet til Offer ved Højaltret mellem to Biskopper og gik atter tilbage til sin Stol.

Evangeliet blev forelæst Kongen, som nu holdt Sværdet i sin Haand. Efter Elevationen af det højærværdigste Sakramente gik Kongen fra sin Stol for det høje Alter og forenedes med Gud, og lod stedse bære for sig Sværd, Scepter og Æble.

Da Højmessen sluttede, gik Kongen med Rigens Krone for Højaltret og lod af en Seddel oplæse Navnene paa dem, han vilde slaa til Riddere, vel omtrent 40 Personer af Adelen, og de første var Greven af Hoya, Lübecks Borgmester Thomas van Wickedon og Hamburgs Borgmester Henrich Salzborch.

Da Ridderslaget var endt, red Kongen, som stadig bar Rigens Krone og havde Sceptret i sin højre Haand, med Rigsraadet og Stædernes Sendebud tilbage til *Slottet*. Her tog han Kronen af i sit Gemak og gik til Maaltid med Biskopper, Prælater, Riddere, Adelsmænd, Rigsraader og Stædernes Udsendinge paa sin højre Haand, og Raadets Fruer og Jomfruer tilligemed de mest ansete københavnske Borgere med deres Hustruer og Døtre paa Kongens venstre Side. Der dansedes og forhandlede nu lige til Tirsdag, og paa denne Dag lod Lübeckerne affyre en Glædessalut med Skarpmetzer ved *St. Clara Kloster*.²³⁾

²³⁾ H.R. III R. VIII Nr. 811. 812.

Det nye Venskabsforhold mellem den danske Konge og Hansestæderne fik ikke alene sit Udslag ved deres Sendebuds Placering ved Kroningsfesten, men Kongen formanede ogsaa Borgerne til at vise sig imødekommende overfor dem, som havde støttet Riget i den lange Fejde. „Thi al den Stund Kongen, Rigerne, Hertugdømmerne og Hansestæderne holder sammen, er de mægtige, men skilles de bliver de svage“. Dermed var Grundtonen givet for Kongens Forhandlinger med Stæderne.

De lybske Sendebude boede i det *lybske Herberge* paa *Amager Torv* (Matr. Nr. 8/1689 Fr. Kv.), og Møderne blev sædvanlig afholdt i Refektoriet i *Helligaands Kloster*, naar de ikke skete i Kongens Nærværelse. I saa Tilfælde benyttede man en Mødesal paa *Raadhuset*, hvor vistnok ogsaa Rigsdagens Møder jævnlig fandt Sted.

Forhandlingerne førte tilsidst til et Resultat, idet Kongen i Forbindelse med Rigsraadet 11. September 1524 udstedte et *Frihedsbrev* til *Lübeck* og de 6 *vendiske Stæder* som Tak for den Hjælp, de havde ydet ham og Riget, en Hjælp som han aldrig vilde glemme. Stæderne fik Bekræftelse paa alle de Friheder og Rettigheder, som de besad tilsammen eller hver for sig, og alle kongelige Breve, der havde været givne eller fremtidig vilde blive givne til Indskrænkning af Rettighederne, skulde være magtesløse. Blandt andet bestemtes, at Hansestæderne skulde beholde deres Ret til at holde *Kompagni* i *København*. I de Byer, hvor de havde Liggere, maatte disse drive Køb og Salg hele Aaret, ogsaa i stykkevis Handel, ligesom de maatte sælge Salt tønnevis, og denne Handel tilkom ikke alene Købmænd, men ogsaa de Købsvende, som holdt eget Hus, Dug og Disk. For Ret til Landhandel skulde Købmændene kun betale 1 Gylden om Aaret. Stæderne maatte have fri Sejlads frem og tilbage, fra Øst til Vest, og fra Nord til Syd paa alle Rigens Strømme mod at betale sædvanlig Told, og de maatte losse og lade i enhver Havn. Dersom Hansestæderne ønskede at udvide disse Friheder til andre Byer, skulde de kun give Meddelelse derom inden 2 Aar.²⁴⁾

Det var derimod forbundet med større Vanskeligheder at komme til Rette med de *hollandske Stæder*. Det danske Rigsraad saa ganske klart Betydningen af, at disse Stæder nu straks efter Krigen genoptog deres Handel og dannede en Modvægt mod Hansestæderne i Østersøen, og Raadet havde derfor allerede 25. Januar 1524 tilskrevet dem derom i Kongens Navn, skønt de først senere maatte indhente hans Samtykke. Raadet mente ogsaa, at man ved en Imødekommenhed kunde drage de hollandske Stæder bort fra Christiern II's Parti, og bad derfor Kongen om at skaffe dem frit Lejde fra Østersøstædernes Side.

For at disse Forhold kunde ordnes, indfandt der sig Fuldmægtige fra de

²⁴⁾ H.R. III R. VIII Nr. 830.

hollandske Stæder paa Rigsdagen i København, men bl. a. vanskeliggjorde ogsaa Spørgsmaalet om gensidig Frigivelse af de Priser, som Hansestæderne og de hollandske Stæder havde taget fra hverandre, en Udsoning. Man naaede dog saa vidt, at der 14. Juli 1524 opnaaedes en *foreløbig Overenskomst i København*, som kunde danne Grundlag for en videre Forhandling, og den blev tiltraadt 29. November 1524 af Hertuginde Margrete af Burgund.²⁵⁾

Forholdene forværredes imidlertid, da *Christiern II* i Vinterens Løb lod sine Mænd *Claus Kniphof* og *Lambert Andersson* udruste en *Kaperflotille*, som stak i Søen fra hollandsk Havn 7. Februar 1525, og som anrettede megen Skade for Handelen. Lübeck og Kong Frederik var lige forbitrede derover, og de sigtede med Urette Hertuginde for at staa bagved Foretagendet.²⁶⁾

Omtrent samtidig greb *Søren Norby*, som havde været *Christiern II's* Hovedsmand paa Gulland, og som havde overgivet Byen og Slottet til Kong Frederik, men nu følte sig snigløbet og svigtet, atter til Vaaben, og besluttede at føre Kampen over til *Skaane*, hvor han rejste en Bondeopstand og hurtigt underlagde sig Landet, saa at snart kun de to Hovedfæstninger Malmø og Helsingborg forblev i Kong Frederiks Besiddelse.²⁷⁾

Kong *Frederik* var yderst misfornøjet og nedslaaet over denne Tingenes Udvikling og flyttede sin Residens til *Gottorp*, hvorfra han overvældede Rigsraadet med Bebrejdelser, fordi Skatterne svigtede og Krigsmagten var utilstrækkelig. Hr. *Johan Rantzau* søgte mod Kongens Vrangvillie og Apati at ordne Hærstyrken paa Sjælland, saaledes at han kunde sætte over til *Skaane* og gaa angrebsvis til *Værks*.²⁸⁾

20. April 1525 kunde *Johan Rantzau* endelig føre de svage Styrker, han havde samlet, over Sundet fra København til Malmø. Men København var endnu saa utryg overfor det nye Herredømme, at man ikke tilod, at Krigsfolkene drog samlet gennem Byen, men kun rodevis i smaa Hobe.²⁹⁾

Det lykkedes dog hurtigt at bringe *Søren Norby* i en vanskelig Stilling. 16. April ødelagde Lübeckerne hans Flaade ved *Blekings Kyst* og brød hans Forbindelse med Gulland, og 28. April tilføjede *Johan Rantzau* ham et saadant Nederlag ved *Lund*, at han med Resterne af sin Hær maatte søge Tilflugt i *Landskrone*.³⁰⁾

Claus Kniphof naaede ikke frem til *Kattegat* og *Sundet* med den for *Søren*

²⁵⁾ Allen. De tre nord. R. H. IV b p. 368 ffg.

²⁶⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 11 ffg. p. 99 ffg.

²⁷⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 14 ffg.

²⁸⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 32 ffg.

²⁹⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 44 ffg.

³⁰⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 49 ffg.

Norby saa haardt fornødne Hjælp. Tværtimod var det lykkedes Slotshovedsmanden i København, Hr. *Mouritz Jepsøn Sparre* at faa udrustet den lille kongelige Flaade. Nogle af de mindre Skibe blev lagt som Blokade foran Landskrones Havn, og de to store Skibe Peyter van Høll og Leon laa tillige med en Bark i *Revs-gattet* under Tile Gisellers Befaling. Under disse Forhold bevægedes *Søren Norby* til Kapitulation og til at indgaa Forlig med Kong Frederik; 10. August aflagde han i København Troskabsed til Kongen.³¹⁾

Af *Søren Norbys* Hjælpere sad *Otto Stigssøn* og *Hans Skovgaard* en Tid lang fængslede i *Taarnet* paa Københavns Slot, men de blev siden benaadede og frigivne. En umildere Skæbne ramte den skaanske Adelsmand *Niels Brahe*. Han havde stillet sig paa Bøndernes Side, da de vildt og blodtørstigt hærgede og brændte Adelens Gaarde, og hans Standsfæller nærede et bittert Nag til ham. Han rømte til Sverige, da Hr. *Tyge Krabbe* paa Kongens Vegne 17. August 1525 anklagede ham for det i København forsamlede Rigsraad. Raadet dømte ham for at have ført Avindskjold mod Riget og Kongen, hvorfor han havde sit Liv forbrudt, og hans Gods, rørligt som urørligt, tildømtes Kronen. I Maj 1526 begav *Niels Brahe* sig med *Søren Norbys* Hjælp til Mecklenburg, medens Kongen bortgav eller bortforleuede hans Gods, bl. a. til de skadelidte skaanske Adelsmænd. I 1528 begav den landflygtige Mand sig to Gange til Skaane for at opsøge sin Hustru. Sidste Gang blev han paagrebet, sat i Fængsel, først paa Malmø Slot og siden i *Taarnet* i Københavns Slot. Han blev rettet med Sværdet paa *Gammel Torv* i Juni 1529.³²⁾

Efter at det var lykkedes at slaa det af *Søren Norby* ledede Oprør ned, fik Kongen endelig Trang til paany at vise sig i *København*, og han indkaldte en *Herredag*, som skulde træde sammen her i de sidste Dage af Juli 1525.³³⁾ Forhandlingerne drejede sig først om en Forøgelse af Rigets Forsvarsstyrke. Landsknægtene, som havde deltaget i den skaanske Krig, blev holdt under Vaaben og indkvarteredes i Købstæderne efter disses Størelse. Søkøbstæderne, deriblandt *København*, fik Paalæg om at holde de Skibe, som de af *Arild* havde Pligt at stille, udrustede med Skyts og Værge, rede til Orlogsbrug.

Kongen bragte Spørgsmaalet om Landets Fæstninger paa Tale og krævede dem sat i bedre Stand. Baade Kongen og Rigsraadet nærede megen Mistro til Borgerskabet, og det besluttedes tilsidst, at kun *København* og *Malmø* skulde bevares som *Fæstninger*, medens de øvrige Købstæders Volde skulde sløjfes. Dette var et stærkt Indgreb i Borgernes Rettigheder, thi hver By ejede sine Volde med tilhørende Skyts og Forsvarsmidler.

³¹⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 58.

³²⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 69 ffg.

³³⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 216 ffg.

For Københavns Vedkommende var Kongen allerede begyndt at lade Borgerne tage fat paa Fæstningsarbejdet, og dette Arbejde fremmedes, som der siden skal gøres nøjere Rede for, jævnt gennem de følgende Aar. 28. September 1524 overdrog Kongen *Rosbæk Mølle*, det senere Gammel Vartov, og tilliggende Have og Overdrev til Byen for 10 Aar, for at de skulde velvilligere og bedre befæste København, og han tillod dem at grave to Grøfter ved *Peblingedammen* (d. v. s. Peblingedæmningen), og en ved Stranden samt at gøre en Dam (d. v. s. Dæmning) over *Rosbækken*.³⁴⁾

Hensigten hermed var at faa Vandet opstemmet i Peblingsøen og derved ogsaa i Voldgraven, og det blev udført straks. Thi allerede 17. Februar 1525 gav Lavenes Oldermænd Borgmestre og Raad Fuldmagt til at forhandle med Kongen og Roskilde Biskop om, at overdrage Staden Landsbyen *Serreslev* med tilliggende Mark, for at de bedre kunde befæste Byen. 17. Marts beder Roskilde Biskop og Kapitel Kongen om at overlade Byen sin Part af *Serreslev* med Tilføjende, at i saa Fald vil de ogsaa sælge den Kirkens Part. 17. Marts og 29. Marts anbefaler forskellige Adelsmænd Kongen at lade Byen faa den kongelige Del. Og 9. Maj foreligger endelig Borgerskabets Ansøgning til Kongen om at faa den kongelige Del af *Serreslev* til Købs til Græsgang, fordi den bedste Part af Byens Overdrev er bleven ødelagt ved Opstemningen. For at stemme Kongen gunstigere vedlagde Byen en Kopi af et Brev af 3. Maj fra Søren Norby i Landskrone om, at København skulde slutte sig til Christiern II og Kopi af Byens Afslag af 5. Maj derpaa,³⁵⁾ hvori Byen siger, at den har ikke lovet Kong Christiern Troskab paa den Maade han formener, og Søren Norby „kan ikke formode sig andet af Byen, end som den ene Uven og aabenbare Fjende formærker sig af den anden, som er Pil og Lod, som Uvenner og Fjender plejer at dele med hverandre, efter vor yderste Magt og Formue, som I har forskyldt af stormægtigste højbaarne Fyrste Konning Frederik“. Originalen til Søren Norbys Brev havde de givet til Slotshovedsmanden Hr. Mouritz Jepsøn Sparre.³⁶⁾

Overdragelsen af *Serreslev* kunde saa meget desto lettere ske, fordi Kongen havde lagt hele Københavns Omegn øde. En Optegnelse af Kong Frederiks Kansler, *Claus Gjorðsson*, oplyser, at Slottets Birk, hvortil *Serreslev* hørte, og Amager er „slet afbrændt, fordærvet og øde“, fraregnet 3 Landsbyer, rimeligvis de fjernest fra Byen liggende, nemlig Valby, Vigerslev og Solbjerg, som er „slet forarmede og haver intet“. ³⁷⁾

³⁴⁾ K.D. I Nr. 231.

³⁵⁾ K.D. VI Nr. 21. 22.

³⁶⁾ K.D. I Nr. 233. 234. 235. 236.

³⁷⁾ Ny Danske Mag. VI p. 292.

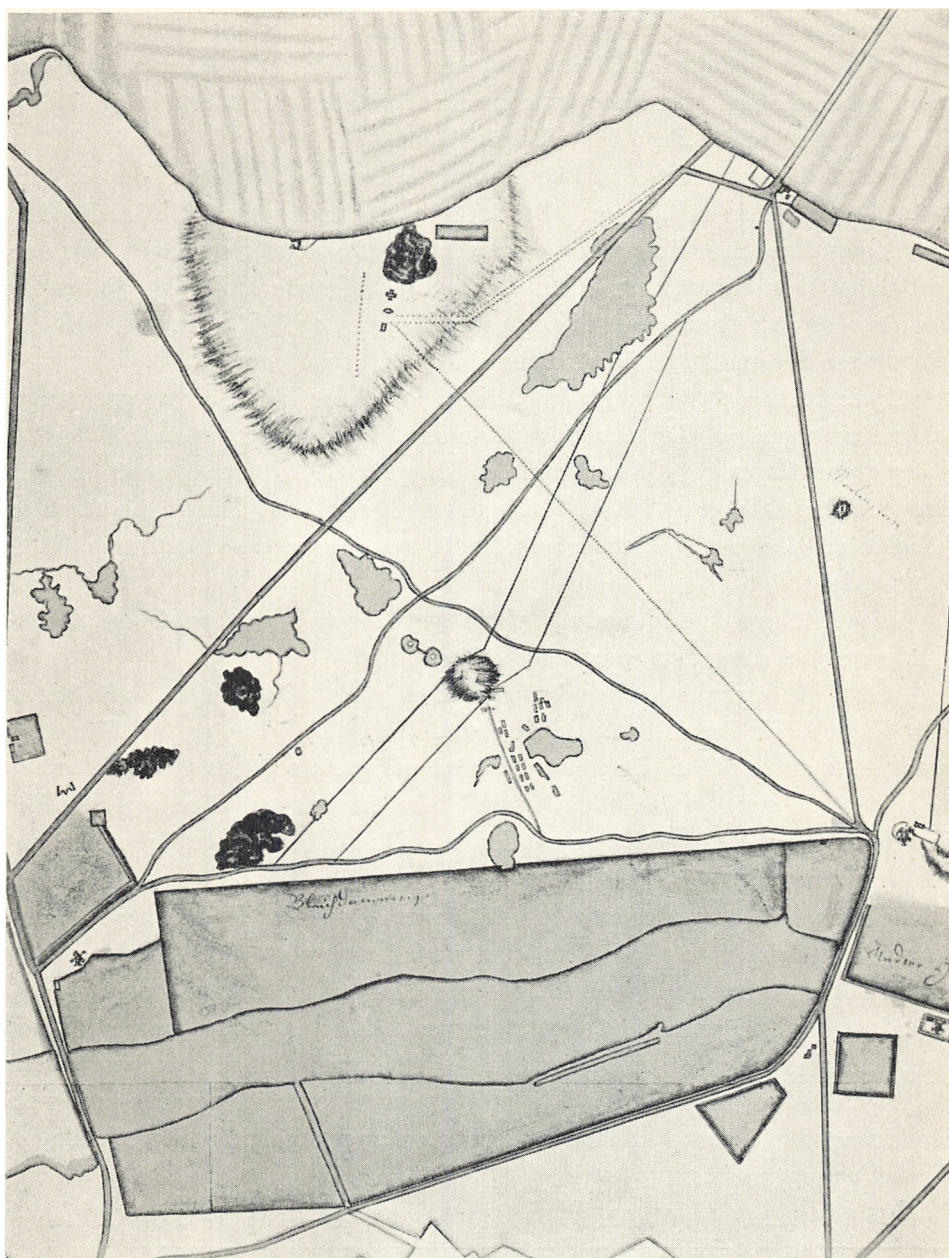

Fig. 62. Kort over Nørre Fælled. Serreslev laa „hvor Fuglestangen stod“, ved Korset paa Bakken.

Kongen forelagde Sagen om Serreslev for Herredagen, og 27. August tilskødede han Byen sin Del af Serreslev, dog undtagen Rosbæk Mølle, som Byen jo havde faaet overladt for 10 Aar. Købesummen blev fastsat til en aarlig Afgift paa 20 lødige Mark, at udrede sammen med Byskatten ved Mortensdags Tid.³⁸⁾ Kongens Part omfattede 5 Bol af Byens Jord.³⁹⁾

Først 5. Februar 1527 efterfulgtes Kongens Skøde af Kapitlets, der for 1800 Mk. afhændede de resterende 6 Bol af Serreslev, som var en Del af Roskilde Domkirkes Præbende Serreslev.⁴⁰⁾ Serreslevgaard var sikkert bleven helt ødelagt under Belejringen, dens og Landsbyens Tilliggende omfattede Jorden fra Peblinge- og Sortedamssøerne til Løgteaen, Lersøen og Rosbækken og fra Ladegaardsaen til Sundet. Alt blev udlagt til Fællede for Byen.

Ogsaa Raadet tog sin Part deraf, bl. a. Engene mod Nord i Bryggervangen langs Rosbækken, og Borgmestre og Raadmænd havde hver udlagt 20 Mk. til at indgrave Engen med. Det bestemtes 3. April 1533, at naar nogen af dem døde eller traadte ud af Raadet efter Jul, skulde hans Hustru og Arvinger beholde det første Aars Grøde og siden bruge Engene saalænge, at de fik de 20 Mk. igen.⁴¹⁾

Kongen tilsigtede utvivlsomt at vinde Byen for sig ved at imødekomme dens Ønsker, og flere Begunstigelser fulgte efter.

Endnu en vigtig Handling blev foretaget under *Herredagen*. 13. August blev Frederik I's Dronning *Sophie kronet i Vor Frue Kirke*, og 29. August fik hun tildelt det hidtil til Dronning *Elisabet* udlagte Enkegods paa Laaland og Falster. Det skete dog ikke uden Indsigelse fra Hr. Mogens Giøe og Hr. Albert Jepsøn Ravensberg, som begge havde staaet i den landflygtige Dronnings personlige Tjeneste.⁴²⁾

Kongen og Rigsraadet havde besluttet, at den af de 4—5 store Skibe bestaaende Eskadre, som laa i *Revs-gattet* med Tropper om Bord, skulde gaa til *Gulland* for at besætte denne Ø. Skipper *Clement*, som havde Befaling paa Eskadren fik i Begyndelsen af September en Del af Landsknægtene og Baadsmændene til at gaa over til *Christiern IP's Parti*, og Natten før Afrejsen lod han de ringere Skibes Ammunition bringe over paa de to bedste og mest hurtig sejlene Fartøjer, Peyter van Høll og Den sorte Jagt, og sønderhuggede Tov og Takkel paa de andre.

Saa stod Skipper *Clement* Sundet ud, kaprede undervejs en Jagt, som havde

³⁸⁾ K.D. I Nr. 237.

³⁹⁾ K.D. I Nr. 77.

⁴⁰⁾ K.D. I Nr. 246.

⁴¹⁾ K.D. I Nr. 192 p. 267.

⁴²⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 227.

Dronning *Sophies* Kroningsjuveler og Smykker om Bord og satte Kursen efter Norge, hvor han agtede at slutte sig til *Claus Kniphof*.⁴³⁾

Paa Kong *Frederiks* Side var man meget ilde berørt over denne Hændelse, som ikke alene tvang ham til at udsætte Togtet til Gulland en hel Maaned,⁴⁴⁾ men som atter bragte Faren om et direkte Angreb af *Christiern II* nær. Men de to Kapereskadrers Samvirken mislykkedes, thi 7. Oktober blev *Claus Kniphofs* Skibe overmandede ved *Greetziel* nær *Emden*, og han selv med de overlevende ført til *Hamburg*. Her blev de stillet for Retten, og 75 Mand blev dømt til Døden. *Claus Kniphof* selv blev efter et pinligt Forhør henrettet 30. Oktober 1525.⁴⁵⁾

Skipper *Clements* Fædrenavn var *Andersson*. Han var af jydsk Afstamning og maa ikke forveksles med en anden Skipper *Clement*, som hed *Clemens Nielsøn*, og som i Aarene 1547—70 ejede en af Vor Frue Kirkes Gaarde, Matr. 8/1689 Ø. Kv. paa Østergade.⁴⁶⁾

Claus Kniphof var Københavner. Hans Fader, *Walter Kniphof*, ejede en Gaard i Østergade, Del af Matr. Nr. 56/1689 Kb. Kv., og døde før 21. November 1512, maaske før 1510.⁴⁷⁾ Hans Moder, *Citze Cortsdatter*, ægtede siden Borgmester og Møntmester *Jørgen Kock* i *Malmø*, og paa hendes Vegne rejste Stedfaderen i 1525 til *Hamburg*, hvor han forgæves søgte at afværge *Henrettelsen*.⁴⁸⁾

Claus Kniphofs Kapertogter og *Søren Norbys* Angreb paa *Skaane* havde som før omtalt, grebet forstyrrende ind i de dansk-lybsk-hollandske Handelsforhandlinger, og et af *Kejser Carl V* 20. Maj 1525 udstedt aabent Brev, hvori han stadfæstede Hertuginde *Margretes* Erklæring af 29. November 1524 om uforstyrret Genoptagelse af Handelen, blev endelig godkendt 9. Oktober 1525 af *Lübeck*, men først 18. Januar 1526 af *Frederik I*. Dermed var der paany indtraadt fredelige Handelsforhold mellem Danmark og de hollandske Stæder.⁴⁹⁾

I Aaret 1526 fortsatte Kongen sine Bestræbelser for at vinde Københavns Borgerskab. 3. Juni gav Kongen *Byen* Brev paa *Vandmøllen* mod *Sydvest* i *Byen*, ved *Stranden*, altsaa paa det nuværende *Vandkunst Torv*, paa det *Vilkaar*, at den skulde betale 16 Mk. dansk i *Leje* om Aaret, at *Byen* skulde udføre *Malingen* for *Slottet* til samme *Pris*, som andre betalte, og at *Malelønnen* skulde fradrages i *Lejen*. Allerede 4. Juli blev dog denne *Overenskomst* ændret, idet

⁴³⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 129.

⁴⁴⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 90 ffg.

⁴⁵⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 90 ffg.

⁴⁶⁾ D.K. I Nr. 290 jfr. Vor Frue Kirkes Regnskab. U.A.

⁴⁷⁾ K.D. II Nr. 204. K.D. I Nr. 197.

⁴⁸⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 128.

⁴⁹⁾ Allen. De tre nord. R. H. V p. 371.

Byen fik Møllen i Pant for en halv Læst Krudt, og Lejen skulde bortfalde, indtil Krudtet var betalt.⁵⁰⁾

19. December 1530 besluttedes det, at enhver, som bliver Raadmand, skal give 20 Mk. i Bøssen til at holde *Vandmøllen* vedlige med, og naar han dør eller kommer ud af Raadet, skal han eller hans Hustru have Pengene tilbagebetalt af Raadet.⁵¹⁾

11. Juli 1526 fik Borgmestre og Raad Kongens Brev om, at hans Forordning for Skaane om Forbud mod Opkøb af *Græsøxne* til Udførsel af Landet blev udvidet til Sjælland for at sikre Tilstedeværelsen af Kød til Kongens og til Borgernes eget Forbrug.⁵²⁾

18. August afsagde Kongen med flere Rigsraader en Dom paa Københavns Slot i en Trætte mellem Borgmestre og Raad og Oldermændene i det *tyske Kompagni* angaaende de Privilegier, som Christiern I havde givet Kompagniet. De tyske Købmænd krævede efter Kongens ældste Brev Ret til at opretholde Kompagniet og selv vælge og afsætte Oldermænd i dette, medens Borgmestre og Raad henholdt sig til de senere Breve, der ophævede Kompagniet og stillede de tyske Købmænd frit, om de vilde indtræde i Danske Kompagni.

Dommen bestemte, at alle *tyske Købmænd*, som var Borgere i Byen, skulde være i *Kompagni med Borgmestre og Raad* og de danske Medborgere, men dersom de *ugifte* tyske Købmænd vilde opretholde det *tyske Kompagni*, stod det dem frit, men Kongen forbeholdt sig Ret til at formindske eller forøge deres Privilegier.

Denne Tilladelse stillede i Virkeligheden de ugifte Tyskere saa ugunstigt, at Originaleksemplaret af Dommen i Raadstuearkivet paa Bagsiden fik Paaskriften: „Tøsk compagnii att were afflagd“.⁵³⁾ Tyskerne forsøgte senere adskillige Gange, men forgæves, at faa denne Dom ændret. Hr. Johan Urne fik 17. August 1528 Befaling til at gennemføre Bestemmelserne.⁵⁴⁾

Kongen gav paa sin Side *Danske Kompagni* sin Støtte. I 1527 blev der givet „Kost“ i Kompagnihuset for 100 Mk., „ther wor naadige herre konningh Frederick meth hans naades høgborne førsthinne Dronningh Sophie och flere herrer och fruwer wore til“.⁵⁵⁾ og Dronningen synes at være bleven optagen som Medlem under Benævnelsen „De hertuginne Sophie“.⁵⁶⁾

28. November 1526 besluttede Kongen, som paa Grund af en Herredag op-

⁵⁰⁾ K.D. I Nr. 238. 240.

⁵¹⁾ K.D. I Nr. 192 p. 267.

⁵²⁾ K.D. I Nr. 242.

⁵³⁾ K.D. I Nr. 243.

⁵⁴⁾ K.D. VI Nr. 133.

⁵⁵⁾ K.D. I Nr. 232.

⁵⁶⁾ K.D. VI Nr. 207.

holdt sig i Odense, at som Belønning for den Troskab og villige Tjeneste, som Byen havde vist ham og Riget, og fordi ikke al Tynge skulde hænge ind paa de to Borgmestre, som derfor havde forsømt deres Næring og Bjergning, skulde Byen fremtidig have 4 *Borgmestre* og 12 *Raadmænd*, og at Borgmestrene skulde *vælges af Borgerne* og derefter aflægge Ed til Kongen.⁵⁷⁾ Forordningen var nærmest et Overbud i Forhold til Christiern II's Bystyre, og dette var dermed paa lovlig Vis sat ud af Kraft.

Et andet Udslag af Kongens demokratiske Politik var den *Købstadordinans* af 4. December 1526, som ophævede alle *Gilder* og *Law* og gav Næringen fri, samtidig med at der blev sat faste Priser paa alle Varer.⁵⁸⁾ Det synes dog usikkert, om Ophævelsen af Lavene virkelig blev gennemført; ialtfald opstod de snart paany.

11. Juni 1527 søgte man ved en Omlægning af Skatterne i København at mildne deres direkte Tryk, idet Byen gik ind paa i 4 Aar at opkræve en *forhøjet Accise* af Danzig Øl, brygget i København, af indført tysk Øl og af Vin. Kongen skulde have de to Trediedele og Byen en Trediedel af Accisen, og Sisemesteren, som opkrævede den, skulde have 30 Penninge. Men desuden skulde Kongen og Byen oppebære den hidtidige Accise af Øl og Vin, naar Indførslen skete ved fremmede og ikke ved danske Købmænd. Til Gengæld skulde Borgerne være fritaget for Byskat og al anden kongelig Tynge. Naar de 4 Aar var gaaet, skulde Borgerskabet selv bestemme, om det foretrak den nye Ordning for den gamle.⁵⁹⁾

Da København overgav sig til Frederik I var *Jens Pederssøn Brolægger*⁶⁰⁾ og *Niels Stemp*⁶¹⁾ Borgmestre og de fortsatte deres Virksomhed uforandret, ogsaa efter 28. November 1526, da Borgmestrenes Tal forhøjedes til fire. Som nye Borgmestre blev Raadmand *Peder Kempe* og Byfoged *Anders Halager* udnævnt før 28. Januar 1527.⁶²⁾

Jens Pederssøn Brolægger var en anset Borger, Søn af Peder Jenssøn Brolægger, efter hvem *Brolæggerstræde* fik Navn. Jens Brolægger ejede vistnok sin Fædregaard i Brolæggerstræde Matr. Nr. 123—124/1689 Sn. Kv., men han havde ogsaa mange andre Gaarde og Grunde i Byen; han boede paa *Østergade* i Matr. Nr. 43/1689 Kbm. Kv. Han havde været Raadmand siden 1516 og havde haft Borgmesterværdigheden en kort Tid i 1519.⁶³⁾ Jens Brolæggers religiøse Stilling kendes ikke saa nøje, den har næppe været særlig udpræget.

⁵⁷⁾ K.D. I Nr. 244.

⁵⁸⁾ Danm. Riges Hist. III a p. 292.

⁵⁹⁾ K.D. IV Nr. 400.

⁶⁰⁾ K.D. I Nr. 234.

⁶¹⁾ K.D. I Nr. 232. K.D. IV Nr. 226.

⁶²⁾ K.D. I Nr. 245.

⁶³⁾ K.D. I Nr. 192 p. 271.

Niels Stemp var ligesom *Jens Brolægger* en af Byens større Ejendomsbesiddere og en velhavende Mand, som i 1522 i Stockholm havde laant *Henrik Giøe* paa Kongens Vegne 1200 Mk., det største Beløb, som nogen af de danske Købmænd udrede.⁶⁴)

Han boede i St. Johannes Evangelistes eller *Kalentealtrets* Gaard Matr. Nr. 235/1689 Kl. Kv. paa *Nørregade*, som var i Malmøborgmesteren *Hans Mikkelsens* Besiddelse, og da dennes Gods blev konfiskeret ved Byens Overgivelse til *Frederik I*, tilstod Kongen 28. September 1525 *Niels Stemp* Retten til at forblive i Gaarden til evig Tid.⁶⁵)

Han laante i 1526 Kongen 1000 Mk. til Løn for de Landsknægte, som skulde ombord paa Flaaden, og fik siden sit Udlæg tilbagebetalt i Smaapenge.⁶⁶)

Niels Stemp var Raadmand i 1519.⁶⁷) I religiøs Henseende var han af den gamle Skole, thi *Poul Heliesson* dedicerede ham i Juli 1527 sit Skrift om „De rette Fattiges Underhold“.

Af de to nye Borgmestre var *Peder Kempe* en ældre Mand, allerede Raadmand i 1510.⁶⁸) Han var en Tilhænger af *Christiern II*, og *Poul Kempe*, som ledsagede Kongen i Udlændigheden var hans Frænde, rimeligvis hans Søn. *Peder Kempe* boede allerede i 1504 i en Gaard ved *Stranden*, Matr. Nr. 19/1689 Str. Kv. paa Hjørnet af *Naboløs*,⁶⁹) og han havde ogsaa andre Gaarde. Han blev snart greben af den lutherske Lære og stod *Hans Tausen* nær.

Anders Halager var Byfoged i 1518 og endnu i 1524.⁷⁰) Han hørte sikkert til *Frederik I's* Tilhængere og havde vistnok svært ved at arbejde med Raadets Flertal, som var af *Christiern II's* Parti. Det er vel derfor, at han allerede før 5. August 1527 var traadt tilbage i Raadmands Embede.⁷¹)

Raadmand *Peder Jørgenssøn* blev Borgmester i hans Sted.⁷²) Han var allerede Byfoged fra 1513 til 1515⁷³) og derefter Raadmand. I 1517 var han en kort Tid Borgmester,⁷⁴) men traadte samme Aar atter tilbage i Raadmands Plads.

Han ejede flere Gaarde i Byen, og hans Bolig var i alt Fald senere Gaar-

⁶⁴) K.D. IV Nr. 380.

⁶⁵) K.D. II Nr. 226.

⁶⁶) K.D. IV Nr. 393.

⁶⁷) K.D. I Nr. 192.

⁶⁸) K.D. I Nr. 192.

⁶⁹) Pk. 161. Univ. A.

⁷⁰) K.D. I Nr. 214. K.D. II Nr. 284.

⁷¹) K.D. I Nr. 247.

⁷²) K.D. I Nr. 232.

⁷³) K.D. I Nr. 206. K.D. IV Nr. 336.

⁷⁴) K.D. IV Nr. 352.

den Matr. Nr. 29/1689 Fr. Kv. i *Vimmelskaftet*.⁷⁵) Han fulgte Tidens Skik, da han 11. Januar 1517 skænkede sin Gaard paa Vestergade, Matr. Nr. 13/1689 Nr. Kv. til en Sjælemesse i St. Peders Kirke for sin og Slægtens Salighed,⁷⁶) men han var siden Lutheraner og Tilhænger af Frederik I og Christian III.

Peder Jørgenssons Funktionstid som Borgmester var denne Gang kun kort; allerede 23. Juli 1529 nævnes han igen som Raadmand.⁷⁷)

Kong *Frederik* havde i sin Haandfæstning lovet *aldrig at tilstede nogen Kætter*, Luthers Disciple eller andre at prædike eller lære lønlig eller aabenbare mod den himmelske Gud, den hellige Kirkes Tro, eller mod den helligste Fader Paven eller den romerske Kirke, og 28. Juni 1524 havde *Rigsraadet* skriftligt lovet at *bekæmpe det lutherske Kætteri*. Blandt de Sager, som Kongen og Rigsraadet i 1524 beskæftigede sig med var ogsaa Bekræftelsen 12. September af en *Overenskomst*, som var indgaaet mellem *Vor Frue Kirkes Kapitel* og *Borgmestre Raad* og *menige Almue* angaaende Vilkaarene for *Udlejningen* af *Kirkens talrige Gaarde*. Borgerne lovede, at de herefter skulde staa den hellige Kirke og Kirkens Personer i Villie, Venskab og godt Naboskab og af yderste Magt afværge og modstaa Luthers Kætteri og Vildfarelse, hvorfor Kapitlet med Biskop Lage Urnes Samtykke undte og lejede til den paagældende Borger, hans Hustru og begge ægte Børn og Arvinger den *Vor Frue Kirkes Gaard*, hvori han boede, med alt Gaardens Tilliggende paa Livstid, den ene efter den anden, paa det Vilkaar, at de skulde bygge og forbedre Gaarden, særlig med et to Loft højt Stenhus ud til Algaden, eller hvo dette ikke formaaede, med et „mærkeligt“ Hus, muret mellem Stolper, og med anden god Købstadsbygning inde i Gaarden, samt med Stentag, og holde Gaarden godt vedlige og give deraf til *Vor Frue Kirke* i aarlig Leje og Landgilde i danske Penninge saa meget, som 4 Kanniker, 4 Vikarer, 4 Raadmænd og 4 agtede Borgere maatte fastsætte. Lejen skulde udredes med Halvdelen til Paaske og Halvdelen til St. Mikkelsdag, og Skat og Tynge, kongelig eller Stadens, maatte ikke fradrages i Lejen. Men hvis Gaardens Indehaver paa Grund af Armod, Fattigdom eller Sygdom vilde sælge, pantsætte og afhænde Gaarden til en anden besiddende Borger i København, som udredede Skat og Skyld til Kongen, kunde det ske med Kapitlets Viden og Samtykke og mod at betale 3 Mk. i Brevpenge. Hvis Indehaveren derimod ikke vedligeholdte Gaarden eller betalte Lejen, da skulde han udvises, og en anden Borger indsættes efter 16 Dannemænds bedste Skøn.

Den, som ikke vil nøjes med det Brev, han nu har af Kirken, skal tage et nyt Brev, dersom han vil bygge, som forskrevet staar. Den, som har Brev,

⁷⁵) K.D. IV Nr. 345. 352.

⁷⁶) Jordskyldsprot. Nr. 141. U. A.

⁷⁷) K.D. I Nr. 232.

men udreder for lav Leje og ikke har bygget, hans Brev skal fornyes efter 16 Mænds Skøn. Men den, som har bygget og vil dog nøjes med det gamle Brev og deri „besørge sin Sjæls Salighed“, skal ikke nødes til at tage et nyt Brev.

De Gaarde og Jorder, som Kirken ikke har givet Brev paa, og som den selv vil bygge og forbedre, er den ikke pligtig at udleje, uden den selv ønsker det.

Ingen skal det formenes selv at give sit Hus til Kirken til at forøge Guds Tjeneste med, Gud den almægtigste til Lov og Ære, sin Sjæl til Salighed, men Huset skal straks vurderes af 16 Dannemænd og sælges til en besiddende Borger, som forskrevet staar.⁷⁸⁾

Ved denne Ordning sikrede Kirken sig en bedre Vedligeholdelse af sine Ejendomme og en Værdiforøgelse, idet det grundmurede toetages Stenhus til Algaden nu blev Normen i Stedet for de Bindingsværks eller endogsaa lerklinede Bygninger, som Kong Christiern II omtaler i 1520. Borgerne fik dels en Nedsættelse af Huslejen og en vis Medbestemmelsesret ved deres Fortsættelse, dels og navnlig et Arvefæste, som nærmede sig stærkt til en Ejerrettighed. Bestemmelsen i Christiern II's Love, om Forbud mod at der blev givet Gods til Kirken, bortfaldt. Men Sindene kunde ikke bindes ved Forordninger, og „Lutheriet“ havde sin Gang.

St. Hansdag 1526 var *Poul Heliesson*, vistnok paa Foranledning af den ivrige Katholik Rigsmarsken Tyge Krabbe, kaldt op paa Slottet af Kongen, for at han skulde sige ham sin Mening om Lutheriet, og da han frit, men maadeholdent havde holdt sin Prædiken, blev han paa Slotspladsen overfaldet med Skældsord og Trudser af en larmende Skare. Saaledes var Stemningen i København.⁷⁹⁾

Der var sikkert al Grund til at formane Kong Frederik til at holde sig til sin Haandfæstning, thi Reformationens Udvikling var endnu hurtigere i Hertugdømmerne end i Kongeriget, og i sin sædvanlige Residens Gottorp var Kongen allerede tidlig kommen under Paavirkning af de nye Tanker. I Sommeren 1526 vakte det Opmærksomhed, at Kongen og hans Hof brød Fastereglene under Opholdet i København.

Den nye Bevægelse for Forkyndelsen af Evangeliet paa Modersmaalet fængede som Ild i tørt Græs. Prædiken paa Dansk var vel ingenlunde ukendt i Datidens katholske Kirker, men den gav de nye Tanker et mægtigt Vaaben i Hænde, idet den gjorde dem umiddelbart tilgængelige for Lægmand.

Paa *Herredagen i Odense* i 1526 og paa det efterfølgende Møde i samme By næste Aar blev den *evangeliske Prædikfrihed* fastslaaet, og Prædikanterne

⁷⁸⁾ K.D. IV Nr. 386.

⁷⁹⁾ Kirkehist. Saml. VI R. II p. 264.

blev stillet under Kongens og Raadets Beskærmelse, samtidig med at der blev givet Tilladelse til Klosterflugt og Coelibatsbrud.⁸⁰⁾

Dette var altsaa en *lovlig Ophævelse af Haandfæstningens Bestemmelser*.

I Begyndelsen af Aaret 1527 optraadte *Claus Mortenssøn Tøndebinder* fra

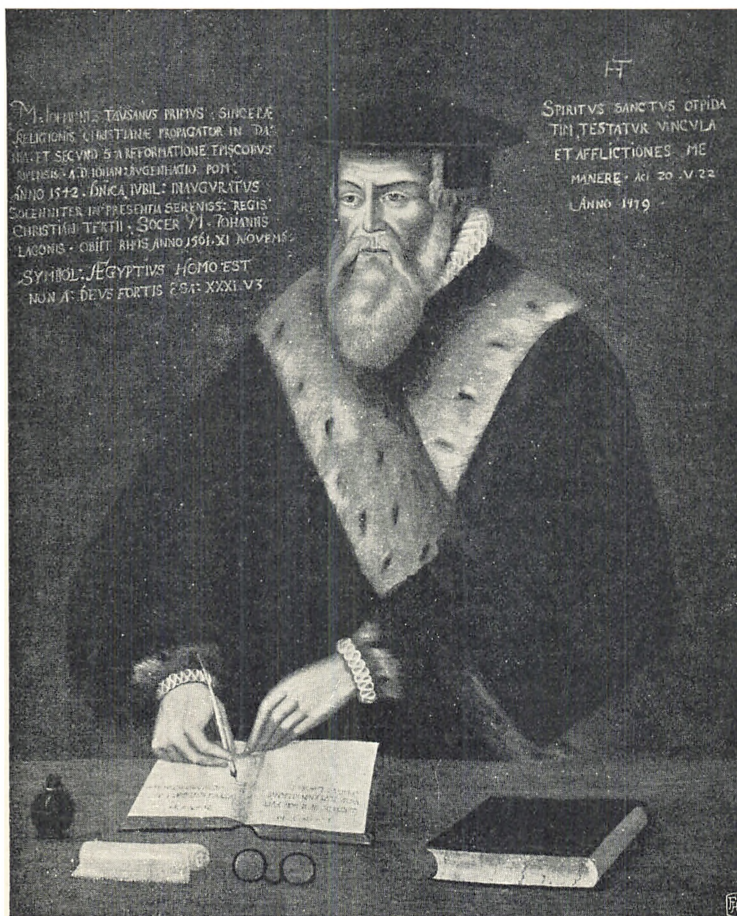

Fig. 63. Hans Tavsén.

Malmø som evangelisk Prædikant i København, endogsaa i Vor Frue Kirke, men da Biskop Lage Urne fik Nys om, at han spottede Gejstligheden og udbredte lutherske Lærdomme, forviste han ham fra sit Stift, og Claus Mortenssøn fortsatte derefter sin Prædikevirksomhed i Malmø. Omkring Nytaar 1529 fandt han en Efterfølger i Nederländeren *Frands Vormordssøn*, som var Karmelitermunk og hidtil havde været Lærer ved Kollegiet i St. Pederstræde. Ogsaa

⁸⁰⁾ Kornerup. Vor Frue Kirke og M. Hist. p. 205.

han prædikede lutherske Tanker i Vor Frue Kirke, men i Begyndelsen af Februar maatte han ligesom Claus Mortenssøn rømme til Malmø.

29. April 1529 døde den kraftige Biskop *Lage Urne*, og hermed, siger Poul Heliessøn, begyndte Roskilde Kirkens Forfald.⁸¹⁾ Kongen afkrævede hans Efterfølger *Joachim Rønno* en Forsikring om, at han vilde anerkende Odensemødets Bestemmelser om Prædikefrihed, og nominerede og stadfæstede ham som Biskop; først senere blev han valgt af Domkapitlet. Sluttelig konfirmerede Kongen 24. Juni 1529 hans Valg, men pavelig Konfirmation opnaaede Joachim Rønno ikke.

Ved Universitetets Rektorskipte 18. Maj 1529 holdt Professoren *Olaus Chrysostomus* i Vor Frue Kirke en mærkelig versificeret Tale, lamentatio ecclesiae, Kirkens Klagemaal, som ud fra katholske Synspunkter stærkt beklagede Kirkens Brøst, men siden blev han selv luthersk Sognepræst ved samme Kirke.

I Høsten 1529 kaldte Kongen *Hans Tausen* fra Viborg til at være Sognepræst ved *St. Nicolai Kirke*, og han indførte her Psalmesang og en kraftig Evangelieforkyndelse paa Modersmaalet.

Imidlertid var der sket et Personskifte blandt Borgmestrene, som fik stor Indflydelse paa de kirkelige Forhold i Byen.

Niels Stemp havde været i Kongens Gunst, og 8. Januar 1528 fik han livsvarig Toldfrihed i Sjælland og Skaane for sit eget Gods, men dog ikke for sit „Madsks“, d. v. s. for sine Handelskompagnoners.⁸²⁾ Endnu 10. Juli var han Borgmester, da han fik kongeligt Stadfæstelsesbrev paa sit Skøde fra Byen paa en af de nybyggede *Stenboder* paa *Amagertorv*, sønden for Helligaands Hospitals Kirkegaard.⁸³⁾ Men samme Dag fratog Kongen ham Retten til den Gaard, som han boede i paa Nørregade, og som Kongen havde forlenet ham med i 1524; nu forlenede Kongen Hr. *Johan Rantzau* med Gaarden til evig Tid.⁸⁴⁾ Kort efter maa Niels Stemp være fratraadt som Borgmester. Det er ikke helt klart, hvori Niels Stemps Brøde bestod, men da han siden siges at have „arget“ paa Kongen, har det formodentlig drejet sig om en Forbindelse med *Christiern II*.

Om Niels Stemps senere Forhold skal det nævnes, at 7. August 1529 havde han tilfredsstillet Kongen og fik Beskærmelsesbrev og Ret til at beholde al sin Ejendom baade i København og andet Steds i Riget; han maatte bo, hvor han vilde i Danmark og Slesvig, undtagen i København, Malmø og Helsingør.⁸⁵⁾

⁸¹⁾ Kornerup. Vor Frue Kirke og M. Hist. p. 204.

⁸²⁾ K.D. I Nr. 240.

⁸³⁾ K.D. II Nr. 242.

⁸⁴⁾ K.D. II Nr. 244.

⁸⁵⁾ K.D. II Nr. 252.

25. August fik han Kongens Kvittering for, at han havde tilbagebetalt en skyldig Pengesum.⁸⁶⁾ Men næste Aar er der kommen yderligere Forseelser til. Niels Stemp havde været i Fængsel og havde efter Løsladelsen bosat sig i Roskilde. Kongen bød nu, at han skulde forlade Riget, og skønt Københavns saavel som Roskildes Borgmestre og Raad gennem Hr. Mogens Giøe, søgte at bevæge Kongen til at tage sin Befaling tilbage, fik de 22. April 1530 et Afslag.⁸⁷⁾ Efter yderligere Forhandlinger indvilligede Kongen dog 28. Juli i at lade Niels Stemp forblive i Roskilde imod 8 Roskildeborgeres Kaution.⁸⁸⁾

Siden hen, da Grev *Christoffer* af Oldenburg var kommen til Roskilde under sin Kamp for Christiern II, skænkede han 22. Januar 1535 paany Niels Stemp Gaarden paa Nørregade.⁸⁹⁾ Niels Stemp døde kort efter og blev begravet i Roskilde Domkirke Onsdag næst efter Paaskemarked 1535; hans Enke Anna beholdt Gaarden efter hans Død.⁹⁰⁾

Niels Stemps Efterfølger som Borgmester blev *Ambrosius Bogbinder*, en Søn af Kong Hans gode Ven Hans Meissenheim Bogbinder. Han var endnu Raadmand 11. Juli 1529, men nævnes allerede som Borgmester 23. Juli.⁹¹⁾ Samme Dag nævnes Jens Brolægger sidste Gang som Borgmester, og han er enten død eller afgaaet paa Grund af Alderdom snart efter. Derefter indtraadte Raadmændene *Peder Jørgenssøn* og *Anders Halager* paany i Borgmesterpladserne.⁹²⁾

Ambrosius Bogbinder var fra sine Ungdoms Dage en trofast Tilhænger af Christiern II, han havde i 1526 opsøgt ham i Nederlandene, og hjemførte herfra baade Agitationsskrifter mod Frederik I og mod Katholicismen. Han blev nu det lutherske Borgerskabs fanatiske Bannerfører i Religionsstriden.

Bevægelsen i Befolkningen steg fra Dag til Dag. 10. Januar 1530 maa Kongen tilskrive Borgmestre, Raadmænd og menige Borgere, at han er bleven vidende om, at der er megen Tvedragt og Uførme i Byen, og han byder dem straks at aflægge og underslaa saadan Tvedragt, Unighed og Mytteri og fordrages og forenes vel som gode, hørsomme og tro Borgere og Undersaatter bør at gøre.⁹³⁾

20. Maj 1530 kunde Hans Mikkelsøn meddele Christiern II, at han fra

⁸⁶⁾ K.D. II Nr. 254.

⁸⁷⁾ K.D. II Nr. 258.

⁸⁸⁾ K.D. IV Nr. 421.

⁸⁹⁾ K.D. II Nr. 293.

⁹⁰⁾ Løffler. Gravstenene i Roskilde Kjøbstad p. 11. Gl. Kopibog U.A.

⁹¹⁾ K.D. I Nr. 232.

⁹²⁾ K.D. I Nr. 254. 255.

⁹³⁾ K.D. I Nr. 256.

København havde hørt, at Byen havde nu 4 evangeliske Prædikanter, og at ingen maatte prædike i Staden, „uden dem, som hertil kejsste er“.⁹⁴⁾

De 4 Prædikanter synes foruden Hans Tavsén, i St. Nicolai Kirke at have været Anders Madssén i St. Peders Kirke, Mads Jenssén som havde svært ved at tiltvinge sig Adgang til Vor Frue Kirke, og Anders Nielssén formodentlig i St. Clemens Kirke.⁹⁵⁾

Man kender ikke det nøjagtige Tidspunkt for Afslutningen af Striden med Biskoppen, hvorved de 4 Prædikanter blev udpeget, men i Hovedlinierne er Udviklingen klar. *Ambrosius Bogbinder* stod bag Urolighederne, som gik saa vidt, at Biskop *Joachim Rønno*v lod Vejene udenfor Portene besætte med Krigsfolk, saaledes at al Adgang til Byen var spærret, og derefter kom det til Forhandlinger.⁹⁶⁾

I det Forhør, som Kongen siden lod afholde, udsagdes det, at der paa Raadhuset blev sluttet en formelig Kontrakt med Biskoppen. Borgmestrene Peder Jørgenssén og Anders Halager tillige med flere af Raadmændene sagde, at *Ambrosius* kort før Forliget havde udtalt, at han vilde blive ved det hellige Evangelium, og at han havde 300 Borgere, som var besvorne til ham, paa sin Haand, og hvis Kong Frederik ikke vilde forsvare dem mod Biskoppen, fik de vel en anden Herre, som vilde gøre det; han frygtede for, at Prædikanterne mere vilde prædike til Fordel for Kong Christiern end for vor naadige Herre.

Borgmester Anders Halager og *Ambrosius Bogbinder* selv vidnede begge, at da Kontrakten blev læst paa Raadhuset, truede Kort Berman og Rasmus Bager med, at Prædikanterne vilde drage af Byen, hvis de ikke maatte prædike Guds Ord, og Anders Halager kunde oplyse, at en Munk var kommen i hans Hus og havde raadet til, at der skulde ikke indlades mere end en Fænnike Landsknægte i Byen, saa at Borgerne kunde være dem mægtige.⁹⁷⁾

Imidlertid lykkedes det jo dog at gennemføre Kontrakten, og 8. Maj 1530 kunde Kongen naadig love at forhandle paa den kommende Herredag om det Forslag til en *ny Ordinans* for Byen, som denne selv havde udarbejdet. Dog bad Kongen om, at Borgerne vilde holde god Endrægtighed i Byen, saa at der ikke kom Klagemaal til ham. Han tilgav, at Borgerne havde løstaget en Karl fra Byfogden paa Tinge, men advarede mod en Gentagelse, som ikke saa lettelig vilde blive tilgivet.⁹⁸⁾

Som det fremgaar af det foregaaende, satte de københavnske Lutheranere

⁹⁴⁾ Allen. Aktst. og Breve I p. 594.

⁹⁵⁾ P. Severinsen. Hvorl. Reform. indførtes p. 111 ffg.

⁹⁶⁾ Rørdam. Monumenta I p. 172.

⁹⁷⁾ K.D. IV Nr. 242.

⁹⁸⁾ K.D. II Nr. 259.

deres Lid til Christiern II, der selv sammen med Dronning Elisabet havde tonet rent luthersk Flag, men efter Dronningens Død 19. Januar 1526 havde Kongen ikke saa sikre Forhaabninger om Støtte fra Kejser Carl og Hertuginde Margrete. Han maatte derfor gribe til stærkere Midler. 8. Februar 1530 henvendte han sig i et ydmygt Brev til *Kejseren*, gjorde ydmygt Afbigt for sin lutherske Tænkemaade, indsatte Kejseren til de tre nordiske Rigers Opsynsmand i religiøs Henseende og lovede ham Hjælp mod Tyrkerne, kort sagt gjorde sig til Kejserens Vasal. Overfor en pavelig Legat afsvor han i Juni 1530 sin kætterske Tro og blev paany genoptaget i den katholske Kirke. Derefter kunde han igen fortsætte Forberedelserne til sit Erobringstogt mod sine tabte Kongeriger.

Disse Begivenheder kom hurtigt Frederik I for Øre, og den til 2. Juli indvarslede *Herredag i København* blev derfor fuldt saa meget præget af Kongens Krav om Krigsforberedelser og Skatter, som af den religiøse Bevægelse i Danmark.

Kongen forlangte Midler til at underholde 3200 Landsknægte med, og der blev i den Anledning udskrevet betydelige Skatter ikke alene af Adel og Gejstlighed, men ogsaa af Købstæderne, bl. a. 1000 Mk. af København, og der blev optaget et Laan paa henved 80.000 Mk., som skulde oplægges paa Skanderborg Slot til eventuelt Brug mod Christiern II.

Kongen søgte ved Krav om *Aflevering af Kirkeklokker og Kostbarheder* fra Sognekirkerne i Almindelighed at presse det mest mulige ud af den danske Kirke, og af disse store Afgifter maatte Vor Frue Kirke bære sin Del. Saaledes maatte Dekanens Kirker i Try og Holbo Herreder i 1531 indsende deres Klenodier sammen med Landets øvrige Sølvskat til Dekanens Prokurator, Kanniken Jep Heje, som samlede Klenodierne til Hobe i Vor Frue Kirkes Kapitelhus.⁹⁹⁾

Men det var ikke alene Kongen, som gik haardt frem.

Da Summen af Skilleløb, som var i Omløb kun var ringe, blev det ofte nødvendigt at beslaglægge Klenodier for at afvikle sin Skyld, og saaledes maatte den nye Roskildebiskop *Joachim Rønnow* 18. November 1529 for stor Nød og Trang laane nogle Lod Sølv i Form af to „Hoveder“ (Relikviegemmer), af Kapitlet til Hjælp i den Sum Guld, som han til Hellig Tre Kongers Dag 1530 skulde betale Kongen for sin Udnævnelse til Biskop. Han forpligtede sig til at holde Kirken skadesløs.¹⁰⁰⁾

I *København* blev *Befæstningsarbejderne* fremmede med Kraft, og Hans Mikkelsøn kunde i sin allerede i det foregaaende nævnte Meddelelse til Christiern II i Maj 1530 berette, at Byens Borgere arbejdede paa deres Volde, som

⁹⁹⁾ Kornerup. Vor Frue K. Hist. p. 224.

¹⁰⁰⁾ K.D. IV Nr. 415.

de forhøjede ved at lægge Jord bag Bymuren, saaledes at „Vandringen“ oven paa Volden var 16 Alen bred.

Pengene til Arbejdet maatte Byen ofte laane af velhavende Borgere eller af Kirken. 2. Juni 1530 søgte Byen et Laan hos Vor Frue Kirke, „den menige fattige Almue til Undsætning i vor store Nød og Trang at bygge, befæste og opholde Stadens Mure og Volde med“. Byen bad Biskoppen om at tillade et Laan af 600 Lod Sølv af Kirkens Klenodier.¹⁰¹⁾

Til Gengæld for de Byrder, som paalagdes Købstæderne, udstedte Kongen og Rigsraadet 14. Juli en Ordinans, der sikrede Stædernes Erhverv, og det blev tilladt „hvo som Naaden haver“ at prædike og aabenbart lære Guds Ord og Evangelium for den menige Almue.¹⁰²⁾

Men inden man kom saa vidt, var der udkæmpet en heftig Kamp mellem den gamle Kirke og Prædikanterne. 8. Juli fremlagde 21 Prædikanter fra hele Landet under Hans Tavsens Ledelse deres Læresætninger i 43 Artikler, og de prædikede to Gange daglig over deres Indhold i *Helligaandsklostrets Kirke*.

Prælaterne paa deres Side havde udarbejdet et udførligt *Klageskrift* over, at Kongen ikke havde forhindret Nedlæggelse af Kirker og Klostre uden al Dom og Rettergang, Ophør af stiftede Altertjenester, Forjagelse af fattige Klostermænd og Opsætsighed i Erlæggelsen af de i Odense i 1527 godkendte Tiendeydelser. De krævede, at de lutherske Prædikener „afstilledes“, indtil en Kirkeordning blev fastsat ved et Generalkoncilium. Det var ikke et Forhandlingsgrundlag men et Ultimatum, der stilledes fra katholsk Side, og det præciseredes end yderligere ved en skarp Klage over Prædikanterne, idet man hævdede, at deres Opræden stred mod Bestemmelserne i Kongens Haandfæstning.

For bedre at kunne bekæmpe Prædikanterne overfor Folket havde Prælaterne skaffet sig tysk Hjælp, nemlig en Doktor af *Bomberg* og en Doktor *Nikolaus Ferbe* fra *Hernborn*, som var Graabrødrenes Provincialminister i Ordensprovinzen Köln. Han fik blandt Lutheranerne hurtig Øgenavnet „Stagebrand“ eller „Stagefyhr“, hvilket vil sige Brandfakkel.¹⁰³⁾

Disputatser og Prædikener førte dog ikke til nogen folkelig Afgørelse, men henimod Midten af Juli fik Prælaterne gennemført et Forbud mod den lutherske Prædiken, det blev kun i Kraft i to Dage. Saa kom Købstadsordinansen af 14. Juli, og, som Jørgen Sadolin udtrykker sig: „Derfore opstod og den Herre Christus herlig og vældelig nok paa den tredie Dag“. Nu talte Prædikanterne 4 Gange daglig om Hverdagen og 12 Gange hver Søndag.

Biskop *Joachim Rønnow* forsøgte i denne Tid et *Mæglingsforslag*, hvorved

¹⁰¹⁾ K.D. I Nr. 255.

¹⁰²⁾ Paludan Müller. De første Konger af den oldenb. Slægt p. 544 ffg.

¹⁰³⁾ Danm. R. Hist. III p. 313 ffg.

hans egen Stilling og Myndighed bevaredes, idet han selv vilde lade opsøge gode og lærde Præstemænd, som kunde klarlig og ret prædike Guds Ord og det hellige Evangelium. Men ingen af de gamle Sognepræster maatte trænges af Embedet, og i København skulde Vor Frue Kirke bevares med Messer og Tjenester som hidtil. Dette Forslag faldt dog til Jorden.¹⁰⁴⁾

Det synes endnu inden Herredagens Slutning 3. August at være bleven godkendt af Kongen, at Prædikanten Hr. *Mads* fik Tilladelse til at oprette et *nyt Alter* midt i *Vor Frue Kirke* til luthersk Gudstjeneste om Søndagen, medens Kirkens katholske Gudstjeneste iøvrigt blev opretholdt som sædvanlig, og de katholske Præster skulde beholde deres Indtægter af Jordskyld og Renter. Katholikerne maatte ikke tale mod Guds Ord og ophidse Almuen, men de maatte heller ikke overfaldes eller forulempes i Byen.¹⁰⁵⁾ Herredagen gav ikke den faste Afgørelse i Reformationsstriden, idet Kongen søgte at stille begge de stridende Parter tilfreds med det Resultat, at ingen af dem blev det, og i Københavns Befolkning var der fremdeles stor Misnøje og Uro og Trang til at tage sig selv til Rette.

De, som havde givet værdifulde Sjælegaver til Kirkerne, følte sig utrygge i disse Tider. Saaledes havde *Henrik Dringenbergs* Datter, *Dorothea* af Malmø, 8. November 1511 skænket til et Mariebillede i Vor Frue Kirke i København en forgyldt *Sølvkrone* (Seppel) med Guldkors og to Guldkæder og 50 Guldringe, for at den hellige Jomfrue skulde bede til sin kære Søn for Dorotheas og hendes kære Slægtnings Sjæle, og for at de gode Herrer i Kapitlet skulde bede for hende og for alle christne Sjæle.¹⁰⁶⁾

17. Oktober 1530 bad Raadmændene *Jens Pederssøn* kaldet *Kammersvend* og Mester *Hans Vincke* med Fuldmagt fra hendes Slægtning *Kirstine*, *Henrik Dringenberg* den yngres Hustru af Malmø om, at de maatte faa denne Seppel udleveret paa det Vilkaar, at hvis Kirken „kom til sig selv igen og maatte nyde sit eget, og hvad gode Mennesker havde givet dem“, skulde Seppelen tilbageleveres Kirken, og skete dette ikke maatte den hellere blive hos Dorotheas Arvinger end i fremmede Hænder. Derefter udleverede Kapitlet Seppelen, som vejede 75 Lod 1 Kvintin, til Raadmændene.¹⁰⁷⁾

Der foreligger fra Efteraaret 1530 et Forslag, som blev forelagt Borgerne i hvert af Byens 8 Rodemaal paa saakaldte *Rodemaaletsstævner*. Det gaar ud paa, at hver Borger skulde sværge, at *han vilde leve og dø ved det hellige Guds*

¹⁰⁴⁾ Danm. R. Hist. III p. 313 ffg. P. Severinsen. Hvorl. Reform. indf. p. 125 ffg. Kornrup. Vor Frue K. p. 211 ffg.

¹⁰⁵⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. Fred. I p.: 231. K.D. VI Nr. 40.

¹⁰⁶⁾ K.D. IV Nr. 312.

¹⁰⁷⁾ K.D. IV Nr. 427.

Ord, ligesom Prædikanterne prædikede, og være det gamle Hykleri og papistiske Regimente imod „inden Liv og Hals“, og den som ikke vilde gøre dette, skulde man „skrive af og vise ham af til en anden Tid“. Men blev nogen hjemme fra Stævne, skulde der sendes Borgere til ham for at hente ham. Og naar dette var vedtaget, skulde 4 Mænd af hvert Rodemaal, ialt 32 Mænd, give Vedtagelsen til Kende for Borgmestre og Raad og tage samme Ed af dem, saafremt Borgene skulde være dem lydige. Straffen som Overtræderen skulde lide, lagdes i Borgmestre og Raads Hænder under Ansvar overfor de 32 Mænd. Først naar alt dette var i Orden skulde man tilskrive Biskoppen og kræve hans Svar. Den endnu bevarede Skrivelse bærer den Paategning, at Almuen vilde, at Borgmestre og Raad skulde aldeles rette sig efter den.¹⁰⁸⁾

2. November tilskrev Raadet derefter Kongen, at Prædikanterne daglig talte imod de latinske Messer, Sjælemesser og Vigilier og sagde, at de var en ret aabenbar Gudsbespottelse og Christi hellige Blods og Døds Foragtelse. Almuen ophidsedes derved og laa dagligen Raadet paa Halsen, at det skulde afstille og aflægge saadan Afgudsdyrkelse. Derfor ønskede man, at Kongen vilde paavirke Biskoppen, saaledes at han foreløbig ophørte med Messer og Vigilier, indtil der blev gjort en endelig Reformats enten i Kejserdømmet eller her i Landet, paa det at man des tryggere kunde undgaa Tvedragt, Bulder og Oprør og faa des bedre Enighed og Samdrægtighed med Almuen, og for at Byen, hvis Krig kom paa, ikke skulde være delt i to Partier. Raadet frygtede, at det, dersom Messerne vedblev, ikke kunde svare for Kannikernes og Præsternes Sikkerhed, thi der var mange „Companer“ i Staden, baade Baadsmænd, Fiskere og andre Embedssvende (Haandværkere) saavel som Borgere, „hvilke vi ikke kan regere i denne Handel, thi de er alle sammen Guds Ord medfældige og den papistiske Handel og Regimente imod“. Dersom Biskoppen ikke vilde gaa ind paa dette Forslag, bad Raadet Kongen om, at Kongen vilde indsætte en ny Øvrighed i Byen, thi Raadet kunde ikke svare for Almuens Lydighed, saa længe samme „Hykleri“ var ved Magt.¹⁰⁹⁾

Der kom intet Svar paa dette Brev. Og nu brød den højt spændte Stemning sine Baand. 3. Juledag brød en stor Skare af Almuen ført af Borgmester *Ambrosius Bogbinder*, Raadmændene *Kort Bermand*, *Anders Haagenssøn Guldsmed* og adskillige Borgere, blandt hvilke *Rasmus Bager* og *Tyskerne Wilhelm Ronge* og *Herman Røling*. Hoben væltede og sønder slog Helgenbillederne, nedrev Kannekestolene i Højkoret, sønderrev de liturgiske Bøger og skreg og skraalede som vilde Dyr.

Byfogden *Hans Wincke* kom til med Bysvendene og hindrede Ødelæggelsen

¹⁰⁸⁾ K.D. IV Nr. 431.

¹⁰⁹⁾ Knudsen. Joachim Rønnow p. 161 ffg.

af Højaltret, men det var dog først ved *Hans Tavsens* Indgriben sent paa Dagen, at det lykkedes at faa Optøjerne standsede. Poul Heliessøn har i bitre Ord givet Beretningen om *Billedstormen*.

Efter denne Begivenhed befalede Kongen, at *Vor Frue Kirke* skulde lukkes for al Gudstjeneste, og den henstod lukket i et Aars Tid.

Efter Billedstormen maatte Ambrosius Bogbinder opgive sit Borgmesterembede og sammen med de to Raadmænd, der deltog i Tumulten, trække sig ud af Raadet.

Prædikanternes idelige Angreb paa det dovne Munkelevned lagde store Vanskeligheder i Vejen for *Munke* og *Nonner* i Byens Klostre. De kunde ikke opnaa de Indtægter, som de hidtil havde haft, og *Graabrødrene* kunde ikke efter deres Ordensregel vandre rundt i Hjemmene for at indsamle Almisser, „gaa i Termen“, som de kaldte det, og de var endogsaa udsat for korporlig Overlast, naar de viste sig paa Gader og Stræder.

Karmeliterkollegiet havde allerede faaet sit Banesaar, da Christiern II fratog det *St. Jørgens Hospital*, og Frederik I gjorde ikke denne Handling ugjort. Allerede 17. Juni 1523, altsaa før København var kommen i hans Magt, udstedte han i Feltlejren foran Byen et Livsbrev til Hr. *Jep Heje*, der var Præst ved Roskilde Domkirke, paa *St. Jørgens Gaard*.¹¹⁰⁾ Efter Overgivelsen blev han Kan-
nik ved *Vor Frue Kirke* og fik 20. August 1527 Brevet stadfæstet.¹¹¹⁾

Karmeliterkollegiets Virksomhed sygnede hen, efter at Poul Heliessøn havde maattet forlade Byen, og adskillige af de dygtigste af Munkene som Frants Vormordssøn blev aktive Reformatorer. Poul Heliessøn fandt, at „Brødrene efterhaanden forvandlede til Ulve“.¹¹²⁾ I 1530 afsluttede Prioeren en Kontrakt med Borgmestre og Raad om Klosters Overgivelse til Byen, og den stadfæstedes af Poul Heliessøn.¹¹³⁾ Den traadte dog aldrig i Kraft, idet Kongen allerede 3. November 1529 havde overdraget Klosters Gaard og Have til *Knud Pederssøn Gyldenstjerne*,¹¹⁴⁾ og næste Aar, 17. Februar, da de sidste Munke havde forladt Klostret, fik han et nyt og endeligt Ejendomsbrev.¹¹⁵⁾

St. Clare Nonnekloster blev næppe nogensinde fremtrædende i Byens daglige Liv. Efter sine Ordensregler var det afhængigt af de indsamlede Almisser, og disse begyndte allerede tidligt at svigte. I Maj 1527 henvendte Broder Anders, som var Skriftefader for Søsterklostret, og som var paa Ordensrejse i Belgien, sig til Christiern II og bad ham om at udvirke, at Indholdet af et Skrin, som

¹¹⁰⁾ K.D. IV Nr. 381.

¹¹¹⁾ K.D. IV Nr. 402.

¹¹²⁾ S.R.D. II p. 568.

¹¹³⁾ Engelstoft. Paulus Helix p. 446.

¹¹⁴⁾ K.D. I Nr. 252.

¹¹⁵⁾ Danske Saml. II 2 p. 183.

Sigbrit havde givet ham i Forvaring, maatte blive delt mellem de fattige Søstre i Odense og i København. Thi det var indsamlet til de fattige, og der var stor Armod i begge Klostre, omend Søstrene søgte at holde det skjult for ikke at glæde deres Fjender, som desværre var mange.¹¹⁶⁾

6. Januar 1532 skænkede Kongen Hr. *Albert Ravensberg* og Hustru, Fru *Sophie Podebusk* Lægsøstrenes og Terminsøstrenes Gaard i *Pilestræde* foran det egentlige Kloster, efter at disse Søstre, hvem den regelmæssige Almisseeindsamling paahvilede, var bortgaaede og havde aldeles forladt Nonnerne. Men skønt disse derved var afskaaret fra at faa deres regelmæssige Underhold, synes de dog at have holdt ud i Klostret endnu 25. Maj 1535, omend under de ynkeligste Forhold.¹¹⁷⁾

Som tidligere meddelt havde *Claus Denne* allerede før Christiern II's Afrejse opgivet sit *Hospital* ved *St. Anne Bro*, og under Belejringen blev dets Bygninger vistnok helt ødelagt.

25. September 1524 gav Kongen *Claus Denne* Fundats paa igen at bygge et nyt *St. Anne Hospital*, denne Gang paa den Grund, hvor *St. Gertruds Kapel* stod, altsaa paa det nordøstlige Hjørne af *St. Gertrudsstræde* og *Pustervig*. Borgmestre og Raad havde forøget *St. Gertruds Grund* med et Stykke Jord paa Nordsiden.¹¹⁸⁾

De nærmere Forhold ved dette Hospital, som Samtiden beundrede meget, skal omtales senere.

Henimod September 1530 blev Hospitalet, som nu kaldes *St. Gertruds*, sammenlagt med *Helligaands Hospital*.¹¹⁹⁾

7. April 1532 skænkede Kongen sin Del og Rettighed i *St. Gertruds Kirke* og Kirkegaard til Hr. *Johan Biørn*.¹²⁰⁾

De danske Graabrødreklostres Provincialminister, Broder Hans Brun og det københavnske Klosters Gardian, Broder Bernadinus maatte 25. April 1530 overdrage Københavns *Graabrødrekloster* tilligemed Klostrets Klenodier til *Københavns By* paa Kongens Vegne. De sagde, at de var vitterlig nødt dertil for mange svare Sagers Skyld, thi Menigmand vilde ikke lyde dem paa Grund af den „Lejlighed, som nu var paa Færde“, og de var indelukte i Klostret og maatte ikke gaa i Termen og bede om Guds Almissee.¹²¹⁾

Fortegnelser over Klenodier og Inventar blev optaget samme Dag. Klenodierne omfattede 7 forgyldte Kalke og Diske, som vejede 18 Mk. Sølv, en Kalk,

¹¹⁶⁾ Allen. Aktst. og Breve I p. 477 ffg.

¹¹⁷⁾ Seidelin. Dipl. Flensburgense II p. 249.

¹¹⁸⁾ K.D. IV Nr. 387.

¹¹⁹⁾ K.D. IV Nr. 424.

¹²⁰⁾ K.D. I Nr. 259.

¹²¹⁾ K.D. IV Nr. 418.

som tilhørte Tyske Kompagni, en Oblatæske (pixis) og noget smaat Sølv, som tilhørte St. Karine, Kirkens Hovedalter, talrige Gyldenstykket, Fløjls og Damaskes Messehagle og Messeskjorter, endvidere Malt, Mel, Øl, Eddike og Fetali-er, Bryggeredskaber, Køkkentøj og Sengedyner m. v. fordelt i Avlsgaardens forskellige Bygninger.¹²²⁾

Munkene havde efter Fetaliebeholdningens Størrelse at dømme sikkert ikke lidt legemlig Nød, men adskillige havde vel svigtet Munkeløftet og forladt Klo-stret. Det er maaske i saa Henseende et Fingerpeg, at i Inventaret nævnes vel Senge og Sengeklæder i Gæsteherberget, i Svendeherberget i Porthuset, men intet i Brug af Munkene selv.

I Hans Mikkelssøns tidligere nævnte Beretning af 20. Maj 1530 til Chri-stiern II siges det udtrykkeligt, at alle Munkene havde forladt Klostreret, og at 8, som kunde et Haandværk, havde nedsat sig som Murermestre, Tømmermænd, Glarmestre, Skrædere og Skomagere, havde giftet sig og taget Borgerskab, med Hjælp fra Raadet og Almuen til Husgeraad og Bohave.¹²³⁾

Der hengik nogle Maaneder, før Kongen tog sin Beslutning om Klostreret Fremtid. Henimod September bestemte han, at *Graabrødre Kirke og Kirkegaard med de tre Huse, som ligger op til Kirken*, altsaa den egentlige Klosterfirkant, skulde overgives *Universitetet* til Brug, og at det gamle Universitet, altsaa den nuværende Bispegaard, skulde udlejes til Indtægt for dette, medens derimod Lejen af de Huse, som maatte blive byggede i de Stræder, som skulde lægges gennem *Klostreret Abildgaard* og gennem *Helligaandsklostret*, altsaa Løvstræde og den siden saakaldte Tugthusporten, skulde henlægges til Hospitalet.¹²⁴⁾

4. August 1530 havde Kongen dog skænket Klostreret Bryggerhus og Svendeherberg med tilhørende Brønd, Matr. Nr. 73/1689, til Ridesmaasvenden *Jakob Friis* og 5. August dets eneste udenbys Ejendom, Klostreret Kirke og Hus paa Dragør Marked sønden for Toldboden til Slotsskriver *Peder Villadsson*. Disse to Ejendomme fik ikke paalagt Skyld til Hospitalet.¹²⁵⁾

Kongens Plan med at give Universitetet rummeligere Bygninger i Klostreret blev dog ikke ført ud i Livet, idet Forelæserne standsede helt i 1531, og først ved Reformationen gennemførtes Universitetets Fornylse. Omkring Sep-tember 1530 stadfæstede Kongen en Plan, som Borgmestre og Raad havde fore-slaaet om en *Sammenlægning* af Byens to mindre Hospitaler, *St. Jørgens* og *St. Gertruds* (St. Anne) med *Helligaands Kloster* til et *almindeligt og verdsligt Hospital* for „fattige, syge og saare Menneskers Livsophold og Behov“.

¹²²⁾ K.D. I Nr. 254.

¹²³⁾ Allen. Aktst. og Breve I p. 594 ffg.

¹²⁴⁾ K.D. IV Nr. 423.

¹²⁵⁾ K.D. II Nr. 265. 262.

Den nye Stiftelse beholdt alt Gods og Rente, indenbyes og udenbyes, som tilhørte Helliggeisthus, ligeledes St. Jørgens og St. Gertruds (St. Anne) Termin (Almisse) og Rente, med Undtagelse af den Rente, som St. Gertruds Hospital plejede at give Degnedømmet ved Vor Frue Kirke. Kongelig Majestæt skulde nyde Arbejde til Slottet af alt det nye Hospitals Gods, og *St. Jørgens Sø* skulde *blive ved Slottet* som dettes frie Fiskevand.

Alle tre Hospitalers Syge skulde samles i *Helliggeisthus*, dog undtagen de Spedalske, for hvem der skulde vedligeholdes et godt Hus paa *St. Jørgen*, og de Spedalske skulde beholde St. Jørgens Hospitals Avl, Ager og Eng, hvorpaa de skulde holde Kvæg til deres Behov. Borgmestre og Raad beskikkede den nye Hospitalsforstander, der forøvrigt blev den hidtidige Prior ved Helligaandsklostret, Broder *Peder Ploug*, og fire gode, gudfrygtige Borgere skulde aarlig beskikkes som Tilsynsførende med Hospitalets Drift.¹²⁶⁾

3. September gav Kongen det nye Hospital Tilladelse til at udsende Bud og Tjener over hele Sjælland for at indsamle Almisser og Gaver.¹²⁷⁾

10. April 1532 tillod Kongen, at Strædet *Tugthusporten*, nu Niels Hemmingsensgade mellem Løvstræde og Valkendorfsvej blev *nedlagt*, for at Hospitalets Bygninger ikke skulde adsplittes ved den frie Færdsel gennem Strædet,¹²⁸⁾ og 7. August samme Aar bemyndigede Kongen *Borgmestre og Raad* til at overtage *Graabrødre Klosters Gaard og Kirkegaard*, altsaa de til Universitetet i 1530 udlagte Bygninger, saaledes at Renten eller Huslejen skulde komme de syge og vanføre Mennesker i Hospitalet til Underhold og Trøst.¹²⁹⁾ Allerede 19. Januar 1531 havde Kongen dog anvist Bolig i Klostret til en Apotheker og Læge, som maa formodes at være bleven der ved Klostrets Overgang til Hospitalet.¹³⁰⁾

Begge Partier stræbte efter at komme i Besiddelse af den lukkede *Vor Frue Kirke*. Det blev de katholske der gik af med Sejren, idet Biskop Joachim Rønnow fik de katholske Medlemmer i Rigsraadet til at gaa med til, at Kirken blev aabnet for „de orthodoxe“.

Efter at det lutherske Alter midt i Kirken var bleven kastet ud, lod Biskoppen den genaabne og genindvie med stor Højtidelighed 15. November 1531. Poul Heliessøn siger, at Kongen var misfornøjet med denne Afgørelse, men den blev ikke ændret.¹³¹⁾

¹²⁶⁾ K.D. IV Nr. 432.

¹²⁷⁾ K.D. IV Nr. 424.

¹²⁸⁾ K.D. II Nr. 270.

¹²⁹⁾ K.D. IV Nr. 453.

¹³⁰⁾ K.D. II Nr. 264.

¹³¹⁾ Knudsen. Joachim Rønnow p. 68 ffg.

Sindene synes at være faldet lidt til Ro i Kirkestriden. Det var nu *Christiern II's* truende Angreb, som voldte stor Bekymring.

Byen optog 8. September 1531 et nyt *Laan af Klenodier* hos *Vor Frue Kirke*, som de „nu strax udi vor store Nød og Trang agter at bruge til Københavns Stads mærkelige store Nytte og Behov, som hannem i denne Tid paa hænger“. Denne Gang var det *Kalentegildets*, St. Hans Evangelistes Gildes Sølv det gjaldt. 21. September kvitterede Byen for et Antal Sølvboller, Skaale og Stobe, deraf en med St. Hanses Billede paa Laaget og en mærket K. L. (Kalentelavet), ialt til en Vægt af 241 Lod $\frac{1}{2}$ Kvintin foruden to Stobe, som vejede 32 Lod $\frac{1}{2}$ Kvintin.¹³²⁾

8. Oktober meddelte Kongen Rigsraadet, at han havde faaet paalidelig Tidende om, at Kong *Christiern* havde samlet 30 Skibe, men endnu ikke var stukket i Søen, og han bad derfor Raadet om at sørge for *Københavns Befæstning og Forvaring*, thi der er Grund til at formode, at han, dersom man ikke kan hindre hans Landgang, i en vældig Storm vil anfælde København eller Malmø eller begge Byer. Kongen har forhandlet med Lübeckerne om, at deres Skibe straks skulde angribe og ødelægge Kong *Christierns* Flaade, naar de forsøgte en Landgang, og Slotshøvedsmanden Hr. *Johan Urne* fik Ordre til at proviantere og udruste den danske Flaade, saa at Lübeckerne ikke skulde faa noget Paaskud til at sejle tilbage igen, fordi de danske ikke var rede. Kongen tilskrev ogsaa Borgmestre og Raad om Sagen, men dette Brev er ikke bevaret.¹³³⁾

16. Oktober fik Rigsraadet et nyt Brev fra Kongen med Meddelelse om, at *Christiern II* nu var afsejlet, at *Lübeckerne* havde lovet, at de straks vilde sende mindst 5 af deres Orlogsskibe til Sundet indenfor *Revshalen*, og at Rigsraadet skulde formaa Hr. *Johan Urne* til med det allerførste at udruste Skibene *Samson*, *Salomon*, *Hamborge Barcken* og alle de andre Skibe og Jagter, store og smaa, som laa foran København. Hr. *Johan Urne* skulde udsende Spejdere til Jylland, Fyn og Skaane for at faa saadanne Oplysninger om *Christiern II's* Planer, at han straks kunde angribes paa Landingsstedet, og i København skulde der modtages saa mange lybske Høvedsmænd og Folk, som vilde være der, til Forstærkning af Besætningen, og de skulde behandles godt og med alt Venskab. Der skulde lægges saa mange lybske Skibe ind ved de danske, at Byen blev vel beskyttet, thi det er at formode, at dersom Kong *Christiern* falder ind i Landet, vil han med det allerførste angribe her med en vældig Storm, idet han ikke har overvættets Penge og Fetalie at lønne og underholde sine Landsknægte med.¹³⁴⁾

Et Brev af 28. Oktober 1531 fra *Hartwig Andersson Ulfeld* i Roskilde viser,

¹³²⁾ K.D. IV Nr. 439. 441.

¹³³⁾ K.D. IV Nr. 443.

¹³⁴⁾ K.D. IV Nr. 444.

hvorledes Forholdene i Byen virkelig var. Der var Skalkhed blandt Borgerne, siger han, og der fandtes ikke 10 Tønder Havre i Byen udover det, som Adelen havde til sine egne Heste, og det var derfor nødvendigt, at Rigsraadet skaffede Hestefoder til Byen.¹³⁵⁾

Det var dog ikke, som Rygtet gik, i Begyndelsen af Oktober, at *Christiern II* afsejlede. Først 26. Oktober lykkedes det ham at stikke i Søen fra *Medemblik* i Nederlandene med en Flaade paa 25—30 Skibe og henved 7000 Landsknægte. Men hæftige Storme splittede Flaaden og flere Skibe forliste. Pengekassen og en Del af Feltudstyret gik tabt sammen med omtrent 1000 Mand. Kongen kom 5. November til det sydlige Norge og vilde fortsætte ad Søvejen til *Oslo*. Men nye Storme splittede Flaaden. Enkelte Skibe blev forslaaede til Baahuslen og Nørre Hallands Kyster, selv naaede Kongen 10. November frem til *Oslo*, men kun med 4 Skibe og omtrent 1200 Landsknægte. Selv om Ærkebiskop Olaf Engelbrektsøn af *Nidaros* hyldede Kongen, og Almuen stod velvillig overfor ham, formaaede han ikke at erobre *Agershus* eller andre af de norske Slotte, og hans Stilling var ret mislig.¹³⁶⁾

Imidlertid blev Rigsraadet indkaldt til Møde i *København* 8. December, efter at man havde faaet større Klarhed over *Christiern II's* Bevægelser og Stilling, og nu besluttedes det at udsætte de egentlige Krigsforetagender til Foraaet. Bortset fra en lille, men stærkt tiltrængt Undsætningsexpedition af en dansk-lybsk Eskadre under *Peder Skram*, der i Marts bragte Landsknægte og Krudt til *Agershus*, skete der intet før Isen var af Vandene.

I *København* var Forholdene dog heller ikke gode. Den stærke Besætning af Landsknægte og Ryttere, som Kong Frederik satte sin Lid til, var ved at tømme Staden for Proviant, og Kongen, som var paa *Gottorp*, maatte 2. Januar 1532 befale Bønderne fra hele *Sjælland* at slutte sig sammen i Hold paa 24, som i Fællesskab skulde sælge visse Mængder af Rug, Byg, Flæsk, Faarekød og Smør til *København* til fastsatte Priser.¹³⁷⁾ Men da ogsaa Krigsmændenes Sold udeblev, kom det til Mytteri.

23. Januar tilskrev Hr. Oluf Rosenkrans og Hr. Anders Bille Høvedsmanden paa *Vordingborg*, Hr. *Henrik Giøe*, om, at han ufortøvet skulde sende sine Svende til *København* for at slaa Mytteriet ned, og lignende Breve blev skrevet af Anders Bille og Johan Urne til Biskop *Joachim Rønnow* og til Adelen paa *Sjælland*. Biskoppen fraraadede dog at anvende Magt, thi dette vilde i Fremtiden skabe Uvillie fra Landsknægtene og Borgernes Side imod Adelen. Man skulde hellere love Landsknægtene den krævede Sold, saa snart Pengene kunde

¹³⁵⁾ O. Nielsen. Kbh. H. og B. II p. 123.

¹³⁶⁾ Danm. R. Hist. III p. 325.

¹³⁷⁾ K.D. IV Nr. 446.

blive slagne paa Mønten, og foreslog som Forskud at udbetale 2—3000 Lod Sølv foruden, hvad han selv skulde yde. Men skulde det være nødvendigt, stod hans Folk til Raadighed.¹³⁸) Biskoppens kloge Raad blev fulgt og Mytteriet bilagt.

Frederik I var fortørnet over Nederlænderne, som han mistænkte for at have givet Christiern II hemmelig Støtte, og han blev styrket i sin Opfattelse af Lübeckerne, der stedse var skinsyge paa den nederlandske Handel i Østersøen. Kongen blev derved drevet til at udstede et Forbud mod den nederlandske Østersøfart, og han kaprede 5 nederlandske Skibe, som desuagtet vilde sejle gennem Øresund. Dette vakte stor Ophidselse i de nederlandske Stæder, og Kejseren havde stor Møje med at hindre en Krigserklæring mod Danmark.

I Lübeck havde man haft Religionsvanskeligheder som i det øvrige Tyskland, og disse havde været forbundne med indrepolitiske, demokratiske Krav.

Et luthersksindet og stærkt demokratisk Udvalg under Ledelse af Købmanden *Jürgen Wullenwever* havde tiltunget sig en Magtstilling ved Siden af det gamle konservative Bystyre, Senatet. Jürgen Wullenwever havde ganske særlig sat sig som Maal at genrejse Byens gamle Overherredømme i Østersøen. Uden Tøven afsendte man baade Krigsfolk og Skibe til København, og i de fortsatte Forhandlinger her, i hvilke foruden Lübecks Borgmestre ogsaa Jürgen Wullenwever deltog paa Borgerudvalgets Vegne, enedes man tilsidst 2. Maj 1532 om et Udkast til en *Overenskomst*, hvorefter Lübeck og dets hanseatiske Forbunds-

Fig. 64. Biskop Knud Henrikssøn
Gyldenstiernes Gravsten.

¹³⁸) K.D. IV Nr. 447. 448.

fæller skulde hjælpe Kongen og Rigsraadet med at fordrive Fjenden fra Norge og bringe dette Land til Lydighed. Derefter skulde Krigen føres af al Kraft mod Nederlændernes Skibe og Gods, og ved en Fredsslutning med dem skulde det i 10 Aar forbydes dem at føre deres vigtigste Handelsvarer, de saakaldte

Fig. 65. Borgmester i Lübeck Jürgen Wullenwever.

Stapelvarer gennem Øresund, nemlig Klæde og Lærred fra Vest til Øst og Vox, Hamp, Kobber, Talg, Huder, Skind og Pelsværk fra Øst til Vest, og Kongens Undersaatter maatte heller ikke fragte Varerne for dem. Lübeckerne tilsagde Kongen Støtte i enhver Krig, som blev paaført Danmark for denne Overenskomst. Den skulde først forelægges i Lübeck og derefter godkendes paa en *Herredag* i *København* ved St. Hansdags Tid.¹³⁹⁾

Samme Dag som Overenskomststudkastet blev vedtaget, afsejlede en stærk dansk-lybsk Flaade med en betydelig Hær om Bord fra *København* til Norge for at tvinge *Christiern II* til Overgivelse „enten med Minde, Dagtingen eller med Magt“.

Med Flaaden fulgte Udsendinge under Ledelse af Odensebiskoppen *Knud Henrikssøn Gyldenstjerne*, som havde Fuldmagt til at forhandle med Kong *Christiern* om Overgivelsesvilkaarene.

Smitsomme Sygdomme havde yderligere formindsket Kong *Christierns* Hær, Pengemanglen var truende og en Forøgelse af hans Stridskræfter, enten fra Norge eller fra Udlandet, var ikke at vente, og under Trykket af den ny ankomne dansk-lybske Forstærkning saa han ingen anden Udvej end Forhandling.

Først vilde Kongen ikke opgive Norge, og *Peder Skram* og den tyske Hoveds-

¹³⁹⁾ C. Paludan Müller. Grevens Fejde I p. 64 ffg.

mand *Wilken Steding* blev sendt til Kong *Frederik* for at forlange Proviant og Rytteri og yderligere Instruktioner.

Efter langvarige Underhandlinger naaede man dog omsider til en Overenskomst om, at *Christiern* skulde føres til *København* for at forhandle med Kong *Frederik* om et fyrsteligt Underhold, men hans Hær skulde straks opløses og Norges holdes til Kong *Frederiks* Haand. Kom det ikke til Forlig, skulde *Christiern* efter eget Valg sendes til Norge eller til Tyskland. Desuden skulde der udfærdiges et Lejdebrev.

Lejdebrevet blev underskrevet 28. Juli, men en Kontrakt om de nærmere Betingelser for de kommende Forhandlinger i Danmark, som *Christiern II* udtrykkelig havde krævet, var vel udfærdiget, men endnu ikke beseglet, da *Peder Skram* og *Wilken Steding* 30. Juni vendte tilbage med et kategorisk *Forbud* fra *Frederik I* om, at *Biskop Knud Gyldenstjerne* overhovedet forhandlede med *Christiern*. Desuagtet lod han 2. Juli Kontrakten besegle i uændret Form, og 9. Juli gik Flaaden med *Christiern* om Bord under Sejl mod Danmark.

24. Juli tidlig om Morgenen passerede man *Helsingør*, hvor tætte Skarer af klagende Mænd og Kvinder hilste deres tidligere Konge fra Skibsbroen. Om Middagen ankrede man paa *Københavns* Rhed under Sejrssalut. „Kun paa Kong *Christierns* Skib var alt stille som i den hellige Uge; der løsnedes ikke et Skud.“

I *København* havde den politiske Stilling imidlertid forandret sig til Kong *Frederiks* Fordel. Paa Herredagen, som mødte ved St. Hans, var ved Siden af de danske og holstenske Rigsraader mødt Repræsentanter fra Sverige, fra Nederlandene og fra Lübeck og de vendiske Stæder. Fra Lübeck kom Borgerudvalgets Formand, *Jürgen Wullenwever* tillige med Medlemmer af Senatet, men de bragte ikke den beseglede Overenskomst af 2. Maj med sig; den havde mødt Indvendinger i Lübeck.

Den nederlandske Fare var nu afværget, idet de fremmødte Gesandter 9. Juni havde faaet Kongen til at sætte den gamle Ordning af 1524 i Kraft paany, og endogsaa Lübeckerne billigede dette.¹⁴⁰⁾ Man forhandlede nu om Forholdet til *Christiern II*, og i Mødet i *Helligaandskirken* om Morgenen 24. Juli, samme Dag som Flaaden ved Middagstid bragte *Christiern II* til Rheden, foreslog Hr. *Tyge Krabbe* i Spidsen for de danske og de holstenske Rigsraader, at da Kontrakten hverken fastsatte Tid eller Sted for Underhandlingerne, skulde man svare *Christiern*, at Sagen maatte stilles i Bero, indtil Kongen havde faaet Svar fra Sverige og fra Stæderne. Dernæst var det Hensigten, at besørge *Christiern* i sikker Forvaring og give ham et fyrsteligt Underhold, en Ordning, mente man, som let kunde forsvares overfor Kejseren og Paven og for alle Fyrster.

¹⁴⁰⁾ Håpke. Niederl. Acten u. Urk. z. Gesch. d. Hansa I Nr. 62. Danm. R. Hist. III p. 329 ffg.

Biskop Knud Gyldenstjerne, som blev tilkaldt, gik ogsaa med til at berøve Christiern Friheden og bryde det Lejde, han selv havde beseglet.

Kong *Christiern* fik gennem en personlig Samtale med Rigsraaderne ombord paa Skibet Meddelelse om Planen. Han *protesterede energisk* og krævede en Samtale med Kong *Frederik*, enten i København eller andetsteds.

Paa et nyt Møde i Helligaandskirken 26. August besluttede man med svensk og lybsk Anbefaling at overføre Kong *Christiern* til *Sønderborg Slot*, de fremmede Udsendinge vilde dog ikke give skriftlig Tilslutning hertil, men vilde først forelægge Sagen for deres Regeringer. Overfor Kong *Christiern* stillede man i Udsigt, at Forhandlingerne skulde blive ført med Kong *Frederik* i Flensborg.

Fig. 66.

Borgmester i Malmø Jörgen Kock.

30. Juli afsejlede Skibet med Kong *Christiern* fra *København*. Da Skibet drejede ind i Allsund, gik det op for Kongen, hvorledes hans Skæbne vilde blive. Han blev skilt fra sine Tjenere, undtagen fra Hofnarren, og Slotsporten lukkedes for deres Øjne. Paa Slottet rev *Knud Pedersøn Gyldenstjerne*, hans Fjende siden Dyvekes Død, med Magt den gyldne Vlies Ordenskæde af hans Hals; den fandtes siden blandt Kong *Frederiks* Klenodier.

Kong *Frederik* havde nu opnaaet at blive Konge over Danmark og Norge, og der skulde afholdes en fælles dansk-norsk *Herredag* for at afgøre Tronfølgerspørgsmaalet. Den indvarsledes til at møde i *København* ved St. Hansdag 1533.¹⁴¹⁾

I Lübeck vandt Demokratiet i Løbet af Vinteren en afgjort Sejr, og dets Leder *Jürgen Wullenwever* blev i Marts 1533 valgt til Borgmester. Han begyndte straks paany den aktive Udenrigspolitik og forsøgte at bortfortolke Vedtagelserne paa Herredagen i *København*. For at hævde Lübecks Magtstilling i Østersø-omraadet, paaførte han de nederlandske Stæder en aaben Fejde.

I April lagde en *lybsk* Flaade sig ved *Dragør*. I *København* havde *Jürgen Wullenwever* knyttet Forbindelse med *Ambrosius Bogbinder* og *Jørgen Kock*, og han forsøgte at lokke dem til at aabne *Københavns* og *Malmøs* Havne og

¹⁴¹⁾ Danm. R. Hist. III p. 329 ffg.

Porte for Lübeckerne, idet han hemmeligt stillede dem i Udsigt, at de to Byer vilde blive optagne blandt Hansestæderne.¹⁴²⁾

Den lybske Flaades Ophold i de danske Farvande stemte ikke med Kong Frederiks Ønsker. Han hverken kunde eller vilde taale dens Herredømme paa Rigens Strømme og tilskrev Raadet i Lübeck i Overensstemmelse hermed. Samtidig sendte han en Udsending til Bryssel, som dog først 10. Maj 1533 opnaaede en Overenskomst med den nederlandske Regering.¹⁴³⁾

Men Kongens Helbred havde længe været svagt. Hverken denne Overenskomst eller Herredagen i Juni skulde han opleve. Kong *Frederik* døde paa *Gottorp* Slot 10. April 1533.

---

¹⁴²⁾ Ranke. Deutsche Gesch. im Reformzeitalter VI p. 273. Cragii Annales I p. 15.

¹⁴³⁾ Paludan-Müller. Grevens Fejde I p. 90.

GREVENS FEJDE

Efter Frederik I's Død blev Indkaldelsen af *Herredagen* fremskyndet, saaledes at den mødte til Pinse i de første Dage af Juni 1533 i Stedet for til St. Hansdag, og den blev derfor ikke, som oprindelig paatænkt, en dansk-norsk Herredag, men kom kun til at bestaa af de danske Rigsraader. Valget af den nye Konge blev udskudt til en senere Herredag i København ved St. Hansdagstide 1534, idet der var Tvivl om, hvilken af den afdøde Konges Sønner, man vilde foretrække.

Rigens Raad var altsaa Landets foreløbige Styrer og blandt dets Beslutninger kan for Københavns Vedkommende nævnes, at 15. Juli 1533 tillod det *Borgmestre* og *Raad*, at de maatte udlægge *Søtønder* paa *Middelgrunden* og tage derfor en skellig Penning af hvert Skib, eftersom det er stort til, dog saaledes, at Tolderen i Helsingør skulde oppebære samme Andel som en Borgmester, fordi han skulde opkræve dem, naar han annammede Tolden udfor Helsingør.¹⁾

Herredagen fik for den indenrigske Politik's Vedkommende særlig Anledning til at behandle *Kirkestriden*, og ved en Reces af 3. Juli stadfæstede den i det væsentlige Odense Recessen. Den forbeholdt dog udtrykkelig Biskopperne enhver Beskikkelse af Præster og Prædikanter, og denne Bestemmelse var et Tilbage-skridt til den tidligere Tid, som gengav Katholicismen noget af dens tabte Magt.

Dette bevirkede, at *Poul Heliesson* paa Prælaternes Vegne rejste *Klage* for Herredagen mod *Hans Tavsen* for hans Prædiken og Optræden mod den katolske Kirke, og 14. Juli 1533 blev han dømt som Kætter ved Herredags Dom. *Dommen* blev afsagt paa *Københavns Raadhus* af 17 Medlemmer af Rigsraadet, 9 Prælater, Københavns Borgmestre og Raad og største Delen af Malmøs Raad, samt af udvalgte Borgere af de københavnske Rodemaal, og den gik ud paa, at Hans Tavsen burde straffes efter Loven og staa til Rette efter Recessen og Stadens Privilegier, hvilket vilde medføre Dødsstraf. Hermed var der ogsaa fældet Dom over de andre evangeliske Præster i Byen.

Men det *menige Borgerskab* viste straks ved sin truende og tumultuariske Op-

---

¹⁾ K.D. I Nr. 261.

førsel udenfor Raadhuset, at man misbilligede Dommen; man krævede endogsaa Hans Tavsens fri Fod. Den lybske Borgmester Jürgen Wullenweber var kommen til Staden fra den lybske Flaade, som laa ved Dragør, og allerede medens Processen stod paa, smuglede han efter Aftale med sine Venner i Borgerskabet Smaahobe af 8—10 lybske Matroser ind blandt Mængden paa *Gammel Torv*, for at de yderligere kunde forøge Tumulten. Da Dommerne efter Domsafsigelsen forlod Raadhuset, maatte *Hans Tavsens* beskytte Biskop *Joachim Rønnow* paa hans Vej tilbage til Bispegaarden.

Ved Borgerskabets Forbøn, den saakaldte „Dannemands Bøn“, blev Hans Tavsens friet for Straf, men det blev forbudt ham at benytte Byens Kirker og at skrive eller lade trykke Bøger, og han blev forvist fra Sjælland og Skaane. Ved en fornyet „Dannemands Bøn“, hvorved ogsaa flere Adelige som Mogens Giøe, Erik Banner og Mogens Gyldenstjerne samt Borgmestre og Raad i København sluttede sig til de menige Borgere, fik Hans Tavsens 18. August 1533 dog Tilladelse til at forblive i Byen.

Det var ikke udelukkende for Hans Tavsens Skyld, at Jürgen Wullenweber indfandt sig i København. Hans Flaade havde kastet Anker ved Dragør, fordi Lübeck havde erklæret de hollandske Stæder Krig og vilde hindre deres Skibe i at passere Sundet. Wullenweber henvendte sig til Herredagen og forlangte, at den skulde ratificere Overenskomsten af 2. Maj 1532 og opfordrede til at deltage i Lübecks Krig. Begge Dele blev afslaaet. I Slutningen af Juli forlod den lybske Flaade Dragør for at krydse i Nordsøen, men Hollænderne havde Overtaget.

Ikke alene tvang de Lübeck til at tilbyde en fireaarig Stilstand, som dog ikke blev modtaget, men de fik ogsaa Danmark og Hertug Christian (III) af Holsten til 9. September 1533 at slutte Traktater i Gent, hvori man indgik et Forbund med Nederlandene i 30 Aar „dog uden Forpligtelse til at deltage i Krigen med Lübeck“.

Nu overvejede *Hollænderne*, hvorledes de skulde føre denne Krig i de danske Farvande. Man vaklede mellem flere Havne som Vinterkvarter, men foretrak dog *København*, thi den aller bedste Havn for Krigsskibene var *Revshullet* foran Byen, hvor der var Plads til 500 Baadsmænd, ligesom Levnedsmidler kunde købes billigere her end i de andre Havne. I Efteraaret kaprede Flaaden lybske Skibe i Sundet, men den overvintrede dog ikke i Revshullet.²⁾

24. April 1534 lykkedes det Jürgen Wullenweber at fjerne sine Modstandere af Lübecks Byraad, og han begyndte nu straks at forberede nye Krigsforetagender, skønt Byen allerede havde svært nok ved at hævde sig overfor Hollænderne. Han søgte Forbund med den unge, æventyrylstne Grev *Christoffer* af Oldenburg,

2) Häpke. Niederl. Acten u. Urk. I Nr. 137. 140. 153.

der havde foresat sig at befri Christiern II fra Fængslet paa Sønderborg. Et Forsøg paa at aabne Fjendtlighederne i Holsten faldt uheldigt ud, og 19. Juni afsejlede Greven paa lybske Skibe fra Travemünde til *Dragør*, hvor Flaaden kastede Anker 21. Juni 1534. Trods Jürgen Wullenwebers gode Forbindelser i København vovede man dog ikke at gaa umiddelbart løs paa Byen, men gjorde 22. Juni Landgang ved *Skovshoved* og marcherede i en Bue uden om Byen over

Fig. 67. Grev Christoffer af Oldenburg.

Roskilde til *Køge*. Der ved afskar man Forbindelsen mellem København og Sjælland, og i Løbet af kort Tid underlagde Greven sig det meste af Øen.

I *Malmø* havde man særlig haardt følt Virkningerne af Recessen af 1533, og de evangeliske Prædikanter var bleven forfulgt af Ærkebiskop og Lensmand. Borgerne satte sig til Modværge, og de nedbrød Slottet. De var allerede før Grev Christoffers Ankomst til *Dragør* rede til at støtte ham, thi 1. Juni tilskrev

de deres „kære Naboer og synderlig gode og gunstige Venner“, Borgmestre og Raad i København om at slutte sig til dem i deres Kamp for Evangeliet, og de skrev siden endnu to Breve. Borgmestre og Raad i *København* vilde ikke være *Malmø* følgagtig, de afbrød den daglige Færgesart paa denne By og overgav Brevene til Hr. *Mogens Giøe*.³⁾ I København var Stemningen dog delt, og det menige Borgerskab stod ingenlunde i sluttet Skare bag Raadet.

Ambrosius Bogbinder og *Jørgen Kock* fra *Malmø* mødte endogsaa hos Greven, da han landede ved *Skovshoved*, og de Evangeliske i Byen fattede nyt Mod og bemægtigede sig 2. Juli Vor Frue Kirke, hvor de genindførte den lutherske Gudstjeneste. Biskop *Joachim Rønnow* lod derefter Borgerne stævne til Bytinget og opfordrede dem indtrængende til at holde Troskabseden, men den luthersksindede Del af Raadet blev højlig forbitret herover og ophidsede

³⁾ K.D. IV Nr. 461. 462. 463. 464.

Borgerne yderligere imod ham. I de første Dage af Juli førte Raadmand *Oluf Jakobsson Skriver* Forhandlinger med *Greven* om Byens Overgivelse og 13. Juli mødte Borgmestrene *Peder Kempe* og *Poul Hanssøn* tilligemed nogle Raadmænd og Borgere i *Køge* for at forelægge ham et bestemt Tilbud om at overgive ham Byen paa *Christiern II's* Vegne. Deres Fuldmagt var beseglet af Oldermændene for alle Lav.⁴⁾

Grev *Christoffer* rykkede ind i Byen 16. Juli og tog Ophold i *Dekanens Gaard*, indtil han fik Slottet i sin Magt.⁵⁾

Da Borgerne ventede Indmarchen, strømmede mange af dem sammen for at aabne Portene for Greven, men den gamle Raadmand *Jens Pederssøn Kammersevend* søgte at tale dem til Rette og sagde: „Ulykkelige Borgere, hvor kan I være grebet af et saadant Afsind, at I overgiver Eders Fædreland til Tyskerne? Har I hørt af Eders Fædre, at de nogensinde har været tro mod de Danske? Staar det gamle Ordsprog ikke fremdeles ved Magt, at før vokser Figen af Hylderod, end Tysken vorder Dansken god? Husk at al Ulykke, Fortræd og Krig, som er overgaaet de Danske siden Rigens Begyndelse, har haft Tysken til Ophav. Den Dag vil komme, da de Folk, som nu sminker sig med Mildhedens Farver, bliver Eders argeste Fjender“. Men Borgerne ænsede ikke den gamle Mands kloge Raad.⁶⁾

Hertug *Christian* (III) opfordrede 15. Juli, for sent og forgæves, Borgerne til at holde deres Troskabsed til Rigsraadet og forsvare Byen mod Fjenden.⁷⁾

17. Juli indlod Slotshøvedsmanden Hr. *Johan Urne* sig i Forhandlinger med Greven, men de trak i Langdrag. Natten mellem 18. og 19. Juli angreb Borgerne Slottet og beskød det med Kanoner; da Slottets Besætning var upaalidelig, saa Hr. *Johan Urne* sig 24. Juli nødsaget til at overgive Slottet og Rigets Orlogsskibe i Havnen tilligemed Skytsbeholdningen til Greven.⁸⁾

Greven havde allerede afsat Biskop *Joachim Rønno*v; snart efter afsatte han ogsaa de upaalidelige Borgmestre og Raadmænd og erstattede dem med sine haandgangne Mænd som *Ambrosius Bogbinder*, *Hans Bøse* og *Niels Tøndebinder*, der alle blev Borgmestre.⁹⁾

I Slutningen af Oktober sammenkaldte Greven en *Herredag* i *København*, som bevilgede ham Kirkernes og Klostrenes Kostbarheder til Dækning af Regeringens Udgifter, og alle Vor Frue Kirkes Altre maatte yde rede Penge til det

4) K.D. I Nr. 262.

5) Rørdam. Monumenta I p. 627—28.

6) S.R.D. VIII p. 518 ff.

7) K.D. II Nr. 281.

8) Danske Mag. III p. 304.

9) Krag og Stephanius. Christian III Hist. I p. 47.

Voldarbejde, som blev gjort i 1534.¹⁰⁾ Men da Greven yderligere forlangte de adelige Damers Guldsmykker, blev dette afslaaet af Herredagen. Derefter stormede Borgmester og Raad med Ambrosius Bogbinder og Jørgen Koch i Spidsen og ledsaget af en stor Hob Borgere ind i det grønne Kammer paa Slottet, hvor Herredagen var samlet. De truede Adelen, og Borgmester Niels Tøndebinder lod paa Borgerskabets Vegne Greven forstaa, at dersom han ikke var i Stand til at indsætte Kong Christiern II i sine Rettigheder, vilde det ikke gaa ham bedre end Rigens Raad og Adelen. Nu blev Adelen føjelig og bevilgede en betydelig Pengesum.¹¹⁾ Det var øjensynligt, at Grevens Autoritet stod paa svage Fødder, og bedre blev det ikke, da Halland og Bleking inden Aarets Udgang gik tabt til Sverige.

Wullenwever havde lige siden Krigens Begyndelse forhandlet med Hertug *Albrecht* af Mecklenburg, som var gift med en Datter af Christiern II's Søster Elisabeth, om Deltagelse i Krigen, men først nu, da Grev Christoffers Stilling blev vanskeligere, blev han tilbøjelig til at gaa ind paa Hertugens Vilkaar. 14. November kom der endelig et *Forbund* i Stand mellem Hertug *Albrecht* og *Lübeck* tilligemed de *vendiske Stæder*, hvori bl. a. blev bestemt, at naar Kong Christiern var bleven befriet, skulde Hertug *Albrecht* være Regent i Danmark og Konge efter Kong Christierns Død, og Hertugens Rettigheder skulde arves af hans Søn. Grev Christoffer var ingenlunde tilfreds med denne Ordning, men han maatte føje sig. Københavnerne havde allerede i nogen Tid været i Forbindelse med Hertug *Albrecht*, og en af Christiern II's tidligere Ledsagere, Dr. *Christiern Vinter*, som nu var i Hertugens Tjeneste, havde paa den Tid, da Herredagen blev holdt, forhandlet i København med Borgerne og med Greven.¹²⁾

Efterhaanden var det ikke alene i Skaane, at Grevens Magt stod paa svage Fødder. Paa Sjælland rejste Bønderne sig mod Adelen, talrige Adelsgaarde blev plyndrede, og deres Ejere forjagede eller førte som Fanger til København. I Slutningen af Januar 1535 blev Fru *Anne Meinstrup*, *Holger Rosenkrans* Enke dræbt paa *Sjællands Landsting* i *Ringsted*, af københavnske Borgere og Landsknægte, fordi hun højlydt erklærede, at saalænge hun levede, skulde Kong Christiern ikke komme paa Danmarks Trone.

Lübeckerne maatte nu gribe til det usædvanlige, at udruste Flaaden til et Vintertogt i December og at sende en Landsknægthær under Ledelse af Grev *Johan* af Hoya og *Marcus Meyer* til Skaane og Sjælland. Saa usædvanlig var

¹⁰⁾ K.D. IV Nr. 460.

¹¹⁾ Krag og Stephanius. Christian III Hist. I p. 74. Kalkar. Aktst. t. Reformationstiden p. 108.

¹²⁾ Paludan Müller. Aktst. til Grevens Fejde I Nr. 12. K.D. II Nr. 282.

Fig. 68. Kong Christian III.

Situationen, at *Malmø* skriftlig maatte tilraade Borgmestre og Raad i *København* at tage vel imod Hjælpen og at overbevise Grev *Christoffer* om, at den havde venlige Hensigter.¹³⁾

¹³⁾ K.D. II Nr. 283. 284.

I Jylland havde Hertug *Christian* (III) stadig Fremgang og 8. Marts 1535 blev han hyldet paa Viborg Ting som *Danmarks Konge*.

Wullenwever bad under disse urolige Forhold indtrængende Hertug *Albrecht* om at gribe ind og drage med sin væbnede Magt til København. Endelig 8. April forlod han Rostock med sin Gemalinde, sit Hof og sine 100 Jagthunde, men kun med 40 Ryttere og 1 Fænnike Knægte. 16. April holdt han sit Indtog i *København*, hvor han fik anvist *Bispegaarden* og ikke Slottet som Bolig.

Kong *Christians* Hær, som blev ført af Hr. *Johan Rantzau*, gjorde stadig Fremskridt. 11. Juni slog den Grevens Hærmagt paa Fyn i Kampen paa *Øxnebjerg*. Grev *Christoffer* unddrog sig selv Katastrofen og udstedte 19. Juni sammen med Hertug *Albrecht* et flammende Opraab til Borgere og Bønder om at gøre den yderste Modstand mod Hertugen af *Holsten*, som vilde straffe og plage dem paa alle Maader og behandle dem, ja sælge dem som Hunde. Greven truede dem, som svigtede, med at hænge dem paa deres egen Dørstolpe, og de skulde forbryde deres Gods.¹⁴⁾

Men Almuen havde tabt Modet. *Peder Skram*, som førte den dansk-svenske Flaade, havde allerede 9. Juni besejret den lybske, som med store Tab flygtede først til *Sundet* og *København* og dernæst til *Svendborg*, hvor han ødelagde den totalt. Derefter erobrede han *Korsør Slot* og overførte Kong *Christian* og hans Hær til *Sjælland*. 17. Juli stod Hæren i *Køge*, og næste Dag var Flaaden i *Øresund* og blokerede *København*. *Jürgen Wullenwever* kæmpede paa denne Tid en forbitret Kamp med Partierne i *Lübeck*; hans Magt var stærkt svækket, og i Løbet af Efteraaret blev han tvunget ud af *Lübeck*s Raad.

København og *Malmø* maatte nu kæmpe deres Kamp alene.

24. Juli 1535 slog Kong *Christians* Hær *Lejr* paa *Serreslev Mark*, paa det samme Sted, hvor *Lejren* havde været i 1523, og *Byens* Belejring begyndte. Kongen tog selv Ophold i *Lejren* 29. Juli. Belejringshæren bestod af 12 Fænniker Landsknægte, ialt omkring 6000 Mand.

Befolkningen havde i Tide drevet alt Kvæg fra Omegnen ind i *Byen*, og den var saaledes provianteret for nogen Tid. *Amager* kunde Kongens Tropper ikke besætte, og der var da ogsaa et godt Forraadskammer for *Byen*. Mod *Søsiden* forsvarede et stort Skib, den *Preussiske Holk*, Indløbet til *Havnen*, indtil det blev skudt i Sænk af *Peder Skrams* Flaade. *Byen* var vel forsynet med Kanoner og Vaaben. Fra *Farmers Skanse* kunde man rette Skytset mod *Lejren*, og man traf en Gang to Drabanter i Kongens eget Telt.

I Begyndelsen, medens Bygningen af Belejringshærens *Lejr* stod paa, gjorde Forsvarerne talrige Udfald og generede Kongens Folk ikke uvæsenligt.¹⁵⁾

¹⁴⁾ Paludan Müller. *Grevens Fejde* I p. 442.

¹⁵⁾ Krag og Stephanius. Chr. III p. 102.

Kongen havde Vanskeligheder ved at skaffe Proviant til sin Hær, thi han maatte jo tilføre den fra fjærne Dele af Sjælland, men han søgte at faa Bønderne i Sokkelunds og Smørum Herreder til at blive hjemme ved Bo og Bjeriing, gav dem Sikkerhedsbrev og forbød Hæren og Flaaden enhver Plyndring og Rekvisition; enhver Tilførsel til Lejren skulde betales.¹⁶⁾

I Løbet af Sommeren var der fremtraadt en ny Prætendent til den danske Trone, idet Pfalzgreve *Frederik 18.* Maj 1535 var bleven trolovet og 26. September viet til *Christiern II's* Datter *Dorothea.* Derved blev det burgundiske Hof i Bryssel saavel som Kejsershoffet bragt i endnu nærmere Berøring med de danske Forhold. Hertug Albrecht og Grev Christoffer opfordrede ham ivrigt til at deltage aktivt i Krigen, men Kong Christiern var paa sin Side ængstelig derfor. Hverken Pfalzgreven eller Kejseren udfoldede dog synderlig Handlekraft og udover en lille Understøttelse af Penge og Krigsfornødenheder i Juli Maaned fik København ingen Hjælp fra den Side.¹⁷⁾

Fig. 69. Peder Skram.

I Byen var der stadig Uro i Befolkningen. Skipper *Tøger,* som var mistænkt for at slutte sig til Christian III's Parti, mistede sit Skib,¹⁸⁾ og Raadmand *Jens Pederssøn Kammersvend,* der ved Grevens Ankomst advarede Borgerne imod ham, blev nu beskyldt for at have talt ondt om Christiern II og for i Smug at have sendt Breve til Lejren; han blev derfor dømt og halshugget 9. September efter *Ambrosius Bogbinders* og andres Henvendelse til Grev *Christoffer.*¹⁹⁾

Ved Midten af September foretog man et større Udfald fra Byen, men det faldt uheldigt ud, idet Kongens Hær tog adskillige Fanger.²⁰⁾

¹⁶⁾ D. Mag. 3 R. V p. 70 ffg. p. 262.

¹⁷⁾ Paludan Müller. Grevens Fejde II p. 129.

¹⁸⁾ D. Mag. 3 R. V p. 70.

¹⁹⁾ Huitfeld. Christian III's Krønike Blad Rij.

²⁰⁾ D. Mag. 3 R. V p. 100. 116.

Lübeck og de vendiske Stæder gjorde sig imidlertid store Anstrengelser for at genskabe en Flaade efter Nederlaget i Juni, men det trak ud til 24. Oktober, førend 10 store lybske Skibe og 12 vendiske, ledsaget af Proviantskibe, kunde gaa under Sejl. Københavnerne ønskede, at der skulde landsættes nogle Hundrede Matroser paa Amager som Besætning til de Orlogsskibe, som Byen havde overtaget i Havnen ved *Bremerholm*. 8. November gik Flaaden til Ankers mellem Dragør og Kastrup, og der blev landsat rigelig Proviant paa *Amager*. De indsluttede kunde dog ikke faa deres Skibe ud gennem de af Peder Skram forsænkede Havneindløb.

De næste Dage var Vejret stormfuldt, men 12. November optog den forenede dansk-svensk-preussiske Flaade paa 45 Skibe under *Peder Skrams* Førings Kampen. Selv blev han saaret, og Kommandoen gik over til den preussiske Admiral *Johan Pein*, der fortsatte Fægtningen næste Dag. Imidlertid havde Hanseaterne faaet landsat Proviant nok, og der opstod en Splittelse i Ledelsen af deres Flaade, og de fleste af deres Skibe unddrog sig videre Kamp og drog syd paa; kun enkelte lybske holdt op mod Johan Peins Admiralskib, som var kommen paa Grund. I de nærmest følgende Dage blev den hanseatiske Flaade splittet af svære Storme, og de enkelte Skibe søgte tilbage til deres Hjembyer.²¹⁾

Den kongelige Flaade gik i Vinterhavn sidst i November. Forinden lod Kongen dog de to Indløb til Havnen forsænke med gamle Skuder, nemlig *Gamlebo Dyb*, som maa være Havnens egentlige Indløb mellem *Bremerholm* og *Slotsholm* ved nuværende *Holmens Bro*, som siden kaldes *Stranden* eller *Gammel Strand*, og det „andet Dyb“, som ogsaa benævnes *Kallebosund*, nu *Kalvebodstrand*. Endnu i Marts 1536 rekvireredes Skuder til „at sænke det Dyb igen med“. Indtil Sænkningen var fuldkommen, skulde Dybene bevogtes af nogle af Flaadens Skibe, men den Jagt fra *Stubbekøbing*, som sammen med en *Bojert* skulde have Vagten i *Kallebosund*, løb om Foraaret 1536 egenmægtigt hjem og maatte beordres tilbage til sin Vagttjeneste.²²⁾

Selv om Sundene var spærrede, havde Byen dog i Vinterens Løb fri Forbindelse over *Amager*, og man modtog i December ad denne Vej adskillig Proviant og Forsyning fra *Mecklenburg*.

Efter Nytaar satte det ind med stærk Frost. Et sidste Proviantskib, som ved *Kyndelmisse* Tider søgte at ise sig ind til Byen, kunde ikke naa frem og blev efter en Kamp paa *Isen* erobret af Kongens Folk. Endnu 27. Februar var Kulden saa stærk, at en tysk Adelsmand *Ulrik Pentz* frøs ihjel i sin Køje om Bord paa *Peder Skrams* Skib.

Allerede i længere Tid havde de neutrale blandt de tyske Hansestæder søgt

²¹⁾ Paludan Müller. *Grevens Fejde* II p. 185 ffg.

²²⁾ D. Mag. 3 R. V p. 260. 282.

at mægle mellem de stridende Parter. 3. December henimod Aften ankom der til Kongens Lejr en *lybsk Udsending*, som Hærens Øverster efter Kongens Ordre næste Dag lod ledsage til *Stendammen* altsaa til St. Anne Bro, hvorfra han som Parlamentær med en Trompeter foran red til Byen med sit Brev om forestaaende Forhandlinger, og 16. December vendte han tilbage med Svaret.²³⁾ Men til Lübeck naaede Svaret om Københavns Indvilligelse i at deltage først 28. December, og Udsendingene fra København og Malmø, som havde faaet Kong *Christians* Lejde, kom endnu senere.

Borgerskabet i København gav Borgmester *Ambrosius Bogbinder*, Raadmand *Herman Ditmer* og Borgerne *Oluf Jacobssøn Skriver* og *Hans Decker* Fuldmagt.²⁴⁾ De kom for sent til det oprindelig berammede Fredsmøde, men et nyt blev fastsat til 13. Januar i *Hamburg*. Her optraadte Udsendinge fra Sachsen, Hessen, Lüneburg, Hamburg og andre af Hansestæderne som Mæglere, men Udsendingene fra København og Malmø vilde ikke opgive Christiern II og de dansk-holstenske Forhandlere ligesaa lidt gaa ind paa at give ham fri, og tilsidst svigtede Lübeck de to belejrede Byer og sluttede 14. Februar Fred og Forlig med Christiern III.²⁵⁾

Ambrosius Bogbinder mødte ikke ved Forhandlingerne i Hamburg; han benyttede svigagtigt sit Lejde til en Rundrejse i Tyskland, til Kejserhoffet, til det burgundiske Hof og til Pfalzgreven for at søge Hjælp.

Ved *Freden* med Lübeck og de vendiske Stæder blev *Christian III* anerkendt som *Konge* af Danmark, Hertug *Albrecht* og Grev *Christoffer* skulde frit drage af Riget, og Borgerne i de to belejrede Byer skulde have fuld Amnesti og i 4 Aar Ret til at udvandre.

7. Marts sendte Kongens Raad i Lejren Meddelelser til *København* og *Malmø* om *Freden* og opfordrede Borgerne til næste eller følgende Dag at sende Folk med Fuldmagt ud til et Sted mellem Lejren og Byen, for at de kunde forhandle om Godkendelse af Fredsvilkaarene, og næste Dag blev Opfordringen gentaget med Tilføjelse af et Tilsagn om frit Lejde.²⁶⁾

Kongen har dog næppe haft stærk Tiltro til, at Borgerskabet vilde overgive sig, thi i de samme Dage lod han udgaa Befaling til de sjællandske og lolland-falsterske Købstæder om at sende unge og kraftige Tømmermænd og Folk med Spader og Vogne til Jordarbejde i Lejren. De lolland-falsterske Len skulde desuden stille 300 Karle med Spader og Maanedskost, og til Sjællands Lands-ting udgik Ordre til samtlige Pebersvende om at møde i Lejren for at grave i

²³⁾ K.D. IV Nr. 466.

²⁴⁾ Paludan Müller. *Grevens Fejde* II p. 95.

²⁵⁾ Paludan Müller. *Grevens Fejde* II p. 224.

²⁶⁾ K.D. I Nr. 264. K.D. IV Nr. 467.

4 Dage. Et yderligere Pres paa Byen blev lagt ved et Paabud til de sjællandske og laaland-falsterske Søkøbstæder om at levere mindst 19 Skibe til en grundigere Forsænkning af Dybet i Københavns Havn.²⁷⁾

18. og 19. Marts blev Opfordringen til Overgivelse gentaget. Kongen formodede, at Borgerne ikke var gjort bekendt med hans Breve, men at de nu havde faaet Underretning om Fredsvilkaarene af lybske Sendebud. Kongen opfordrede Byens Udsendinge til med frit Lejde at søge ham i *Kalundborg*. 26. Marts gentog Kongen for sidste Gang sin Meddelelse om Freden og sin Opfordring til Overgivelse af Byen.²⁸⁾

Jørgen Kock havde 26. Marts begivet sig fra Malmø til et Møde med Kongen paa *Kalundborg Slot*, og under hans Fraværelse overgav *Malmø* sig 7. April. Det var ikke efter Jørgen Kocks Planer, men han fandt sig hurtig til Rette dermed og drog endogsaa som Kongens Afsending til København for at faa denne By til at følge Malmøs Eksempel. Han talte dog kun for døde Øren.

Kejserens Tilslutning til Pfalzgrevens Tronkrav havde ogsaa bevæget det burgundiske Hof til at forlade det Grundlag for et Forbund med Christian III, som var lagt ved Traktaten i Gent 9. September 1533, thi dels havde Forbundets Forudsætning været den fælles Modstand mod Lübeck, som nu havde sluttet Fred med Kongen, dels var selvfølgelig Nederlandene, der jo hørte til de kejserlige Arvelande, i sidste Instans tvunget til at følge Kejserens Politik. Den gik nu ud paa at understøtte Pfalzgreven med Penge, med Krigsfolk og med Skibe.

Den endelige Meddelelse om Kejserens Standpunkt afgik fra Nederlandene 20. April og naaede frem til *København* i Begyndelsen af Maj. Derefter blev saavel Hertugen som Greven og de af dem afhængige Borgmestre og Raadmænd helt uvillige til Forhandling. Christian III blev paa sin Side mere end nogensinde opsat paa at bringe Krigen til en for ham gunstig og hastig Afslutning. Han bestyrkedes heri dels ved, at Kejserens Forhandlinger med Pfalzgreven foregik besværligt og langsomt, og ved at Pfalzgrevens for Danmark bestemte Tropper blev udviklede i Kampe i Holland, dels ogsaa, og det ikke mindst, ved at Forholdene i København ikke udviklede sig saa godt for de belejrede.

Efter at den haarde Vinter endelig var overstaaet, var Peder Skram sidst i Marts 1536 atter i Søen med sin Flaade, bestaaende af danske og preussiske Skibe. Under et Krydstogt i Østersøen opbragte han 15—16 Skuder med Proviant og Forsyninger til Byen, deriblandt en med Hertug Albrechts Jagthunde, som skulde have været brugt til Jagt paa Amager. I Begyndelsen af Maj var Flaaden tilbage i Sundet, hvor den blokerede København i Resten af Belej-

²⁷⁾ D. Mag. 3 R. V p. 281.

²⁸⁾ K.D. IV Nr. 468. 469. 470.

ringen.²⁹⁾ 14. Maj forsøgte en Proviandflaade paa 27 Skuder, ledsagede af 6 smaa Orlogsskibe fra Rostock og Wismar med Magt at bryde Blokaden og at trænge ind til Byen. Det kom til en haard Kamp, i hvilken 2 Jagter og 18 Skuder blev erobrede og 2 andre. Jagter og 5 Skuder blev skudt i Sænk. Kun 8 af Skibene slap igennem til København.³⁰⁾

Hermed var Københavns Tilførsler ad Søvejen praktisk talt standsede. Kun fra Amager kunde man endnu vente smaa Forsyninger, idet Kongen havde bygget Blokhuse foran Byens 3 Porte for at spærre al Adgang til Byen fra Landsiden.³¹⁾

I disse Dage søgte man i Lejren gennem en Udveksling af Fanger at faa Borgerne i Tale, men forgæves.³²⁾

1. Juni havde Kongen, som havde begyndt at trække Forstærkninger til fra Skaane, prøvet at berøve Borgerne deres sidste Forsyninger, idet han rettede et Angreb mod Amager med 40 Mand, men udover Nedbrændingen af nogle Huse og Ødelæggelsen af nogle Krigsfornödenheder opnaedes der intet; Byens Folk havde 16 og Angriberne 12 dræbte.³³⁾

Først 18. Juni lykkedes det Kongen for Alvor at sætte sig fast paa Øen.

Allerede omkring Pinsedag, 4. Juni, var Priserne paa Fødevarer i Køben-

Fig. 70. Johan Rantzau.

²⁹⁾ Paludan Müller. Grevens Fejde II p. 253.

³⁰⁾ K.D. I Nr. 266. Paludan Müller. Grevens Fejde II p. 253.

³¹⁾ Paludan Müller. Grevens Fejde II p. 349.

³²⁾ K.D. IV Nr. 473.

³³⁾ K.D. I Nr. 266.

havn steget stærkt; ved St. Hansdags Tider herskede der *Hungersnødpriser*, og mange af de vigtigste Varer var helt sluppet op. Stemningen var saa spændt, at Magistraten havde fundet det nødvendigt at indvarsle Borgerskabet til at møde 13. Juni paa *Gammel Torv*. Der kom en talrig Skare, især af de fattigste Borgere, Meningen var, at der skulde forhandles om, at formaa „Byens Forstandere“, altsaa Hertugen og Greven, til at hjælpe Befolkningen til „Kost og Fetalie“. Maaske vilde man samtidig sætte de gamle og udhungrede ud af Byen, og overlade dem til Belejrnernes Naade. Men Borgerne, som bl. a. havde den tidligere Byfoged *Anders Halager* paa deres Side, brugte haarde Ord, og da Borgmestrene *Ambrosius Bogbinder* og *Hans Bøse* kom til „i Harnisk og Værge“ for at true dem til Rette, blev Hans Bøse kastet til Jorden. De tyske Landsknægte ilede nu til og gik løs paa de vaabenløse Borgere, og der opstod et almindeligt Myrderi og en Plyndring af Husene. 150 Borgere mistede Livet, og ikke alene Raadhuskælderen, men alle Skarnkister blev fyldt med Fanger.³⁴⁾

Der herskede nu et Rædselsherredømme i Staden overfor alle, som ikke tilhørte den herskende Klike. Borgerskabets store Mængde var grebet af Haabløshed, og Hungersnøden knugede haardere for hver Dag, der gik.

I Midten af Juni søgte den utilfredse Del af Borgerne en fortvivlet Udvej: Henved 300 af dem henvendte sig til Hertug Albrechts Sekretær, en tidligere Præst, Hr. *Henrik Parvus*, som i sin Tid havde været i Christiern II's Tjeneste. De søgte at faa ham til at gaa ud til Lejren for at fremstille Byens ulykkelige Stilling for Christian III og samtidig lade ham vide, fra hvilket Sted han med størst Udsigt til Held vilde kunne angribe Byen. Men Hr. Henrik forraadte Borgerne til Hertug *Albrecht*, og flere af de ledende blev fængslede. 19. Juni, Dagen efter at Amager var gaaet tabt, lod Hertugen ham alligevel gaa ud til Lejren for at udføre sit Ærinde, men saaledes at Hertugen skulde have Meddelelse om, hvor Kongen vilde angribe, og derved faa Lejlighed til at overfalde saavel Kongens Tropper som de Borgere, der skulde hjælpe dem. *Ambrosius Bogbinder* stillede Hr. Henrik en Belønning i Udsigt, hvis han kunde bringe Efterretning fra Sjælland, især om Kong Christian var ved godt Mod og vilde fortsætte Belejringen. Hertugen ønskede især Oplysninger om Hjælpen fra Holland, og om der var Mulighed for at han kunde slippe bort fra Byen, thi efter Amagers Erobring havde han tabt Modet. Hr. Henrik skulde se at komme tilbage til Byen med sine Oplysninger, naar de Baade, som satte Folk over til Kongens Enghave, vendte hjem igen.

Men da han kom til Lejren, blev han grebet, og da man mistænkte ham for at ville spionere, blev han 24. Juni underkastet pinligt Forhør, hvorved han gav fuld Tilstaaelse om Planerne og om de fortvivlede Forhold i Byen. Hertug

³⁴⁾ Paludan Müller. *Grevens Fejde* II p. 353.

Albrecht havde knap 2 Tønder Mel og 2 Fade Vin, og Borgerne kogte Hvede i Vand, for at de selv og deres Børn kunde drikke det. Borgerne havde svoret at holde Byen til 8 Dage efter St. Hans, og dersom der ikke kom Undsætning inden den Tid, vilde man overgive Byen, og mindst 400 Mand vilde straks give sig i Kongens Vold.³⁵⁾

Hertug *Albrechts* Gemalinde fødte ved denne Tid en Søn, og Hertugen, som led af Hunger, og som havde købt den sidste Skæppe Mel for 20 Mk. Sølv, maatte nu af Kong Christians Haand daglig modtage Vildt og anden Føde, hvorved Hertuginde igen kom til Kræfter.

I Begyndelsen af Juni forsøgte Hertug *Vilhelm* af Brunsvig og Lüneburg at mægle, men Hertug Albrecht vilde ikke opgive Haabet. Kong Christian forsøgte derfor en Krigslist, idet han samlede en Flaade af de Handelsskibe, som passerede Øresund, saaledes, at de Belejrede kunde antage den for den hollandske Undsætning, og lod derfor Blokadeflaaden levere den en Fægtning med løst Krudt og tilsyneladende overvindes af den. De Belejrede lod sig straks føre bag Lyset, aabnede Byens Porte og affyrede Kanonader fra Volden, og de gamle Folk, Kvinderne og Børnene jubede af Fryd. Men da Røgen trak bort over Sundet, opdagede de deres Fejltagelse, og de lukkede mismodige og fortvivlede igen Byens Porte.³⁶⁾

En Henvendelse til Borgmestrene gav ingen Trøst; Borgerskabet fik kun det haardhjertede Svar, at endnu havde man ikke ædt sine egne Børn som i Jerusalems Belejring.

Der var end ikke Bygbrød eller Havrebrød i Byen, men kun Brød bagt af Klid og Mask.

Sædvanligt Kød kendtes ikke mere, men man slagtede de forsultne Hunde og Katte, ja Rotter, man plukkede Græs og Urter i Haverne eller paa Voldene. Folk faldt i Afmagt af Sult paa Gaderne, og mange laa syge eller døde i deres Huse eller paa Gaderne eller Voldene. Paa Helliggeistes Kirkegaard fandt man en død Kvinde, hvis to døende Børn diede Blod af hendes Bryst.

Ved Belejringens Ophør lod Kong Christian optegne *Priserne* paa adskillige *Levnedsmidler* og Varer i Byen, hvoraf følgende er et Uddrag: 1 Pot Rhinskvin 7½ Mk., 1 Pot Mjød 4 Mk., 1 Pot Rostock Øl, 1 Pot godt dansk Øl 1 Mk., 1 Pot tyndt Øl 8 Sk., 1 Pot Vand, kogt med Humle 4 Sk., 1 Skp. Mel 50 Mk., og tilsidst 10 Guld Gylden. 1 Ko 170 Mk., 1 tomaaneder Kalv 30 Mk., 1 Vildgaas 2½ Mk., 1 Par Duer 4 Mk., 1 Vibe 8 Sk., 1 Vibeæg 1 Sk., 1 Krage 12 Sk., 1 Aalekrage 1 Mk., 1 Hønsæg 4 Sk., 1 Gaaseæg 8 Sk., 1 lille Torsk, som man plejer at købe for 1 Sk., 2 Mk. og mere. 1 Flynder, som man plejer at købe for 1

³⁵⁾ K.D. IV Nr. 476.

³⁶⁾ Krag og Stephanus. Christian III's Hist. I p. 144—45.

Sk., 1 Mk. og mere. 1 Aal til 7 Sk., 4 Mk., 100 smaa Krabber 12 Sk., undertiden til 1 Mk. 20 Sk., 1 Tønde Kul 6 Mk., 1 Maal Træ 30 Mk., 1 lille Side Flæsk, før 12 Sk., 30 Mk., tilsidst 4 Rosenobel, 1 lille Lam 12 Mk., 1 Faar 30 Mk., 1 Gæsling 3 Mk., 1 gammel Gaas 7 Mk., 1 Skp. Malt 30 Mk., 1 fed Hund 4 Mk., 1 fed

Fig. 71. Københavns Belejring 1536.

Kat $2\frac{1}{2}$ Mk., 1 lille Pund Smør $2\frac{1}{2}$ Mk., 1 Pot Mælk 8 Sk., tilsidst 1 Mk., 1 Tønde Havre 40 Mk., 1 Maal Hø 30 Mk., eller 8 Guldgylden, 1 lille Pund Kogefedt af en Hund, Hest eller andet Dyr $1\frac{1}{2}$ Mk., 1 Fjerding Hestekød 10 Guldgylden, 1 Hestehoved 2 Mk., 1 Kallun 4 Mk., 1 Alen engelsk Tøj 14 Mk., naar det toges med Magt, 1 Alen Leyden Tøj 8 Mk., naar det toges med Magt, 1 Alen Vadmel 10 Sk., 1 Par Sko 4 Mk., 1 saltet eller tørret Sild 4 Sk.

Hertuginde af Mecklenburg har givet 1 Guldgylden og en Side Flæsk for 1 Agerhøne og 11 Guldkroner for 1 Skæppe Mel. Borgmester Thomas Perlestikker siger at 1 Skæppe Mel, malet af Flaadholt og bagt til Brød, er solgt for 12 Gylden eller 30 Mark. Tilsidst skal Hertug Albrecht have betalt 96 Guld-

kroner for 1 Skæppe Hvede. Og der betaltes for 1 Pund Sukker 1 Guldgylden, 1 Skæppe Klid 1 Guldgylden, 1 Haandfuld Salat 1 Mk., 1 lille Frø 8 Sk., 1 lille Paddehat 4—8 Sk.

I lang Tid havde Borgerne kun Mask til Føde for deres Børn, og de søgte gammel Mask i Rendestenene for at bage Brød deraf, og Vandet fra Simon Badskærs og Raadmand Oluf Skrivners Brønde blev rationeret for at intet skulde gaa til Spilde.³⁷⁾

26. Juli opgav Hertug *Albrecht* endelig Haabet og drog til Kongens Lejr, hvor han ved Hertug Vilhelms Hjælp stemte Kong Christian til at give Byen lempelige Vilkaar ved en Overgivelse. 28. Juli drog saa de tre Borgmestre *Ambrosius Bogbinder*, *Niels Tøndebinder* og *Hans Bøse* med 12 udvalgte Borgere ud til Lejren, hvor den endelige Overenskomst om Overgivelsen blev sluttet i Form af et Forsikringsbrev fra Kongen til Staden og et Reversalbrev fra denne til Kongen.

Kongen tilsagde Borgmestre, Raad og menige Borgere, at efterdi de havde svoret ham Troskab, maatte og skulde de blive ved Guds Ord, det hellige Evangelium og den rene bibelske Lærdom. De maatte dog ikke modtage Sværmere eller andre oprørske Prædikanter, men disse skulde godkendes af Kongen. Kongen stadfæstede Kong Hans Privilegier for Staden og lovede at forøge dem og forbedre dem med andre i sin Regeringstid. Byen maatte beholde *Serreslev* Mark, som Borgerskabet maatte bruge til Overdrev og Græsgang og intet andet. Selv vilde Kongen raade over *Københavns Stad og Befæstning* med Skyts, Krudt og andet Tilbehør.

De, som havde handlet paa ærlig Vis i Fejde, skulde være sagesløse, undtagen de Mænd, som slog den ærlige gode Kvinde, Fru *Anne Holgers* ihjel. Det Gods, som Riget eller dets Indbyggere havde mistet, skulde saavidt muligt tilbagegives.

Kongen forbeholdt sig Retten til selv at indsætte Borgmestre og Raad i København, og til at vælge dertil Mænd, som er Kongen tro og Byen nyttige. Det fremgaar af de siden valgte Raad, at Borgmestrenes Antal fremdeles sædvanlig var 4, medens Raadmændenes indskrænkedes til 8. Folk, som havde handlet uærligt eller forræderisk i Krigen, skulde behandles efter Loven og Stadens Privilegier, men de, som havde sluttet sig til Kongen, skulde have deres Gaard og Gods igen og være fri for Tiltale. Københavns Borgere skulde nyde alle deres gamle Privilegier i Norge og paa Fiskelejerne, og Københavns Borgere skulde stedse holde Byen til Kongens Haand i hans Levetid og efter hans Død til Rigsraadets og den af dette valgte Konges Haand.³⁸⁾

Forinden Kongens Forsikringsbrev og Borgernes Reversal kunde udveksles, maatte Byens formelle *Overgivelse* ske, og 29. Juli 1536 drog Hertug *Albrecht*

³⁷⁾ Hist. Medd. 3 R. II p. 150 ffg.

³⁸⁾ K.D. I Nr. 268. K.D. IV Nr. 477.

til Hest, fulgt til Fods af Grev *Christoffer, Københavns Borgmestre, Jørgen Kock* og 30 *ansete Borgere* som Gidsler i en samlet Skare med blottede Hoveder og med hvide Stave i Hænderne ud mod Lejren. Her blev de modtagne af *Kongen* i Overværelse af Hertug *Vilhelm af Brunsvig og Lüneburg*, den preussiske Hjelpeflaades Admiral *Johan Pein* og det kongelige Følge inden for en Ring, dannet af 4 Faner Knægte og 4 Eskadroner Ryttere.

Hertug Albrecht slap naadigt. Han fik frit Lejde til Køge og skulde derfra føres til sit Hjemland Mecklenburg paa preussiske Skibe. De danske Rigsraader og Adelsmænd, som blev holdt fangne i Mecklenburg, skulde frigives, og der skulde nedsættes et Nævn af to Fyrster, som skulde fastsætte den Erstatning, som Hertugen skulde udrede til Kongen for det uvarslede Indfald i Riget.

Grev Christoffer skulde egentlig gøre Knæfald, men slap med at bøje sig for Kongen, medens han i mange Tusinder Menneskers Nærværelse bad Kongen om Naade og Tilgivelse for Guds Skyld. Kongen bebrejdede Greven haardelig de Skældsord, han havde fremsat imod ham i Kolding, og truede med at erklære ham for Fange. Men hans tyske Hovedsmænd gik i Forbøn for ham og bad om, at den Skændsel, som det var for dem og det tyske Navn at efterlade Greven som Fange, maatte blive undgaaet. Da ogsaa Kongens Feltøverster sluttede sig til denne „Dannemænds Bøn“, slap Greven med i Mængdens Paa-hør at maatte sværge med oprakte Fingre i Guds og alle Helgeners Navn, at han aldrig mere vilde komme til de to Riger Danmark og Norge eller til Fyrstendømmerne Slesvig og Holsten og aldrig handle mod Kongen, hans Slægt eller Forbundsfæller.

Derefter faldt Stadens Udsendinge paa Knæ, men Møntmester Jørgen Koch og Borgmester Ambrosius Bogbinder maatte to Gange gøre Knæfald om at blive taget til Naade, og de opnaaede det kun med Hertug Vilhelms og nogle Ritmestres Forbøn. De maatte dog ikke bosætte sig i København eller Malmø, men kun andre Steder i Riget eller Fyrstendømmerne, hvor Kongen ønskede det.

Hertugens og Grevens Krigsfolk maatte drage frit bort med deres personlige Ejendele, naar de havde betalt deres Værtsfolk. De skulde sværge, at de ikke i de første 4 Aar vilde tjene mod Kongen, hans Riger og hans Forbundne. Hertug Albrecht stod inde for deres Gæld, som ansloges til over 30.000 Gylden. Men endnu i 1538 var intet betalt.³⁹⁾ Samme Dag sendte Kongen to stærke Faner Knægte ind i Byen for at overtage Skytset og Skibene.

Næste Dag *udveksledes Overgivelsesdokumenterne*, og *Kongen* skulde have holdt sit højtidelige *Indtog* i den erobrede By. Det blev dog udsat nogle Dage.⁴⁰⁾

³⁹⁾ K.D. IV Nr. 479. K.D. IV Nr. 486.

⁴⁰⁾ K.D. I Nr. 269. K.D. IV Nr. 479. Norsk Hist. T. III p. 468 ffg. Paludan Müller. Grevens Fejde II Bilag V.

Søndag 6. August red *Kongen* og *Dronningen* med deres Følge i højtideligt Optog ind gennem *Nørre Port*. Indenfor Porten modtog Borgmestre og Raad ham og udtalte deres Beklagelser over, at man paa Grund af den store Nød, som var overgaaet Byen, ikke kunde vise sin Glæde ved offentlige Fester, men maatte nøjes med at bevidne sit Hjertelag ved Graad og Suk. Byen frembød et sørgeligt Skue. Kirkernes og Husenes Tage var gennemskudt af Kanonkuglerne. Mange Huse stod med hullede Mure og ituslaaede Vinduer, lige ved at styrte sammen og saaledes, at man udefra kunde se ind til Beboernes Elendighed. Værksteder og Handelsboder stod tomme, uden Varer, som enten var udsolgt eller plyndrede af Landsknægtene under Borgeroprøret. Kongen udtalte frit sin Uvillie over dem, som var Skyld i al denne Ulykke. Men den fattige Almue modtog Kongen som en Befrier og hilste og velsignede ham i deres Husdøre og paa Gader og Stræder, hvor han kom frem. Han havde tilstaaet dem Evangeliet og dets Prædikere og hans Sejr havde igen skabt dem Arbejdsro og Fred. (Krag og Stephanius. Christian III's Hist. I p. 151 ffg.).

Fig. 72. Københavns Segl af 1536.